

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

Милица Т. Ћурчић

**НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС КАО АНАЛИТИЧКИ ОКВИР ЗА
ИСТРАЖИВАЊЕ ПОЛИТИКЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ**

докторска дисертација

Београд, 2023

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SECURITY STUDIES

Milica T. Ćurčić

**NATIONAL INTEREST AS AN ANALYTICAL FRAMEWORK FOR
RESEARCH ON THE NATIONAL SECURITY POLICY OF THE
REPUBLIC OF SERBIA**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2023

Подаци о ментору и члановима комисије

Ментор:

др Зоран Драгишић, редовни професор
Универзитет у Београду – Факултет безбедности

Чланови комисије:

др Владимир Н. Цветковић, редовни професор
Универзитет у Београду – Факултет безбедности

др Мирослав Младеновић, редовни професор
Универзитет у Београду – Факултет безбедности

др Љубомир Стајић, редовни професор
Универзитет у Новом Саду – Правни факултет

Датум одбране докторске дисертације: _____

Изјава захвалности

Највећу захвалност за помоћ у изради ове докторске дисертације дугујем проф. др Зорану Драгишићу, који је у улози ментора имао кључну улогу у комплексном и дуготрајном процесу израде ове докторске дисертације. Посебно захваљујем ментору на великој подршци коју ми је пружио током студирања на докторским студијама.

Велику захвалност дугујем колеги Милинку С. Врачару, истраживачу у Институту за стратегијска истраживања, Универзитета одбране у Београду на великој подршци, обиљу идеја и конструктивним предлозима. Захваљујем колеги др Николи Здолшек, научном сараднику у Институту за нуклеарне науке „Винча“ – Институту од националног значаја за Републику Србију, Универзитета у Београду, на подршци и указаној техничкој помоћи у изради ове дисертације.

Посебно се захваљујем мом Немањи који је константно био уз мене током трајања сва три нивоа студија, чврсто веровао у мој квалитет и пружао ми сву потребну помоћ и подршку, бодрећи ме на моме истраживачком и животном путу.

Ова докторска дисертација посвећена је мојим родитељима Томиславу и Биљани, и брату Драгану, без чије љубави, вере и несебичне подршке не бих остварила овај велики успех.

Коначно, желим да захвалим породици, пријатељима и колегама из Института за нуклеарне науке „Винча“ на пруженој подршци током писања ове дисертације.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС КАО АНАЛИТИЧКИ ОКВИР ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ ПОЛИТИКЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

САЖЕТАК

Ова дисертација истражује могућности коришћења националног интереса за идентификовање, опис и објашњење националне безбедности, односно утврђивање сазнајно-експланаторног потенцијала националног интереса за изучавање политике националне безбедности Србије. Ради остваривања научног циља дескрипције у дисертацији су представљене и описане различите концептуализације националног интереса у оквиру теоријских приступа наука безбедности, као и кључни елементи који конституишу овај концепт. Други научни циљ јесте научно објашњење начина на који национални интереси утичу на формулисање и реализацију политике националне безбедности. У циљу добијања одговора на постављена истраживачка питања и реализације дефинисаних истраживачких циљева, у дисертацији се примењују сазнања теорије реализма, неолибералног институционализма и социјалног конструктивизма, док је методолошки оквир истраживања укључио примену критичког прегледа литературе, анализу докумената, анализу садржаја званичних саопштења и методу сценарија. Квалитативно истраживање обухвата студију случаја, политику националне безбедности Републике Србије која се истражује посредством употребе националног интереса. На тај начин, свеобухватно и дубински анализирана је и објашњена политика националне безбедности Србије, услови у којима се конституише и реализује, модели њеног редефинисања и начини операционализације; идентификовани су актери који учествују у том процесу, и испитивана је рационалност доступних инструмената који се користе за њену реализацију.

Кључне речи: *национални интерес, национална безбедност, политика националне безбедности, стратегија националне безбедности, националне вредности, национални идентитет*

Научна област: науке безбедности

Ужа научна област: студије безбедности

NATIONAL INTEREST AS AN ANALYTICAL FRAMEWORK FOR RESEARCH ON THE NATIONAL SECURITY POLICY OF THE REPUBLIC OF SERBIA

SUMMARY

This dissertation explores the possibilities of using national interest to identify, describe and explain national security, that is, determining the cognitive and explanatory potential of national interest for the study of Serbia's national security policy. To achieve the scientific goal of the description, various conceptualizations of national interest are presented and described within the theoretical approaches of security sciences, as well as the key elements that constitute this concept. The second, scientific goal is a scientific explanation of how national interests influence the formulation and implementation of national security policy. To obtain answers to the research questions and the realization of the defined research goals, the knowledge of the theory of realism, neoliberal institutionalism, and social constructivism are applied in the dissertation, while the methodological framework of the research included the application of a critical literature review, document analysis, analysis of the content of official announcements and the scenario method. Qualitative research includes a case study, the national security policy of the Republic of Serbia, which is investigated through the use of national interest. In this way, Serbia's national security policy was comprehensively and deeply analyzed and explained, as well as the conditions under which it is constituted and realized, models of its redefinition and ways of operationalization; the actors participating in that process are identified, and the rationality of the available instruments used for its realization was examined.

Key words: national interest, national security, national security policy, national security strategy, national values, national identity

Scientific field: Security Science

Scientific subfield: Security Studies

Садржај

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА	1
2. ТЕОРИЈСКО-ПОЈМОВНИ ОКВИР ЗА ИЗУЧАВАЊЕ НАЦИОНАЛНОГ ИНТЕРЕСА У НАУКАМА БЕЗБЕДНОСТИ	5
2.1. Науке безбедности као интердисциплинарна научна област	6
2.2. Историјски осврт на развој појма национални интерес	7
2.3. Појмовни оквир истраживања	11
2.3.1. Вредности	11
2.3.2. Интереси	17
2.3.3. Идентитет	20
2.3.4. Моћ	26
2.3.5. Сарадња	35
2.3.6. Национална безбедност	41
2.4. Предмет и циљеви истраживања	52
2.5. Истраживачка питања	53
2.6. Научна и друштвена оправданост истраживања	53
3. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА	55
3.1. Избор типа истраживања	55
3.2. Избор типова и извора података	55
3.3. Избор метода за прикупљање података	56
3.3.1. Преглед литературе	56
3.3.2. Анализа докумената	57
3.3.3. Анализа садржаја званичних саопштења	57
3.3.4. Метод сценарија	57
3.4. Временски и просторни оквир	58
4. КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА НАЦИОНАЛНОГ ИНТЕРЕСА У НАУКАМА БЕЗБЕДНОСТИ	59
4.1. Тематизација националног интереса у оквиру међународних односа и наука безбедности	59
4.1.1. Проблематизовање националног интереса у оквиру реализма	60
4.1.1.1. Класични реализам Ханса Моргентауа	60
4.1.1.2. Историјско-социолошки приступ у делима Рејмонда Арона	69
4.1.1.3. „Теорија циљева“ Арнолда Волферса	72
4.1.1.4. Структурни реализам Кенета Волца	77
4.1.1.5. Међународна политичка економија Роберта Гилпина	80
4.1.1.6. Емпиријско-индуктивни приступ Стива Краснера	81

4.1.1.7.	Критика реалистичког виђења националног интереса	82
4.1.2.	Национални интерес у теоријским поставкама либерализма	83
4.1.2.1.	Државне преференције у схватањима Андруа Моравчика.....	84
4.1.2.2.	Приказ либералних поставки Скота Бурчила	86
4.1.2.3.	Неолиберализам Роберта Кохејна.....	88
4.1.2.4.	Критика либералног приступа изучавању националног интереса ..	92
4.1.3.	Улога конструктивистичке парадигме у концептуализацији националног интереса	93
4.1.3.1.	Социјална конструкција у схватањима Александра Вента.....	95
4.1.3.2.	Процеси артикулације и интерпелације у делима Јуте Велдес	99
4.1.3.3.	Нормативни контекст према становишту Марте Фајнемор	100
4.1.3.4.	Критика конструктивистичком приступу изучавања националног интереса	101
4.1.4.	Критички приступи у проучавању националног интереса	102
4.1.5.	Изучавање националног интереса кроз призму феминистичких приступа.....	105
4.1.6.	Проблематизовање националног интереса у аутономним теоријским поставкама	108
4.1.6.1.	Копенхашка школа студија безбедности и национални интерес.....	109
4.1.6.2.	Велшска школа студија безбедности и национални интерес	111
4.1.6.3.	Париска школа студија безбедности и национални интерес	113
4.2.	Најзначајније концептуализације националног интереса у истраживању безбедности.....	116
4.2.1.	Анализа националног интереса Томаса Робинсона	117
4.2.2.	Типологија националног интереса Мајкла Роскина.....	122
4.2.3.	Употреба националног интереса према Џозефу Франкелу.....	123
4.2.3.1.	Адаптација Франкеловог модела	130
4.2.4.	Класификација националних интереса према Андреји Милетићу	132
4.2.5.	Интензитет националних интереса према Доналду Нектерлајну	135
4.2.5.1.	Адаптација Нектерлајнове матрице	139
4.2.6.	Значај матрица за истраживање националног интереса.....	142
4.2.7.	Модификација Нектерлајнове матрице за анализу националних интереса	143
5.	ДЕФИНИСАЊЕ НАЦИОНАЛНОГ ИНТЕРЕСА	145
5.1.	Дистинкција између националног интереса и сродних појмова.....	146
5.1.1.	Различити приступи одређењу нације	150
5.1.2.	Разликовање државног и националног интереса	156
5.1.3.	Разликовање јавног и националног интереса.....	159

5.2.	Национални идентитет	163
5.2.1.	Значај националног идентитета за националну безбедност	173
5.2.2.	Национални идентитет Републике Србије	179
5.3.	Стратегија националне безбедности.....	184
5.3.1.	Стратегијска логика.....	185
5.3.2.	Хијерархија стратешких докумената из безбедности.....	190
5.3.3.	Компаративна анализа «Две Стратегије»	195
5.4.	Политика националне безбедности	212
5.4.1.	Појам политике националне безбедности	213
5.4.2.	Политика националне безбедности Републике Србије.....	217
5.4.3.	Националне вредности	220
5.4.4.	Национални интереси.....	227
5.4.4.1.	Очување суверености, независности и територијалне целовитости	232
5.4.4.2.	Очување унутрашње стабилности и безбедности	235
5.4.4.3.	Очување постојања и заштита српског народа где год он живи, као и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета	239
5.4.4.4.	Очување мира и стабилности у региону и свету.....	242
5.4.4.5.	Европске интеграције и чланство у Европској унији	245
5.4.4.6.	Економски развој и укупни просперитет	248
5.4.4.7.	Очување животне средине и ресурса Републике Србије	251
5.4.5.	Категоризација националних интереса Републике Србије	253
6.	КОНСТРУИСАЊЕ НАЦИОНАЛНИХ ИНТЕРЕСА	257
6.1.	Актери који конструишу националне интересе	257
6.1.1.	Актери са директним утицајем	260
6.1.1.1.	Анализа експозеа председника Влада Републике Србије	265
6.1.1.2.	Упоредна анализа експозеа председника Влада Републике Србије.	281
6.1.2.	Актери са индиректним утицајем	284
6.1.2.1.	Међународне организације	284
6.1.2.2.	Цивилно друштво.....	287
6.1.2.3.	Научна заједница.....	289
6.1.2.4.	Међународне корпорације.....	291
6.1.3.	Међузависност различитих актера у конструисању националних интереса	292
6.2.	Инструменти за остваривање националних интереса	294
6.2.1.	Војна моћ	295
6.2.2.	Политичка моћ	298

6.2.3. Економска моћ	300
6.2.4. Сарадња.....	301
6.2.5. Војна неутралност.....	305
7. ЗАКЉУЧАК	309
8. ЛИТЕРАТУРА.....	313
9. Биографија кандидата.....	348
Изјава о ауторству	349
Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада.....	350
Изјава о коришћењу	351

Попис скраћеница, табела, графика и прилога

Стратегија из 2009. године – Стратегија националне безбедности Републике Србије
из 2009. године

Стратегија из 2019. године - Стратегија националне безбедности Републике Србије
из 2009. године

ЕУ- Европска унија

ОЕБС- Организација за европску безбедност и сарадњу

НАТО – Организација северноатланског споразума

ОДКБ – Организација уговора о колективној безбедности

ЗБОП - Заједничка безбедносна и одбрамбена политика ЕУ

АП КиМ – Аутономна Покрајина Косово и Метохија

Табела 1. Типови националног интереса (за САД) према Џорџу и Кохејну (George & Keohane, 1975:67).....	91
Табела 2. Класификација савезништва према националним интересима (Robinson, 1967: 145)	120
Табела 3. Типологија националних интереса (Roskin, 1994:5)	122
Табела 4. Вилијамсов приказ Франкеловог концептуалног модела (Williams, 2012:31)	131
Табела 5. Нектерлајнова матрица за анализу интензитета националних интереса (Nuechterlein, 1976: 251).....	137
Табела 6. Адаптирана Нектерлајнова матрица за анализу националних интереса (Димитријевић & Липовац, 2017:77).	141
Табела 7. Модификована Нектерлајнова матрица за анализу националних интереса као категорије националне безбедности.....	143
Табела 8. Компаративна анализа „Две стратегије“	199
Табела 9. Национални интереси и циљеви у Стратегији националне безбедности из 2019. године	231
Табела 10. Примена Робинсонове типологије	253
Табела 11. Примена Роскинове типологије	255
Табела 12: Анализа експозеа председника Владе Војислава Коштунице	266
Табела 13: Анализа првог експозеа председника Владе Мирка Цветковића.....	267
Табела 14: Анализа другог експозеа председника Владе Мирка Цветковића	269
Табела 15: Анализа првог експозеа председника Владе Ивице Дачића.....	270
Табела 16: Анализа другог експозеа председника Владе Ивице Дачића.....	272
Табела 17: Анализа првог експозеа председника Владе Александра Вучића.....	273
Табела 18: Анализа другог експозеа председника Владе Александра Вучића.....	274
Табела 19: Анализа првог експозеа председнице Владе Ане Брнабић.....	276
Табела 20: Анализа другог експозеа председнице Владе Ане Брнабић.....	278
Табела 21: Анализа трећег експозеа председнице Владе Ане Брнабић	279
Графикон 1. Приказ различитих категорија Волферсових циљева спољне политике	76
Графикон 2. Графички приказ националних интереса једног народа (Robinson, 1967:139)	118

Графикон 3. Приказ националних интереса две или више држава (Robinson, 1967:139)	120
Графикон 4. Вилијамсов приказ Франкелових категорија/димензија (Williams, 2012:31)	131
Графикон 5. Графички приказ класификације националних интереса према Милетићу	135
Графикон 6. Графички приказ националних, субнационалних и супранационалних интереса према Андреји Милетићу	147
Графикон 7. Модификован приказ односа између идентитета, интереса и политике (Jepperson, et all, 1996:11).....	176
Графикон 8. Логика стратешког мишљења (Heffington et al. 2019: 3).....	188
Графикон 9. Приказ расхода за одбрану држава Балкана (Игњатовић, 2022:8)	212
Графикон 10. Дајбелово виђење пута од стратегије до политике (Deibel, 2007:30)	217
Графикон 11. Актери који утичу на стварање стратегија (Heffington, et al. 2019:21) .	259
Графикон 12. Графички приказ инструмената моћи (Heffington, et al. 2019:22)	295
Графикон 13: Иницијални буџет и његово повећање (Ignjatović et al., 2022:15).....	297
Прилог 1. Приказ дисертација у којима је коришћен концепт национални интерес	338

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Савремени свет у контексту безбедности карактерише архитектура заснована на постојању великог броја актера чије деловање постаје све сложеније за разумевање, али и појави нових претњи које су комплексне за анализу. И сам међународни поредак се трансформише, па период од последњих свега тридесет година обухвата промену од биполарног, преко униполарног до садашњег неуравнотеженог мултиполарног поретка. Ипак, било да говоримо о променама система или променама у систему, систем суверених држава је и данас актуелан, а држава чува свој положај референтног објекта безбедности, она је константа и почетна тачка сваке анализе безбедности. Савремени теоријски правци претендују да умање значај државе у модерном, глобализованом свету, па се у савремени дискурс безбедности уводе нови појмови и нивои анализе. Државе међутим, како Вент примећује, показују изненађујућу резилентност на такве покушаје и остају примарни актер у међународним односима, као и референтни објекат безбедности. Чак и данас, а нарочито у време кризних ситуација, државе са сигурношћу могу да рачунају само на сопствене капацитете, а границе држава се лако трансформишу у физичке баријере у традиционалном смислу.

У фокусу наука безбедности налази се примарно безбедност националне државе, а основни предмет истраживања ове науке је држава. Унутар истраживачког поља наука безбедности појављују се разнолики теоријски приступи и концепти, који са више или мање успеха расветљавају различите безбедносне појаве и процесе. Као један од потенцијалних оквира за свеобухватно истраживање националне безбедности могуће је користити национални интерес. Као и држава, и појам национални интерес налази се у фокусу интересовања бројних научних дисциплина и представља један од централних појмова у наукама безбедности и међународних односа. Научно тематизовање овог појма започиње након Другог светског рата и реч је о појму који је у наредних осамдесет година често концептуализован и реконцептуализован, подржаван и оспораван, али је увек актуелан. Читава плејада аутора уступила је значајно место у својим делима изучавању националног интереса, његовој концептуализацији али и критици, чиме је овај појам постао један од најистраживанијих појмова у оквиру наука безбедности и међународних односа.

Значајна карактеристика овог феномена јесте његово другачије одређење и тумачење не само у оквиру различитих теоријских приступа, већ и од стране аутора који заступају иста теоријска становишта. Широки захват теоријских приступа и теоретичара који се баве изучавањем овог појма, као и његова комплексност и сложеност, резултовали су непостојањем универзалне дефиниције националног интереса. Симић примећује да се „размимоилажења јављају како у погледу одређења садржине и природе концепта националног интереса тако и у погледу његових субјеката... да збрка буде још већа, често се уместо интереса употребљавају појмови националних „циљева, „вредности“, „сврхе“ и сл.“ (Симић, 2002:31). Тиме национални интерес, упркос својој важности, никада није добио коначни смисао или кодификовано значење, већ се прикључио скупу оних појмова чије се

значење конструише сходно теми о којој се говори и околностима у којима се истражује, а условљено је и тумачењем онога ко тему предочава и преноси.

Насупрот томе, неспоран је значај који национални интерес има у изучавању националне безбедности, односно како Волферс наводи „формула националног интереса практично је постала синоним за формулу националне безбедности“ (Wolfers, 1952: 482). Национални интерес је престао да буде одредница искључиво спољне политике и, као што Симић примећује, „национална безбедност је несводиво језгро националног интереса“ (Симић, 2002:32). Између националног интереса и националне безбедности не само да постоји висок степен међузависности, већ су ова два појма у директној корелацији. Што је виши ниво националне безбедности, то држава поседује боље капацитете за остваривање националних интереса. Остваривањем националних интереса, било да су они опстанак државе, очување/увећање моћи и престижа или економског благостања, доприноси се увећању националне безбедности.

Као део укупне државне политике, политика националне безбедности проистиче из стратегијско-доктринарних докумената државе, односно представља конкретизацију стратегије националне безбедности. Она може да се схвати и као „вештина управљања или као делатност највиших носилаца политичке власти којом се уређују питања успостављања, очувања и унапређења националне безбедности на свим нивоима, па је систем националне безбедности „политичко-институционални, нормативни и оперативни инструмент у остваривању политике безбедности“ (Стајић, 2017:1335). Одређењем политике националне безбедности држава не само да утврђује планско усмерење активности свих елемената система националне безбедности, већ се и опредељује за концепт безбедности.

Политика националне безбедности може да се схвати и као разборита државна политика промоције националних интереса заснованих на очувању националног идентитета. За државе које не располажу великим потенцијалима моћи, смисао политике се базира на постизању и очувању унутрашње стабилности, а креирање политике условљено је успостављеном равнотежом интереса великих сила и политичком артикулацијом, заштитом и промоцијом националних интереса. Конструисање националног интереса као значајне категорије унутар наука безбедности увек има своје унутрашње значење које је везано за политичку стабилност и поредак државе, али и спољашње значење које се везује за међународну позицију државе и националну безбедност.

Национална безбедност Србије условљена је успостављеном равнотежом интереса великих сила и политичком артикулацијом националних интереса Србије који се заснивају на очувању српског националног идентитета. Целовито разумевање националних интереса Србије мора да обухвати њихову унутрашњу и спољну димензију, односно да препозна значај одржавања стабилности поретка и развоја политике самопоштовања, и да развије разборите принципе вођења спољне политике. С тим у вези, предмет овог истраживања представља управо утврђивање сазнајно-експланаторног потенцијала националног интереса за изучавање политике националне безбедности Републике Србије, а које обухвата најзначајније унутрашње и спољне димензије.

У структурном смислу, дисертација је сачињена из седам кохерентно повезаних поглавља. Након уводних разматрања, у другом поглављу представљен је теоријско-појмовни оквир истраживања сачињен из више логички повезаних целина. Најпре је објашњен значај и смисао наука безбедности као интердисциплинарне области, ради аргументовања неопходности коришћења различитих теоријских оквира приликом истраживања свих безбедносних појава, са циљем разумевања укупности свих процеса који их обликују. Након историјског осврта на развој појма национални интерес, пажња се усмерава на општа места дискурзивног мишљења која не могу бити строго теоријски омеђана јер их све прожимају, а која су значајна за разумевање смисла националног интереса- појмове вредности, интереса и идентитета. Потом је приступљено операционализацији појмова без којих није могуће целовито схватање националног интереса – појмова моћи, сарадње и националне безбедности. Други део овог поглавља посвећен је одређењу предмета и циљева истраживања, дефинисању истраживачких питања и аргументацији научне и друштвене оправданости истраживања.

Треће поглавље дисертације посвећено је презентовању методолошког оквира истраживања који обухвата аргументацију избора типа података, избор типова и извора података, као и коришћених метода за прикупљање података. Последњи део овог поглавља обухвата одређење просторног и временског оквира истраживања.

Концептуализација националног интереса у наукама безбедности тема је четвртог поглавља дисертације. У овом поглављу извршена је систематизација постојећих знања о националном интересу у оквиру свих најзначајнијих теоријских приступа и од стране најрелевантнијих аутора који су се бавили овом тематиком. С тим у вези, четврто поглавље подељено је у две логичне целине: у првом делу представљена је тематизација националног интереса од стране аутора у оквиру најзначајнијих теоријских приступа, док су у другом делу представљени аутори који не припадају неком конкретном теоријском приступу, али су пружили значајан допринос даљој концептуализацији и операционализацији националног интереса.

Централни део дисертације заузимају пето и шесто поглавље у којем се појашњава дефинисање и конструисање националног интереса Републике Србије. У том смислу, у петом поглављу је направљена дистинкција између националног интереса и сродних појмова – државног и јавног интереса, чему је претходила детаљна анализа различитих схватања нације. Потом је представљен значај националног идентитета, и аргументовано зашто анализа националних интереса Републике Србије није могућа без разумевања српског националног идентитета. У другом делу поглавља детаљно је анализирана Стратегија националне безбедности као хијерархијски највиши документ у сфери безбедности, а потом и политика националне безбедности Републике Србије употребом националног интереса као аналитичког оквира.

Шесто поглавље ове дисертације усмерено је ка свеобухватном објашњењу начина на који се конструишу национални интереси и актера који конструишу и артикулишу националне интересе Републике Србије. Конструисање националних интереса условљено је и инструментима који су доступни за њихово остваривање, па

су у другом делу шестог поглавља представљени различити инструменти који су на располагању Србији за очување и промоцију националних интереса.

Последње, седмо поглавље дисертације подразумева закључна разматрања која обухватају сумирање целокупаног тока истраживања са апострофирањем најзначајнијих сегмената дисертације. Након Закључка следи попис коришћене литературе и прилог у којем су укратко приказане дисертације у којима је коришћен концепт националог интереса, као финална целина дисертације.

2. ТЕОРИЈСКО-ПОЈМОВНИ ОКВИР ЗА ИЗУЧАВАЊЕ НАЦИОНАЛНОГ ИНТЕРЕСА У НАУКАМА БЕЗБЕДНОСТИ

Током историје постојале су различите интелектуалне претече појма национални интерес (између осталих воља владара, династијски интерес, државни разлог, национална част), док је његова појава условљена настанком модерне националне државе. Овај појам постао је предмет научне тематизације средином 30-их година XX века, а до експанзије научне продукције на тему националног интереса долази са почетком Хладног рата. Како Росенау наводи, настојање теоретичара да процене спољну политику која је довела до Другог светског рата подстакло је проучавање националног интереса. Управо је Џејмс Росенау успоставио једну од најзначајнијих дистинкција националног интереса на аналитички концепт, односно средство политичке анализе, и средство политичке акције. „Као аналитички алат, национални интерес се користи за описивање, објашњење или процену извора или адекватности спољне политике државе. Као инструмент политичке акције, представља средство за оправдавање, порицање или предлагање политике. Оба начина употребе појма односе се на оно што је најбоље за нацију. Такође, имају заједничку тенденцију у ограничавању значења на оно што је најбоље за једну нацију у сфери спољних послова“ (Rosenau, 1968:34).

Уочавамо да садржај и обим појма национални интерес, било да га посматрамо као средство политичке анализе или средство политичке акције чини превасходно политика. Знање о политици јесте апсолутно неопходно за истраживање сваке безбедносне појаве, па национални интерес одлично демонстрира како је за истраживање у сфери безбедности нужно знање о историји политичког функционисања националне државе. Тиме је потребно направити осврт на још један значајан аспект овог појма, а то је његова „матичност“. Уско дисциплинарно посматрано, појам национални интерес је у прошлости преовлађујуће коришћен у оквиру наука о међународним односима, односно за разумевање понашања држава у међународној арили и истраживање спољне и међународне политике. Међутим, насупрот строго дефинисаној матичности научних дисциплина налази се све заступљенији научни приступ који подразумева „дисциплинарно укрштање, односно трансдисциплинарно истраживање заједничких предмета интересовања“ (Цветковић, 2020:13). Тако је и национални интерес дошао у фокус пажње наука безбедности, а даљим истраживањима је потврђено да је он значајан део корпуса знања о безбедности.

Национални интерес јесте комплексан појам за који не постоји универзално прихваћена дефиниција, као ни једногласан став око његовог садржаја. Разумевање овог појма условљено је парадигмама приступа у оквиру којих се анализира, али и схватањима самих теоретичара. Од перцепције националног интереса као централног појма у схватањима неких реалиста, до потпуног занемаривања од стране теоретичара већине алтернативних (или савремених) приступа, овај појам демонстрира различитост схватања, богатство идеја, критицизам који наводи на још плодноснија истраживања, али ставља (враћа?) фокус на питање државе као референтног оквира у савременој безбедности.

2.1. Науке безбедности као интердисциплинарна научна област

Безбедност је друштвени феномен чијем истраживању се приступа кроз призму различитих научних дисциплина, у складу са теоријским приступима, предметом и циљевима истраживања у оквиру датих дисциплина. Науке безбедности спадају у младу научну дисциплину која још увек (не)оправдано етаблира своју позицију у корпусу друштвених наука. С тим у вези, актуелна је и дискусија о аутономији наука (студија) безбедности у односу на међународне односе, али и потреби, како то Пол Д. Вилијамс назива „демонтирању дисциплинарних граница где се иновативно и критичко мишљење гуши“ (2012:52). Како Липовац наводи, многе појаве и процеси које чине део истраживања у студијама безбедности већ су проучавани у оквиру сродних научних дисциплина, па се може рећи да напори савремених истраживача појава безбедности још увек иду у три правца. Први правац се односи на проучавање безбедности кроз призму ширих парадигми општих наука, други на преузимање заокружених теоријских становишта из сродних научних дисциплина, док трећи правац подразумева развој аутономних теоријских поставки у оквиру студија безбедности (Липовац, 2013:439-440). Овако формулисане правце треба схватити условно, јер не само да већина друштвених феномена може имати и безбедносне аспекте, већ су и саме безбедносне појаве вишедимензионалне, па целовито разумевање ових појава захтева интердисциплинарни приступ. Тиме се мање инсистира на матичности дисциплина, а више на сагледавању истраживане појаве из више аспеката. Како Цветковић примећује „то само по себи претпоставља коришћење разноликог теоријског алата – употребу већег броја појмовних матрица које дају увид у више различитих димензија истог (анализираног) феномена (Цветковић, 2020:28).

Сходно наведеном, а у складу са сложеношћу истраживане појаве, ово истраживање ће обухватити више теоријских приступа која се појављују унутар истраживачког поља наука безбедности. Како би се разумела укупност свих процеса и вредности који обликују национални интерес, комплементарно ће бити коришћена два теоријска оквира – реализам (класични и неореализам) и социјални конструктивизам (конвенционални). Ради потпуности истраживачког захвата, у значајно мањем опсегу биће консултован либерализам (неолиберални институционализам), посебно приликом истраживања економских аспеката и концепта сарадње. Сви наведени теоријски приступи прихватају одређене претпоставке које су неопходне како би се изучавао ниво националне безбедности: државе су референтни објекти безбедности и најзначајнији субјекти међународне политике, структура међународног система је анархична и државе се понашају у складу са унапред одређеним интересима. Такође, ради свеобухватног разумевања националног идентитета чијој промоцији треба да тежи национални интерес, у истраживању се користе схватања социјалног конструктивизма. Јасно, општа места дискурзивног мишљења не могу бити строго теоријски омеђена јер их све прожимају, чиме су неизоставни део сваког истраживања у наукама безбедности. У овом истраживању вредности, интереси и идентитети представљају тај „прожимајући“ аспект. На тај начин претендује се успостављању довољно обухватног теоријског приступа и убедљивог концептуалног оквира за анализу националне безбедности и политике националне безбедности Републике Србије.

2.2. Историјски осврт на развој појма национални интерес

Иако је национални интерес постао предмет научне тематизације средином 30-их година XX века, интересовање за овај појам, као и идеје о самом концепту, значајно су старије. Интелектуално порекло појма национални интерес најчешће се доводи у везу са „државним разлогом“ и Макијавелијевим „Владаоцем“ из 1513. године. Николо Макијавели сматра се главним представником реалполитичког промишљања и у поменутом делу представио је своје схватање политике, упутства за владање и очување власти. Иако Макијавели никада није употребио синтагму „државни разлог“, увршћен је у родоначелнике учења о том појму. Питер Доналдсон наводи да, иако су бројни теоретичари прихватили Макијавелија као ауторитет, многи међу њима сматрају да аморализам који заступа у „Владаоцу“ није примерен државном разлогу. Државни разлог је сматран за својеврсну ренесансну реинкарнацију Тацитовог учења о „тајнама владања“ (*arcana imperii*), чиме је ова кованица доведена у везу са традицијом античке политичке мисли. Срж расправе међу ауторима заснива се на питању да ли је Макијавели достојан наследних Тацитовог учења. Тачније, у складу са дистинкцијом између „доброг државног разлога“ (*buona regione di statio*) и „лошег државног разлога“ (*cattiva regione di statio*) намеће се питање да ли Макијавелијев рад треба сврстати у другу категорију, с обзиром да је он заступник владања без поштовања моралних ограничења (Donaldson, 1989: 112-113). Готово пола века касније, 1589. године Ђовани Ботеро у делу „О државном разлогу“ дефинише појам државни разлог чиме етаблира ову област истраживања: „Држава је стабилна владавина над народом, а државни разлог је познавање начина помоћу којих се таква доминација може засновати, сачувати и проширити“ (Botero, 1956:3). Поред интелектуалног порекла појма национални интерес, истраживачи су претендовали да открију услове који су били неопходни за успостављање овог концепта.

Како Чарлс Бирд примећује, појава појма национални интерес условљена је настанком модерне националне државе, и то средином XVI века у Италији, у XVII веку у Француској и Енглеској, односно од формулисања Устава у САД. Национални интерес постепено је потискивао претходно успостављене концепте: вољу принчева (*the will of the prince*), династијски интерес (*dinasty interest*), концепт државног разлога (*reason d'etait, ragione di statio*) и националну част (*national honor*). Бирд закључује да „са настанком националног државног система, порастом утицаја народне политичке контроле и експанзијом економских односа, постављени су оквири нове формуле - националног интереса. Национални интерес постао је стожер дипломатије чије очување, унапређење и одбрана различитим средствима и инструментима политичке моћи јесте од примарног интереса за дипломатију“ (Beard, 1934: 21-26).

Да настанак концепта националног интереса није могао да претходи успостављању модерне националне државе, потврђује и Џозеф Френкел. Наиме, у античкој Грчкој овај концепт није било могуће артикулисати услед одсуства јасних граница између политичких и културних заједница. Интереси античких Грка били су ограничени на појединачне градове-државе, што је такође био случај и у ренесансној Италији. Замагљивање разлике између националног и универзалног у Римском царству, односно нејасни односи између појединачних политичких

јединица и Светог римског царства током средњег века, онемогућили су еволуцију идеје о националном интересу (Frankel, 1970:20-21). Успон модерне државе као апстрактног ентитета одвојеног од владара (суверена) и поданика (грађанског друштва) био је неопходан предуслов изградњи концепта националног интереса. „Европа је, од феудалних односа у средњем веку и ренесанси, ослобађајући се црквеног старатељства, изградила световну државу и истовремено суверену државу моћи. У грађанским ратовима XVI и XVII века водила се одлучна битка за власт, а тиме и моћ. Држава и владар су, бар сходно идеји, били једно“ (Шулце, 2002:56).

Дакле, након Француске револуције започиње успон државе као средства за остваривање права и интереса нација. Национална држава постаје доминантан облик политичког организовања чији је основни циљ очување суверенитета и независности. Истовремено, држава постаје основно средство за формулисање и остваривање интереса читаве нације. Како је Махан приметио, национални интерес (*national self-interest*) није само легитиман, већ и основни повод за националну политику. Чак је и Џорџ Вашингтон изнео став да је узалуд очекивати да ће владе деловати по било којем другом основу осим у националном интересу (Mahan, 1900:97, 187).

Актуелизацији истраживања о националном интересу доприноси Чарлс Бирд¹ чији ставови представљају почетну тачку истраживања бројних теоретичара који су касније истраживали овај феномен. Постављајући питање шта је национални интерес, Бирд сматра да, ако одговор постоји, једино га је могуће пронаћи посредством „истраживања употребе формуле од стране одговорних државника и публициста, као и откривањем ствари и образаца понашања – јавних и приватних – обухваћених у оквиру формуле“ (Beard, 1934:26). У фокусу Бирдовог истраживања националног интереса налази се, како Доналд Нектерлајн примећује, „национални економски интерес“. Анализом првих стотину година постојања САД, Бирд је уочио да национална безбедност није била од примарног интереса за САД с обзиром да друге силе нису поседовале капацитете да је угрозе, па је основни национални интерес био економски интерес (Nuechterlein, 1973:1-2). Иако Бирд приликом проучавања националног интереса примат даје економији и тржишту, он не занемарује ни значај територије. Сматрао је да су фактори које разматра објективно мерљиви и емпиријски проверљиви, тако да његов рад пружа инспирацију ауторима који су истраживали национални интерес као предмет политичке анализе, односно аналитички оквир приликом проучавања безбедности, било да су подржавали и унапређивали његов рад или га критиковали.

Још један теоретичар који је стварао у међуратном периоду и чији рад је имао немерљиви утицај на теоретичаре који су истраживали концепт националног интереса, али и међународне односе уопштено, јесте Едвард Кар². Схватања заснива на историјској анализи периода између два светска рата, у којем су слабости Лиге народа да предупреди светски сукоб постале уочљиве. Кар износи разлике између утопизма и реализма - док утопизам верује у радикалне промене, реализам

¹ Дело Чарлса Бирда „Идеја националног интереса - аналитичка студија америчке спољне политике“, из 1934. године једно је од најцитиранијих дела у радовима свих теоретичара који су истраживали национални интерес.

² Реч је о делу „Двадесетогодишња криза 1919-1939: Увод у проучавање међународних односа“.

анализира унапред одређен ток догађаја који није могуће променити. Сматра да је потребно успоставити равнотежу између утопије и стварности, слободне воље и детерминизма. „Потпуни реалиста, који безусловно прихвата каузални ток догађаја, губи могућност промене стварности. Утопијско одбацивање каузалног тока лишава појединца могућности да разуме реалност коју тежи да промени као и процесе посредством којих та стварност може бити промењена. Карактеристика утопизма је наивност, реалиста стерилност“ (Carr, 1946:11-12). С тим у вези, Кар сматра да је могуће превазићи утопизам чињеницама које су засноване на идејама реализма. Из тог разлога, први задатак теоретичара је излагање „шупље утопијске грађевине“ критици реалиста.

Утопијска грађевина коју Кар помиње јесте *доктрина о хармонији интереса* из XIX века која има облик порицања стварности у којој постоје сукобљени интереси између појединаца. Наиме, доктрина о хармонији интереса подразумева да појединац, пратећи свој интерес, следи и интересе заједнице, а промовишући интересе заједнице, он промовише своје интересе (Carr, 1946:42). Ова доктрина ослања се на претпоставку да су људи рационални актери без сукобљених интереса или жеље да наруше склад међу собом. Иако фокус ставља на доктрину хармоније интереса и наивни утопизам, Кар се дотиче питања националног интереса у контексту односа са универзалним добром. Поистовећивање националног интереса са универзалним добром потиче од утопијста са аглосаксонског говорног подручја, који идентификују америчке и британске националне интересе са интересима човечанства. С друге стране, теоретичари са континенталног подручја сматрају да је маскирање себичних националних интереса општим добром посебна врста лицемерја карактеристична за англосаксонски ум. Кар закључује да су теорије друштвеног морала увек производ доминантне групе која се идентификује са заједницом у целини. Из тог разлога, теорије међународне моралности су захваљујући истом процесу производ доминантних нација или група нација (Carr, 1946: 79). Кар сматра да национални интерес није могуће поистоветити са моралом, као што ни моћ није могуће изразити у категоријама морала, али да се мора водити рачуна о моралној заснованости активности државе. Морал јесте инструментализован у сврху остваривања циљева који проистичу из националног интереса, али ма колико био подређен моћи, морал не сме бити занемарен.

Кар не само да критикује утопизам и начин на који утописти перципирају стварност, већ и чињеницу да су на истакнутим позицијама појединци који деле те вредности. Извориште не налази ни у „чистом реализму“ јер сматра да за ефикасно размишљање о политици је потребно више од разумевања чињеница, с обзиром да претпоставља „коначан циљ, емоционалну привлачност, право моралног просуђивања и тло за акцију“ који нису иманентни реализму“ (Carr, 1946:89). Дистинкција међународне политике на реализам и идеализам постала је најзначајнија подела у међународним односима, а захтеви за „ефикасно политичко размишљање“ јесу захтеви на којима ће Каров савременик, Ханс Моргентау, успоставити концепт националног интереса (Navari, 2016:48). Такође, изводи се закључак да дипломатија и политика државе на спољном плану треба да брину о националној безбедности, који је основна категорија националног интереса. На овај начин, почевши од овог аутора па надаље, кроз реалистичке теорије преовладава

склоност да се наука о спољној политици скоро или потпуно изједначава са науком о међународној безбедности (Јанев, 2015:135).

До експанзије радова на тему националног интереса долази средином XX века. Полазећи од претпоставке да је глобални конфликт било могуће избећи да није било Британске и Француске попустљивости према Хитлеру у Минхену 1938. године, као и да САД нису усвојиле изолационистичку политику током 1930-их година, један број теоретичара фокусирао се на национални интерес као начин одређивања ефикасности и адекватности прошлих, садашњих и будућих политика (Rosenau, 1968:35). Дакле, након Другог светског рата долази до процвата теоријских радова, нарочито од стране америчких истраживача, који у средиште истраживања позиционирају национални интерес као средство анализе спољне политике. Росенау је извршио класификацију теоретичара који у фокус своје научне продукције стављају национални интерес у две групе: „објективисте“ и „субјективисте“.

Објективисти сматрају да је најбољи интерес нације предмет објективне реалности, па је приликом описивања ове реалности могуће користити концепт националног интереса као основу за оцену прикладности политика којима нација тежи. С друге стране, за *субјективисте* национални интерес није јединствена објективна истина која преовладава независно од тога да ли је припадници нације опажају или не, већ је плуралистички скуп субјективних склоности које се мењају у складу са променама захтева и аспирација припадника нације (Rosenau, 1968:35). Френкел такође сматра да објективисти и субјективисти представљају два суштински различита приступа изучавању концепта националног интереса. Објективисти претпостављају да национални интереси могу бити објективно дефинисани, или бар испитани уз помоћ неких објективно дефинисаних мерила и критеријума. Субјективисти интерпретирају национални интерес као константно променљив, плуралистички скуп субјективних преференција (Frankel, 1970:16-17). Уочљиво је да је Френкел у потпуности преузео дистинкцију коју је претходно представио Росенау, уз сугестију да је реч о непомирљивим приступима. Управо је ова објективно-субјективна дихотомија националног интереса постала једна од најзначајнијих начина утврђивања садржаја овог појма.

Када је реч о поларизацији националног интереса на субјективну и објективну категорију и други аутори имају слично виђење. Међународни односи се не посматрају кроз призму интерсубјективне стварности, обликоване индивидуалним идиосинкразијама бирократских преференција доносилаца одлука, већ радије као арена сукоба између држава, посматраних као унитарни актери, сваки вођени националним интересима моћи и максимизације безбедности (Danilović, 2005: 1117). Насупрот томе је тврдња да не постоји један национални интерес, већ се он дефинише од стране оних који обликују политички систем тако што преводе своје преференције у политички систем (Trubowitz, 1998:4). Симић сумира да се у „типичне представнике схватања националног интереса као објективне категорије могу уврстити две школе: реалистичка, нарочито у приступу Ханса Моргентауа, као и системска на начин на који је ову замислио у оквиру своје теорије развио Мортон Каплан. Субјективна схватања националног интереса, који неки зову и јавни интересом, изједначавају га са државним интересом, а у појединим крајњим тумачењима и са оним што одлуче званични доносиоци одлука. Најпознатији

представници таквих схватања (Снајдер, Сапин и Брук, нпр.) сматрају да је национални интерес све што доносиоци одлука одлуче, односно оно што они сматрају да национални интерес јесте“ (Симић, 2002:31-32).

2.3. Појмовни оквир истраживања

Политика националне безбедности јесте државна политика чијим одређењем се усмеравају активности свих елемената система националне безбедности. Њено полазиште увек представља одређење националних вредности, као дела вредности датог друштва, којима држава намерава да пружи институционалну заштиту. Успостављање, очување и унапређење националних вредности остварује се реализацијом националних интереса као дела скупа интереса различитих актера у друштву, односно политичке артикулације националних вредности. Средства за остваривање националних интереса условљена су бројним факторима из домена унутрашње и спољне безбедности, између осталих потенцијалима моћи дате државе, одабраном концепту сарадње са другим државама, успостављеном равнотежом интереса великих сила, степеном стабилности унутрашњег поретка државе и политичком артикулацијом самих националних интереса. Смисао остваривања и промоције националних интереса, поред заштите националних вредности, налази се и у очувању националног идентитета. Како би проучавање политике националне безбедности било могуће, неопходно је конкретизовати истраживачки захват кроз приказ кључних појмова како би се формулисала адекватна појмовна мрежа.

Специфичност овог истраживања огледа се у сложености одређених кључних појмова, обзиром да је реч о појмовима који су заједнички за бројне друштвене дисциплине попут социологије, психологије, међународних односа и др. Примењени у безбедности, овим појмовима је додат префикс „национални“ што доноси нови квалитет у њиховом сазнајно-експланаторном потенцијалу, али свакако разумевање појмова вредности, интереса и идентитета у безбедности није могуће без прављења аналитичког корака уназад и разумевања њиховог општијег одређења. Ова мрежа појмова ће бити допуњена и појмовима који су матични за науку безбедности и међународне односе попут моћи, сарадње и националне безбедности, али њихово разумевање условљено је парадигмама научних приступа који их користе. Самим тим проучавање политике националне безбедности кроз призму националних интереса захтева комплементарну употребу више теоријских приступа како би се омогућио свеобухватан и целовит приступ предмету истраживања.

2.3.1. Вредности

Проучавање вредности појединаца и друштвених група има велики научни и друштвени значај јер омогућава спознају и објашњење понашања датих појединаца и група, као и антиципирање и предвиђање њиховог будућег понашања. Вредности су основни предмет проучавања аксиологије која вредносну сферу сматра не само темељном етичком, већ и онтолошком и спознајном сфером. Са тог становишта, као вредности се означавају одређени циљеви, регулативни принципи, тежње или остварења, дела етичке, спознајне или естетско-уметничке природе (Милашиновић 2008:61). Реч је о апстрактној категорији и хипотетичком конструкту који означава

најопштије веровање шта је и колико пожељно, корисно и што би требало да буде циљ људских напора, али исто тако и шта је недопустиво и непожељно (Бојовић, 2017:35). Представљају битан конститутивни део људског друштва и човековог индивидуалног и колективног света и означавају генералне обрасце усмеравања људског понашања према одређеним пожељним стандардима. Другим речима, као појмови који имају и симболички и практични значај, јављају се и као оријентир и стандарди, али и визије и идеали којима појединци теже, односно које деле чланови неке друштвене групе у одређеном временском периоду. Вредности имају улогу да „афирмишу или пониште својство неког предмета, чињења или личности; помоћу њих се обликује актуелни начин живота неке заједнице. Оне служе као морални оријентир индивидуалног и колективног живота, при чему оне одражавају кохезију групе са једне и упућују на друштвене идеале с друге стране“ (Цветковић, 2009:283-284).

Поред поменуте филозофске дисциплине у чијем средишту истраживања се вредности налазе, оне су значајна категорија и других научних дисциплина, сходно чијем истраживачком пољу се оне одређују. У склопу психолошког приступа вредности се дефинишу као „стечене, релативно трајне и опште диспозиције које учествују у обликовању и усмеравању интраперсоналног и интерперсоналног активитета појединца у односу на широке класе искуствених објеката“ (Хавелка, 1995, према Бојовић, 2017:36). Ова дефиниција подразумева редукционистичко свођење вредности на карактеристике појединца и његове идеолошке представе, обзиром да није одредила вредности као категорију која се односи на друштвене групе. Обухватнију и ширу дефиницију вредности представио је Пантић када наводи да вредности представљају „релативно стабилне, опште, хијерархијски организоване карактеристике појединаца (диспозиције) и група (елементи друштвене свести), које су формиране међусобним деловањем историјских, актуално-социјалних и индивидуалних чинилаца, а које, због приписане пожељности, усмеравају понашање својих носилаца ка одређеним циљевима“ (Пантић, 1977: 277 према Пешић, 2016:74). Овакав приступ дефинисању вредности створио је простор да се вредности анализирају из перспективе различитих научних дисциплина и посредством више аналитичких нивоа, обзиром да на формирање вредности поред индивидуалних чинилаца треба обухватити елементе друштвене структуре и шири, историјски контекст развоја једног друштва.

Вредности су релативно стабилне и трајне карактеристике појединаца и друштвених група, па сваки приступ изучавању вредности мора да узме у обзир трајни карактер вредности и њихову променљивост. Када би вредности биле сасвим стабилне, индивидуална и социјална промена не би била могућа, а ако би вредности биле у потпуности нестабилне, континуитет људске особености и друштва био би немогућ (Rokeach, 1973:5-6). Трајни карактер вредности се односи на општеприхваћене, универзалне људске вредности које су својствене највећем делу човечанства. Променљиви карактер вредности карактеристичан је за вредности појединца и условљен је бројним факторима окружења, како политичким друштвено-економским, техничко-технолошким, и другим променама, тако и васпитањем које (посматрано као процес, средство и циљ) утиче на појединца тако што му даје могућност избора прихватања или неприхватања захтева окружења (Милша и др. 2015:9). Самим тим, оне нису статичне и заувек одређене категорије

друштвеног живота, али проучавањем вредности одређеног друштва у неком историјском периоду може се закључити о склопу вредности који су представљале оријентир за понашање већине људи.

У литератури налазимо да се бројни појмови тумаче као сродни појму вредности, али често није најјасније дефинисан њихов међуоднос, нивои општости и степен корелација. Као један од потенцијалог узрока ове контроверзе око појма вредности извире из питања да ли су вредности изводљиве из социјалних и психолошких карактеристика људског бивствовања (из њихових потреба, мотива, интереса, осећања друштвене корисности и сл.) или су оне независне од садржаја те реалности (Животић, 1986:47 наведено према Драгишић, 2009:183). Из оваквог схватања изводи се закључак да представници прве школе мишљења сматрају да су вредности израз појединачне свести, док представници друге школе мишљења сматрају да вредности потичу из целине мотивационих система који се формирају у друштву (Драгишић, 2009:183). Додатне потешкоће се јављају и због променљивог значења ових појмова, па када се користе у аналитичке сврхе долази до мешања значења и непрецизних термиолошких одређења, што представља озбиљан недостатак за друштвене науке. Када пођемо од претпоставке да појам безбедност може да се тумачи као потреба, вредност или интерес, учачамо вишеслојност ове проблематике у наукама безбедности, али и неопходност појмовног разграничења.

Умањењу „концептуалног нереда“ покушао је да допринесе Рокич³ који вредности везује за идеје о пожељном и дефинише их као „трајно веровање да је специфичан начин понашања или циљно стање егзистенције лично или друштвено пожељније у односу на супротан начин понашања или циљног стања егзистенције“ (Rokeach, 1973:5). Тиме прави класификацију вредности, коју ће касније преузети и/или модификовати бројни теоретичари, на терминалне вредности схваћене као вредности које се односе на пожељно циљно стање егзистенције и инструменталне вредности као пожељни начини понашања (Rokeach, 1973:7). Односно, инструменталне вредности су пожељни начини понашања посредством којих се достижу пожељна стања и тиме остварују терминалне вредности.

Дистинкција између вредности и ставова⁴ огледа се у томе што ставови подразумевају скуп више веровања око одређеног објекта или ситуације, док се вредност односи на једно веровање врло специфичне врсте. Представља пожељан начин понашања или циљно стање егзистенције и усмерава акције, ставове, одлуке и поређења кроз специфичне објекте и ситуације осликане путем непосредних циљева, до крајњих циљева. Самим тим, вредности заузимају централнију позицију од ставова у оквиру нечије личности и когнитивног система, те су оне детерминанте ставова. Из тог разлога се у литератури често наводи да „ставови зависе од постојећих друштвених вредности“; „ставови изражавају вредности“ и „ставови су функције вредности“ (Rokeach, 1973:18). Према овом схватању, не само да су

³ Милтон Рокич је у раду из 1973. године под именом „Природа људских вредности“ понудио дефиницију вредности, препознао две врсте вредности али и покушао да појасни разлике између вредности и појмова који се често тумаче као њима сродним попут ставова, норми, потреба и интереса.

⁴ Дистинкција између вредности и ставова претстављена је ради што потпунијег приказа свих категорија сродних вредностима, али у овој дисертацији неће бити даље анализирана.

вредности општије од ставова већ их и усмеравају, па главни аргумент због којег треба усмерити пажњу на проучавању вредности огледа се у томе да се изазивањем промене у малом броју вредности може променити читав низ ставова.

И други теоретичари полазе од претпоставке да вредности поседују извесне карактеристике које погодују објашњењу друштвених ставова, па из тог разлога треба да заузму централну позицију. Другим речима, вредности подразумевају „критеријуме које користе људи да одаберу и оправдају акцију, евалуирају људе (укључујући и себе) и догађаје“ (Schwartz, 1992:1). Иако се вредности изражавају путем ставова, оне се не исцрпљују у њима, већ представљају „диспозициону основу за стварање и нових ставова према релевантним новим објектима. Очекује се да вредности омогуће редукацију комплексности друштвено и политички релевантних суђења и остваривање конзистентности међу бројним ставовима“ (Кузмановић и Петровић, 2008: 156).

Као другу битну диверзификацију, Рокич истиче разлику између вредности и друштвених норми, а коју сагледава кроз три аспекта: вредност се може односити на на начин понашања или циљно стање егзистенције, док се друштвене норме могу поистоветити само са начином понашања. Вредности превазилазе специфичне ситуације, док друштвене норме представљају прописе и забране одређеног понашања у специфичној ситуацији. Трећи аспект се односи на дихотомност унутрашњег и спољног код појединца: вредност је лична, док је друштвена норма производ консензуса. Тако, вредност као стандард за утврђивање онога што се сматра пожељним даје основ за прихватање или одбацивање одређених друштвених норми (Rokeach, 1973:19).

Заједнички именитељ за вредности и друштвене норме јесте да је реч о друштвеним стандардима којима се регулише друштвено деловање и уређују друштвени односи. Вредности прокламују идеална, пожељна својства која утичу на избор конкретних циљева, средстава и начина деловања. „Као духовне творевине у култури као симболичком систему, оне су оријентири за избор између алтернатива у ситуацијама које су битно отворене. Као апстракције, вредности се претачу у норме које су конкретније, па су зато вредности латентна позадина норми. Вредности нам кажу шта, а норме како нешто треба радити“ (Марјановић, 2011:184). Ипак, овакво виђење норми као категорија којима се одређују прихватљиви начини да се остваре циљеви дефинисани вредностима превише је једнозначно и уско. Наиме, не треба занемарити да једна вредност може да генерише чак и две међусобно супростављене норме, као и да норме могу да створе оквире за усвајање нових вредности. Ова карактеристика је изузетно значајна, јер указује да су вредности утемељене у нормативно-институционалном систему који представља одраз владајућег система друштвених односа и доминантних социјалних група у датом друштву.

Врло значајна дистинкција односи се на однос вредности и потреба. Рокич сматра да вредности представљају когнитивни приказ и трансформацију индивидуалних потреба и друштвених и институционалних захтева. Схваћене су као заједнички резултат социолошких и психолошких сила које делују на појединца: социолошких сила јер друштво и његове институције социјализују појединца у

складу са заједничким концепцијама пожељног, а психолошких сила јер индивидуалне мотивације захтевају когнитивни израз, оправдање и опомену у друштвено пожељним терминима. Когнитивно представљање потреба у виду вредности служи подједнако друштвеним захтевима као и индивидуалним потребама: једном када се те потребе и захтеви трансформишу у вредности, они могу да се бране, оправдавају, заговарају и подстичу као лично и друштвено пожељни (Rokeach, 1973:20).

На комплексан међуоднос између вредности и потреба указују и други аутори, „вредности су извориште свих потреба човека, самим тим и потреба нације и саме државе“ (Врачар, Милковски, 2020:239). Појашњавајући мултидетерминисаност потреба, Деспотовић наводи да „друштво утиче на потребе путем услова и могућности и начин њиховог задовољавања, односно општих вредносних оријентација које доминирају у једном друштву“ (Деспотовић, 2000:19). Разумевање ове дистинкције је изузетно комплексно обзиром да су ова два појма у дијалектичкој вези и једно без другог не могу да се тумаче. Да би нека друштвена појава могла да се схвати као вредност, неко мора да има потребу за њом; а истовремено једна потреба не може да се јави, било да се схвата као недостатак или субјективна рефлексија света, уколико не постоји вредност којој ће тежити. Потреба за неким добром трансформише дато добро у вредност, најчешће инструменталну, која тиме постаје средство за достизање терминалне вредности. Другим речима, вредности представљају својство неког добра да задовољи одређену потребу.

Најкомплексније и најизазовније, а опет за безбедност суштинско питање, јесте разумевање разлике између вредности и интереса. Рокич наводи да је интерес једна од манифестација вредности, те стога поседује извесне атрибуте као које су одлика и вредности. Интерес може да означи когнитивно представљање потреба, може да предводи акцију, процену себе и других и поређење себе и других. Такође, може да служи функцијама прилагођавања, одбране ега, знања и самоактуелизације. Међутим, обзиром да има уже значење од вредности, не може да се класификује као пожељни начин понашања или крајње стање, односно идеални стандард понашања (Rokeach, 1973:22). И код других аутора уочавамо да су границе између схватања и смисла појмова вредности и интереса веома флуидне и често магловито одређене. Једно од схватања у социологији и политичким наукама, а до којег је дошао Андреја Милетић након што је анализирао опширну литературу на ову тему, јесте да су вредности и интереси, веома блиски појмови и употребљавају се као синоними (Милетић, 1978:71 према Маринковић, 2016:130). Насупрот томе, бројни аутори који своје анализе постављају из позиције истраживања националног интереса, попут Франкела, дефинишу „национални интерес као скуп вредности“ (Франкел, 1969:720, Франкел, 1970:98).

Још један приступ истраживању овог међуодноса, истовремено и најобухватнији, указује да су интереси и вредности блиско повезани, али да нису истоветне категорије. Овај приступ имплицира да је могуће да појединци или друштвене групе „прихватају вредности које нису у складу са њиховим интересима, или да одбацују вредности које не противрече њиховим интересима (свакако да су могућа и друга два исхода: редефиниција сопствених интереса и њихово усклађивање са владајућим вредностима, или прихватање вредности које су у складу

са сопственим интересима)“ (Пешић, 2016:78). Тиме се потврђује да веза између вредности и интереса не мора да буде двосмерна иако је каузална, односно да иако сродни, вредности и интереси не морају да се подударују. Потенцијална неусаглашеност између вредности у једном друштву и интереса доминантних социјалних група генеришу промену датих вредности посредством институционално-нормативног система.

Вредности означавају кључни појам и значајну детерминанту у истраживањима бројних друштвених појава, па тако представљају значајан мотивациони фактор настанка антагонизама и сукоба унутар друштвене групе или између различитих друштвених група. Узрок томе налази се у самој природи вредности које су посредоване читавим низом чинилаца попут разликама у социјалном положају друштвених група, тумачењем садржаја и значаја које имају за друштвене групе и схватањем начина и средстава који су адекватни да би се оствариле вредности које су пожељне за дату групу (Милашиновић 2008:64). Схватање о недостатку добара и вредности за све, као и свест о супростављеним и сукобљеним вредностима и интересима представљају матрицу схватања о друштвеним сукобима. Вредности такође представљају једну од незаобилазних категорија приликом дискусије о спољној политици, нарочито код аутора који су опредељени за тзв. шири концепт одређења спољне политике, попут Радована Вукадиновића, који наводи да је реч о „организованој активности државе којом она настоји да максимизира своје вредности и интересе у односу на друге државе и остале субјекте који делују у спољном окружењу“ (Вукадиновић, 2005:17, наведено према Маринковић, 2016:54).

Појам вредности веома је значајан појам у наукама безбедности, јер вредности представљају одредницу код бројних аутора посредством које се дефинише безбедност, односно њима се означава предмет заштите државе и система националне безбедности. Тако, Арнолд Вулферс безбедност дефинише посредством вредности када наводи „безбедност, у објективном смислу одмерава одсуство претњи по стечене вредности, док у субјективном смислу безбедност представља одсуство страха да те вредности могу бити нападнуте“ (Wolfers, 1952: 484-485). Такође, појам вредности има истакнуту улогу и приликом дефинисања националне безбедности. Волтер Липман уводи у употребу овај појам 1943. године и сматра да национална безбедности подразумева да „нација не мора да жртвује своје основне вредности да би избегла рат и може да их одржи победом у рату“ (Seeler, 2008:412).

Другим речима, национална безбедност је способност нације да заштити своје вредности од спољних претњи, али касније се овај концепт шири на унутрашње претње. Иако је ова дефиниција уска јер не наводи које вредности представљају предмет заштите државе, значајна је с аспекта увођења појма вредности у истраживање безбедности. Болдвин истиче да су одговори на седам питања основа разумевања безбедности, међу којима је питање безбедност за које вредности (Baldwin 1997:13)⁵. Појашњава да појединци, државе и други друштвени актери имају многе вредности које могу укључивати физичку сигурност, економско благостање, аутономију, психичко благостање, итд. С друге стране, Болдвин наводи да концепт националне безбедности у спектар вредности традиционално укључује

⁵ „Седам Болдинових питања“ биће детаљно анализирана у делу дисертације под насловом 5.3.3. *Компаративна анализа „Две стратегије“*

политичку независност и територијални интегритет. Оно што ствара забуну јесте што се не прецизирају вредности које су укључене у концепт националне безбедности (Baldwin 1997:14).

Задатак науке безбедности јесте да утврди које вредности треба да уживају заштиту и које претње могу да угрозе те вредности. Вредности као предмет заштите и извори угрожавања, који се у дефинишу као изазови, ризици и претње, пресудно утичу на концептуализацију безбедности, која се у институционалном смислу изражава као систем националне безбедности (Драгишић, 2009:182). Другим речима, сходно одабиру вредности које се секуритизују, одређују се и школе и приступи безбедности попут људске, социјеталне и националне безбедности (Стајић, 2011, Драгишић 2009). Разумевање националних вредности није могуће без разумевања самог појма вредност, јер само на тај начин могуће је разумевање које вредности, чије и на који начин улазе у корпус те мале скупине вредности коју штити систем националне безбедности, али обрнути процес - на који начин неке вредности престају да уживају институционалну заштиту. Такође, само путем спознаје шта су вредности одређених појединаца и друштвених група може да се заиста разуме теоријски низ потреба-вредност-интерес-циљ, без којег не може да се приступи нити једној анализи стратешких докумената у науци безбедности.

2.3.2. Интереси

Појам интерес је сложен, вишезначни појам који је предмет истраживања различитих научних дисциплина од филозофије, преко психологије, социологије, правних наука па све до економије и безбедности. С тим у вези, не изненађује богатство одређења овог појма, постојање различитих приступа у тумачењу његове природе, значаја, функције и хијерархије, али и односа са сродним појмовима попут потреба, вредности и циљева. Андреја Милетић је идентификовао највећу тешкоћу у дефинисању интереса која произилази из покушаја да се утврди његова природа и у вези са тиме уочава да постоје четири приступа. Први приступ интерес одређује као субјективно-психолошку категорију и оно што је заједничко за радове који заступају ово становиште јесте да сматрају да се интереси не могу објективно одређивати, јер представљају различита субјективна стања свести, нагона, осећања, вредности итд. Другим речима, интереси представљају све оно што субјекат мисли, осећа да јесте или жели и хоће да је његов интерес (Милетић, 1978:20). Насупрот томе, неки аутори интерес виде као објективну категорију, што подразумева да се испољава независно од субјекта који је једино у стању да то „објективно“ (свој или туђ интерес) више или мање тачно спозна и схвати, или чак да уопште не буде свестан његовог постојања, а што се сматра општом карактеристиком марксистичког приступа изучавању интереса (Милетић, 1978:20-21).

Трећи приступ препознаје субјективне и објективне интересе као различите категорије. Овакво виђење интереса-циљева као субјективне и интереса-средстава као објективне категорије удаљује и кида везу између субјективног и објективног, и међусобно их супроставља (Милетић, 1978:21). Четврти приступ настоји да превазиђе недостатке претходна три приступа, па интересе перципира као дијалектичко јединство субјективног и објективног. Милетић наводи схватање

теоретичара Здравомисова који потпада под ову, условно речено, четврту групу схватања и који сматра да је интерес „јединство израза (открића, испољавања) унутрашње суштине субјекта и одраза објективног света, свеукупности материјалних и духовних вредности у сазнању тог субјекта“ (Здравомисов, 1964: 19, наведено према Милетић, 1978:22).

Интерес је превише сложен да би могао да буде схваћен искључиво субјективан или објективан, јер би то подразумевало приступе који или фаворизују субјекта, његове жеље, мотиве и сл. потпуно занемарујући какав ефекат на објективну стварност та стања проузрокују или се пак субјекат, код којег се јавља интерес, потпуно игнорише. Како не постоји субјекат који нема интерес, тако ни интерес не може да егзистира без субјекта. Такође, као интерес осликава противречно јединство ове две категорије, није могуће раскинути везу између ове две стране и још мање супроставити их. И Милетић сматра да покушај одређења интереса треба тражити у склопу четвртог приступа, у нераскидивој вези свесног (али и нагонског и осећајног), конкретно датог и историјски формираног субјекта (било појединца или друштвене групе, односно друштва у целини) и историјски конкретно одређене друштвене, економске, политичке ситуације са безбројним и бескрајно сложеним везама међу њима (Милетић, 1978:23).

Заправо, Милетић заступа тезу да је интерес увек сложено и противречно јединство субјективног и објективног и појашњава комплексан садржај ове две стране. Објективна страна интереса осликана је кроз природу субјекта интереса, и кроз објективно дате али и променљиве, сложене и конкретне услове у којима се субјекат налази и у којима мора да задовољава своје животне потребе својом интелектуалном и практично-чулном делатношћу. Субјективна страна интереса исказана је кроз сложени сплет сазнајно-вољно-емотивно-инстинктивних стања и процеса којима субјекат осећа, спознаје, рационализује и идеологизује своје односе са средином, мењајући је и притом мењајући себе (Милетић, 1978:24). Самим тим, истраживање интереса мора укључити анализу обе ове категорије и њихове комплексне међуодnose, а посебно начин на који једни утичу на промену ових других. Иако интерес никада неће бити дефинисан у апсолутним категоријама, стварање друштвених услова у којима би се они једноставније спознавали, испољавали и реализовали допринело би његовом јаснијем схватању и одређењу без постојеће појмовне конфузије.

Као и вредности, интереси представљају фактор који доприноси стабилности и просперитету групе, друштва и државе, а опет могу бити снажан генератор друштвених промена. Интереси, као мотивациони чинилац и покретач, дефинишу се као "активно, рационално усмерено понашање, појединаца и група, према одређеним добрима од виталног значаја за њихову егзистенцију и друштвени положај. У њима је садржан не само објективни положај појединца и групе, пре свега класа, већ и субјективне представе о том положају, што условљава њихово понашање и непосредну социјалну акцију, зато се може рећи да је интерес моменат субјективности, сложене унутрашње мотивације, односно унутрашњи однос активног субјекта у сваком личном или унутрашњем процесу. Он се изражава као настојање да се нешто достигне, промени или сачува, чиме се исказује његова садржајна променљивост" (Милашиновић, 2008:58-59).

Интереси представљају „релативно трајне мотивацијске оријентире понашања појединаца и друштвених група, који су одређени реалним условима индивидуалне или групне егзистенције („интересне ситуације“), чије значење се уобличава у сложеном садејству елемената који чине појединачну и колективну свест. Интереси егзистирају паралелно са вредностима, нормама, знањима и значењима, обликујући се као продукт вредносно-нормативних, когнитивних и семантичких филтрирања доживљаја спољашњег света“ (Пусић, 1977:24 према Пешић, 2016:78). Сличног става је и Мајалковић када наводи да су интереси рефлексија пројектованих потреба за достизањем, уживањем, заштитом и унапређењем одређених вредности, које их детерминишу и у чијој су функцији (Мијалковић, 2015:13-14). Самим тим, интерес представља тежњу ка остваривању конкретних идеја, циљева, а скуп интереса који неки актер претендује да оствари може бити шири од вредности те да на тај начин генерише нове вредности. Уколико је интерес усмерен ка промоцији, заштити очувању или унапређењу квалитета постојећих вредности, тада је његово значење уже од значења дате вредности.

Попут већ анализираних блискости појмова интереса и вредности, у литератури сусрећемо још један појмовни међуоднос у којем граница одређења два појма није увек најјаснија. Реч је о релацији интерес-циљ у вези које се сусрећемо са читавим дијапазоном разнородних схватања која циљеве најчешће изједначавају са вредностима и интересима. Поистовећивање ових појмова није последица само термилошке немарности и појмовне кофузије, већ и стварне блискости ових појмова (Милетић, 1978:90). Милетић такође примећује да, за разлику од теоретичара са Брукинс Института који непосредне интересе изводе из циљева, аутори попут Рејтзела, Каплана и Коблезна додају још један „степеник у правцу конкретизације интереса“, односно уводе категорију принципа између интереса и циљева (Милетић, 1978:92). У литератури највећи број теоретичара заступа став да циљеви представљају практично испуњење интереса неке заједнице. За разлику од интереса који могу да буду непрецизни и инкохерентни, циљеви морају да буду јасно дефинисани, координисани и формулисани у задатке, захтеве и препоруке. Интереси снабдевају садржину циљева, а циљеви дају форму и дисциплину интересима; промена у интересима паралелно доноси промену и у циљевима, док обратно то не мора бити случај (Маринковић, 2016:134).

Другим речима, циљеви су конкретнији, јер представљају операционализацију прокламованих интереса, самим тим циљеви нису изражени на истом нивоу општости као интереси. Да би било могуће дефинисати циљеве, претходно је неопходно да постоји читав изграђен темељ, односно да се на основу одређених потреба и вредности одреде интереси. Самим тим, интереси су основни критеријум из којег се изводи читава скала циљева, а који се даље уређују по степену општости, важности, приоритета и сл. Из тог разлога циљеви често имају неки префикс па су негде национални, или државни, негде стратешки, негде оперативни итд. што често уноси збрку у категоријални апарат.

Протоком времена долази до промена вредносног система у друштву, било да се неке вредности напуштају или се прихватају нове. Тиме долази и до промене интереса посредством којих се оне остварују, а затим даље и циљева. Исто тако и

интерес, иако доминантно усмерен ка очувању и унапређењу вредности, може да утиче и на промену вредности. Из тог разлога је разумевање ових фактора констатности и промене изузетно значајно, јер када се ови појмови читају језиком безбедности, спрам њих се усмерава деловање читавог система безбедности. Када дође до политизације интереса, тада говоримо о специфичној врсти интереса, релативно трајним јер су кодификовани у стратешким документима, а опет додатно замагљеним посредством утицаја парцијалних интереса актера који их (ре)конструишу и артикулишу, односно реч је о националним интересима. Ову анализу додатно усложњава потенцијална околност кад доминантне друштвене групе пројектују вредности и интересе који се не подударају са општим интересом датог друштва и државе. На крају, комплексност ове дискусије уочава се када се придода још један фактор, незаобилазан за разумевање целокупне друштвене ситуације, а то је питање идентитета.

2.3.3. Идентитет

Идентитет је постао неизоставни појам у теолошким и филозофским расправама о природи човека и предмет је интересовања бројних научних дисциплина – социологије, психологије, педагогије, андрагогије, политикологије, али и безбедности. Како Стјуарт Хал примећује, идентитети се увек конструишу унутар, а не изван дискурса, па их разумемо као „произведене на специфичним историјским и институционалним местима у оквиру специфичних дискурзивних формација и пракси” (Hall, 1996:4). Разумевање идентитета није могуће без сагледавања читавог културно-историјско-социјалног миљеа у којем се испољава, јер се он увек ствара у односу на Другог⁶ и нераскидиво је повезан са друштвом. Реч је о динамичној појави, што значи да појединац своје Ја креира и надограђује читавог живота кроз интеракцију са другима, па се услед овог реципрочног процеса идентитет развија и обликује током читавог живота. Тиме једно од кључних питања постаје како изградити и сачувати идентитет⁷, а истовремено омогућити другима да учине исто.

Убрзане друштвене промене ношене крилима глобализације осликане кроз развој економије, поделу рада, урбанизацију, индустријализацију и друштвену мобилност, утицале су на слабљење друштвених веза и преиспитивање наметнутих идеологија. Модерно друштво подстиче трансформацију идентитета путем

⁶ Идентитет се појављује у игри специфичних модалитета моћи, па је више производ обележавања разлике и искључености, него што су знак идентичног, природно конструисаног јединства. Супротно значењу које им се придаје, идентитети се конструишу кроз разлику, а не изван ње. Идентитет може да се конструише само кроз однос према Другом, однос према ономе што није, што му недостаје Само услед своје способности да искључи, идентитет може да функционише као тачка идентификације и везивања. Унутрашња хомогеност коју идентитет третира као темељ, није природа, већ облик затварања као акт моћи и искључивања (Hall, 1996:4-5).

⁷ Кетрин Халперн полемисе да је „узлет” употребе појма идентитет отпочео шездесетих година XX века у САД, као одраз једног посебног контекста, јачања мањина, али такође тежње оптерећене модерним животом, афирмацијом појединца. Политички контекст у САД још више ће ојачати идентитетску терминологију, намећући је како медијском вокабулару, тако и политичкој и друштвеној анализи, а што ће резултовати и институционалним променама у виду стварања различитих одсека у хуманистичким наукама на америчким универзитетима (Халперн, 2009:21, У:Халперн, Руан-Борбалан, 2009).

просторно - временске компресије и плурализације животних стилова. Глобализација ствара снаге које хомогенизују и диференцирају идентитет, па постају све актуелније дебате о хегемонији, резистентности, социјалној фрагментисаности и политикама идентитета (Lagman, 2003:223). Растућа диверзификација и фрагментација друштвених интереса у умреженом друштву доводи до њихове агрегације у облику (поновне) изградње идентитета (Castells, 2000:276).

Одређење идентитета условљено је предметом истраживања научне дисциплине у којој се користи. У психологији идентитет означава доживљај суштинске истоветности и континуитета Ја током дужег времена, без обзира на његове мане у различитим периодима и околностима. Осећање идентитета је, како сматра Ериксон, само делимично свесно, јер је у нормалним условима несвесно, а његово преиспитивање указује на конфузију (Требјешанин, 2008:9 у Ериксон, 2008). Дефиниција идентитета коју су предложили Мур и Фајн гласи „идентитет је релативно трајно, али не и непромењиво, осећање сопствене личности као јединственог и кохерентног ентитета“ (Moore and Fine, 1990: 92). Ова дефиниција указује да је идентитет неодвојив од самосвести, која чини да идентитет у себе укључује читав спектар свесних и несвесних компоненти и које утичу на развој и проширење идентитета.

У социологији одређење идентитета у фокус ставља колективни идентитет, али и вишеструке идентитете везане за различите улоге које особа игра у друштву. Тако, идентитет представља „процес поистовећивања појединца са одређеним друштвеним скупинама (од породице, преко локалне заједнице и регије па све до човечанства), по основу прихватања погледа на свет, вредности или образаца понашања“ (Божиловић, 2007:44, према Стојадиновић, Вукчевић, 2011:89). Проучавање идентитета представља врло актуелно питање када је предмет истраживања мултикултурална средина. Политичке науке сматрају да концепт идентитета представља један од фактора који утиче на веће друштвене сукобе, али и политичке акције. Из тог разлога, истражују улогу идентитета као извора политичких уверења или припадности политичкој партији. Конкретно, заинтересовани су да разумеју како на идентитет, с једне стране, утиче изолација, отуђење, аномија и друштвене неправде и, с друге стране, како ови проблеми утичу на друштвену структуру, припадност политичким партијама и политичко деловање (Brinthaup, 2008:554).

Дијалектичка природа идентитета рефлектује се кроз истовремену идентификацију са Другим, али и разликовање од њега. На тај начин, идентитет се гради кроз двоструко кретање изједначавања и разликовања, идентификације са другима и разликовања у односу на њих. Наизглед, идентификација као увећавање сличности са Другим, усвајање вредности и способности Другог, делује као супротна идентитету. Међутим идентитет неизбежно пролази кроз различите идентификације, како би се одбранио, унапредио, осетио се признатим или пронашао себе (Бодин, Станаревић, 2012:30). Једно од кључних питања у истраживању идентитета јесте пронаћи најзначајније механизме укључене у промене идентитета, с тим да ови механизми морају да обухвате и стабилност и промену идентитета (Burke, 2006:81). Ради лакше анализе теоретичари издвајају

неколико нивоа идентитета где је, са једне стране, лични идентитет, а са друге стране, колективни идентитет. У оквиру колективног разликују се политички, културни, верски, етнички, национални, родни идентитет и многи други. Сваки појединац или колективитет истовремено је носилац више идентитета који се мењају и прожимају. Ова размишљања о карактеристикама идентитета сумирали су Патриција Гоф и Кевин Дан када су идентификовали четири димензија идентитета: другост, флуидност, конструисаност и вишеструкост. Другост подразумева односе у доменима политике, моћи и интереса који могу и не морају бити непријатељски; укључује и замагљене разлике између Сопства и Другог, али и разлике и неједнакост унутар Сопства, јер указује да делити неки идентитет не имплицира једнакост (Goff and Dunn, 2004: 237-238).

Идентитети нису фиксни, хомогени, стриктно дефинисани или ограничени кохерентним садржајем. Напротив, променљиви су и на њих утичу политичке промене, с тим да њихов однос није линеаран већ зависи од датих околности. То подразумева да флуидност нису сталне промене, јер постоје одређене представе колективног идентитета које задржавају социјалну сендимиентираниост и на тај начин нису подложне политичким променама и развоју (Goff and Dunn, 2004: 239). Трећа одлика идентитета је његова социјална конструисаност и питања актера и ресурса из којих су идентитети конструисани. С једне стране, државни актери су ти који доминантно утичу на дискурс конструисања идентитета, али опет не треба у потпуности занемарити и недржавне актере. Идентитети нису конструисани у вакууму, већ постојећи наративи и идеје пружају ресурсе за изградњу идентитета, односно свест и предања из прошлости и идеје за будућност. У процесу изградње идентитета важну тачку представља „дискурзивни простор“ укључујући медије и међународне институције. Испитивање наратива и дискурса је тек део процеса који мора да буде пропраћен и одговором у којој мери ти наративи циркулишу (2004: 240-241). Четврта димензија идентитета јесте вишеструкост, обзиром да појединци и колективи имају више идентитета који се испољавају сходно датом ситуацији. Из ове дискусије проистичу две групе питања: фокус може бити стављен на сам идентитет, начине на које се он мења током времена и бива оспораван или пажња може бити усмерена на ентитет који носи идентитет и чињеницу да ни појединци ни колективи немају јединствени идентитет (2004: 241).

Перцепција идентитета као објашњавајућег социјално-психолошког-културолошког конструкта захтева разумевање шта то идентитет чини за појединца или колективитет и како то постиже. Симон Бернд представља дубинско разумевање функција које идентитет има, односно нуди одговор на питање у којој мери идентитет пружа психолошко искуство које промовише социјално прилагођавање и благостање (Bernd, 2003: 66). Након прегледа и анализе обимне литературе, Бернд је сумирао налазе у пет функција идентитета који су у вези са потребама за припадањем, јединственошћу, поштовањем, разумевањем и утицајем. Посредством потребе за припадањем идентитет потврђује да неко има своје место и да припада друштву, а што је нарочито значајно када је реч о колективном идентитету. Идентитет не одређује само ко смо и где припадамо, већ и супротно, па идентитет осигурава разликовање на различитим нивоима апстракције од унутаргрупних до међугрупних поређења (Bernd, 2003: 67). Трећа функција идентитета односи се на потребу за поштовањем, а која је условљена респектом

добијеним од релевантног Другог. Ова је функција нарочито изражена код колективног идентитета који олакшава унутаргрупно поштовање, осећај припадности и заједништва. Понос на чланство у групи позитивно утиче на самопоштовање (Bernd, 2003:67).

Идентитет такође обезбеђује перспективу посредством које разуме и објашњава свет око себе. Како сматра Леон Фестинџер, предност колективног идентитета над индивидуалним према овој функцији огледа се кроз перспективу која је заједничка за цело друштво, па тиме и оснажена путем процеса друштвене валидације. Међутим, како уочава Пенелопа Оакес, није реч о процесу током којег припадници пуко или олако прихватају норме, већ је реч о софистицираној, когнитивној изради колективног погледа на свет. Идентитет, како део саморазумевања, увек је интегрални део ширег концептуалног оквира или перспективе која помаже у тумачењу свеобухватне друштвене мреже (2003:67-68). Пета функција указује да идентитети омогућавају људима да себе перципирају као утицајне друштвене актере. Колективни идентитет сугерише да појединац може да рачуна на подршку и солидарност других чланова групе, а што се затим рефлектује на перцепцију датог појединца о свом већем друштвеном утицају. Ипак, норме и обавезе која група намеће обликују индивидуални идентитет у функцији стварања успешних друштвених актера (2003: 68).

Процес изградње кохерентног идентитета суочава се са бројним изазовима, а посебно онима који проистичу из „постмодернистичке“ нивелације свих вредности, односно њиховог стављања у функцију повећања профита (Томић, 2012: 109). Такође, питање очувања идентитета у модерни постаје све изазовније. Како Бернд примећује, некадашње одушевљење крилатицом „све је могуће“ (*anything goes*) која је ослободила идентитет традиционалних стега и ограничења, змењена је страхом и опрезом праћеним аномијом „ништа више не важи“ (*nothing counts any more*) која прети да поткопа саму суштину идентитета (Bernd, 2004:1).

Један од незаобилазних појмова у свакој дискусији о идентитету јесте криза идентитета, схваћена као „специфично психичко стање у једном периоду у којем услед нарушавања осећања личне истовестности Ја и историјског континуитета настају тешкоће у осећању идентитета“ (Erikson, 1968:16). Период кризе идентитета одлика је транзиционих периода у изградњи индивидуалног идентитета коју карактерише интензивно размишљање о њему, па је то прериод када је појединац свестан свог идентитета и када прети опасност од његовог расплињивања. Самим тим, процес изградње идентитета јесте динамичан процес праћен различитим фазама криза и ломова. Концепт кризе идентитета има значајније ширу употребу од означавања преломних тачака у одрастању, па се користе и код колективног идентитета попут испитивања реконституисања нације у процесу брзих историјских промена.

Питање и значај идентитета у изградњи безбедности проистиче из конструктивистичке парадигме, с тим да је разлика између конвенционалног и критичког конструктивизма утемељена управо на различитом виђењу односа између идентитета и безбедности. У овом истраживању приликом анализе идентитета у конструисању политике националне безбедности биће коришћен

приступ конвенционалног конструктивизма према коме „национални идентитет (и са њим у вези историјско искуство или културни контекст) помаже да се одреди садржај интереса неке државе и начин на који ће она деловати у глобалној политици. Идентитет је, према овом схватању, нешто што треба открити или изнети кроз анализу. У том оквиру, идентитети су одређени релативно чврсто и постојано, омогућавајући аналитичару да истражи „зашто“ државе делују на начине који претпостављају узрочни однос између идентитета и интереса (Мекдоналд, 208:110, У: Вилијамс, 2008). Представник овог схватања, Александар Вент дефинише идентитете као „релативно стабилно схватање своје улоге и очекивања у вези себе, кроз учешће у колективним значењима. Идентитети су суштински релативни и везују се за конкретну друштвено конструисану ситуацију“ (Wendt, 1992: 397).

Према Венту, свака држава поседује четири типа идентитета: корпоративни, типски, идентитет улоге и колективни идентитет (Wendt, 1999:229). Корпоративни идентитет државе односи се на идентитет државе као суверене политичке заједнице. Типски идентитет државе подразумева унутрашње карактеристике политичког уређења, попут аутократије или демократије, републике или монархије. Идентитет улоге обухвата карактеристике које држава поседује у односима са другим државама, односно улогу коју има у међународном систему (хегемон, балансер и др.) и која је призната од стране других држава. Колективни идентитет државе обухвата све претходо наведене идентитете, али и идентификацију са другим државама, што подразумева да у Сопство укључи Другог. На тај начин државе превазилазе проблеме у колективним акцијама које произилазе из егоизма. Вентово разумевање различитих врста идентитета значајно је за истраживање конкретних националних идентитета и начина конструисања националних интереса који чине основу политике националне безбедности. Конструктивистичка анализа указује како интереси нису егзогено дати, већ да потичу из идентитета, односно идентитети обезбеђују скуп параметра у оквиру којих се стварају и обликују обликују интереси или потребе, у зависности од контекста анализе.

Као неопходан услов изградње идентитета за науку безбедности посебно је значајна корелација са односима моћи. У том контексту разликују се два приступа; први који наводи да моћ условљава идентитет и други који сматра да постоји међусобно условљавање између поменута два појма, те да је веза међу њима нелинеарна. У оквиру првог приступа, корелацију идентитета и моћи посебно детаљно је истражио Мануел Каstelс⁸ који наглашава да се изградња идентитета увек дешава у контексту који је одређен односима моћи, сходно чему је идентификовао три основна облика и извора изградње идентитета:

- *легитимизишући идентитет* који намећу доминантне друштвене институције с циљем да прошире и рационализују своју доминацију над друштвеним актерима. Према Каstelсу, овај идентитет ствара грађанско друштво, односно гарнитура организација и институција, као и низ структурираних и организованих друштвених актера који стварају, понекад и на конфликтан начин, идентитет који рационализује изворе структуралне доминације;

⁸ Каstelс је дефинисао идентитет у друштвеном контексту као „процес стварања смисла на темељу културних атрибута или сродног низа културних атрибута којима се даје предност у односу према другим изворима смисла“ (Castells, 2000:16).

- *идентитет отпора* који стварају актери који се налазе на положајима на којима су обезвређени или стигматизовани посредством логике доминације, па како Кастелс наводи „копају ровове за отпор и преживљавање“ који су утемељени на начелима различитим или супротним од оних који прожимају друштвене институције. Овај тип идентитета изграђује облике колективног отпора, обично на темељу идентитета који су дефинисани историјом, географијом или биологијом. Олакшавање есенцијалног одређивања граница отпора доприноси изградњи одбрамбеног идентитета на пољу доминантних институција/идеологија и реч је о вероватно најважнијем типу изградње идентитета;

- *пројектни идентитет* који настаје када друштвени актери на темељу њима доступних културних садржаја граде нови идентитет који редефинише њихов положај у друштву, а што за резултат има покушај преобликовања целокупне друштвене структуре. Преображај појединаца у субјекте последица је комбинације два потврђивања појединаца у односу на заједницу и појединаца у односу према тржишту (Castells, 2000:16-19).

Од односа моћи зависи исход у стварању друштва, односно да ли ће се нека група, етнос или нација да изгради своју државу на темељима легитимних установа, или ће да претендује преобликовању друштвене структуре посредством повлашћеног положаја у оквиру неке државе или наднационалног система моћи, или ће да се укопа у ровове отпора (Гаћиновић, 2011: 25). Другим речима, или пре Фукоовим речима, моћ производи идентитет, тако што утврђује дисциплинску праксу као оквир за креирање искустава. То указује да идентитет није слободан већ је у ширем смислу ограничен режимима моћи и условљен историјским идентитетским структурама. Други приступ сугерише да је однос између моћи и идентитета као двосмерна улица у којој динамике моћи обликују идентитет, а динамике идентитета конституишу моћ. Овај приступ сугерише да идентитети представљају више од циља стратегије моћи, а њихови ефекти на мисли и акције осликавају више од пуког одраза тих стратегија. Чак и када су идентитети иницијално наметнути од стране доминантних сила, они могу да редефинишу свој садржај (Sindic et al. 2015:4).

Иако се идентитети се у бројним аспектима конструишу у складу са захтевима моћи, приликом њиховог истраживања неопходно је анализирати историјски и културни садржај попут историјског сећања, језика, религије, митологије, друштвених норми и обичаја, јер сви ови садржаји обезбеђују симболичку залиху за изградњу идентитета. Моћ⁹ у значајној мери дефинисана кохезијом колективне идентификације, јер идентитет кроз симболе представља носиоца моћи и на тај начин утиче на односе моћи.

⁹ Разумевање међуодноса између ова два појма није могуће без разјашњења појма моћи у датом контексту, као и инструмената моћи. Тако, Кастелсово запажање да моћ утиче на изградњу идентитета, темељи се на претпоставци да моћ више није концентрисана само у институцијама (држава), организацијама (капиталистичким предузећима или симболичким надзорницима (велике медијске корпорације и Црква), већ је распршена у глобалној мрежи богатства, информација и слика. Нова моћ се налази у информационим кодовима и репрезентативним сликама око којих друштва организују своје институције, а људи граде животе и доносе одлуке о свом понашању (Castells, 2000:365).

2.3.4. Моћ

Комплексност истраживачког поља наука безбедности проистиче не само из динамичности истраживаних појава, бројности актера, већ и из чињенице да су појмови са којима ова наука оперише често вишедимензионални и неухватљиви. Готово сви појмови иманентни овој науци користе се у различитим научним дисциплинама на њима својствен начин. Услед бројности одређења не постоји консензус нити око једног елемента, што пред истраживаче ставља врло незахвалан задатак: да јасно аргументују одабрани приступ у истраживању. Неретко, то захтева аналитички корак уназад, односно приказ и критику и других приступа, како би се јасно омеђале границе истраживања. Разумевање националног интереса није могуће без схватања појма моћи, а чињеница да моћ није једнозначно одређен појам у наукама безбедности и међународним односима значајно отежава и усложњава ово истраживање, из којег не могу ни изникнути једнозначни одговори и одређења.

Појам моћи коришћен је током читаве историје човечанства као одредница посредством које је проучавана политика. Још од Аристотела, мислиоци и теоретичари користили су појмове моћ, утицај, ауторитет и власт, али их нису дубље разматрали јер „је значење ових појмова било познато сваком разумном човеку“ (Дал, 2006:37). Током историје, моћ је била различито перципирана и виђена, па Дал примећује како су теоретичари били превасходно окупирани односима моћи унутар заједнице, све до Томаса Хобса¹⁰ и успона националне државе, када се пажња теоретичара преусмерава на значај коју моћ има у политици (Дал, 2006:37-38). Када је реч о савременим схватањима моћи, велики утицај имало је схватање моћи Макса Вебера за кога је моћ представљала „изгледе да се у оквиру једног друштвеног односа спроведе сопствена воља упркос отпору, без обзира на чему се заснивају ти изгледи“ (Вебер, 1976:37). Касније, појам моћи прелази у поље политичке теорије, да би временом постао један од фокалних тачака спорења у науци о међународним односима и кључан појам у наукама безбедности.

У политичком дискурсу моћ је један од најкоришћенијих појмова, док у науци он представља друштвени феномен који прожима широко истраживачко поље од социологије, преко међународних односа, па све до економије. Читава плејада теоретичара изучавала је овај појам много пре конституисања наука безбедности, што је резултовало да моћ краси богатство у одређењу, комплексност у детерминисању димензија, појавних облика и односа са другим појавама. Као што политички филозоф Роберт Дејл сугерише, отворена семантика појма моћи која укључује широк спектар значења може бити пре подмукла замка него здрава научна концепција (Ingrao, 2018:17, In: Mosca, 2018). Реалисти сматрају да се стављањем фокуса на расподелу моћи може најбоље разумети арена међународних односа и тај приступ називају „политика моћи“ (Griffiths, et al, 2009:1). Како Фредерик Шуман наводи, у међународном систему где нема заједничке владе, свака политичка јединица тежи безбедности путем ослањања на своју моћ, док на моћ својих суседа гледа са предострожношћу (Dougherty and Pfaltzgraff, 1990).

¹⁰ Томас Хобс је први увео појам моћи у савремену науку о политици, када је у свом делу „О грађанину“ говорио о „моћи државе као највећој моћи јер је она збир моћи највећег броја људи“ (Симић, 1999:224).

Државе су те које су носиоци моћи, јер су у анархичној структури приморане да се руководе принципом самопомоћи, па како би осигурале своју позицију и оствариле своје националне интересе, државе ће тежити да увећају моћ¹¹. Другим речима, рационални интерес представља основни мотив за деловање и понашање, и иако он може бити различит за сваког субјекта, заједнички именован понашања држава јесте тежња ка стицању и очивању моћи, посредством које ће се остварити национални интерес (Димитријевић, Стојановић, 1996:308). Државе које следе постулате реализма треба да пронађу начин да максимизују сопствене националне интересе у свету који је још увек дефинисан хегемонистичком спољном политиком једне државе (Trappara, 2022:23). Увећање моћи представља једину гаранцију за државу да може опстати као актер и одржати се као субјекат међународних односа. Реализам претпоставља да државе могу бити ограничене у деловању на међународној арени искључиво услед моћи друге државе. Теоретичари међународних односа попут Едвара Кара, Ханса Моргентауа и Кенета Волца поистовећивали су моћ са војном моћи. Традиционално, војна моћ је коришћена да би се наметнула воља једног суверена другом, или да се одупре сили другог суверена (Carey, 2008:62, In Salmon and Imber, 2008). Још од Вестфалског система, кључна функција државе постала је заштита државе од спољних претњи, па је моћ постао механизам којим се остварује ова функција.

Дејвид Балдвин сматра да се у анализи моћи разликују две традиције: једна која моћ препознаје као ресурс и друга која говори о релационој моћи. Реалистичко виђење моћи подржава прву традицију, односно концепт равнотеже моћи заснива се на концепцији моћи као посебног типа ресурса која се користи у одређеном оквиру политике, односно војној сили замишљеној у контексту победе у рату. Неореалисти на челу са Волцом не прихвата становиште о вишедимензионалности моћи, и сматрају сматра да економске, војне и друге способности државе не могу бити подељене. Самим тим не прихватају потребу да се анализира обим и домет моћи, а што захтева релациони појам моћи. Попут Волца и Миршајмер одбацује релациони концепт моћи који подразумева изједначавање моћи са исходима, јер то подразумева да моћ постоји само када држава врши контролу или утицај, што значи да може да се мери тек кад се утврди исход (Baldwin, 2013:281-284).

Друга традиција у изучавању међународних односа говори о релационој моћи и ова дебата започиње након што је Роберт Дал предложио једну од најпознатијих дефиниција моћи „А има моћ над Б у мери у којој може да примора да Б учини нешто што иначе не би учинио“ (Dahl, 1957:202-203). Дал посматра моћ као однос два актера, па моћ укључује све ресурсе за које актер А поседује капацитете да их мобилише, а против воље актера Б¹². Први однос из ове дефиниције могли бисмо

¹¹ На појму моћи издигнута је готово цела теоријска конструкција Ханса Моргентауа, и небитно чиме доносиоци одлука правдају своје понашање и политичке одлуке, борбом за слободу, безбедност, просперитет или само за моћ. Могу објашњавати своје циљеве религијским, филозофским, економским или социјалним идеалима... Али увек, када покушавају постићи своје циљеве методама међународне политике, то чине борећи се за моћ (Morgenthau, 1948:13).

¹² Дал сматра да потешкоћа не лежи у утврђивању постојања моћи, већ њеном поређењу, па идентификује пет значајних фактора: 1) основу моћи, односно ресурса (привредна имовина, уставни прерогативи, војне снаге, народ, престиж итд.) које А може да користи да утиче на Б; 2) средства моћи, односно специфичне радње (обећања, претње, јавни позиви, итд.) посредством којих А може да утиче на понашање Б; 3) обим моћи, односно скуп специфичних акција које А користи да утиче на

назвати 'принуда', други 'одвраћање' (Brown and Ainely, 2005:83). Из ове уске дефиниције закључује се да је моћ релациона, али се не добијају сазнања о природи овог односа, коришћеним средствима, као ни „циљевима који се теже остварити и шире друштвене структуре“ (Regoli, 1974:159). Ова дефиниција је, како примећује Лукес, наизглед лишена садржаја и не пружа неко посебно сазнање осим о постојању узрочне везе између два агента. То је и била сврха Даловог приступа, да „ухвати централно интуитивно схваћено значење речи“ са формалном дефиницијом која објашњава „примитивни појам који изгледа да лежи иза свих ових концепата“, као што су моћ, утицај, контрола и ауторитет (Lukes, 2015:262). Ипак, иако замишљен врло уско, овај концепт је, како Балдвин наводи „довољно широк да укључи промену понашања Б контролисањем планова или потискивање проблема, као и утицај на понашање Б манипулисањем његовом свешћу“ (Baldwin, 2015: 222).

Расправа о појму моћи добила је нови смисао када су конструктивисти отворили дискусију о природи моћи и схватању моћи као материјалном чиниоцу супроставили идеалистичко схватање моћи као конструкта. Вент наглашава да „материјалисти не могу сматрати да су моћ и интерес „њихове“ варијабле јер све зависи од тога како су конституисане“ (Went, 1999:94). У том смислу релациона моћ укључује материјалне и нематеријалне основе моћи, па норме, вредности, идеје и културни контекст заузимају истакнуто место у приступу релационе моћи (Baldwin, 2013:286). Поменути два приступа није могуће у потпуности одвојити обзиром да се они прожимају. Свакако, успостављањем ове дистинкције покренута је врло плодносна интелектуална дебата која је резултовала спознајом различитих карактеристика моћи, оне која се остварује директним и индиректним средствима, некада видљивим, али често и невидљивим, несуптилним и суптилним утицајем и коришћењем материјалних и нематеријалних ресурса.

Веома значајна интелектуална дебата повела се око теме која је названа „лица моћи“. Теоретичари Бакрак и Барац истакли су да Даловој дефиницији моћи (однос у којем један актер утиче на одлуке другог актера) недостаје оно што називају „друго лице моћи“. Тиме они проширују опсег деловања моћи и тврде да „се моћ исто тако користи када А улаже своје енергије у стварање или учвршћивање друштвених и политичких вредности и институционалне праксе које ограничавају делокруг политичког процеса на јавно разматрање питања релативно безопасних за њега самог, уз искључивање свих других. У оној мери у којој А успева да ово постигне, Б је практично спречен да стави на дневни ред било која питања која начином свога решења могу озбиљно да угрозе А-ов скуп преференција“ (Бакрак и Барац, 2006:60). Другим речима, указују да се институције могу користити за постављање агенди и на тај начин утицати на обликовање преференција других, тако што се обликују њихова очекивања о томе шта је легитимно и изводљиво. Овакво виђење моћи имало је велики утицај на теоретичаре либералних приступа који су добили аргументацију да уграде моћ у схватање о значају и улози међународних институција.

понашање Б; 4) количина моћи, тј. повећање вероватноће да Б учини неке специфичне радње јер А користи средства моћи против Б; 5) скуп појединаца над којима А има моћ - или екстензија моћи А (Dahl, 1957:205-206). Џон Харсањи је допунио ову квантитативну карактеризацију односа моћи са још две варијабле: трошковима моћи А над Б и јачином моћи А над Б (Harsanyi, 1962:68).

„Треће лице“ моћи установио је Стивен Лукс који је развио тродимензионално схватање моћи на начин да моћ није усресређена само на понашање, већ може да се користи тако да обликује нечије почетне преференције. Лукс наводи да се „врховна употреба моћи огледа се у томе да људи спрече да буду незадовољни путем обликовања њихових утисака, сазнања и преференција које ће учинити да прихвате своју улогу у постојећем поретку ствари“ (Лукс, 2006:80). Овакво виђење моћи прихватили су бројни теоретичари, међу којима и Џозеф Нај који наводи: „корисно је разликовати три аспекта релационе моћи: командна промена, контрола агенди и обликовање преференција“ (Nye, 2011:11).

Готово да сви теоријски правци препознају улогу моћи у односима међу државама, с тим да не постоји сагласност око саме дефиниције моћи, њене природе и поступка мерења. Савремено схватање безбедности пружа обиље дефиниција моћи које претендују да обухвате шири спектар односа. У том светлу, Карл Фридрих сматра да моћ означава „однос између људи који се испољава у понашању оних који је извршавају, или однос када понашање једне групе људи одговара жељама појединца или групе“ (Friedrich, 1963:163). Стојановић указује да је моћ сложена из читавог низа међузависних елемената међу којима су најбитнији: географска основа, демографска подлога, производни капацитети, транспортне и комуникационе могућности, политички систем, идеологија, стратешки положај, војна моћ, обавештајна служба и сл. (Стојановић, 1971:366). Кохејн пак сматра да моћ коју државе поседују „не произилази само из становништва, природних ресурса и капацитета индустрије, већ и из организационе кохерентности, способности извлачења ресурса из друштва, војне спремности, дипломатске вештине и националне воље“ (Keohane, 1990: 169-170 In: Dunn, 1990).

Једна од општеприхваћених дефиниција моћи јесте она коју је предложио Шварценбергер који наводи да моћ јесте „способност појединца, групе или државе да наметне своју вољу другоме, ослањајући се притом на ефикасност средстава моћи у случају непокорвања. Потчињавање вољи другог, јачег, само је израз жеље да се избегну последице“ (Schwarzenberger, 1951: 14). Пол Виоти и Марк Каупи предлажу свеобухватну дефиницију моћи као „средства која држава или други актер поседује или посредством којих може да потврди стварни или потенцијални утицај или принуду у односу на друге државе и недржаве актере услед политичких, географских, економских и финансијских, технолошких, војних, друштвених, културних или других капацитета које поседује (Viotti and Kauppi, 2013: 200). Приликом одређења шта је моћ Џозеф Нај даје врло корисне смернице када сугерише да „приликом фокусирања на неког актера, не можемо рећи да неки актер „поседује моћ“ без да спецификујемо шта може да учини посредством те моћи. Морамо да прецизирамо ко је укључен у односе моћи (опсег моћи) као и које области су укључене (домет моћи) (Nye, 2011:6).

У литератури се сусрећемо са бројним покушајима утврђивања карактеристика моћи¹³. Један од обухватнијих приступа понудио је Дејвид Болдвин

¹³ Браун и Ејнсли сматрају да моћ категоришу три уско повезане категорије: моћ је *атрибут* државе за коју се најчешће везује величина и квалитет оружаних снага; база ресурса, мерено у погледу сировина; географски положај и обим; производна база и инфраструктура; величина и вештине становништва; ефикасност владиних институција и квалитет њиховог руководијења. У оквиру ове

који перципира моћ као релативну категорију која је условљена својим природом и може допринети бржем остваривању циљева у различитим областима друштвеног деловања. Сумира неке основне карактеристике моћи у следећем:

- 1) „моћ је релациони концепт...како би се дала смислена изјава о (стварном или потенцијалном) односу утицаја мора се (ескплицитно или имплицитно) прецизирати ко утиче (или има капацитет да утиче) на кога (домен) у односу на шта (обим);
- 2) моћ може бити дефинисана широко, како би укључила све односе у којима неко приморава неког другог да учини нешто што он иначе не би учинио;
- 3) обоје, позитивне санкције (стварне или обећане награде) и негативне санкције (стварне или запрећене казне) су средства за извршење моћи;
- 4) моћ почива на различитим основама и ни један облик моћи није примарнији у односу на неки други“ (Baldwin, 1985:18).

Приликом истраживања појма моћи, једно од комплекснијих питања са којима су се сусрели теоретичари јесте утврђивање разлике између овог појма и појма утицај¹⁴. Димитријевић и Стојановић указују да „обзиром на средства која субјектима међународних односа стоје на располагању, тешко је одредити када би престао утицај, а када почиње моћ, јер се никада не зна тачно на чему почива утицај (Димитријевић, Стојановић, 1996:308). За Ласвела и Каплана „моћ је садржана у појму утицај, па можемо говорити о тежини, обиму и домену моћи у дефинисаној као вршење утицаја“ (Laswell, Kaplan, 2014: 77). Ова конфузија се додатно појачала приликом покушаја теоретичара да одреде инструменте за остваривање спољне политике. Тако је Дејвид Балдвин идентификовао четири, како он наводи „средства, инструмента или технике“ које су на располагању доносиоцима одлука за остваривање циљева у спољним односима: пропаганда, дипломатија, економској војно државно управљање (statecraft) (Baldwin, 1985:13). Анализом ових инструмената уочава се да се сви они у објашњењу ослањају на појам утицај¹⁵, што указује да је овај појам шири од појма моћи. С друге стране, сусрећемо се са одређењима моћи које у себи садрже појам утицај: „моћ у међународним односима може се дефинисати као способност једне државе да изврши утицај или контролу над деловањем других држава. Овај утицај се може извршити отворено – путем рата или санкција – или признавањем потенцијала од стране других држава за акцију – а то што оне могу учинити свесно или несвесно“ (Carey, 2008: 61, In: Salmon and Imber, 2008). Симић сматра да Шварценбергерова дистинкција између моћи, утицаја и силе има изузетно велику вредност: „моћ је на средини између утицаја и силе; разликује

категорије може се направити дистинкција на актуелну и латентну моћ; моћ је однос схваћена као способност људи или групе или државе да врше утицај на друге уз разумевање контекста у којем се моћ врши и асиметричне природе већине односа моћи; моћ је својство структуре, па тиме није везана искључиво за актера који је користи (Brown and Ainely, 2005:82-91).

¹⁴ Непостојање једнозначних дефиниција ових појмова отежава њихово разграничење. Како Басу примећује „моћ и утицај су сложени концепти, прилично је вероватно да ови концепти имају толико аспеката и нијанси да их никада неће бити могуће обухватити у једној дефиницији“ (Basu, 2000:164).

¹⁵ Балдвин дефинише пропаганду као „покушај утицаја ослањањем првенствено на намерно манипулисање вербалним симболима“; дипломатију као „покушај утицаја ослањањем на преговоре“; економско управљање државом (economic statecraft) обухвата „покушај утицаја ослањањем на ресурсе који имају разуман привид тржишне цене у новцу“, а војно управљање државе (military statecraft) „покушај утицаја који се ослања на насиље, оружје и силу“ (Balwin, 1985:13).

се од утицаја јер се ослања на спољни притисак као подршку претњи, а од силе зато што даје предност постизања циљева без употребе физичке силе“ (Симић, 1999:225).

У покушају да разграниче појмове моћ и утицај, Браун и Ејнсли се одлучују за неуобичајан приступ: дефинишу два антонима појму утицај – ауторитет и контрола. Сматрају да државе покушавају да изврше утицај, а не ауторитет јер у међународним односима нико нема ауторитет да уређује односе међу државама. Контраст између утицаја и контроле функционише прилично другачије јер када се врши контрола, они који су контролисани губе сваку аутономију и немају капацитет за доношење одлука. Из реалистичке перспективе, држава би заправо желела да врши контролу над својим окружењем, али ако би било која држава икада била у позицији да контролише другу, то би створило другачији међународни систем, који ови аутори називају светско царство. Другим речима, примена утицаја је карактеристичан начин понашања међу државама, јер не постоји светска влада (светски извор легитимног ауторитета) нити светско царство (светски извор ефективне контроле). У недостатку ове две поларне позиције, остају само односи утицаја. Закључују да „постоје облици утицаја који се не ослањају на моћ како се тај термин обично разуме, и постоје облици моћи који су само посредно повезани са утицајем“ (Brown and Ainsley, 2005: 80-81). Лукс пак сматра да „моћ може али не мора да буде облик утицаја, зависно од тога да ли постоје санкције, док утицај и ауторитет могу али не морају да буду облици моћи, зависно од тога да ли постоји сукоб интереса“ (Лукс, 2006:87).

Како би компаративно одредили моћ државе, теоретичари најчешће упоређују способности и ресурсе који су неопходни да би се остварио утицај над другима. Путем упоређивања више фактора, међу којима су војне и економске способности, одређује се релативни потенцијал моћи¹⁶ државе. Према овој логици, ако бисмо могли да упоредимо способности сваке државе, онда бисмо могли и да их рангирамо¹⁷ према њиховој релативној способности да користе ресурсе за вршење утицаја (Kegley and Blanton, 2011:277). Стварање оваквих листи треба да пружи податке за даље анализе и поређења, али захтева посебну позорност, обзиром на комплексност саме моћи која се „не може схватити, ни испољити ни мерити једнодимензионално“. Једну од најобухватнијих анализа димензија моћи представио је Карл Дојч, који је идентификовао следеће категорије:

- 1) количину моћи (способност носиоца моћи да промени ток догађаја и људско понашање),
- 2) простор (унутар којег се налазе људи чије понашање треба да се промени применом моћи),
- 3) опсег (способност моћи да понуди или ускрати добра другим учесницима у односу мерена кроз размак између највеће награде и најстрожије казне) и

¹⁶ Кегли и Блантон дефинишу потенцијал моћи као „способности или ресурсе које поседује држава, и за које се сматра да су неопходни за њено потврђивање утицаја над другим“ (Kegley and Blanton, 2011:277).

¹⁷ Димитријевић и Стојановић скрећу пажњу на некритичко стварање ранг листи држава по моћи, у којима се износе резултати лаичке анализе моћи две државе које су удаљене на имагинарној скали моћи, а без јасних критеријума у чему се састоји моћ и од чега она зависи (Димитријевић, Стојановић, 1996: 309).

- 4) домашај (врсте или класе понашања на које се може утицати) (Deutsch, 1968:24-25).

Ове димензије моћи сугеришу да не постоји нешто као апсолутна моћ, већ је она увек ограничена: на нека понашања има утицај, али на нека не. Указујући да је моћ релациони појам, те да увећање једне димензије може потенцијално да значи истовремено умањивање друге, Балдвин је класификацију предложио димензија моћи и издваја обим, домашај, тежину, цену и средства (Baldwin, 2013:275). Указивање на димензије моћи нема за циљ само класификацију елемената, већ на неопходност рашчлањивања моћи приликом њеног изучавања ради целовитог истраживачког захвата. Занемаривањем неке њене димензије, попут домашаја моћи или свођењем моћи само на принуду губе се из анализе оне fine ноте моћи, попут допадљивости и заводљивости моћи, а које у временском опсегу најчешће означавају латентне и трајније форме испољавања моћи.

Свеобухватан приступ истраживању моћи најчешће укључује анализу облика моћи. У традиционалном промишљању безбедности држави је у првом плану одбрана територије употребом војних средстава, што се означава обликом војне моћи. Државе теже да увећавају своју војну моћ било да увећавају своје војне потенцијале (бројност и опремљеност војних капацитета) или ступају у војне савезе и пактове. Војна моћ је најзначајнији облик моћи и перципира као инструмент остваривања безбедносних политика. Међутим, иако иманентан реализму, појам „тврде“ моћи оличен у материјалним изворима и могућностима превазилази оквире овог приступа, па други видови моћи добијају на значају попут економско-финансијске, техничко-технолошке и комуникационо-информативне, политичке и својеврсне „демократско-друштвене“ моћи (Симић, 2002:37). Како се војна моћ сматра крајњим средством у дипломатско-стратегијском понашању (Gilpin, 1975:24), држава би требало да рачуна на разноврсна средства или да приступи убеђивању пре него што се нађе у ситуацији да употреби војну моћ (Словић, 2010:116).

Преокупираност војном моћи довела је до занемаривања невојних облика моћи, попут економске моћи (Baldwin, 2013: 285). У неком најопштијем смислу, економска моћ се може схватити као „способност појединца или групе да поправи или промени услове размене у своју корист“ (Burkitt, 1980:122). Кенет Болдинг дефинише економску моћ као „комбинацију продуктивне и разменске моћи, углавном оличене у моћи над објектима у облику добара и услуга“ (Boulding, 1989:58). Овакво виђење економске моћи као моћи над ресурсима присутна је и код других аутора. Тако, Рандал Холкомб економску моћ једноставно дефинише као „институционализовану контролу над ресурсима“ (Holcombe, 2020:3). Овај вид моћи неопходан је да би се унапредило економско благостање и очувала унутрашња стабилност државе, али и како би се држава боље позиционирала у међународним односима, ефикасније заступала националне интересе и своју безбедност. Схваћена како контрола над ресурсима, ова моћ се понекад назива и економско-енергетска и укључује финансијске, производне, енергетске, сировинске стручне и кадровске капацитете (Мијалковић, 2015:79). Овај вид моћи може да се посматра као преуслов за постојање других облика моћи, преваходно војне¹⁸, а када се посматра засебно

¹⁸ Берtrand Расел сматра да између војне и економске моћи постоји велика повезаност. Како наводи „ни једна нација може бити моћна без развијеног индустријализма и приступа сировинама и храни.

аналитичар мора да буде посебно опрезан. Иако веома значајна, она није свемогућа, нити је треба посматрати једнозначно.

Приликом анализе будућности моћи, Нај упозорава да богатство природним ресурсима не мора нужно да значи постојање економске моћи и стабилности државе, нити њихово одсуство нужно значи сиромаштво. Природно богатство понекад може да доведе до постојања корумпираних институција и неуравнотежене економије која даље обесхрабрује предузетништво и улагање у људски капитал, чиме се може спутати развој националне моћи (Nye, 2011:62). Нај предвиђа да ће економска оруђа попут санкција и помоћи постати најефикасније средство моћи у погледу релативних трошкова (Nye, 2011:80). Међутим, упозорава да је погрешно тврдити да ће XXI век бити доба економије, јер услед расипања моћи на недржавне актере попут транснационалних корпорација, ограничавају се државне стратегије за употребом економских инструмената. Како је економске актере тешко контролисати, и како су тржишни услови променљиви, државама ће бити тешко да употребљавају економску моћ у пуном капацитету (Nye, 2011:80). У савременим међународним односима у којима транснационалне корпорације поседују вишеструко веће капитале него бројне државе света, њихова политичка моћ више није занемарљива. Самим тим, економска моћ државе у многоме зависи и од контекста међународних односа и оне државе које одаберу стратегију диверзификације извора понуде и потражње, уз добре моделе политичке моћи, показаће се мање рањиве на међународне економске потресе.

Политичка моћ јесте моћ посредством које је могуће обликовати, усмерити или чак наметнути одређено понашање које је значајно за безбедност. Огледа се у „способности државе да доминира или да бар равноправно учествује у збивањима на међународној сцени, тј. у односима са другим државама и субјектима међународних односа“ (Мијалковић, 2015:80). Рандал Холкомб политичку моћ дефинише као „институционализовану контролу над деловањем људи кроз претњу принудом“ и сматра да се овај вид моћи увек извршава путем формалних институција уз претњу употребе силе (Holcombe, 2020:3-5). Овај вид моћи тешко је измерити и он се најчешће изражава кроз утицај, што додатно компликује саму анализу услед непостојања јасног разграничења ова два појма. Такође, између војних, политичких и економских облика моћи државе постоји велика међузависност, па ако се анализирају одвојено могу се добити одговори изван контекста. Тако, војна моћ може да утиче на остваривање економских циљева или створи погодније политичко окружење, док економска моћ може да створи погодно тле за увећање војне моћи.

Једно од најцеловитијих приступа у истраживању савремених облика моћи пружио је Џозеф Нај који је развио концепте тврде, меке и, касније, паметне моћи. Приступ Џозефа Наја подразумева преплитање схватања моћи као ресурса и релационо схватање моћи уз својеврсну надоградњу „три лица моћи“ која су развили Дал, Бакрак и Барац и Лукс¹⁹. Наслањајући се на Далово разумевање

Посредством војне моћи нације стичу приступ таквим сировинама које се не могу набавити на њиховој територији.“ (Russel, 1938:135).

¹⁹ Нај примећује да би за потребе политике било изузетно корисно када би се „три лица моћи посматрала у обрнутом редоследу од оног како су осмишљени. Доносилац политике би требало да

командне моћи, односно првом лицу моћи, Нај формулише тврду моћ која „почива на подстицајима (шаргарепа) или претњи (штап)“ (Нај, 2004:29). У „тврду“ спада способност да се други натерају да раде оно што иначе не би, претњом или обећањем награде, употребом војне или економске моћи (Keohane & Nye, 2011:216). Најважнији показатељ тврде моћи једне државе јесте њен укупни друштвени производ, који у облику збирног пресека у себи садржи готово све значајне показатеље, од броја становника до технолошког производног нивоа привреде, па представља и војну моћ као његов најсажетији облик (Симић, 1999:226). По узору другог и трећег лица моћи, Нај формулише меку моћ „као способност да се жељени исход оствари путем кооптивних метода постављања дневног реда, убеђивања и привлачења“ (Nye, 2011:16). Као изворе „меке“ моћи наводи три ресурса: културу (у аспектима који су привлачни другима), политичке вредности (које су заживеле унутар и изван државе) и спољне политике (које други прихватају као легитимне и које за њих имају морални ауторитет) (Nye, 2011:84). „Мека“ моћ може да почива на привлачности идеја, културе или способности постављања агенди кроз стандарде и институције које обликују преференције других (Keohane & Nye, 2011:216). „Мека моћ“ садржана је и у „националној вољи, дипломатском умећу, подршци коју власт једе земље ужива у свом народу“ и њу је тешко мерити (Симић, 1999:226-229). Коначно, Џозеф Нај дефинише паметну моћ као „способност да се ресурси тврде и меке моћи укрштају у делотворне стратегије... Мека моћ може бити добра или лоша са нормативног становишта, у зависности од тога како се користи. Код паметне моћи процњивање је уграђено у саму дефиницију“ (Nye, 2011:22-23).

Током година, сам Нај је допуњавао, мењао и дорађивао своје почетно учење. Задржавајући основне ставове из концепта меке моћи, Нај је на почетку XXI века засновао једну чвршћу и ширу подлогу властитим почетним ставовима (Симић, 2012: 305). Према Нају, моћ је данас распоређена по шаблону који потсећа на тродимензионалну шаховску таблу. На самом врху шаховске табле налази се војна моћ која је униполарна уз предвиђање Џозефа Наја да ће САД још дуго задржати овај примат. На средњој шаховској табли је економска моћ која је мултиполарна и где су главни играчи САД, Европа, Јапан и Кина. На дну се налази трећа шаховска табла која осликава транснационалне односе и укључује недржавне актере попут банкара који електронски преносе средства, терористе који тргују оружјем, хакере који угрожавају сајбер безбедност; али у овај ниво инкорпорира и изазове попут пандемија и климатских промена. За ову шаховску таблу карактеристична је дифузија, односно распршивање моћи, па нема смисла говорити о униполарности, мултиполарности или хегемонији (Nye, 2010:3). На тај начин, Нај је покушао да инкорпорира у своја размишљања неспоран значај азијских економија, не доводећи притом у питање процес померања моћи, али и да препозна улогу недржавних актера у процесу распршивања моћи.

У наукама безбедности моћ представља један од централних појмова и бројни теоретичари су уложили напоре да спознају на чему она почива, на које начине државе остварују своју моћ, како да је увећају или бар очувају, који су инструменти моћи, како је могуће компаративно утврдити моћ и опсег на који се протеже. Од првих схватања да се моћ остварује искључиво путем силе и принуде, временом је

размотри обликовање преференција и уоквиривање агенде као ресурса за обликовање средине, пре него што посегне за командном моћи“ (Nye, 2011:18).

разумевање моћи проширено на друга средства попут обећања и убеђивања. Обзиром да моћ није ни једнозначна и једнодимензионална категорија, нити један аспект моћи не треба посматрати изоловано. У том кључу, „тврду“ и „меку“ моћ не треба анализирати нити као одвојене, а још мање као супростављене категорије обзиром да оне оснажују једна другу и имају исту функцију – остваривање националних интереса. Другим речима, национални интерес обухвата елементе „тврде моћи“ односно војне и економске чиниоце, као и елементе „меке“ моћи и то политичке чиниоце, културни и историјски контекст. Анализа националних интереса требало би да омогући сазнање шта државе у сфери безбедности желе да остваре, а анализа моћи државе да пружи одговор посредством чега држава претеднује да оствари националне интересе.

Инструменти моћи нису примарни инструменти посредством којих мале државе претендују да остваре националне интересе, али су најчешће први инструменти које друге државе прете да употребе када је реч о малим државама. Такође, обзиром да се национални интерес истражује кроз призму истраживачког поља наука безбедности, битно је идентификовати сва средства посредством којих се остварују национални интереси кроз унутрашњу и спољну сферу безбедности. Из тог разлога, потребно је детаљно идентификовати инструменте моћи који су на располагању држави да оствари своје националне интересе. У том кључу, један од најпогоднијих приступа који ће у овој дисертацији бити даље развијен јесте онај који су представили Стивен Хефингтон, Адам Олер и Дејвид Третлер, а који су идентификовали четири инструмента моћи: дипломатске, економске, војне и информационе инструменте (Heffington, et al. 2019:22). Овај приступ ће бити надограђен специфичностима националне безбедности Србије.

2.3.5. Сарадња

Савременена безбедносна реалност, коју карактерише растућа међузависност, ставила је пред државу изазован задатак да одговори на претње које не познају државе границе и које традиционалне расправе о безбедности не препознају (економске кризе, деградација животне средине, миграције, сајбер, хибридне и асиметричне прење, међународна трговина дрогом, и сл.). У потрази за новим моделима понашања у међународним односима који ће бити адекватни за очување националне безбедности, држава је морала да научи да сарађује. Сарадња као таква није новост, различите друштвене заједнице су изналазиле учинковите моделе сарадње како би одговориле на тренутну претњу. Модерна држава је морала да научи како да развије моделе сарадње који су трајнији, уз уважавање истине да не постоје ни историјски пријатељи ни непријатељи, а притом ни једног тренутка не заваравши себе да је политика моћи реликт прошлости.

Турбулентне промене у глобалној политици изнедриле су концепт сарадње у безбедности који треба да „нагласи разлике између достизања, очувања и унапређења безбедности путем надметања у повећању моћи, с једне стране, и достизања, очувања и увећања безбедности помоћу или кроз сарадњу, с друге стране“ (Симић, 2002:83). А опет, иако уздизана на пиједестал, међународна сарадња „не зависи нужно од алтруизма, идеализма, личне части, заједничке сврхе,

интернализоване норме или заједничког веровање у скуп вредности уграђених у културу“ (Keohane, 1988:380). Ове карактеристике могу имати важну улогу у процесима међународне сарадње, с тим да се сарадња може разумети без позивања на било коју од њих. Како Кохејн закључује, то „није изненађујуће, јер међународна сарадња није нужно бенигна са етичког становишта“ (Keohane, 1988:380).

Традиционална мисао у безбедности ирзвила је различита схватања о смислу и суштини сарадње међу државама, као моделу који доприноси увећању безбедности држава и међународног система. Реализам, тачније струја у оквиру њега, неореализам, препознаје сарадњу као концепт посредством којег држава може да очува и унапреди националну безбедност, иако је за њих то пре изнуђено, него жељено средство. За неореалисте, национална безбедност је у највећој мери условљена структуром самог међународног система у којем доминантну улогу имају структурални фактори попут анархије и расподела моћи, а институције и сарадња имају другоразредну улогу. Како Смит примећује, „међународне институције имају маргинални утицај на сарадњу, обзиром да ће државе покушати да их обликују тако да одговарају њиховим интересима (Smith, 2006:44). Другим речима, институције представљају производ националних интереса и ограничења које намеће сам систем, па су интереси и ограничења фактори који обликују одлуку држава да ли ће да сарађују или да се такмиче (Baylis, 2020:244). Како су институције у својој основи рефлексивна дистрибуција моћи у свету, засноване су на себичним интересима и калкулацијама великих сила, оне немају независно дејство на понашање држава (Mearsheimer, 1994-1995:7).

Сарадња између држава према неореалистима је отежана првенствено зато што у свету који се заснива на равнотежи моћи, државе морају да придају већи значај релативној него апсолутној моћи, па улазак у савез истовремено значи и обавезу државе да будно мотри добитак друге стране²⁰. Поред тога, државе морају да се чувају „варања“ у међународним односима, јер је цена такве преваре изузетно висока. Такође, у анархичном међународном систему самодовољност је најмудрија политика, учинковитија од сваке међузависности као продукта сарадње, која нужно ствара и рањивост. Из ових разлога, према неореалистима, сарадња међу државама треба да буде ограничена на секторе „ниске политике“, а у питањима „високе политике“ попут војске и одбране, она не треба да буде средство остваривања националне безбедности (Вукчевић, 2010:71). Мишајмер, као представник офанзивног реализма није оптимистичан по питању става да „институције²¹ гурају државу од рата и промовишу мир“. Сматра да институције имају минималан утицај на понашање држава, па дају лажна обећања да могу да промовишу стабилност у постхладноратовском свету (Mearsheimer, 1994-1995:7). Насупрот офанзивном реализму који тврди да, осим форме привременог савеза када се државе суочавају са

²⁰ Према реалистима, природа савеза који су утемељени на релативном добитку је нестабилна, јер страна која оствари већу релативну добит истовремено и увећава своју моћ, што јој пружа могућност да прекине сарадњу и настави остваривање националних интереса другим средствима. Истовремено, страна која је остварила мању релативну добит, настојаће да промени услове сарадње или да је оконча. Другим речима, сарадња међу државама које су мотивисане релативним добицима је ограничена обзиром да, чак и када се оствари, она је краткотрајна и нестабилна (Jolić, 2011:122).

²¹ Миршајмер институције дефинише као „скуп правила која одређују начине на које државе треба међусобно да сарађују и надмећу се; оне прописују прихватљиве облике понашања државе и забрањују неприхватљиве врсте понашања (Mearsheimer, 1994-1995:8).

заједничком претњом, сарадња није одрживо средство за очување безбедности, дефанзивни реализам²² заступа став да је „сарадња одржив инструмент спољне самопомоћи и могућа је у широком спектру околности“ (Tang, 2010:20).

Дискутујући о потенцијалима сарадње као инструмента подесног да спречи настанак конфликта, Џервис примећује да код офанзивног реализма природа међународног окружења и сукоб преференција држава у односу на исходе, постављају ограничења која одређују у којој мери се сукоб може смањити изводљивом алтернативном политиком. Одбрамбени реалисти сматрају да много тога зависи од тежине безбедносне дилеме и намера актера, што ове научнике доводи до позиције која није само између офанзивног реалиста и неолибералног тabora, већ је и контингентна, јер модели понашања државе у великој мери зависе од тренутне ситуације (Jervis, 1999:62). Са овим ставом сагласан је и Симић који сматра да насупротив „структурално неотклоњивом песимизму“, унутар неоструктурализма другачије ставове заступају теоретичари тзв. контингентног реализма који сматрају да је концепт сарадње учинковит модел за остваривање националних интереса и достизање и очување националне безбедности. Контингентни реалисти критикују три позиције структуралних реалиста: став да је надметање између држава неодвојиво од суштине њиховог бића што га чини неизбежним; да сарадња није могућа јер државе теже искључиво релативним добицима и да су могућности преваре у међународним односима велике, као и склоности држава да се тако понашају. Симић закључује да је „прагматични оптимизам који заступају контингентни реалисти у погледу извесности сарадње између држава чвршће утемељен у теорији и стварности од реалног песимизма“ (Симић, 2002:67).

Џозеф Нај, кроз дискусију да ли у међународним односима државе уче и да ли се сарадња може научити, указује да реалистичке теорије тврде да државе уче реагујући на структурне промене у своме окружењу, или језиком теорије игара – „прилагођавају своје понашање променама у матрицама исплате“. Када заједнички интереси сугеришу да су награде за сарадњу велике, државе могу усвојити нове стратегије у остваривању својих интереса. У том случају, реалисти признају да се сарадња може научити (Nye, 1988:238). Дакле, приликом анализе међународне политике и у промишљању најефикаснијих инструмената за остваривање националних интереса, неореалисти не искључују сарадњу. Свако промишљено средство које ће омогућити остваривање националних интереса уз што мању добит за друге државе је адекватно, али углавном краткотрајног опсега-док је држави у интересу. Сарадња не подразумева пуко калкулисање добити и преиспитивање политике реципроцитета, већ захтева изградњу поверења међу државама и постојање транспарентности у њиховом деловању. Такође, у савременом свету значајну улогу у изградњи односа сарадње међу државама у сфери безбедности имају међународне институције. Неореализам врло сликовито приказује изазове сарадњи међу државама који проистичу из политике моћи, али обзиром да не

²² Према представнику овог правца Чарлсу Глејзеру структурални реализам предлаже читав низ расположивих средстава за постизање безбедности, укључујући изградњу војних снага и упуштање у трке у наоружању да би стекли војне предности, ограничавање увећања снага како би се избегла безбедносна дилема и развијање међународних институција са циљем да сарадња буде што сигурнија и кориснија (Glaser, 2003:409).

признаје значај институција у међународним односима, има ограничен аналитички домет.

За анализу концепта сарадње као начина остваривања националних интереса погодније је схватање неолибералних институционалиста који институционалну сарадњу држава виде као учинковит модел за превазилажење сукоба између држава, али и остваривања њених интереса. Неолиберални институционалисти налазе да је приступ дефинисања националног интереса само у терминима моћи сиромашан, па да „либералне теорије дају корисну допуну реализму усмеравањем пажње на начине како домаћи и међународни фактори делују и како мењају национални интерес“ (Nye, 1988:239). Преставници ове школе мишљења, Роберт Кохејн и Роберт Акселрод, прихватили су основне претпоставке реализма о постојању анархије у међународном систему и рационалном егоизму држава, као и нека становишта неореалиста, попут теорије игара и теорију рационалног избора. Централно питање њиховог истраживања јесте да докажу да је могуће да рационални егоисти сарађују чак и у анархичном свету²³ (Brown, Ainely, 2005:46). Управо, државе као рационални егоисти и ступају у савезе како би остварили своје интересе. При томе се под сарадњом подразумевају односи засновани на узајамном пристанку учесника, односи који не почивају на претњама и сили. Ови односи су најчешће оличени у институционалном аражману међународне организације, а ређе у режиму формализованих норми (Милићевић-Пророковић, 2014:186, У: Липовац, Живојиновић, 2014).

На системском нивоу, поред расподеле моћи, државе се суочавају са могућностима и ограничењима услед техничких иновација и промена у различитим сферама друштвене реалности попут економских активности, образаца транснационалних интеракција и међународних норми и институција. Ови системски процеси утичу на изборе држава путем потстицаја без моћи. Способност комуникације и сарадње ствара прилике за редефинисање интереса које не би биле могуће у свету у којем су државама на располагању само информације о преференцијама других држава и расположивој моћи. У покушају да појасни да сарадња мења читаву динамику односа, Нај се осврће на Теорију игара и затвореникову дилему²⁴. Баш као што би омогућавање комуникације међу затвореницима променило природу игре, тако и системски процес који повећава способност држава да комуницирају и постижу обостране корисне споразуме може да се дода репертоару државних стратегија и тиме извршити утицај на политичке исходе (Nye, 1988:250). На тај начин, посредством омогућавања комуникације међу

²³ Роберт Акселрод поставља питање: „Под којим условима може доћи до сарадње у свету егоиста без централне власти?“. Одговор на ово питање захтево је исцрпно истраживање базирано на три истраживачка питања: (1) Како потенцијално кооперативна стратегија може добити упориште у претежно некооперативном окружењу? (2) Која врста стратегије, узимајући у обзир широк спектар више или мање софистицираних стратегија, може успети у шареколиком окружењу састављеном од појединаца? (3) Под којим условима таква стратегија може, након што се у потпуности успостави међу групом људи, да се одупре инвазивним и мање кооперативним стратегијама? Видети шире: Axelrod, R. (1985). *The Evolution of Cooperation*. New York: Basic Books, Inc.

²⁴ Кенет Оје је такође анализирао сарадњу кроз призму затвореникове дилеме, али уз једну корекцију-учесталост сарадње. У том контексту, сарадња је мање вероватна када је реч о условима једне игре. Међутим, уколико затвореник сматра да се и у будућности може наћи у сличној ситуацији, изгледи за сарадњу се побољшавају (Oye, 1985:13).

државама и приступа информацијама, институције би помогле у процесу стварања поверења међу актерима, као предуслова за сарадњу.

Тако Цервис, Нај, Кохејн и Бауман указују на значај међународне сарадње, посебно оне која се испољава кроз њене мултилатералне облике и институционално удруживање. Заговорници либералног институционализма у први план истичу политичку, економску и културну сарадњу у условима „сложене међузависности“ проистекле на основама техничко-технолошког напретка, а потискују усредсређеност реалиста искључиво на националну безбедност, политику силе и војну моћ“ (Симић, 2002:36). Дакле, према схватању неолибералних институционалиста, државе су чиниоци који стварају институције како би унапредили своје заједничке интересе. „Интереси се прво одређују изван институционалног контекста (индивидуални приоритети су егзогени и они се дефинишу изван институционалног контекста), а затим државе стварају институције како би олакшале постизање својих заједничких интереса“ (Навари, 2008:85, У: Вилијамс, 2008). Схваћено у складу са премисама неолибералног институционализма, институције представљају више од међународних организација, јер укључују и „системе правила и пракси односа у друштву, правила која утичу и усмеравају понашања и очекивања субјеката дате заједнице“ (Милићевић-Пророковић, 2014:184, У: Липовац, Живојиновић, 2014). Институције имају двоструку улогу, да „оснаже циљеве које владе држава заједнички заступају и да постепено усмеравају ка промени самоинтереса држава како би се проширио простор за сарадњу“ (Keohane, 1990: 181-182 In: Dunn, 1990). Иако међународне институције располажу бројним информацијама и пружају услуге које националне владе не могу тако лако понудити, оне не спроводе правила.

У свету сложене међузависности, моћ и сарадња налазе се на супротним половима између којих егзистира разграната мрежа различитих инструмената од развијених дипломатских односа и различитих коалиција, преко притисака, условљавања, санкција, непризнавања и различитих међународноправних спорова. Од облика и степена међузависности зависи да ли ће држава да оствари своје интересе кроз сарадњу или сукоб (Димитријевић, Стојановић, 1996: 35). Испитивање услова у којима се јавља сарадња за Акселорда и Кохена водило је једном општијем закључку: војно-безбедносна и политичко-економска питања могу да се анализирају кроз исти аналитички оквир²⁵. Овај оквир подразумева разумевање три ситуационе димензије које утичу на склоност актера ка сарадњи: узајамност интереса, сенка будућности и број актера (Axelrod and Keohane, 1996:227). Наведена три структурна услова чине аналитички оквир који треба истражити како би се утврдило на који начин утичу на стратешке изборе држава да ли ће у условима анархије сарађивати или се сукобити. Према овим ауторима, иако државе љубоморно чувају свој суверенитет и увећавају моћ, постоји простор за нове и боље

²⁵ Акселорд и Кохејн примећују како се често наводи да војно-безбедносна питања показују више карактеристика повезаних са анархијом него политичко-економска. Додају да је Чарлс Липсон навео да су политичко-економски односи обично више институционализовани од војно-безбедносних. Међутим, они заступају тезу да за анализу ова два скупа питања нису потребна два одвојена аналитичка оквира. Видети шире: Axelrod, R., Keohane R. (1985). *Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions*. *World Politics*, 38 (1), pp. 226-254.

аранжмане како би се постигли обострано задовољавајући резултати, како у смислу економског благостања, тако и по питању безбедности.

Кохејн анализира критике²⁶ упућене неолибералном институционализму и пружа свеобухватан одговор на њих. Став реалиста о минорној улози институција у међународним односима види као претеривање, јер државе имају велики утицај у међународним институцијама, а политике које проистичу из институција разликују се од оних које би државе конструисале једнострано. Друго, када је реч о томе да ли државе теже релативним или апсолутним добицима, потребно је преформулисати ово питање у „под којим условима се државе одричу обострано корисне сарадње да би сачувале релативну моћ и статус?“. Већина савремених облика сарадње укључују мултилатералне преговоре који отежавају израчунавање релативних добитака и укључују мали ризик од промене моћи са једне државе на другу. Треће, иако се претпоставља да су преговори на којима се базира сарадња сложени и неизвесни, проблеми у преговорима проистичу из тактика политичких актера и информација које једна држава има о другима. Кохејн сматра да институције могу да обезбеде „фокалне тачке око којих ће се актери сложити. Међутим, када се појаве нови проблеми, није једноставно брзо укључити институције, па у тим случајевима темпо и обим сарадње могу бити проблематични (Keohane, 2006:122-123 , In: Art and Jervis, 2006).

Истраживање сарадње у међународној политици за циљ има испитивање једног комплексног феномена који укључује институционализоване односе међу државама која егзистирају у сложеном амалгаму правила, норми, пракси и очекивања. Међународне институције суочавају се са изазовним задатком грађења поверења међу државама и промовисању предности и богатства које произилази из различитости уз свеобухватни дијалог. Међутим, као што је богатство култура често пре био основ за страх и зазирање од другачијег, него фонтана знања и нових искустава, тако и различитост у степену моћи међу државама показује да ни институционална правила и норме не важе за све. Уз гласну моралну проповед, међународне институције често нису у стању да заштите ни слабијег. У калкулацији поимања сарадње као стожера утопијског мира или инструмента за остваривање националног интереса државе се чак не опредељују ни за „средњи пут“. Одбацујући било какву себичност као реликт прошлости, декларативно промовишу сарадњу и дијалог уз различите кованице попут „добросусетских односа“, партнерстава која воде миру и коалиција која обећавају напредак, уз гласну осуду држава које раде супротно. У тишини политика националне безбедности будно прате процесе сарадње других држава истовремено израчунавајући и релативне и апсолутне

²⁶ Критичари институционализма фокус стављају на три уочена недостатка овог приступа: прво тврде да су међународне институције суштински безначајне обзиром да су државе једине које располажу моћи у светској политици. Друга аргумент односи се на анархију и одсуство велике силе/ефикасног правног система којем би државе могле да упуте жалбу. Као резултат анархије, државе теже релативним добицима, јер у намери да заштите моћ и статус, одбиће сваки вид сарадње у којем ће државе партнери имати више користи од њих. Трећи приговор теоријама сарадње јесте чињеница да сарадња није хармонична: она настаје из неслоге и одвија се кроз тежак процес преговора (Keohane, 2006:122-123).

добитке, како би установили на који начин сарадња може да допринесе остваривању њихових националних интереса²⁷.

2.3.6 Национална безбедност

Један од најзначајнијих појмова, ако не и централни у науци безбедности јесте појам национална безбедност²⁸. Реч је о појму чији смисао и садржај није једозначно одређен иако су теоретичари безбедности, војних наука и међународних односа небројано пута тематизовали и концептуализовали националну безбедност. Односно, како Војин Димитријевић примећује, „реч је о једној од најчешће употребљиваних и најмање дефинисаних речи у речнику“ (Димитријевић, 1973:17). У литератури можемо да пронађемо широк спектар одређења овог појма од традиционалних, који су засновани на вредностима које је нужно заштитити, попут опстанка неке државе и очувања суверенитета и територијалног интегритета, па све до оних који нису стриктно материјално засноване попут очувања квалитета живота. Присутна појмовна конфузија у разумевању, употреби и тумачењу овог појма проистиче из бројних разлога међу којима су најизразитији: терминолошка неодређеност појма национална безбедност, диверзитет теоријских праваца који одређују смисао и садржај овог појма у складу са доминантним схватањима датих школа мишљења, различита одређења референтног објекта националне безбедности, разноврсне операционализације овог појма, али и услед цивилизацијског напретка који је изнедрио нове околности и услове међународног живота. Такође, једном одређен садржај националне безбедности није непроменљив, па различите околности друштвеног живота утичу да ли је у датом моменту национална безбедност једне државе угрожена када јој је упитан физички опстанак, или кад је потенцијално угрожена животна средина или економски просперитет.

Потешкоће са којима се аутори суочавају приликом терминолошког одређења националне безбедности и поузданог утврђивања садржаја овог појма најизразитија је приликом разликовања државне и националне безбедности (Симић, 2002:29). Иако се ова два приступа најчешће поистовећују услед практичне неодвојивости државе и нације²⁹, нација је најчешће ширег географског обима од државе, односно границе државе не морају нужно да се подудару са простором који насељава нација. Међутим, за безбедност државе традиционално се користи синтагма национална

²⁷ Сарадња није нужно појам који је у сврси очувања мира, безбедности и превенције сукоба. Чак и Акселорд и Кохејн наводе да „промоција сарадње не значи да ће сви напори на унапређењу међународне сарадње дати добре резултате. Сарадња се може осмислити да помогне неколицини на рачун осталих; и може да нагласи као и да ублажи неправду у несавршеном свету“ (Axelrod and Keohane, 1985:254).

²⁸ Историјски посматрано, концепт националне безбедности заснован је на Доктрини о неповредивости суверенитета која датира од Аугсбуршког мира (1555), којим је владар добио право да одлучује о религији своје земље (*cuius regio, eius religio* – чија је област, његова је и религија). Ово право је потврђено и модификовано Прашким миром (1635) и Вестфалским миром (1648) (Мијалковић, 2009:58).

²⁹ О односу државе и нације више у делу дисертације под насловом 5.1.1.Различити приступи одређењу нације.

безбедност³⁰, без обзира на различитост појмова држава и нација, како би се умањила додатна појмовна конфузија³¹. С друге стране, неки аутори претендују да однос државно-национално преведу у сферу референтних објеката, па сматрају да је између ова два појма успостављен дијалектички однос као последица ширења садржаја националне безбедности. Другим речима, савремена национална безбедност постаје средњи пут између традиционалних државоцентричних и људскоцентричних приступа безбедности (Мијалковић, 2015:37).

Приликом теоријске анализе појма национална безбедност, сусрећемо се са богатством одређења овог појма, где се специфичности најчешће односе на природу референтног објекта и концепта безбедности, на врсту вредности које се штите, идентификоване претње, као и на укључене субјекте безбедности. Вишезначност концепта национална безбедност артикулисана у различитим културно-теоријским традицијама, додатно је наглашена јазом између капацитета појма, односно вредносно-нормативног потенцијала његовог садржаја са једне стране, и фактичке организациона, системске природе које постављају националну безбедност у контекст позитивно-правног и политичког остваривања (Бодин, 2007:95).

Наведена комплексност појаве, њена вишедимензионалност и променљивост диктира неопходност организовања анализе кроз више сегмената, како бисмо утврдили и аргументовали дефиницију која је адекватна за савремене услове. Приказани сегменти подразумевају дескрипцију становишта оних школа мишљења које су допринеле концептуализацији националне безбедности, анализу услова који су утицали на промену концепта безбедности, а тиме и схватању националне безбедности у савременим условима и преглед постојећих дефиниција и анализу њихове утемељености. Концептуализација националне безбедности извршена је у оквиру различитих школа мишљења у складу са идејама и циљевима аутора. Ова концептуализација није се одвијала у једном историјском моменту, нити у неком теоријском вакууму, па је уочљив међусобни утицај аутора приликом развоја мисли, критицизам који се некад развија и до негације, нова виђења смисла условљена развојем друштва, што је изнедрило диверзитет у схватању, а понекад и контрадикторност у одређењу.

Расправе о националној безбедности³² интензивирани су током Хладног рата³³. Међутим, она тада није сматрана за засебну дисциплину, већ су на почетку Хладног

³⁰ Наводи се да је синтагму национална безбедност први употребио Валтер Липман 1943. године у својој књизи „Америчка спољна политика“. Након Другог светског рата овај појам је нашао широку примену у јавном дискурсу и политичком речнику савремених држава.

³¹ Војин Димитријевић указује да придев национална може да збуни јер наводи на размишљање да је реч о национално хомогеној држави као типичној држави модерног доба. Увођење појмова безбедност државе, па чак и сигурност државе прети да уведе додатну забуну у појмовни апарат. Види: Димитријевић В. (1973). Безбедност и политичка заједница. У: *Појам безбедности у међународним односима* (стр. 7-38). Београд: Савез удружења правника Југославије.

³² Као општи дискурс, у ширу јавну употребу национални интерес улази захваљујући снажном поборнику овог појма, секретару морнарице САД Џејмсу Форесталу који наводи да се национална безбедност може осигурати искључиво посредством ширког и свеобухватног фронта. Нагласио је да користи термин национална безбедност уместо појма одбрана како би нагласио колико је ова идеја нова и узбудљива. Неоклеус даље дискутује да идеја јесте била узбудљива јер је појам национална безбедност био далеко експанзивнији од појма одбрана, који је сматран преуским и војним. Такође, био је далеко сугестивнији од појма национални интерес, који је виђен као превише слаб концепт

рата теоретичари међународних односа сматрали националну безбедност као један од важних спољнополитичких циљева који има значајне унутрашње димензије и импликације и коју треба остварити посредством војних и невојних средстава. Током трајања Хладног рата уочен је значај овог појма, па примат националне безбедности дефинисане у војним терминима постаје премиса, пре него тема за дебату (Baldwin, 1995:126). Пресудну улогу на замисао и концептуализацију националне безбедности имао је реализам. У оквиру ширке реалистичке традиције међународних односа и наука безбедности издваја се више школа које се заснивају на схватању да је држава централни актер у међународним односима и наглашавају да државе коезистирају у анархичном друштвеном поретку у којем не постоји врховни ауторитет или „светска влада“ која би успоставила и одржавала ред. Из тог разлога, државе антиципирају небезбедност држава као централни проблем у међународним односима. Међународни систем је схваћен као друштвена реалност у којој је самопомоћ примарна мотивација држава, јер како држава не може да рачуна да ће неки актер то учинити уместо ње, она сама мора да осигура своју безбедност (Walt, 2010).

У самој сржи реализма налази се схватање да међународна политика представља исконску и непрестану борбу за моћ³⁴, односно како Моргентхау сматра моћ представља елемент који одређује и усмерава понашање држава. Основна обавеза сваке државе јесте да очува и унапреди националне интересе, а како је степен остваривања интереса условљен расположивом моћи, реалисти сматрају да држава континуирано мора да увећава моћ како би могла да очува одређени ниво националне безбедности. Из овог размишљања касније ће бити формулисан став о националној безбедности као језгру националног интереса, која представља „средишњу замисао најширег реалистичког приступа и која се раније често означавала као спољна безбедност државе“ (Симић, 2002:29). Чињеница да свака држава тежи да оствари националне интересе, према Терифу, сугерише да је природа међународних односа конфликтна. Извор претњи по безбедност државе потиче од супростављених интереса, а степен претње одређен је капацитетима противничке државе схваћених у терминима релативне моћи.

Безбедност се схвата као капацитет државе да заштити границе своје територије и суверену способност да делује на начин који сматра најбољи по унутрашња и спољна питања. Основно средство посредством којег безбедност може бити

који се формира на основу вршења државне власти, односно садржи себичне конотације које му дају негативан предзнак (Neocleous, 2006:363-364).

³³ Балдвин сматра да је почетак Хладног рата истовремено утицао на ниво активности и садржај истраживачког фокуса. Хладни рат је усредредио пажњу теоретичара студија безбедности на нуклеарно оружје, стратегије, односе Истока и Запада, као и безбедносне проблеме САД и Западне Европе (Baldwin, 1995:126). Појаву интересовања теоретичара за истраживање безбедности Валт објашњава тиме што је до Другог светског рата интерес за истраживање стратегије и војних послова био ограничен искључиво на војне теоретичаре, а учења о војним питањима била су лимитирана само на војну и дипломатску историју. Напори „дивилних“ теоретичара у проучавању стратегија и безбедности били су обесхрабрани, иако су застрашујући трошкови Првог светског рата показали да је рат „превише важан да би био препуштен генералима“ (Walt, 1991:213-214).

³⁴ Како Моргентхау наводи: „међународна политика, као било која друга политика, у својој суштини борба за моћ. Ма који био крајњи циљ међународне политике, моћ је увек непосредни циљ“. Видети у: Morgenthau, H. (1948). *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf, стр. 13.

угрожена јесте војна сила, па се држава штити од војне моћи³⁵ и других сродних инструмената које користе друге државе (Terriff et al. 1999:175). Овакво виђење националне безбедности као потребе за константним увећањем моћи доводи до акумулације моћи у стању анархије, а што представља узрок безбедносне дилеме. Џервис наводи да „срце дискусије о безбедносној дилеми јесте да повећање безбедности једне државе може довести до смањења безбедности других држава, и то не због заблуде или измишљеног непријатељства, већ због анархичне структуре међународне политике” (Jervis, 2017:76). Када једна држава увећава моћ, друге државе тај акт доживљавају као претњу и чине исто, стварајући зачарани круг акумулације моћи.

Традиционално реалистичко схватање³⁶ указује да држава може да очува националну безбедност тако што ће да увећава моћ, али и да се удружи са другим државама како би се супроставили најмоћнијој држави у систему. Уколико све државе теже да максимизују своју моћ, довешће до стабилности кроз одржавање равнотеже моћи, потпомогнуте променама у стварању и пропадању супарничких савеза који се међусобно супротстављају експанзионистичким мотивима (Kegley and Blanton, 2011:33). На теоријском моделу равнотеже моћи, као делотворној алатки реалистичке теорије, се базирала хладноратовска биполарна подела света. Концепт равнотеже моћи касније је надоградио Стивен Волт указујући да држава има две основне стратегије на располагању приликом суочавања са претњом која потиче од друге државе. Држава може да ступи у савез ради супростављању главном извору претње или да се сврста уз јачег, односно ступи у савез са државом која представља највећу претњу (Walt, 1987:17). Другим речима, Волт сматра да државе бирају савезнике на основу одлуке да ли ће се претњи супроставити уласком у савез са другом државом против те претње или ступањем у савез са државом која је управо нсилац те претње. Посматрано у том светлу, велике силе своју националну безбедност најчешће остварују путем наметања и увећања моћи зарад остваривања равнотеже снага, док мале државе кроз калкулацију осликану у „равнотежи претњи“ своју националну безбедност остварују приклањањем ономе ко је јачи.

Реалистичком поимању националне безбедности упућују се бројне критике, почевши од неоснованог и неутемељеног поистовећивања државне и националне безбедности, преко тога да је ограничена само на суверенитет и територијални интегритет државе од спољних, војних претњи чији су носиоци искључиво државе³⁷. На тај начин пренебрегава се читав спектар невојних претњи и постојање других

³⁵ Териф сматра да су државе централни актери према реалистима управо јер отелотворују највећу концентрацију моћи и поседују највећи капацитет војне силе која може да угрози другу страну. Њихова моћ и безбедност коју њена употреба индукује доминирају међународним односима. Резултат тога је константна преокупираност држава питањима безбедности (Terriff et al. 1999:39).

³⁶ Гризолд сумира реалистички концепт националне безбедности кроз следеће премисе: 1. национална безбедност је основно право суверених држава које произилази из „природног“ права на самоодбрану, 2. међународни систем је анархичне природе, 3. осигуравање националне безбедности подразумева развијање и употребу оружаних снага за одбрану и одвраћање од претњи из међународног система, 4. основни задатак државе је одвраћање од спољних непријатеља и одбрана државе и грађана (Grizold, 1998:24).

³⁷ Уско схватајући безбедност само кроз њену војну призму, у облику стратегијске националне безбедности, где се способност и претња исказују искључиво у војној димензији, безбедност се једнозначно и једносмерно везивала за увећање моћи, а скоро потпуни се превидело да у широј равни схватања она може бити делотворније везана за „смањивање претњи“ (Симић, 2002:26).

недржавних актера као звора угрожавања националне безбедности. Посебно се уочава изостанак анализе унутрашњих фактора који би могли да утичу на унутрашњу стабилност државе. У оквиру корпуса критика које сматрају да је овако одређење националне безбедности превише уско, посебно се истичу теоретичари који сматрају да безбедност појединца не см да се нађе у сенци националне безбедности схваћене као суверенитет и територијална неповредивост државе. У епистемолошком смислу, реалистичком схватању националне безбедности замера се употреба другог, неодређеног појма за објашњење, појма моћи. Свакако, реалистичко схватање националне безбедности као разборите политике увећања сопствене моћи и стварање интересних савезништва представља добар темељ за разумевање овог појма и пружа богатство алата за његово даље изучавање, међу којима се посебно истиче појам национални интерес.

Други значајни приступ у оквиру традиционалних схватања појма националне безбедности јесте либерализам који претендује да понуди другачије, продубљено и проширено виђење безбедносне стварности. У средишту истраживања теоретичара овог правца размишљања јесу појмови сарадње, изградње и функционисања институција, интеграције, демократизација, и реч је о плодној школи мишљења у оквиру које су се развиле различити приступи. Обзиром на предмете изучавања, нису сви приступи у оквиру либерализма изучавали питања националне безбедности, а онај који јесте и који је претио да озбиљно уздрма реалистичко виђење националне безбедности јесте неолиберални институционализам³⁸.

Неолиберални институционализам заступа становиште да постојање међународних институција може допринети превазилажењу анархије која влада у међународним односима (Вукчевић, 2010:77). Како Кохејн и Мартин закључују „у светској политици сачињеној од државне моћи и различитих интереса, мало је вероватно да ће се успоставити ефикасна хијерархијска управа, па ће међународне институције које делују на основу реципроцитета бити компоненте сваког трајног мира“ (Keohane, Martin, 1995:50). Мотив држава за стварањем институција проистиче из потребе за међусобном сарадњом кроз различите институционалне моделе попут консултација, изградње поверења, превенције криза, увећање транспарентности, а све са циљем умањења небезбедности.

Полазећи од претпоставке да калкулација трошкова примене силе утиче на понашање држава, неолиберални институционалисти сматрају да међународне институције могу да осигурају сарадњу међу државама. Увећавањем трошкова рата, умањује се интерес државе за применом силе, па се тиме смањује релативна добит савезника. На тај начин се ствара већа вероватноћа за сарадњу међу државама, јер одсуством прилика за сукоб не могу се експлоатисати релативни добити (Powell, 1991:1316-1317). Другим речима, указују да државе посредством сарадње могу да остваре апсолутне добитке, неоптерећене калкулацијом добити друге стране са којом имају заједничке интересе. Да ли ће међу државама да постоји сарадња или

³⁸ Бројна полазишта неолибералних институционалиста су заједничка са неореалистима: држава је основни актер у међународном систему, међународни систем је анархичан, основни мотив понашања држава јесте жеља за опстанком и државе су рационални актери-егоисти у постизању тог циља, желећи да максимизују своје интересе (Вукчевић, 2010:77).

сукоб условљено је, према неолибералним институционалистима, степеном поверења међу државама и ценом потенцијаног сукоба. Према Бајагићу, овај приступ идентификује три функције међународних институција у руковођењу примене силе: омогућавају промену *statusa quo* без употебе силе, обзиром да су државе упућене да решавају безбедносне проблеме без употребе силе; национална безбедност се мора сагледавати кроз призму безбедносних интереса „међународне заједнице“ и од држава се очекује да показују висок степе поверења унутар институција (Бајагић, 2013:148-149).

Ипак, глобално умрежавање држава и стварање слободног тржишта одразило се на настајање глобалних безбедносних претњи невојног типа условило је потребу редефинисања реалистичког концепта безбедности. Национална безбедност, која је била искључиво у надлежности суверених држава, полако се измештала изван институција државе на институције међународне заједнице. Реалистичко разумевање националне безбедности показало се као преуско, па неолиберални институционалисти који не поричу значај националне безбедности, с правом указују да безбедносне функције у међународном систему не испуњавају искључиво државе.

Разумевање националне безбедности неолибералних институционалиста, базираном на увећању апсолутних добитака кроз институционалну сарадњу, изложено је различитим критикама. Можда су најгласнији теоретичари који истичу немогућност искрене сарадње држава без претходног постојања ширег консензуса држава о забрани употребе силе у међународним односима. Другим речима, у свету у којем моћ и сила суверено владају, државе се неће одрећи принципа самопомоћи. Такође, критика је упућена и начину функционисања најзначајнијих међународних институција у сфери безбедности иза којих се најчешће крију хегемонистички интереси великих сила, а на штету националне безбедности многих држава. Самим тим, допринос неолибералног институционализма изучавању националне безбедности се огледа у препознавању ширег опсега претњи и актера³⁹ у међународним односима и пружања модела сарадње као начина да се та безбедност очува и увећа. Јасно, државе ове моделе институционалне сарадње узимају у разматрање на начин и у мери у којој она доприноси остваривању националних интереса и реализацији политике националне безбедности.

Измењена стварност међународних односа од краја Хладног рата одразила се и на разумевање националне безбедности. Реалистичко схватање националне безбедности које је базирано на националној држави, показало се преуским да одговори на нову безбедносну парадигму. Процес глобализације који је захватио цео свет, међународна економска међузависност и покушаји ерозије аутономије суверене државе створили су ново створиле су ново безбедносно окружење у којем

³⁹ Овом приликом не мисли се само на међународне институције као актере у међународним односима које имају делегирани суверенитет. Наиме, како Симић примећује, у анализи међународних односа и светске политике, посебно у контексту појединачне, групне, националне, регионалне и међународне безбедности, либерални институционалисти придају велику пажњу процесу „рачвања глобалне структуре“, па значај дају и тзв. недржавним чиниоцима и субјектима. Поред држава, међународних институција и мултинационалних корпорација делује и хиљаде невладиних организација, скупова „подржавних субјеката“ и појединаца (Симић, 2002:36-37).

се улога државе костантно преиспитује и оспорава. Појмови глобализације⁴⁰ и суверенитета⁴¹ јављају се као два супротављена пола у пресеку којих се налази питање националне безбедности. Најобјективније и најпотпуније сагледавање савремене националне безбедности подразумева умерено схватање између ова два дијаметрално супростављена приступа, односно оријентацију која не негира постојање Вестфалског система са једне стране, али прихвата уз критичку обазривост тековине процеса глобализације. Такав научни приступ изучавању националне безбедности уважава државу као стожера безбедности и најзначајнијег актера у међународним односима. Истовремено, прихвата постојање и улогу међународних институција као актера у међународним односима који поседују делегирани суверенитет, за разлику од државе која једина поседује изворну сувереност.

Размимоилажења у савременом схватању националне безбедности јављају се и по питању објекта безбедности. Наиме, као објекти безбедности најчешће су препознати: држава као установа у ужем смислу, етнички одређен и по правилу већински народ у њој, политичка заједница свих држављана или, а што је и најпожељније, сви чланови друштва о којем је реч независно од њихове етничке, верске, социјеталне и идеолошке припадности (Симић, 2002:29). Једна од најполдоноснијих дискусија међу теоретичарима безбедности води се управо на тему најзначајнијег референтног објекта заштите на релацији држава-појединац. Ову дебату Драгишић назива супростављање „државоцентричног и људскоцентричног“ концепта безбедности. С једне стране, концепт традиционалне националне безбедности суочава се са кртикама о неефикасности и нефлексибилности да одговори на нове, пре свега асиметричне претње, социјалне узроке садржане у овом типу претњи и нове типове ратовања попут хибридног рата. С друге стране, концепт људске безбедности се суочава са кртикама о својој вредности и практичној употребљивости (Драгишић, 2010:218). С тим у вези, Драгишић наводи да се у научној литератури све више помиње „средњи пут“ који настоји да приближи ова два концепта тако што проширује садржај референтног објекта у односу на класичне државоцентричне приступе, али га и сужава у односу на нетрадиционалне људскоцентричне приступе. Овако схваћени референтни објекти су у корелацији, као и легитимна средства њихове заштите, насилна и ненасилна (Драгишић, 2010:227-228). Јасно, овакво схватање доста је магловито и нејасно, а услед своје неодређености пружа простор за правне и друге врсте злоупотреба.

⁴⁰ Поборници процеса глобализације указују на све већу повезаност националних економија кроз процес глобализације која постепено негира значај територијалних граница и утире пут пропасти суверене националне државе. Као један од кључних ефеката глобализације био би ограничавање могућности држава да управљају политикама националне безбедности. Појавом света без граница националне владе би биле приморане да безбедносне агенде фокусирају на војну способност трансформишу у смеру заједничке и коперативне безбедности (Patman, 2006:4).

⁴¹ Насупрот присталица процеса глобализације налазе се „скептици“ који сматрају да се мало тога променило на међународној арени. Одбацујући позиције глобализације као мит и политичку наивност, тврде да се преувеличава њен утицај на суверену државу, па према овом схватању држава није жртва некаквог процеса већ архитекта истог. Суверена држава је и даље једина институција која има одговорност за своје управљање кроз политичку стабилност, владавину прва, изградњу инфраструктуре и друге неопходне компоненте (Held and McGrew, 1999:4-8).

Држава је била и остала главни провајдер безбедности и темељ институционалне заштите. Неспорно је да су конституисане нове безбедносне претње, као и нови недржавни актери који су њихови носиоци, као што је неспорно да су бројне класичне безбедносне претње и даље актуелне. То имплицира став о потреби проширења класичног концепта националне безбедности у смеру идентификовања нових извора и носиоца угрожавања по националну безбедност и реализацију потребних мера заштите, уз сарадњу са другим државама и релевантним међународним институцијама.

На темељу ових дискусија издвајају се ужа и шира одређења националне безбедности, где се уочава различита операционализација овог појма. Како Војин Димитријевић примећује, готово да нема ниједне познате дефиниције националне безбедности која се не ослања на неки подједнако споран и неодређен појам (Димитријевић, 1973:17). Ужа одређења појма национална безбедност готово су истоветна са класичним реалистичким схватањем националне безбедности као заштите територијалног интегритета и суверенитета државе од спољног напада посредством употребе војне моћи⁴². У том смислу, национална безбедност се поистовећује са спољном безбедношћу државе, а која се разликује од „унутрашње безбедности, уобичајено повезаном са борбом против криминалних активности од стране полиције“ (Shirayev, Zubok, 2015:120). Овакво виђење националне безбедности датира још од чувене дефиниције Волтера Липмана из 1943. године и, како Волферс примећује, „безбедност расте и опада са способношћу нације да одврати противника од напада или да га порази“ (Wolfers, 1952:484).

Уско одређење националне безбедности видимо и код других аутора, па тако бројни теоретичари националну безбедност одређују као способност нације да заштити своје унутрашње вредности од спољних претњи (Brock and Berkowitz, 1966:134). Сидел и Леви предлажу да национална безбедност представља појам који се користи да означи „безбедност засновану на војним мерама, које се уобичајено називају „одбрамбена способност“, чак и у случају када је очигледно да државе имају потенцијала за офанзивну и превентивну употребу“. Ослањање на овакве мере обично укључује убеђивање потенцијалних непријатеља и савезника у спремност да се искористе војна средства и уђе у рат, зарад заштите националне безбедности (Sidel and Levy, 2002:109).

Саркесајн конципира националну безбедност као „способност националних институција да спрече противника да посредством употребе силе нанесе штету грађанима и њиховим националним интересима и поверење грађана у ову способност (Sarkesian et al. 2008:4). Ова дефиниција идентификује две компоненте националне безбедности: физичку која укључује силу и војну моћ нације да заштити грађане и националне интересе, али и психолошку компоненту осликану кроз поверење грађана у способност државе да их заштити. Сличног става је и Волферс који сматра да концепт националне безбедности мора, поред објективне, да укључи и субјективну компоненту осликану у одсуству страха. Другим речима, национална

⁴² Према том схватању, нека од кључних питања за достизање националне безбедности јесу увећање и одржавање оружаних снага, набавка и модернизација наоружања, увећање броја авиона и бојних бродова, обука стручњака и развој планова масовне мобилизације (Sarkesian et al. 2008).

безбедност кумулативно је одређена са две компоненте⁴³: одсуством претње поштићену вредност и одсуством страха да ће ове вредности бити угрожене (Volfers, 1952:484-485). Психолошка компонента у одређењу националне безбедности чини да ове дефиниције изађу из контекста ужих схватања јер укључују субјективну димензију, односно мишљење и ставове грађана дате државе у односу према спољним претњама. Међутим, услед ограничавања искључиво на спољне војне претње као једине релевантне претње по националну безбедност, ова схватања нису сврстана у шира одређења националне безбедности⁴⁴.

Промене у безбедносној архитектури која карактерише савремени свет и проширивање истраживачког поља безбедности одразило се и на потребу редефинисања концепта националне безбедности. Савремени дискурс безбедности препознаје различите нивое безбедности, од људске преко социјеталне, националне, регионалне, па све до међународне безбедности. Комплексност ове променљиве друштвене проблематике објашњава се посредством различитих концепата безбедности које се базирају на различитим референтним објектима, провајдерима безбедности и безбедносним ризицима, изазовима и претњама. Готово до краја Хладног рата, национална безбедност била је нераздвојно повезана са државом и њеним безбедносним сектором. Међутим, национална безбедност је постепено захватала политичку, економску, социјалну и културну сферу. Иако одбрана од спољнег напада остаје централни проблем националне безбедности, пракса је недвосмислено потврдила да држава може бити угрожена унутрашњим потресима, економским и друштвеним поремећајима, нарочито у заједницама којима недостаје осећај идентитета и социјалне кохезије (Аврамов, 2001:423, према Гађиновић, 2011:23).

Са овим ставом сагласан је и Драган Симић који сматра да, иако је одбрана територије и штетних утицаја који долазе споља једна од основних функција државе, такво размишљање и схватање националне безбедности је преуско. Замисао и систем националне безбедности обухватају много шири садржај од саме одбране од спољних опасности и штетних утицаја” (Симић, 2002:29). Антон Гризолд сматра да, како последица деловања различитих угрожавајућих чинилаца у природи, друштву и у односима међу националним државама, концепт спољних непријатеља замењен је концептом извора угрожавања. То је резултовало да се концепт националне безбедности садржајно прошири спознајом да је безбедност појединца, његове културе и природе, саставни део националне безбедности коју остварује држава и цивилно друштво на темељу јавног, одговорног и међусобно надгледаног деловања. С друге стране, савремена национална безбедност укључена је у шире међународно окружење, где је одговорност за осигуравање безбедности осим на државама и

⁴³ Сличну дефиницију налазимо код бројних аутора, попут следеће дефиниције „сматра се да два елемента утичу на обликовање националне безбедности: свест о одсуству опасности по виталне интересе државе и постојање средства довољних да спрече настанак ових опасности (Cvrtila, 1995:66).

⁴⁴ Са овим ставом одређени теоретичари се не би сложили. Наиме, постоји став да се увођењем субјективне компоненте у виду непостојања страха, фокус са државе као референтног објекта измешта са државе на појединце, друштвене групе и друштво и тиме се говори о ширем схватању националне безбедности. У складу са тим мишљењем, непостојање страха и осећај спокоја подразумева вредности које су гарант социјалне стабилности и политичког мира попут здравља, економског благостања, социјалне стабилности и политичког мира. Видети шире: Кенеди, П. (1997). *Припреме за 21. век*. Београд: Службени лист.

савезима, све више одговорност глобалног међународног система (Grizold, 1998:24). Како би пружила одговор на савремену безбедносну констелацију, национална безбедност добија и шира одређења.

За разлику од ужих одређења која су била униформнија и базирана на релацији интереси/вредности - војна моћ - спољна претња, у случају ширег одређења националне безбедности, постоји шири дијапазон дефиниција. Одређење националне безбедности требало би, према Милетићу, да укључи (1) одсуство или бар такву природу и ниво, претње по опстанак и независност нације - државе, који омогућавају (2) да се сопственим и, евентуално, савезничким и другим средствима (колективне безбедности нпр.) оне отклоне и, с тим у вези (3) одсуство страха, односно осећање спокојства (Милетић, 1978:35). Ова дефиниција перципира националну безбедност као компоненту спољне политике, обзиром да искључује унутрашњу компоненту. Чарлс Кегли и Шенон Блентон дају шире одређење које предупредује недостатак претходне дефиниције и они сматрају да је национална безбедност "психолошка слобода од страха да држава неће бити способна да се одупре претњама по њен физички опстанак и националне вредности које долазе споља или изнутра" (Kegley and Blanton, 2011:498).

Постоји читав низ одређења националне безбедности која се базирају на таксативном набрајању вредности које су предмет заштите. Како Силер примећује, већина таквих дефиниција националне безбедности укључује следеће компоненте: одбрана територије, очување суверенитета и територијалног интегритета, заштита живота и имовине грађана, спречавање спољног мешања, максимизовање богатства и/или моћи, заштита економских могућности и квалитета живота, промоција националних вредности и интереса, остваривање међународног престижа и обезбеђивање утицаја политике (Seeler, 2008:412). С тим у вези, национална безбедност означава „стање које омогућава функционисање, стабилност и развој државе, осигурава мир, суверенитет, територијални интегритет и неповредивост граница, унутрашњи поредак у земљи, основна права и слободе грађана, штити њихове животе, здравље, имовину и животну средину“ (Šimák et al., 2006:5).

Домаћи аутори су такође начинили пажње вредне покушаје да дефинишу савремено схватање националне безбедности и одреде садржај овог појма. Војин Димитријевић следио је приступ који се руководи набрајањем виталних вредности у одређењу садржаја националне безбедности, па идентификује четири групе кључних вредности: „опстанак (опстанак државе, национални опстанак и физичко самоодржање), територијални интегритет, политичка самосталност и квалитет живота“ (Димитријевић, 1973:17-23). Веома је значајно што Димитријевић указује на „отвореност дефиниције националне безбедности“, односно могућност да конкретне околности одређују које угрожавања којих вредности могу да наруше националну безбедност (Димитријевић, 1973:24).

Андреја Савић предложио је свеобухватну дефиницију која наводи да је национална безбедност „унутрашња и спољна безбедност у односу на безбедносне изазове, ризике и претње, с једне стране, и активности специјализованих институција и система националне безбедности у остваривању државне самобитности и заштите виталних националних интереса, уз поштовање владавине

права, са друге стране“ (Савић, 2006:58). Ова дефиниција идентификује четири кључна елемента: постојање две димензије безбедности, безбедносне изазове ризике и претње као изворе угрожавања, систем националне безбедности као провајдера безбедности и виталне вредности као референтни објекат заштите, па према Волферсовој дихотомији ове дефиниције спадају у објективистичку дефиницију.

Насупрот њој, дефиниција коју је успоставио Саша Мијалковић спада у субјективистичко-објективистичке дефиниције. Према њему, национална безбедност је „стање несметаног остваривања, развоја, уживања и оптималне заштићености националних и државних вредности и интереса које се достиже, одржава и унапређује функцијом безбедности грађана, националног система безбедности и наднационалним безбедносним механизмима, као и одсуство (појединачног, групног и колективног) страха од њиховог угрожавања, те колективни осећај спокојства, извесност и контрола над развојем будућих појава и догађаја од значаја за живот друштва и државе“ (Мијалковић, 2015:82). На тај начин, уважавањем субјективне перцепције безбедности од стране појединца, инкорпорира се његова безбедност у националну безбедност, а која је препозната као интегрални део међународне безбедности.

Анализом претходно наведених дефиниција националне безбедности уочавамо неке заједничке компоненте: постојање референтног објекта заштите који није униформно одређен, па може бити или држава и њени грађани или националне вредности и интереси. У неким дефиницијама чак су идентификоване листе националних вредности које су предмет институционалне заштите. Извор угрожавања јесу безбедносни изазови, ризици и претње, без прецизирања носиоца или врсте, што управо осликава проширено схватање безбедности које указује да су претње променљиве, често испољене у корелацији и склоне трансформацијама, а носиоци могу бити државни и недржавни актери који делују у оквиру матичне државе или изван. Главни провајдер безбедности и даље је држава, с тим да се препознаје и међународна заједница као секундарни провајдер кроз међудржавну и институционалну сарадњу на пољу безбедности. Аутори се опредељују или за објективистички приступ, или пак кроз инкорпорирање елемената људске безбедности претендују да пруже субјективистичко-објективистички приступ разумевању националне безбедности.

Међутим, ове дефиниције националну безбедност посматрају изван шире друштвене стварности која поред класичних безбедносних категорија (штићена вредност - врста претње - носилац претње - провајдер безбедности) укључује и националну културу и ширу политику културу. На то указује Цветковић када врло језгровито одређује да је сврха и смисао националне безбедности „одбрана од спољног (политичког) утицаја кроз одржавање легитимног поретка изнутра“ (Цветковић, 2019:114). Национална безбедност⁴⁵ је поље друштвеног живота у којем постоји богатство мера за њено очување изван класичне дихотомије војне-невојне мере, те „постоји више различитих димензија или сфера реализације националне безбедности – од привреде и политичког система до културне политике – које не

⁴⁵ Национална безбедност према Цветковићу превасходно је појмовна синтагма којом се одређују средства заштите суверенитета. Као таква, она се проналазе у привредној, културној, политичкој и свакој другој димензији заједничког живота у националној држави (Цветковић, 2019:114).

спадају у традиционалну сферу безбедности (одбрана од војних претњи и брига за стабилност унутрашњег поретка) и нису део безбедносних снага државе (војска, полиција и припадајућих агенција)“ (Цветковић, 2019:114-115).

Очување националне безбедности нужно не значи само пораз противника оличеног у некој држави или не-државном актеру, већ значи очување унутрашње стабилности⁴⁶. Самим тим смисао националне безбедности, поред традиционалних концепата увећања моћи, одбране од непријатеља и сарадње, мора да укључи очување унутрашње стабилности и остваривање националних интереса базираних на националном идентитету. Само тако, како Цветковић закључује, концепт државне суверености омогућава (а) одржавање стабилности унутрашњег поретка државе на основу воље њених грађана; (б) одбрана од оружаног напада, надзирања или контроле споља; (в) сарадња у међународним институцијама на принципима једнакости и равноправности; (г) неговање националне културе у контексту универзалних вредности (Цветковић, 2019:122). Самим тим, истраживање националних интереса који укључују и унутрашње и спољне категорије представља квалитетан начин истраживања националне безбедности једне државе.

2.4. Предмет и циљеви истраживања

Научни проблем који је подстакао планирање и реализацију овог истраживања огледа су у потреби дубљег разумевања начина на који се формулише и дефинише политика националне безбедности, утврђивања њених елемената и односа између њих, као и начина на који политика националне безбедности конкретизује циљеве националне безбедности. Предмет овог истраживања јесте сагледавање могућности коришћења националног интереса за идентификовање, опис и објашњење националне безбедности, односно утврђивање сазнајно-експланаторног потенцијала националног интереса за изучавање политике националне безбедности.

Полазећи од претпоставке да идентификовање националних интереса и начина на који су они конструисани доприноси бољем разумевању понашања државе у сфери безбедности, формулисани су и научни циљеви ове дисертације: дескрипција и научно објашњење. Сходно томе, у дисертацији биће представљена и описана различита одређења националног интереса, различити погледи на концепт националног интереса у оквиру теоријских приступа наука безбедности, као и кључни елементи који конституишу овај концепт. Други, по хијерархији виши научни циљ јесте научно објашњење начина на који национални интереси утичу на формулисање и реализацију политике националне безбедности. Трећи, потенцијални циљ овог истраживања био би научно предвиђање односно извођење закључака о будућим токовима (ре) дефинисања политике националне безбедности Србије под утицајем промена елемената националних интереса.

⁴⁶ Цветковић указује да је „унутрашња стабилност детерминисана карактером институција, делањем и моралним вредностима политичких актера, док је одбрана од напада споља одређена војном способношћу, као и спремношћу грађана или поданика да бране независност поретка. Ако нема унутрашње социјалне равнотеже и правде, односно политичке стабилности, нема ни одбране од напада споља – то је одувек био и јесте аксиом политичког мишљења и деловања. Заједнички појмовни именовитељ за оба наведена проблема/задатка јесте безбедност политичке заједнице“ (Цветковић, 2019:88).

2.5. Истраживачка питања

Анализирајући обимну литературу о националном интересу и сумирајући најзначајније теоријске премисе, могуће је формулисати неколико *општих истраживачка питања* која представљају полазну тачку за истраживање националног интереса као аналитичког оквира за истраживање политике националне безбедности:

- На који начин је национални интерес концептуализован у теоријама међународних односа и безбедности?
- Зашто је национални интерес адекватан аналитички оквир за истраживање политике националне безбедности?
- На који начин је конструисан национални интерес Републике Србије?

У датом контексту дефинисан је и сет *посебних истраживачка питања* која омогућавају омогућавају операционализацију самог предмета истраживања:

- Који је однос националног интереса са сродним појмовима?
- Који актери имају кључну улогу у конструисању националних интереса Републике Србије?
- Која средства су на располагању Републици Србији за остваривање националних интереса?
- На који начин успостављање равнотеже између интереса великих сила утиче на формулисање политике националне безбедности Србије?

2.6. Научна и друштвена оправданост истраживања

Научна оправданост истраживања огледа се у покушају пружања доприноса изградњи појмовног система и истраживачких приступа, односно аналитичког модела у наукама безбедности, кроз конституисање националног интереса као ваљаног аналитичког оквира за истраживање појава националне безбедности. Услед превазилажења тренда спецификације предметних области и постојања потребе за интердисциплинарним приступом у истраживањима, омогућено је преиспитивање позиције националног интереса као појма који се (првенствено) везује за истраживања спољне политике у оквиру науке о међународним односима. Било да садржај овог појма одређујемо кроз моћ, силу, идентитет, норме, идеологије и сл., свакако говоримо о категоријама које су иманентне наукама безбедности или представљају опште место дискурзивног мишљења, чиме наука о међународним односима која је етаблирала национални интерес у свој појмовни оквир губи ексклузивно право на овај појам и уступа га општем корпусу знања.

Такође, научни допринос се огледа и у примени националног интереса као аналитичког оквира на конкретној студији, за истраживање безбедносних политика Србије. На тај начин се дубински анализира и објашњава политика националне безбедности, услови у којима се конституише и актери који учествују у том процесу, инструменти који се користе за њену реализацију, модели њеног редефинисања и начини операционализације. Поред тога што се представља употреба овог аналитичког оквира у конкретној студији и приказује се њен сазнајно-експланаторни потенцијал, жељени исход ове дисертације било би успостављање

аналитичког оквира који би истраживачи могли да тестирају/унапреде приликом испитивања и других области безбедности.

Друштвени допринос ове дисертације исказује се кроз приказ и објашњење начина на који се национални интерес из домена политичког помодарства и од магловите крилатице преводи у оквир који даје смернице за процену безбедносних политика државе. На тај начин потсећају се доносиоци одлука да вођење активне и паметне безбедносне политике нужно подразумева разбориту артикулацију националних интереса државе.

3. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

Методолошки оквир истраживања обухвата образложење одлуке о типу истраживања, избор типова и извора података и избор метода за прикупљање и анализу података (Ђурић, 2013:50-56). С обзиром да је предмет овог истраживања утврђивање сазнајно - експланаторног потенцијала националног интереса за изучавање политике националне безбедности, што укључује политичке, војне, економске, идеолошке, идентитетске и аспекте сарадње, ово истраживање карактерише се као мултидисциплинарно истраживање. Кроз анализу различитих типова података тежи се остваривању целовитог, системског и поузданог увида у предмет истраживања и расветљавање његових димензија.

3.1. Избор типа истраживања

У квалитативним истраживањима могуће је успоставити две уопштене истраживачке стратегије: једну у којој ће се доминантно развијати *компаративно проучавање*, које се ослања на поређење да би се уочиле правилности, извеле категоризације, уочиле везе и разумеле појаве у посматраном контексту, и другу у којој се истраживачи одлучују за *истраживање случаја* што подразумева интензивно и продубљено проучавање једног или више случајева истраживане појаве (Ђурић, 2013:50-51). Предности примене студије случаја огледају се у богатству теоријских импликација које садржи проучавање појединачног случаја, као и холистички приступ, односно тежња да се очува целина случаја, његов јединствени карактер и развој (Шевкушић, 2008:240).

У складу са формулисаним предметом истраживања, постављеним циљевима истраживања и дефинисаним истраживачким питањима у овој дисертацији биће реализована студија једног случаја – политика националне безбедности Републике Србије. Применом студије случаја претендује се стицању дубинских увида у различите димензије националног интереса и његовог утицаја на формулисање политике националне безбедности. С обзиром да публиковане докторске дисертације у чијем фокусу се налази национална безбедност посматрана кроз оквир националних интереса се заснивају на анализи других појединачних случајева, односно других држава, добијени резултати овог истраживања могу бити погодни за теоријско уопштавање.

3.2. Избор типова и извора података

С обзиром да истраживање обухвата студију једног случаја, политику националне безбедности Републике Србије, ради остваривања дубинских и целовитих увида биће коришћено више различитих типова и извора података. Како је фокус истраживања на документима који ближе појашњавају истраживану појаву и контексту у којем се појава испољава, ово истраживање базираће се на подацима које је потребно генерисати. Сходно дефинисаном предмету и циљевима истраживања, могу се одредити три основна типа и извора података:

- *академски и научни радови* који обухватају публиковане научне радове из области наука безбедности и међународних односа, анализе, дискусије и одбрањене докторске дисертације;
- *институционални подаци* које генеришу званични државни органи Републике Србије из области безбедности, одбране и спољних послова, а који обухватају законе, стратегије и извештаје, затим стратегије и извештаје регионалних организација о сарадњи и др.;
- *саопштења за јавност* доносилаца одлука попут званичних саопштења и изјава председника државе, председника владе и ресорних министара, као и изјаве наведених актера са састанака у земљи и иностранству, њихова обраћања на заседањима међународних организација и сл.

3.3. Избор метода за прикупљање података

У складу са дефинисаним предметом истраживања, пројектованим циљевима и одређеним истраживачким питањима у дисертацији је неопходно применити више истраживачких метода за прикупљање и анализу података. У наставку је предочена аргументација за методолошку одлуку о коришћењу метода прегледа литературе, анализе докумената, анализе садржаја званичних саопштења и методе сценарија као адекватних и одговарајућих метода у односу на постављена истраживачка питања.

3.3.1. Преглед литературе

Метод прегледа литературе примарно ће бити коришћен за представљање концепта националног интереса у различитим теоријским правцима. Сходно томе, прегледом литературе превасходно ће бити обухваћени радови који тематизују национални интерес у оквиру приступа реализма (Ханс Моргентау, Рејмон Арон,, Арнолд Волферс, Кенет Волц, Роберт Гилшин, Стив Краснер), либерализма (Андру Моравчик и Роберт Кохејн) и социјалног конструктивизма (Александар Вент, Јута Велдес и Марта Финемор). Поред аутора и теоријских приступа који су обликовали данашње схватање националног интереса, а ради разумевања ширег контекста националног интереса биће поменути поменуте неке школе размишљања у којима национални интерес није значајан појам (критички приступ, феминистички приступ и аутономне теоријске поставке) све са циљем бољег приказа појмовног апарата. Такође, биће приказане и различите концептуализације националног интереса и његова практична имплементација код аутора који не припадају неком конкретном теоријском правцу (Томас Робинсон, Мајкл Роскин, Андреја Милетић, Џозеф Франкел и Доналд Нектерлајн).

Преглед литературе јесте кључни метод за упознавање и разумевање основних теоријских поставки и резултата досадашњих истраживања која се темеље на употреби националног интереса као аналитичког оквира. У литератури преовладавају научни радови и докторске дисертације који се базирају на употреби националног интереса као оквира разумевања спољне политике у којој је безбедност једна компонента, а значајно мање радова се базирају на анализи искључиво безбедносних политика. Како мрежа теоријских појмова обухвата појмове из различитих приступа (вредности, интереса и идентитета) , као и појмове који се у

различитим приступима другачије операционализују (попут појма моћи, сарадње и националне безбедности), па ће преглед литературе обухватити и детаљан приказ ових појмова и њихових одређења, различитих типологија као и матрица које су теоретичари развили.

Очекивани резултати примене методе прегледа литературе јесу детаљан приказ тематизације и концептуализације националног интереса у теоријским приступима наука безбедности, (ре) дефинисање овог појма, објашњењу главних карактеристика националног интереса, примену овог концепта у истраживањима (пре свега увид у изворе података и методе за прикупљање и анализу података), његов сазнајни потенцијал за истраживање безбедносних политика, као и предности и недостатке употребе овог концепта за истраживање политике националне безбедности.

3.3.2. Анализа докумената

Анализе докумената јесте метода која ће бити коришћена током анализе различитих докумената у вези са политиком националне безбедности Србије:

- докумената националног законодавства, стратегија, политика и планова Србије из области безбедности, одбране и спољних послова;
- докумената донетих од стране регионалних организација и институција који су од директног и индиректног значаја за формулисање безбедносних политика Србије, пре свих ЕУ, ОЕБС и НАТО и Партнерство за мир, ОДКБ;
- извештаја националних и међународних владиних и невладиних организација о различитим параметрима политичког, војног и економског развоја Србије и др.

3.3.3. Анализа садржаја званичних саопштења

Анализа садржаја званичних саопштења и изјава кључних актера – доносилаца одлука користи се ради дубљег разумевања политичког контекста у којем се конструишу национални интереси, уочавању елемената националног интереса којима се у датом тренутку даје примат и анализи безбедносних проблема који су у истом тренутку актуелни, као и утврђивању начина на који се операционализују безбедносне политике државе. На тај начин биће могуће утврдити доследност и одступања деловања доносилаца одлука у односу на ставове прокламоване у званичним документима, односно да ли су званична саопштења имала утицај на будућа редефинисања безбедносних политика.

3.3.4. Метод сценарија

Метод сценарија у овом истраживању биће коришћен за извођење закључака о будућим токовима (ре) дефинисања политике националне безбедности Србије под утицајем промена елемената националних интереса, а на основу добијених резултата у претходним фазама истраживања. Као што је систем националне безбедности отворен систем, тако се и политика националне безбедности променом

околности мења, па ће применом овог метода бити направљен покушај остваривања најкомплекснијег циља научног истраживања, научне предикције у погледу будуће промене у политици националне безбедности Србије.

3.4. Временски и просторни оквир

У складу са постављеним предметом и пројектованим циљевима, временски оквир истраживања политике националне безбедности Републике Србије обухвата период почевши од 2006. године када је расформирана државна заједница Србија и Црна Гора, Србија усвојила нови Устав чиме је постала независна држава до 2022. године. Веома значајне одреднице представљају 2008. години када је тзв. Косово бесправно прогласило независност чиме је угрожен национални интерес Србије очување суверености, територијалне независности и суверенитета, затима 2009. и 2019. година када су усвојене Стратегије националне безбедности Републике Србије, као највиши стратешки документи из којих проистичу политике националне безбедности.

Просторни оквир истраживања у ужем смислу обухвата територију Републике Србије као простор где се директо испољавају безбедносне појаве које су предмет проучавања. У ширем смислу просторни оквир обухвата регион Западног Балкана као простор у којем се истраживане појаве посредно испољавају, односно који представља стратешко и безбедносно окружење Србије.

4. КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА НАЦИОНАЛНОГ ИНТЕРЕСА У НАУКАМА БЕЗБЕДНОСТИ

Национални интерес је појам који је концептуализован посредством различитих теоријских приступа у оквиру међународних односа и наука безбедности, што је резултовало различитим исходима у разумевању овог појма. Сходно томе, целовитно разумевање овог појма није могуће без свеобухватне анализе различитих теоријских приступа, од традиционаних теоријских поставки, па све до оних које се одређују као аутономне. Такође, велики допринос концептуализацији и операционализацији националног интереса пружили су теоретичари који не могу да се сврстају у неку одређену теоријску оријентацију. Врло су запажена њихови покушаји успостављања адекватног и кохерентног појмовног апарата и израде различитих типологија националног интереса, а који пружају могућност даље модификације и адаптације сходно актуелним друштвено-политичким околностима.

4.1. Тематизација националног интереса у оквиру међународних односа и наука безбедности

Међународна политика и национална и међународна безбедност најчешће се тумаче употребом два приступа – реализма и идеализма, односно либерализма. Значај и актуелност ова два традиционална теоријска приступа за објашњавање безбедносних појава и процеса у наукама безбедности потврђују се и након појаве тзв. алтернативних приступа с краја Хладног рата. Реализам и либерализам имају неке сличне претпоставке које их чини погодним за анализу националног интереса: сматрају да је међународни систем анархичан, државе су централни актери у међународном систему и оне теже рационалном понашању у складу са сопственим интересима. Међутим, ова два приступа се разликују по основу бројних ставова, између осталих и по питањима који су интереси државе и који су механизми на располагању државама за постизање и остваривање интереса. У истраживању националног интереса реализам има далеко значајнију улогу од либерализма која би могла да се сумира у следећем: свака држава настоји да оствари своје националне интересе, а борба за опстанак је приоритет сваке државе. С друге стране, либерализам претпоставља да међународне институције снагом свог утицаја могу да контролишу државе, а у интересу држава је да се понашају у складу са стратегијама које међународне институције дефинишу. С обзиром да државе посредством међународних институција могу да остваре неке националне интересе, уочавамо да ова два приступа по питању националног интереса нису неспојива.

Генеза развоја мисли о националном интересу је опсежна и она укључује веома значајне налазе социјалног конструктивизма који инкорпорира истраживање идентитетских питања у изградњи националне безбедности. Укључивањем субјективних компоненти у виду истраживања друштвених интеракција, конструктивизам доприноси ширем разумевању националних интереса и актера који их конструишу. На тај начин, а посредством првенствено знања ова три теоријска приступа, могуће је истражити бројне димензије националног интереса.

4.1.1. Проблематизовање националног интереса у оквиру реализма

Свака дискусија о националном интересу неизоставно започиње реализмом, обзиром да он представља један од најзначајнијих појмова у оквиру овог теоријског правца. Реализам полази од становишта да је држава централни актер у међународним односима, односно да је то најважнија форма политичког организовања. Стање које је, по реалистима, доминантно у међународним односима јесте анархија и одређује се као стање у којем не постоји централизована суверена власт која би друге државе приморала да поштују закон. Реалисти тврде да фокус истраживања међународне политике треба да буде на откривању важних сила које покрећу односе између држава. Борба за моћ и национални интерес јесте фокус сваке државе и главна сила која покреће свет (Steans et al., 2010:54). Дакле, реализам претпоставља да се државе у међународном окружењу понашају у складу са својим националним интересима. Најзначајнији национални интерес јесте опстанак државе и он зависи од моћи којом држава располаже. Бројни реалисти у фокус истраживања позиционирају национални интерес, с тим да овај појам перципирају и тумаче на различите начине (Живојиновић, 2013:249). Како не постоји консензус међу теоретичарима реализма о улози и значају националног интереса за разумевање међународних односа, тематизација овог појма је обимна и представља плодно тло за даља истраживања, односно успостављање квалитетног аналитичког алата за истраживање безбедности.

4.1.1.1. Класични реализам Ханса Моргентхауа

У оквиру реализма тематизација националног интереса започиње након Другог светског рата када се његов садржај проширује са искључиво економског аспекта, како га је раније перципирао Чарлс Бирд⁴⁷, ка схватању да су моћ и опстанак државе у основи националног интереса. Тако Ханс Моргентхау, један од најзначајнијих теоретичара међународних односа и утемељивач реалполитичке школе у средиште својих теоријских размишљања о односима између држава позиционира моћ и национални интерес⁴⁸. У првом издању дела „*Политика међу нацијама, борба за моћ и мир*“ из 1948. године Моргентхау износи став да је „међународна политика, као било која друга политика, у својој суштини борба за моћ. Ма који био крајњи циљ међународне политике, моћ је увек непосредни циљ“ (Morgenthau, 1948:13). За Моргентхауа национална и међународна политика представљају две различите манифестације истог феномена - борбе за моћ. Свака политика, национална или међународна, може бити сведена на један од три основна обрасца: очување моћи, увећање моћи или демонстрацију моћи (Morgenthau, 1948:21).

⁴⁷ Анализом првих стотину година постојања САД, Бирд је уочио да национална безбедност није била од примарног интереса за САД с обзиром да друге силе нису поседовале капацитете да је угрозе, па је основни национални интерес био економски интерес (Nuechterlein, 1973:1-2).

⁴⁸ Своју концепцију националног интереса професор Моргентхау је развијао готово тридесет година и најважнији резултати његовог исцрпног истраживања представљени су у бројним књигама, чланцима и текстовима, па ова дела представљају незаобилазну полазну основу за истраживање ове појаве.

Фокусиран на истраживање различитих образаца испољавања моћи⁴⁹, Моргентау је истраживао међуоднос између моћи, политике и мира, а ову динамику је појашњавао употребом појма национални интерес⁵⁰. У дискусији о дипломатији као једном од најзначајнијих елемената националне моћи чији је основни циљ промоција националних интереса мирним путем, остваривање националних интереса поставља се као ултимативни циљ деловања државе, али не одређује њихов садржај. Другим речима, дипломатија је позиционирана не само као елемент моћи државе, већ и као средство за остваривање националних интереса, што је остало непромењено до данас. Конкретно, Моргентау дефинише четири основна задатка која дипломатија мора да испуни како би истовремено могла да промовише националне интересе и очување мира. Дипломатија мора да одреди: (1) циљеве кроз призму актуелне моћи и потенцијале који су расположиви за остваривање датих циљева; (2) циљеве других нација у складу са расположивом моћи и потенцијале за остваривање циљева; (3) компатибилност поменутих циљева и (4) средства за реализацију циљева (Morgenthau, 1948: 419).

С тим у вези, Моргентау наводи и фундаментална правила која морају да буду испоштована како би ови задаци били оствариви, па на тај начин врши операционализацију ових појмова. С аспекта истраживања националног интереса битна су следећа правила: „циљеви спољне политике морају бити дефинисани у складу са националним интересом и морају бити подржани адекватном моћи...национални интереси мирољубиве нације могу бити дефинисани само у оквирима националне безбедности, док национална безбедност мора бити одређена кроз интегритет националне територије и институција. Национална безбедност је несводиви минимум који дипломатија мора да одбрани по цену уласка у рат“ (Morgenthau, 1948:440). Ово размишљање значајно је са аспекта хијерархија политика, односно указује да је спољна политика део политике националне безбедности. Операционализацијом националних интереса дефинишу се циљеви не само спољне, већ и унутрашње политике. Такође, по први пут Моргентау отвара дискусију да је национална безбедност основни национални интерес који држава мора да брани свим расположивим средствима. Као друго правило наводи се да „дипломатија мора да посматра политичку сцену из позиције друге нације...који су национални интереси других нација у контексту националне безбедности и да ли су компатибилни са сопственим“ (Morgenthau, 1948:440).

Значај овог схватања је у томе што, када се преведе у поље безбедности, указује на одређене постулате које одговорно формулисање политике националне безбедности мора да испуни. Иако је првенствено фокусирана на матичну државу, политика националне безбедности би требало да узме у обзир и интересе свих релевантних сила које сарађују или се супротстављају на датом подручју. Из тог разлога формуисању ове политике мора да претходи свеобухватна анализа степена усклађености националних интереса са интересима других држава и међународних

⁴⁹ Моргентау идентификује следеће елементе националне моћи: географију, природне ресурсе, индустријске капацитете, војну спремност, становништво, национални карактер, национални морал, квалитет дипломатије и квалитет дладе (Милетић, 1978:52).

⁵⁰ Данас је заступљен став о Моргентауовом схватању реализма као традицији чије су жиле прожете суровим разумевањем националних интереса и моћи, а пренебрегава се чињеница да је Моргентау посебно наглашавао значај дипломатије и морала у међународним односима речима да је „дипломатија мозак националне моћи, а морал је њена душа“ (Morgenthau, 1948:105).

организација, те колико је реално и вероватно остваривање националних интереса оне државе или савеза са којом постоји највећа компатибилност, као и посредством којих инструмената. Треће правило је да „нације морају бити вољне да направе компромис око свих питања која за њих нису витална“. Моргентау овде по први пут помиње појмове „витално питање“, односно „секундарно питање“ и на тај начин најављује будуће дискусије о националном интересу. У бројним будућим радовима биће елаборирана питања систематизације различитих врста националних интереса, предвођених „виталним интересом“, „примарним интересом“, као питања „језгра“ националног интереса и његових променљивих елемената.

Иако је Моргентау првенствено ставио тежиште на разумевање спољне политике, он је посредно успостављао корелацију између националног интереса, националне безбедности и моћи. Пратећи генезу развоја мисли о националном интересу уочава се да и наредним делима изостаје његова дефиниција, што га није спутало да овај појам буде коришћен за објашњавање других појава. У пролеће 1949. године Моргентау у делу *“Примат националног интереса”* сматра да национални интерес одређен у категоријама моћи представља механизам који се користи за разумевање међународне политике, односно да је он „стандард за оцењивање планираних и реализованих спољних политика“ (Morgenthau, 1949:208). Разматрајући однос моралних принципа и националног интереса у одређивању спољне политике, Моргентау своја размишљања позиционира у рационалној стварности у којој се доносе спољнополитичке одлуке и где моралност има ограничавајућу улогу. Примећује да спољна политика вођена превасходно моралним обзирима није успешна, што је парадокс моралној вредности коју треба да промовише. Као што не постоји успешна спољна политика која није оправдана националним интересом, тако не постоји морална спољна политика која је у супротности са националним интересом (Morgenthau, 1949:210).

Као разлог погубности одабира моралних принципа у односу на национални интерес у спољној политици, Моргентау наводи да државник коме је морал водич сматра да су сви циљеви једнаки пред моралним законом, док су у реалности циљеви хијерархијски устројени у зависности од моћи која је на располагању за остваривање циљева. Моргентау закључује да „између две концепције спољне политике - националног интереса и моралних принципа не постоји компромис. Када је потребно донети кључне одлуке, државник мора изабрати између ове две концепције, као ултимативни стандард одлуке. Уколико остане између, неће искористити предности једне, нити избећи замке друге“ (Morgenthau, 1949:212).

Комплексност Моргентауовог схватања моралних принципа, нарочито у корелацији са националним интересом, уочава се већ у делу објављеном наредне године *„Главна побуда америчке спољне политике: национални интерес versus моралне апстракције“*. Анализирајући спољну политику САД Моргентау наводи да „темељна грешка која је спречила спољну политику САД у мишљењу и деловању је антитеза националног интереса и моралних принципа. Изједначавање политичког морала са моралом и политичког реализма са неморалношћу није изводљиво. Избор није између моралних принципа и националног интереса, лишеног моралног достојанства, већ између између једног сета моралних принципа раздвојених од

политичке реалности и другог сета моралних принципа изведених из политичке реалности“ (Morgenthau, 1950: 853-854).

Дакле, Моргентау од чврстог става да предност у спољној политици треба да има национални интерес над моралом, сада тежи да помири национални интерес са моралом, или чак да морал стави у службу националног интереса. Сматра да је за одређену нацију морална обавеза, а не само политичка потреба, да штити и промовише националне интересе. Као и сваки реалиста, оправдање налази у структури међународне политике у којој не постоји врховни ауторитет који би штитио и промовисао интересе сваке нације понаособ. Како је повећање моћи државе на међународном плану приоритет нације, улога морала јесте да се, приликом одабира спољнополитичких акција, бирају оне које у најмањој могућој мери остављају „неморалне последице“, а опет које ће у највећој могућој мери допринети остваривању националних интереса.

Његов заокрет у размишљањима о односу између морала и понашања државе у међународним односима очито је узбуркало стручну јавност, јер је Моргентау и у наредном делу морао да појасни своју позицију. „Увек сам сматрао да су акције државе предмет универзалних моралних принципа и увек сам у том погледу пажљиво одвајао своју позицију од Хобсове“. Хобсово размишљање од којег је Моргентау направио отклон јесте да држава ствара моралност и законе, па нема моралности и закона изван државе. Дискусија о односу морала и националних интереса задржава своју актуелност, посебно када се узме у обзир да се остваривањем националних интереса штите националне вредности једне државе који су део универзалних вредности. Као што и Моргентау примећује, не могу национални интереси да буду у супротности са вредностима које штите, али морал може да има ограничавајућу или корективну функцију приликом одабира средстава и инструмената за остваривање националних интереса.

Тестирање атомске бомбе 1949. године и губитак нуклеарног монопола САД-а представљало је прекратницу у раду Моргентауа. Како Вилијем Шурман наводи, Моргентау је у низу текстова о совјетском атомском тесту написаних крајем 1949. године и почетком 1950. године наводио да је једина могућа опција за САД и њене савезнице да постигну договор посредством преговора, с обзиром да су изгубили војну предност. У нуклеарној ери рат више није одржива спољнополитичка опција обзиром да би довео до уништења свих (Scheuerman, 2009:71-72). Наиме, Моргентау је на питање како САД могу да остваре своје националне интересе у односу на СССР навео да постоје три начина посредством којих нација може да оствари своје међународне циљеве: може ући у рат, да створи надмоћну силу над својим противником или да постигне договор посредством преговора. Потенцијалну четврту опцију - наставак Хладног рата и одржавање минимума односа између истока и запада, Моргентау одбацује као неизгледну. Наводи да чак и да обе стране поседују психолошке и материјалне капацитете да воде дуготрајни рат, два фактора би окончала Хладни рат - неминовност појаве још опаснијег оружја за масовно уништење и утицај преливања нестабилности са оних подручја која нису под контролом нити једне стране. Како САД више не поседује војну надмоћ обзиром да обе стране поседују нуклеарно оружје, а рат више није рационални инструмент

спољне политике, једино остају преговори као средство остваривања националних интереса (Morgenthau, 1951:46-47).

Моргентау прагматично указује да је позиција у преговорима условљена економском и војном моћи којом држава располаже. Од расположиве моћи зависи да ли ће се држава придржавати свих међународних споразума или само оних који су у складу са њеним националним интересима; да ли ће директно учествовати у преговорима или ће морати да се усклади са одлукама великих сила; као и да ли ће држава сама бирати тренутак преговора. Преговори јесу значајан инструмент остваривања националних интереса, с тим што је потребно у савременим условима истражити који све фактори утичу на овај инструмент. Моргентау је дао допринос концептуализацији националног интереса и кроз ближе дефинисање „сфера утицаја“, модела који представља вид компромиса држава на међународном плану. Моргентау сфере утицаја види као „форму признања да су на одређеном географском простору интереси једне нације најважији, док су на другом географском простору интереси друге нације најважнији, па се унутар тих региона ни једна страна неће мешати у остваривање интереса другог“ (Morgenthau, 1951:52). Скептичан по питању идеје о сферама утицаја, Моргентау је направио јасну диверзификацију између националног интереса и интереса нације у неком региону, где се ови други интереси не везују за територију матичне државе.

Моргентауов рад о националном интересу имао је велики одјек међу савременицима у научној заједници, али није био прихваћен од стране свих аутора. Френк Таненбаум раду „Америчка традиција у међународним односима“ из 1951. године критикује доктрину „политике моћи“ коју Моргентау заступа, као вид порицања америчке традиције и доктрину која увек води у рат. „Нова школа реалполитике унапредила је аргументе за нагодбу са Совјетима на основу „сфера утицаја“ и у смислу „националног интереса“. „Национални интерес“ је забрињавајућа фраза: сви желе да унапреде интересе своје земље. Али, која земља треба бити жртвована у споразуму моћи да би се обезбедио *quid pro quo*? Чији национални интереси неће бити узети у разматрање?“ (Tannenbaum, 1951:47). Таненбаум сматра да је америчка традиција у међународним односима заснована на концепцији политичке једнакости и на идеалу колективне безбедности. Тај став детаљније елаборира у наредном делу „*Равнотежа моћи versus држава координата*“, у којем излаже критици схватање да у америчкој спољној политици треба да доминирају доктрине моћи и равнотеже снага, али и науку о међународним односима. Сматра да је реч о „наметању доктрине о националном понашању које је у супротности са самом суштином америчке традиције, а која треба да буде прихваћена у име националних интереса зато што је наука открила шта је тај интерес“ (Tannenbaum, 1952: 173-174).

Френк Таненбаум предлаже употребу алтернативног модела у међународним односима који се у својој основи не ослања на богатство, моћ, величину, популацију и културу. Реч је о „*држави координати*“ која се заснива на прихватању једнаког достојанства између постојећих, међузависних ентитета. Само државе које одржавају једнако достојанство међу собом, схваћено кроз једнакост политичких ауторитета држава, могу да апсорбују промене моћи и богатства без насиља (Tannenbaum, 1952: 177). Кроз критику схватања Моргентауа и Кенана о примарном значају равнотеже снага у међународним односима, Таненбаум концепт „државе координате“ заснива

на аргумену да традиција америчке спољне политике почива на федерализму, те да федерализам треба бити пренет и у међународне односе кроз овај концепт.

Суочен са критикама, Моргентау исте године објављује *“Друга велика дебата: Национални интерес САД”* у којем оспорава концепт „државе координате“ и појашњава суштину самог националног интереса. Претендује да докаже да је национални интерес релативно аутономна категорија, односно да унутрашњи политички односи као и деловање међународних институција не могу битно да утичу на његово успостављање. Моргентау полази од става да се америчка спољна политика од свог настанка до 1919. године заснивала на националном интересу у смислу моћи (политичке, војне и економске), пре него на принципима „државе координате“⁵¹(Morgenthau, 1952:964).

Фокусирајући се на питање шта је национални интерес, Моргентау примећује да „постоје оспоравања како кључни појам реалистичке концепције спољне политике, национални интерес, не пружа прихватљив стандард за политичко деловање. Овај аргумент се углавном заснива на два разлога: неухватљивости концепта и његовој подложности интерпретацијама“ (Morgenthau, 1952: 971).

Покушавајући да одговори на критике да је национални интерес категорија коју није једноставно прецизно дефинисати, као и да у претходним делима није успео у том покушају, Моргентау чини покушај јасног и прецизног одређења овог појма. Моргентау не конципира једнозначну дефиницију националног интереса, већ га ближе појашњава кроз идентификацију два његова елемента – „један који је логичан и у том смислу неопходан и други који је променљив и одређен околностима“ (Morgenthau, 1952:972). Када је реч о непроменљивом елементу националног интереса, Моргентау наводи „физички, политички и културни ентитет који зовемо нација“ (1952:972). Како наводи „у свету у којем се бројне суверене државе надмећу међусобно за моћ, спољне политике свих држава нужно морају да имају у виду сопствени опстанак као минимални захтев. Из тог разлога све државе чине оно што не могу да не учине: штите свој физички, политички и културни идентитет од угрожавања од стране других држава“ (1952:972). Иако Моргентау не сматра да је национална држава вечна творевина, брига о националним интересима јесте непрекидан процес: „Докле је год свет организован у државе, национални интерес је заиста последња реч у светској политици. Када национална држава буде замењена другим начином организације, спољна политика ће морати да заштити интерес за опстанком те нове организације“ (1952:972).

Моргентау посебно истиче да проблеми у разумевању националног интереса наступају када се у калкулацију уврсте његови променљиви елемент јер „личности, јавно мњење, засебни интереси, партијске политике и политички и морални

⁵¹ Анализирајући карактеристике Таненбауових „држава координата“ и једнаког достојанства између држава, Моргентау сматра да у правном смислу поменуте државе јесу једнаке, али да је то опште начело међународног права које се односи на све суверене државе. С друге стране, оне у политичкој сфери не поседују заједничке карактеристике. „Политичка кохезија федералног система резултат је супериорне моћи смештене у неком њеном делу. Управо захваљујући својој супериорној моћи, доминантнији део може да додели другим члановима федералног система меру једнакости у неполитичкој сфери. То нас враћа на политику моћи и равнотежу снага којима би „држава координата“ требало да је алтернатива“, закључује Моргентау (Morgenthau, 1952:968).

обичаји“ тешко могу да се сагледају тако рационално и прецизно, односно нису подложни прецизном одређењу (Morgenthau, 1952:973). Наведена категоризација је веома значајна за класичне реалисте који сматрају да, без обзира којим степеном моћи државе да располажу, језгро националног интереса је увек опстанак државе (Dunne & Schmidt, 2014:101). Истовремено, ово Моргантауово схватање елемената националног интереса веома је и критиковано, обзиром да му се замера да није уложио довољно напора да прецизира и појасни променљиве елементе националног интереса, као и однос између променљивих и непроменљивих елемената националног интереса⁵².

Моргантау се дотакао питања легитимитета националних интереса који он чита кроз међуоднос националног интереса и интереса који конструишу други актери. Национални интерес може бити „узурпиран“ на више начина: од стране носиоца туђих националних интереса (појединци или мањине - етничке, националне, идеолошке), од стране носиоца наднационалних интереса (верска тела и међународне организације), као и од стране носиоца ненационалних интереса (Morgenthau, 1952:974-977). Тиме Моргантау посредно заузима став да само доносиоци политичких одлука и владине агенције могу да конструишу националне интересе, док други значајни актери у држави попут елита, цркве, националних мањина конструишу друге врсте интереса.

Такође, Моргантау скреће пажњу на веома значајну околност, а то је да постоји неравнотежа између циљева који се штите националним интересима и средстава која су на располагању. Другим речима, упозорава да нације не поседују неограничене ресурсе за промоцију свих својих циљева, па су приморане да рационално расподеле оскудне ресурсе. Неопходан предуслов успостављања неопходне равнотеже, а тиме и рационалне алокације ресурса јесте разумевање разлике између неопходних и променљивих елемената националног интереса. Овај захтев је врло комплексан услед постојања могућности да променљиви елементи националног интереса буду представљени као неопходни за опстанак нације, што је најчешће последица ситуације у којој су претходно неопходни елементи националног интереса опсорбовали променљиве елементе. На тај начин може се јавити опасност да „све врсте циљева, актуелни или потенцијални, постају оправдани у контексту националног интереса“ (1952:977). У таквој ситуацији национални интерес престаје да буде средство политичке анализе и постаје средство политичке акције, што ће Џејмс Росенау дефинисати деценију касније. Моргантау закључује да „национални интерес узима у обзир не само своје интересе, већ и интересе других нација. У мултинационалном свету то је захтев политичког морала, а у доба рата то

⁵² Наиме, Моргантау је идентификацију променљивог елемента националног интереса перципирао као тешкоћу, у којој је чак и улога науке ограничена. Наука може да идентификује владине агенције које доприносе утврђивању променљивих елемената националног интереса и процени њихов значај. Затим, наука може да раздвоји дугорочне циљеве спољне политике од краткорочних који су средство за остваривање првих и може пробно да успоставу рационалне односе између њих. Коначно, може да анализира променљиве елементе националног интереса у погледу њихове легитимности и компатибилности са другим националним вредностима и националним интересима других народа (Morgenthau, 1952:973). Другим речима, улогу науке везује за утврђивање подобности актера који конструишу променљиви елемент националног интереса, као и за анализу усклађености ових елемената са вредностима које треба да штите, другим националним интересима, као и адекватношћу циљева који се из њих операционалишу.

је један од услова опстанка“ (1952:977). Сходно наведеном, национални интерес означава стандард деловања спољне политике, где опстанак нације представља минимални захтев, али је истовремено потребно остварити физичке, политичке и културне особености дате нације.

Доста рационално и здраворазумски, Моргентау наводи да „концепт националног интереса не претпоставља нити природно хармонични, мирољубиви свет, нити неминовност рата као последицу тежње свих нација да остваре своје националне интересе. Напротив, он претпоставља постојање сталног сукоба и претњу ратом која се може минимизирати кроз континуирано прилагођавање сукобљених интереса уз помоћ дипломатског деловања (Morgenthau, 1952:978). Тиме се јасно скреће пажња и даје путоказ да рационална спољна политика мора да узме све наведено у разматрање када трага за правим садржајем националног интереса у датом моменту. Моргентау нам управо поручује да ако у међународној политици постоји „једна звезда водилја, један стандард мишљења и једно правило за деловање онда је то национални интерес“ (Scheuerman, 2009:78).

Моргентау систематизује политички реализам на основу шест принципа које инкорпорира у друго издање дела „*Политика међу нацијама, борба за моћ и мир*“. Ови принципи представљају један од потенцијалних теоријских оквира за разумевање међународне политике и веома су значајни за разумевање начина на који Моргентау концептуализује национални интерес и додатно указује на његову важност. Први принцип наводи да се политички реализам заснива на уверењу да политиком владају објективни закони укорењеној у људској природи (1997:4-5). Темел Моргентауове реалистичке теорије заснива се на концепту интереса дефинисаних у смислу моћи, што представља други принцип – политички лидери мисле и делују у смислу националног интереса дефинисаног у терминима моћи (1997:5). Овај принцип претендује да укаже на аутономију политике и могућност њене анализе без обзира на различите мотиве, склоности, интелектуалне и моралне квалитете доносиоца политичких одлука. Иако, како Моргентау објашњава у трећем принципу, национални интерес дефинисан у терминима моћи универзална и општеважећа категорија и суштински елемент политике, његов садржај и начин употребе одређени су политичким и културним окружењем (1997:10-11).

Остали принципи политичког реализма јесу: 4) политички реализам је свестан моралног значења политичког деловања; 5) политички реализам одбија идентификацију моралних аспирација појединачне нације са законима универзалног значења; 6) политички реалиста подржава аутономију политичке сфере, као што економиста, правник или етичар држи до аутономије својих сфера (Morgenthau, 1997:12-14). Навари примећује како је Моргентау преобликовао национални интерес у „интерес у смислу моћи“, односно национални интерес је постао стицање, одржавање и ширење моћи државе. То више није „скуп историјских варијабли“, синтеза идеализма и реализма или оправдање за преговоре. Уместо тога, национални интерес постао је један од принципа политичког реализма (Navati, 2016:53).

Наведених шест принципа садрже понављања и недоследности, а сугеришу следеће: национални интерес дефинисан у термину моћи је централни концепт који

политику претвара у аутономну дисциплину. Како рационални државни актери следе своје националне интересе, може се конструисати рационална теорија међународне политике. Ова теорија се не бави моралом, верским уверењима, мотивима или идеолошким преференцијама појединих политичких лидера. Моргентау не следи макијавелистички пут уклањања морала из политике, али му даје други значај, односно сматра да свака политика вођена националним интересима јесте морална политика иако се не руководи увек универзалним моралним принципима. Уводи нормативни аспект своје теорије – рационалност, па је рационална спољна политика „добра спољна политика“. Међутим, он дефинише рационалност као процес израчунавања трошкова и користи свих алтернативних политика како би се утврдила њихова релативна корисност, односно способност да максимизују моћ. Политички актери „мисле и делују у смислу интереса дефинисаног као моћ“, па само интелектуална слабост креатора политике може резултирати спољним политикама које одступају од рационалног курса усмереног на умањењу ризика и увећању користи. Стога, Моргентхау наглашава тежњу за моћи, рационалност ове потраге и поставља је као норму. Национални интерес дефинисан је у смислу стратешких и економских способности јер је међународна политика првенствено перципирана као борба за моћ међу државама. Међутим, Моргентау сматра да се дефиниција моћи може променити током времена: у неким приликама економска моћ биће пресудна, а у другим то може бити војна или културна моћ (Burchill, 2005:36).

У делу „Застој америчке спољне политике“ из 1962. године Моргентау доводи у везу национални интерес са политиком националне безбедности. Заступа став да политика националне безбедности сваке велике нације мора првенствено да буде свесна целовите националне сврхе, коју види као заједнички именитељ различитих политика и свега за шта се једна држава залаже у свету. Уколико креатори политика нису свесни целовите националне сврхе, политика националне безбедности може бити сачињена од фрагмената, изолованих чинова без кохерентне везе.

Као први захтев рационалне политике националне безбедности Моргентау наводи свест о целовитој националној сврси којој нација треба да служи. Други захтев односи се на интересе које нација има у свету. Моргентау сматра да национална сврха пружа оправдање националним интересима, па се национални интереси могу разликовати од националне сврхе, али да са њом морају бити усклађени. Из тог разлога политика националне безбедности мора константно да држи фокус на националним циљевима и док национална сврха није у потпуности артикулисана, национални интереси не само да морају бити артикулисани, већ и усклађени са околностима у реалном тренутку (Morgenthau, 1962: 95-96).

Национална сврха је према Моргентау нешто из чега треба да извиру национални интереси, односно преведено у садашњи моменат вероватно је Моргентау говорио о националним вредностима. Такође, уочава се да није увек најјаснија разлика између националних интереса и циљева. И у овом делу Моргентау скреће пажњу да је за постојање успешне политике неопходно успоставити баланс између циљева и расположивих ресурса (Morgenthau, 1962:98). Моргентау закључује да су национална сврха, национални интереси и национални ресурси „материјални фактори политике националне безбедности“, али да

политика националне безбедности мора да буде свесна и људског фактора, где је посебно значајна улога националног морала и јавног мњења (Morgenthau, 1962:101). Највећи допринос овог рада свакако јесте што је Моргентау национални интерес перципирао као низоставни део политике националне безбедности, чиме се овај појам из поља спољне политике постепено изместио и у делокруг националне безбедности.

Својим вишедеценијским истраживањем националног интереса Моргентау је пружио велики допринос концептуализацији националног интереса. Неке категорије је јасно одредио, па наводи да је национални интерес државе објективна категорија, те да је кључ очувања националних интереса у разумевању разлика неопходних и променљивих елемената националног интереса, с обзиром да од тога зависи рационално распоређивање оскудних средстава за њихову заштиту. С обзиром да је међународни систем анархичан, државе теже да увећају своју моћ како би осигурале свој опстанак, а опстанак државе је означен као неопходан део националног интереса. Конкретно, то подразумева заштиту физичког, политичког и културног интегритета. С друге стране, променљиви елементи националног интереса обухватају интересе различитих актера, од појединаца до државних институција и недржавних организација. Према Моргентау, доносиоци одлука и државне агенције јесу актери који конструишу националне интересе, а интереси других актера могу имати субнационални, супранационални или ваннационални карактер, чиме могу довести у питање легитимитет националних интереса, што данас представља изузетно уско схватање. Веома је значајно што истиче да национални интерес државе мора бити заштићен, али на начин да уважи интересе других држава, обзиром да је о захтев који се често занемарује приликом дефинисања политике националне безбедности. Моргентау је бројне категорије само поменуо или приликом дискусија указао на њих, али их није даље операционализовао. На тај начин је марширао пут за будућа истраживања, нарочито по питањима у складу са чиме се одређују национални интереси, као и на који начин се они даље операционализују.

Национални интерес увек је дефинисан у терминима војне и економске моћи и представља најзначајнији фактор спољнополитичког деловања. Ову позицију бројни теоретичари критикују, нарочито што сматрају да је Моргентау моћ види двосмислено: као средство и као циљ у политици. Ако је моћ само средство за стицање нечег другог, онда природа међународне политике није дефинисана на начин на који Моргентау тврди и не омогућава разумевање поступака држава независно од мотива и идеолошких преференције политичких лидера (Korab-Karłowicz, 2017:23). Иако не споре значај моћи за одређење националног интереса, реалисти сматрају да није могуће објаснити овај концепт само посредством моћи, већ је потребно укључити и друге аспекте попут идеологије и морала.

4.1.1.2. Историјско-социолошки приступ у делима Рејмонда Арона

Рејмонд Арон творац је новог правца у међународним односима, историјско-социолошког, који не подразумева просту комбинацију историје и социологије, већ се састоји у анализи политичке стварности (мисли се на унутрашњу и спољну

политику) са становишта различитих научних дисциплина (Словић, 2014:87 У: Липовац & Живојиновић, 2014). Реч је о теоретичару који је утицао на настанак нове школе мишљења која у први план позиционира структуру и динамику међународних односа, док односе међу држава разматра кроз призму моћи и силе. Наиме, Арон разликује моћ и силу, па силу перципира као капацитет за уништење која се мери према стриктно војним потенцијалима. Моћ представља способност за убеђивање, односно способност државе да добије покорност или сагласност друге државе (Aron, 1968:225). Дакле, моћ у себи садржи способност једне политичке јединице да наметне своју вољу другоме, и моћ дате јединице одређена је њеном територијом, ресурсима и колективним капацитетом за акцију. Како моћ укључује интеракцију или „судар воља“ најмање две јединице, увек је релативна, односно не може се одредити у апсолутним категоријама (Frost, 1996:343).

Арон сматра да национални интерес, као „теоријска формула“ у складу са којом државе делују у међународним односима, није јасно дефинисан појам. Заправо, Арон користи национални интерес као илустрацију за појашњење односа између теорије и идеологије, односно теорије и псеудоидеологије. „Такозвана теорија о „националном интересу“ или сугерише идеју која је неспорна колико и нејасна да сваки актер прво мисли на себе, или покушава да се супростави другим псеудо-теоријама, нпр. да је спољна политика државе одређена од стране политичке идеологије или моралних принципа“ (Aron, 1967:194). Иако критикује концепт националног интереса, Арон га не одбацује, јер сматра да је користан у „ограниченом“ смислу с обзиром да подиже свест грађана да су привремени чланови једне политичке јединице. Такође, подсећа доносиоце одлука да безбедност и величина државе морају бити њихови циљеви, без обзира на идеологију коју следе (Aron, 2003:92).

У складу са тиме, Арон национални интерес види као категорију која кореспондира са елементима моћи и силе дате државе, али национални интерес није искључиво везан за спољну политику, јер су интереси историјска категорија. Према Арону, циљ мањих држава (оних које располажу са мањим обимом моћи) јесте опстанак, док када је реч о државама са већим обимом моћи, као циљеви се издвајају простор, слава, идеје и жеља да се утиче на понашање и акције других. Одређивање спољнополитичких циљева је битно јер се тиме одређује суштина националног интереса једне земље. Ти интереси су променљиве категорије и Арон је противник догматског схватања националног интереса, чиме се директно супроставља мишљењу Моргентауа, по коме су интереси вечне и непроменљиве категорије (Словић, 2010:116). Такође, Словић додаје да историјско-социолошка оријентација у теорији међународних односа приликом одређивања термина национални интерес води рачуна о личности шефа државе, као и о питању нација и политичких режима, те да никако не смеју да се игноришу резултати до којих су дошле друге научне дисциплине (Словић, 2010:117).

Арон сматра да се издваја још један фактор који је битно размотрити, када је реч о расправи о националним интересима, а то је „задовољство“ државе. Уколико је држава задовољна својим границама, нивоом економског развоја или *status quo*, она ће пројектовати националне интересе на начин да очува постојећи положај државе у међународним односима. С друге стране, незадовољство се углавном

повезује са динамичном политиком у којој улогу имају неразвијене земље које се јављају као потенцијални рушиоци таквог система, јер их систем одржава у стању незадовољства (Словић, 2014:90 У: Липовац & Живојиновић, 2014). Франкел сматра да је највећи допринос Рејмона Арона теорији моћи, поред препознавања сложености релација између безбедности и снаге, као главној препреци за оптимизацију моћи, додавање значаја „задовољству“ државе. „Пратећи учење Дејвида Хјума, Арон додаје циљ „славе“, осигуравањем задовољства и самопоштовања нације, и обезбеђивањем њеног поштовања од стране других. Ово је важан додатак, јер се тежња ка слави не може изједначити са тражењем престижа, који је директни елемент моћи (Frankel, 1970:50).

Арон успоставља диверзификацију циљева спољне политике на *апстрактне и конкретне циљеве*. *Апстрактна серија* тиче се предности које одређена држава има захваљујући својим потенцијалима, а *конкретна* се тиче природе средстава. У апстрактну серију спадају безбедност, моћ и слава, а у конкретну простор, људи и душе (Словић, 2010:122). Инсистирање на плуралитету државних циљева проистиче из уверења о подељености друштва на појединце и групе где свако од њих тежи својим политичким, економским и друштвеним циљевима који није могуће ускладити у заједнички циљ (Милетић, 1978:112). Када је реч о конкретним циљевима, Франкел примећује да подела тих циљева (на простор, људи и душе) кореспондира са елементима анализе међународне политике који су од општеприхваћеног значаја: географски, демографски и идеолошки елементи. Ова класификација је потпуна из разлога што се сви циљеви могу довести у везу са једним од ова три елемента, с обзиром да је, бар у теорији, избор једноставан и обухвата тежњу да се прошири територија, повећа број људи или обезбеди тријумф идеја. Франкел закључује да, иако је поменуте циљеве тешко одвијити у пракси, у аналитичком смислу разлика је веома значајна јер пружа могућност замене једне класе циљева другим, чиме проширује подручје избора (Frankel, 1970:53). С друге стране, Нинчић теоретичаре попут Арона и Волферса који чине покушаје оцртавања скупова циљева које обухватају национални интерес без представљања заједничког принципа из којег су изведени назива „*квалификовани реалисти*“. Они како доминантни циљ обично наводе безбедност нације, најуже дефинисану као опстанак. Издваја се подскуп спољнополитичких циљева који се окрећу око тријаде живота, слободе и имовине и која се идентификује са националним интересом (Ninčić, 1999:43) .

Хофман сматра да је најзначајнија разлика између рада Арона и других реалиста управо концептуална. Наиме, Арон одбија да у моћи види суштину сваке политике; он пажљиво разликује спољну од унутрашње политике и моћи као средства од моћи као циља. С друге стране, Арон не верује у концепте који на први поглед делују као да схватају специфичност дипломатско-стратешког понашања у међународним односима, али се приликом употребе испољавају двосмислено или опасно. Из тог разлога је критиковао појам националног интереса који је био камен темељац Моргентхауове теорије. У њему је видео формулу изведену из „*праксе и теорије срећних доба*“, током које је постојао „*неписани кодекс онога што је легитимно и нелегитимно*“, док је током револуционарних периода национални интерес у суштини дефинисан у идеолошком погледу (Hoffmann, 1985:15).

Арон излаже критици апстрактне и поједностављене концепте, сматрајући да прво треба да их оцени време и историја. Све теорије, па и оне које објашњавају спољну политику, треба да буду уметнуте у „историју социологије“ међународних односа. Као противник приступа где се сложене теорије објашњавају једним фактором, тако као највећи недостатак концепта националног интереса наводи апстрактност саме категорије за коју сматра да је у вид колективног интереса. Сходно томе, Арон критикује национални интерес због неодређености самог појма и због начина његове употребе. Међутим, он не оспорава његово постојање, као ни значај који има, с тим што указује на специфичности самог концепта. Сматра да национални интереси нису, и не могу бити, исти за све државе, већ се разликују у складу са обимом моћи којом држава располаже (коју Арон разликује од силе), а условљени су и још једном променљивом, односно задовољством државе својим статусом у међународним односима. Они су променљиви и условљени су реалним околностима у анализираном периоду, али су истовремено историјска категорија коју не треба везивати искључиво за спољну политику. Заправо, ова спознаја јесте један од најзначајнијих доприноса Арона, јер препознавање значаја историје у одређењу националних интереса води претпоставци о битности националног идентитета приликом његове артикулације.

4.1.1.3. „Теорија циљева“ Арнолда Волферса

У периоду када Моргентау конципира своје виђење националног интереса, Арнолд Волферс је 1952. године публикувао рад који је имао велики одјек међу теоретичарима међународних односа и безбедности *„Национална безбедност као двосмислен симбол“*. У овом раду Волферс указује на мултидимензионалност, предетерминисаност и сложеност појмова национална безбедност и национални интерес, с обзиром да могу имати различита значења за различите људе, те их треба пажљиво размотрити. Волферс појам национални интерес доводи у везу са националном безбедношћу и сматра да национални интерес „на врло нејасан и општи начин сугерише правац политике креиран тако да промовише захтеве који се приписују нацији, а не појединцима, поднационалним групама или човечанству у целини. Наглашава да политика подређује друге интересе интересима нације. Али изван тога, има врло мало значења“ (Wolfers, 1952:481).

Публикација *„Раздор и сарадња“* из 1962. године представља колекцију Волферсових есеја које је писао током претходне две деценије. Ова публикација пружа фрагментарне увиде у Волферсова схватања различитих елемената међународних односа, где преиспитује и одмерава разне теорије, концепте и образце, али и износи своја виђења и претпоставке. Волферс је представио приступ изучавању међународне политике који се разликује од доминантне реалистичке и идеалистичке школе тиме што ставља акценат на циљеве политике и функционални однос који постоји између ових циљева и потраге за моћи (Wolfers, 1962:99). На трагу разумевања онога што данас зовемо „мека моћ“, Волферс је приметио да уобичајено схватање моћи као принуде не укључује културну размену, па је следио Ласвелово и Капланово схватање. Сматра да је прикладно правити разлику између моћи и утицаја, јер моћ означава способност покретања других путем претње или депривацијом, а утицај је способност да се покрену други путем обећања или давања

бенефита. Указује да у пракси ова два појма није могуће раздвојити, па закључује да се између њих налази широк спектар активности које осликавају стварна средства које државе користе приликом спровођења својих спољних политика (Wolfers, 1962:104). Милетић примећује да, иако је Волферс скептичан према употреби националног интереса, овај концепт релативно често користи, с тим да га нигде не елаборира већ своју пажњу усмерава према истраживању националних циљева, као аналитичке окоснице међународних односа (Милетић, 1978:120).

С тим у вези, у есеју „*Пол моћи и пол равнодушности*“ Волферс сугерише да је истраживање спољне политике потребно започети „теоријом циљева“, а затим наставити анализу потраге за моћи која се развија у спреси и под утицајем циљева који се промовишу. Ова теорија базира се на неколико претпоставки: доступност моћи и спремност да се она употреби утиче на избор циљева; државе могу следити различите циљеве у различитим периодима пре него да следе искључиво један циљ; теоријски посматрано, број потенцијалних циљева је већи од броја класификација безбедности и међународног поретка. Самим тим, циљеви нису оштро омеђани и један актер неће следити само један циљ све време (Wolfers, 1962:89-91). Волферс (1962:91-93). разликује три врсте циљева: циљеве националног проширења, циљеве националног самоочувања и циљеве националног самоодрицања.

Циљеви националног ширења јесу циљеви политике који изражавају претензије према вредностима које држава не поседује, односно изражава захтев за променом *statusa quo*. Овај циљ не обухвата само циљеве који завређују моралну осуду попут агресије, већ и легитимне тежње за мирним променама, попут захтева за ослобођењем од стране доминације. *Циљеви националног самоочувања* подразумевају циљеве очувања, заштите и одбране постојећих вредности, односно *statusa quo*. Овај појам је двосмислен јер национално „ја“ које државе настоје да очувају може бити подвргнуто различитим тумачењима. Волферс даље елаборира да овај појам може да укључи само независност и територијални интегритет, али и читав низ „виталних интереса“ од сигурносних појасева и зона утицаја до инвестиција и грађана у иностранству. Такође, указује на још једну компоненту која чини овај појам неухватљивим - очување *statusa quo* не значи нужно очување вредности која је угрожена. Државе обично претендују да смање вероватноћу настанка опасности до те мере када имају осећај безбедности. Из тог разлога, закључује Волферс, потрага за безбедношћу је више од пуког одржавања *statusa quo* и одбране државе, а лако се може трансформисати у циљ проширења.

И на крају, *циљеви националног самоодрицања* подразумевају жртвовање националних интереса, како Волферс наводи, у сваком смислу речи. Реч је о циљевима који више вреднују међународну солидарност, законитост и мир од националне безбедности и самоодржања. Такође, то могу бити циљеви појединаца или група који супротно интересима нације користе свој утицај у доношењу одлука и промовишу „наднационалне“ интересе. У светлу савремене дискусије о начинима на који актери конструишу националне интересе, треба истаћи да је Волферс приметио значај фактора који утичу на избор циљева од стране доносиоца одлука. Није подробије елаборирао, већ је констатовао значај даљег изучавања ових фактора, с тим што наглашава да сматра да је у претходним истраживањима на ту тему била пренаглашена улога психолошких фактора. Разумевање националне и

спољне политике, као и свака дугорочна предвиђања у вези са њима, зависе од знања о претходим акцијама које су општије и постојаније од психолошких фактора (Wolfers, 1962:91-93). Тиме се доста приближио Ароновном схватању значаја разумевања историјских фактора, односно немогућности и праћења понашања држава у међународним односима без историјског приступа анализи детерминанти.

Како Јалем тумачи, предложена класификација циљева политике појашњава његово разумевање међународне политике фокусирањем на сврхе у којима се моћ користи. Међутим, била би постигнута већа јасноћа да је успостављен критеријум за диференцијацију заснован према методама по којима је могуће мењати *status quo*. Неуједначеност критеријума резултује да се приликом остваривања циљева националног проширења *status quo* мења кроз проширење моћи мирним или насилним средствима, док политика остваривања циљева националног самоодрицања зависи од одрицања или минимизовања моћи. Такође, приликом проширења наглашава се стицање нових вредности за државу, док у случају самоодрицања може доћи до промена у вредности читавог друштва (Yalem, 1960: 423).

Јалем поставља питање да ли је можда реч о историјском циклусу кроз које државе пролазе током времена када нагињу различитим циљевима, сходно својој моћи. Па тако „у периоду по стицању независности, држава тежи остваривању циљева самоочувања и то територије и националног етноса, а како стиче економску и политичку зрелост настоји да постигне и друге вредности, па се упушта у циљеве самопроширења од којих су неки обуздани путем савременог система равнотеже снага. Средином двадесетог века држава схвата да истинска безбедност може постићи само кроз политику универзалног и разоружања (самоодрицање); али и да ће ова политика вероватно бити узалудна у одсуству наднационалних институција и проширења под маском политике самоодржања“ (Yalem, 1960: 424).

У есеју под називом „*Циљеви спољне политике*“ Волферс полази од премисе да потенцијали за борбу за моћ и генерално настанак рата проистичу из циљева чијем остварењу актери теже и начину на који претендују да их остваре. Иако прихвата дистинкцију између циљева и средстава, ипак скреће пажњу да није увек могуће повући оштро разграничење између њих. „Чак и када нација тежи високо вреднованом циљу попут националне независности, може се тврдити да нација тежи независности као средству посредством којег би грађанима пружила друге бенефите (Wolfers, 1962:68-69). Не само да Волферс независност, територијални интегритет и опстанак третира као циљеве спољне политике, већ и критикује превелику општост ових појмова сматрајући да нису све државе једнаке по обиму и карактеру. Из тог разлога он представља другачије класификације циљева у спољној политици, кроз три дихитимне категорије (Графикон 1).

Прва дистинкција подразумева разликовање „*циљева поседовања*“ и „*циљева средине*“. *Циљеви поседовања* односе се на очување и унапређење онога што нација перципира као вредност: територија, чланство у Савету безбедности УН, економске повластице. У остваривању ових циљева нације се међусобно надмећу, а ове циљеве једни виде као национални интерес, други као националну себичност. *Циљеви средине* односе се на услове изван националних граница, попут очување мира,

промоције међународног права и оснивање међународних институција. Када је реч о овим циљевима, Волферс скреће пажњу да би се могло доћи у искушење да се „циљеви средине“ замене појмом међународни циљеви. То представља опасност јер може да сугерише да или поменути циљеви нису у националном интересу, или да државе треба да следе друге циљеве осим оних који се тичу националног интереса (Wolfers, 1962:73-75).

Франкел примећује да се главна карактеристика „циљева поседовања“ налази у њиховој конкурентској природи, у складу са теоријом игара они се заснивају на моделу „игре са нултом сумом“ где добитак једне стране несумњиво значи губитак друге стране. Суштина „циљева средине“ јесте обликовање услова у међународном окружењу, и њихова главна карактеристика јесте кооперативност, а не конкурентност, с обзиром да из сарадње треба да проистекне добитак за све (Frankel, 1970:133). Услед ограничености ресурса државе, потребно је успоставити равнотежу између ове две врсте циљева како би се осигурала безбедност. Дакле, потребно је пронаћи склад између средстава потребних за изградњу војне снаге државе и средстава неопходних за успостављање пријатељског међународног окружења.

Друга дистинкција циљева коју је успоставио Волферс односи се на циљеве који проистичу из државних интереса који треба да служе нацији, и оних који проистичу из интереса грађана у приватном својству. Волферс прве назива „директни национални циљеви“, а друге „индиректни национални циљеви“. С тим у вези, циљеве попут независности и националне безбедности сматра директним националним циљевима, док нпр. успостављање тарифне баријере јесте интерес оних група које очекују да ће посредством њих профитирати, што не мора бити од користи за целу нацију. Даље, Волферс сматра да не постоји јасан параметар према коме се може одлучити да ли промоција неког засебног интереса мање или веће групе грађана заслужује да се претвори у национални циљ, али да би било апсурдно тврдити да су само циљеви директног типа у националном интересу (Wolfers, 1962:77). Ова категоризација претендује да обједини две категорије националног интереса за које већина теоретичара претпоставља да алтернативно постоје: национални интереси у смислу безбедности и опстанка државе и интереси појединца чији скуп конституише национални интерес.

Трећа дистинкција супростављених циљева на коју Волферс скреће пажњу јесу *идеолошки или револуционарни циљеви и традиционални циљеви*. (Wolfers, 1962:79). Волферс скреће пажњу да иако лидеру често стављају своје државе у службу неких универзалних циљева попут ширења демократије у свету, промоције слободних избора у другим земљама у основи тих настојања су искључиво национални интереси. Милетић примећује да овај корпус питања потпада под оквир питања која се уобичајено разматрају кроз однос националних интереса и идеологије и том приликом, као што то и сам Волферс чини, истиче се надмоћ првог над другим (Милетић, 1978:123)

Графикон 1. Приказ различитих категорија Волферсових циљева спољне политике

Анализом ова два рада у којем су представљени Волферсови циљеви спољне политике уочавају се и неке концептуалне слабости. Пре свега, није успостављен козистентан појмовни оквир, па није могуће извршити јасно разграничење појмова. Даље, није пружена дефиниција националног интереса или неко ближе одређење, чак се помиње и државни интерес, при чему није јасна корелација између ова два појма. Такође, није појашњен међуоднос између националног интереса и циљева спољне политике, иако се стиче утисак да је покушао да омеђа национални интерес као скуп циљева. Можда и најзначајнија критика огледа се у томе што Волферс није учинио напор да интегрише различите категорије циљева о којима је писао. Стиче се утисак да би под циљеве поседовања могли да се уврсте циљеви националног ширења и националног самоочувања, те да се читава категорија може посматрати као синоним традиционалним националним циљевима. Циљеви средине би могли да обухвате циљеве националног самоодрицања, односно се поистовете са идеолошким циљевима. Међутим, када је реч о директним и индиректним националним циљевима, тешко их је уклопити у неку шему и делује као да је Волферс увео превише категоризација не осврћући се превише на њихову компатибилност. Међутим, у контексту истраживања националног интереса Волферсови увиди су веома значајни посебно они који се тичу циљева средине, с обзиром да наводи на идеју да национални интереси могу да се остваре и успостављањем другачијег/повољнијег међународног окружења.

4.1.1.4. Структурни реализам Кенета Волца

Кенет Волц један је од најутицајнијих теоретичара међународних односа и оснивач новог правца размишљања у оквиру реализма - неореализма. Национални интерес није почетна тачка или тежиште истраживања овог теоретичара, али је незаобилазни појам. Волц је 1959. године објавио дело „Човек, држава и рат“ у којем анализира три основне теме: рат као последицу природе и понашања човека; рат као резултат унутрашње организације држава и рат као продукт међународне анархије. У оквиру прве теме, Волц се дотиче питања националног интереса у контексту дуалног схватања моћи: моћ као сврха сама по себи или моћ као средство за остваривање циља. Сходно томе, наводи: „овде учачамо две идеје: прва је да борба за предност настаје у компететивним ситуацијама где се користи снага с обзиром да не постоји ауторитет који би могао да ограничи средства која такмичари користе. Друга идеја је да борба за моћ настаје зато што су људи предодређени да теже стицању моћи. Импликације по међународну политику овако дуалног објашњења су следеће: ко прихвати другу идеју дефинисаће национални интерес у терминима моћи јер људи природно теже увећању моћи. Онај ко прихвати прву идеју, такође ће дефинисати национални интерес у терминима моћи, али зато што, под одређеним условима, моћ представља неопходно средство за остваривање циљева државе. У једном случају моћ је циљ, а у другом средство“ (Waltz, 2001:35). Волц не сматра да постоји велика дистинкција у практичном смислу, већ само у аналитичком.

Даље, Волц се осврће и на расправу између реалиста и утопијста по питању моралности политика које следе. Наводи да реалисти верују да је моћ врховна вредност државе, па држава треба да следи националне интересе, а најзначајнији национални интерес је увећање државне моћи (Waltz, 2001:37). С друге стране, утопијсти верују да имају обавезу да искажу националне интересе у терминима моралних принципа, јер искрено верују да се најбољи интереси државе налазе у најширем прихватању одређених моралних и правних принципа као водича за међународно понашање (Waltz, 2001:38). Волц не придаје превелики значај моралним и правним принципима као водичима за међународно понашање. „Важније је запитати се да ли услови међународне политике дозвољавају државницима да размишљају и поступају у смислу моралних и правних принципа који могу бити корисни и прихватљиви у домаћој политици. Сви су за „национални интерес“. Није прихватљива политика која штети сопственој земљи, а користи другим. Међутим, проблеми су евалуативне природе при одлучивању који су интереси легитимни, као и прагматичне природе при одлучивању које политике ће им најбоље послужити“ (Waltz, 2001:38). Ово дело писано је у жеку Моргентауовог опсежног истраживања националног интереса, па не чуди што се Волц није упуштао у дубљу анализу овог појма. Прихватио је одређене постулате о међуодносу моћи, националног интереса и моралности, али и да национални интерес зависи од међународног окружења, о чему је дискутовао у наредном делу.

Кенет Волц је 1979. године публиковао своје најпознатије дело, књигу „Теорија међународних односа“ којом је формулисао структурални реализам, односно

неореализам⁵³. Волц другачије перципира национални интерес од већине класичних реалиста, с обзиром да сматра да је национални интерес производ структуре међународног система на чије успостављање појединац (политички лидер) нема значајан утицај. Он не анализира значење и улогу националног интереса за спољну политику и безбедност државе, те за њега чињеница да државе теже да остваре своје националне интересе није ништа неуобичајено. Питање од интересовања односи се на средства које су државе усвојиле за његово постизање, односно које активности треба да предузму како би успешно ствариле своје националне интересе. Како би појаснио овај став, Волц прави аналогију између државе која једино може да се ослони на самопомоћ и компаније која послује у конкурентном међународном окружењу. „Поређењем нација и коорпорација, неухватљиви појам национални интерес постаје јаснији. Према претпоставци, економски фактори претендују да максимално увећају очекивану добит, а државе да обезбеде опстанак. Водеће компаније налазе се у ситуацији самопомоћи када је њихов опстанак условљен сопственим напорима унутар граница утврђених законом. Када се нађу у ситуацији самопомоћи, опстанак компаније значајнији је циљ него профит, с обзиром да је опстанак предуслов за остваривање свих других циљева“ (Waltz, 1979:134).

Државе не могу да изврше велики утицај на међународни систем који је анархичан, већ само могу да формулишу политике које ће да позиционирају опстанак државе као значајнији интерес у односу на остале, попут економских интереса. Одуство неког вишег политичког ауторитета приморава државе да приоритизују безбедност и опстанак државе у односу на друге захтеве. У складу са тиме, Волц закључује да понашање државе у складу са својим националним интересима подразумева да је држава преиспитала своје захтеве у сфери безбедности и тежи да их реализује. Остваривање националних интереса подразумева пажљиво планирање дипломатских и војних активности како се не би угрозио опстанак државе (Waltz, 1979:134).

Волц сматра да свака држава сама одлучује на који начин и посредством којих средстава ће бранити своје националне интересе. „Сувереност државе значи да држава сама одлучује како ће се суочити са унутрашњим и спољним проблемима, укључујући и да ли ће тражити помоћ других и колико ће ограничити своју слободу обавезујући се другима“ (Waltz, 1979:96). У прорачунима државе да посредством сарадње са другим државама оствари своје интересе, према Волцу, пажња је

⁵³ Како Новичић сумира, Волц је прихватио основне претпоставке класичних реалиста (Ханс Моргентау, Рејмон Арон и др.) о међународној политици као политици силе, о непостојању централне власти са монополом на примену силе у међународним односима, и о нужности да се у анархичном окружењу државе ослањају на сопствене снаге. Класични реалисти су доминантним узроком сукоба сматрали зло урођено човеку, односно жељу за моћи укорењену у људској природи, а међународне односе су објашњавали проучавајући спољне политике и односе појединих држава и државника. Волц је у неореалистичком, структуралном (системском) објашњењу међународних односа елиминисао први и други, и нагласио трећи ниво анализе и апстракције, чиме је редуccionистички и индуктивни приступ класичних реалиста преформулисао у ригорозну, дедуктивну теорију. То је урадио развојем концепције структуре система међународне политике (Новичић, 2007:213). Волцова „Теорија међународне политике“ представља дело из опуса реализма које је отворило бројне расправе и било подложно критикама у будућности, а опет представља стожер у проучавању безбедности.

посвећена релативним добицима. „Када су суочене са могућношћу сарадње ради заједничке добити, државе које се осећају несигурно морају испитати како ће добит бити подељена...једна држава може искористити већу добит да реализује политику којој је циљ да оштети или уништи другу државу“ (Waltz, 1979:105).

Овакав став имплицира да је природа савеза који се заснивају на релативној добити краткотрајна, с обзиром да држава која у расподели оствари већу добит може посредно увећати и своју моћ, чиме ствара позицију да прекине сарадњу и своје интересе оствари другим средствима. Држава која оствари мању добит такође може тежити да промени услове сарадње или да је оконча. Из тог разлога државе нису склоне сарадњи, пошто не постоји врховни ауторитет који би осигурао поштовање договора. Тиме неореализам дели скептицизам по питањима могућности сарадње између држава са класичним реализмом према коме чињеница да све државе морају да следе своје националне интересе указује да су сви облици сарадње само сврсисходни аражмани који ће бити поништени чим дођу у сукоб са националним интересима државе (Jackson, Sørensen, 2013:67).

За класичне реалисте национални интерес представља основни водич одговорне спољне политике, то је морална идеја коју су политички лидери у обавези да бране и промовишу. У зависности од њихове проишљивости и мудрости, спољна политика ће бити успешна или неуспешна. За неореалисте национални интерес делује као аутоматски сигнал који налаже политичким лидерима како да поступају. Државе представљају структуре које безлично реагују на ограничења и диктате међународног система (Jackson, Sørensen, 2013:81). Неореалисти сматрају да језгро националног интереса чини безбедност, док је моћ корисно средство за остваривање безбедности. Разлика између класичног реализма и неореализма у контексту националног интереса, како преноси Бурчил, огледа се у томе што Моргентау верује да су државни лидери дужни да воде своју спољну политику у складу са смерницама које произилазе из националног интереса и могу доживети критику и осуду уколико то не чине. Волц претпоставља да ће они то увек радити мање-више аутоматски. Моргентау стога види државе као организације које предводе лидери чија је спољна политика успешна или неуспешна у зависности од оштроумности и мудрости њихових одлука. Волц државе види као структуре које реагују на безлична ограничења и диктате међународног система и које не зависе од конкретних личности (Jackson, Sørensen, 2013:87-88, наведено према Burchill, 2005:44).

Осврћући се на закључке Волца о националном интересу, Скот Бурчил изнео је и низ запажања: прво, државе могу само да утичу, али не и да контролишу анархично међународно окружење у којем се налазе. Затим, опстанак државе мора да има примат у односу на било коју државну политику, попут економског просперитета или виших етичких стандарда деловања. Самим тим, у основи националног интереса јесте безбедност државе у окружењу на које државе немају велики утицај. И треће, капацитет државе да постигне безбедност биће одређен њеном релативном, а не апсолутном моћи – дакле у односу на друге државе (Burchill, 2005:44-45). Бурчил напомиње да за разлику од Моргентауа који тврди да државе теже апсолутној моћи, Волц сматра да државе теже безбедности која може бити остварена посредством релативне моћи, јер је то најбољи начин да се осигура опстанак у анархичном свету (Burchill, 2005: 45-46).

4.1.1.5. Међународна политичка економија Роберта Гилпина

Национални интерес је веома комплексан појам који осликава хетерогеност мишљења реалиста и приказује бројна одступања од главних токова идеја овог приступа. Тако, Роберт Гилпин, један од водећих теоретичара међународне политичке економије, чак наводи да „државе, као такве, немају своје интересе, односно оно што економисти називају „услугне функције“. Само се за појединце, или појединце који су се удружили у коалиције, може рећи да имају своје интересе. Из ове перспективе, државу можемо замислити као коалицију чији су циљеви и интереси резултат моћи и преговора између неколико коалиција које чине веће друштво и политичку елиту“ (Gilpin, 1981:18-19).

Гилпин даље појашњава да су циљеви и спољна политика државе примарно одређени интересима доминантних чланова или владајуће коалиције. У потрази за спознајом о којим интересима је реч, Гилпин доводи у питање оно што Хофман назива „расправом између класика и модерне“. Наиме, политички реалисти тврде да су национална безбедност и моћ примарни циљеви државе. „Модернисти“ се супростављају том ставу, говорећи да је то можда било тачно у прошлости, али да су у савременом свету главни циљеви државе економска стабилност и обезбеђивање добробити човечанства. За Гилпина, обе позиције претпостављају хијерархију циљева, где држава даје примат једном или другом сету интереса. Реалисти сматрају да је безбедност основни циљ, па уколико је она угрожена потребно је жртвовати остале циљеве, односно остваривање благостања подразумева преусмеравање ресурса са националне безбедности, према „модерностима“. Гилпин предлаже другачији приступ који подразумева „анализу равнодушности“, односно да појединци имају више циљева и из тог разлога су спремни да прихвате остваривање различитих комбинација циљева. Супротно идеји хијерархије циљева, „анализа равнодушности“ претпоставља да појединци чине компромисе и следе „задовољавајућу стратегију“. Из тог разлога, државе не теже да максимизују моћ, како то сматрају политички реалисти, или благостање, што тврде „модернисти“, већ да пронађу оптималну комбинацију циљева, а која ће зависити од прихода и трошкова (Gilpin, 1981:19-20).

Роберт Гилпин сматра да је модерна држава заменила раније облике политичких ентитета, зато што је успела да оствари виши степен ефикасности у организовању војне моћи, унапређењу економских послова и остваривању безбедности. Државе су мотивисане првенствено својим националним (групним) интересима који могу бити политички, етнички или територијални и они су одређени од стране елита (Gilpin, 1996:7). Дакле, националне интересе артикулишу доминантне групе, односно елите, као резултат односа моћи и посредствим међусобних преговора. За разлику од Моргентауовог схватања објективног националног интереса схваћеног у смислу моћи, Гилпин сматра да у анархичном међународном систему сачињеном од компетитивних држава, владајућа елита мора да стави високу премију на опстанак и безбедност како држава не би изгубила независност, а они положај. Самим тим, национални интереси поред објективне компоненте која обухвата економске факторе, геогрфски положај и сл., садржи и субјективну компоненту (Gilpin, 1996:8). Национални интерес се не дефинише у термину једног појма, било да је он моћ, безбедност, опстанак или благостање, већ је

то оптимална комбинација интереса елита на власти. Гилпин напомиње да су значајни и други актери, али да главну улогу у међународним односима задржава држава, чиме и национални интерес остаје највећи приоритет државе и релевантан фактор у ери глобализације.

4.1.1.6. Емпиријско-индуктивни приступ Стива Краснера

Поред Гилпина, највећи допринос у промоцији става да су реалистички концепти моћи и националног интереса централни за разумевање не само безбедносне политике, већ и светске политичке економије имао је Стив Краснер. У делу „*Одбрана националног интереса: инвестиције у сировине и спољна политика САД*“ овај неореалиста претендује да докаже превласт етатизма у анализи спољне политике, односно да је држава аутономни актер чији национални интереси не могу да буду сведени на суму приватних интереса одређених друштвених група (Krasner, 1978:5-6). Краснер дискутује да је држава аутономни ентитет који може да се објасни изван свог друштвеног контекста, као и да може да се посматра као хомогени рационални актер који следи своје националне интересе. Уместо да третира национални интерес као аналитичку претпоставку за конструисање логичко-дедуктивног модела у понашању држава, Краснер покушава да дефинише емпиријско-индуктивни приступ. Појашњава да логичко-дедуктивна формулација националног интереса претпоставља да државе следе одређене интересе, конкретно очување територије и политичког интегритета. Овај приступ сматра се ограниченим, обзиром да не пружа појашњење понашања хегемона (државе чији је територијални и политички интегритет осигуран), као и за питања спољне политике која нису директно повезана са језгром националног интереса, посебно када је реч о економским питањима.

Алтернативни приступ, емпиријско-индуктивни, претпоставља да се национални интерес може индуковати из изјава и понашања званичника и доносиоца одлука, с тим да два услова морају бити испоштована. Прво, поступци лидера морају бити повезани са општим циљевима, а не преференцијама неке одређене групе или класе, односно посредством утицаја службеника. Друго, одређене (политичке) преференције морају да трају током времена. Опредељен је да примењује концепт националног интереса за изучавање спољне политике кроз анализу односа државе и друштва у процесу креирања политике, пре него за изучавање интеракције држава у међународном систему. Краснер конципира дефиницију националног интереса и наводи да се "састоји из скупа транзитивно уређених државних преференција са циљем промовисања општег благостања друштва током дужег времена" (Krasner, 1978:35). Тиме Краснер сматра да су национални интереси трајни (али не и непроменљиви) и недељиви, односно да не могу бити сведени само на преференције одређених група. Њих је могуће индуковати из изјава и поступака доносиоца политичких одлука, чиме као и Гилпин долази у колизију са схватањем реалиста да су интереси објективна категорија. Такође, његово виђење државе као „скупа правила и институција које морају да се супроставе унутрашњим и спољним противницима“ (Krasner, 1978:55) није уобичајено неореалистичко схватање државе.

Овај рад је веома значајан обзиром да указује да приликом конструисања националног интереса креатори политике се не суочавају само са притисцима од других држава, већ и од сопственог друштва. Тиме је показано да Краснер, иако неореалиста, јесте веома близак са схватањим конструктивиста, иако се позива на материјалне факторе, а не на идејне. Наиме, полазећи од претпоставке да је снага државе условљена у односу на сопствено друштво, па је у том погледу разликује јаке и слабе државе, отворио је посебно значајну дискусију на тему како, у slabим државама-државама у којима је притисак интересних група на доносиоце одлука интензиван, разликовати национални интерес од партикуларних интереса група. Другим речима, указује и на чињеницу да постојање националних интереса не претпоставља њихову аутоматску имплементацију, а што је условљено способношћу државе да реализује националне интересе не само у контексту супростављених интереса других држава, већ и у оквиру приватног сектора унутар сопствене државе.

Ипак, овај приступ који пружа образложење за изједначавање националног интереса са политиком владе је и критикован, превасходно зато што претендује да пружи одговор шта се сматра националним интересом у истраживачке сврхе, а не шта треба да се оствари посредством њега. У том случају, национални интерес је схваћен као податак, а не стандард, па овај приступ не пружа основу за разликовање добре и лоше спољне политике. Нинчић даље сматра да би могле да се конструишу три ситуације у којима би национални интереси могли да буду изједначени са политиком владе. У првом случају би се могло претпоставити да политички лидери поседују знање и мудрост која им омогућава да предоче праве интересе оних у чије име делују. Друга ситуација би значила да је држава оптерећена таквим унутрашњим хаосом да политичко руководство нема другог избора него да наметне своју дефиницију националног интереса. Коначно, могло би се претпоставити да влада има мандат да делује у име друштва, а услови мандата обезбеђују услове да политичко вођство не може деловати супротно добробити друштва. Од три поменута случаја Нинчић сматра да је трећи најизгледнији, што би значило да веза између политике и мандата креатора политике мора унапред дефинисана, односно да би мандат морао да одреди обим дозвољеног деловања руководства; врсте инпута који морају бити саставни део њихових одлука и механизме одговорности владе за ове политике (Nincic, 1999: 41-42). Из ових размишљања проистичу врло плодноне дискусије у сфери идентификовања актера који конструишу националне интересе.

4.1.1.7. Критика реалистичког виђења националног интереса

Разлике у схватањима које постоје међу реалистима можда најбоље илуструје њихово разумевање националног интереса. Тако, Моргантау национални интерес перципира као објективан и подложен откривању посредством реалистичких анализа. Неореалисти, пак, национални интерес (изван минималних захтева очувања суверенитета и територијалног интегритета) најчешће виде као субјективан и изван теорије, пре него предмет испитивања или анализе (Donnelly, 2000:31). Такође, реалисте генерално разликује и идеја шта треба да се постигне посредством националног интереса: за Моргантауа је то моћ, Арона задовољство државе, Волца опстанак државе. Иако нису сви реалисти посвећивали пажњу концепту националног интереса у својим теоријским разматрањима, реализам је допринео

разумевању, развоју и актуелизацији овог концепта на најмање два начина: 1) захваљујући теоретичарима реализма који су га позиционирали у средиште својих промишљања и својим радом унапређивали овај концепт; 2) теоретичари (често и заступници других праваца) који су критиком националног интереса тежили да покажу супериорност свог размишљања, чиме су указивали на слабости овог приступа, надограђивали га и додатно појашњавали.

Иако реализам пружа добру почетну позицију за истраживање националног интереса, дефинисање националног интереса искључиво у категоријама моћи и безбедности не пружа довољно обухватан оквир за разумевање националне безбедности. Неке од критика које су упућене реалистичком схватању националног интереса у анализи спољне политике држава такође су актуелне и приликом анализе политике националне безбедности. Најчешћа критика јесте да није једноставно објективно дефинисати елементе моћи (посебно елементе тзв. меке моћи), па национални интереси дефинисани у смислу моћи могу бити субјективни. Затим, национални интерес је посматран као базична претпоставка за разумевање спољне политике, али је значајно мање пажње посвећено анализи начина на који државе остварују и имплементирају своје националне интересе у унутрашњем и међународном окружењу. Борба за моћ као језгро националног интереса може да појасни конфликте који се јављају међу државама, али потешкоће се јављају када је потребно појаснити другачије интеракције попут сарадње и изградње мира.

Такође, тешкоће се јављају и приликом објашњавања унутрашњих динамика, јер када се наводи да су национални интереси државе опстанак и безбедност, претпоставља се да су то заједнички интереси свих грађана. Та формулација је веома проблематична из више разлога: тиме се занемарује евентуално постојање националних мањина или сепаратистичких група чији национални интереси могу бити у колизији са националним интересима државе, посматрано кроз призму опстанка и безбедности. Затим, овај приступ игнорише интересе других групација попут народа без државе, избеглица, људи у дијаспори и сл. Коначно, овакво схватање националног интереса уноси доста контроверзи када је реч о мултинационалним комплексним државама, где национални, културни, етнички, верски и други карактер одређених група остаје непрепознат. Како национални интерес не може да пружи целовито објашњење националне безбедности уколико се ослања само на моћ и безбедност, потребно је применити мултидимензионални приступ анализи и имплементирати сазнања других теоријских праваца. Другим речима, за истраживање различитих димензија политике националне безбедности посредством националног интереса потребно је искористити појмовне матрице које укључују различите теоријске приступе.

4.1.2. Национални интерес у теоријским поставкама либерализма

Поред реализма који у средиште теоријске анализе ставља државу као најзначајнијег актера у међународној политици чију покретачку снагу представља тежња за увећањем моћи, други најзначајнији приступ у међународним односима и наукама безбедности јесте либерализам. Глобализација оличена у савременим економским токовима и технолошком развоју трансформисала је природу

међународне политике и ставила на тест релевантности бројне концепте реалистичког приступа, међу које и национални интерес. Либерална перспектива перципира постојање различитих актера у међународном систему, укључујући државе, невладине организације и мултинационалне корпорације, и наглашава кооперативну природу међународних односа у свету у којем су актери међузависни. Поредак у светској политици не настаје из равнотеже снаге, већ из интеракција многих слојева договорених аранжмана, који укључују законе, норме, међународне режиме и институционална правила (Smith, et all. 2014:5).

Навари сумира најзначајније премисе овог теоријског правца - у либералној теорији међународних односа држава није чинилац, већ је институција која подлеже сталном освајању, конструкцији и реконструкцији од стране коалиција друштвених интереса. Ова теорија има више варијанти из којих проистичу другачије мотивације за деловање и које имају различите последице за теорију безбедности. У идејном либерализму, основни мотив јесте друштвени идентитет и сукоб се појављује уколико се границе не слажу са друштвеним идентитетом. У комерцијалном либерализму основна мотивација је економска корист која не води нужно сарадњи, али која препознаје под којим околностима економија може бити чинилац мира. У републиканском либерализму основни чинилац јесте облик државе и државе се могу интегрисати у уређења дуготрајног мира која истовремено охрабрују демократизацију и унутрашње државне реформе. Допринос либерализма теорији безбедности јесте снажан, специфичан и прогресиван (Навари, 2008:89 У: Вилијамс, 2008). По питању услова који смањују потенцијале за настанак војног сукоба, три тврдње су постале темена либералног троугла мира: демократија, економска међузависност и међународне институције (Rousseau, Walker, 2010:26).

За либерализам централни појмови јесу сарадња, институције, демократизација, интеграција и, иако не оспорава значај војне моћи, либерализам није усмерен ка анализи овог аспекта колико је реализам. Сходно томе, не постоји уједначен став о националном интересу: либерализам или не придаје значај овом појму, или га излаже критици у складу са ставом да државе не могу имати интересе већ само појединци, или национални интерес посматра значајно шире и сматра да треба да укључије економска, еколошка, технолошка и друга питања. За ово истраживање значајни су ставови теоретичара либералног опредељења који признају значај националном интересу и теже да га прошире у складу са својим схватањима. Не само да је економски аспект значајна одредница националног интереса, већ је битно анализирати чланство у међународним организацијама и сарадњу са другим државама у контексту остваривања националних интереса и увећања националне безбедности државе, али и утицаја које међународне организације имају на (ре)конструисање националних интереса једне државе.

4.1.2.1. Државне преференције у схватањима Андруа Моравчика

Андру Моравчик у раду „Озбиљно схватање преференција: либерална теорија међународне политике“ наводи предуслове који треба да буду испуњени како би либерална теорија била прагматична алтернатива реализму – емпиријски једнака, а аналитички фундаменталнија. Либерализам заступа став да друштвене идеје,

интереси и институције утичу на понашање држава обликовањем државних преференција, односно фундаменталне друштвене сврхе која је у основи стратешких прорачуна владе (Moravcsik, 1997:513). Дакле, Моравчик сматра да се „однос између државе и домаћег и транснационалног друштва, чији су део критички, обликује понашање државе утицајем на друштвене сврхе које су у основи државних преференција“ може успоставити кроз три претпоставке. Прва претпоставка јесте да примат имају друштвени актери, односно „основни актери у међународној политици су појединци и приватне групе, који су рационални и избегавају ризик и који организују размену и колективне акције за промовисање различитих интереса под ограничењима које намеће материјална оскудица, сукобљене вредности и варијације друштвеног утицаја“ (Moravcsik, 1997:516). Моравчик појашњава да је политичка акција уграђена у домаће и транснационално цивилно друштво, схваћено као здруживање ограничених рационалних појединаца са различитим укусима, социјалним опредељењима и ресурсима. Социјално диференцирани појединци дефинишу своје материјалне и идејне интересе независно од политике, а затим унапређују интересе путем политичке размене и колективне акције (Moravcsik, 1997:517). Када је реч о дефиницији интереса друштвених актера, Моравчик наводи да либерална теорија одбацује утопијску идеју о постојању „хармоније интереса“ међу појединцима и групама у друштву, а недостатак и диференцијација добара доводе до појаве конкуренције (Moravcsik, 1997:517).

Друга претпоставка коју износи Моравчик односи се на заступљеност и преференције државе. „Државе (или друге политичке институције) представљају подскуп домаћег друштва на основу чијих интереса државни службеници дефинишу државне преференције и делују промишљено у светској политици“ (Moravcsik, 1997:518). Дакле, у либералној концепцији унутрашње политике држава није актер, већ институција која се стално подвргава „хватању и поновном заробљавању, изградњи и реконструкци“ од стране коалиција социјалних актера. Институције представљају критични "преносни појас" помоћу којег се склоности и друштвена моћ појединаца и група преводје се у државну политику. Појединци се окрећу држави како би остварили циљеве које приватним понашањем не успевају да постигну. Из тог разлога, државна политика је ограничена темељним идентитетима, интересима и моћи појединаца и група (унутар и изван државног апарата) који стално врше притисак на доносиоце одлука да спроводе политике у складу са њиховим преференцијама (Moravcsik, 1997:518). Другим речима, национални интереси нису привремена стварност коју државници откривају, већ су подложни променама у складу са преференцијама домаћих актера (Drulák, 2010:13).

Анализирајући претходне две претпоставке, Моравчик закључује да „државе не претендују да аутоматски повећавају непроменљиве, хомогене концепције безбедности, суверености или богатства, како реалисти и институционалисти имају тенденцију да претпостављају. Уместо тога, они су "функционално диференцирани“; односно истражују одређене интерпретације и комбинације безбедности, благостања и суверенитета које преферирају моћне домаће групе (Moravcsik, 1997:519). Овакво схватање да су носиоци интереса појединци и доминантне групе које теже оптималној комбинацији интереса слично је

Гилпиновом схватању, с тим што се разликује по томе што ипак претпоставља хијерархију интереса.

Трећа претпоставка коју Моравчик односи односи се на међузависност и међународни систем. „Конфигурација међузависних државних преференција одређује понашање државе“ (Moravcsik, 1997:520). Појашњава да, у либерализму, понашање држава одражава различите обрасце државних преференција. Државе теже да остваре своје преференције под различитим ограничењима која намећу преференције других држава. „Теоријска веза између државних преференција с једне стране, и понашања једне или више држава, с друге стране, обезбеђена је концептом политичке међузависности. Политичка међузависност дефинисана је као скуп трошкова и користи насталих за страна друштва када доминантне групе у друштву теже да остваре своје преференције, односно образац транснационалних екстерналија који резултира из покушаја да се следе различите националне сврхе“ (Moravcsik, 1997:520). Моравчик даље разматра обрасце међузависности, односно екстерналија насталих при напорима држава да реализују своје преференције, и дели их у три групе: када су преференције међусобно компатибилне постоје снажни подстицаји за коегзистенцију са малом вероватноћом настанка сукоба. Друга ситуација настаје када преференције једне државе нужно намећу трошкове доминантним друштвеним групама у другим државама и тада се јавља велики потенцијал за сукоб. Трећи образац подразумева политику уступака кроз координацију како би се побољшало благостање обе стране. Моравчик закључује да за либерализам облик, суштина и дубина сарадње директно зависе од природе ових образаца преференција (Moravcsik, 1997:520-521).

Схватање теоретичара либерализма да су националне преференције вођене првенствено економским интересима, односно да се политички актери руководе искључиво личним интересима, критикује Патрис Ванген износећи три аргумента. Прво, уколико економско благостање дефинише приступ појединца националном интересу, намеће се проблем како идентификовати начине максимизовања сопствених економских интереса посредством државних политика. Друго, могуће је идентификовати бројне факторе који утичу на процену појединца шта је у његовом интересу, попут социолошких, образовних и политичких фактора. Треће, перцепција појединачних интереса уткана је у историјски, културни и друштвени контекст и временом може да се промени. Према томе, проблематично је претпоставити да су индивидуалне преференције усмерене искључиво према личном интересу, ако што неки теоретичари либерализма претпостављају (Wangen, 2019:33). Дакле, критика је усмерена на садржај националног интереса, процењујући да је приступ либерализма националном интересу превише редукован, односно у најбољем случају само добра полазна основа за даља истраживања.

4.1.2.2. Приказ либералних поставки Скота Бурчила

Скот Бурчил у делу „Национални интерес у теорији међународних односа“ приказује концептуализацију националног интереса у различитим теоријама међународних односа. Бурчил је приступио проучавању националног интереса тако што га је посматрао из угла различитих теорија међународних односа које је

поделио на конвенционалне (реализам), критичке (марксизам и анархизам) и прогресивне приступе (либерализам, енглеска школа и конструктивизам). Прегледом радова који анализирају питања националног интереса у теоријским поставкама либерализма, уочава се да је овај Бурчилов рад најчешће цитиран, односно да представља полазну основу и незаобилазно штиво за анализе других теоретичара⁵⁴. Говорећи о утицају либерализма на развој националног интереса, Бурчил конципира појашњење кроз три целине. Прва целина јесте исцрпан приказ рада Адама Смита и тржишног либерализма уопштено. Друга целина односи се на период након Хладног рата, улогу државе-нације у оквиру традиционалних либералних ставова према рату, важности демократије и људских права у либералним институционализму и утицај модерног либерализма на редефинисање идеје о концепту националног интереса. Трећа целина односи се на оцену разумевања националног интереса у оквиру либерализма у дебатама о савременој економској глобализацији (Burchill, 2005:105).

У основи Смитове концепције националног интереса налази се премиса да је тежња за стицањем користи за себе нормално стање човечанства, па овај "природни распоред", који је јединствен за људе, одређује саму структуру економије и друштва (Burchill, 2005:105). „Појединци, мотивисани користољубљем као основним покретачем живота, са јасним интересима и моделима како да их реализују, ненамерно побољшавају богатство нације, следећи оно што природно долази њима“ (Burchill, 2005:107). Како је Адам Смит био економиста, интересе је посматрао кроз корист коју појединац стиче посредством либерализације тржишта, па је национални интерес, како Бурчил примећује, ништа друго до акумулација интереса појединаца. Бурчил, позивајући се на схватања Едварда Кара, каже да „Смитова концепција националног интереса представља симбиозу интереса појединаца и интереса заједнице“ (Burchill, 2005:107). Тиме се враћамо на већ поменути критику коју је Кар презентовао о Смитовој доктрини о хармонији интереса која подразумева да појединац, пратећи свој интерес, следи и интересе заједнице, а промовишући интересе заједнице, он промовише своје интересе (Carr, 1946:42).

Бурчил примећује да, иако ретко помињана и анализирана, постоје два изузетка, која је Смит предвидео, од правила да држава не сме да спутава настојања појединаца да следи своје интересе. Први изузетак односи се на ситуацију када је угрожен опстанак државе. „Добра која су неопходна за националну безбедност, према Смиту, морају бити изузета од уобичајених правила комерцијалне размене која привилегује њихову тржишну вредност. Слободна трговина не може да егзистира тамо где „национални анимозитет“ прети опстанку државе, јер безбедност има предност над просперитетом (Burchill, 2005:108). Овај Смитов став за Бурчила је веома значајан јер то што изгледа као да Смит редефинише концепт националног интереса, с обзиром да сматра да моћ влада у међународним пословима, води до још битнијег закључка. Реч је о важном подсетнику да за теоретичаре либерализма слободна трговина, национална безбедност и јака држава нису неспојиви појмови (Burchill, 2005:108).

⁵⁴ Скот Бурчил није теоретичар либералног опредељења, већ је у овај сегмент доктората увршћен због значаја који његови наводи и анализе имају за разумевање националног интереса у оквиру либерализма.

Други изузетак који Смит наводи догађа се у случају када је потребно заштити реципроцитет, односно када друге државе делују тако да штите своју локалну индустрију од јефтиног увоза. Ово је такође битан изузетак од правила да спољна трговина и међународна размена морају бити заштићене од уплитања државе. Наиме, Смит подржава одлуку једне државе да се освети другој држави тако што ће и она ограничити увоз, уколико ће то довести до укидања свих ограничења, као и потребу да се слободно тржиште постепено обнавља уместо да се једнострано и хитно уклоне сви прописи што би наметнуло озбиљне трошкове прилагођавања. Овде као да Смит признаје јаз између онога за шта он верује да је национални интерес и онога што ће у стварности преовладати у комерцијални односима држава (Burchill, 2005:110).

Смитово виђење националног интереса, односно значај који придаје држави, указује на извесну флексибилност либерализма. Међутим, стиче се утисак да либерализам претендује да појасни само интересе у чијој основи се налазе економски разлози. Представници реализма не претендују да иду даље од тога, да слојевитије појасне национални интерес. Чак и када размишљају о националном интересу, акценат стављају на друге појмове. Бурчил указује на један такав појам – „демократизација“ као један од услова за конституисање „легитимног националног интереса“, иако то није довољна гаранција за мирнији светски поредак и представља лош водич за будуће понашање држава (Burchill, 2005:118).

Теоретичари либерализма указују и на потребу редефинисања концепта националног интереса, како би се, у складу са схватањима либерализма, успоставио мир на принципима сарадње и поверења, односно конституисали мирољубиви односи између чланица међународног система. Национални интерес не би требало да буде одређен националним оквирима, односно национални интерес треба да доведе до укидања националних економских баријера које су производ подела различитих политичких заједница (Burchill, 2005:119). Из тог разлога, либерализам сматра да би националне интересе требало усресредити ка тежњи ка миру, а што је могуће остварити само уколико се равнотежа снага замени ангажманима у сфери колективне безбедности (Burchill, 2005:125). Другим речима, уместо борбе за моћ у фокусу националних интереса треба да се позиционира агенда колективне безбедности како би се постигао мир. Иако је ова формулација по смислу проблематична, чак и идеалистичка обзиром да претпоставља „висок степен узајамног поверења, хомогеност вредности и подударност интереса“ (Howard, 2008:117), по садржају је значајна јер не оспорава постојање самих националних интереса. Заправо, интерес за постојањем глобалног мира и треба да буде постављен као један од националних интереса модерне државе.

4.1.2.3. Неолиберализам Роберта Кохејна

За разлику од реализма према коме међународне институције немају велики значај, либерализам наводи да у свету у којем се коалиције формирају на транснационалном и трансвладином нивоу, улога међународних институција у политичком преговарању је знатно повећана. Оне су посебно значајне приликом постављања међународних агенди и делују као катализатори приликом формирања

коалиција, али и као арене за политичке иницијативе и повезивање слабих држава (Keohane & Nye, 2011:29). Из тог разлога, либерализам претпоставља да је једно од кључних питања како међузависност између држава и међународних институција утиче на редефинисање националног интереса. Како Кохејн наводи, разумевање ове сложене слагалице захтева анализу питања како међународни режими утичу на прорачуне интереса рационалних, егоистичких држава (Keohane, 1984:100). У том контексту, Кохејн и Нај⁵⁵ наглашавају значај „карактеристика међународних институција, домаће политике, учења елита и промена у релативној моћи“ у објашњењу природе међународних режима и промена међу њима (Keohane & Nye, 2011:272). Како би се разумео начин на који се државне преференције и национални интереси мењају, потребно је истражити како међународне институције утичу на унутрашњу политику и структуру држава. Роберт Кохејн позива се на социолошки приступ истраживању националних интереса, према којем трансформација интереса представља веома значајан ефекат који треба истражити (Keohane, 1990:183).

Роберт Кохејн претендује да прикаже начин функционисања сарадње у условима хегемоније и приликом формулисања новог правца, неолибералног институционализма, преузео је нека схватања (нео)реализма⁵⁶: државе су најзначајнији актери; државе су окренуте остварењу својих интереса; анархија има најзначајнију улогу у обликовању понашања држава. Тиме потврђује став реалиста да државе треба да следе своје интересе у условима анархије. Постојање заједничких интереса јесте услов за сарадњу између држава, али то само по себи не објашњава обим и природу сарадње. Непостојање централне, светске власти одвраћа државе од сарадње јер се оне прибојавају које су намере друге државе, потом да ће сарадња да буде прескупа, односно немају податке посредством којих ће знати да имају заједничке интересе са другим државама. Према неолибералним институционалистима, државе стварају међународне институције или режиме како би превазишле ове препреке сарадњи. Дефинишући међународне режиме као „скупове имплицитних или експлицитних принципа, норми, правила или процедура доношења одлука око којих очекивања актера конвергирају у датој области (Keohane, 1984:57), Кохејн претендује да представи принцип који ће да олакша сарадњу у условима анархије. За разлику од неореалиста који су

⁵⁵ Роберт Кохејн и Џозеф Нај развијају концепт сложене међузависности, у којем маргинализују улогу војне моћи у међународној политици, дајући предност другим инструментима моћи попут преговарању. У условима сложене међузависности учествују актери који нису државе; нема јасне хијерархије питања; а сила је неефикасна. У овој ситуацији исходи се одређују расподелом ресурса и „рањивости“ унутар одређених проблематичних области, они неће бити повезани расподелом војне моћи, а међудржавни односи постају пресудни фактор у процесу доношења одлука, укључујући и међународне бирократске коалиције и невладине институције (Griffiths et al, 2009:107).

⁵⁶ Кохејн истиче да између ова два правца постоје и три непомирљиве разлике: либерализам се не фокусира само на државе, већ и на приватно организоване друштвене групе и корпорације. За теоретичаре либерализма веома је значаја спрега између деловања државе и транснационалних и домаћих активности ових група. Друго, на супрот реализму, либерализам не истиче значај војне силе, већ радије настоји да открије начине на које одвојени актери, са различитим интересима, могу да се организују да промовишу економску ефикасност и избегну деструктивни физички сукоб, без одрицања од економске или политичке слободе. Коначно, либерализам верује у могућност кумулативног напретка, док реализам претпоставља да историја није прогресивна (Keohane, 1990:174 In: Dunn, 1990).

фокусирани на релативне добитке, неолиберални институционалисти сматрају да посредством сарадње државе могу да остваре апсолутне добитке.

У раду са Александром Џорџ Кохејн преиспитује садржај и употребну вредност националног интереса, како би се ојачале смернице за креаторе спољне политике. Полазећи од претпоставке да проблеми спољне политике укључују мноштво супростављених вредности и интереса, па креатори политика имају потешкоћа да их сведу на један критеријум корисности посредством којег ће проценити која акција је „најбоља“. Критеријум националног интереса заузима централно место у расправама о спољној политици и требало би да помогне доносиоцима одлука и побољша њихову процену у вези циљева спољне политике. Међутим, у пракси је национални интерес постао толико еластичан и двосмислен концепт да је његова улога водича у спољној политици проблематична и контроверзна (George & Keohane, 1975:64).

Џорџ и Кохејн сматрају да је потребно прво схватити интелектуално вођство које национални интерес пружа доносиоцима одлука. Наиме, они сматрају да национални интерес има карактеристике „неоперативног циља“ јер не успоставља мерну јединицу за поређење са алтернативним политикама. У том погледу сличан је концептима као што су благостање и јавни интерес и такви појмови не могу бити коришћени у анализи политика, већ само могу да утичу на избор акција за разматрање подциљева. Дакле, национални интерес обухвата само различите подциљеве који се намећу за утицај у спољној политици. Такође, уочавају извесна ограничења претходне употребе националног интереса, пре свега у аргументу да је национална моћ највиши циљ државне акције. Моћ је за Џорџа и Кохејна само један подциљ националног интереса, инструментални циљ пре него основна вредност. Остала ограничења проистичу из историјске трансформације кроз коју је међународни систем прошао, од настанка националне државе до „демократизације“ национализма. Пораст броја појединаца на чије интересе се одражавала спољна политика државе резултовало је ситуацијом да је постало све мање убедљиво говорити о држави која поседује супериорне интересе, а који се разликују од интереса грађана (George & Keohane, 1975:65).

Према Џорџу и Кохејну, појам национални интерес, како га користе креатори политика, подразумева избор између интереса, а самим тим и избор између вредности које се налазе иза тих интереса. Како би концепт националног интереса постао користан критеријум за политику, морају се прецизирати средства помоћу којих лидери могу да одреде које вредности, а према томе и интереси могу бити укључени и искључени из скупа националних интереса. Такође, потребно је уочити различите типове националног интереса како би било разјашњено шта они значе и обухватају. Прва дистинкција односи се на питање *чији интереси* су укључени у дату ситуацију. Разликују се *интереси саме државе* који се односе на постизање и очување бенефита државе и грађана, попут живота, слободе и имовине. Насупрот тога су *интереси других држава и грађана* односно интереси који бенефит директно доносе другима, али индиректно могу користити сопственој држави. Трећа група интереса јесу *колективни интереси*, код којих се не може јасно раздвојити корист за себе и другог (George & Keohane, 1975:66). Углавном се концепт националних интереса односи само на прву групу интереса, и током рата или неке опасности примат даје

искључиво тој групи интереса. Међутим, Џорџ и Кохејн подсећају да већи део историје није био доба рата.

Друга важна дистинкција коју ови теоретичари наводе односи се на *ефекте националног интереса*, који могу бити по *нацију у целини*, по *друге нације* или *међународни систем*. Тако појединци могу тврдити да штетни ефекти на њихове појединачне интересе имају интензитет као да су укључени национални интереси државе, па се мора пажљиво процењивати значај и легитимитет интереса по који се догађају штетни ефекти (George & Keohane, 1975:66).

Џорџ и Кохејн идентификују оно што називају „непобитни национални интереси“ (*irreducible national interests*) у оквиру којих се идентификују три елемента: физички опстанак, слобода и економска егзистенција. Физички опстанак односи се на опстанак грађана, не нужно и на очување територијалног интегритета и суверенитета државе. Слобода се посматра кроз контекст политичке аутономије, односно способности грађана да сами одаберу облик власти и да остваре сва права дефинисана законом и заштићена од стране државе. Економска егзистенција подразумева способност државе да обезбеди минимум економских услова за своје грађане, као и да тежи максимизовању економског благостања. Овај вид егзистенције често се жртвује зарад остваривања претходна два циља - очувања слободе или обезбеђивања физичког опстанка државе (George & Keohane, 1975:67-68). Џорџ и Кохејн систематизују поменуте интересе и представљају матрицу Типова националног интереса (Табела 1):

Табела 1. Типови националног интереса (за САД) према Џорџу и Кохејну (George & Keohane, 1975:67).

Обим интереса	Озбиљност ефеката	
	Велика	Мала
САД	Базични интереси државе (непобитни национални интереси)	Секундарни интереси државе
Међународни системи	Базични колективни интереси	Секундарни колективни интереси
Друге државе и/или њихови грађани	Базични интереси других држава и грађана	Секундарни интереси других држава и грађана

Теоретичари Џорџ и Кохејн појашњавају да се одређивањем компоненти непобитних националних интереса отежава другим интересима и вредностима да буду подведени под национални интерес. Подсећају да је главна функција националног интереса да одреди начин на који ће креатори политика моћи да

направе избор између интереса, а тиме и између алтернативних политика. Сходно томе, сматрају да њихов концепт непобитних националних интерес испуњава тај захтев јер одређује три критеријума за процену (George & Keohane, 1975:69). Пажњу привлачи њихово размишљање о аутономији доносиоца одлука да планирају акције у вези са интересима. Када је реч о непобитним националним интересима сматрају да креатори политика треба да поседују апсолутну слободу да самостално доносе одлуке када су ови интереси угрожени. Како се удаљава од ових интереса у правцу секундарних, колективних или интереса других држава и грађана, треба ограничити унилатерално одлучивање. Чак предлажу да, када су угрожени базични колективни или базични интереси других држава, одлуке треба да доноси мултилатерално тело сачињено од влада држава чији су интереси угрожени (George & Keohane, 1975:70).

Дакле, Џорџ и Кохејн су пружили потенцијално решење за оно што Нинчић назива „проблемом прагова“, односно прецизирани су у оквиру сваког елемента националног интереса шта је „непобитна“ компонента – физички опстанак је опстанак грађана, а не територијални интегритет. Слобода подразумева очување демократског начина живота, а просперитет „економско преживљавање“ дефинисано као „способност људи да се сместе, обуку и нахране“. Међутим, овај приступ не успоставља „праг“ на којем се јавља повезаност са националним интересом (Nincic, 1999:45). Ова два аутора препознају значај националног интереса који треба да омогући доносиоцима одлуке механизам или процедуру посредством којих би они могли да одаберу одређену акцију у вези са неким циљем и који би осигурао легитимитет тих акција. Из тог разлога је уложен велики напор да се изради типологија и што јасније категорише шта потпада под национални интерес државе. За разлику од реалиста, признају значај институција и сарадње, што директно утиче и на начин формирања националних интереса државе.

Реалистичка агенда тврди да међународне институције представљају интересе својих држава чланица, посебно оних које имају највећу моћ, па је мало вероватно да ће државе улагати у формалне институције у мери у којој оне уступају моћ тој организацији. Анархија омета међународну сарадњу и самим тим умањује значај међународних институција у међународним односима. Либерална агенда тврди да међународне институције могу бити важни актери у међународном односе јер државе имају рационалан и стратешки интерес да улажу у дугорочну сарадњу и међународне институције. Либерали тврде још да сарадња и међузависност стварају основу за стабилне односе поверења између држава. Једном створене и прожете моћи, међународне институције онда утичу на понашање својих држава чланица (Galbreath, 2008:125-126).

4.1.2.4. Критика либералног приступа изучавању националног интереса

Врло је интензивна дебата између неореализма и неолиберализма. Дејвид Болдвин сматра да постоје шест фокалних тачака које карактеришу ову дебату: природа и последице анархије, међународна сарадња, релативни и апсолутни добици, приоритети државних циљева, намере насупрот способности, институције и режими (Baldwin, 1993:4-11). С тим у вези, неореализам и неолиберални

институционализам имају три заједничке претпоставке су значајне за истраживање националног интереса: 1) политички актери, било да је реч о државама или појединцима, јесу атомистички, вођени својим интересима и рационални; 2) интереси актера су егзогени за социјалну интеракцију, јер актери ступају у друштвене односе са већ формираним интересима; 3) друштво се схвата као стратешка сфера у коју се појединци или државе окупљају како би остварили унапред дефинисане интересе. Актери нису производ друштвеног окружења, већ су рационална бића која формирају друштвене односе како би максимизовали своје интересе (Reus-Smit, 2015:192). Како Новичић примећује, као и реалисти, и институционалисти очекују успостављање сарадње само ако државе имају заједничке интересе. Али, за разлику од реалиста, институционалисти виде много више интереса држава за сарадњу, и то интереса мотивисаног укупним, апсолутним добитима, односно интереса неоптерећеног потребом упоређивања добити. Поред тога, они доказују да институционализација међународне сарадње ствара „функционалне подстицаје“ за ублажавање структуралних ограничења (Новичић, 2007:224).

Теоретичари либералног опредељења оспоравају значај бројних реалистичких концепта попут моћи државе, равнотеже снага, али и постојања националног интереса које државе ултимативно теже да остваре. Они углавном верују у економски дискурс у којем је интерес схваћен у субјективном смислу, као склоност појединца. Такође, сматрају да је концепт националног интереса неспојив са либералним схватањима глобалне економије, уједињене људске заједнице и преференцијама које превазилазе државне границе, па ће из тог разлога бити замењен глобалним перспективама. Међутим, значајан концепт који произилази из перспективе неолибералног институционализма, а који је значајан за изучавање концепта националног интереса, јесте концепт сарадње. Представници овог приступа управо сматрају да је сарадња међу државама, нарочито путем институција, не само могућа, већ да она представља основну одлику свих људских односа, укључујући међународне односе. Чланство држава у међународним организацијама, учешће у савезима и други видиви институционалне сарадње државе на међународном плану засигурно се планирају и реализују у складу са националним интересима.

4.1.3. Улога конструктивистичке парадигме у концептуализацији националног интереса

Након краја Хладног рата и распада биполарног света, долази до промена у приступу изучавања безбедности. Истраживачко поље безбедности се проширује и продубљује, а пажњу истраживача привлаче нови актери и нивои анализе. Такође, бројни појмови који су окупирали пажњу теоретичара у претходном периоду реконцептуалишу се и редефинишу у складу са доминантним схватањима нових приступа. Једно од алтернативних схватања приступима реализма и либерализма јесте социјални конструктивизам који, иако прихвата неке концепте успостављене у оквиру поменутог два приступа, нуди своју интерпретацију стварности. Теоретичари социјалног конструктивизма истражују међусобни однос интереса и идеја, као и утицај норми, културе и институција на међународну политику. Карактеристичне

теме којима се баве јесу изградња националних интереса, ширење људских права, утицај међународних организација на национални идентитет (и обрнуто) и развој различитих облика међународног друштва (Steans et al., 2010:183).

Уместо искључивог фокусирања на државу, конструисти наглашавају утицај међународне структуре (често нормативно схваћене у смислу заједничких вредности, транснационалних колективних идентитета и норми понашања) на преференције државе. Међународне норме, за које се често претпоставља да су друштвено конструисане кроз међународне институције, структурирају начин на који државе ендогенизирају ове норме у складу са преференцијама спољне политике (Danilović, 2005: 1118). Дакле, социјални конструктивизам не негира значај интереса за формулисање политика, али је фокусиран на разумевање начина на који су ови интереси формулисани. Циљ није да објасне зашто, већ како актери образују и модификују свој идентитет и како разумеју свет, односно на који начин дефинишу интересе у области безбедности.

Конструктивисти верују у значај идентитета у изградњи безбедности. Признавање значаја идентитета за безбедност у конструктивистичким приступима води једној основнијој претпоставци за конструктивисте: да су нематеријални или идејни чиниоци битни за изградњу и праксу безбедности у свету политике. Поред идентитета најзначајнија идејна димензија јесте улога норми, које се могу одредити као подељена очекивања о прикладном или легитимном понашању од стране учесника са неким појединим идентитетом (Мекдоналд, 2012:111, У: Вилијамс, 2008). С обзиром да социјални конструктивисти истичу улогу норми у људском понашању, социјална политика није само питање националног интереса, већ и прехватљивог понашања у међународном окружењу. Такође, поред норми, за социјалне конструктивисте веома је битна улога институција, формалних које се заснивају на писаним и признатим принципима, правилима и нормама; као и неформалних институција које представљају стабилне обрасце праксе (Steans et al., 2010:187). Стинс и сарадници скрећу пажњу да фокус на норме и институције не значи да се занемарује улога интереса. Заправо, интереси су у средишту интересовања социјалних конструктивиста из два разлога. Прво, за њих је битно како су интереси формулисани, нарочито када су у вези са улогом институција, норми и идеја. Други разлог је тај што се анализира интеракција идеја и интереса. Социјалне конструктивисте не интересује само утицај институција, норми и идеја, већ и у којој мери интереси представљају одређене идеје (или институције) и како их обликују (Steans et al., 2010:188).

Међу теоретичарима социјалног конструктивизма јављају се разлике када је реч о анализи међународне политике. Једну од дистинкција установили су Прајс и Смит када су препознали „системски“ и „холистички“ конструктивизам. Системски конструктивизам, чији је представник Вент, прихвата неореалистичку склоност ка системској теорији и занемарује све несистемске факторе националног идентитета. Холистички конструктивизам настоји да интегрише унутрашње и међународне структуре и процесе као два лица глобалног поретка, а затим да анализира узајмни однос између овог поретка и државе. Поделу на унутрашњу и спољну реалност виде као историјску конструкцију и последицу модерног политичког поретка изграђеног око територијалних суверених држава (Price, Reus-Smith, 1998:268). Овај приступ је

изнедрио две комплементарне анализе међународних односа: једна чији је представник Марта Фајнамор чије истраживање је фокусирано на промене које потичу из међународног система, односно како норме међународног друштва утичу на национални идентитет и интересе, и други приступ усмерен ка променама унутар унутрашњег система, попут приступа Питера Каценстајнса и Теда Хофа, који истражују улогу унутрашњих норми у области националне безбедности.

Хурд износи низ својих запажања када је реч о корелацији конструктивизма и других теоријских праваца по питању националних интереса. Конструктивистички приступ је у овој области веома продуктиван, обзиром да ставља фокус на укључивање друштвеног садржаја у међународне односе, а што обухвата и интересе држава. Док данас теоретичари препознају да су интереси идеје о потребама, већина пак тврди да је садржај интереса непроменљив, те да укључује неку комбинацију жеље за опстанком, моћи, богатством и безбедношћу. Другим речима, заступају став да друштвено конструисана природа интереса не утиче на чињеницу да примарни интереси који покрећу државе јесу унапред одређени материјалним ресурсима. За државе се може рећи да су или конструисане материјалним силама или да је њихова конструкција ирелевантна у контексту интереса и понашања (Hurd, 2008:302).

Даље, Хурд доводи у питање и основну разлику између конструктивизма и других теоријских праваца према којој се конструктивизам бави конструисањем интереса, док други приступи перципирају интересе као фиксне и дате. Наводи да су теоретичари других праваца такође били заинтересовани да разумеју како државе стварају интересе који касније структуришу њихово доношење одлука. Потсећа да је представник либералног схватања, Моравчик пружио објашњење како се национални интереси конструирају из економских интереса компанија, док је неореалиста Краснер појаснио како доносиоци одлука креирају национални интерес као политику која би њима обезбедила нови мандат. За конструктивистичко поимање националних интереса специфичан је приступ који испитује утицај друштвених фактора на формирање интереса, а који су обликовани постојећим идејама и доживљају самих догађаја (Hurd, 2008: 303).

Дакле, социјални конструктивисти су заинтересовани за заинтересовани за бројна питања у контексту националних интереса, попут истраживања начина на који актери дефинишу националне интересе, које претње по националне интересе се јављају и који је међусобан однос између националних интереса. Сматрају да су тумачења националног интереса у светлу реализма и либерализма превише уска и упрошћена, јер имају тенденцију прихвате националне интересе као непроменљиве. Дакле, конструктивизам ставља национални интерес у контекст ширих друштвених односа у којима држава одлучује шта желе не само на основу материјалних потреба, већ и кроз друштвену интеракцију (Goldstein, Pevehouse, 2014: 97). Стога, они предлажу редефинисање овог појма у светлу схватања социјалног конструктивизма.

4.1.3.1. Социјална конструкција у схватањима Александра Вента

Један од најистакнутијих представника овог теоријског правца, Александар Вент наводи да је „основно начело социјалног конструктивизма да се људи понашају

према предметима (*objects*), укључујући и друге актере, на основу значења које они за њих имају” (Wendt, 1992:396-397). Велику улогу у процесу конструисања стварности има идентитет. Актери стичу идентитете – релативно стабилно схватање своје улоге и очекивања у вези себе, кроз учешће у колективним значењима. Идентитети су суштински релативни и везују се за конкретну друштвено конструисану ситуацију (Wendt, 1992:397). Дакле, Вент верује да појединац има више идентитета у зависности од институционалне улоге у датом тренутку. Велику улогу има и однос интереса и идентитета, где сматра да су идентитети основа интереса. „Актери немају „портфолио“ интереса које носе са собом независно од друштвеног контекста, већ дефинишу своје интересе током процеса дефинисања ситуације“ (Wendt, 1992: 398).

Управо идеје, идентитет, норме и институције за Вента представљају суштински битне појмове у конструисању националног интереса. Овај аутор наводи да је за већину реалиста почетна позиција у разматрању међународне политике моћ и национални интерес, где је моћ била схваћена као војна способност, а интерес као егоистична жеља за моћи, безбедношћу или богатством. Иако признају важност моћи и интереса, неолиберали тврде да међународне институције такође имају значајну улогу у међународној политици. Вент полемише да, иако себе не називају „материјалистима“, и неореалисти и неолиберали моћ и интересе, а често и институције, посматрају као „материјалне“ факторе. Насупрот овом „материјалистичком“ консензусу, један број теоретичара истиче четврти фактор, „идеје“ (Wendt, 1999:92). Даље наводи да „материјалисти“ не могу да тврде да су моћ и интереси „њихове“ варијабле, јер то зависи од тога како су конституисане (Wendt, 1999:94).

Вент наводи да реалисти верују да државе предузимају активности у складу са националним интересом, а да је у основи националног интереса безбедност. Интереси, према Венту, не треба да буду само „реалистичка варијабла“, већ је потребно размотрити и како се интереси конституишу. Наиме, реалистичка хипотеза о националном интересу заснована на материјалистичкој, а не на друштвеној основи јер су утемељени на скупу људске природе, анархије и/или грубих материјалних способности (Wendt, 1999:114). Међутим, поред материјалних компоненти националног интереса, никако се не смеју занемарити нематеријалне компоненте, јер „материјална сила која сачињава интересе је људска природа. Остало је идејно јер се формира на основу заједничких идеја и културе“ (Wendt, 1999:115).

Како би објаснио своје разумевање националног интереса, Вент анализу започиње појашњавањем идентитета, јер „интереси претпостављају идентитете, с обзиром да актер не може да зна шта жели док не сазна ко је, а пошто идентитети имају различит степен културног садржаја, имаће их и интереси“ (Wendt, 1999:231). Две врсте идеја јесу део идентитета, оне које појединац има о себи („Сопство“) и оне које други имају о њему („Други), јер идентитете чине унутрашње и спољне структуре. Карактер овог односа унутрашњег и спољашњег је променљив, па Вент разликује четири врсте идентитета: лични или корпоративни; типски; идентитет улоге и колективни идентитет (Wendt, 1999:224). Наиме, лични, или у случају организација корпоративни идентитет, конституише се од самоорганизујућих, хомеостатских структура које актере чине засебним ентитетима. Ова врста

идентитета представља основу или платформу за друге идентитете. Типски идентитет односи се на социјалну категорију особа које деле неке карактеристике попут изгледа, понашања, ставова, вредности и сл., односно у случају државе реч је о „типу режима“, или „форми државе“ попут монархије, капиталистичке или фашистичке државе и сл. Насупрот томе, идентитет улоге се не заснива на унутрашњим својствима, већ постоји само у односу на Другог. И на крају, колективни идентитет подразумева да је разликовање Сопства и Другог замагљено. Он обухвата све претходно наведене идентитете, уз тезу да поседује и „узрочну моћ да подстакне актере да дефинишу благостање Другог као део благостања Сопства, да буду „алтруистични““ (Wendt, 1999:223-229). На тај начин Вент идентификује све суштинске облике идентитета најзначајнијих актера, било да су они појединци или државе. Наведене идентитете можемо посматрати као различите врсте, односно као идентитете на различитим нивоима анализе. Лични или корпоративни идентитет јесте идентитет које нужно свако поседује и то само један, па га можемо означити као идентитет првог нивоа. Колективни идентитет био би идентитет на највишем нивоу који би обухватио све претходно наведене идентитете.

Схватање ових врста идентитета значајно је за Вентово разумевање мотива понашања државе. Државе представљају актере чије је понашање мотивисано различитим интересима, укорењеним у корпоративним и колективним интересима, као и интересима типа и улоге. Вент сматра да корпоративни идентитет ствара услове за успостављање „универзалних националних интереса“ које је могуће генерализовати. Ипак, иако су ови интереси својствени држави као део корпоративног идентитета, у односу на међународни систем они не представљају социјалне конструкте. Вент наводи да већина државних интереса јесу конструкти међународног система, јер међународни систем у различитој мери утиче на конструисање идентитета типа и улоге, као и колективног идентитета, али да су ови конструкти ограничени природом корпоративних идентитета. „Држава није *tabula rasa* на којој може бити уписан било који интерес“, закључује Вент (Wendt, 1999:233-234).

Поред тога што разликује четири врсте идентитета, Вент разликује и две врсте интереса – објективне и субјективне. „Сваки идентитет има потребе или објективне интересе, а њихово разумевање конституише субјективне интересе који мотивишу деловање актера. Национални интереси јесу објективни интереси државе и друштва који се састоје од четири потребе: физичког опстанка, аутономије, економског благостања и колективног самопоштовања“ (Wendt, 1999:198). Дакле, Вент следи мишљење Џорџа и Кохејна о постојању три елемента националног интереса, али придодaje и четврти елемент – колективно самопоштовање, које се односи на потребу групе да се осећа добро у вези са собом што проистиче из поштовања које ужива и статуса које поседује. Национални интерес може бити исказан на различите начине у зависности да ли је колективна слика о себи позитивна или негативна. Вент сматра да негативна представа о себи произилази из перципираног непоштовања или доживљеног понижења од стране других држава и као такво учесталије се јавља у такмичарски настројеном међународном окружењу. Сагласан је са мишљењем Капловица да групе, због немогућности да трпе такву слику о себи, потребу за самопоштовањем ће задовољити самопотврђивањем или агресијом према другима (Wendt, 1999:236-237). Позитивна перцепција о себи проистиче из међусобног

поштовања и сарадње, па у складу са тиме признавање суверенитета од стране друге државе веома је значајно обзиром да имплицира, барем формално, једнак статус у перцепцији Другог (Wendt, 1999:237).

Схватање које је Вент допунио о постојању четири интереса подразумева да сва четири интереса морају бити задовољена како би држава или друштво било безбедно, па као такви представљају објективна ограничења онога шта држава може да реализује у спољној политици. Повремено се може догодити да међу интересима постоје контрадикторне импликације које ће захтевати приоритизацију, али дугорочно посматрано сва четири интереса морају бити испуњена (Wendt, 1999:237). Вент закључује да, чињеница да национални интереси могу бити интерпретирани на различите начине, сугерише да би теоретичари друштвених наука требало да имају индуктиван приступ проучавању овог феномена. Међутим, такав приступ не сме претпоставити да су државе неспутане националним интересима, односно да могу слободно да формулишу интересе на начин на који им се допада (Wendt, 1999:238).

Социјални конструктивизам пружа другачији поглед на национални интерес у односу на дедуктивни приступ реализма. Пре свега, држава се перципира као хомеостатска структура која је релативно трајна. Како Вент даље полемиче, иако конструктивисти говоре да је стварност социјално конструисана, па је из тог разлога и релативно лако променити је, заправо промена конструкта државе није једноставна. Импресиониран резилијентношћу државе, Вент наводи да, ма колико транснационални актери добијају на важности, односно небитно колико међународни режими и глобална економска међузависност подривају аутономију државе, она се и даље успешно репродукује (Wendt, 1999:238).

Александар Вент пружа значајан допринос концептуализовању националног интереса увођењем нових конститутивних елемената у разматрање – идеја, норми и идентитета. Проширивањем схватања националног интереса Џорџа и Кохејна још једним елементом, колективним самопоштовањем, пружа нову димензију националном интересу, односно модел за разумевање понашања држава које су из међусобног конфликта прешле у однос сарадње, и обрнуто. На тај начин Вент национални интерес доводи у везу са обрасцима пријатељства и непријатељства, не само односима моћи. Као што је већ поменуто, социјални конструктивисти преузимају, а потом и реконцептуализују и модификују схватања из других теоријских праваца. У складу са тиме, Вент преузима реалистичку премису да су државе по природи егоистичне јер се руководе само сопственим интересима. Међутим, он сматра да разумевање Сопства, није могуће без разумевања Другог, па из тог разлога сопствени интереси не значе занемаривање интереса Другог, као и одбијање сарадње или помоћи Другоме (Wendt, 1999:240). Другим речима, егоистично је када држава помаже другој држави само зато што су њени национални интереси и безбедност угрожени. Када помаже, а да њена безбедност није угрожена, држава то чини из колективног интереса. Самим тим, Вент не негира постојање објективних интереса, у смислу сопствених интереса, али указује да су оно много комплекснији и увек социјално конструисани.

4.1.3.2. Процеси артикулације и интерпелације у делима Јуте Велдес

Национални интерес је веома присутан појам како у политичком животу, тако и у наукама међународних односа и безбедности. Чак и критичари употребе овог појма, попут Јуте Велдес препознају да је овај концепт „због своје улоге у објашњавању деловања државе дуго заузимао средишње место међу теоријама међународне политике“ (Weldes, 1996:275). Дакле, Јута Велдес потпада у скупину теоретичара која не доводи у питање основаност постојања појма национални интерес, већ сматра да је потребно извршити његову реконцептуализацију у светлу социјалног конструктивизма. У раду „Изградња националног интереса“, ауторка наводи да је „национални интерес конструисан кроз двоструки механизам артикулације и интерпелације од стране представника међународне политике“⁵⁷ (Weldes, 1996:275).

Велдес се слаже са мишљењем Росенауа да је национални интерес значајан за међународну политику из два разлога. Посредством националних интереса доносиоци политичких одлука разумеју који су спољнополитички циљеви, па национални интереси представљају основу за друштвену акцију. Истовремено, имају функцију реторичког средства посредством којег се генерише легитимитет и политичка подршка за државне акције (Weldes, 1996:276). У складу са тиме, Велдес наводи да национални интерес треба схватити као социјалну конструкцију јер, пре него што доносиоци одлука преузму друштвену акцију, они морају да се укључе у процес интерпретације како би разумели ситуацију у којој се држава налази и начин на који треба поступити. Поменути процес интерпретације претпоставља постојање заједничког језика између званичника који одређују државну акцију и публике (грађана) која треба да пружи легитимитет државној акцији. Тај заједнички језик јесте национални интерес (Weldes, 1996:277).

У складу са поменутиим схватањима Велдес, процес социјалне конструкције националног интереса подразумева *процесе артикулације и интерпелације* од стране државних званичника. Појам „артикулација“ односи се на процес „настајања значења из постојећих културних сировина или језичких ресурса“. Значење настаје и привремено се устаљује успостављањем ланца конотација између различитих језичких елемената. На тај начин, различити појмови и идеје се конотирају и „позивају“ једна на другу док не постану учвршћене у асоцијативне ланце који чине препознатљиву и логички конзистентну целину (Weldes, 1996:284). Процес артикулације језичких елемената у ланце конотација само је један део конституисања националног интереса.

Други елемент, процес „интерпелације“, јесте „двоструки процес у којем се стварају предметне позиције и идентитети, односно појединци препознају себе у предметним позицијама“ (Weldes, 1996:287). Овај процес блиско је повезан са представама о себи, односно са сопственим идентитетом. Интерпелација значи,

⁵⁷ Своје закључке о процесу конструисања националног интереса од стране политичке заједнице Велдес је формулисала након исцрпне анализе постојећих радова на ту тему и спроведене студије случаја формирања националних интереса Сједињених Америчких Држава током „Кубанске кризе“.

прво, да се посредством различитих социјалних односа креирају посебни идентитети. Различите представе света укључују различите идентитете и у вези су са различитим односима моћи, што омогућава и различите интересе. Друго, једном када се појединац идентификује са предметном позицијом, она за њега добија смисао па односи моћи и интереса који су повезани са том позицијом постају природни, здраворазумски и рефлектују „свет какав он заиста јесте“ (Weldes, 1996:287). Централна позиција о којој Велдес говори и са којом појединац треба да се поистовети јесте „наша држава“ или „ми“, насупротив које је „друга држава“ или „они“.

Велдес закључује да конструктивистичка парадигма подразумева реконцептуализацију националног интереса и износи три импликације тог процеса. Пре свега, процес конструисања легитимитета саставни је део процеса конструисања националног интереса. Национални интерес није изведен из структуре међународног система и тек тада повезан са легитимитетом, већ да се легитимитет додељује у самом процесу изградње националног интереса. Начин на који се представља одређена ситуација, што укључује конкретне националне интересе, подразумева артикулацију лингвистичких елемената и интерпелацију појединаца у предметне позиције које већ имају изграђен смисао. Тиме је стварање националног интереса симултано са давањем сагласности на одређене акције државе (Weldes, 1996:303).

Друга импликација коју Велдес прецизира јесте да се “процес конструкције националног интереса своди на здрав разум”, односно социјалне конструкције постају здраворазумске када неутрално и транспарентно рефлектују реалност (Weldes, 1996:303). Коначно, трећа импликација на коју Велдес скреће пажњу јесте да емпиријски карактер реалистичког схватања националног интереса није случајан, већ да је саставни део креирања здраворазумског размишљања. “У суштини, стварање здраворазумског размишљања зависи од експлицитног призивања емпиријске епистемологије, а посебно теорије језика и значења у којој речи и појмови недвосмислено упућују на њихове разумљиве емпиријске препоруке” (Weldes, 1996:304). Велдес се надовезује на мишљење Александра Вента да је национални интерес социјално конструисана категорија, али појашњава начин социјалног конструисања националног интереса посредством процеса артикулације и интерпелације.

4.1.3.3. Нормативни контекст према становишту Марте Фајнемор

Полазећи од питања „Како државе знају шта желе?“ Марта Фајнемор претендује да развије системски приступ разумевању националних интереса и понашања државе истражујући међународну структуру, значења и друштвене вредности, уместо моћи. Сматра да није могуће разумети шта државе хоће без разумевања међународне социјалне структуре чији су интегрални део, с обзиром да су државе уграђене у густу мрежу транснационалних друштвених односа који обликују њихову перцепцију света и улогу у том свету. Фајнемор сматра да су моћ и богатство средства, а не циљеви, јер државе треба да процене шта желе и могу да учине са тиме. Интереси нису „тамо негде“ и чекају да буду откривени, већ су

конструисани кроз социјалне интеракције. Унутрашња политика може имати велику улогу, понекад одлучујућу, у дефинисању националних циљева и интереса, али ни она нити локални услови могу да објасне артикулацију бројних интереса и донетих политичких одлука (Finnemore, 1996:2).

Фајнемор наводи да су интереси дефинисани у контексту међународно прихваћених норми и схватања шта је добро и примерено. Такав нормативни контекст утиче на понашање доносиоца политичких одлука и јавности која може да ограничи доносиоце одлука. Нормативни контекст се временом мења, и како се међународно прихваћене норме и вредности мењају, тако креирају координиране промене у државним интересима и понашању читавог система. Редифинисање интереса државе често није резултат спољних претњи или захтева домаћих група, већ су обликовани међународним нормама и вредностима које структуришу и дају значај међународном политичком животу (Finnemore, 1996:2). Фајнемор сматра да је међународни друштвени живот високо организован и да, иако су неки социјални односи неформални, бројнији односи, нарочито они у које је држава укључена, јесу структурисани и каналисани кроз бирократију. Ослања се на мишљење социолога који сматрају да организације имају улогу у институционализацији и пропагирању културних норми – норми које дефинишу идентитет, интересе и социјалну стварност за људе који су део тих организација (Finnemore, 1996:3).

Како би демонстрирала утицај норми на понашање држава, спровела је студије случаја које су обухватиле активности три међународне организације (две владине и једна невадина организација). Наводи да је свака од анализираних међународних организација на одређени начин „социјализовала државе да прихвате нове политичке циљеве и нове вредности које имају трајни утицај на вођење ратова, рад међународне политичке економије и структуре самих држава“ (Finnemore, 1996:3). Дакле, Фајнемор сматра да су државе социјализоване да прихвате норме, вредности и перцепцију интереса од стране међународних организација, што је супротно традиционалном схватању да су државе почетна тачка анализе и да је потребно истражити начин на који оне креирају интеракције са међународним факторима.

Тврдња коју заступа Фајнемор јесте да норме обликују интересе. Стога, логички, те две категорије не могу бити супростављене (Finnemore, 1996:27). Сходно томе, она сматра да „социјалне структуре – норме понашања и социјалне институције – могу да омогуће државама смер акција и циљеве њихових активности (Finnemore, 1996:28). Фајнемор закључује да државе не знају увек шта хоће. Оне, као и њени грађани, развијају перцепцију интереса и жељеног понашања из социјалне интеракције са другима. Државе су социјализоване да прихвате одређене преференције и очекивања од међународног друштва чији су део (Finnemore, 1996:128).

4.1.3.4. Критика конструктивистичком приступу изучавања националног интереса

Допринос социјалног конструктивизма разумевању националног интереса је двоструки: с једне стране пружа потенцијално објашњење зашто и под којим

условима се конституишу национални интереси. С друге стране, указује да концепт националног интереса треба реконцептуализовати и проширити његову експланаторну моћ инкорпорирањем нових елемената попут националног идентитета. Ипак, овај приступ је и критикован, највише услед великих разлика у ставовима између припадника овог правца, па сматрају да конструктивизам није кохерентан правац који може да парира традиционалним приступима у изучавању међународних односа. Теоретичари реализма сугеришу да норме представљају покриће за националне интересе, теоретичари либерализма тврде да конструктивисти обраћају премало пажње на формалне институције и политике које оне стварају и реализују. Представници оба правца критикују да је тешко одредити када је идентитет особе оригиналан, а када је усвојен услед стратешких разлога зарад остваривања материјалне користи (Goldstein, Pevehouse, 2014: 102). Критика је упућена и Венту у погледу начина на који види идентитете, где се наводи да, услед његове посвећености системској теорији, он се у потпуности фокусира на конститутивну улогу међународне друштвене интеракције. Прајс и Смит сматрају да ово виђење резултује уском концепцијом процеса структурирања која сугерише да међународне институционалне структуре конституишу државе као легитимне међународне актере, а државне праксе заузврат репродукују такве структуре. Слабост ове позиције уочава се када је потребно објаснити фундаменталне промене националног идентитета и друштвених структура. Без увођења несистемских извора националног идентитета, као што је домаћа политичка култура, конструктивизам нуди исувише статичну концепцију државе и међународног система која не пружа увид о променама агената или структуре (Price, Reus-Smith, 1998:268).

Такође, наводи се да теорија социјалног конструктивизма има и извесне интелектуалне недостатке који се уочавају, између осталог, када се расправља о интересима. Липовац примећује да, „како је у основи интереса моћ да се тај интерес оствари и како је моћ (најчешће) основа формулисања безбедносне политике, па управо та моћ (војна, политичка, економска... тврда или мека, паметна...) представља квалитет који неког актера чини способним да конструише стварност, јасно је да се на овом примеру могу илустровати и интелектуални недостатаци конструктивистичког приступа“ (Липовац, 2013: 452). Свакако ове критике не умањују експлаторни значај који овај теоријски приступ има, већ указују на посебан опрез који истраживач треба да има приликом конституисања истраживања.

4.1.4. Критички приступи у проучавању националног интереса

Национални интерес у неким теоријским правцима има централну улогу, у другим истакнута, док у осталим теоријским оријентацијама има ограничен значај, или се чак не разматра. У досадашњем раду презентовани су теоријски приступи и неки од истакнутих аутора у чијим анализама је овај појам имао значајну улогу и који су обликовали данашње схватање националног интереса. Надаље ће бити поменуте неке школе размишљања у којима национални интерес није значајан појам, а ради разумевања ширег контекста и разлога који онемогућавају примену овог концепта, као и анализе критика које су упућене, све са циљем бољег приказа појмовног апарата.

Уобличавању критичке теорије допринео је рад Макса Хоркхајмера и стварање тзв. Франкфуртског круга интелектуалаца након Првог светског рата. Хоркхајмер је успоставио важну дистинкцију између традиционалних и критичких приступа, где прве дефинише материјализација идеја у институције, које се затим представљају као непроменљиве „животне чињенице“ са којима се мора живети, уз порицање улоге коју имају теорија и теоретичари. Насупрот томе, критичка теорија одбацује круте разлике између субјеката и објеката, посматрача и посматраног и огољује улогу коју имају теорије и теоретичари приликом процеса материјализације. Указивањем на улогу појединих актера у успостављању постојећег поретка ствари, отвара се простор људску делатност приликом доласка до решења која превазилазе пуко „решавање проблема“ у оквиру параметара постојећег поретка (Bilgin, 2008: 92-93). Критичка школа мишљења успоставља се 1981. године објављивањем есеја Роберта Кокса *“Друштвене снаге, државе и светски поредак: изван теорије међународних односа”*, али долази до изражаја тек након Хладног рата, јер како примећује Ричард Џонс, концепти и теорије који су представљали доминантну оријентацију током Хладног рата изгубили су лимитирану релевантност коју су имале⁵⁸ (Jones, 1999:74).

Кокс је направио дистинкцију теорија на *оне које решавају проблем*, односно проналазе моделе за несметано функционисање постојећих односа и институција и *критичке теорије*, које преиспитују датост постојећих односа и институција, ради испитивања порекла и могућности за промену (Cox, 1981: 128-129). Даље наводи да теорије које решавају проблем могу представљати инструмент служења појединим интересима (националним, регионалним, класним) којима је постојећи поредак „комфоран“ (Cox, 1981: 129). Дакле, имплицитно се уочава да је национални интерес позициониран у корпус теорија које појашњавају начине очувања постојећег поретка, па се стиче импресија да је национални интерес изопштен из почетних промишљања критичке теорије.

Централна карактеристика критичког приступа јесте отклон од етатистичких категорија попут државе, моћи и националног интереса, односно преиспитивање дотадашњих доминантних категорија у међународним односима. Критичка теорија међународних односа испитује „проблем заједнице“, схваћен као начин на који чланови одређене заједнице (државе) одређују обрасце укључивања и искључивања у међународни систем. У овом процесу разликују се три компоненте: нормативно испитивање значења еманципације и универзализма; историјско-социолошко испитивање услова еманципације и праколошко испитивање средстава еманципације у сваком поретку, а посебно у садашњем (Sharpcott, 2014:328). Овај периступ не признаје реалистичко схватање државе као најзначајнијег актера у међународним односима, већ државе представљају само још један од облика политичке организације која постоји међу људима. Из критичке перспективе, разумевање историје и природе државе је од суштинског значаја, а такво историјско разумевање се губи са приступом у којем је држава једини актер у међународним односима (Steans et al., 2010:116).

⁵⁸ „У светлу све неиздрживије природе научно-објективистичке епистемологије у основи традиционалног приступа изучавања безбедности и постструктурално инспирисаних интервенција у расправи, једино критичке теорије могу пружити потребну теоријску софистицираност и нормативни правац за покушаје преиспитивања безбедности (Jones, 1999:74).

Критичке студије безбедности проникле су са маргина истоимене конференције одржане на Јорк универзитету 1994. године. Касније, Кит Краус је организовао истраживачку агенду критичке студије безбедности кроз три рубрике: конструкција претњи и одговора; изградња објеката безбедности и могућности за трансформацију безбедносне дилеме (Mutimer, 2010:48). Кључни аналитички кораци критичких студија безбедности јесу: „продубљивање, продуживање и проширивање безбедности“. Дакле, „продубљивање безбедности“ подразумева теоријски приступ безбедности који повезује наше схватање безбедности до дубоко укорених претпоставки о природи политичког живота. „Продуживање безбедности“ означава проширење програма безбедносних студија како би се препознало не само мноштво питања, већ и мноштво актера изван државе као места несигурности, укључујући, у основи, појединачна људска бића. „Проширивање“ безбедности односи се на концепцију безбедносних студија које укључују низ питања која превазилазе питања војне силе. Коначно, критичке студије безбедности пружају приступ који је „фокусиран“, односно заснован на одређеном нормативном циљу: човековој „еманципацији“ (Peoples, Vaughan-Williams, 2010:17).

Како Лакић наводи, „критичка студија безбедности жели да укаже на потребу за раскидањем идентификације безбедности са државним интересима. Продуживање безбедности оповргава државу као главног референтног објекта безбедности и наглашава важност појединца (Лакић, 2014:277 У: Липовац и Живојиновић, 2014). Еманципација означава језгро критичке теорије безбедности, а тај појам је у студијама безбедности афирмисао Кен Бут. Бут је успоставио везу између безбедности и еманципације на следећи начин: „Безбедност значи одсуство претњи. Еманципација је ослобођење људи (појединаца и група) од физичких и људских ограничења која их спречавају да учине оно што би иначе изабрали да слободно учине. Рат и претња ратом су нека од тих ограничења, заједно са сиромаштвом, лошим образовањем, политичким угњетавањем и сл. Еманципација и безбедност су две стране истог новчића. Еманципација, а не моћ или поредак, производи безбедност⁵⁹“ (Biligin, 2008:100). Управо, Бут наводи да се традиционалне студије безбедности привилеговањем државне и војне моћи показују нефункционалном у тренутку када се светска политика убрзано трансформише. У највећем делу света претње по интересе нација не потичу од „наполеонских амбиција“ страних армија, него превасходно од политичких угњетавања, етничког ривалства, оскудице, пренасељености, сиромаштва итд. Кен Бут говори да су људи у већој мери угрожени од стране неадекватних политика својих влада. Неопходно је редифинисање појма безбедности у правцу еманципације која треба да да преимућство у односу на традиционалне теме моћи и поретка које су потенцијално нестабилне (Лакић, 2014:282 У: Липовац и Живојиновић, 2014).

⁵⁹ Стив Смит сумира и неке од критика којима је изложен концепт еманципације као централни концепт критичких студија. Теоретичари традиционалних схватања безбедности сматрају да је фокус на еманципацију неадекватан обзиром да меша анализу са моралом, мењајући циљ анализе догађаја са нормативним опредељењем еманципације човека. Друга критика усмерена је на сам појам еманципације као „суштински спорног концепта“ око чијег садржаја не постоји сагласност и који би као такав могао да постане основа за нове несигурности. Трећа критика усмерена је на схватање еманципације појединца, јер критичке студије имају тенденцију да „наметну модел савремености Западне политике... која је далеко од стварности Трећег света“ (Smith, 2006:44).

Теоретичари критичких теорија не само да се не придају значај држави као главном актеру у међународним односима и референтном објекту безбедности, већ државу перципирају као потенцијални извор угрожавања. Обзиром да еманципација схваћена као ослобођење људи од физичких органичења представља срж критичке теорије, не изненађује чињеница да теоретичари критичких теорија нису посвећивали пажњу националном интересу у контексту како је он тематизован у оквиру реализма, либерализма и социјалног конструктивизма. Уколико се у оквиру критичке теорије појави интересовање за истраживање националног интереса, засигурно концептуализација неће бити вршена у терминима моћи, односно у контексту државе, јер је она виђена као „ограничена морална заједница“. Евентуално истраживање би могло да се усмери ка пресеку појединца, безбедности и еманципације, а у светлу новог, дакле продубљеног, проширеног и продуженог разумевања безбедности. Такав приступ би потенцијало могао да пружи нов поглед и истражи оне димензије безбедносних појава којима претходни приступи нису посветили пажњу у контексту разумевања унутрашње димензије безбедности и националног интереса. На тај начин би се ресветлиле корелације између националног интереса и унутрашњег поретка, чиме би се пружио један потпуно нови квалитет разумевању националног интереса и његовог утицаја на унутрашње стање у држави.

4.1.5. Изучавање националног интереса кроз призму феминистичких приступа

Феминистичка приступ, као један од алтернативних схватања безбедности, настаје након Хладног рата са циљем да понуди нове начине размишљања о проблемима кључених за постизање безбедности пре свега, развијањем алтернативних концепција политичке заједнице и безбедности. Теоретичари феминизма су почеле да изражавају своје увиде о миру, рату и насиљу у контексту безбедности, чиме се директније ангажују у дебата у Студијама безбедности са почетка 1990-их. У том погледу, феминизам пружа родно орјентисану интерпретацију безбедности. Феминистичке теорије заснивају се на две заједничке претпоставке које представљају заједничку основу схватања свих теоретичара: „прво, род је социјално конструисан и производи субјективне идентитете кроз које посматamo и спознајемо свет око нас. Друго, свет је превасходно обликован посредством родних значења“ (Peterson, 1992:9 In: Peterson 1992). Основни аргумент који заступају припадници феминистичког приступа јесте да „обраћање пажње на род обогаћује наша схватања у вези са међународном безбедношћу“ (Витворт, 2012: 162, према: Вилијамс, 2012).

Са становишта феминизма, у виђењу реалиста не постоји простор за перспективу појединца, група, а посебно не за присуство жена, јер главни дискурс моћи остаје одређен патријархатом, централизован, мушки, фокусиран на остваривање националног интереса путем свих расположивих средстава. Феминистички приступ доводи у питање родну неутралност појмовног апарата за промишљање безбедности, почевши од појма држава (Јарић, 2014: 298 У: Липовац & Живојиновић, 2014). Заправо, феминистички приступ оспорава идеју да је национална држава главни референт безбедности. Према њима, „степен до којег се

људи осећају или су заиста „угрожени“ варира у зависности од економских, политичких, друштвених или личних околности појединца или друштвене групе. Родне хијерархије и неједнакости представљају препреку за постизање истинске безбедности“ (Steans et al., 2010: 156). Другим речима, феминистички приступ тврди да су реалисти преценили улогу државе у дефинисању међународних односа, притом не постављајући кључно питање – како је сама држава на унутрашњем плану структурисана, политички и друштвено (Ruiz, 2005: 3).

Феминизам ставља у фокус свог интересовања појединце и начин на који се моћ манифестује кроз родне односе у сфери приватног и консеквентно у сфери јавног. Разматра се начин на који држава укључује или искључује појединце и грађане, уз сагледавање њихове позиције кроз призму родних наочара, односно како се то одражава на унутрашњу политику, а која се затим преводи у спољну и безбедносну политику државе⁶⁰ (Јарић, 2014: 299 У: Липовац & Живојиновић, 2014).

Основна премиса феминистичких ставова огледа се у перципирању безбедности кроз родне концепције, тачније разматра се на који начин род утиче на представе о безбедности. Сматрају да је могуће постојање другачије визије безбедносних питања деконструисањем ородњених визија државе, рата, међународног система и изменом призме кроз коју сагледавамо безбедносне ризике и претње (Јарић, 2014: 299 У: Липовац & Живојиновић, 2014). У односу на друге приступе у међународним односима, феминистички приступ се разликује у томе што уводи род у дискусију о безбедности и спречава да буде маргинализован и занемарен; указује да критички приступи безбедности у средиште анализе стављају субјекат безбедности, што захтева разматрање конкретно ситуираних субјеката; придаје пажњу роду као категорији и варијабли јер се он не може у потпуности подвести под друге категорије (нација, етничка припадност, класа и сл). На тај начин, феминистички приступ претендује да род буде видљивији концептуално и политички у безбедности (Steans, 2013:127).

Анализирајући бројна питања о безбедности – утицај оружаних сукоба на жене, начин учешћа жена у оружаним сукобима и родна удружења за планирање рата и спољне политике – теоретичари феминистског приступа су поставили кључна питања као основ за даља истраживања: да ли оружани сукоби различито утичу на жене и мушкарце; какав је утицај усвојених претпоставки на жене и мушкарце о њиховом понашању и деловању; на које начине се претпоставке о мужевности и женствености појављују у сукобу и доношењу одлука (Витворт, 2012: 174, према: Вилијамс, 2012). На тај начин отварају се бројна питања и теме од значаја за поимање значаја и улоге рода у анализи безбедности и безбедносних појава. Самим тим, национални интерес за њих није био тема од значаја или се тек индиректно помиње.

⁶⁰ Џил Стинс и др. сумирају шта би значило прихватање феминистичког приступа у изучавању међународних односа: уважавање рода као централне категорије анализе; коришћење рода као „варијабле“ у проучавању међународних односа; укључивање рода као основног друштвеног односа; фокус на претпоставку да су сви дискурси у међународним односима родно оријентисани дискурси; скретање пажње на поделу јавно/приватно као централну поделу у разумевању међународних односа; оспоравање доминантних претпоставки о томе шта је значајно или безначајно, шта је маргинално или централно у проучавању међународних односа; усвајање родних сочива за ревизију студија међународних односа (Steans et al., 2010: 156-157).

Прво опсежно уобличавање феминистичке теорије у безбедности можемо пронаћи код ауторке Ен Тикнер у делу *„Род у међународним односима: Феминистичка перспектива постизања глобалне безбедности“*. Ауторка указује на важност измештања референтног објекта безбедности са државе на појединца уз уважавање импликација које у том процесу доноси род. Управо категорија рода постаће најзначајнији параметар за анализу безбедносних појава свих аутора овог приступа. Тако, Тикнер наводи да војска и спољни послови представљају арене доношења одлука најмање подесних за жене. Снага, моћ, аутономија, независност и рационалност, који су типично повезани са мушкарцима и мушкости, јесту карактеристике које се највише вреднују и којима се највише указује поверење приликом вођења адекватне спољне политике и заштите националних интереса (Tickner, 1992: 3). Тикнер је пренела своје увиде и вредности феминистичког приступа у контексту људске повезаности, дијалога и сарадњи у разумевању безбедности, насупрот реалистичком концепту моћи као доминације и претње насиљем и конфротацијом. Национални интерес за њу представља подразумевајућу категорију која је заступљена у политици којом доминирају мушкарци и реалистичке концепције поимања стварности.

Дискутујући о о изазовима феминистичког приступа између реализма и либерализма, Триша Руиз се посредно дотиче националног интереса. Руиз анализу започиње питањем шта је базична тема или предмет теорије међународних односа и шта феминизам има да каже о том проблему (Ruiz, 2005:3). Преиспитујући концепт националног интереса, поставља низ питања: ко одређује те националне интересе, да ли су жене биле укључене у те дискусије и да ли би национални интерес био другачије интерпретиран да су жене учествовале у томе? Како би овакви погледи променили спољну политику? На који начин би била измењена дефиниција концепта безбедности? Да ли би војне и одбрамбене способности и даље биле на врху агенде? Да ли би жене нужно имале мање милитаристички приступ приликом изучавања питања међународних односа? (2005:3-4). Руиз преиспитује и друге постулате реалистичког приступа на челу са моћи, трагајући за одговором на који начин би се извршила реконцептуализација реалистичких концепата када би се у анализу увели нови квалитети које носи феминизам. Закључује да „реализам представља антитезу родној равноправности, како у теорији, тако и у пракси, а патријархат остаје централна тема... Државе су актери, док појединац има минимални значај. Када се значај појединца умањи, а посебно значај жена, било каква дискусија о феминизму се искључује“ (2005:4).

Денис Хорн у делу *„Рат, род и милитаризам – феминистичка перспектива“* пружа нешто исцрпније феминистичко виђење концепта националног интереса. Хорн сматра да се „државни интереси“ конструишу кроз процес понављања – политике стварају политике, а за узврат оне стварају понашања и наводи да се процес конструисања националног интереса одвија на различитим нивоима – на нивоу елите, јавном и приватном нивоу. Анализа скупа војних политика открива међусобну повезаност између природе ових нивоа и ефеката: креатори политике (владајућа елита) идентификују виталне интересе, јавне кампања су дизајниране на начин да обезбеде подршку за формулисане политике, док су животи и ставови појединаца под утицајем таквих политика (Horn, 2010:59, према: Sjoberg & Via, 2010). Феминистичка анализа процеса креирања националног интереса показује повезаност између формулације националног интереса и питања рода и моћи. То је

вeома значајна позиција у контексту, како Хорн наводи, војне политике „породичне спремности“, обзиром да се ова политика базира на родним идејама породичних одговорности (Horn, 2010:59, према: Sjoberg & Via, 2010).

Хорн полемисхе да је национални интерес, посебно у контексту интереса националне безбедности, замишљен као концепт који обухвата „све“ унутар државе, предлажући „добро“ које може постојати за све, без обзира културне и друштвене хијерархије и норме. Овако виђен национални интерес отклања све разлике у друштву, а нарочито родну стратификацију (Horn 2010: 59 In: Sjoberg & Via, 2010). Дискутујући о међуодносу између рода и националног интереса, Хорн појашњава да је род описан посредством четири елемента: симболима, нормативним интерпретацијама ових симбола, политиком и субјективним идентитетима. Обзиром да је национални интерес, као и његова одбрана, тешко оптерећен симболима мушке моћи, могли би да полемисхемо да су ови елементи умножени на међународном нивоу као генерисани однос моћи који је учвршћен у реторичкој концепцији националног интереса. То не значи да треба да се охрабрује дебата о агресивним мушкарцима и пасивним женама, већ се Хорн надовезује на став Ен Тикнер да „треба тежити бољем разумевању неједнаке социјалне хијерархије укључујући родне хијерархије које доприносе конфликтима, неједнакости и угњетавању“ (Horn 2010: 60-61 In: Sjoberg & Via, 2010).

Позиције феминизма се, приликом истраживања, често инкорпорирају у друге теоријске приступе. У контексту истраживања националног интереса, овај приступ самостално примењен ни би пружио целовито разумевање самог појма и његових димензија. Међутим, питање рода као и други увиди феминизма могу бити драгоцени у контексту разумевања начина на који актери образују свој идентитет, те да ли ти фактори могу да имају утицај приликом конструисања интереса у области безбедности. Евентуално, питање рода могло би да се инкорпорира у размишљања о актерима који конструирају националне интересе. Тиме би се потенцијално обогатило разумевање конструктивистичког приступа начина конструисања интереса још једном значајном варијаблом.

4.1.6. Проблематизовање националног интереса у аутономним теоријским поставкама

Традиционални приступи истраживања безбедности посматрају безбедносне претње као реално постојеће и претпостављају да безбедносне политике означавају одговор на објективно повећање претње и ризика. Неадекватност постојећих теоријских приступа да објасне нову безбедносну реалност условило је настанак нових приступа у проучавању безбедности који уважавају промене настале у самом схватању концепта безбедности. Доминанација војног разумевања безбедности замењена је проширеним схватањем који укључује невојне и неполитичке секторе, као и нове актере, јер се препознају нови референтни објекти, попут појединаца. Са појавом конструктивистичких приступа фокус истраживања се помера ка томе како, када и са којим последицама политички актери одређују неку појаву као безбедносно питање, са снажним акцентом на говорне чинове, односно политички језик и његове импликације на успостављање политичких програма и односа.

Наиме, проширивањем истраживачког поља безбедности и напуштањем идеје да се појам безбедности везује само за референтне објекте (као што је држава), односно за одређену врсту безбедносних претњи (као што су војне претње) у сам центар контроверзе ставља питање: који квалитет одређује неку појаву као безбедносно питање (Buzen et all, 1998:21).

Појава нових, прогресивних теоријских приступа у изучавању безбедности углавном се везује за развој аутономних теоријских поставки Копенхашке, Велшке и Париске школе. Ови приступи проистекли су из постојећих теоријских поставки структуралног реализма, социјалног конструктивизма и критичких теорија, укључујући и знања дисциплина попут политичке социологије, криминологије, права и међународних односа и претендују да понуде другачији приступ разумевању безбедности у савременом добу. Дакле, поменуте школе имају чисто безбедносни предзнак, односно конституисане су за изучавање безбедносних појава. Национални интерес није у фокусу интересовања ових теоријских правца који управо теже да пруже свежи и шири приступ од реалистичког виђења безбедносне стварности, а чији је национални интерес продукт. Како је реч о младим правцима размишљања који су још увек у процесу настајања и успостављања појмовног апарата, није у потпуности искључено да ће овај појам бити реконцептуализован и редефинисан у складу са схватањима ових теоријских поставки, иако такви искораци још увек нису начињени. Међутим, увиди до којих су ове школе дошле могу у многоме да побољшају разумевање националног интереса у мрежи других појмова.

4.1.6.1. Копенхашка школа студија безбедности и национални интерес

Осамдесетих година прошлог века, захваљујући раду два теоретичара, Бери Бузену и Уле Вејверу, успоставља се Копенхашка школа студија безбедности у оквиру Копенхашког института за истраживање мира⁶¹. Уместо да се фокусирају на велике теоријске дебате у оквиру међународних односа, истраживања сарадника овог института било је усмерено ка развоју нових концепата у циљу разумевања безбедносне динамике, првенствено у Европи у датом периоду. Теоретичари овог приступа су се усредсредили на питања како се кроз интерсубјективне процесе придаје значење безбедности, као и које су политичке последице ове конструкције безбедности (Макдоналд, 2012:118). Бузен и Вејвер развили су три концептуална аналитичка алата како би олакшали проучавање безбедности – секторску анализу, теорију регионалних безбедносних концепата и теорију секуритизације. Проширивањем и продубљивањем истраживачког поља безбедности, они претендују да омогуће боље разумевање савремене безбедносне архитектуре.

Појам секуритизације, који је први је представио Вивер у свом раду из 1995. године „*Секуритизација и десекуритизација*“, односи се на дискурзивну конструкцију

⁶¹ Овај институт је 1985. године одлуком данског Парламента основан као независни институт за подршку и унапређење мултидисциплинарних истраживања мира и безбедности. Иако је био формиран као независни институт, 1996. године постао је државни истраживачки институт у оквиру данског Министарства за истраживање и информационе технологије. Након престанка рада у поменутом министарству 2003. године свој рад наставља у оквиру данског Института за међународне студије.

претње. Специфичније, секуритизација се може дефинисати као процес у којем неки чинилац проглашава да поједина ствар, динамика или појава представља „егзистенцијалну претњу“ за поједини референтни објекат. Ако релевантна публика то прихвати као такво, онда се омогућава обустављање нормалне политике и коришћење хитних мера у одговору на опажену кризу. У том смислу, безбедност је место преговарања између говорника и публике, иако знатно условљена мером у којој говорник ужива ауторитет унутар поједине групе. Коначно, Вивер тврди да успешна секуритизација обично садржи артикулацију претње „само од стране елита, са специфичног места, као израз институција“ (Макдоналд, 2012:119).

Дакле, према ауторима Копенхашке школе студија безбедности, било која јавна тема може да буде позиционирана на спектру који обухвата неполитизоване, политизоване и секуритизоване позиције. Неполитизовано питање јесте питање које се налази изван јавног интереса и о њему се не воде јавне расправе. Политизована питања јесу део јавне политике и захтевају државне активности и алокацију ресурса, ређе неку другу форму државног поступања. Секуритизована питања представљена су као егзистенцијалне претње чије решавање захтева мере и оправдава акције које су изван уобичајених политичких процедура (Buzen et al, 1998:23-24). Дакле, процес секуритизације представља политизацију неког проблема, ситуације или догађаја током којег секуритизујући актер (најчешће политичка елита) алармира јавност тако што поменуто друштвену појаву или процес означава (језичким актом), као егзистенцијалну претњу по безбедност или опстанак државе, а како би добила легитимитет за спровођење специјалних мера. Уколико јавност препозна дату појаву као безбедносну претњу и одобри примену специјалних мере, тада се секуритизација сматра успешном.

У овом аспекту можемо да уочимо спрегу секуритизације и националног интереса на најмање три начина. Пре свега, секуритизација претпоставља постојање егзистенцијалне претње по неку вредност државе, најчешће њен опстанак, односно безбедност. Управо опстанак државе и очување безбедности ралисти одређују као најзначајније националне интересе. Тако да теорија секуритизације може успешно да појасни начин конструисања претњи по националне вредности и моделе како ове претње постају егзистенцијалне претње које ће легитимизовати употребу ванредних мера државе путем политичке артикулације националних вредности у националне интересе. Затим, национални интерес може да се анализира и кроз процес секуритизације националне безбедности, било да је угрожавају унутрашњи или спољни актери. Па чак, и национални интерес би могао бити секуритизован, уколико је референтни објекат шири појам од државе, попут друштва.

Насупрот теорији секуритизације, теорија регионалних безбедносних комплекса не пружа много простора за инкорпорирање концепта националних интереса, али препознаје појам безбедносних интереса. Најбољи пример јесте сама дефиниција безбедносног комплекса. Бери Бузен је 1983. године делу „Људи, државе и страх: проблем националне безбедности у међународним односима“ дефинисао безбедносни комплекс као „групу држава чији су примарни безбедносни интереси толико уско повезани да се њихове националне безбедности не могу реалистично разматрати одвојено. Међународни систем састоји се од великог броја безбедносних комплекса, од којих се неки укрштају или преклапају, а неки су засебни“ (Buzan,

1983:106). Самим тим, у средишту пажње нису национални интереси већ безбедносни интереси држава посматрани на регионалном нивоу. Променом схватања безбедности, мења се и разумевање безбедносног комплекса, па Бузен и Вивер у делу „*Региони и моћи: структура међународне безбедности*“ представљају унапређену дефиницију безбедносног комплекса, који је одређен као „сет (скуп) јединица чији су главни процеси секуритизације и десекуритизације толико тесно повезани да се њихови безбедносни проблеми не могу разумети и анализирати одвојено“ (Buzan, Waever, 2003:44).

Не само да је напуштен државо-центрични и војно-политички дискурс фокусиран на националну безбедност, па је отворена могућност за укључивање различитих актера и сектора безбедности, већ посматрање процеса секуритизације и десекуритизације уместо безбедносних интереса, који су раније били у средишту интересовања, показује да су у теорију инкорпорирани елементи социјалног конструктивизма. Национални интереси могу се посматрати и као социјално конструисани, али иако Теорија регионалних безбедносних комплекса оставља простор за проширење свог појмовног апарата, могућности тематизације националног интереса у оквиру овог правца су ограничене.

Теорија која је можда и најконтроверзнија обзиром да у каснијим радовима није помињана, па се стиче утисак да се можда од ње одступило и од стране самих аутора јесте секторска анализа. Сектори се одређују као попришта која повлаче за собом одређене врсте интеракција (Buzan, et al., 1998:7). Самим тим, овај приступ препознаје друштвену заједницу као референтни објекат и пружа могућност анализе безбедности кроз пет сектора (политички, војни, економски, друштвени и сектор заштите животне средине). На тај начин препознају се претње које угрожавају идентитете тих друштвених заједница кроз поменуте секторе, а чиме се остварује шири и обухватнији истраживачки приступ. У моменту формулисања овог приступа начињен је велики истраживачки искорак стављањем фокуса на друга питања изван класичних војних претњи. Тиме је створен простор за истраживање безбедности у широкој преспективи различитих релевантних функција у којима се остварује. Међутим, ограничавање истраживачког фокуса на само пет сектора не исцрпљује динамику и комплексност садашња безбедносне стварности. Самим тим, и истраживање националног интереса кроз секторску анализу би захтевало проширивање овог приступа на нове секторе и успостављање сложене међузависноти међу њима. У супротном, бројна питања нека су одређена као национални интерес попут интеграције државе у неку ширу заједницу, не би могла да се уклопе у постојећу секторску матрицу. С друге стране, можда управо неподударност одређених питања са секторима који су истоветни са најзначајнијим аспектима безбедности представља показатељ да је потребно преиспитивање оправданости одређења тог питања као националног интереса.

4.1.6.2. Велика школа студија безбедности и национални интерес

Критичке студије безбедности заснивају се на кохерентној критици традиционалних студија безбедности. У оквиру њих разликују се две варијанте, прва коју су успоставили Кит Краус и Мајкл Вилијамс, а друга, познатија као Велшка

школа студија безбедности, развила се захваљујући Кену Буту и Вин Џонсону. Прва варијанта пружа ширу перспективу студија безбедности, захваљујући критици традиционалне литературе о безбедности, али не и одговор како треба концептуализовати безбедност. Насупрот њих, представници Велшке школе (често називана и абериствитска школа по Велшком Универзитету Абериствит), претендују да понуде алтернативну верзију студија безбедности, према којој је еманципација циљ проучавања безбедности, са фокусом на нормативни аспект (Smith, 1999:90).

Кен Бут у раду *„Безбедност и еманципација“* наводи да је традиционални приступ безбедности, који је у теорији био доминантан више од пола века, повезан са интелектуалном хегемонијом реализма. Потреба да се продуби и унапреди концепт безбедности проистиче из два извора: прво проблеми са уским, војним схватањем безбедности постају све уочљивији. Тако повећава се свест о притисцима које ствара безбедносна дилема, све се више уважава међузависност безбедности, признаје се да је трка у наоружању резултирала вишим нивоима разорне моћи, али не и сразмерним увећањем безбедности и повећавају се притисци на привреду које ствара велико издвајање средстава на одбрану. Други сет притисака потиче од јачања захтева да се и друга питања укључе у безбедносне агенде. Свакодневне претње по живот и благостање већине људи и нација излазе из оквира војне перспективе, међу којима су економски колапс, политичка репресија, оскудица, пренасељеност, етничко ривалство, уништавање животне средине, тероризам, криминал и епидемије болести. Самим тим, појединац је више угрожен од стране неадекватних политика и влада, а не од стране неполеанских амбиција суседних држава (Booth, 1991:318).

Како Бут закључује, централно питање истраживања теорије и праксе безбедности јесте *„продубљивање“*, при чему безбедност треба разумети како дериватни концепт (Booth, 2008:150). Бут наводи основне идеје које заступа, међу којима се издвајају ставови да појединци не постоје независно (*anatomized individual*), већ имају узајамно конститутиван однос са друштвом и заједницом; у светској политици постоји мноштво актера; и *„ортодоксни нагласак на националном интересу, схваћеном као максимизација државног просперитета и безбедности, треба да буде преусмерена у корист наглашавања људских потреба“* (Booth, 2008:64). За Бута, *„права безбедност“* може бити остварена само од стране људи и група које то не ускраћују другима (Booth, 1991:319). Та *„права безбедност“* може да се оствари само ако се схвати као еманципација.

Средишња тачка еманципацијског приступа безбедности је нормативна посвећеност ономе што је Кен Бут назвао *„стањем несигурности“*. Према овом приступу, студије безбедности морају бити оријентисане на идентификацију, анализу и исправљање несигурности које посебно погађају појединце и групе у конкретним контекстима. Можемо говорити о еманципацији у оној мери у којој се доприноси постизању безбедности коришћењем постојећег потенцијала за промену и информисање о практичним трансформативним стратегијама политичких актера. Остваривање безбедности у смислу еманципације суштински је повезана са ширим политичким трансформацијама што отвара простор у животу људи да доносе одлуке и теже акцијама изван пуког преживљавања (Basu and Nunes, 2013:64). Концептуализовање безбедности као еманципације, како сами заговорници

признају, лакше је рећи него учинити. За њих, сагласност унутар академске јавности о значењу безбедности као еманципације је пресудни предуслов за усвајање концепта у стварном свету. Припадници Велшке школе сматрају да теоретичари традиционалних приступа желе да осигурају свој положај и статус у оквиру савремених студија безбедности. Бут, који себе назива 'палим реалистом', оптимистичан је и тврди да јесте могуће напредовати изван традиционалног и према критичком приступу студија безбедности, јер „академска тема је на крају оно што од ње правимо“ (Floyd, 2007:332).

Велшка школа потврђује своју специфичност комбинујући три групе идеја: фокусираност на појединца као референтни објекат, идеју да разумевање безбедности и пракси јесу политичке у својим претпоставкама и импликацијама, као и нормативно опредељење за отклањање несигурности посредством трансформације политичке области у светлу еманципације (Basu and Nunes, 2013:65) Припадници Велше школе сматрају да је безбедност дериват, односно изведени појам и позивају на политизацију безбедности, са циљем бољег разумевања позиције појединаца, који је референтни облик анализе. У складу са тиме, несигурност се у овом контексту посматра као вишеслојни процес сачињен од економских, политичких и социјалних елемената који угрожавају живот појединаца и групе, а често потиче од саме државе као извора несигурности. Такође, теоретичари овог приступа сматрају да оно што је у „националном безбедносном интересу“ не мора нужно да буде у сврси колективног интереса. Уместо тога, национални интерес подржава безбедност привилегованих елита на начин који често маргинализоване групе на политичком и економском плану чини несигурним (Betts, 2009:70).

Самим тим, „национални безбедносни интерес“ посматран кроз призму схватања Велшке школе, у супротности је са идејом колективног интереса, као интереса свих у друштву и држави, те нужно представља негативну појаву, која служи елитама да задовоље сопствене интересе. Он је прихваћен као продукт реализма и пажња представника овог приступа није била посвећена утврђивању садржаја овог појма. Критике су превасходно биле усмерне ка деполитизовању неједнаких дистрибутивних исхода кроз прорачунавање цене коју сnose маргинализоване групе насупротив бенефитима које имају елите у ономе што је означено као активност у националном интересу. Тиме је пажња представника овог правца ограничена само ка ономе што национални интерес може да представља у контексту његове злоупотребе као реторичког средства за оправдавање одређених политика, а без разумевања садржаја самог појма и другим његовим исходима.

4.1.6.3. Париска школа студија безбедности и национални интерес

Паралелно са развојем увида поменутих аутономних поставки студија безбедности, и политичка конструкција безбедности такође представљала је важну тему. Већи број истраживача анализирају полицијску праксу, формирање поља унутрашње безбедности у Европи и секуритизацију миграција кроз призму политичке социологије и политичке теорије. Као резултат ових истраживачких напора, представили су агенду која се фокусира на професионалце у области безбедности, владину рационалност у безбедности и ефекте политичког

структурирања безбедносне технологије и знања. Са изузетком Хајсманса, већина истраживача на челу са Дијидеом Бигом и часописом „*Културе и конфликти*“, стварала је у Паризу, па их је Вејвер означио као „Париска школа“ (Collective, 2006: 448-449).

За разлику од друге две школе у којима је расправа усмерена ка међународној безбедности, стратешким студијама и истраживањем мира, Париска школа је више заокупљена унутрашњом безбедношћу и њеним спајањем са спољном. Укореењена у криминологији, политичкој социологији, праву и политичкој теорији, критика појма безбедности као мира и јавног реда који спроводе полицијске снаге, заснована је на више фукоовској оцени полиције као облика владања, а мање заокупљена појмом опстанка (Биго, 2012: 189, према: Вилијамс, 2012). Реч је о још једној теорији из опуса критичких теорија која не посматра државу као референтни објекат и која се не бави анализом дискурса, већ се ослања на становиште како је унутрашња безбедност само облик владања. Истраживачки интерес усмерен је ка полицији као структурној пракси, политизацији друштвене несигурности (укључујући хулигане, миграције и контролу државних граница) и структурисање области унутрашње безбедности. Другим речима, Париска школа је заинтересована за емпиријски приступ и фокусирана је на праксу попут истраживања улоге професионалаца у области безбедности, делатност полиције, активности приватних компанија за обезбеђење. Истраживања ових тема усклађују са социолошки оријентисаним приступом, па се у овом контексту користи термин „међународна политичка социологија“ (Peoples, Vaughan-Williams, 2010: 69).

Како би савладали дисциплинарна ограничења између безбедносне анализе међународних односа са једне стране, и криминологије и политичке социологије, са друге стране, као и језичке баријере, група од преко двадесет истраживача учествовала је у изради текста у форми манифеста. На тај начин је радом под насловом „*Критички приступи безбедности у Европи: умрежен манифест*“ пружен другачији фокус на безбедност посредством међународне политичке социологије. Према схватању ових теоретичара, преобликовање концепта (не)безбедности могуће је објаснити посредством два фактора. Пре свега, (де)секуритизација није повезана само са успешним политичким говорним чиновима који усмеравају процес доношења одлука и стварају политику изузетка отелотворену у принудним опцијама. Такође, (де)секуритизација путем уверљивих дискурса или другачијих техника заштите (нпр. видео камере), не смањује увек небезбедност или аутоматски повећава поверење у политике. Безбедност није увек супротна небезбедности, а на основу тога како је дефинисана безбедност, одређује се оно што се сматра небезбедношћу (ризиком или претњом). Полицијска (не)безбедност је онда начин управљања, која повлачи границе страха и nelaгоде код појединца и на колективном новоу. Други елемент представља појава и консолидација професионалних мрежа безбедносних агенција које покушавају да монополизују истину о опасности и nelaгодност кроз везу моћ–знање (Collective, 2006: 457).

Једно од назначајнијих питања које су покренули теоретичари Париске школе односи се на поље практиковања безбедности, односно на функционално и географско проширење унутрашње безбедности и места преклапања са спољном безбедношћу. Биго дефинише поље као „друштвени универзум унутар којег актери имају интеракцију међусобно и са структурама: сложена мрежа односа између

различитих позиција одређених неједнакостима као што су моћ и богатство“ (Peoples, Vaughan-Williams, 2010: 69). Скрећу пажњу да бројни концепти који су развијен у међународним односима (попут безбедносне дилеме) не могу да се примењују у областима ограниченим надлежношћу унутрашње политике (нпр. етнички конфликти). Насупрот томе, сматрају да проширењем унутрашње безбедности долази до извоза полицијских метода у међународну политику и увођења у рутину деловања војних операција у националној арени. Спајање унутрашње и спољне безбедности пружа различите погледе на ефекте поља, па неке безбедносне агенције којима раније није придавана велика пажња (попут жандармерије, царине, граничне полиције и слижби за имиграцију) сада се налазе у центру пажње области безбедности, пошто њихова „продуктивна моћ“ пружа најбољи одговор на савремене безбедносне претње. Управо одатле проистиче главни аргумент представника ове школе: „попут Мебијусове траке, локација агената безбедности (унутрашња и спољна) није фиксна“ (Collective, 2006:459). Може се закључити да је став теоретичара ове школе да је деконструисање границе између тога шта је унутрашње, а шта спољно, довело до нових безбедносних односа између различитих провајдера безбедности, било да су они војска, полиција или приватни сектор.

Аутори манифеста сматрају да су три најзначајнија фактора која је испитала Париска школа: конфигурација контекста, природа питања о којима је реч и сложеност борбе за моћ међу (не) безбедносним професионалцима, унутар и изван флексибилних граница безбедносних поља (Collective, 2006:459). Специфичност поља безбедности у контексту претњи јесте да се конституише „семантички континуум“ у којем безбедосни актери негују страх, нелагоду и (не)безбедност. Кроз развој строжије легислативе и праксе, либерални режими стварају климу која оправдава неопходност даљих нелибералних пракси. На тај начин се поље (не) безбедности отвара за нове могућности (Peoples, Vaughan-Williams, 2010: 69). На тај начин, постављају веома значајно питање, у којем моменту увећање безбедности почиње да ствара небезбедност.

Проширивање поља (не)безбедности утицало је да један од водећих чинилаца постану транснационалне мреже „професионалаца (не)безбедности који одређују шта су главне претње и обликују приоритете у оквиру њих (Биго, 2012: 190, према: Вилијамс, 2012). Из тог разлога представници овог правца сматрају да појам државе не може да се прилагоди овим тензијама које стварају „транснационалне бирократске везе између политичара, судија, полиције, обавештајних агенција и војска. За разлику од онога што реалисти тврде, једном када се успостави ова диференцијација бирократа са њиховим положајима, постаје немогуће вратити се националном интересу или претпоставити националистичку конвергенцију интереса који омогућавају свим странкама да се окупе око једне владе. Напротив, ове диференциране бирократије су заправо исковане у лонцу међународних мрежа, а чине различите политичке секторе аутономним изричито у сврси превазилажења домена професионалних политичара“ (Bigo, 2008: 13 In: Bigo and Tsoukala, 2008).

Идеје Париске школе око које су окупљени теоретичари, указују на то да је предмет њиховог истраживања усмерен на унутрашње аспекте безбедности и његово ширење на спољашње поље безбедности, уз анализу надлежности провајдера безбедности и њихове улоге у изградњи (не)безбедности. Самим тим, показали су

потпуну индиферентност ка појму национални интерес схваћеном у терминима реализма и свега што је уско везано за опстанак државе, спољашње претње и домен међународних односа. Управо, сматрају да је безбедност као опстанак, заштита или сигурност ограничено схватње (Биго, 2012: 185, према: Вилијамс, 2012). Према њима, безбедност је тешко дефинисати, и, иако је тешко ограничити безбедност и друге појаве само на унутрашњу сферу и утврђивати како се прелива у спољну сферу, ова дискусија о повезаности поља безбедности и двојаким улогама провајдера безбедности може бити веома корисна за анализу снага и средстава за остваривање националних интереса. Такође, веома је значајно истицање политике као сржи безбедности и актера који конструишу безбедносну стварност. Управо, Биго примећује да безбедност у језгру своје дефиниције подразумева политику, па су значења безбедности зависна од политике и од оправдавања стратегије домаћих чинилаца. „Дефиниција шта је безбедност у односу шта је небезбедност је политичка борба између чинилаца који имају могућност да прогласе чија безбедност је значајна, а чија може бити жртвована“ (Биго, 2012: 185, према: Вилијамс, 2012). Самим тим, увиди Париске школе у погледу поља безбедности могу бити веома значајни за разумевање националног интереса и унутрашње компоненте националне безбедности.

4.2. Најзначајније концептуализације националног интереса у истраживању безбедности

Росенауова дистинкција употребе националног интереса на средство политичке акције и средство политичке анализе представља тачку сепарације између научне примене овог појма и његове употребе у политичкој пракси. Неспорно је да национални интерес има знатно дужу историју употребе као инструмент политичке акције, а на његову превише честу примену у дневнополитичком дискурсу упозоравао је још Чарлс Бирд. Таква употреба знала је понекад да замагли његову аналитичку вредност, а неким истраживањима је оспораван научни допринос уколико су користила национални интерес за описивање и објашњавање извора преференција држава или за евалуацију њихових појединачних стратегија и тока акција. Упорност и истрајност истраживачких напора теоретичара предвођених Моргантауом да докажу да је реч о корисном аналитичком оквиру за истраживање националне безбедности и спољне политике утицала је да национални интерес остане на самом врху истраживачких питања.

Концептуализација националног интереса у теријским поставкама међународних односа и студија безбедности има различите исходе сходно самом приступу и опредељењу аутора који су приступили његовом изучавању. Сходно томе, овај појам је перципиран као подразумеваући, сложен, недефинисан, превазиђен, оспораван и неопходан за изучавање државе и међународних односа. У категоријалном апарату теоријских поставки његова позиција варира од кључног појма до појма који се не налази чак ни на „проширеној“ листи. Научна дебата на тему одређења националног интереса отворена је најпре код теоретичара реализма и то захваљујући раду Ханса Моргантауа. Касније се ова дебата преноси у друге теоријске правце, а највише у социјални конструктивизам. На темељима ова два приступа израђене су бројне докторске дисертације у којима је предмет

истраживања национални интерес⁶² (Прилог 1). У истраживачком дизајну ових дисертација коришћени су различити временски оквири истраживања од краја Другог светског рата до данас и различите просторне одреднице. Тиме се изнова потврђује научни допринос и анализички значај који има национални интерес.

Велики допринос у даљој концептуализацији и операционализацији националног интереса, као и у систематизацији знања у вези са њиме, имају теоретичари који не могу да буду сврстани у неку одређену теоријску оријентацију. Њихова промишљања о овој истраживачкој теми, покушаји да се успостави адекватан појмовни апарат, установе нивои општости и корелација међу појмовима, односно израде типологије националног интереса, врло су запажени у научној заједници. О томе сведочи велики број научних радова који обилују хетероцитатима теоретичара попут Џозефа Франкела и Доналда Нектерлајна. Такође, приликом израде типологија националног интереса, теоретичари најчешће користе класификације националног интереса које је представио Ханс Моргентау. Међутим, интерпретације ових класификација су различите и из њих проистичу разноврсне типологије националних интереса.

4.2.1. Анализа националног интереса Томаса Робинсона

Средином XX века дошло је до развоја већег броја плодноносних теоријских оријенација, а теоријска празнина почела је да се попуњава кроз експанзију изнутра, међусобно повезивање теорија и њихово тестирање кроз практичну примену (Robinson, 1967:135). Росенауово истраживање било је мотивисано његовим уочавањем четири велика проблема у теоријској мисли тог времена: оштрој подели између традиционалне политичке анализе и бихевијарног или научног приступа; неутемељеност нових приступа на постојећим знањима и методологији, неприменљивост нових теорија и методологије на реалан свет и превласт и пристрасност европско-америчке мисли у међународним односима (Robinson, 1967:136-137). Како би предупредио бар неке од ових проблема, Робинсон је осмислио истраживање које је имало бројне позитивне исходе, међу којима је најзначајнија исцрпна анализа начина на које је Моргентау концептуализовао национални интерес.

Моргентау је током тридесет година истраживања националног интереса у великом броју радова користио различите појмове, које најчешће није доводио у међусобну везу. То је резултовало ситуацијом да је у сврху националног интереса користио читаву лепезу значења: „заједнички и сукобљени интереси, примарни и секундарни интереси, почетни интереси, заједница интереса, идентични и комплементарни интереси, витални интереси, легитимни интереси, посебни или ограничени интереси, материјални интереси, темељни интереси, неопходни и променљиви интереси“ (Robinson, 1967:138). Реч је о читавој плејади различитих врста интереса наизглед без иједног критеријума класификације, што ограничава њихову аналитичку вредност. У покушају да уведе ред међу ове категорије,

⁶² Коришћена база за претрагу докторских дисертација био је *Open Access Theses and Dissertations*, Интернет: <https://oatd.org/> и приказане су докторске дисертације на тему националног интереса коју је у публиковане у целисти на енглеском језику.

Робинсон се одлучује за индуктивни притуп који истовремено значи повезивање теорије и праксе, па закључује да термини могу да се сведу на две опште категорије: национални интерес једног народа или заједнички интереси два или више народа (1967:138).

Робинсон дубљу анализу категорија које је идентификовао Моргентау започиње са поља националног и препознаје класе појмова посредством којих је могуће разумети интерес једне државе или национални интерес. Сматра да се национални интереси једне државе могу груписати према три основне категорије (1) степену примарности интереса, (2) степену трајности интереса, (3) степену општости интереса, што Робинсон представља помоћу дијаграма (Графикон 2). Укрштањем три основне категорије долази се до укупног броја од осам различитих типова интереса које једна нација може да има, где један интерес одређују три категорије (нпр. примарни, трајни и посебан интерес). Робинсон појашњава своју логику на којој је одредио ове три категорије, односно појаснио је које појмовно уопштавање је извршио, али не и начин на који је то урадио:

„(а) примарни интереси обухватају синониме: витални, легитимни, темељни и неопходни национални интереси;

(б) посебни интереси укључују као синониме: материјални и ограничени национални интереси;

(ц) секундарни интереси укључују као синоним: не-витални национални интерес“ (Robinson, 1967:139).

	примарни (а)	секундарни (ц)
трајни	посебни (б)	
	општи	
променљиви	посебни (б)	
	општи	

Графикон 2. Графички приказ националних интереса једног народа (Robinson, 1967:139)

Робинсон није посебно појаснио логичну утемељеност постављања ове типологије националног интереса, већ је за њега било значајно да буде препозната свака врста националног интереса коју је Моргентау користио у својим радовима. Такође, појаснио је сваку од шест поменутих категорија интереса и одредио њихов опсег:

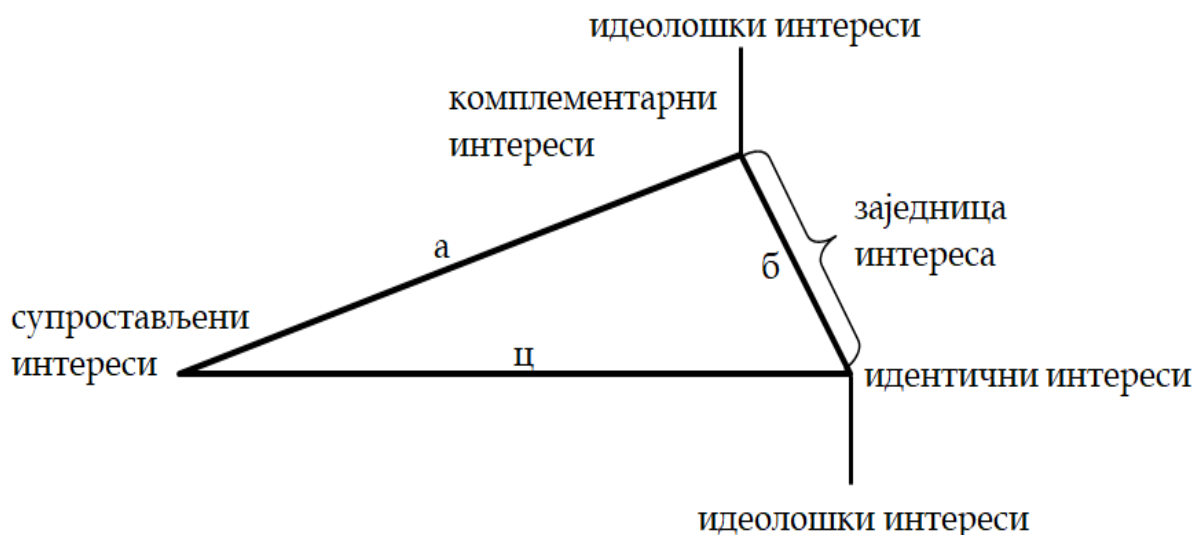
1) *Примарни интереси* укључују заштиту физичког, политичког и културног идентитета нације и опстанак од напада изван. Примарни интереси никада не

могу бити доведени у питање, нити се њима може трговати и све нације имају исте примарне интересе;

- 2) *Секундарни интереси* јесу они који нису подведени под примарне интересе, али доприносе њиховом остварењу. Примери ових интереса јесу: заштита грађана у иностранству и очување имунитета дипломата;
- 3) *Трајни интереси* су релативно стални током дугих временских периода;
- 4) *Променљиви интереси* јесу они чија је функција у вези са „унакрсним токовима личности, јавног мњења, засебних интереса, партијских политика и моралних токова“. Другим речима, то је оно што дата нација у одређеном тренутку бира да сматра националним интересом;
- 5) *Општи интереси* су они које нација може да примени на велико географско подручје, велики број нација или у неколико специфичних области (нпр. економија, трговина, дипломатски односи, међународно право итд.);
- 6) *Посебни интереси* су обично јасно дефинисани у времену/простору и углавном су логични изданак општих интереса (Robinson, 1967:140-141).

Према овој класификацији сваки национални интерес би могао да буде позициониран у предложеној матрици и на тај начин описан помоћу три придева: суверенитет би био примарни, општи и трајни интерес, а заштита становништва у иностранству би био секундарни, трајни и специфичан интерес. Посебан значај матрице огледа се у чињеници да није представљен ни један фактор који би се односио на неку засебну или конкретну државу (нпр. велику силу), већ су применљиви на сваку државу без обзира на опсег моћи којима располаже, односно на капацитете.

Робинсон се затим фокусирао на анализу интереса два или више народа које назива интернационалним интересима. Степен или недостатак заједничког интереса између две или више држава представио је као темена троугла у графичком приказу, па разликује супростављене, комплементарне и идеолошке интересе (Графикон 3). Постоје три континуитета интереса између две или више нација представљане странама троугла. Почетни интереси не могу бити представљени јер их, по дефиницији, државе још нису исказале, а када их буду дефинисале, биће представљени као тачка на једној линији дијаграма. Идеолошки интереси су увек изграђени на темељима неких уобичајених интереса (Robinson, 1967:140).

Графикон 3. Приказ националних интереса две или више држава (Robinson, 1967:139)

На крају Робинсон је појаснио значење поменутих интернационалних интереса држава:

- 1) *Идентични интереси* јесу национални интереси који су заједнички за дате нације;
- 2) *Комплементарни интереси* између нација су они који који, иако нису идентични, имају капацитет да представе основу договора о одређеним питањима;
- 3) *Супростављени интереси* су они интереси који не подпадају под претходна два. Треба напоменути да се данашњи супростављени интереси већ сутра могу трансформисати кроз дипломатију или услед протока времена у идентичне или комплементарне интересе (Robinson, 1967: 141).

Реалисти, укључујући и Моргентауа, сматрају да савезништво са другом државом може бити погодан начин за остваривање националних интереса. Дискусија о националним интересима се продубљује када се уврсти савезништво као средство њиховог остварења. Робинсон је на систематичан начин приказао и интерпретирао карактеристике савезништва између држава сходно националним интересима који се њима остварују (Табела 2).

Табела 2. Класификација савезништва према националним интересима (Robinson, 1967: 145)

	НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС	САВЕЗНИШТВО
1.	Врста заједничког интереса: Идентични или комплементарни, идеолошки	Идентично или комплементарно и/или идеолошко
2.	Увећање моћи и користи: обострано увећање једнострано увећање	Обострано савезништво Једнострано савезништво
3.	Степен општости националног интереса: примарни или општи секундарни или посебни	Опште савезништво Ограничено савезништво
4.	Временски обхват националног интереса променљиви национални интереси трајни национални интереси	Привремено савезништво Трајно савезништво
5.	Степен ефективности у смислу заједничких политика и акција	Оперативно савезништво Неоперативно савезништво

Томас Робинсон је сумирао на језгровит начин Моргентауове ставове о врстама и карактеристикама савезништва према врстама националних интереса. Конципирајући ове ставове у форми девет тврдњи, Робинсон је укристио националне и интернационалне интересе и у корелацијски однос укључио друге појмове попут моћи. Тако сматра да „релативни степен примата националних интереса изражених у савезу обрнуто је пропорционалан моћи нације: слаба нација ће ући у савез да бране примарне, и јака секундарне интересе“ (Robinson, 1967:146). Када је реч о успешности савеза, наводи да „иако савез може бити заснован на једнакости (није једностран у расподели моћи и користи), неће успети осим ако (а) не постоји идентитет интереса, који се огледа у циљевима савеза и (б) свест о овом идентитету који је илустрован кроз „заједничке мере“ и „спонтану сарадњу“ (1967:146).

Иако је реч о теоријском уопштавању које не може да се примени на све савезе, допринос ове систематизације знања огледа се у довођењу националних интереса у везу са савезништвима међу државама, које су утрле пут даљим истраживањима. Приказ различитих димензија овог комплексног односа попут карактеристика савезништва (степен кохезије између држава, идеолошки аспеката) и различитих врста националног интереса, указују на потребу дубљег истраживања овог феномена. Робинсон је направио и још један специфичан искорак у овој сфери када је анализирао исход дипломатских односа између два народа кроз врсту и степен

компатибилности интереса. Сматра да постоје три потенцијална исхода преговора: уколико су интереси два народа примарни и неспојиви (сукобљени), преговори нису могући; уколико су интереси примарни и компатибилни (заједнички или комплементарни), преговори редефинишу наизглед некомпатибилне интересе; и уколико су секундарни (компатибилни или некомпатибилни) интереси, компромис се постиже кроз „трговину интерес за интерес“ (Robinson, 1967:148).

Допринос рада Томаса Робинсона у концептуализацији националног интереса огледа се првенствено кроз систематизацију обимног опуса Ханса Моргентауа. Његов рад није лимитиран на пуко препричавање, већ је Робинсон претендовао да увеже знања и направи графички приказ врста националног интереса, чиме је уложио напор ка креирању матрица, а што је тренд који су касније пратили бројни аутори попут Нектерлајна. Истовремено, пружио је нов увид у рад Моргентауа и интерпретирао је његово истраживање на начин да национални интерес постане апликативна категорија у истраживањима. Повезивањем ових налаза са праксом, пружио је нов квалитет у истраживањима где је национални интерес постао аналитички оквир за истраживање спољних политика држава, и то годину дана пре публикавања чувене Росенауове дистинкције националног интереса.

4.2.2. Типологија националног интереса Мајкла Роскина

Моргентауов рад различито је интерпретиран и представљао је основу за израду бројних типологија националног интереса. Као и Робинсон, и Мајкл Роскин се у раду из 1994. године „Национални интерес: од апстракције до стратегије“ фокусирао на реалистичко схватање националног интереса и сродних појмова, примарно на Моргентауове закључке (Табела 3).

Табела 3. Типологија националних интереса (Roskin, 1994:5)

ТИПОВИ НАЦИОНАЛНОГ ИНТЕРЕСА	
ЗНАЧАЈ	Витални
	Секундарни
ТРАЈАЊЕ	Привремени
	Трајни
СПЕЦИФИЧНОСТ	Специфични
	Општи
КОМПАТИБИЛНОСТ	Комплементарни
	Конфликтни

Роскин је представио исте параметре националног интереса као и Робинсон, с тим да је у једну матрицу унео врсте националног интереса једне државе, као и оне који се односе на две или више држава. Тиме је идентификовао осам врста националних интереса подељених у четири категорије. Ова типологија је једноставнија од Робинсонове јер не укршта параметре, већ је конкретан национални интерес потребно унети у три поља како би се одредио његов значај, трајање и специфичност. Мало је нејасно како би се утврдила компатибилност обзиром да не постоји простор да се унесе друга држава спрам које би се анализа радила. Осим уколико Роскин није представио међусобну компатибилност различитих националних интереса једне државе, што не може да се тврди јер је изостао опис врста националног интереса који су коришћени као параметри. Из поменутих разлога ова матрица има више описну вредност да помогне идентификацији карактеристика националног интереса, него што има аналитичку вредност.

Мајкл Роскин је имао увиде у димензије националног интереса које су значајне за савремено истраживање овог феномена у безбедности. Пре свега, уочио је факторе који утичу на одређење националног интереса попут културе, вредности и уверења. Његов допринос у концептуализацији националног интереса огледа се и у препознавању актера који дефинишу националне интересе. Као најзначајније актере означио је елите, с тим да је издвојио економску елиту која „може одредити поседе у иностранству као национални интерес“ и образовну елиту која „може пробудити или одржати пажњу на ономе што иначе није од интереса за општу публику“. Иако у негативном контексту, указује на улогу медија као актера који „буди пажњу опште јавности“ (Roskin, 1994:12). Такође, указа је и на улогу бирократије у остваривању политика и националних интереса „природа бирократије је да настави марш у задатом правцу, што може да обухвати и националне интересе“ (1994:13).

4.2.3. Употреба националног интереса према Џозефу Франкелу

Монографија Џозефа Франкела под називом „*Национални интерес*“ из 1970. једно од најцитиранијих дела и незаобилазни извор података за анализу код већине истраживача који се баве овом проблематиком. У овом раду Франкел пружа приказ ранијих радова и сужава фокус на анализу националног интереса за који сматра да је „најсвеобухватнији опис целокупног вредносног комплекса спољне политике. Такође је изузетно нејасан концепт. Као и сви други комплексни концепти, ствара искушење да се оде у крајност“ (Frankel, 1970:26). Закључује да је „могуће је организовати око националног интереса наше размишљање о сврси спољне политике и међународног понашања уопште“ (1970:27). Истраживачка амбиција Франкела усмерена је ка разјашњавању овог концепта и приказивању његове корисности у анализи сврхе спољне политике. Адекватној употреби овог концепта, како Франкел здраворазумски примећује, мора да претходи његово објашњење. Први корак у том процесу представља системски опис и уређење емпиријски доступних података, али тако да током касније обраде ових података она буде компатибилна са другим теоријским правцима. На тај начин могуће је поставити

темеље за идентификацију варијабли које су валидне и поуздане, а кључна конструкција истраживања што оперативнија и мерљивија (Frankel, 1970:28).

Ова размишљања одлично демонстрирају убедљивост Франкеловог приступа ослобођеног стега стриктности постојећих теоријских праваца. Иако не размишља у категоријама неке одређене теоријске оријентације, разуме значај интердисциплинарности у истраживању друштвених појава. Указује на значај формулисања категоријалног апарата који би био компатибилан са другим приступима у изучавању међународних односа, са циљем да истраживачки захват буде што свеобухватнији. Истовремено, не инсистира на мерењу у истраживању друштвених појава, чак и истиче погубност чистог квантификовања у истраживањима, без узимања у обзир ширег контекста истраживане појаве. Тиме указује на потребу читања квантитативних података у корелацији са квалитативним, како би се разумеле све димензије истраживаног феномена. Ова Франкелова схватања су изузетно прогресивна, што даје нов квалитет изучавању националног интереса и пружа актуелност његовим закључцима⁶³ (1970:28-29).

Френкел је предложио класификацију националног интереса за коју сматра да је пригодна с обзиром да свака употреба националног интереса може да се подведе под неку од предложених категорија. На тај начин покушава да пружи контекстуалну дефиницију, иако прихвата да постоји могућност да дође до преклапања ових категорија. У складу са тиме, Франкел разликује три групе интереса: аспирацијске, операционалне, експланаторне и полемичке интересе. На *аспирацијском нивоу*, национални интерес се односи на идеалан скуп циљева које би држава желела да оствари, а чињеница да те циљеве не следи активно не значи да су они политички ирелевантни. Франкел износи и карактеристике аспирацијских циљева како би их диференцирао од осталих група: они су дугорочни циљеве који су укорењени у историји и идеологији; овај тип циљева привлачи већу пажњу опозиционим странкама, него онима у власти које су окупиране задацима управљања. Иако не утичу директно на политику, они омогућавају сврху или правац. Затим, нису потпуно артикулисани и координисани, могу бити контрадикторни и не захтевају „студију изводљивости“. Такође, одређени су политичком вољом, а не капацитетима и идеологија је снажна одредница (Frankel, 1970:31-32). Посматрани на аспирацијском нивоу, национални интереси не утичу директно на стварање политике државе, а од других нивоа разликују се према временском оквиру, пореклу, утицају и капацитетима.

На *операционалном нивоу* национални интерес се односи на укупан број интереса и политика које се реализују. Карактеристике ових циљева посредством којих се разликују од аспирацијских јесу: реч је о краткорочним циљевима, проистичу из разматрања потреба и углавном су брига владе или странке на власти. Користе се у дескриптивној, а не у нормативној форми и значајно су мање

⁶³ Франкел је идентификовао начине посредством којих анализа националног интереса пружа помоћ у разјашњавању сврхе, динамике и смера спољне политике. Препознаје четири начина: „дефинисање визије доброг живота и обезбеђивање мерила за процену тежњи; упоређивање аспирација са стварним политикама; пружање општег критеријума за евалуацију спољне политике и предвиђање објашњења и рационализације које су обично формулисане у смислу националних интереса“ (Frankel, 1970:29).

међусобно контрадикторни од интереса на аспирацијском нивоу. Увршћују се у политике на основу њихових процена за успех и кључна варијабла у њиховом одређењу јесу капацитети, а не политичка воља (Frankel, 1970:32-33). Закључује се национални интереси на операционалном нивоу специфичнији и мерљивији од оних на аспирацијском, временски су оријентисани и достижнији, али су ограничени доступним ресурсима и капацитетима планираним за њихову реализацију.

На *експланаторном и полемичком нивоу*, концепт националног интереса служи за објашњавање, процену, рационализацију или критику спољне политике. Њихова основна улога јесте да покажу исправност сопствених аргумената, односно нетачност противничких. Најважнији извори јесу званични документи, изјаве шефова влада и министра спољних послова, а релевантни извори су и дипломатске белешке и изјаве током иностраних посета, попут посетама УН. Такође, битне су незваничне извори, попут изјаве дате током парламентарних дебати и дискусије у медијима (Frankel, 1970:35). Франкел скреће пажњу да анализа садржаја изјава које дају званичници захтева посебан опрез, јер се изјаве могу разликовати зависно од прилике и присутне јавности. Ипак, уколико ове изјаве даје исти појединац у сличним приликама, промене у фреквенцији, дужини и свеобухватности могу бити значајни индикатори (Frankel, 1970:36). За научна истраживања овај ниво националног интереса је изузетно значајан и указује који извори података су релевантни за анализу садржаја.

Сва три нивоа анализе су значајна за разумевање различитих димензија националног интереса, с тим да је операционални ниво можда најухватљивији, а полемички најплодоноснији за истраживање. И сам Франкел сугерише да је препоручљиво анализу започети на оперативном нивоу, јер су интереси и политике које су актуелне много конкретније од оних ка којима се тежи, па је лакше пронаћи објективне критеријуме за њихово вредновање. Аспирацијски ниво може бити адекватан за продубљивање дискусије и указује на растојање између реалне политике и оне ка којој се тежи. Коначно, експланаторни и полемички ниво је најплоднији извор података и ова издвојена анализа би требало да помогне у процени употребљених аргумената, можда чак и индикатора националног интереса, за друга два нивоа анализе (Frankel, 1970:37).

За анализу националног интереса у сфери безбедности, изузетно су значајни закључци који се односе на врсте политика које су обухваћене. Франкел наводи да је национални интерес категорија која је применљива на унутрашњу политику, али преферира његову употребу у контексту спољне политике. Прихвата да су области унутрашње и спољне политике испреплетане, али сматра да у анализи националног интереса ове две области треба раздвојити, као и да је пригодније за унутрашњу сферу користити алтернативне појмове попут „јавни“ и „општи“ интерес. Франкел је заузео чврст став по питању неопходности ове дистинкције и навео четири аргумента који говоре у прилог томе. Параметри деловања државе у ове две области су различити: на унутрашњем плану располаже са више ресурса и вишим степеном контроле над појединцима и групама да им наметне појам општег добра, него што има утицај на друге државе у међународним односима. Затим, сматра да су циљеви ове две политике различити: спољна политика је фокусирана на опстанак и

одбрану, и посматра из другог угла елементе који су уско повезани са онима који припадају унутрашњој политици попут спољне трговине и издатака за одбрану. Такође, у унутрашњој политици често је дискутабилно шта је опште добро обзиром да је јавни интерес углавном редукован на оно што произилази из интеракције парцијалних интереса. С друге стране, спољна политика је заснована на концепту националног интереса за који се сматра да представља цело друштво. И као четврти аргумент Франкел наводи да владе држава имају монопол над дипломатијом и одбраном, као централним категоријама спољне политике, док мању улогу имају у обликовању унутрашње политике у којој значајну улогу имају појединци и групе (1970:38-39). Укрштањем ових аргумената са новоима националног интереса, закључује се да су национални интереси на аспирацијском нивоу подложнији пресеку унутрашње и спољне политике, док су на операционалном нивоу оријентисани ка међународном окружењу па су предмет спољне политике.

За Франкела унутрашња политика представља политику подложнију утицају бројних актера који су носиоци различитих парцијалних интереса, па је самим тим је теже утврдити шта је интерес свих. Улога државе у конструисању јавног интереса није баш најјасније представљена, обзиром да наводи да држава не обликује у потпуности тај интерес, али посредством ресурса који су јој на располагању она има контролу њима, па чак и већу него над интересима у међународним односима који су означени као национални. Дакле, национални интерес је категорија спољне политике у чије утврђивање јавност нема толики уплив, па је самим тим једноставније одредити његов садржај и то посредством актера који креирају политику у датом друштву, а то су владе. Није посвећена посебна пажња начину на који владе креирају ове интересе, нити зашто се претпоставља да је тако креиран интерес заједнички за цело друштво. Иако Франкел није присталица употребе националног интереса у унутрашњој политици, критика и аргументи које је изнео пружају могућност за другачији приступ истраживању унутрашње димензије безбедности која ће да уважи постојеће недостатке употребе националног интереса за ову анализу.

Самим тим, читав истраживачки приступ може бити унапређен уз покушај превазилажења уочених недостатака у Франкеловом приступу. Пре свега, потребно је значајно унапредити категоријални апарат и кроз изградњу кохерентног појмовног оквира предупредити конфузију која се јавља између појмова истог ранга попут националног и јавног интереса, али и оних који нису истог ранга у операционализацији, попут интереса и циљева. Затим, додатне напоре треба уложити у идентификацији актера који креирају политике, мотивима и начинима на који конструишу интересе, па тек онда истражити инструменте посредством којих остварују интересе претходно операционализоване на циљеве. Такође, треба уважити и околност на коју Франкел упозорава да, иако проблеми са повезивањем поменути две политике произилазе из недовољне истражености, конфузија између јавног и националног интереса може бити и намерно изазвана. У случају када владе држава не могу да утврде или договоре приоритете јавне политике, често траже уточиште у усмеравању пажње јавности ка спољним притисцима и наглашавају неопходност одбране од опасности, стварне или имагинарне, која потиче из међународног окружења (1970:40). Обзиром да се национални интерес у одређеној мери заснива на концензусу парцијалних интереса актера који их конструишу,

полемички ниво анализе националних интереса би могао да укључи у своју анализу злоупотребе које проистичу не из нетачно одређених интереса, већ из пружања приоритета одређеним интересима у датом моменту.

Франкел је дискусију о националном интересу додатно обогатио размишљањима о његовим димензијама и идентификовао је три основне димензије којима је експлицитно посветио пажњу и још три димензије које је навео у засебном поглављу. У корпусу три основне димензије, прва димензија националног интереса обухвата бирократску поделу која осликава различите функције и активности владе државе, чиме се везује за *контекст*. Према контексту разликује се стратегијска/војна, политичка/дипломатска и економска димензија националног интереса (Frankel, 1970:54). Франкел скреће пажњу на оно што се назива „проблеми интелектуалне кординације ових димензија“. Наиме, основни образац ових односа је једноставан - национални циљеви су политички одређени, стратешки циљеви треба да буду у сврси политичких, док економски циљеви подразумевају обезбеђивање потребних средстава за несметано функционисање државе или ограничавање одређених средстава. Међутим, равнотежа између ове три димензије увек је била деликатно питање, јер политички циљеви могу наметнути стратешке циљеве изван војног потенцијала или економских ресурса државе; стратешки циљеви могу разорити политичке циљеве и наметнути неподношљива економска оптерећења; односно економски циљеви који се такмиче са трошковима стратегије могу нарушити војну моћ и угрозити спољну политику (Frankel, 1970:55).

Друга димензија националног интереса према Франкелу јесте *салијентност*, а која обједињује квалитете као што су значај, истакнутост, хитност и интензитет (Frankel, 1970:61). Ова димензија представља спој објективних (временских) фактора и субјективних (вредносних) фактора. Представља најизазовнију димензију за остваривање, јер се изражава кроз релативност националног интереса. Једном када елемент националног интереса постане салијентан, он бива изложен расправи вођеној од стране шире јавности или елита пре него што се донесе одлука. Чињеница да је неко питање постало салијентно не осигурава неку посебну акцију, решење или третман, односно може остати нерешено (Frankel, 1970:63-64).

Трећа димензија националног интереса односи се на *обим* националног интереса и обухвата срединске утицаје (геополитичке), вољу политичких актера и капацитете државе повезане са моћи (Frankel, 1970:67-69). Када ове димензије националног интереса разматрамо у контексту мале државе са лимитираним опсегом моћи, то подразумева да је неопходно да контекст националног интереса буде уравнотежен у складу са реалном проценом ситуације у којој се држава налази. Како је национални интерес државе са мањим опсегом моћи углавном редукован на опстанак, салијентност није тешко утврдити, док је обим ограничен на непосредно геополитичко окружење. Такође, учачава се да димензије националног интереса првенствено обухватају објективне категорије.

Овима је Франкел исцрпео основне димензије националног интереса, али је у засебном поглављу анализирао још три додатне димензије које сматра да су корисне за анализу националног интереса: виталност интереса, простор и време. Ове три димензије треба да буду у служби јаснијег утврђивања основне три димензије и

представљене су као категорије нижег нивоа општости. Када је реч о *виталности интереса*, дотиче се непостојања општеприхваћеног критеријум за одређивање виталности неког интереса, иако постоји извештај концензус међу државама шта је за њих витални интерес, попут опстанка. Одредница да је нешто витални интерес уочава се кроз понашање државе која није вољна да поводом тог интереса прави уступке, односно да је спремна да уђе у рат због њиховог остваривања. Франкел је навео и два фактора чијом променом се мења и витална димензија интереса: прво променом вредности коју актери желе да очувају може се променити и интерес посредством којег чувају дату вредност. Друго, у процену виталности интереса увек су урачунати капацитети за њихово остваривање, а самим тим и процењени трошкови (1970:73-75). Франкел је овиме успоставио веома значајну корелацију између националних вредности и националних интереса чијим се остваривањем штити дата вредност. Национални интерес није категорија која егзистира за себе, већ је склона променама у складу са вредностима, али и ресурсима који су на располагању да се дата вредност заштити.

Просторну димензију националног интереса Франкел одређује као географску димензију међународне политике, једну од основних елемената државе, елемент моћи и традиционални циљ спољне политике. У склопу ове димензије сматра да је потребно анализирати три основна просторна аспекта: територија, границе и „витално језгро“ или „нервни центар“. Територија државе заједно са народом и владом, јесте суштински елемент државе и безбедност територије чини језгро свих концепција националног интереса. Фиксне границе територије су од изузетне важности, будући да према правној теорији унутар њих држава ужива пуну суверену власт. Ипак, у реалности, ситуација не одговара у потпуности овој теорији јер са напретком савремених технологија, државне границе су изгубиле на значају. Све државе су постале рањиве на стратешке, економске и психолошке продоре, па потпуни државни суверенитет над неком територијом повлачи се у сферу правне фикције. „Витално језгро“ укључује три компоненте које се најчешће не преклапају на једном месту: простор на којем се налазе најзначајније владине институције, простор са највећим концентрацијама становништва и главне индустријске центре. Обзиром да су периферни делови земље најчешће мање развијени, могу захтевати већи напор владиних агената, па државе теже да прошире национални интерес из „виталног језгра“ на територију целе државе како би изједначиле економски и социјални стандард, смањиле незадовољство националних мањина, опасност од субверзије која је посебно опасна у пограничним областима (1970:76-78).

Ова дискусија указује да су у савременом свету границе националне државе изузетно значајне, али и да је паралелно актуелан још један процес, односно детериторијализација државе као последица развоја читавог друштва. Истовремено, унутар националне државе могу да се одвијају процеси који указују да дефинисани национални интереси нису увек интереси свих грађана, те да око њих не мора да постоји некакав друштвени концензус. У том комплексном окружењу национални интерес се суочава са бројним структурним изазовима, те његова просторна димензија истовремено може да превазилази државне границе, а опет не мора да се на унутрашњем плану подудара са територијом коју насељавају грађани државе. Просторна димензија националног интереса посебно одржава живом

расправу о националним и државним интересима као сродним и комплементарним, али не и идентичним концептима.

Веома је тешко успоставити концензус када је реч о *временској димензији* националног интереса, али Франкел је ову димензију укристио са претходно објашњеним нивоима анализе националног интереса. Тако сматра да је разлика у временској димензији између аспирацијског и оперативног нивоа у временском распону који се узима у обзир. Временски распон на оперативном нивоу је краћи, док је на аспирацијском нивоу овај распон већи обзиром да доносиоци одлука често задиру у даљу прошлост и будућност. На експланаторном и полемичком нивоу прошлост и будућност служе као извори аргумената и рационализације (1970:193).

Истраживачки напори Џозефа Франкела у концептуализацији националног интереса резултовали су првенствено покушајем да се успоставе различити нивои анализе и различите димензије националног интереса. Тиме је увео бројне категорије у анализу националног интереса и сваку од њих је описао и објаснио, али ове појмове није међусобно доводио у везу. Самим тим, он ове појмове није синтетисао у кохерентан појмовни апарат који би објаснио различите аспекте, већ се њиховом употребом долази до парцијалних сазнања. Посредством дискусије како се дефинишу национални интереси, који су главни фактори који утичу на њихов избор, одређивање приоритета и објашњење, Франкел пружа аргументацију о поменутом три нивоа и шест димензија које чине укупност националног интереса.

Истраживачки апови Франкела имали су велики утицај на истраживачку заједницу. Теоретичари безбедности и међународних односа су неке његове премисе уважили и имплементирали у своја истраживања, док су неке налазе критиковали. Милетић прихвата схватање Франкела у погледу фактора који утичу на обим националног интереса, дакле о утицајима околине и вољним актима, али критикује приступ Франкела у погледу придавања значаја вољном елементу. Заправо, Милетић сматра да је овај моменат пренаглашен, те да је Франкел недовољно указао на друштвено-економске, политичке и идеолошке корене националног интереса (Милетић, 1978:161). Са аспекта наука безбедности, можда најзначајнија критика односи се на стриктно везивање националног интереса за спољну политику и недоследност и нејасноћа приликом навођења улоге доносиоца одлука у унутрашњој политици. Није могуће стриктно направити поделу између ове две политике, посебно јер актери који учествују у креирању, дефинисању и конструисању националног интереса нису подељени децидно на једну од поменутих две сфере. Када је реч о средствима или инструментима за остваривање националног интереса, ову поделу на унутрашњу и спољну сферу могуће је само условно направити. Самим тим, национални интерес не треба посматрати искључиво као категорију међународних односа, већ у пресеку унутрашње и спољне, безбедносне политике, као и других јавних политика. Свакако, значајно је што је Франкел ову димензију безбедности уврстио у анализу, обзиром да аутори пре њега нису улазили у ова разматрања, као и његови напори да обогати ову анализу ствљањем у фокус доносиоце одлука, улогу имица, мотивацију и вредности чиме је додатно расветлио процес доношења политичких одлука.

4.2.3.1. Адаптација Франкеловог модела

Размишљања Џозефа Франкела била су инспиративна за бројне теоретичаре који су истраживали национални интерес. Један о теоретичара који је анализирао овај концепт позиционирајући га у сферу безбедности, а под утицајем Франкелових спознаја, је Сајмон Вилијамс. Вилијамс је у докторској дисертацији „Улога националног интереса у дебати о националној безбедности“ анализирао радове пет аутора који су истраживали национални интерес из различитих, па чак и супростављених перспектива, како би што обухватније расветлио различите аспекте овог концепта. Синтезом знања из различитих приступа покушао је да истражи на који начин се национални интерес користи у британском безбедносном и одбрамбеном размишљању.

Своје истраживање Франкел је осмислио тако што је из рада Џејмса Росенауа одредио пет општих места спорења међу теоретичарима који су истраживали национални интерес, а затим је кроз те „наочаре“ читао радове Чарлс Бирда, Бернарда Бродија, Марте Фајнамор, Џозефа Франкела и Доналда Нектерлајна. Истражујући рад Франкела, Вилијамс је сумирао и затим представио све појмовне категорије које је описао Франкел у тродимензионалном моделу (Графикон 4). Овај модел обухвата три нивоа националног интереса: аспирацијски, оперативни и експланаторни и полемички ниво које је ставио дуж једне осе, затим три основне димензије националног интереса: контекст, салијентност и обим дуж друге осе. Посебну пажњу посветио је димензијама националног интереса које су у сврси основним димензијама: простор, време и витални интереси, а које је ставио дуж треће осе, обзиром да сматра да су то димензије другог реда које имају улогу у обликовању примарних димензија контекста, салијентности и обима интереса (Williams, 2012:29).

Вилијамс је интерпретирао да, када је реч о простору, Франкел препознаје да су физичка дистанца и границе апсолутне у погледу географије, али релативне у зависности од начина транспорта, економске способности и културних склоности. Време је једна од кључних одредница да ли је интерес аспиративан или оперативан. Класификовање интереса као виталног повезано је са вероватноћом изазова, снагом изазова и потенцијалном штетом по виталност националног друштва које није успело да заштити тај интерес (Williams, 2012:29-30). Вилијамс критикује Франкела што није успоставио неки од модела посредством синтезе идентификованих и објашњених појмова и сматра да Франкелов приступ кроз појединачно објашњење категорија не пружа једноставан водич за разумевање националног интереса.

		Виталност		
		Простор		
		Време		
	Контекст	Салијентност	Обим	
Аспирацијски ниво				
Операционални ниво				
Експланаторни и полемички ниво				

Графикон 4. Вилијамсов приказ Франкелових категорија/димензија (Williams, 2012:31)

Вилијамс сматра да је Франкел успоставио оквир да се, након што се идентификују интереси, они могу лоцирати у смислу да ли су аспиративни или оперативни, као и степен приоритетности који ће уживати на основу димензија првог и другог реда. Оквир пружа механизам који може да се користи за испитивање експланаторних и полемичких интереса как би били поткрепљени или одбачени у смислу политике и будућег развоја стратегије (Williams, 2012:30). Интереси другог нивоа су у сврси појашњавања интереса првог нивоа, самим тим су поткатегорија и из тог разлога их је Вилијамс сместио дуж треће осе. Ова оса је најпроблематичнија обзиром да су просторна и временска димензија карактеристика свих интереса, док каа је реч о карактеристици виталности, представља посебан случај за спољне безбедносне интересе државе.

Поред тродимензионалног модела, Вилијамс је представио и једноставнији, дводимензионални модел у којем су представљене генералне карактеристике Франкелових категорија националног интереса (Табела 4).

Табела 4. Вилијамсов приказ Франкеловог концептуалног модела (Williams, 2012:31)

	Контекст	Салијентност	Обим	Време	Простор	Виталност
Аспирацијски ниво	Општи/ широк	Ниска	Широк	Дуг	Дуг	Мање вероватно
Операционални ниво	Посебан/ узак	Висока	Узак	Кратак/ средњи	У оквиру капацитета	Вероватно
Експланаторни и полемички	Општи или посебни	Политичка агенда	Широк или узак	Од кратког ка дугом	Локално	Могуће

Вилијамс је претендовао да систематизује знања путем једне матрице како би Франкелов модел који би био употребљив у пракси. Ипак, закључује да је његова свеобухватна студија имала ограничен ефекат у даљем дискурсу о националном интересу, али да је усмерила друге истраживаче, попут Доналда Нектерлајна, у њиховом размишљању и стварању матрица посредством којим могу да се ближе одреде и измере одређени аспекти националног интереса.

4.2.4. Класификација националних интереса према Анреји Милетићу

Изузетно значајан аутор и једини домаћи аутор који је опсежно истраживао национални интерес јесте Андреја Милетић. У својој књизи „Национални интерес у америчкој теорији међународних односа“ из 1978. године проблематизовао је већину најзначајнијих питања у вези разумевања националног интереса. Посебан допринос овог теоретичара лежи у сумирању опширног знања о националном интересу и покушају његове даље систематизације. С тим у вези, Милетић је покушао да изврши класификацију националног интереса свестан „терминолошке неусклађености и појмовне конфузије“ где истраживач никако не сме да се „препусти заводљивости термина, већ се мора у сваком случају трудити да утврди прави садржај на који се односе“ (Милетић, 1978:131).

У својој анализи Милетић (1978:132) наводи наводи „три битна и најчешће употребљавана основа за разврставање националних интереса, од којих полазе, на

пример, Робинсон и Франкел: (1) значај интереса, (2) њихово трајање и (3) обим, односно степен општости интереса” али приказује и остале класификације националног интереса (Графикон 5). У одређењу категорије степена значаја интереса, Милетић полази од става бројних аутора да нису сви национални интереси подједнаког значаја, те да је „међу њима могуће, а понекад и нужно, успоставити хијерархију, утврдити приоритете, посебно обзиром на ограничена средства којима се располаже за њихову заштиту, односно остварење“ (Милетић, 1978:132). Указујући да постоји најмање десет појмова који се користе као синоними најважнијим националним интересима једне државе (примарни, витални, легитимни, нужни, интереси „чврстог језгра“, базични, елементарни, животни и сл.), најчешће су то интереси националног опстанка, односно самоочувања, затим националне безбедности, независности и територијалног интегритета. Насупрот њих су мање важни или другостепени национални интереси који се најопштије одређују на негативан начин: сви национални интереси који не спадају у најважније интересе. Услед непостојања сагласности око утврђивања најважнијих интереса ни по питању одређења нити по питању садржаја, Милетић сматра да није могуће извести специфичније одређење мање важних интереса (1978:132-148).

Друга класификација јесте трајање националног интереса и Милетић примећује да је концепт националног интереса заправо окренут блиској или даљој будућности, пошто се најчешће одређује као нешто (циљ, вредност, жеља, потреба, захтев итд.) што треба у будућности сачувати, стећи или остварити. Историјски аспект националног интереса долази до изражаја када се употребљава као критеријум за просуђивање или оцењивање прошлих догађаја или збивања. Милетић исправно примећује да за разлику од великих сила чији су трајни интереси релативно стални, самостални и широко одређени, трајни интереси највећег броја малих и средњих држава су ограничени по обиму и сведени на одржавање независности по садржају. За разлику од сталних или трајних интереса који се протежу не само у прошлости, већ кроз садашњост се настављају у будућности, у литератури се наводи неколико категорија националних интереса који су сви ситуирани у будућности. Реч је о непосредним или краткорочним, средњорочним или дугорочним интересима и циљевима (1978:153-155).

Националне интересе по обиму могуће је класификовати у три основне категорије: према временском трајању, географском простирању и у садржинском погледу, и Милетић сугерише да се они међусобно могу преклапати али и разликовати. Обзиром да је категорија временског трајања националног интереса засебно анализирана, Милетић посебну пажњу посвећује географском простирању националног интереса, где се делимично слаже са Франкеловим ставом да је ова категорија недовољно истражена у литератури. Треба имати у виду да сва сазнања о националном интересу Милетић тестира на студији случаја државе САД која своје интересе често пројектује изван националних граница, па се на тај начин долази до драгоцених сазнања о националном интересу до којих се засигурно не би дошло приликом анализе неке државе са ограниченим донетима моћи. С тим у вези, Милетић пружа одређења националних интереса САД кроз њихову двестогодишњу историју и утврђује неколико типова просторног одређења националних интереса: национални интерес одређен у терминима експанзије, било континенталне или шире; регионално одређен национални интерес; изолационизам и глобализам.

Сваки од наведених типова просторног одређења националног интереса сам простор узима као једну од димензија, јер је у свом тоталитету полидимензионалан (политички, економски, идеолошки и сл). (1978:160). Милетић указује и на значај раније елаборираних размишљања Франкела по питању обима националног интереса.

Милетић указује да три претходно представљене класификације националног интереса ни приближно не исцрпљују све, у литератури препознате, врсте националног интереса. С тим у вези, приказано је још осам подела националног интереса за које Милетић није пронашао погоднији модел да их класификује, односно заједнички именоватељ да их систематизује, па их је подвео под четврту категорију своје класификације – остале поделе националног интереса. Реч је о следећим поделама: 1) национални интереси по садржају, односно предмету; 2) аспирацијски, оперативни и полемички национални интереси; 3) интерес-циљеви и интереси-средства; 4) статички и динамички циљеви; 5) компетитивни и апсолутни циљеви; 6) изражени и стварни циљеви; 7) јасно одређени и неодређени циљеви; 8) себични и посвећени национални интереси (1978:161-169). Неке од ових категорија предложили су теоретичари који су дали велики допринос концептуализацији националног интереса па је њихов научни опус на тему националног интереса већ раније представљен у оквиру ове дисертације.

Степен значаја националног интереса

- најважнији национални интереси
 - национални опстанак и безбедност
 - животни интереси
- мање важни национални интереси

Трајање националног интереса

- трајни (стални)
- дугорочни, средњорочни и краткорочни

Обим националног интереса

- временско трајање
- географско простирање
- садржај

Остале поделе националног интереса

- предмет
- аспирацијски, оперативни и полемички национални интереси
- интерес-циљеви и интереси-средства
- статички и динамички циљеви
- компетитивни и апсолутни циљеви
- изражени и стварни циљеви
- јасно одређени и неодређени циљеви
- себични и посвећени национални интереси

Графикон 5. Графички приказ класификације националних интереса према Милетићу

4.2.5. Интензитет националних интереса према Доналду Нектерлајну

Аутор који такође има изузетан значај за разумевање националног интереса јесте Доналд Нектерлајн, а његов рад из 1976. године „*Национални интереси и спољна политика: концептуални оквир за анализу и доношење одлука*“ представља незаобилазно штиво за све теоретичаре безбедности који истражују национални интерес. Следећи аргументе о важности и релевантности националног интереса у истраживањима науке међународних односа и безбедности, он предлаже значајно ригорознији и прескриптивнији приступ од свих претходно анализираних оквира. Креира нов приступ изучавању овог концепта и претендује да уреди конфузну употребу националног интереса као аналитичког концепта у академској анализи, стратешком промишљању, као и креирању и развоју политика безбедности.

У овом раду Нектерлејн предлаже своју дефиницију националног интереса: „Национални интерес означава перципиране потребе и жеље једне суверене државе у односима са другим сувереним државама које чине спољно окружење“ (Nuechterlein, 1976:247). Аутор елаборира дату дефиницију – прво, када је реч о *перцепцији потреба државе*, то подразумева да су одлуке о томе шта је у суштини националног интереса резултат политичког процеса у којем доносиоци одлука могу заузети различита становишта по питању шта је национални интерес, али ће на крају извести закључак о значају одређеног питања. Друго, Нектерлејново одређење *суверених држава* у дефиницији односи се на потпуно независне државе, а не на међународне организације или зависне територије, с обзиром да само владе суверених држава доносе одлуке о употреби силе, наметању трговинских ограничења или приступању у савезе. Треће, дефиниција успоставља разлику између спољног и унутрашњег окружења државе; где се ово друго обично назива јавним интересом. Коначно, Нектерлајн закључује да дефиниција имплицира да је реч о интересима државе-нације у целости, а не о интересима приватних група, бирократија или политичких организација⁶⁴ (Nuechterlein, 1976:247).

Ова дефиниција представља добру полазну основу за даље изучавање националног интереса као аналитичког концепта. Сама дефиниција не пружа неке посебне смернице које би помогле доносиоцу одлука или теоретичару да идентификује националне интересе. Из тог разлога, Нектерлајн предлаже поделу националних интереса на четири основнепотреба и захтева, а који представљају темељ сваке спољне политике држава. Нектерлајн их назива *основним националним интересима*, а они су:

⁶⁴ Липовац и Димитријевић скрећу пажњу на потенцијалну нелогичност образложења елемената у одређењу националног интереса. Конкретно, аутори примећују да први и последњи елемент могу бити у колизији. Политичке организације, као неизбежни учесници процеса доношења политичких одлука на нивоу државе, склоне су субјективној перцепцији потреба државе из различитих разлога. Ово је посебно евидентно у слабим и/или младим демократијама у којима се интерес политичких партија често поистовећује са националним интересима (Липовац & Димитријевић, 2015:97). Такође, сужава се опсег истраживачког захвата ограничавањем употребе овог концепта искључиво за анализу понашања држава у међународним односима.

1. *Одбрамбени интереси*: заштита државе-нације и њених грађана од претњи физичким насиљем од стране друге државе и/или од спољне претње по систем власти;
2. *Економски интереси*: јачање економског благостања државе-нације у односима са другим државама;
3. *Интереси светског поретка*: одржавање међународног политичког и економског система у којима се државе-нације осећају сигурно, и у којем њени грађани и привреда могу да функционишу изван њихових граница;
4. *Идеолошки интереси*: заштита и унапређење вредности које грађани државе-нације деле и за које верују да су универзално добро (Nuechterlein, 1976: 247-248).

Овако конципирана подела основних националних интереса има за циљ да прикаже постојање више врста интереса који се надмећу за примат, али се међусобно не искључују, већ међу њима мора да постоји компромис. Схватање националног интереса као скупа базичних интереса који се међусобно такмиче за пажњу и ресурсе има за циљ боље сагледавање процеса доношења одлука и расветљава разлоге зашто доносиоци одлука доносе одређене одлуке (Nuechterlein, 1976: 248).

Поред идентификације четири основна национална интереса, Нектерлајн скреће пажњу да је неопходно утврдити и „интензитет осећаја који лидери имају у конкретним међународним питањима“. Наиме, када је реч о процени ситуације у другој држави, степен забринутости који креатори политика имају зависи од бројних фактора, а одлука подразумева компромис између поменутих четири интереса (1976: 248-249). Из тог разлога, Нектерлајн сматра да је у сврху процене интензитета интереса неопходно уврстити још један сет дефиниција, односно још једну класификацију националних интереса коју поставља као непараметарску скалу чије вредности описује у опадајућем реду по важности:

1. *Егзистенцијално питање*: подразумева да је постојање државе у опасности као резултат отвореног војног напада на њену територију или услед претње нападом уколико она одбије непријатељски захтев. Кључни предуслови који морају да буду испуњени како би се претња квалификовала као претња по опстанак државе јесте да је реч о непосредној и веродостојној претњи која би резултовала масивном, физичком повредом једне државе од стране друге. Према овој дефиницији, вероватно не постоји економско, идеолошко ни питање светског поретка које би се могло сврстати у групу егзистенцијалних проблема, већ само одбрамбени интереси.
2. *Витално питање*: постоји уколико је реч о озбиљној штети по државу која ће наступити ако држава не предузме снажне мере, укључујући и употребу конвенционалних снага, како би се сузбила неповољна акција друге државе или како би се она одвратила од озбиљне провокације. Дугорочно посматрано, витално питање може бити озбиљна претња политичком и економском благостању као што су то и егзистенцијална питања, али суштинску разлику представља временска одредница. У складу са тиме, витално питање оставља држави довољно времена да потражи помоћ савезника, преговара са антагонистом о решењу спора или предузме агресивне контрамере како би противника упозорила да ће платити високу

цену уколико не прекине политички, економски или војни притисак. Самим тим, витална питања могу укључивати интересе одбране, светског поретка (савезништво и национални престиж), економске интересе, а у неким случајевима и идеолошке интересе.

3. *Важна питања:* када на политичку, економску и идеолошку добробит негативно утичу трендови и догађаји из међународног окружења, па је потребно предузети корективне мере како би се спречило да постану озбиљне претње (витално питање). Већина проблема у међународним односима спада у ову категорију и обично се решавају посредством дипломатских преговора. Међутим, када дипломатски преговори немају успеха, тада спорови могу постати опасни. Владе тада морају проценити колико озбиљно на њихове интересе утичу догађаји и трендови, па ако влада не жели или не може да пронађе компромис о ономе што сматра фундаменталним питањем, имплицитно се утврђује да је реч о питању од виталног значаја. С друге стране, ако је компромис могући ток акције, онда је питање вероватно из категорије важних питања. Економски и идеолошки интереси углавном потпадају под ову категорију.
4. *Маргинална питања:* постоје када благостање државе није под неповољним утицајем догађаја или трендова у иностранству, али су интереси грађана и компанија који послују у другим земљама угрожени (1976: 249-250).

Нектерлајн предлаже матрицу (Табела 5) према којој се може анализирати интензитет националних интереса, а која подразумева одабир државе и спољнополитичке кризе према поменутиим критеријумима. На тај начин он сужава своје закључке у матрицу од 16 поља у којој се разичити интереси који чине национални интерес могу визуелно представити.

Табела 5. Нектерлајнова матрица за анализу интензитета националних интереса (Nuechterlein, 1976: 251).

<i>Национални интереси</i>	Егзистенцијални	Витални	Важни	Маргинални
ОДБРАМБЕНИ ИНТЕРЕСИ				
ЕКОНОМСКИ ИНТЕРЕСИ				
ИНТЕРЕСИ СВЕТСКОГ ПОРЕТКА				
ИДЕОЛОШКИ ИНТЕРЕСИ				

Нектерлајн тврди да национални интерес није једноставно здруживање неких потреба, јер би то значило да би велики број маргиналних интереса могао надјачати витални интерес. Кроз пондерисану анализу елемената избора доносиоци одлука могу боље да процене који су њихови интереси. Ипак, Нектерлајн пружа и додатне смернице у виду критеријума који треба да помогну да се одреди виталност интереса. Увидео је логичку повезаност интереса и вредности, па је идентификовао осам фактора које је означио као вредности о којима доносиоци одлука размишљају приликом процене ситуације изван граница државе: удаљеност опасности, природа претње, економски улог, сентиментална повезаност, врста владавине, утицај на равнотежу моћи, национални престиж и понашање савезника и пријатеља (1976: 253-255).

Уочава се да Нектерлајн чини напоре да одреди што прецизније и мерљивије категорије за анализу. Иако их назива вредностима, идентификованих осам фактора не представљају вредности неког друштва нити националне вредности, већ представљају операционализацију појма која је у сврси процене виталности одређеног интереса. Поред ових фактора које назива вредностима, Нектерлајн је идентификовао још једну групу фактора који су битни приликом процене да ли је угрожен витални интерес. Сугерише да креатори политика и доносиоци одлука треба да прорачунају и потенцијалне трошкове одбијања компромиса са другом државом када је угрожен национални интерес, а који укључују: економске трошкове конфликта, број потребних трупа, процењено трајање непријатељстава, ризик проширења сукоба, вероватноћа успеха, реакција домаћег јавног мњења, реакција других држава и утицај на унутрашњу политику (1976: 256-259).

Конципирањем матрице Нектерлајн је покушао да организује и категоризује националне интересе великих сила и измери њихов интензитет, али и процени потенцијалне савезнике и непријатеље. На тај начин могуће је хармонизовати и дати нову перспективу бројним подацима и чињеницама. Међутим, ма колико се Нектерлајн трудио да операционализацијама појмова створи мерљиве и прецизне категорије, попуњавање ове матрице укључује и процену припадности категоријама, па различити аналитичари могу добити различите резултате. Управо, ова субјективна компонента у одређивању и процењивању припадности дефинисаним категоријама представља потенцијалну слабост читаве парадигме.

Ипак, Нектерлајн је исказао изузетну доследност у свом академском и теоријском раду на тему националног интереса, с обзиром да се анализом његове књиге *„Америка је поново посвећена: Суперсила процењује своју улогу у турбулентном свету“* чије друго издање је публиковано 2001. године, односно 25 година након што је конципирао прву матрицу, уочавају само мање измене у концептуалном оквиру. У тренутку писања рада из 1976. године међународни систем био је биполаран што је утицало да Нектерлајн као један од основних интереса идентификује идеолошке интересе. Касније се структура међународног система трансформисала што је резултовало изменом овог интереса у матрици. Идеолошки интереси су замењени интересима под именом *„промоција вредности“*, схваћених као *„промоција демократских вредности и слободног тржишног система изван САД“* (Nuechterlein, 2001:16).

Нектерлајн је остао при ставу да је национални интерес категорија спољне политике, па мерење интензитета интереса пружа одговор да ли ће се неки спор између држава завршити преговорима или може довести до оружане конфротације. Матрицу интензитета интереса посматра као водич за израду мудрих политичких избора на систематски начин, а не као сигурно средство за изналагање правог или тачног одговора. Наглашава да је процена интереса и намера других држава у суштини субјективна процена дипломата, обавештајних стручњака, научника, бизнисмена, новинара и других актера који поседују информације о предметним питањима, те да врше утицај на креаторе политика који доносе коначну одлуку о интензитету интереса и даљим активностима државе на међународном плану. То имплицира да су кључне спољнополитичке одлуке резултат процеса у којем политички лидери доносе субјективне одлуке засноване на различитим перцепцијама стварности. Нектерлајн закључије да је највећа вредност ове матрице у томе што подстиче креаторе политика да размисле о важним критеријумима које треба узети у обзир пре него што одлуче да је интерес од виталног значаја и што пружа оправдање за употребу економских и војних санкција (2001:20-21).

Као и у претходном раду, посебну пажњу посвећује одређивању и усвајању критеријума виталности интереса, обзиром да сматра да креатори политика олако користе овај израз. С тим у вези предложио је дефиницију са циљем промоције што веће прецизности: „Интерес је од виталног значаја када највиши креатори политике у сувереној држави донесу одлуку да је предметно питање у тој мери фундаметално за политичко, економско и социјално благостање дате земље да никако не сме да буде угрожено, чак иако би такав закључак резултирао употребом економских и војних санкција“ (2001:26). Нектерлајн је задржао идентичних 16 фактора за процену виталности интереса групишући их у групе „вредносни фактори“ и „фактори трошкова/ризика“, с тим да је покушао да додатно квантификује ове факторе. Предлаже да приликом процене виталности интереса доносиоци политичких одлука сваки фактор оцене као висок, средњи или низак. Ако је збир фактора вредности висок, а збир фактора трошкова/ризика је низак или средњи, интерес је вероватно од виталног значаја (2001:26-27).

Уводећи ове факторе као и предлоге и моделе за њихово оцењивање, Нектерлајн покушава да превазиђе произвољност у процени која произилази из субјективности у перцепцији креатора политичких одлука. Другим речима, претендује да кроз матрицу и друге унапред дефинисане категорије и факторе што објективније истражи национални интерес, свестан ограничења које доноси субјективност креатора политичких одлука. Без обзира на ово ограничење који захтева већу опрезност истраживача, Нектерлајнова матрица интензитета националних интереса, било оригинална или адаптирана, коришћена самостално или у комбинацији са другим аналитичким алатима, један је од најкоришћенијих алата за истраживање националних интереса.

4.2.5.1. Адаптација Нектерлајнове матрице

Нектерлајнова матрица за анализу интензитета националних интереса један је од алата који имају широку употребу у истраживању различитих појава у безбедности. Како би ова матрица одговорила на различита истраживачка питања,

истраживачи је често адаптирају сходно држави чије националне интересе истражују. Макнамара и Фицджералд сматрају да употреби ове матрице мора да претходи један политички корак – артикулација националних циљева и вредности, односно националних интереса (Macnamara, Fitz-Gerald, 2002:16). Тражећи оквир за истраживање националне безбедности Канаде, ова два аутора сматрају да је Нектерлајнова матрица, након што је прилагођена условима Канаде, користан алат не само за објашњење интереса који су изложени ризику датој ситуацији, већ и за процену нивоа и адекватности одговора, али и као модел за комуникацију између различитих релевантних владиних актора и канадске јавности (Macnamara, Fitz-Gerald, 2002:24).

Такође, ова матрица је коришћена за истраживање неких посебних врста националних интереса. Тако, Шов је користио ову матрицу за истраживање везе између енергетске безбедности и националних интереса, односно адаптирао је како би постала оквир за истраживање енергетских националних интереса (Shaw, 2009:18-19). Нектерлајнова матрица може да се комбинује са другим истраживачким алатима, што је између осталих показала група аутора са бугарског Института одбране. Они су покушали да развију приступ који одређује приоритет националних интереса држава чланица ЕУ комбиновањем Нектерлајнове матрице, Делфи технике и Процеса аналитичке хијерархије (Bozhilova et al, 2020: 55-83).

У литератури можемо пронаћи адаптације матрице виду измене категорија у колони основних националних интереса, док ред интензитета интереса остаје непромењен. Такву адаптацију матрице налазимо у раду Димитријевића и Липовца *„Национални интереси Републике Србије: анализа експозеа мандатара владе од 2007. до 2017. године“*. У овом раду аутори су модификовали Нектерлајнову матрицу и затим су настојали да се квалитативном анализом експозеа (програма рада Владе) мандатара Владе од 2007. до 2017. године утврде националне интересе Републике Србије.

Димитријевић и Липовац примећују је Нектерлајнова матрица коришћена за анализу догађаја који су укључивали супериле и велике силе током и непосредно након Хладног рата, па изворно коришћен овај оквир за анализу није применљив на мале државе. Поменути аутори појашњавају да „интереси светског поретка“ и „идеолошки интереси“ схваћени и проучавани у жеку хладноратовске конфронтације два пола, или данас када теоретичари све чешће истичу деклинацију моћи САД, а Кину и Русију представљају као главне изазиваче, нису применљиви на мале државе и њихове националне интересе. Из тог разлога сугеришу адаптацију Нектарлајнове матрице природе, тј. капацитетима малих држава и ономе што те државе могу пројектовати као националне интересе (Димитријевић & Липовац, 2017:76). Уочава се да су поменути аутори користили изворну матрицу коју је Нектерлајн конципирао 1976. године, иако почевши од 1983. године и рада *„Национални интереси и национална стратегија: потреба за приоритетом“* (Nuechterlein, 1983:40 In: Heyns, 1983) па све до већ анализираниог рада из 2001. године Нектерлајн користи у концептуалном оквиру, уместо категорије идеолошки интереси, категорију промоција вредности уз адекватну аргуменацију.

Како би Нектерлајнову матрицу прилагодили за истраживање националних интереса малих држава, предлажу да се „интереси светског поретка“ замене „регионалним интересима“, јер мале државе немају глобални домашај моћи, већ у најбољем случају могу утицати на односе у региону и бити погођене регионалним проблемима. Међутим, аутори су занемарили утицај који велике силе изван региона имају у одређивању националних интереса Србије, те да не потичу све безбедносне динамике из региона. С обзиром да Димитријевић и Липовац истражују националне интересе Србије, они сматрају да би одбрамбени интереси обухватили и интересе који су везани за учешће или претпостављено учешће Србије у безбедносним и одбрамбеним интеграцијама (ЕУ, ПЗМ, НАТО, ОДКБ), док би економски интереси подразумевали и оне везане за учешће у економским интеграцијама (превасходно у ЕУ) (Димитријевић & Липовац, 2017:76) (Табела 6).

Табела 6. Адаптирана Нектерлајнова матрица за анализу националних интереса (Димитријевић & Липовац, 2017:77).

		ОСНОВНИ ИНТЕРЕСИ			
		Одбрамбени	Економски	Интереси у региону „Западног Балкана“	Идеолошки
ИНТЕНЗИТЕТ ИНТЕРЕСА	Егзистенцијални				
	Витални				
	Важни				
	Маргинални				

Након прилагођавања матрице приступили су квалитативној анализи експозеа мандатара владе од 2007. до 2017. године Као аргументацију за коришћење експозеа као извора података за анализу садржаја навели су следеће: „1) експозеи пружају више садржаја за анализу, 2) обухватају шири временски оквир, 3) покривају више политичких актера, односно доносилаца одлука који операционализују политику/политике националне безбедности, а могу да садрже и коментаре политика претходних влада, 4) осетљивији су на политичке промене и однос политичких снага у држави, него стратегијска документа, и 5) пружају увид у конкретне регионалне и глобалне проблеме у датом тренутку“ (Димитријевић & Липовац, 2017:78 према Липовац & Димитријевић 2015:102-103). Још је Џозеф Франкел истакао значај изјава шефова влада при анализи националних интереса на експланаторном и полемичком нивоу као један од најзначајнијих званичних извора података за анализу, а посебно се истиче значај овог извора података када се прате изјаве једног појединца у више прилика где се као значајни индикатори издвајају

промене у начину формулисања, свеобухватности, фреквенцији помињања и сл. У овом случају, анализирано је осам експозеа, презентованих од стране пет мандатара владе, па је могуће пратити доследност и промене што код конкретних мандатара који су имали по два експозеа, а што у контексту континуитета државне политике.

У теоријској аргументацији Нектерлајн је истакао да је поменута матрица користан алат за доносиоце политичких одлука и креаторе политике у процени да ли је у односу са неком државом угрожен витални интерес, те да на основу тога пружи смернице о могућим исходима понашања државе. Самим тим, она је усмерена на процену интензитета интереса у сфери спољне политике и као таква није применљива на унутрашњу политику. Поштујући оквир који је Нектерлајн поставио, ова матрица није погодна за анализу питања попут борба против корупције, криминала, демографије, унапређење животног стандарда и сл. обзиром да одбрамбени и економски интереси у изворној матрици се односе на заштиту државе од претњи чији је носилац друга држава, односно јачање благостања државе у односу са другим државама. Самим тим, ова матрица не пружа простор за анализу читавог спектра појава које су продукти и у вези са националним интересима повезаним са унутрашњом стабилношћу и безбедношћу државе, чиме је потребна додатна адаптација саме матрице.

4.2.6. Значај матрица за истраживање националног интереса

Обимна концептуализација националног интереса показује да је реч о комплексном појму који не може да се изрази искључиво квантитативним подацима, односно да се у даљој анализи сведе на податке који ће се мерити и поредити. Истраживачки дизајн мора да буде конципиран на начин да обухвати и велики број разноликих квалитативних података који ће касније бити анализирани. Као матрица која пружа поприлично конзистентан, јасан и разрађен оквир за изучавање националног интереса истиче се Нектерлајнова матрица за анализу интензитета националних интереса. Предност употребе Нектерлајнове матрице огледа се у томе што се посредством дефинисаних категорија интензитета интереса означених као егзистенцијални, витални, важни или маргинални, пружа могућност сагледавања значаја који доносиоци одлука и креатори политика дају конкретним интересима у одређеном периоду. Мана употребе ове матрице јесте у томе што је конципирана на начин да помогне разумевање националних интереса великих сила на међународном плану. Модификација коју су извршили Димитријевић и Липовац заменом категорије „интереси светског поретка“ са категоријом „регионални интереси“ учинила је погодном ову матрицу за разумевање понашања малих држава у сфери спољне политике. Ово је значајан допринос обзиром да је у науци значајно мања пажња посвећена разумевању разумевању националних интереса држава које немају глобалне домете. Јасно, са овом изменом у матрици треба бити посебно опрезан јер интереси светског поретка осликани кроз деловање међународних институција имају утицај на обликовање националних интереса.

Како би било могуће истраживати националну безбедност на целовит начин, потребно је истовремено анализирати обе њене димензије безбедности - унутрашњу и спољну. Самим тим, да би национални интерес био адекватан аналитички оквир

за истраживање националне безбедности неопходно је инкорпорирати унутрашњу димензију безбедности у истраживање. Један од потенцијалних модела била би модификација Нектерлајнове матрице посредством инкорпорирања нових елемената у делу основни национални интереси. Томе би могао да претходи, а што би и представљало највећи изазов у том истраживачком подухвату, дедуктивни процес у виду јасне идентификације националних интереса на унутрашњем плану и њихова категоризација у параметре којима ће бити допуњена матрица. Обзиром да је предмет истраживања ове дисертације политика националне безбедности Републике Србије, која има кодификовани документ у којем су одређени и објашњени национални интереси, модификацију ове матрице могуће је извршити индуктивним путем. На тај начин, биће уважен већ дефинисан национални интерес који се односи на унутрашњу димензију безбедности – унутрашња стабилност и безбедност, а затим ће бити проверена адекватност овако одређеног критеријума путем модификације Нектерлајнове матрице.

4.2.7. Модификација Нектерлајнове матрице за анализу националних интереса

Раније представљене матрице за истраживање националног интереса имају значајну аналитичку вредност јер постављају критеријуме на основу којих се могу рашчланити, мерити и упоређивати национални интереси. Чињеница да су ове матрице проистекле из науке о међународним односима сугеришу и њихов основни недостатак, а то је ограниченост на истраживање понашања државе у међународним односима, односно истраживање искључиво спољне политике државе. Једна од таквих је Нектерлајнова матрица која, као што је већ наведено, кроз дефинисане категорије интензитета интереса омогућава сагледавање значаја који доносиоци одлука и креатори политика дају конкретним интересима у одређеном периоду.

Како би ова матрица била адекватна за истраживање националне безбедности, потребно је међу основне интересе инкорпорирати категорију која ће да обухвати интересе унутрашње стабилности (Табела 7). Унутрашња стабилност одређена је „карактером институција, делањем и моралним вредностима политичких актера, док је одбрана од напада споља одређена војном способношћу, као и спремношћу грађана или поданика да бране независност поретка. Ако нема унутрашње социјалне равнотеже и правде, односно политичке стабилности, нема ни одбране од напада споља – то је одувек био и јесте аксиом политичког мишљења и деловања. Заједнички појмовни именитељ за оба наведена проблема/задатка јесте безбедност политичке заједнице“ (Цветковић, 2019:88). Самим тим, унутрашња стабилност представља незаобилазни фактор који је потребно укључити у анализу приликом истраживања националне безбедности у контексту очувања националних интереса. Уврштавањем овог фактора добија се квалитетана матрица за свеобухватно истраживање различитих друштвених појава у сфери безбедности.

Табела 7. Модификована Нектерлајнова матрица за анализу националних интереса као категорије националне безбедности

<i>Национални интереси</i>	Егзистенцијални	Витални	Важни	Маргинални
ИНТЕРЕСИ УНУТРАШЊЕ СТАБИЛНОСТИ				
ОДБРАМБЕНИ ИНТЕРЕСИ				
ЕКОНОМСКИ ИНТЕРЕСИ				
ИНТЕРЕСИ СВЕТСКОГ ПОРЕТКА				
ПРОМОЦИЈА ВРЕДНОСТИ				

Овако модификована Нектерлајнова матрица биће коришћена у дисертацији за квалитативну анализу експозеа председника Владе Републике Србије у периоду 2007-2022. године, како би се пратила и унутрашња и спољна димензија безбедности.

5. ДЕФИНИСАЊЕ НАЦИОНАЛНОГ ИНТЕРЕСА

Упркос опсежним и амбициозним покушајима оспоравања смисла постојања нација у савременом свету, што од стране глобалистичких покрета, што услед идеолошки укорењених идеја, нације настављају са својим животом. Посредством изградње и реализације бројних интереса, нације показују и испољавају колективну побуду, значење и надарење, потребу за развојем. Међутим, учинило се у једном моменту да је национални живот постао упитан. Од идеала са почетка 19. века, деловало је да је нација данас постала превазиђена, нежељена па чак и назадна категорија, као и све идеје које проистичу из ње. Корен ове намерне конфузије Кнежевић налази у (зло)намерама „да се свака еволутивна и рационална форма националног живота тумачи као неумереност и претераност, некоректност и нежељени екстремизам“ (Кнежевић, 2015:70). Отуда се дојмило да је и размишљање о националном интересу постало, у најмању руку непопуларно, прикривајући притом две чињенице неопходне за опстанак сваке нације: прво, нације које невешто одређују или занемарују властите националне интересе страдају у односима са нацијама које о њима воде рачуна. Друго, нације које не брину о својим националним интересима, не брину ни о свом националном идентитету, утирући сигурну трасу ка националном самоуништењу. Спознаја и очување националних интереса представља стожер очувања националне свести, а не некакав одраз националне саможивости.

Продубљивање разумевања националног интереса захтева реализацију два сета комплементарних активности: утврђивање његових детерминанти и анализа начина његовог конструисања и реализације с једне стране, и омеђавање и разумевање његовог односа са сродним категоријама, са друге стране. У потрази за спознајом шта је национални интерес, неопходно је истражити шта све он није, како би се сузио истраживачки фокус. Такође, обиром на широку дисперзију схватања националног интереса у литератури, посредством дедукције доћи ће се до спознаје шта национални интерес јесте (или би требало да буде) у контексту Републике Србије, а у складу са схватањем српског националног идентитета и схватањем нације као историјски настале, друштвено-економске и културно-политичке заједнице.

Путем анализе садржаја постојеће, обимне теоријске концептуализације овог појма долази се до бројних сазнања о националном интересу, која дају јако добру полазну основу за студију случаја. Стратегија националне безбедности Републике Србије је кодификовала националне интересе и на тај начин пружила могућност теоретичарима безбедности да провере њихову ваљаност. У том контексту, а кроз призму националних интереса анализираће се поменута Стратегија, као и политика националне безбедности која из ње проистиче. Обзиром да су у протеклом периоду усвојене две Стратегије националне безбедности, могуће је пратити и које националне вредности и национални интереси показују стратегијски континуитет, а које не, и колико та ситуација одговара реалном друштвено-политичком стању у Србији.

5.1. Дистинкција између националног интереса и сродних појмова

Комплексност дискусије о националном интересу проистиче, између осталог, и из постојања великог броја интереса у једном друштву које није једноставно јасно омеђати. У друштвеној констелацији интереси се могу широко категоризовати као политички, економски, еколошки, друштвени, национални, културни, образовни, здравствени и многи други. Значајно је напоменути да појединац и колектив имају више интереса који се преклапају или су међусобно повезани, где је граница између различитих типова интереса углавном нејасна, па једна акција може да допринесе реализацији више различитих интереса. Међуоднос националног интереса са другим врстама друштвених интереса је сложен, многострук и условљен низом фактора: носиоцима других врста интереса (међународне организације, невладине организације, корпорације, елите и и сл.), саме природе предметног питања, политичким и економским контекстом и динамиком моћи између различитих актера. Комплексност ових међуодноса осликана је кроз ситуације да су понекад неки интереси комплементарни са националним интересима у одређеним сферама, док су у другим супростављени⁶⁵; затим често интереси међународних организација попут УН учествују у обликовању националних интереса. Такође, у друштву могу да се испоље интереси који не само да су различити од националних, већ по својим својствима могу да буду и супростављен националним вредностима, интересима и циљевима датог друштва.

Национални интерес није могуће у потпуности омеђати од других интереса у друштву, обзиром да је он продукт бројних активности и односа који се испољавају у њему. Као потенцијално добар модел за анализу националног интереса у том контексту јесте онај који национални интерес одваја од поднационалних интереса, с једне стране, и наднационалних интереса, са друге стране. Овакав приступ разумевању сложене констелације интереса сусрећемо код Моргентхауа, који идентификује поднационалне интересе (чији су носиоци појединци или мањине - етничке, националне, идеолошке), наднационалне интересе (носиоци су верска тела и међународне организације) и друго-националне интересе (other-national interest) (Morgenthau, 1952:974-977).

Предложену класификацију прихватио је и додатно разрадио Андреја Милетић, који сматра да су у координатном систему интереса, национални интереси, по правилу, позиционирани између субнационалних интереса, с једне стране, и супранационалних интереса са друге стране (Милетић, 1978:220). Како је национални интерес у међународним односима посматран као категорија спољне политике, не чуди што је значајно мање пажње у теорији било посвећено расветљавању његовог међуодноса са субнационалним интересима који су се базирали на унутрашњим историјским, културним, али превасходно политичким и друштвено-економским питањима. У политичкој теорији једино је већа пажња била посвећена расветљавању испитивањима јавног, односно општег интереса, обзиром да су јавни и национални интереси посматрани као „две стране истог појма, једне

⁶⁵ Пример такве ситуације јесте када корпорација има интерес да створи профит, што је у складу са са националним интересом промовисања економског раста и отварања нових радних места. Међутим, иста корпорација се може укључити у праксе које штете животној средини, што да се сукоби са националним интересом у сфери заштите природних ресурса и очувању екосистема.

окренуте према унутра и друге окренуте према споља (Милетић, 1978:220). Милетић је подробно истражио однос између националног интереса и шест врста субнационалних интереса, као и начин и у којој мери национални интереси чувају аутономију у односу на супранационалне интересе (Графикон 6). Овакав приступ, кроз успостављање различитих нивоа интереса, води продубљеном схватању националног интереса, иако предложене категорије не треба посматрати као идеал-типске.

Графикон 6. Графички приказ националних, субнационалних и супранационалних интереса према Андреји Милетићу

Конципирањем категорије *национални интереси као одлука државних одлучивача*, Милетић обухвата сва схватања која национални интерес своде на државни интерес, а државу на доносиоце одлука у њено име. У том контексту, значајан је субјекат, који је донео одлуку, обзиром да највећи број аутора изједначава национални интерес са оним што доносиоци одлука сматрају да он представља, без посвећивања превелике пажње садржају самог националног интереса. Посматрано у том кључу, национални интерес је изједначен са државним интересом. За разумевање смисла државног интереса потребно је направити аналитички корак уназад о осврнути се на различита схватања нације, о чему ће бити речи у наставку.

Јавни интерес као збир појединачних интереса јесте категорија која се теоријски наслања на учење Џеремија Бентама и утилитаристичку филозофску школу чије је полазиште појединачни интерес. У складу са тиме, јавни интерес представља збир посебних, поднационалних интереса. Милетић наводи да утилитаристичку или агрегационистичку теорију јавног интереса заступају бројни теоретичари попут Роберта Дала и Едварда Банфилда, који сматрају да одређивање јавног интереса

неизбежно води до појединачних интереса који се онда могу „некако додавати, сабирати, стапати или увећавати“ (Милетић, 1978:225).

Трећа категорија субнационалних интереса означена је *национални интерес као заједнички интерес* такође посматра однос између јавних и појединачних интереса, али из друге перспективе. Ослањајући се на теоријске претече Џона Лока и Жан Жака Русоа, овај приступ иако полази од појединачних интереса, ослања се на опште. Тиме јавни интерес поставља на чвршће основе – појединачне интересе који су заједнички, који нису међусобно супростављени или сукобљени. Иако признаје постојање других интереса, овај приступ сугерише да јавни интерес сачињавају само заједнички интереси, а који се сматрају битном везом која уједињује друштво (Милетић, 1978:226).

Национални интерес као трансценденција посебних интереса представља метафизичко схватање националних интереса према којем јавни интерес не творе људи, већ се заснива на природном праву и представља суштински и апсолутни појам који је независтан од процеса одлучивања. Јавни функционер треба да открије праву суштину јавног интереса путем менталног чина ванчулног опажања. Јавни интерес не мора да подразумева истоветност са јавном вољом, јер можда још није формулисана воља у вези са релевантним интересом. Тако, јавни интерес постаје оно што тихи глас савести открије сваком званичнику (Schubert, 1962: 166). Овакав приступ карактерише занемаривање улоге јавног мњења у дефинисању интереса, па се поставља питање оправданости потребе термина „национални“, односно „јавни“ интерес обзиром да је у утврђивању ових интереса мала, односно безначајна улога јавности (Милетић, 1978:232).

Национални интерес као компромис посебних интереса према Милетићу најбоље је објашњено ставом да „јавно добро се ретко састоји у попуштању пред захтевима једне класе или групе у друштву, много чешће у успостављању компромиса између сукобљених страна (Милетић, 1978:238-239). То даље имплицира да концепт националног интереса није самосталан појам, већ настаје као резултат политичких преговарања, договарања и посредовања, обзиром да су циљеви јавне политике специфични али и међусобно супростављени (Schubert, 1962: 164-166).

Национални интерес као групни, односно класни интерес одражава ставове аутора који тврде да интереси које држава штити и унапређује, како у унутрашњој, а тако и спољној политици, су у својој суштини интереси владајуће класе, а не интереси целог друштва, каквим их држава и владајућа класа приказују. Друго, извесни општи интереси се остварују кроз функцију државе само кроз остваривање тих посебних интереса владајуће класе и то онда и у мери када су њени интереси истовремено и интереси целог друштва. Треће, ни у унутрашњој ни у спољној политици интерес владајуће класе се не остварује у свој „чистом“ или изворном виду, већ је у одређеној мери „пондерисан“ прихватањем или бар узимањем у обзир интереса осталог дела друштва. Из тог разлога се национални интерес појављује, баш као и држава која га формално исказује и брани, као јединство противуречних елемената, посебних и општих (Милетић, 1978:251-252).

Тиме се схватања односа националних и субнационалних интереса, према Милетићу, могу сврстати у две категорије: на она схватања која полазе од посебних интереса и национални интерес одређују као њихов збир (било као компромис или као доминантни посебан интерес), а на другој страни су схватања која имају другачије полазне позиције: она јавни или национални интерес траже „поред“ или „изнад“ посебних интереса, схватајући их било као заједнички интерес свих чланова друштва било пак као трансцедентацију посебних интереса (Милетић, 1978: 274). Прва поменута група схватања обухвата теоретичаре јавног интереса и она су посебно значајна за ово истраживање. Наиме, веома је комплексно установити однос између јавног и националног интереса када се изађе изван класичног размишљања да је јавни интерес одраз унутрашње, а национални интерес спољне политике. Из тог разлога ће овом питању бити посвећена значајна пажња у наставку дисертације.

Друго значајно питање у дистинкцији националног интереса од осталих типова интереса јесте разумевање односа између *националних и супранационалних интереса*. Још је Моргентау писао како национални интерес може бити „узурпиран“ од стране наднационалних интереса чији су носиоци верска тела и међународне организације (Morgenthau, 1952:974-977). „Узурпаторе“ националног интереса у смислу верских тела означава више као историјску категорију, иако се повремени конфликти на релацији црква-држава дешавају и у савременом добу. Друга категорија је данас много значајнија, а Милетић наводи да у анализи супранационалних интереса треба истражити два врло блиска процеса. Први је питање односа између националног интереса и међународних организација, а друго питање превазиђености концепта савремене државе, суочене са све снажнијим интегративним процесима (Милетић, 1978:253).

У том кључу истражује се однос између националних интереса једне државе и деловања међународних организација попут Уједињених нација, НАТО пакта и др. Ове организације могу да се перципирају и као својеврсна „арена“ за сукобљавање посебних интереса држава чланица које се конфронтирају у, суштински, класичном надметању за премоћ. Тиме се доводи у питање капацитет ових институција да конструишу и реализују интересе који би представљали некакво дијалектичко јединство држава чланица, односно модел који би обухватио или надјачао парцијалне интересе држава. Свакако најмоћнијим државама чланицама тих организација таква ситуација не би била у интересу, обзиром да оне теже да инструментализују међународне организације као средство за остваривање њихових националних интереса.

Супранационални интереси имају велики утицај на конструисање, обликовање и остваривање националних интереса, а неки теоретичари попут Франкела сугеришу да су међународне организације као носиоци тих интереса значајно смањиле самосталност држава у формулисању националних интереса. О томе је говорио и Вулферс када је дефинисао циљеве националног самоодрицања који подразумевају жртвовање националних интереса, односно циљеви који више вреднују међународну солидарност, законитост и мир од националне безбедности и самоодржања. Такође, то могу бити циљеви појединаца или група који супротно интересима нације користе свој утицај у доношењу одлука и промовишу „наднационалне“ интересе (Wolfers, 1962:91-93).

Франкел такође скреће пажњу на политичку интеграцију као један од најзначајнијих политичких феномена. Класична дебата о односу државе и друштва сада се измешта у поље нове дебате – односу државног суверенитета и интернационализма. Смисао ове дебате налази се у одређивању појма којем треба пружити примат: нацији чије се потребе успешније задовољавају у ширим политичким оквирима или држави за коју су довољне државне границе. Ипак, без обзира на степен интегрисаности, државе, осим можда оних најслабијих, нису спремне да допусте да у питањима која су од националног интереса, одлучивање препусте супранационалним телима, посебно јер се показало да ниво развијености осећања заједништва није много напредан, а што се показало у бројним кризама. Отуда и закључак Франкела да изгледа мало вероватно да ће национални интерес, као општи организујући концепт, ишчезнути у скоријој будућности, мада ће вероватно државе бити мање самосталне у његовом дефинисању. С тим у вези, он изражава наду да ће национални интерес бити интерпретиран на један либералнији и просвећенији начин, обзиром на вероватноћу да ће расти престиж оних држава које се понашају несебично у међународном систему у којем елементи силе губе своју превасходну важност (Frankel, 1970:154).

Разумевање односа и компатибилности националних и супранационалних интереса у својој основи одражава однос једне суверене државе са међународним организацијама и институцијама. Државе, с једне стране приликом дефинисања националних интереса јесу изложене утицајима од стране међународних институција како да обликују и реализују дате интересе. Тиме се, посредно, потврђује премиса да се чланством у међународним организацијама државе одричу једног дела суверености. С друге стране, државе посредством чланства у међународним институцијама теже, између осталог, и да остваре своје националне интересе. У овом комплексном међуодносу супранационални интереси некада стварају услове за остваривање националних интереса, а у другим ситуацијама воде њиховој узурпацији, сходно успостављеној равнотежи интереса великих сила које обликују супранационалне интересе.

5.1.1. Различити приступи одређењу нације

У покушају да се у једном кључу ухвате сви интереси једне државе, а опет да се апострофира смисао највишег интереса у једној држави, у политичком дискурсу често се употребљава сложеница „државни и национални интереси“. Можда и фреквентније, посебно у јавним дебатама, ова два појма користе се као синоними. Насупрот томе, анализом литературе на енглеском језику, највише западне, уочава се да у неким државама појам државног интереса није у политичкој и научној употреби. Омеђивање државног и националног интереса је у својој бити дискусија о схватању нације, односно о политичкој и друштвеној традицији која постоји у некој држави.

Државни и национални интерес схваћен као политички дискурс има традицију колико и модерна национална држава⁶⁶. Национални интерес проистиче из концепта нације и идеје националне државе, па је нужно направити свеобухватан осврт на различита схватање нације, односно на тековине које носи епоха модерне. Модерна је у потпуности трансформисала људско друштво путем просветитељства, индустријске револуције и техничког напретка, а убрзо и наступањем буржоаских револуција које руше последња упоришта дуге епохе феудалног сталешког система. Самим тим, процес настајања нација у Европи био је комплексан процес друштвене трансформације који је учинио да различите феудалне творевине постану питање прошлости. Ан-Мари Тијес⁶⁷ врло сликовито истиче „нације се нису пробудиле у XIX веку како би се ослободиле тираније. Пре тога нису ни постојале“ (Тијес, 2009:332-333, У: Халперн, Руано-Борбалан, 2009). За Хобсбаума нације представљају „историјску новину“, чија је основна карактеристика савременост (Хобсбаум, 2009:21). И док постоји сагласност око периода отпочињања процеса настанка нација, у савременим разматрањима и дискусијама у научним круговима око готово свих других питања постоје суштинска спорења. Из ових спорења произилазе различита схватања шта је нација, под којим политичким, културним, друштвеним условима настаје, које су њене основне карактеристике, како се мења и која је будућност њеног постојања.

У неком општем и најширем смислу, нација се схвата као друштвени, политички и културни ентитет сачињен од људи који деле заједничку историју, културу, језик или идентитет. Нација се, такође, може посматрати као замишљена заједница људи који се идентификују једни са другима и који су повезани заједничким осећајем припадности, историје, културе и вредности. Овакво виђење наступило је захваљујући Андерсону који је нацију видео као „замишљену политичку заједницу појединаца, и то замишљену као истовремено ограничену и суверену“⁶⁸ (Андерсон, 1998:17). Симон Бернд овакво Андерсоново одређење заједнице тумачи да границе између нација не морају нужно бити истоветне са границама језика, религије или географије. Уместо тога, национални границе и националне суштине типично се „замишљају“ у смислу да су то друштвене конструкције (са стварним последицама) које подразумевају натурализацију нације

⁶⁶ О претечама ових појмова већ је било речи у поглављу 2.2. ове дисертације под насловом „Историјски осврт на развој појма национални интерес“.

⁶⁷ Ауторка појашњава да је прелазак европске властеле у европску нацију у XIX веку био дуго припреман и пратила га је велика идеолошка и културна револуција кроз коју су нације биле конституисане као колективна бића и политички актери. Самим тим, схватање нације неодвојиво је од велике идеолошке револуције започете у XVIII веку која легитимитет суверености преноси на народ и не прихвата друштвену поделу на класе (Тијес, 2009:332-334, У: Халперн, Руано-Борбалан, 2009).

⁶⁸ Андерсон појашњава елементе ове дефиниције на следећи начин: „Замишљена је јер припадници и најмање нације никада неће упознати већину припадника своје нације, па чак ни чути о њима, но ипак у мислима сваког од њих постоји жива слика заједништва...нација је замишљена као ограничена јер се чак ни највеће заједнице не подударају са људским родом. Нација је замишљена као суверена јер се појам појавио онда када су просветитељство и револуција разбили легитимитет хијерархијског динамичког краљевства које влада по милости божијој. На крају, нација је замишљена као заједница јер без обзира на стварну неједнакост и израбљивање које може у њој постојати, она се увек поима као снажно хоризонтално другарство (Андерсон, 1998:17-18). Из ове дефиниције Андерсон поставља кључно питање на које тражи одговор: „шта у тим избледелим размишљањима из новије историје (само два века) приморава људе да приносе тако колосалне жртве?“ (Андерсон, 1998:19).

као исконске и чисте заједнице, темељних митова и проналаска традиција, симбола и ритуала (Bernd, 2003:15). Смисао „замишљене нације“ треба да укаже на постојање дубљег, трансцеденталног, односно духовног карактера нације осликаног путем посебности људског искуства.

Оваква одредница наводи на размишљање које су онда стварне политичке заједнице, да ли су оне нестале или замењене овим замишљеним? Хобсбаум не даје јасан одговор на ово питање, већ сугерише да је дошло до замишљања нације како би се „надокнадила емоционална празнина која је остала након повлачења, распадања или услед недоступности стварних људских заједница и мреже људских односа“ (Хобсбаум, 2009:55). Међутим, то што нација представља замишљену заједницу⁶⁹ по Андерсону не имплицира да је она измишљена заједница (Новаковић, 2009:191). Радије, Андерсон сугерише да су нације замишљене у конструктивистичком смислу, те да је нација појмовна конструкција која осликава културне, политичке, идеолошке идеје које повезују дату заједницу у нацију. Како Шулице наводи⁷⁰, „нације су духовна бића, заједнице које постоје све док налазе у главама и срцима људи, а нестаће када се о њима не буде мислило и када се не буду желеле; нације почивају на националној свести“ (Шулице, 2002:77).

Ернест Гелнер дефинише нацију кроз постојање две кључне одреднице - културе и воље. „Два човека припадају истој нацији ако и само ако деле исту културу, при чему се култура са своје стране означава као систем идеја, знакова, повезивања, начина понашања и комуницирања. Два човека припадају истој нацији ако и само ако један другог признају као припаднике исте нације. Другим речима човек ствара нације; нације су артефакти људских уверења, оданости и солидарности. Позиционирањем ова два елемента у неки историјски контекст добија се добра основа за истраживање нације (Гелнер, 1998:27). Хрох под нацијом подразумева „велику друштвену групу која се историјски обликовала и коју карактеришу историјски учвршћени односи међу људима. Притом, реч је о чврстој, али не и непроменљивој комбинацији културних, привредних, верских, политичких, језичких и географских односа“ (Hroch, 1979:24).

Ентони Смит сматра да теоријом нације доминирају три основна питања: прво је етичко или филозофско и тиче се улоге нације у односима међу људима, да ли њу треба посматрати као апсолутну вредност, неупоредиву са свим другим вредностима, или нацију и национални идентитет треба посматрати као средство за постизање других вредности и циљева? Друго питање јесте антрополошко или политичко и тиче се друштвене дефиниције нације, да ли је нација у основи

⁶⁹ Новаковић сматра да се употребом појма замишљена нација остварују два теоријска циља: прво, избегава се есенцијалистичко и онтолошко квалификовање „суштине“ нације. Нације не поседују своју суштину по природи (антиесенцијализам одређења), нити по природи постоје (антионтолошки сегмент одређења) већ настају помоћу „замишљања“. Друго, оваквим одређењем постиже се продуктивност у методолошком смислу, јер се избегава сврставање „за“ и „против“ национализма, чиме се постиже комплексније разумевање статуса, вредности и улоге национализма у савременим политичким контекстима (Новаковић, 2009:189).

⁷⁰ Дефиниција коју је понудио Шулице под утицајем је рада Ернаста Ренана који нацију одређује као „душу, духовно наличје које сачињавају, с једне стране, заједничке успомене, а са друге стране, садашњи пристанак, жеља да се живи заједно и воља да се настави са коришћењем неподељног наслеђа из прошлости (Милетић, 1978:30).

етнокултурног карактера, заједница порекла чији су припадници од рођења повезани сродничким везама, заједничком историјом и језиком, или је нација друштвена и политичка заједница заснована на заједничкој територији, правима држављанства, заједничким законима где појединци бирају да ли желе да припадају? Треће питање је историјско и социолошко и односи се на питање да ли нацију треба посматрати као заједницу која се развија од памтивека и која је укорењена у дугој историји заједничких веза и културе, или је треба посматрати као недавну друштвену конструкцију или културне артефакте, омеђане и типичне производе одређеног стадијума историје и посебних услова модерне епохе (Smith, 1998: 8). Овај аутор нацију дефинише као: “именована људска популација са заједничком историјском територијом, заједничким митовима и историјским сећањима, заједничком масовном, јавном културом, заједничком економијом и заједничким законским правима и дужностима свих припадника” (Смит, 1998: 30). Из наведених дефиниција уочавају се елементи који конституишу и обликују нације попут, језика, културе, историје, обичаја, традиције, територије, као и духовног елемента који подразумева идентификацију људи у свести осећања, сећања, колективног памћења, али и воље и спремношћу за припадањем датој нацији. Како Смит појашњава, ове компоненте представљају споне солидарности међу припадницима заједница, уједињених заједничким сећањима, митовима и традицијама, спонама које могу, али не морају да имају израз у сопственим државама тих нација, али које се у потпуности разликују од чисто правних или бирократских веза (Смит, 1998:32). Богатство елемената који дефинишу нацију истовремено конструише и њена различита одређења, а разумевање суштине ових жестоких спорења научника јесте неопходан услов за схватање разлике између државног и националног интереса.

Корен ових спорења налази се у различитом схватању противуречних процеса који су довели до обликовања нације, односно до настанка две струје теоретичара које Цветковић класификује као „модернисте“ и „традиционалисте“. „Модернисти настанак нације везују за развој индустрије, капитализма и модерне демократије, а традиционалисти у етничким особеностима налазе језгро нације, чији развој је могуће пратити још од пропасти западног Римског Царства. Први сматрају да су нације конструисане од стране различитих актера унутар Модерне (попут утицаја интереса краљева, а потом трговаца, банкара, индустријалаца и сл.), док други сматрају да између предмодерних етничких заједница и нација постоји одређени историјски континуитет који се конкретно обликује и модификује помоћу модерног државног (бирократског) апарата и њему припадајућег културно-образовног погона“ (Цветковић, 2002:52-53). Ова класификација је веома значајна не само за разумевање разлике између државног и националног интереса, већ и за разумевање националног идентитета ⁷¹ чије очување представља основу националног интереса.

⁷¹ Цветковић закључује дискусију и разликама између схватања модерниста и традиционалиста констатацијом да је за модернисте творац националног идентитета национализам (покрети, идеје и доктрине усресређене на културно одређење политике, аутоеманципацију појединаца и народну сувереност), док је за традиционалисте национални идентитет продужетак раније зачетих етничких култура и/или заједница, које се на различите начине (преко вере, обичаја, језика и др) претварају у нације (Цветковић, 2002:53). Питање националног идентитета подробније ће бити истражено у поглављу 5.2. *Национални идентитет*.

Дакле, у литератури је позната подела на два основна схватања настанка и садржаја појма нације, иако за њих постоји више назива: субјективно и објективно схватање, грађански и етнички приступ, западни и источни модел односно немачки и француски модел. Оба модела стварања нације имала су исти циљ, а то је стварање демократске нације засноване на грађанском друштву. Стога, која год од ових дихотомија настанка нације да се узме као номенклатурни назив није грешка, јер се оне разликују само у апострофирању значаја међу конститутивним елементима нације које ова схватања предлажу.

Француски модел нације (називан још и субјективно схватање, грађански приступ) настао је у „процесу радикалног растакања тзв. старог режима, фокусирао се на институционални и територијални оквир државе, са снажним нагласком на политичком јединству грађанства у нарастању, који свој национални оквир поставља у контекст заједничког политичког представништва, закона и истих политичких установа“ (Деспотовић и Јевтовић, 2015:150). Најцеловитије објашњење карактеристика западног модела даје Ентони Смит који наводи да је реч о територијалном схватању које укључује и *patriu* као заједницу закона и институција са јединственом политичком вољом, правну једнакост, као и заједничку културу и грађанску идеологију, скуп заједничких поимања и стремљења, сентимената и идеја, који повезују становништво у њиховој домовини (Смит, 1998: 23-25). Смит сматра да грађански или западни модел подразумева да је нација као политички ентитет заснована на заједничким културним, језичким и историјским везама између грађана који су правно-политички једнаки. Према овом моделу нацију чине: домовина, као складиште историјских сећања, грађанство (народ грађана), збир појединаца, држава, политичка воља (избори), уговор, грађанска свест, просветитељство, космополитизам, индивидуализам, јавни систем образовања и сл. (Цветковић, 2002:54, Цветковић, 1996:75).

Овај приступ настанку нације се назива и субјективним обзиром да суштину нације налазе превлађујуће у психолошкој сфери, у различитим облицима индивидуалне или колективне свести, вољи, духу и карактеру. Милетић даље наводи да, чак и у ситуацијама када се указује на неке објективне компоненте, ипак се акценат ставља на субјективно-психолошка поимања нације спиритуалистичког, сентименталистичког и волунтаристичког карактера (Милетић, 1978:30). Француски модел нуди перспективу која перципира нацију као друштвени конструкт, створен и одржаван посредством колективних веровања, ставова и понашања грађана. Овај приступ наглашава да нацију не треба посматрати као непроменљив и објективан политички ентитет, већ пре као некакав динамичан концепт чији је развој обликован културним, историјским сећањима и другим искуствима, перцепцијама и интерпретацијама њених припадника. У обликовању модерног схватања нација и национализма француски модел је био изузетно утицајан, а наставио је да обликује културни и политички пејзаж многих држава и данас.

Немачки модел нације сматран партикуларистичким по свом карактеру и органицистичким по суштини, подразумевао је расну, културну, језичку и народносну заједницу, као један вид етнокултурног јединства, заокружен територијалним и државним оквиром (Деспотовић и Јевтовић, 2015:150). Ентони Смит одређује овај „незападни модел“ као приступ који наглашава заједницу

рођења и родне културе. Чак и у случају емиграције појединац органски припада заједници свог рођења и носи њене одлике. Велику улогу имају митови, историја и језичке традиције заједнице (Смит, 1998: 26-27). Овај модел нације састоји се од следећих конститутивних модела: етничност (народ предака), биолошка предиспозиција (језик), расна истоветност обичаји, колективни појединац, култура, обичаји, мит, популизам, романтизам, етнички ексклузивизам, организационизам, продужење/утемељење традиције (Цветковић, 2002:54, Цветковић, 1996:75, Милетић, 1978:31). За разлику од француског модела који је по карактеру инклузиван и заснован на концепту универзалног грађанства, немачки модел је ексклузиван јер се заснива на органском јединству заједничког расног порекла, језика, традиције и његове територијалне одређености (Деспотовић, Јевтовић, 2015:150).

У ову групу одређења нације спадају она схватања која суштину нације виде у извесним облицима колективне свести. Филозофске корене оваквих схватања налазе се код немачких филозофа објективистичко-идеалистичке оријентације попут Фихтеа и Хегела, који нацију одређују као манифестацију „народног духа“. Слична одређења дају и немачи теоретичари Освалд Шпенглер („спиритуално јединство“), Карл Лампрехт („друштвена психа“) и Фридрих Мајнеке („ментална заједница“) (Милетић, 1978:30). Немачки модел схватања нације посматра нацију као стварну и трајну нацију коју карактеришу објективни аспекти као што су језик, етничка припадност, територија и заједничка историјска искуства. Реч је о критеријумима одређења који су универзални и непорменљиви, односно чији се смисао не мења услед постојања субјективних перцепција и искустава њених припадника.

Ова два модела су наизглед супростављени, а дистинкција између њих најчешће се успоставља путем разликовања нације као политичке заједнице и нације као етнокултурне заједнице. Иако на први поглед овај критеријум разликовања има смисла, даљом анализом намеће се питање да ли постоје етнокултурне нације које нису истовремено и политичке заједнице, односно да ли постоје нације које су политичке заједнице, а да не садрже у одређеној мери неке елементе етнокултуре. Ова разлика је највећим делом генерисана супростављеним тумачењима питања постојања континуитета између предмодерне етнице и модерне нације (Никитовић, 1999:198). Такав став заговарају присталице чистог грађанског модела који инсистирају на праву грађана као суштинском аспекту нације.

Према Ентонију Смиту тај став сугерише да је повезаност модерних нација са било каквим етничким језгром проблематична и неизвесна. Смит аргументује потребу испитивања порекла модерне нације у етничком језгру, односно предмодерним етничким везама, из три разлога. Први разлог лежи у чињеници да, историјски посматрано, прве нације су се формирале на основу предмодерних етничких основа, а обзиром да су биле културно утицајне, пружиле су моделе за будуће обликовање нација. Друго, етнички модел нације био је социјално продуктиван и кореспондирао је са предмодерном „демотском“ врстом заједнице, па је био изузетно популаран и распрострањен. Треће, чак и када нека нација није могла да се похвали значајним етничким претходницима, односно када су етничке везе биле неразговорне и исконструисане, потреба да се од било каквих расположивих културних компоненти сачини кохерентна митологија и симболика једне историјске и културне заједнице била је изузетно важна као услов националног

опстанка и јединства. Без неке етничке лозе будућа нација је могла да се распадне (Смит, 1998:70-71).

Изузетно значајна јесу запажања Смита о постојању заједничких карактеристика ова два модела. Називајући их „заједничким веровањима о томе шта сачињава нацију насупрот свакој другој врсти колективног идентитета“, Смит идентификује пет круцијалних елемената. Реч је о идеји да су нације „територијално омеђане јединице популације, па морају имати своју домовину; њихови припадници морају да поседују заједничку масовну културу и заједничке историјске митове и сећања; да њихови припадници имају узајамна законска права и дужности у оквиру заједничког правног система и да у оквиру заједнице постоји заједничка подела рада и систем производње са мобилношћу припадника по целој националној територији“ (Смит, 1998:28). Из оваквог виђења Ентонија Смита проистекла су два општија одређења. Прво, на овим претпоставкама Смит је идентификовао битна обележја националног идентитета, и друго утврдио је опште претпоставке и захтеве који су заједнички супростављеним моделима. На тај начин, показао је да свака нација садржи истовремено и грађанске и етничке компоненте у различитом степену и облику испољавања, односно „понекад претежу грађански и територијални елементи, а понекад се наглашавају етничке и вернакуларне компоненте“ (Смит, 1998: 28). То даље сугерише да су грађански и етнички модел нације заправо идеал-типске категорије које у реалности нису биле заступљене у изворном облику. Из тог разлога ове моделе треба посматрати у светлу аналитичких категорија, које треба да потпомогну разумевању других категорија које су у вези са нацијом или из ње проистичу, попут националног идентитета и националног интереса, како би се разумело укрштањем којих компоненти је изграђена конкретна нација.

5.1.2. Разликовање државног и националног интереса

Схватања о смислу нације и њеним елементима јесте основа из које произилазе битне одреднице за разумевање националног интереса и његове дистинкције од првенствено државног интереса, али и друштвеног, односно јавног. У овим размишљањима најцеловитије и вредно пажње размишљање пружио је Андреја Милетић, кроз неколико аналитичких корака. Анализу је започео констатацијом да је изучавање различитих процеса који су довели до настанка нација резултовало са два схватања нације: нације која се изједначава са целокупним становиштвом и изједначавањем нације и државе. У оба случаја држава или политичка власт је кључан фактор: у првом случају чињеница да се становништво налази под заједничком влашћу чини од њега нацију, а у другом схватању је ова веза још наглашенија (Милетић, 1978:33). Схватање нације које се изједначава са целокупним становиштвом сусреће се још код Росенауа, родоначелника идеје националног суверенитета као суверенитета целог становиштва државе. Милетић даје пример како се у САД и Француској ово схватање задржало до данас, и огледа се у аутоматском изједначавању поседовања пасоша са националном припадношћу и политичко-правном везом држављанства (Милетић, 1978:33).

С друге стране, схватање према којем се нација изједначава са државом, према Милетићу базира се на три основна чињеница: тежњом за стварањем националних

држава која је карактеристична за цео цивилизовани свет; одлучујућу улогу коју политичко односно државно има у друштвеном развоју и, треће, схватање државе као еманације целог друштва, односно као израз воље и интереса целог народа, односно нације (Милетић, 1978:33-34). Из свега наведеног, Милетић закључује да, како би се разумео национални интерес, потребно је направити још један аналитички корак и анализирати ко је субјекат националног интереса, па пружа резултате једног опсежног истраживања на ту тему.

Приликом одређења субјекта националног интереса, одговор је наизглед једноставан јер је недвосмислено реч о нацији. Међутим, као што је раније елаборирано, постоје различита схватања појма нације, па су наступила и велика појмовна размимоилажења. Самим тим, појмовно-семантичка конфузија која је настала приликом одређења нације, дошла је у аманет теоретичарима који су се бавили анализом националног интереса. Прва потешкоћа која се јавила проистекла је из чињенице да се на енглеском језику термин *nation* уобичајено користи као синоним за државу (*state*). Френкел уочава да је „фундаментална али релативно неважна семантичка двосмисленост која произилази из чињенице да се придев национални односи и на нацију као друштвену групу и на државу као политичку организацију”⁷² (Frankel, 1970:15). Андреја Милетић не дели Франкелово мишљење у делу става да је таква употреба „релативно неважна”, већ сматра да ова семантичка недоследност може имати тешке последице.

Милетић детаљније анализира нацију као субјекта националног интереса путем рашчлањавања два схватања нације - нације која се изједначава са државом и изједначавањем нације са целокупним становништвом. У случају када се под нацијом подразумева држава, онда одредница „национални” у појму „национални интерес” значи државни. То даље имплицира да аутори који следе овај став, попут Франкела, када пишу о националном интересу, полазе од појма нације као државе и тиме мисле на државни интерес, не национални. Закључује се да у овом схватању субјекат националног интереса јесте држава, а не нација, па се код аутора који следе ово схватање концепт националног интереса изједначава са старијим концептом државног интереса, *raison d'Etat* (Милетић, 1978: 38).

Приликом оваквог „утапања националног интереса у државни”, проистиче једна околност на коју Милетић посебно скреће пажњу. Наиме, концепт државног интереса условљен је схватањем појма држава, односно да ли је ово схватање уже или шире. Схватање нације у ширем смислу, како је и прихваћено међународним правом, обухвата три основна елемента: становништво, територију и суверену власт којој се становништво покорава. У ужем смислу, држава се схвата само кроз последњу одредницу, апарат власти. Такав приступ чини да њен интерес буде много ближи концепту Макијавелијевог „државног разлога”. Схватање државе у ширем смислу приближава, али не изједначава, смисао државног интереса оним схватањима националног интереса која под државом подразумева целокупно становништво под сувереном влашћу једне државе, без обзира на њихову етничку,

⁷² Дозеф Франкел, наиме, сматра да се из контекста може закључити да ли се упућује на државу или се расправља о национализму, појави да је нека нација лишена државе и сл. Према њему, двосмислености које могу бити значајне јављају се у ситуацијама када је нација упоредна са националном државом, као у случају међуратних Немаца или савремених Кинеза (Frankel, 1970:15).

тј. националну сродност. У том случају, упозорава Милетић, треба бити јако опрезан јер у случају када се појму нације придода политичко-правно значење, и националност се изједначи са држављанством, тада више није реч о националном интересу као интересу једне специфичне народне заједнице, већ о друштвеном интересу (Милетић, 1978: 38-39).

Андреја Милетић пружа и теоријску алтернативу овом схватању друштвених интереса национално хетерогеног друштва: национални интереси (множина). Ови национални интереси се могу, у већој или мањој мери, слагати и подударати, али се могу и разилазити. То би даље значило да се у сваком конкретном случају мора утврдити како се ти интереси артикулишу и изражавају, да ли се уопште изражавају, кроз заједничку државу која их политички представља према другим државама, да ли су равноправно третирани или су неки фаворизовани (Милетић, 1978:39).

Приликом утврђивања државног интереса, као што је раније већ било поменуто, кључну улогу имају доносиоци политичких одлука, односно креатори политика, обзиром да они одређују шта је национални, а у овом случају државни интерес. Розенау дефинише „креаторе мишљења“ (*opinion-maker*) као „оне чланове друштва који заузимају такве положаје који им омогућавају да преносе, са извесном правилношћу, мишљења о спољно-политичким питањима непознатим лицима“ (Rosenau, 1963: 6). Ову дефиницију у целости прихвата Џејмс Ловел, с тим да је он уводи у поље истраживања националног вођства као креатора националних интереса (Lowell, 1963:153-154). Самим тим, код државног интереса фокус није на самом садржају овог интереса, већ на субјекту који креира сам интерес, јер он одређује шта је државни интерес у датом тренутку.

Из ове опсежне анализе коју је предочио Андреја Милетић закључује се да се нација, као субјекат националног интереса, може схватити на три начина: први начин јесте када је нација изједначена са државом и тада најчешће говоримо о државном интересу. Државни интерес као такав конструишу доносиоци политичких одлука спрам онога што они сматрају да је у интересу државе, што даље може да донесе нове нејасноће на релацији разликовања државног интереса од посебних интереса једне групе људи. Друго схватање јесте оно где је нација изједначена са целокупним становништвом без обзира на национални и етнички састав, односно друштвом које држава политички организује и представља у међународним односима. У том контексту постоји могућност нове конфузије, овог пута у контексту разлике између јавног интереса (схваћеног као збир посебних интереса или заједнички интерес) и националног интереса. Треће схватање, које је најсвеобухватније тежи да помири ове две позиције, а то је схватање нације као одређене историјски конституисане, друштвено-економске и културно-политичке заједнице. Национални интерес, према овом схватању заснивао би се на националном идентитету одређене нације, уз уважавање колективних права националних мањина и индивидуалних грађанских права. На тај начин били би идентификовани елементи идеал-типског националног и грађанског приступа изградње нације у конкретном случају. У том случају, национални интерес, некада поистовећен са државним а некада са јавним интересом, уз повремена оспоравања његовог постојања, постао би теоријски и аналитички утемељен концепт, а практично добар алат за изучавање националне безбедности и сродних појава.

5.1.3. Разликовање јавног и националног интереса

Дискусију о јавном интересу као једном поприлично општем концепту треба започети запажањем Семјуела Крислова, који уочава да основна потешкоћа у разумевању било којег појма који у себи садржи реч „интерес“, попут интересне групе, агрегација интереса, артикулација интереса проистиче из чињенице да се базични појам „интерес“ прихвата као самодефинишућ и неизбежан. То даље имплицира да се расправа о разлици између националног и јавног интереса заснива на претпоставци да се интереси лако могу дефинисати на неком једноставном нивоу и да постају проблем за класификацију тек када се досегну сложени нивои анализе. Самим тим, потешкоће се не сматрају одразом идентификације основних интереса као таквих, већ првенствено, или чак искључиво, као последица укључивања у оквире унитарне анализе благостања колектива који није стварна чињеница, већ само опредмећена аналитичка структура (Krislov, 1963:830). У овом смеру размишљања позиционирали су се и други аутори који сматрају да се традиционални приступ концепцији јавног интереса базира на претпоставци да креатори политика разумеју јавни интерес (Moroni, 2017:69). Другим речима: „постојање таквог јавног интереса узимало се здраво за готово у време процвата свеобухватног планирања и способност креатора политика да идентификују овај јавни интерес и у његово име оправдају своје предлоге, ретко је довољен у питање“ (Alexander, 1992: 129).

У најопштијем схватању, концепт јавног интереса односи се на опште благостање или благостање друштва у целини и уско је повезан са идејом општег добра, која се односи на бенефиције које људи уживају као чланови заједнице. Овај појам се често употребљава паралелно са изразима као што су „јавно добро“ или „опште добро“. Израз „опште добро“ је најстарији који датира још из грчке и римске мисли), док је „јавни интерес“ уведен у новије време (у покушају да се концепт учини конзистентнијим са секуларизацијом политичких наука). Међутим, оба концепта преносе исту идеју: да држава не треба да тежи приватним и секцијским интересима или потребама, већ интересима и потребама свих грађана (Moroni, 2017:69-70, Meyerson and Banfield, 1955: 322). Дакле, идеја јавног интереса базира се на схватању да то није прост збир индивидуалних интереса, те да он еволуира сходно променама у самој друштву. Такође, јавни интерес јесте највиши етички стандард применљив на политичка питања, а када се користи, овај израз увек се позива на крајње моралне циљеве политичког удруживања⁷³ (Cassinelli, 1962: 46).

Истовремено, деловање у јавном интересу јесте крилатица и концепт на којем се заснива добра државна управа, иако се најчешће не зна шта то тачно значи. Реч је о још једном појму који се опире једнозначном дефинисању, „тврдоглаво пркоси уредним и прецизним формулацијама и математичким једначинама политичког и економског понашања“ (Colm, 1960:295). Схватање јавног интереса условљено је

⁷³ Ово становиште се заснива на разумевању да је суштина онога што је „добро за јавност“ контраст између већег добра у односу на оно мање. Јавни интерес не имплицира да сви људи имају право на једнаке бенефите, али подразумева да свакоме припада његов део укупног добра, без обзира колико скроман он био. Када свако има корист на свој начин, јавни интерес је остварен, што даље указује да је успостављен најпожељнији облик политичког удруживања (Cassinelli, 1962: 46).

контекстом анализе⁷⁴, а најчешће обухвата размишљања о сферама попут заштите људских права, очување животне средине, промоције економске стабилности и раста и пружање основних услуга као што су здравствена заштита, образовање и јавна безбедност. Такође, у политичком, правном и етичком контексту, јавни интерес се често користи као стандард за одмеравање акција и одлука владе, корпорација и других организација.

Историјски посматрано, концепт јавног интереса ослањао се на две основне традиције мишљења: органску (грађански републиканизам) и утилитарну (либералну). У западној филозофији, „републичка“ друштва гледају на државу или друштво као колективни ентитет, који поседује врлине и налаже обавезе грађана које су изнад партикуларних интереса и циљева. Насупрот томе, „либералне“ концепције јавног интереса фокусирају се на индивидуално благостање или вредности, односно на утилитарну идеју максимизације корисности (Munger, 2008:612).

Утилитаристичка теорија јавног интереса, као што је већ наведено, базира се на Бенетамовом учењу и јавни интерес види као збир појединачних интереса. Другим речима, јавни интерес је збир појединачних интереса, што је изнедрило критику постојања потешкоћа утврђивања појединачних интереса. Друга критика јесте, под претпоставком да се успе у процесу утврђивања свих појединачних интереса, изналагање начина на који би се они сабрали у једну целину, дакле јавни или заједнички интерес, посебно услед њихових међусобних разлика. Такође, поставља се питање актера који „сабира“ те интересе, да ли је држава тај „непристрастан“ трећи који предводи политичку акцију на основу добијеног „збира“ (Милетић, 1978:226).

Док се прва традиција одређења јавног интереса ослања на Бенетама, друга традиција акценат ставља на учење Лока и Русоа⁷⁵ о јавном интересу као заједничком интересу. Овај темељ није напуштен ни у савременој теорији, а Милетић сматра да се група теоретичара које Шуберт назива „рационалистима“⁷⁶ налазе на овој линији „русоовске“ традиције. Рационалисти сматрају да је обавеза свих јавних функционера да верно извршавају народну вољу (Schubert, 1962: 164). Ова народна воља израз је општег добра, а оно опет одражава постојање заједничких

⁷⁴ У покушају да што концизније одреди критеријуме за утврђивање јавног интереса, Ласвел је предложио принципе и процедуре које се могу применити у конкретним околностима. Видети шире: Lasswell, H. (1962). *Proposing Principles of Content and Procedures*. In: Friederich, C. (Ed.) *The Public Interest* (pp. 54-79). New York: Atherton Press.

⁷⁵ Попут претходника Хобса и Лока, и Жан Жак Русо је, полазећи од појединца, преко њихових заједничких интереса и „опште“ воље усмерене ка остваривању „општег“ добра стигао до друштва као моралне и колективне личности, удруживања а не простог скупа и суверене власти као „апсолутне, свете и неприкословене“ (Милетић, 1978:226-227).

⁷⁶ Шуберт је класификовао савремене теоретичаре јавног интереса у три категорије: рационалисте, идеалисте и реалисте. *Рационалисти* виде политички систем као систем у којем су све норме унапред дате, па је функција политичких и бирократских званичника да преведу те норме у специфична правила друштвеног деловања. *Идеалисти*, пак, верују да јавни интерес није садржан у позитивном закону који су творили људи, већ у природном праву. *Реалисти* наводе да је функција јавних званичника (и политичких и бирократских) да се ангажују у политичком посредовању у споровима, обзиром да су циљеви јавне политике специфични, али и међусобно супростављени (Schubert, 1962: 164-166).

интереса једног друштва. Тиме задатак владе постаје обављање једног неутралног, техничког посла који се састоји у утврђивању јавног интереса било путем политичких партија (партијски рационалисти), било путем консултовања јавног мњења (популарни рационалисти) (Милетић, 1978:227).

У литератури сусрећемо и различите покушаје класификовања јавног интереса која су проистекла из поменуте две традиције. Кларк Кокран предлаже једну изузетно обухватну категоризацију путем које препознаје четири групе теоретичара јавног интереса: прва група назива се „нормативна“ теорија јавног интереса, према којој је јавни интерес етички стандард за вредновање конкретних јавних политика и циљ коме политички поредак треба да тежи. Друга категорија окупује теоретичаре "аболиционистичке" теорије који, из различитих разлога, поричу да концепт јавног интереса има значење или валидност. Трећу категорију, „процесне“ теорије, чине теоретичари јавног интереса који дефинишу концепт позивајући се на политичке процесе кроз које се креира политика⁷⁷ (Cochran, 1974:330-332).

Дакле, у теорији, концепт јавног интереса може имати широк обухват, чак до те мере да се може третирати као синоним „општег добра“. Таква једна дефиниција би могла да прожме све акције, како појединца, тако и институција. Насупрот томе, може да се тумачи и уско, као „атрибут одређених активности које су ограничене на државни сектор људске делатности“. Грифит даље примећује да се код ужег схватања одмах јавља проблем да ли то гледиште треба да обухвати национални или и међународни ниво, као и посредством којих инструмената се може дефинисати и реализовати. Тиме се улази у оно што Грифин назива „затворени круг националног интереса“ Кенана и других аутора који наглашавају да акције државе-нације не могу и не смеју да превазилазе интересе оних од којих произилази ауторитет њиховог управљачког деловања (Griffith, 1962:15). Тиме се уочава прва заједничка карактеристика националног и јавног интереса, оба одражавају интересе једне нације.

Од самог разумевања појмова националног и јавног интереса зависи на који начин ће бити конципирана и њихова дистинкција. Овде треба нагласити да чак неки аутори сматрају да не постоје ни јавни ни национални интереси, већ само интереси доминантних друштвених група. С друге стране, једно од најмање комплексних, а опет врло честих мишљења налазимо код аутора који национални интерес виде као категорију спољне политике, а насупрот томе јавни интерес као категорију унутрашње политике. Национални интерес⁷⁸, према Соберију, представља другу страну медаље јавног интереса, а разлика између њих је у томе

⁷⁷ У оквиру ове категорије издвајају се три поткатегије: 1) агрегатна концепција која посматра јавни интерес као збир интереса; 2) концепт који јавне интересе посматра као на резултат сукоба интереса; и 3) приступ који јавни интерес перципира као демократски процес помирења интереса или као поштен поступак. Четврта категорија јесте „консензуалистичка“ теорија и укључује теорије које посматрају јавни интерес као нејасан, али вредан термин који упућује на дебату о политици на консензус јавних вредности (Cochran, 1974:330-332).

⁷⁸ За Соберију, национални интерес претпоставља постојање одрживог и интегрисаног друштва. Колико год да је везан за идеју народног суверенитета и преовладавајућа схватања концепта интереса међу доминантним групама унутар демократског друштва, разликује се од трансценденталног карактера *raison d'Etat*, и наводи да он одражава државу као заједницу (Seabury, 1963:78).

што се јавни интерес изражава у политикама које се тичу домаћег благостања националне заједнице, а национални интерес мора да се искаже у контексту добробити целе заједнице постављене у контекст светске политике. Основна разлика између ова два концепта је у томе што је јавни интерес, са филозофске стране гледишта, онај интерес који се идеално односи на интерес целе заједнице и на политике које могу бити оправдане или усмерене на колективне интересе друштва у оквиру којих су на снази. Национални интереси, играјући у театру светске политике, ангажује се у тензијама, конфликтима и сарадњи са другим националним интересима (Seabury, 1963:71-72).

Доналд Нектерлајн припада овој групи теоретичара и наводи да се дистинкција између јавног и националног интереса налази у томе што се „јавни интерес првенствено бави унутрашњим благостањем друштва; он је заштићен скупом закона којим су се изабрани званичници обавезали да ће их поштовати. Национални интерес се, с друге стране, бави спољашњим окружењем, јер већина суверених држава задржава за себе коначан ауторитет да одлучи како ће функционисати у међународној арили - или систему, како га неки радије називају (Nuechterlein, 2001:15). Иако радикално дели ова два интереса сходно врсти политике на коју се односи, он не пориче међусобну повезаност та два интереса: јавни интерес је под великим утицајем међународног окружења у датом тренутку, посебно током међународних тензија; национални интерес је под утицајем степена друштвене стабилности и политичког јединства који преовладавају у земљи (Nuechterlein, 2001:15).

Џозеф Франкел такође везује јавни интерес за питања унутрашње политике, а национални интерес за питања спољне политике, да је готово немогуће да дође до конфузије између ова два појма. Тачније, до забуне може доћи искључиво намерно, у ситуацијама када не могу да се договоре приоритети јавне политике, па влада државе тражи уточиште у усмеравању пажње јавности на спољне притиске, или наглашава неопходност одбране од опасности (стварне или имагинарне) (Frankel, 1970:40). Оно што је заједничко за ове теоретичаре јесте да су су истраживали питања међународних односа и спољне политике, па су правили строгу диверзификацију на унутрашња и спољна политику. С тим у вези, било је доста једноставно раздвојити ове две врсте интереса, а основне теоријске недоумице концентрисане су на релацији супростављених интереса на унутрашњем плану, јер се друштвена сагласност лакше постизала око питања која су од националног интереса.

Национални интерес концептуализован у сфери националне безбедности обухвата и питања која се традиционално тумаче као „унутрашња“ и односе на друштвену стабилност и унутрашњу безбедност, тако да се они преклапају са јавним интересом. Самим тим, разликовање националног интереса од јавног интереса може бити веома изазовно, обзиром на степен испреплетаности, па је неопходно разматрати специфичне околности и контекст у којима ови интереси утврђују. На први поглед, делује да је национални интерес ужи појам од јавног интереса, али њиме обухваћен, јер укључује она питања која су од значаја за опстанак и безбедност нације и државе, док нису сви јавни интереси истовремено и национални. Ова корелација је ипак сложенија, јер се у њеној анализи морамо осврнути на схватање нације. Уколико нацију схватимо као одређену историјски конституисану,

друштвено-економску и културно-политичку заједницу, тада је јасно да национални интерес се односи само на дату државу и конститутивну нацију, али не мора нужно да се односи и на све националне интересе националних мањина⁷⁹, што је једна од критика која и јесте упућена реалистичком схватању националног интереса. У том светлу је неопходно да се у делу националног интереса који појашњава национални идентитет обухвате и национални интереси националних мањина. Јавни интерес као интерес свих појединаца би у том кључу морао да обухвати и опште интересе националних мањина.

Условно речено, могли би да се идентификују одређени критеријуми разликовања јавног и националног интереса; пре свих то би био обим обзиром да национални интерес јесте фокусиран на дугорочне користи државе, док се јавни интерес бави непосредним потребама и добробити јавности. Други критеријум јесте утицај, обзиром да национални интереси, а посебно када је реч о великим силама које своје интересе пројектују изван државних граница, могу имати шири утицај на међународну заједницу, насупрот јавног интереса који је више фокусиран на национални ниво. Трећи критеријум јесу приоритети, обзиром да национални интерес укључује пружање приоритета безбедносним, политичким, економским, или стратешким циљевима нације, док се јавни интерес више бави заштитом индивидуалних права, осигурањем социјалне правде и побољшањем квалитета живота грађана. И последњи, четврти критеријум предствљао би компромис, обзиром да одлуке које се доносе у националном интересу најчешће укључују компромис, или чак жртву, за одређене појединце и групе, насупрот одлукама донетим у јавном интересу које за циљ да имају омогућавање бенефита за што је могуће више људи. Самим тим, национални интерес није интерес свих грађана, по чему се разликује од јавног интереса, није интерес појединаца нити једне класе, у чему се разликује од појединачних и класних интереса. Он је посебан вид интереса који укључује питања опстанка, безбедности али надамне унутрашње стабилности дате државе и њених грађана. Кроз очување унутрашње стабилности и политичког поретка он би морао да гарантује права и безбедност свих грађана.

5.2. Национални идентитет

Нација и национални идентитет представљају феномене који су настали и изградили се током друштвених промена и процеса у епохи модерне. Раздобље модерне, које је отпочело с краја XVIII века, јесте период када европски народи, унутар модерног друштва, остварују напредак у свим сферама друштвеног живота, стварају нове националне вредности и трагају за друштвеним идентитетима који настају у процесу ових конструкција. Реч је о процесу сталних друштвених и националних промена, али и социјалних, етничких и националних супротности који још увек није завршен (Корунџић, 2004:89). Модерна носи непрекидне процесе изградње и разградње, развоја и трансформације модерног друштва, културе и

⁷⁹ Конкретно, у Републици Србији национални интереси „очувања суверености, независности и територијалне целовитости“ и „очување унутрашње стабилности и безбедности“ јесу национални интереси свих грађана државе, док је у формулисању националног интереса очувања постојања и заштита српског народа где год он живи, као и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета, наглашено постојање националних мањина и овим интересом обухваћено.

колективних идентитета, али и саме нације која се заснива на вредностима модерног друштва. У тим процесима константне друштвене трансформације, у XXI веку примат је преузео процес глобализације који је извршио безуспешни покушај уједначавања нација. У савременом друштву нација још увек представља значајан извор идентитета (Стојадиновић, 2011:77), а постојање етничких група које захтевају или потражују политичко и територијално осамостаљење, показатељ су да је нација и даље актуелан и непревазиђен друштвени феномен.

Национални идентитет представља најсложенији и најобухватнији облик колективног идентитета који се темељи на осећају припадности нацији, а његов капацитет условљен је бројним политичким, економским, друштвеним и културним процесима. Колективни идентитет је „резултат самоинтерпретације која се усредсређује на друштвени заједнички (колективни или друштвени категорички) самоаспект“ (Bernd, 2003:49). Он се односи на заједнички осећај припадности и идентификације који појединци осећају са одређеном групом или заједницом, односно начин на који се појединци дефинишу у односу на друге са којима деле сличне вредности, веровања, обичаје и искуства. Колективни идентитет се заснива на различитим факторима, као што су националност, раса, етничка припадност, религија, пол, политичка припадност или социоекономски статус. Како је национална идентификација увек комбинована са друштвеним идентификацијама друге врсте намеће се основно питање: како разликовати национални од осталих категорија колективног идентитета – верског, политичког, професионалног... шта је то специфично етничко које одваја "њих" и "нас", које су то "диференцирајуће културне црте" (Гавриловић, 2005: 11).

Национални идентитет је мултидимензионалан и сложени друштвени конструкт који се на ослања на елементе других врста колективних идентитета без могућности редуковања на једно значење. У литератури налазимо различите дефиниције националног идентитета, сходно схватању саме нације, али и контексту у којем се употребљава. У том контексту, аутори који поистовећују нацију и државу, национални идентитет дефинишу као „заједнички идентитет становника одређеног политички и географски дефинисаног простора, односно нације“ (Briggs, Copley, 2005: 602). С друге стране, аутори који поистовећују нацију са грађанима једне државе, предлажу ширу дефиницију: „национални идентитет односи се на идентитет грађана са историјским и културним традицијама њихове земље, моралним вредностима, идеалима, уверењима, националним суверенитетом итд. Манифестује се као појединци или групе верују да припадају некој земљи као политичкој заједници“ (Liu and Turner, 2018:1080).

Свака од ових дефиниција има своју употребну вредност у склопу истраживачких питања посебних дизајна истраживања, а опет и недостатке када је реч о истраживањима у сфери националне безбедности. Посебна пажња мора да се води о потенцијалним појмовним преклапањима која могу унети даље нејасноће, попут поистовећивања националног идентитета са националним вредностима и интересима (попут, у претходној дефиницији наведеном националном суверенитету као националном идентитету). Национални идентитет се заснива на националним и другим друштвеним вредностима, остваривањем националних интереса се штите националне вредности, засноване на националном идентитету.

У сфери безбедности постоји тенденција да се поред објективних фактора, паралелно увек инкорпорирају и субјективни фактори, попут искуства приликом конструисања претњи, субјективне перцепције осећаја заштићености и сл. Такве тенденције су присутне и код теоретичара који посебан акценат стављају на национални идентитет. Дакле, аутори предлажу шире дефиниције како би поред објективних, обухватили и субјективне компоненте националног идентитета. Једна од таквих дефиниција је она коју је предложио Келман: „Уколико је група људи почела да види себе као јединствени ентитет који се може идентификовати са захтевом за континуитетом током времена, јединством преко географске удаљености и правом на различите облике самоизражавања, можемо рећи да су стекли осећај националног идентитета. Национални идентитет је дефиниција себе као групе – њена концепција трајних карактеристика и основних вредности; предности и слабости; наде и страхова; угледа и услова постојања; њене институције и традиције; и њене историје, садашње сврхе и будућих изгледа (Kelman, 1997:171).

Мијалковић такође дефинише национални идентитет као својеврстан склоп субјективних и објективних компоненти. Национални идентитет је „део социјалног идентитета, односно скуп свих обележја националног бића – државе и глобалног националног колектива којег чине друштво које живи унутар и ван ње (дијаспора), а које се са њом поистовећује, по којима се недвосмислено препознају и разликују од других држава и њихових друштава. Истовремено, то су и субјективни осећаји блискости и припадности држави и друштву, те осећаји дужности промовисања, унапређења и заштите друштвених и државних вредности и интереса“ (Мијалковић, 2015:72).

Можда најпотпунију дефиницију предлаже Цветковић који се дотиче питања која је улога и смисао националног идентитета у личном и колективном постојању, пре него да идентификује елементе. Наводи да је функција националног идентитета „укорењивање модерног индивидуума у новоформирану заједницу (нација), изналагање емоционалних садржаја и културног оквира за политичко деловање и егзистенцијалну утеху у свету који је поништио или радикално преобразио традиционалне облике друштвености, тј. метафизички утемељене начине организације личног и колективног постојања“ (Цветковић, 2002:52). Овакво схватање у сагласности је са Смитовим наслеђем о битности културних аспеката националних идентитета, уочава да је национални идентитет блиско повезан на политичком сфером и не пориче повезаност нације са етничким пореклом, иако препознаје различите утицаје које је донела модерна⁸⁰.

Поред дилеме о самом одређењу националног идентитета, постоје и нејасноће како и на који научно утемељен начин класификовати бројне и дифузне теоријске концепције националног идентитета, обзиром да није могуће установити један критеријум за класификацију свих теоријских приступа. Ђорђевић-Милошевић је

⁸⁰ Цветковић наводи да на изградњу националног идентитета утиче развој модерне државе (стајаћа војска, бирократски апарат и универзитети), економија и политика (индустријализација), ратови (борба за територију и утицај), колективно искуство заједнице (митови, симболи и историјско памћење), али и демократија (Цветковић, 2002:53, Цветковић, 2002а:31).

предложила класификацију националног идентитета која препознаје три критеријума:

1. према природи националног идентитета разликују се примордијализам насупрот инструментализму, уз помирљиво конструктивистичко схватање;
2. према кључним одредницама националног идентитета, кроз анализу начина формирања нација: западни и незападни приступ, односно француски и немачки модел и
3. кроз повезаност политичке и економске моћи са националним идентитетом (Милошевић-Ђорђевић, 2003:129).

Ова класификација је изузетно подесна јер обухвата сва битна обележја националног идентитета за истраживање у оквиру наука безбедности, а такође пружа могућност да се у оквиру треће категорије испита повезаност националног идентитета са националном безбедношћу, а тиме и однос националног идентитета и националног интереса.

Једна од кључних дилема када је реч о националном идентитету односи се на питање да ли је национални идентитет одређен рођењем или се пак он стиче током одрастања где појединац поседује могућност избора. Ова дилема налази се на релацији примордијалистичког и инструменталног схватања националног идентитета (Милошевић-Ђорђевић, 2005:175). Примордијализам сугерише да је идентитет људи и осећај припадности групи дубоко укорењен у историјским и културним факторима, језику и традицији који су биолошки утврђени или конструисани у далекој прошлости и присутни су од почетка времена. Према примордијализму, појединци се рађају са урођеним осећајем припадности одређеној групи, као што је племе, нација или етничка група, а тај осећај идентитета је непроменљив и трајан, учвршћен кроз митове и симболе (Вацова, 1998:32, Yeghiazaryan, 2018:47, Kataria, 2018:130). Јанг сумира примордијалистички приступ кроз три основна аргумента: први се односи на етничку припадност, па је национални идентитет наслеђен од предака и веома је укорењен. Други аргумент односи се на фиксне и непроменљиве етничке границе које разграничавају ко јесте члан групе, а ко није, док се трећи аргумент односи се на заједничко биолошко и културно порекло (Yang, 2000: 42).

Овај приступ разумевању националног идентитета је критикован као приступ који превише упрошћује и поједностављује сложеност националног идентитета и занемарује друштвене и политичке факторе у његовом обликовању. Критичари такође истичу да се овај приступ може злоупотребити како би се оправдала дискриминација и искључивање одређених група на основу њихових наводних урођених разлика. Такође, можемо придодати критике које се заснивају на следећим аспектима: 1) има случајева да појединци имају двојни или вишеструки национални идентитет; 2) национални идентитет није за свакога најбитнија, најважнија и пресудна димензија, чак га неко може и порицати; 3) национални идентитет се гради и мења током живота и зависи од ширих друштвених ситуација; 4) иза исказа о националном идентитету налази се широк спектар различитих значења. Питање је да ли је значење за свакога исто (Милошевић-Ђорђевић, 2005:176-177).

Друго схватање националног идентитета јесте инструментално схватање које сугерише да национални идентитет није заснован на урођеним или

примордијалним факторима, већ да је променљив, флуидан и везан за посебне околности. Према инструментализму, национални идентитет није инхерентна особина појединаца, већ је пре политички конструкт који стварају, одржавају и којим манипулишу политички лидери и елите зарад сопствених интереса. Другим речима, национални идентитет се посматра као оруђе које политички лидери користе да створе осећај јединства и лојалности међу становништвом, и на тај начин оправдају сопствене поступке и политику. Национални симболи, као што су заставе, химне и празници, сматрају се инструментима моћи, а не изразима инхерентног националног идентитета (Вацова, 1998:33, Yeghiazaryan, 2018:49, Kataria, 2018:133). Инструментално схватање претпоставља је национални идентитет флексибилан и променљив концепт којег обликују политички актери и интереси, односно да није инхерентна и непроменљива компонента идентитета. У том схватању доста је сличан разумевању националног интереса као оруђа политичке акције који користе доносиоци политичких одлука када треба да обезбеде легитимитет некој одлуци. У пракси, позивање на национални интерес као модел оправдавања неке акције, најчешће и јесте прећен наративом иза којег се крије инструментализован национални идентитет.

Инструментализовани приступ изучавању националног идентитета такође је изложен је бројним критикама које се заснивају на ставу да овај приступ потцењује емоционалне и културне везе које људи имају са својим нацијама, као и улогу историје и традиције у обликовању националног идентитета. Посебно је значајно указати да се инструментализам може злоупотребити за оправдавање ауторитарних режима који користе национализам као оруђе за сузбијање различитости, другачијих мишљења и промовисање парцијалних интереса. Такође, овом приступу се упућују критике да је национални идентитет постављен изван човека, иако он често представља суштинску карактеристику појединца, а за бројне појединце и друштва национални интерес може бити значајан мобилишући фактор што инструментална функција не може да препозна (Милошевић-Ђорђевић, 2005:178).

Анализирана два приступа националном идентитету се тумаче доста уско, ригидно, међусобно су дијаметрално супростављени, а показало се да критике које су им упућене нису без основа. Услед бројних њихових недостатака приступљено је изградњи умеренијег схватања националног идентитета који се означава као конструктивистичко схватање. Оно подразумева да је национални идентитет друштвено конструисан концепт који се ствара и одржава кроз интеракције између појединаца и група у једном друштву. Национални идентитет се посматра као концепт који није заснован на фиксним, инхерентним особинама, већ се базира на динамичним и еволуирајућим премисама. Њега обликују историјски и културни фактори, као и политички и друштвени догађаји (Yang, 2000: 43-45, Yeghiazaryan, 2018:49). Другим речима, конструктивистички приступ изучавању феномена националног идентитета указује да се он, као социјално-психолошка категорија конструира током целог живота појединца и то као спој „примордијалних веза“ заснованим на културном пореклу и које се усвајају услед утицаја процеса социјализације и избора које појединац прави следећи своје интересе, као и културне и политичке преференце (Connel and Hartman, 1998).

Схватање националног идентитета као друштвеног конструкта имало је велики одјек међу теоретичарима и пружило је плодно тле за даља истраживања. Како Келман примећује, друштвена конструкција идентитета подразумева „степен произвољности и флексибилности у начину на који је идентитет конструисан (који елементи су у њега уврштени, а који изостављени), и у томе које су његове границе (ко је укључен, а ко искључен)“ (Kelman, 2001: 194). Келман истиче да, као што постоји процес конструкције националног идентитета, тако постоји и обрнути процес - реконструкција. „Реконструкција идентитета је редован, стални процес у животу сваке националне групе. Идентитети се обично реконструишу како се историјске околности мењају, појављују кризе, стварају прилике или нове елите долазе у први план“ (Kelman, 1997a: 338). Признавање да је национални идентитет конструисан отворило је врата бројним истраживањима услова који доводе до обрнутог процеса, актера који су укључени и ефеката који је имала реконструкција овог друштвеног феномена.

У литератури не постоји сагласност међу теоретичарима да је приступ који истражује национални идентитет према природи његовог настанка једини адекватан приступ. Самим тим, нису сви теоријски приступи обухваћени дуализмом на релацији примордијалистичког и инструменталног схватања националног идентитета. Неки теоретичари разумевању националног идентитета приступају путем различитих схватања начина формирања нација, а кроз раније представљен однос објективног и субјективног, источног и западног схватања настанка нација. Управо, у истраживању питања нације и националног идентитета итакнуто место заузима аутор једног од најзначајнијих дела из ове области, књиге „*Национални идентитет*“, Ентони Смит. Овај аутор перципира нацију истовремено као најразвијенију социјалну групу, и комплексну историјску појаву, саткану од више узајамно повезаних етничких, територијалних, културних, економских и правно-политичких компонената. Конкретно, нацију дефинише као “именовану људску популацију са заједничком историјском територијом, заједничким митовима и историјским сећањима, заједничком масовном, јавном културом, заједничком економијом и заједничким законским правима и дужностима свих припадника” (Смит, 2003: 30). На тај начин Смит претендује да у својој дефиницији помири „западно“ и „незападно“ схватање нације, јер дубоко верује да не постоји савремена нација која нема упориште у етничком језгру у прошлости⁸¹. Сходно таквом схватању, национални идентитет представља вишедимензионалан и сложени конструкт који се ослања на више компоненти идентитета:

1. „историјска територија односно домовина
2. заједнички митови и историјска сећања
3. заједничка масовна култура
4. заједничка законска права и дужности свих припадника нације

⁸¹ Поред става да је савремени национални идентитет утемељен у прошлости, Шљукић уочава три тезе које је изнео Смит, а које нису уобичајене за академско разумевање националног интереса: „грађански“ и „етнички“ модел изградње нације међусобно и немају толико различитости; није могуће постојање „глобалне културе“ обзиром да јој недостају конститутивни елементи у виду колективног памћења, традиције и дистинктивних симболичких кодова и треће, моћ националног идентитета и нације је изузетно велика, те је тешко поверовати да би могли ускоро нестати са друштвене позорнице (Шљукић, 2012: 283).

5. заједничка економија уз територијалну мобилност припадника“ (Смит, 1998:29-30).

Кроз децидно одређивање елемената националног идентитета, Смит сугерише да се овако обухватан и комплексан друштвени феномен не може редуковати на један елемент, без обзира какве напоре у такву активност нека политичка опција улагала. С друге стране, како би предупредио друге потенцијалне злоупотребе којима обилује свако помињање нације, јасно и недвосмислено одваја схватање националног идентитета од државе. „Држава се искључиво односи на јавне институције, које се разликују од других друштвених институција и аутономне су према њима, и које у оквиру дате територије остварују монопол на принуду и порекло. Нација, с друге стране, означава културну и политичку спону, уједињујући у политичку заједницу све оне који имају исту културу и домовину (Смит, 1998:30-31).

Иако се и држава и нација позивају на бројне заједничке елемент попут историјске територије и суверености народа, раздвајањем ове две појмовне формулације Смит је направио аналитички значајан корак. Направио отклон од свих замки које носе идеал-типови, обзиром да постоји мали број савремених држава где се границе нације и државе у потпуности поклапају и што додатно може да акумулира етничке тензије при покушају некаквог вештачког исцртавања граница. Тиме се као један од великих доприноса Смитовог схватања националног идентитета истиче рушење заблуда око идеал-типских модела нација. У савременом добу нација постала својеврсна мешавина грађанског и територијалног, с једне стране, и етничког и генеалогског с друге стране, са различитим варијацијама обухвата елемената ових модела (Смит, 1998:32). Једино схваћено на овај начин, национални идентитет има утемељење у пракси и може да доведе до аналитички значајних закључака ослобођених потенцијалне пристрасности или парцијалних одговора које ће зуб времена брзо нагристи.

Како би развио модел посредством којег би истражио моћ националног идентитета, Ентони Смит је поделио његове функције у две категорије - унутрашњу и спољну. У категорију спољних функција класификовао је територијалну, економску и политичку функцију. Смит појашњава да нација примарно мора да одреди друштвени простор у оквиру којег ће се њени припадници стационаирати, а затим да лоцира стожере историјске територије која позиционира дату заједницу у времену и простору. Путем економске функције изражава се тежња нације за контролом над територијалним ресурсима и радном снагом. На тај начин, кроз одређење припадности, граница и расположивих ресурса, постављају се темељи националног идентитета који подупиरे државу и њене институције. Национални идентитет се легитимише кроз заједничка права и дружности правних институција, а које утврђују особне вредности и карактер нације (Смит, 1998:32-33).

Унутрашња функција националног идентитета, према Смићу, односи се на процесе социјализације путем којих се појединац идентификује као „грађанин“ и „држављанин“. Овај процес се постиже путем обавезног јавног образовања посредством којег државне власти очекују да ће појединац прихватити и у своју личност усадити националну оданост и личну, хомогену културу. Самим тим, читав

овај процес образовања је под снажним утицајем националистичких идеала културе аутентичности и јединства (Смит, 1998:33). Представљена класификација је искључиво аналитичка, али указује да се овим функцијама националног идентитета мора посветити подједнака пажња, као и да процеси угрожавања и разградње националног идентитета могу да потичу споља, али и изнутра.

Смит посебно истиче обавезу нације да обезбеди повезаност између њених припадника, а посебно између њених класа, путем стварања заједничких друштвених вредности и очувања и промоције традиције. Посебно снажан ефекат на националну хомогенизацију придаје се симболичком утицају, какав имају застава, монета, химна, униформа, споменици и церемонија, а које снажним визуелно-психолошким утицајем потсећају припаднике нације на заједничко наслеђе и културно средство (Смит, 1998:34). У смислу националног идентификовања, митови заједно са религијом и језиком улазе у ред тзв. „основних идентификатора“. Функције, значење и ефекти дискурса националне репрезентације условљени су бројним факторима, а најважнији је контекст у којем се исказу „одређени топови симболичких и идеолошких дихотомија“, тачније „маркантна места политичке и геосимболичке дескрипције“ (Пешић, 2012а:15-21).

Засигурно највећи допринос разумевању и концептуализацији националног идентитета Ентонија Смита огледа се у препознавању и објашњењу значаја културе за процесе самодефинисања и лоцирања националног идентитета унутар колективног. Овај аутор је повезао феномен националног идентитета са питањима етничког идентитета, са циљем да појасни карактер културне доктрине која се налази у њиховој основи, истовремено залазећи у прошлост и анализирајући процесе изградње нације. На тај начин, успоставља научни приступ који је у супротности са дотадашњим теоријским поступцима који су сводили национални идентитет на променљиве идентитетске стратегије руковођене од стране политичких актера или друштвених елита, чиме су пружали осиромашени поглед на овај феномен. Повезивање националног идентитета са културом, односно продубљивање његовог смисла путем спознаје културолошких основа, пружило је нове могућности за целовит увид у овај комплексан и променљив друштвени феномен (Пешић, 2012:110-111).

Савремено схватање националног идентитета указује на његову мултифункционалност, али и на динамички и релациони карактер, односно на повезаност са другим дискурсима. Смит је инспирисао бројна истраживања односа националног интереса са културом, који се показао као сложен и вишеструк, обзиром да је култура једна од кључних компоненти која доприноси формирању националног идентитета, национални идентитет, заузврат, утиче на развој и очување културе. Национална припадност има утицај на идентитет јер даје приступ националној култури која је „начин конструисања значења који утиче и организује и наше поступке и нашу концепцију самих себе“ (Hall, 1992, pp. 292-3). Култура једне нације укључује заједничке вредности, веровања, обичаје језик, историју и традиције које се преносе са генерације на генерацију, а ови елементи имају велику улогу у обликовању националног идентитета. Смит назива „објективним културним маркерима“ оне аспекте културе који разликују једну популацију од друге, попут језика, религије, обичаја и пигментације (Смит, 1998:23).

Из Смитовог поимања националног идентитета може се закључити да не постоји нација без културних елемената, нити може да постоји „културно неутрална држава“ каквом жели да се прикаже савремена либерална држава (Шљукић, 2012:285-286). Продубљивање културолошких димензија националног идентитета пружа могућност за осветљавање конструктивног и продуктивног смисла „замишљања нације“, „посебности“ и „нужности“ које проистичу из припадности једној нацији, а насупрот деструктивности њиховог егзотизујућег смисла који га повезује са национализмом (Пешић, 2012а: 23). Како Цветковић закључује, у културолошком смислу, нација представља последњи бедем нововековној десакрализацији света иза којег се налази „раздуховљени, обезглављени и неутешно сам себи препуштени модерни индивидуум“ (Цветковић, 2002:54).

Поред питања како се конструише национални идентитет, подједнако значајно питање је како се он усваја од стране појединца и како се мобилише. Херберт Келман национални идентитет види као сложен и диференциран феномен који варира током времена и околности и, препознајући његову флуидност, перципира национални идентитет као колективни производ, у облику система веровања, вредности, претпоставки и очекивања који се путем процеса социјализације преносе на чланове групе и мобилишу посредством комуникационих процеса. На тај начин, национални идентитет и његови елементи постају инкорпорирани у лични идентитет посредством различитих процеса друштвеног утицаја. Келн прихвата два елемента које је идентификовао Симон Херман: усвајање специфичних елемената националног идентитета, укључујући заједничка веровања, историју, вредности, претпоставке и очекивања и развој оријентације на саму нацију и овим елементима додаје трећи, самодефинисање као припадника нације (Kelman, 1997:172).

Уважавајући Келманов приступ усвајања елемената националног идентитета од стране појединаца, као и трипартидну структуру идентитета коју су развили Брубакер и Купер⁸², Коростелина је предложила структуру националног идентитета која обухвата три компоненте које су међусобно повезане, али могу имати различит ниво развијености:

1. *Истакнутост националног идентитета*, схваћено као важност националног идентитета за појединца, укључујући снажна осећања припадности својој нацији и заједничке позитивне ставове према групи и негативне ставове према другим земљама. Овај идентитет има снажан утицај на понашање, а за неке људе може постати централни идентитет;
2. *Задовољство испуњењем својих функција*, обзиром да друштвени идентитет има пет психолошких функција (пружање самопоштовања, давање друштвеног статуса, лична безбедност, групна подршка и заштита и признање), ако нови национални идентитет почне да испуњава ове неопходне функције, може довести до брзог нестанка других друштвених идентитета попут етничког;
3. *Прихватање националне културе*, јер свака култура обухвата скуп традиција, вредности, обичаја, значења, етике, празника, одеће и хране. За стицање новог

⁸² Брубакер и Купер идентификују структуру идентитета која укључује: 1) идентификацију и категоризацију, 2) саморазумевање и друштвену локацију и 3) заједништво, повезаност и групност. Видети шире: Brubacker, R., Cooper, F. (2000). Beyond "Identity". *Theory and Society*, 29 (1), pp. 1-47.

националног идентитета потребно је усвајање специфичних елемената културе који представљају културни идентитет (Korostelina, 2007:185).

Међутим, савремено доба донело је извесне изазове по национални идентитет кроз процес глобализације и појаву популарне и глобалне културе. Хал наводи да процеси глобализације подривају културно јединство нација, јер прелазећи преко националних граница, процеси глобализације резултују „интеграцијом и повезивањем заједница и организација у нове просторно-временске комбинације, чинећи свет у стварности и искуству међусобно повезанијим (Hall, 1992: 299). С друге стране, неки теоретичари сматрају да се традиционалне културне форме нације све више допуњују, али и замењују у афективној снази значењима, сликама и активностима поје потичу из популарне културе. На тај начин долази до „(ре)дистрибуције традиционалне културе кроз популарну културу, где се мешају са безбројним другим иконичним културним елементима који означавају нацију на вишеструке и спорне начине“ (Edensor: 2002:12). С друге стране, Ентони Смит не верује у постојање некакве глобалне културе јер она може бити само „конструкт без сећања или ће се распасти на своје конститутивне националне елементе (Смит, 1998:159). Такође, однос између културе и националног идентитета може бити основ за конфликт, посебно у ситуацијама када је одређена национална култура еродирана или потиснута од стране друге културе или владе.

Насупрот бројним аргументима да национални идентитет „негује блискост, емпатију и солидарност међу суграђанима“ (Guibernau, 2007:170), прихватања тезе да он може да створи „осећај социјалног јединства, солидарности и друштвене кохезије у националној групи“, и упркос новијим истраживањима која идентификују јавни и политички дискурс дистанцирања од мултикултурализма уз нагласак на националном идентитету (Richards, 2013:3), овај приступ је критикован. У науци не постоји консензус о значају и друштвеној оправданости националног идентитета и често је оспораван као део ресурса које политичке формације користе за освајање власти. Тако, Жан-Клод Руано-Борбалан критикује употребну вредност овог појма речима „национални идентитет представља измишљање и политичку стратегију, како онда када се у Француској покреће против мондијализма и космополитизма, тако и онда када служи као идеолошко покриће за сукобе“ (Руано-Борбалан, 2009:14, У: Халперн, Руано-Борбалан, 2009). Тиме се сугерише да овај концепт поседује капацитете генератора сукоба, а посебно међуетничких конфликта, што се посебно односи на периоде друштвене и политичке нестабилности. У условима нарушених већинско-мањинских односа, људска права и слобода национални идентитет може да се злоупотреби за оправдавање дискриминације. С друге стране, ако припадници једне националне државе/земље са високом етничком разноликошћу имају јачи осећај националног идентитета од свог етничког идентитета, могу се ублажити етнички сукоби (Windari, 2021:82-83). Кроз повезаност са својим националним идентитетом и суграђанима, претпоставља се да ће грађани подржати програме који се односе на помоћ и подршку мањинским групацијама.

Однос између националног и етничког идентитета је дакле, један од односа које је потребно детаљно истражити приликом истраживања сукоба унутар једне државе. Управо, Коростелина истиче да један од централних проблема формирања националног идентитета је међуоднос између различитих група, као што су

већинско становништво и националне мањине, староседеоци и имигранти. Суштинско питање концепта националног идентитета је положај етничких мањина унутар нације: да ли су мањине угњетаване од стране већине или имају могућности за изразе своју етничку културу. На основу овог питања, људи могу имати три различита концепта или значења националног идентитета: етнички, мултикултурални и грађански⁸³ (Korostelina, 2007:186).

5.2.1. Значај националног идентитета за националну безбедност

У анализи националне безбедности један од врло сложених односа, а опет корелација која је изузетно значајна за функционисање и стабилност националне државе, јесте однос националне безбедности и националног идентитета. Бодин примећује да се остваривање националне безбедности првенствено рефлектује кроз очување националног идентитета. „Једна нација не бива поражена у рату, дакле током постојања експлиците претње, већ током (привидног) мира кроз поремећаје ентитетске структуре националне безбедности. Иако на националну безбедност утичу и унутрашњи и спољашњи фактори, унутрашњи фактори су ти који разлажу стабилну динамичку равнотежу, чиме се нација суочава са проблемом очувања идентитета“ (Бодин, 2007: 136-137). Другим речима, национална безбедност се не може остварити без рефлексије како свог националног идентитета тако и других, блиских или туђих садржаја у идентитету (Бодин, Станаревић, 2012:34). У теорији државе такође сусрећемо бројне ауторе који разматрају улогу коју национални идентитет може да има као фактор који доносиоци политичких одлука користе како би у одређеним ситуацијама мобилисали нацију. Тако, Херберт Келман претпоставља да национални идентитет увек подразумева комбинацију историјске реалности и намерне мобилизације. Мобилизација није могућа без постојања заједничких елемената заједничке културе и историје на које се доносиоци одлука могу ослонити у мобилизацији подршке за политичку акцију унутар дате групе (Kelman, 1997:171). Мобилизација нације позивањем на очување националног интереса најчешће укључује и секуритизацију одређене појаве која може да угрози националне интересе, те стога захтева хитну реакцију државе.

У литератури је уобичајено схватање да се национална безбедност може угрозити посредством унутрашњих и спољних фактора. Бодин питање очувања националног идентитета доводи у везу са унутрашњим факторима који су везани за процесе разлагања „стабилне динамичке равнотеже у функцијама структуре“.

⁸³ Етнички концепт подразумева да је њихова нација изграђена око језгра етничке заједнице у коју би етничке мањине требало да се асимилирају. Нацију виде као једнонационалну и једнојезичну, а људи који су наследили или асимилирали вредности и атрибуте етничког језгра треба да имају виши статус унутар нације. Мултикултурални концепт подразумева да људи своју нацију преознају као мултикултуралну, са једнаким правима за све етничке групе и елементима аутономије и самоуправе. Држава представља друштво у којем етничким мањинама треба гарантовати ресурсе за одржавање њихове етничке културе. Различите етничке групе требало би да имају прилику да се образују на свом језику, а њихово културно наслеђе треба да буде део националног наслеђа. И трећи, грађански концепт перципира држављанство као уговор између народа и државе који се тиче и права и обавеза. Устав, владавина права и грађанске одговорности јесу главне карактеристике нације, а етничка припадност је безначајна. Нација се доживљава као творевина изграђена на посебној неетничкој грађанској култури у коју би сви грађани требало да буду интегрисани (Korostelina, 2007:186-187).

Уочавањем да је дошло до потенцијалне дезинтеграције указује да се јављају проблеми очувања националног идентитета као „облика угрожавања ентитетске структуре које немају експлицитни облик претњи, већ делују инверзивно, мењајући садржај пројекције како нације, тако и безбедности (Бодин, 2007:136-137). Национална безбедност неспорно постаје угрожена испољавањем безбедносних претњи попут угрожавања територијалног суверенитета и интегритета, међутим посматрано кроз призму националног идентитета, процес угрожавања започиње значајно раније, тачније оног момента када се започне са оним што се назива „реконструкција“ националног идентитета.

Дакле, процеси урушавања националног идентитета који претходе угрожавању националне безбедности, праћени су снажним унутрашњим факторима урушавања друштвене кохезије попут свеобухватних покушаја паралисања националне свести, проглашавањем националних вредности као назадних и превазиђених концепата насупрот универзалним демократским вредностима, или препрекама некаквом цивилизацијском напретку, замагљивањем перцепције ко је пријатељ а ко није, и рушењем институционалних веза које омогућавају реализацију националних интереса.

Схватања о потреби грађења нових националних идентитета који неће бити препрека националној безбедности пропраћено је покушајима аргументације у академској мисли. Ушушкан у фини покушај пружања модела за превенцију потенцијалних конфликта, на један питање и неупадљив начин поручује да национални идентитет може бити „миран“ (и тиме поручује да су актуелна схватања милитантна и непожељна). Овакве наводе сусрећемо код Коростелине, која наводи да формирање мирног националног идентитета захтева низ акција које укључују повећање свести о идентитету, реконцептуализацију истакнутих идентитета, преговарање о заједничком концепту идентитета и формирање грађанског и мултикултуралног значења националног идентитета. Изградња и разумевање националног идентитета би се остварила путем посредовања и текућег дијалога између представника етничких и верских група. Нови заједнички идентитет би укључивао елементе одређених етничких и верских идентитета и заједничке циљеве, вредности и циљеве. Засновао би се на помирењу прошлих замерки, са акцентом на будући заједнички развој и миран суживот унутар државе. Дијалог о значењу и садржају заједничког националног идентитета укључује планирање и дискусију о конкретним акцијама за одређене регионе који морају бити остварен за успешно формирање овог идентитета. Формирање националног идентитета са нагласком на мултикултуралном и грађанском значењу помоћи ће да се изгради друштво са (1) једнаким правима за све етничке групе и ресурсима да одрже своју етничку културу и (2) карактеристичном неетничком грађанском културом са мирним суживотом и грађанском одговорношћу свих грађана. (Korostelina, 2007:238). Оваква и сродна тумачења потребе изградње „нових“, „толерантнијих“, „мирних“ националних идентитета треба прихватити са огромном резервом, уз пажљиво тумачење оправданости и смисла „реконцептуализације“ националног идентитета и уочавање да је то пут којим се национални идентитет растаче у некакав, вештачки створен, а потпомогнут од стране наднационалних структури моћи, „заједнички национални идентитет“.

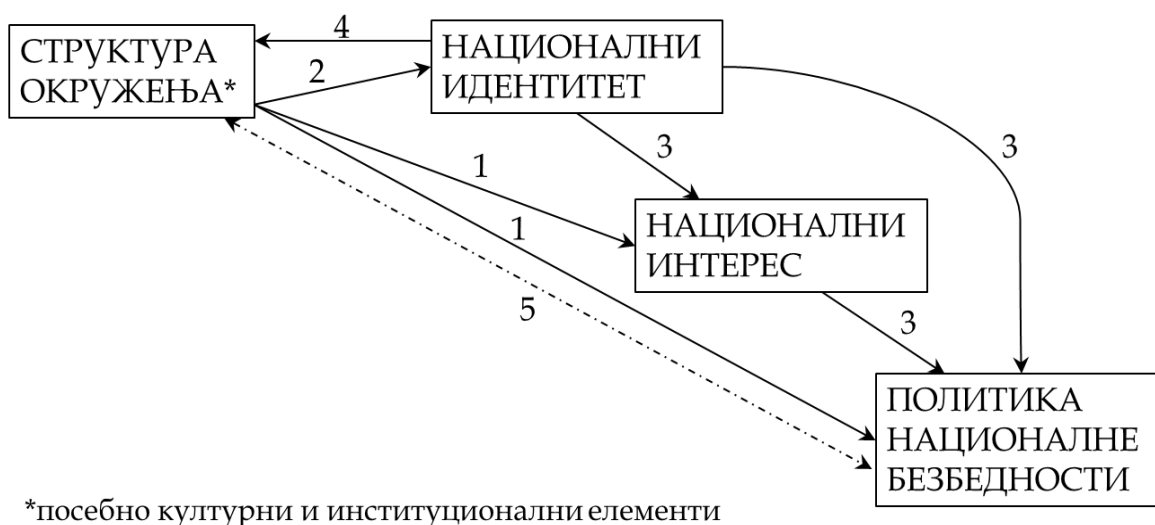
У разматрању врста потенцијалних односа између националне безбедности и националног идентитета потребно је уврстити још једну категорију, ону коју Ентони Смит назива везивним ткивом нације, а то је култура. На тај начин могуће је извести најмање четири различитих односа између ових појмова. Прво, националне вредности које се штите системом националне безбедности и представљају део вредности једне државе, истовремено представљају и део једне културне традиције саме државе која је у основи националног идентитета. Истовремено, национални идентитет и култура могу да утичу и на перцепцију безбедности, што унутар саме државе, а што и у међународним односима. Национални идентитет који је, на пример, изграђен око осећаја културне супериорности утицаће да друге државе буду мање вољне да успостављају односе сарадње, а чак можда почну да перципирају ту државу као потенцијалну претњу. Управо је то трећи потенцијални однос између националног идентитета и националне безбедности: култура и национални идентитет могу постати претња националној безбедности. У ситуацијама када различите етничке групе унутар једне нације имају сукобљене идентитете, то може довести до унутрашњих сукоба и нестабилности, што се значајно одражава на националну безбедност. У неким случајевима, спољни актери могу да распламсају ово незадовољство како би створиле нове поделе и тиме додатно уруше националну безбедност и унутрашњу стабилност како би оствариле своје националне интересе и претензије.

Четврто, национална култура и национални идентитет могу да утичу на избор средстава које државе користе како би осигурале националну безбедност. С једне стране имамо државе које негују културу толеранције и дијалога између различитих етничких група, па у тим државама у случају каквог проблема приступа се процесима медијације. Насупрот томе, мере националне безбедности понекад могу да буду у супротности са суштином националног идентитета, а посебно када ограничавају или чак нарушавају права и слободе појединца или подривају културну или верску разноликост. Ова ситуација се дешава када политике националне безбедности не препознају потребу да се негује различитост и инклузивност. Из тог разлога, ове политике морају бити пажљиво избалансиране и да препознају фине нијансе различитости, како би биле у могућности да пруже оно што је њихова суштина, а то је да осигурају безбедност свих својих грађана уз истовремено очување културног и друштвеног ткива нације.

Национална култура има изузетан значај за националну безбедност и она настаје као резултат дуготрајног формирања и реформирања културних образаца, који подразумевају практиковање одређених обичаја, религиозних обреда и правила понашања у оквиру ентитетске заједнице. Значај националне културе огледа се у освешћеном националном културном образцу, који подразумева практично испољавање свих посебности националне културе. Национална култура исказује основне вредности дате нације, а које опет представљају њену окосницу и суштину, одражава њен идентитет, па према томе представља нешто што треба заштити. Зато се и национална безбедност поставља као заштита виталних вредности нације, које су од есенцијалног значаја за њен опстанак, функционисање и развој (Радојевић, 2019:279).

Џејперсон, Вент и Кацештај су уложили напор да формулишу оријентациони оквир који истиче скуп ефеката и механизма који су занемарене у „мејнстрим“ студијама безбедности. Као такав, овај оквир нуди делимичну перспективу, али важну за усмеравање размишљања о конкретним појавама. Дакле, реч је о покушају да се графички прикажу основне узрочне везе између идентитета, интереса, и политике у којем структура окружења преваходно обухвата културне и институционалне елементе (бројеви у наставку одговарају смеровима на Графикону 7):

- 1) Ефекти норми (I): културни или институционални елементи окружења држава - обликују националне интересе или (директно) безбедносне политике држава.
- 2) Ефекти норми (II): Културни или институционални елементи глобалног окружења или окружења држава - обликују национални идентитет.
- 3) Ефекти идентитета (I): Варијације у националном идентитету, или промене националног идентитета, утичу на национални интерес или политике држава.
- 4) Ефекти идентитета (II): Конфигурације националног идентитета утичу на међудржавне нормативне структуре, попут режима или безбедносне заједнице.
- 5) Рекурзивност: Државне политике и репродукују и реконструишу културну и институционалну структуру (Jepperson, et all, 1996:10).

Графикон 7. Модификован приказ односа између идентитета, интереса и политике (Jepperson, et all, 1996:11).

Према овим ауторима, норме представљају колективна очекивања о правилном понашању за неки идентитет. Понекад, оне представљају правила која дефинишу национални идентитет, па су ти ефекти „конститутивни“, јер тада норме одређују активности које ће утицати да релевантни Други препозна и потврди одређени идентитет и на одговарајући начин одговори на њега. У осталим случајевима норме имају „регулаторну“ функцију, као стандарди понашања већ

конституисаних идентитета, тако што генеришу очекивања како ће ови идентитети обликовати понашање у различитим односима. (Jepperson, et all, 1996:11-12). Када је реч о култури, поменути аутори је виде као скуп евалуативних стандарда, попут норми или вредности, и когнитивних стандарда, као што су правила или модели који дефинишу како ентитети и актери делују у систему и како су међусобно повезати (Jepperson, et all, 1996:13).

Веома је драгоцен спознаја поменутих аутора о функционисању националног идентитета као споне између структуре окружења и националних интереса. Аутори не споре да су неки национални интереси попут опстанка генерисани, али већина њих је условљена националним идентитетима, јер „не може да се утврди шта је интерес док се не спозна кога они представљају у сложеној констелацији друштвених односа“ (Jepperson, et all, 1996:14-15). Свака промена националног идентитета се директно рефлектује на безбедносне политике, а безбедносне политике репродукују и реконструишу културно-институционалну структуру.

Савремене студије безбедности вратиле су фокус истраживања на значај који несумњиво национални идентитет има у изградњи политике националне безбедности. Међутим, Нуман истиче да се већина аутора фокусира на искључиво на национални идентитет као предуслов за акцију. Како би се унапредило знање о националном идентитету у студијама безбедности, према овом аутору, кључно је успоставити корелацију између предуслова за акцију и самих безбедносних акција. Безбедносна анализа није потпуна без комплексне анализе о томе како су национални идентитети укључених страна били предуслови за креирање безбедносне политике и која је била њена основа, као и идентификација врста ефеката које је вођена безбедносна политика остварила на национални идентитет. Пошто национални идентитет зависи од развијања и ефеката пракса, вероватно најлакши начин да се фокус помери ближе акцији је да аналитичари уоквиру акцију као догађаје и да покажу какву улогу безбедносне праксе играју за те догађаје (Neumann, 2010:102). На тај начин могуће је свеобухватније конструисање и реконструисање националног интереса, као споне између националног идентитета и политике националне безбедности.

Вилијем Блум скреће пажњу на потребу објашњења односа између националног интереса и националног идентитета. Посредством разјашњавања динамике националног идентитета и његовог утицаја на политику државе, омогућава се извесна јасноћа у погледу појма националног интереса. Блум даље наводи да се на социјално-психолошком нивоу анализе може рећи да је национални интерес „оно што се може сматрати делом националног идентитета тако да је у стању да покрене националну масовну мобилизацију да брани или унапређује“ (Bloom, 1993:8). Блум даље наводи да национални интерес дефинише ону политичку арену у којој се комуницира о факторима који утичу на динамику националног идентитета, јер концепт националног интереса има улогу да уоквири, рационализује и легитимише политичку реторику путем које се контролишу динамике националног идентитета. Национални интерес може да буде оно што доносилац одлуке каже да јесте, али је сврха овог дискурса да мобилише динамику националног идентитета (Bloom, 1993:8-9).

Смит такође успоставља корелацију између националног интереса и националног идентитета кроз политичку функцију националног идентитета. „Одабир политичког кадра, регулација политичког понашања и избор влада утемељени су на мерилима националног интереса, за који се претпоставља да осликава националну вољу и национални идентитет дате инклузивне популације“ (Смит, 1998:33). Ловел сматра да која год основа или карактер националног интереса био актуелан у датом моменту, он се увек стапа са сликом националног идентитета како би се дефинисала општа спољна политика, вредности и циљеви државе. Другим речима, однос вредности и циљева одражава уверење о правцу у којем нација треба да се креће како би остала верна своме идентитету и како би остварила и заштитила своје националне интересе (Lowell, 1970:152).

Снажан осећај националног идентитета од стране грађана једне државе може помоћи у промовисању националне безбедности неговањем осећаја заједничке одговорности и посвећености одбрани земље. Национални идентитет има једну од кључних улога у обезбеђивању успешног функционисања државе и друштва, јер као што појединци са идентитетом представљају значајан субјекат друштва, тако и друштва са идентитетом представљају стабилан темељ националне безбедности. Свака модерна држава гради свој идентитет уз помоћ интегралне безбедности – безбедност државе се односи на њен суверенитет, а безбедност друштва на његов идентитет (Вишњић, 2019: 259). Такође, национални идентитет утиче на формирање националних вредности и интереса које ће затим држава институционално да штити посредством система националне безбедности. У ситуацијама када се људи снажно идентификују са својом нацијом, постоји већа вероватноћа да ће подржати напоре за њену одбрану, укључујући и мање популарне мере безбедности које могу чак и да ограниче нека њихова права, или чак наметну додатне обавезе. Тако, национални идентитет може постати уједињујућа снага која окупља људе из различитих средина и помаже да се подстакне осећај заједничке сврхе и националног поноса. С друге стране, национална безбедност може помоћи у очувању и заштити националног идентитета тако што ће обезбедити стабилност и континуитет у функционисању националне државе.

У контексту истраживања односа националног идентитета и националне безбедности потребно је направити осврт на још један појам који представља амалгам ова два појма, а то је безбедносни идентитет. Драгишић предлаже дефиницију овог појма: „безбедносни идентитет сваког региона чине специфични безбедносни проблеми, који га издвајају од других региона, који имају истоврсне или другачије безбедносне проблеме. Основни задатак јесте увидети главне безбедносне изазове, ризике и претње, као и капацитете анализираних колективитета да се са наведеним претњама суочи, да их избегне или пронађе друге моделе да одговори на безбедносне изазове (Драгишић, 2013:144). Дакле, уочава се да је у детерминисању безбедносног идентитета Балкана приступљено са позиција идентификације изазова, ризика и претњи који могу да се испоље у датом региону. Реч је о политичкој категорији, обзиром да га карактерише „специфична политичка култура и традиција, која је оличена у постојању стабилних и функционалних друштвених и државних институција, и њихових механизма за решавање друштвених конфликта“ (Драгишић, 2013:144).

Безбедносни идентитет неког региона је, дакле, појам иманентан наукама безбедности, као и политичким наукама и он се може анализирати путем разумевања споне између националних идентитета и националних безбедности држава у датом региону. Заснива се на заједничким безбедносним интересима и препознавању постојања заједничких безбедносних претњи и рањивости које захтевају колективне одговоре. Када је реч о безбедносном идентитету државе, он се односи на скуп мера и механизма које држава користи да заштити своје грађане, територију и националне интересе од унутрашњих и спољашњих претњи. Драгишић истиче да је битан елемент безбедносног идентитета прецепција друштвене групе о стању властите безбедности, врсти и степену угрожености, као и капацитетима заједнице којој припадају да се заштити и одговори на перципиране претње. Такође, значајан елемент представља и дијивљај који Други имају о безбедности анализираних заједница (Драгишић, 2016:69-70). Када је реч о односу између националног и безбедносног идентитета, безбедносни идентитет представља део националног. Основна разлика између ова два идентитета јесте у томе што је национални идентитет преваходно етнички, културни и друштвени конструкт, док је безбедносни идентитет, политички, апликативни и функционални аспект државног управљања. Национални идентитет тежи стварању осећаја кохезије, припадности и јединства међу припадницима једне нације, док је безбедносни идентитет се односи на способност суочавања са најразличитијим претњама.

5.2.2. Национални идентитет Републике Србије

Почевши од српске револуције, српска држава је прошла дуг и болан пут националне изградње и самоспознаје, трагајући за националном еманципацијом и градећи модерну националну државу. Пут изградње модерне српске државности од почетка XIX века чешће је била борба око националних вођа и избора силе заштитнице, него укључивање у европске токове модерне са циљем националног конституисања и еманципације. Ако се направи осврт само на XX век, почевши од 1918. године⁸⁴, уочљиво је мењање назива српске државе од Краљевине СХС, до различитих уставотворних грађевина са суфиксом „Југославија“, уз прекрајање државних граница⁸⁵. Оно што је мање уочљиво јесте мукотрпна и константна борба за унутрашње јединство, додатно оптерећена запаљивом комбинацијом спољашњег утицаја и парцијалних интереса одређених унутрашњих група. Истовремено, у свести српског народа сијају ламенти над херојском прошлошћу из доба

⁸⁴ Како Екменчић примећује, постојали су услови за изградњу српске националне државе много раније, што је онемогућено посредством страног утицаја. „Постоји дубљи смисао у чињеници да велике силе нису дозволиле уједињење српског народа 1978. године, а пристале су на то 1918. године, али у широј етничкој заједници у којој се српска улога смањује успостављањем равнотеже са католичким областима. Посебна српска држава у етничким границама је у светској дипломатији тумачена само са стратешке тачке гледишта, као претходница руске експанзије на јужне морске обале (Екменчић, 2008:299).

⁸⁵ У литератури проналазимо тумачења еволуције модерног српског државотворног процеса као неприридан, а често и регресиван процес који се одвијао кроз три историјске и територијалне фазе: фаза интегративног српског државног идентитета (1804/1878-1918. године); фаза југословенског супраддржавног (псеудо) идентитета (1918-1991. године) и фаза (псеудо) српског, тј. неојугословенског државоликог идентитета (после 1991. године). Видети шире: Степић, М. (2012). О српском геополитичком идентитету. *Српска политичка мисао*, 36 (2), 93-110.

средњовековних кнежева и царева, над богатом српском културом и готово себично чуваном религиозношћу, али уз готово полумиленијумски дисконтинуитет⁸⁶. Споре и тешке кораке уласка српског друштва у модерну прати „социјално слабо разнуђено друштво, менталитет егалитаризма, политика вође и ауторитаран систем вредности“ последњих готово два века (Цветковић, 1997:109). У таквом турбулентном окружењу, а под дејством бројних околности, ствара се српски национални идентитет, обликован разноликим историјским, културним, језичким, верским и геополитичким факторима.

Супростављена схватања настанка нације, односно наизглед непомирљив тон између етничко-културног и грађанско-политичког схватања пренет је и у српско друштво, које одликује дубоки раздор у свакој дискусији која се односи на теме националног идентитета, националног питања и национализма. Као последица различитих тумачења појмова нације, традиције и модерности, изникла је дихотомна друштвена подела, коју називају још „грађански идеолошки рат“. „Стране у овом идеолошком сукобу“ су се две антагонистичке и реторички врло оштро оријентисане стране, прва коју чине традиционалистички усмерени, конзервативни националисти, док другу страну чине, наводно анационална (неетничка), либерално-грађанска провенијенција. Између ове две стране тиња вербални сукоб у виду међусобног етикетирања у дневно-политичке сврхе коришћењем термина “патриоте” и “издајници” (Митровић, 2008:1387).

Исцрпно виђење подељености у друштву, када је реч о питању српског националног идентитета, представља Цветковић. Наводи да бројни утицаји који су потицали из окружења, посебно од великих сила, као и унутрашњи конфликти првенствено зарад стицања и очувања власти, перципирају се као узрок зашто су се Срби (само)идентификовали са својим етничким наслеђем, али и са државним оквиром (Краљевина СХС, Југославија) који је објединио, али истовремено увећало надмашио српски етнички простор. Српска држава ширила је своје границе, чиме је обухватила политичке институције, менталитет и вредности других етничких заједница. У том периоду стварања модерног српског националног идентитета, основни идеал била је независна држава, што је индуковало да се развој грађанских права и слобода потисне у други план. Већ тада национално и грађанско заузимају супротне полове, непомирљиве и у данашње време. Недовољно зрели српски национални идентитет, лишен јаког грађанства и недовољно бројне интелигенције, ускоро постаје проширен (неко би рекао утопљен, други обogaћен) идеологијом југословенства (Цветковић, 2002:61). Тако је етнички и тек зачет национални идентитет замењен политичким идентитетом, односно „синтетичких националних идентитета“⁸⁷ (Деспотовић и Јевтовић, 2015:153).

⁸⁶ У процесу изградње српске нације формирани су наративи који су корене српског идентитета сместили у средњи век, првенствено кроз посвећеност хришћанству и улози браница целокупне Европе од најезде Турака (Гешпић, 2012:86).

⁸⁷ Процес деконструкције идентитета српске нације посредством изградње синтетичкој идентитета има неколико значајних компоненти: спољнополитичку димензију (подршка псеудонационалним елитама од стране међународних фактора), геополитичку димензију (у првој фази усмерена на рушење уставног поретка СФРЈ, а касније путем пружања подршке изградњи нових држава) и економско-етатолошку (девастација привредног и институционалног ткива кроз процесе деиндустријализације, десуверенизације и деинституционализације, а у складу са „геополитиком сиромаштва“) (Деспотовић, Јевтовић, 2015:155-156).

Како је Југославија обухватила народе различитих етничких корена и националних искустава, а Срби су били већински народ, имали су обавезу да истовремено воде рачуна о својим, условно речено „ужим“ (српским) интересима, али и „ширим“ (југословенским) интересима, често међусобно супростављеним. Тиме су Срби стекли „двоструки национални идентитет“ који је судбински одредио политичку и сваку другу егзистенцију (Цветковић, 1997:109-110). Цветковић наводи да је српски национални идентитет био је растргнут између етничког, одлучујуће конфесионално утемељеног српства са једне стране, и „грађанског“ нужно атеистички заснованог југословенства, с друге стране (Цветковић, 2002:61).

Настанак југословенске државе и кројење новог националног идентитета било је иницирано првенствено претензијама великих сила, а затим и интересима парцијалних друштвених група, уместо слободном вољом конститутивних народа, који нису били јединствени у прихватању југословенског националног идентитета. Грађански ратови и оцепљења република која су уследила, показали су несклад са југословенским идентитетом, док је Србија остала растрзана по питању који је њен национални идентитет⁸⁸.

Ситуација није значајно промењена чак ни данас, а дубока подељеност српског друштва по питању српског националног идентитета мења само називе супростављених страна, уз недовољно оштру критику академске заједнице. Политички и медијски дискурс осликава доминацију две тензије: једна чији су заговорници етнонационалне државе и друга чији су представници „Друге Србије“. Националисти традиционалног кова заговарају формално-правни систем који би био верни „чувар културне традиције српског народа“ и који би примат пружио православљу и њему почивајућим обичајима и вредностима српске културе. Заснован на филозофији колективног идентитета, овај традицијом створени идентитет треба да буде темељни културно-етнички идентитет. С друге стране, „Друга Србија“, декларативно окренута изградњи грађанске државе, приклонила се идеологији мултикултурализма и комунитаризма, несвесна чињенице да је у основи ове идеологије прерушени плурализовани етнонационализам, јер она заправо слави формално-правну институционализацију парохиналног припадништва групном културно-етничком идентитету (Дивјак, 2010). Дивјак сматра да, било која страна да добије примат, жртва ће бити грађанска држава, у првом случају стварањем „државе у држави“ јер би српски културно-етнички идентитет био уздрман другим културно-етничким ентитетима у држави; а у другом случају јер би се допуштењем да мањинске групе оснују своје аутономије поставило питање зашто таква правила статичних парохиналних идентитета уздигнутих на ниво правне норме не би важила и за Србе.

Наведене супротстављене вредносне и политички-идеолошке тенденције у српском друштву називају се још и „ортодоксно традиционалистичко схватање“ насупрот „антитрадиционалистичким тенденцијама“. Прво схватање инсистира на

⁸⁸ Цветковић сматра да наведено идеолошко прегнуће заједнички именује бројних супростављених актера као што су српски словенофили (русофили) и либерали (западњаци), монархисти и комунисти, леви и десни дисиденти, „шездесетосмаши“ и „грађанска опозиција“ (Цветковић, 2002а:32).

обнови српске традиције и изворне културе којој се признају византијски корени, неспојиви са западном културом и традицијом која негује култ индивидуализма. Оваква етноцентрична концепција која инсистира на заједничком пореклу, језику, особеној традицији и култури води затвореном карактеру дате заједнице. Истовремено, такав приступ поставља релацију пријатељ – непријатељ као базични филтер за процењивање других нација и култура, политичких и друштвених чинилаца и вредносних оријентација (Митровић, 2008: 1388-1389). Преведен на унутрашњи план, овакав наротив жигосе свакога ко доноси различитост и тиме прети да угрози хомогеност културно-етничке заједнице. Такав Други назива се „издајником“, „реметиљачким“ или „угрожавајућим“ фактором по националне вредности и интересе, чиме се инструментализују битне политичке и безбедносне категорије у пропагандне сврхе или зарад остваривања некаквих популистичких циљева.

Друго схватање јесте антинационално схватање чији заговорници етнос и традицију доживљавају као назадне и ретроградне друштвене појаве, док све што носи префикс „национално“ представља супротност напредним и позитивним обележјима модерности. Савремена епоха модерности и њој иманентни процес рационализације ограничава традицију на појаву која има пролазни карактер и која је у ери глобализације осуђена на одумирање. Овај приступ се залаже за мултикултурално друштво, а тиме и за заштиту посебних права мањинских група, чиме се, парадоксално, признаје значај културно-етничких идентитета (Митровић, 2008: 1389-1391).

Представљена два гледишта претендују да буду доминантна гледишта у српском друштву, где се иза оба пристипа крију извесни недостаци. У случају првог становишта није и никако не сме да буде упитна тежња за очувањем српске културе и традиције, осликане у српском језику, православној вери, обичајима, митовима и историји. Проблематични су покушаји инструментализације традиције зарад мобилизације националног идентитета и остваривања популицистичких циљева демагошке политике. Како врло храбро примећује Митровић, „друштвено-политички миље у којем се политичка традиција претвара у ортодоксни традиционализам, а национални идентитет у екстремистички национализам, карактерише се примитивном политичком културом“ (Митровић, 2008:1939). Носиоци такве политичке културе истовремено су актери који треба да реализују (а можда чак и креирају) националне интересе. Тако национални интереси, од учинковитих средстава разумне унутрашње и спољне политике у теорији, могу постати инструмент легитимисања даљих политичких подела и политичких обрачуна.

С друге стране, грађански или антитрадиционални приступ у српском друштву не само да негира све што има призивак националног у себи као тековини која није у складу са модерношћу, савременим добом, већ олако, углавном некритички, свему што носи појам национално у себи, попут националног идентитета, придодаје квалификацију национализма са етикетом шовинистичког тумачења. Самим тим, ни српски национални интереси, нису ништа више од некаквих бесмислених, накарадних, назадних продуката екстремног националног шовинизма.

Овакво подељено, оштро антагонизовано тумачење српског националног идентитета твори нове друштвене бољке које потом ствараји и нове политичке и безбедносне изазове. Прво, појам српског националног идентитета се у јавном дискурсу злоупотребљава у дневно-политичким и иделошким превирањима, обесмишљава и слаби, уместо да му се улива снага као стожеру сваког појединца са друштвеном одговорношћу. Друго, тенденциозно се смањује његов опсег ограничавањем искључиво на етничко-културну компоненту, чиме се редукују сви други елементи, а његов смисао своди на национализам. Као последица тога, а што је трећи коментар, злонамерно се повезује са различитим екстремима: милитантним, нацистичким покретима, па чак се придодају придеви ксенофобије и шовинизма. Тиме се чине покушаји брисања самосвести појединца о специфичностима које проистичу из припадности српству, српској држави и традицији. Условно речено „цена слободе“ коју носи модерност огледа се у крхости и флуидности идентитета, повезано са аутономијом појединца који више није одређен приписаним друштвеним обележјима друштвене групе (Миљковић и други, 2008:164). Тенденцијом да се објективне категорије српског националног идентитета учине безвредним, а истовремено избрише субјективан осећај припадности српској нацији и осећај заједништва, ствара се несвестан појединац следбеник индивидуализма, са покиданим везама са наслеђем и себи сличнима, дезоријентисан у конфузном свету који доноси глобализација.

Српски национални идентитет мора да нађе и дубоко усади своје место на тлу које се налази између ове две крајности, узимајући најбоље од обе стране, а притом водећи рачуна да се не негују екстреми. Српска историја, обичаји, традиција и садржаји културе имају функцију међугенерациског медиума који утиче на формирање националне свести путем преношења националних вредности и обичаја. На политичком плану, национални идентитет пружа друштвену солидарност, надахњује дух заједништва и друштвене кохезије и промовише националне интересе. С друге стране, грађански идентитет негује либерално-демократске вредности и одређење појединца као сувереног политичког субјекта који је носилац грађанских и политичких права и слобода, без обзира на верску, етничку или неку другу припадност. Овај идентитет промовише различитост, жељу да се активно учествује у политичком животу како би се остварило јавно добро, заједничке вредности, права и интереси. Такође, неговањем демократских вредности и поштовањем конститутивних принципа обезбеђује се лојалност свих грађана Србије, како припадника српске нације, тако и националних мањина. На тај начин, без неговања дуализма или стварања нових подвајања, тежи се промоцији српског националног идентитета у којем би остали садржани етничко-културни елементи, али који не би били у колизији ни са грађанским правима и слободама појединца, нити са колективним правима националних мањина. Само такав српски национални идентитет може бити темељ српским националним интересима и у том кључу треба даље тумачити национални интерес „очувања постојања и заштите српског народа где год он живи, као и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета“, садржаном у Стратегији националне безбедности Републике Србије из 2019. године.

У супротном, без јасног националног идентитета одређеног државном политиком и садржаним у политици националне безбедности, увек ћемо сведочити новим друштвеним поделима и лутањима идеолошким лавиринтима, питајући се ко смо и ко су нам пријатељи⁸⁹. Данас је то друштвена подела по питању рата у Украјини, а сутра ће се променити само рухо, док ће суштина подвојености, називане исток-запад само променити назив. Притом, треба имати у виду да је српски национални идентитет је изложен новим трансформацијама и утицајима у контексту приступања Европској Унији.

У литератури се последњих три деценије расправља о одрживости националног идентитета у контексту међународних интеграција, а посебно чланства у ЕУ. Изражава се брига да ће „европски идентитет да угуши национални и доведе до његовог занемаривања“ (Алијевић, 2011:147), уз констатацију да је „европски идентитет такорећи у настајању, али уз чињеницу да се он непрестано мења“, иако је његова еволуција краћа од еволуције националног идентитета (Стојановић, 2018:13). Обзиром на уску повезаност појмова националног идентитета и националне независности, државе тумаче европски национални идентитет као претњу по сопствени национални идентитет (Jiménez et al., 2004). Насупрот овом виђењу су ставови који тврде да процеси европских интеграција заправо јачају националну државу, чинећи је ефикаснијом кроз унапређење капацитета влада да се суоче са глобалним и мултидимензионалним проблемима који захтевају сложу координацију, регулативу и деловање институција (Millward, 1992). Другим речима, приближавање Србије Европској Унији неће имплицирати негативне последице по српски национални идентитет, а на основу две тврдње. Прво, разградња партикуларних идентитета није у европском духу, где је један од основних постулата европске политике тежња за постизањем јединства у различитости. Друго, потискивање и укидање националних и етничких партикуларности могло би да носи негативне и опасне импликације, на шта упућује искуство разградње југословенске државе (Митровић, 2012:95).

Дискусија о односу националног и европског идентитета опет враћа на постојећу дихотомију и подељеност у схватању српског националног идентитета. Засигурно би ова дилема представљала мању бригу, а разрешење ишло другим током када би Србија наступала са јединствене позиције по питању српског националног идентитета. Овако, свако питање које се постави, а да у себи садржи било какве идентитетске чиниоце, прети да додатно раслоји српско друштво.

5.3. Стратегија националне безбедности

Разумевање Стратегије националне безбедности превасходно захтева разумевање смисла и сврхе стратегије, односно стратегијске логике у деловању и функционисању државе. Некада везана искључиво за војне науке и деловање државе у војним пословима, стратешка мисао се прелила у различите сфере друштвеног живота, од политике и безбедности, преко економије и екологије све до маркетинга.

⁸⁹У новијој историји Србије присутне су две константе: прва која је огледа у постојању супротности између партикуларизма и ауторитарности, што представља постојану црту народног карактера, а друга се односи на колебање између истока и запада (Миљковић и други, 2008:168).

Схваћена тако, стратегија може имати два значења: уже и шире. Уже значење усмерено је на планове или правце деловања које прописују одређени циљеви, инструменте потребне за њихово постизање и начине на које ће се ти инструменти примењивати. Овакво виђење не узима у разматрање факторе који се налазе иза тих избора и циљева. Шире схватање стратегија укључује интересе и претње који оправдавају циљеве, моћ и утицај који их подржавају, и спољне факторе попут међународног и домаћег контекста у оквиру којих стратешки план мора да функционише (Deibel, 2007:4).

Поред разумевања стратешке логике на којима мора да се заснива Стратегија националне безбедности једне државе, потребно је испитати њено место у хијерархији осталих стратегија државе у сфери безбедности и које репрекусије таква хијерархија пружа. Такође, неопходно је истражити и елементе ове стратегије, али и постулате теоријске мисли на којима су развијени ови елементи. Стављена у контекст актуелних друштвених процеса, тек тада може да се оцени њена политичка, безбедносна али најпре друштвена вредност. У конкретном случају, Стратегији националне безбедности Републике Србије, могуће је вршити и компаративну анализу „Две стратегије“ у контексту конкретних периода и безбедносних дешавања и испитати које ефекте су ове стратегије пружиле у укупном разумевању, практиковању, али најпре очувању националне безбедности Србије.

5.3.1. Стратегијска логика⁹⁰

Улога стратегије гради се на потреби отклањања неизвесности будућих дешавања чиме се спречава, или бар умањује, произвољност у креирању политичких одлука и спонтано понашање државе у међународном окружењу⁹¹ (Вишњић, 2005). Данас, више него раније, опстанак и развој државе зависе од стратешког промишљања како да се осигура заштита њених интереса. Зато стратешко мишљење, као мисаони процес трагања за најоптималнијим начинима њихове заштите, представља незаобилазни моменат у позиционирању државе у савременом међународном окружењу (Стојановић и Јевтић 2011: 114).

Међународна стварност прожета је релацијама између држава, а на њиховим половима налазе се прокламовани или сакривени интереси којима државе теже. Они су неретко сукобљени и, као такви, егзистирају у релацијама чак и између савезника и пријатељских држава, а посебно су наглашени у релацијама између великих сила

⁹⁰ Овај део дисертације је уз минималне измене већ објављен у Српској политичкој мисли (домаћи научни часопис који је посебном одлуком Министарства просвете, науке и технолошког развоја верификован као часопис међународног значаја – М24), а у оквиру обавеза које су предвиђене чланом 28. Правилника о докторским студијама на Факултету безбедности Универзитета у Београду из новембра 2021. године.

⁹¹ Мишљење да стратегија има кључну улогу у егзистенцији државе и нације чини носећу идеју у делу Душана Вишњића „Стратегија државе као судбина нације“. У њему се критикује поистовећивање судбине нације са веровањем да је све што се с њом збива унапред одређено недокучивим природним и друштвеним узроцима и да се такво стање ни са чим не може изменити. Супротно оваквом веровању, које не подстиче нацију на акцију већ је демобилише, Вишњић веже њену судбину за стратегију државе.

које се надмећу за моћ (Вишњић 2005:25; Миршајмер 2017:21). Сукобљеност интереса резултује антагонистичким односима између држава, што изискује непрекидну потребу изналагања начина њихове заштите, а то је задатак стратегије. Зато се у теорији међународних односа, конкретно у стратешким студијама, релације између држава разумеју и као стратедијске. У окружењу у коме владају антагонистички односи држава улога стратегије јесте да понуди рационална идејна решења којима се отклања стање њихове сукобљености на начин који је у функцији остваривања интереса оне државе која стратегију примењује. Рационалност таквих решења огледа се у томе што су она реално остварива, сведена у оквире могућег. Из тог разлога се стратегија и сматра вештином могућег (Murray and Grimsley 1994: 22). С друге стране, рационалност се огледа и у ефектности и оптималности тих решења јер се њима постиже минимална штета, а максимална корист по националне интересе (Врачар и Станојевић 2019, 301). Дакле, рационалност је суштинска одлика стратешког мишљења јер од ње зависи успех сваке стратегије, или, како Симић (2009: 182) каже: „да ли нека стратегија ради или не“. Зато, према Симићу (2009:183) „стратешко мишљење постоји само онда ако је могуће правити рационалне изборе.“

Питање стратешког промишљања заштите националних интереса важно је како за велике силе, тако и за мале земље попут Србије. Оно је чак и кључно за мале земље у погледу њиховог опстанка у свету у коме владају правила реалполитике. За разлику од великих сила, оне немају привилегију спонтаног понашања у међународном окружењу јер последице таквог понашања обично плаћају високом ценом. Управо је то разлог зашто оне морају крајње пажљиво да приступе креирању и избору рационалних решења којима се усмерава њихова политика националне безбедности. Међутим, као слабија страна у асиметричном односу са великим силама, мале земље располажу знатно мањим избором таквих решења. Наведено се објашњава тиме да се на половима стратедијских релација, поред интереса држава, налази њихова моћ. Она креира природу релација између држава, успоставља њихов хијерархијски однос и, свакако, утиче на избор начина којима оне остварују и штите своје интересе.

Стратедија представља својеврсни дијалог између политике и националне моћи (Owens 2007:114). Она указује на начин како користити националну моћ у складу са државном политиком (Lukke 2001: 180). Схваћена на такав начин, стратегија има задатак да пружи одговор на питање на који начин би држава требало да користи расположиву националну моћ за вршење утицаја на људе, друштвене групе, организације, друге државе и нације, како би остварила контролу над одређеним просторима, стварима и догађајима, а све у сврху остваривања циљева који су у складу са њеним интересима. Међутим, стратегија може бити и вештина стварања моћи (Freedman 2013: xii). Мале земље не поседују потребну моћ како би се осећале сигурним и заштићеним. Задатак њихових стратегија, поред указивања како користити расположиву моћ, јесте да предочи и могуће начине њеног стицања. Пут до стицања моћи, како је изнето, може бити самосталан или у сарадњи са другим државама.

Дефицит тврде компоненте националне моћи и процена да војно савезништво, тренутно, може донети више штете него користи по њене интересе, усмерава Србију у правцу самосталног изналагања стратедијских решења која се ослањају на изворе

меке моћи. Тиме се Србији отвара могућност да, барем делом, промени постојеће преференце и стратегије оних држава које деценијама уназад угрожавају њене виталне интересе. Управо се у томе препознаје значај војне неутралности Србије која се у актуелном историјском тренутку показује као једно од могућих рационалних решења заштите њених интереса. Да би такво решење било у потпуности рационално потребна је стратегија, односно јасна визија како употребити ово спољнополитичко средство а да то произведе жељени ефекат са што мање негативних последица по националне интересе.

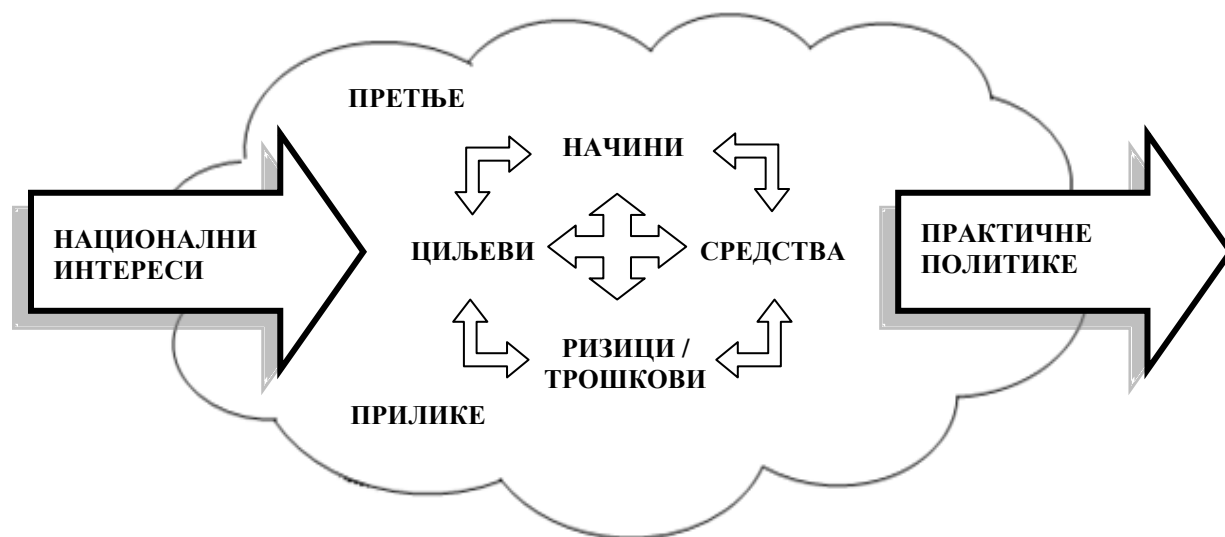
Долажење до такве визије води преко стратешког мишљења које се, у најширем смислу, објашњава као ментална делатност која се примењује у контексту достизања неког циља или скупа циљева, а у области националне безбедности као мисаона државничка делатност усмерена ка изналажењу најоптималнијих решења остваривања и заштите националних интереса (Врачар и Станојевић 2019: 301). Иако претежно умна и креативна делатност, стратешко мишљење има своју разумску и критичку заснованост. Она се препознаје у „стратегијског логици“ као својеврсном логичко-методолошком поступку долажења до рационалних решења, а његов алгоритам чине следеће фазе (Heffington et al. 2019, 1-2; Kennedy 2010, 26):

- (1) анализа ситуације (стања) у стратегијском окружењу;
- (2) дефинисање крајњег жељеног стања (политички и посебни циљеви);
- (3) одабир и/или развој средстава (инструмената националне моћи);
- (4) осмишљавање начина (концепата) коришћења средстава и
- (5) процена ризика и трошкова.

Логика овог поступка заснива на разматрању односа стратегијских категорија - циљева, начина и средстава, и то у свим фазама његовог одвијања с калкулацијом формулисања остваривих, ефектних и исплативих начина достиња крајњег жељеног стања. Игнорисање ове логике или, пак, њено неразумевање, има за последицу изналажење нерационалних решења заштите националних интереса. Таква решења, као неостварива, неефектна или неисплатива, по правилу доводе до појаве негативних, па чак и погубних последица по интересе државе. Међутим, чак и случају када се ова логика разуме и правилно примењује у процесу стратешког мишљења, до нерационалних решења може доћи услед погрешног одређења стратегијских категорија које су обухваћене процесом стратешког мишљења. На тај начин стратегије бивају нејасно формулисане, без јасне визије шта се њима жели постићи и, као такве, постају неупотребљиве, чак и контрапродуктивне.

Формулисање стратегије започиње разматрањем националних интереса у стратегијском окружењу, уочавањем прилика за њихово остваривање али, с друге стране, и претњи које то отежавају или у потпуности онемогућавају. Овај корак представља полазиште у дефинисању политичког циља чијим се остварењем достиже крајње жељено стање у стратегијском окружењу, а такво стање подразумева одсуство претњи и присуство прилика за остваривање националних интереса. Управо је то задатак стратегије, да уклањањем претњи и, уједно, стварањем нових и јачањем постојећих прилика створи повољно стратегијско окружење за остваривање националних интереса (Графикон 8)

СТРАТЕГИЈСКО ОКРУЖЕЊЕ

Графикон 8. Логика стратешког мишљења (Heffington et al. 2019: 3)

Након дефинисања шта то представља повољно стратегијско окружење потребно је дефинисати све оно друго што претходно треба остварити да би се такво жељено стање достигло. Тачније, треба дефинисати сет посебних циљева стратегије јер се њиховим остварењем, уједно, остварује и политички циљ, то јест, достиже крајње жељено стање, а за то је потребна моћ. Национална моћ лоцирана је у средствима којима држава располаже односно у елементима моћи на којима се гради способност вршења утицаја унутар државе и у међународном окружењу. Материјалне елементе националне моћи, дакле оне лако видљиве и мерљиве, чине географија (величина државе, локација, границе, топографија), природни ресурси (рудна и друга богатства), економски ресурси, индустрија, технологија, војни капацитети, становништво, инфраструктура итд. С друге стране, тешко сагледиве и исто тако мерљиве, нематеријалне елементе моћи, чине национална култура, кохезија друштва, институције, идеологија, углед и статус државе у међународним односима итд. Сви наведени елементи (ресурси) граде националну моћ, односно свеукупну способност државе да утиче на друге субјекте у међународном окружењу.

Поред елемената моћи другу компоненту средстава државе чине њени инструменти којима се врши дистрибуција моћи. Они представљају својеврсне алате којима се држава користи у области одбране, економије, информисања, дипломатије итд. за вршење утицаја на друге актере међународних односа. Сваки од инструмената моћи у себи носи одређене способности које се изграђују на елементима моћи (ресурсима). Војни инструмент моћи заснива се на способностима као што су, на пример, способност употребе силе или способност претње употребом силе итд. Економски инструмент обухвата способности пружања помоћи, наметања санкција, сарадње, трговине итд. Информациони инструмент заснива се на способностима прикупљања информација, информисања јавности, вршења пропаганде, обмањивања итд., а у спољнополитичком инструменту (дипломатији) то су способности преговарања, убеђивања, привлачења, приморавања итд. Који ће

од инструмената моћи држава употребити, када, према коме и на који начин, коришћењем којих способности, ствар је стратегије и стратешког промишљања.

Да би стратешка решења коришћења изабраних инструмената моћи била рационална она се морају заснивати на калкулацији расположивих средстава, могућих начина њихових коришћења и вероватних ризика и трошкова који би настали при њиховом коришћењу. Ако та калкулација не подржава достизање крајње жељеног стања услед неприхватљивог нивоа ризика и трошкова или недостатка потребних средстава (ресурса и способности), тада се политички циљеви морају кориговати или одложити док се не стекну повољни услови. У том случају, у оквиру посебних циљева стратегије, дефинишу се они циљеви којима се исказује намера државе за изградњом недостајућих способности. У стратегијским документима ти циљеви су усмерени ка јачању војних капацитета, ка приступању одређеним војним, политичким, економским, безбедносним и другим организацијама (НАТО, ОДКБ, ЕУ, ОЕБС), затим ка сарадњи са другим државама и организацијама по различитим питањима, ка статусном признању као неутралне или војно неутралне земље итд. Овакви циљеви, дакле, нису директно везани за достизање крајње жељеног стања али су, свакако, у функцији његовог достизања. Они се у стратегијским документима дефинишу на темељу потребе и намере државе да увећа националну моћ, односно њене способности за вршење утицаја.

Суштина стратегије јесте да, сходно анализи утицаја стратегијског окружења на националне интересе, одабере адекватне инструменте моћи и укаже на рационалан начин њиховог коришћења како би се стање у том окружењу учинило повољним за остваривање тих интереса. У том светлу треба посматрати политику војне неутралности. То је политика коју воде мале земаље како би убедиле моћне државе да оне не представљају никакву опасност по њих. Зато се може изнети да је војна неутралност, посматрана као статус или институција, средство, тачније, ресурс државе на коме се, у оквиру спољнополитичког инструмента моћи, заснива и гради способност убеђивања у међународној политици. Та способност је потпуна уколико је такав статус признат од стране других земаља, посебно великих сила. Признање статуса војно неутралне земље изграђује путем искреног и доследног поштовања одређених норми и правила понашања у међународним односима. У случају када такав статус, ипак, није признат у потребној мери, када по том питању постоје извесне сумње код моћних држава, онда се његово признавање може поставити као циљ стратегије, али не као политички циљ (крајње жељено стање), већ као посебан.

У оквиру првог разумевања политике, као улаза стратегије, могу се посматрати национални интереси и политички циљеви чије се остваривање поставља као задатак пред стратегију. Националне интересе треба схватити као фундаменталне и трајне потребе и хтења државе и нације за оним вредностима чијим се достизањем обезбеђује њихово благостање. То су вредности попут религије, језика, историје, етноса, обичаја, веровања, територије и др. Око њих се људи окупљају и стичу свест о блискости и припадности истом националном идентитету (Мијалковић, 2011). Националне вредности су наслеђене и трајне, оне чине биће нације и као такве творе смисао њене егзистенције.

5.3.2. Хијерархија стратешких докумената из безбедности

Ширење опсега људске делатности у којима се користе стратегије, помало је замаглила и расточила њен смисао, па је потребно вратити фокус на оно што стратегија заиста представља у политици и безбедности. У овом огрниченом дискурсу, „стратегија је уметност контроле и коришћења ресурса једне нације – или коалиције нација – укључујући њене оружане снаге, у циљу да се њени витални интереси ефикасно промовишу и обезбеде од непријатеља, стварних, потенцијалних или само претпостављених. Највиша врста стратегије – која се понекад назива и велика стратегија – је она која тако интегрише политику и наоружање нације да прибегавање рату или постаје непотребно или се предузима са максималним шансама за победу“ (Earle, 1943: VII). Хијерархијски највиша стратегија јесте тзв. „Велика стратегија“, појам који је ушао у употребу након Првог светског рата, највише захваљујући поменутом Едварду Еарлу, али и Лидлу Харту⁹², да би последњих година дошло до поновне актуелизације и теоријских разматрања о њеном значају. У том периоду је и само схватање Велике стратегије еволуирало, па од жеље да разуме и учини делотворнијим вођење рата, Велика стратегија постала је концепт погоднији за политичке науке него за стратешке студије (Milevski, 2016: 146). Како Мартел примећује, „стратегија нам говори које политике да водимо, док је спољна политика о томе како да то урадимо. Недостаје широко питање зашто држава води такву политику користећи посебне стратегије, што је прецизна функција Велике стратегије“ (Martel, 2014:4).

Велика стратегија се сматра сврсисходним и кохерентним скупом идеја о томе шта нација жели да постигне и на који начин би требало то да оствари. Ова стратегија захтева јасно разумевање природе међународног окружења, највиших циљева и интереса земље у том окружењу, претњи по циљеве и интересе и начине на које се ограничени ресурси могу користити за суочавање са конкурентским изазовима и приликама. Из дате интелектуалне рачунице проистичу политике, разне конкретне иницијативе – дипломатија, употреба силе и друге – кроз које државе интерагују са страним владама и народима. Дакле, у најбољем случају, Велика стратегија представља „интегрисану шему интереса, претњи, ресурса и политика која представља концептуални оквир куда нација жели да иде и како тамо треба да стигне“ (Brands, 2014:3). Бери Позен позиционира Велику стратегију у фокус наука безбедности када каже да она представља „колекцију војних, економских и политичких средстава и циљева путем којих држава покушава да постигне безбедност“ (Posen, 1984:7), односно „политички војни, ланац средстава и циљева, теорија државе о томе како она најбоље може да „проузрокује“ безбедност за себе“ (Posen, 1984:13).

Најопштије схватање Велике стратегије види је као „усклађивање потенцијално неограничених тежњи са нужно ограниченим могућностима“ (Gaddis, 2018:21). Ова, хијерархијски највиша стратегија не треба да буде ограничена само на сферу међународних односа (Kirss, 2018:119). Другим речима, ова стратегија је повезана са

⁹² Лидер Харт пружа широк оквир за разумевање великих стратегија тврдећи да „замисао Велике стратегије укључује усаглашавање и усмеравање свих извора моћи једне нације за постизање политичких циљева“. Видети шире: Hart, L. (1967). *The Classic Book on Military Strategy*. London: Meridian book.

бројним питањима која се тичу безбедности и “Велика стратегија представља процес којим држава одређује циљеве и средства за остваривање безбедности. Она обухвата сет питања која се односе на безбедност: дефинисање безбедносних интереса државе; идентификовање претњи по интересе и додељивање војних, дипломатских и економских ресурса за одбрану државних интереса” (Layne, 1988:8). Њена суштина „лежи у политици, односно у капацитету лидера нације да окупи све њене елементе, како војне тако и невојне, ради очувања и унапређења националних дугорочних (у рату и миру) најбољих интереса” (Kennedy, 1991: 5).

Национална стратегија, Велика стратегија или Стратегија државе подразумева „опште и интегрално програмско становиште за очување и достизање највиших националних (државних) вредности и интереса, уз ангажовање целокупних умних, духовних и материјалних потенцијала државе ради њене заштите и успешног развоја, кроз остваривање дефинисаних циљева у миру и рату. У практичном погледу, Стратегија државе је општа идеја о реалном и/или виртуелном усмеравању политичке, економске и војне моћи државе ради заштите и достизања највиших националних (државних) интереса кроз реализовање посебних и појединачних стратегија” (Ковач, 2003:26). Драгишић уочава да Велике стратегије не постоје као писани, кодификовани документи, већ се да је њихове елементе могуће пронаћи у различитим стратешким и доктринарним документима државе. „Најважнији елементи сваке Велике стратегије су интерперсонални наративи националних елита путем којих се кодификовани делови Великих стратегија обједињују и даје им се смисао заокружене целине, односно из којих сваки стратешко-доктринарни документ потиче и црпи свој легитимитет. Стратешки наратив о националним циљевима, интересима и вредностима је битан елемент националног духа и битна идентитетска одредница нације у одређеном историјском тренутку” (Драгишић, 2021:45).

У том контексту, у теорији се анализира који је у хијерархији други стратешки документ, односно први и највиши кодификовани програмски документ у једној држави. Мишљења међу теоретичарима су подељена да ли је то Стратегија спољне политике⁹³ или Стратегија националне безбедности. Симић сматра да је неопходно „поновно изоштравање предметног и значењског језгра стратегије из разлога ваљаног разликовања и хијерархизације: 1) укупне стратегије друштвеног развоја/или развоја једног друштва; 2) спољнополитичке стратегије; 3) стратегије националне безбедности и 4) стратегије одбране (Симић, 2009: 164). Идентично виђење има и Дајбел који као хијерархијски највишу стратегију препознаје Националну стратегију која обухвата најшири опсег спољних и унутрашњих политика, затим следи Стратегија спољне политике, па тек Национална безбедносна стратегија (Deibel, 2007:13). У Србији је хијерархија другачије постављена одсуством Стратегије спољне политике⁹⁴, па Стратегија националне безбедности „као основни

⁹³ Дајбел дефинише Стратегију спољне политике као „писани или ментални план који је у сталном развоју ради координисане употребе свих инструмената државне власти за постизање циљева којим се штите и промовишу национални интереси” (Deibel, 2007:14).

⁹⁴ У литератури постоје разнолики одговори на питање да ли је малим државама које не располажу са великим потенцијалима моћи уопште потребна Стратегија спољне политике. Бројни теоретичари дају одричан одговор позивајући се на Бејлесов став о постојању две врсте стратегија: објављене, кодификоване стратегије која се односи на званичне документе који имају формалну стратешку функцију и дубинске стратегије садржане у трајном скупу идеја о националном идентитету,

политичко-безбедносни документ осликава постулате унутрашње и спољне политике на пољу безбедности, њену опредељености да посредством свог система безбедности изграђеног на националним потенцијалима у сарадњи са другим системима и међународним безбедносним организацијама оствари и очува националну безбедност државе схваћене у наширем смислу тог појма“ (Стајић, 2009:229).

Стратешко планирање у Србији, односно писање стратегијских докумената започиње од 2000. године када је донета Стратегија привредног развоја Србије. У периоду од 2000. до 2010. године интензивирано је стратешко планирање обзиром да су тада усвојена 74 стратегијска документа, од чега 15 докумената има назив „национална стратегија“, а 31 назив „стратегија развоја“, док се преосталих 28 стратегијских докумената односи на решавање појединих проблема у држави. Међутим, нити један од наведених докумената, по свом садржају и степену општости, не може да се класификује као општа, тј. „кровна“ национална стратегија (Форца, Стојковић, 2014:152).

Посматрано од 2000. године, Србија није имала дилему по питању хијерархије, односно да ли на челу треба да на челу буде Национална стратегија, или Стратегија спољне политике. У том периоду Србија је била део Државне заједнице Србије и Црне Горе, чија Уставна повеља⁹⁵ није познавала ни једну другу стратегију до Стратегије одбране. Сходно томе, 2004. године усвојена је Стратегија одбране Државне заједнице Србије и Црне Горе⁹⁶ као стратегија која регулише најважнија питања из области безбедности и одбране државне заједнице⁹⁷. Претходно није била усвојена Стратегија националне безбедности, тако да није постојао стратегијско-доктринарни документ који би одредио националне вредности државне заједнице, као институционалне вредности које се штите системом безбедности. У поменутој Стратегији одбране били су дефинисани безбедносни и одбрамбени интереси којима се изграђују и штите универзалне вредности међународне заједнице, што је са теоријског аспекта неконзистентно на бројним нивоима анализе.

Затим, 2006. године, након распада Државне заједнице Србије и Црне Горе, проглашен је Устав Републике Србије⁹⁸ у којем, по други пут, није препозната категорија „Стратегија националне безбедности“, већ само „Стратегија одбране“

опстанку, циљевима, што не мора увек да коинцидира са декларисаним (Bailes, 2009). С друге стране, неки аутори тврде да непостојање дефинисане спољнополитичке стратегије може представљати проблем за даље европске и друге интеграције. Другим речима, недостатак овог документа „оставља простор политичким чиниоцима да са времена на време преформулишу одређене стратешке циљеве или да, с друге стране, различито приступају формирању „листе“ спољнополитичких приоритета“ (Ђукановић и Лађевац, 2009:347-348).

⁹⁵ Уставна повеља државне заједнице Србије и Црне Горе, „Службени лист Србије и Црне Горе“, број 1/2003.

⁹⁶ Стратегија одбране Државне заједнице Србије и Црне Горе, „Службени лист Србије и Црне Горе“ број 55/2004

⁹⁷ Стратегији одбране Србије и Црне Горе наведено је да она проистиче из „Уставне повеље државне заједнице Србија и Црна Гора; интереса и могућности држава чланица и Србије и Црне Горе; нових односа међу државама чланицама и демократских процеса у њима, као и њиховог настојања да се прилагоде глобалним променама у свету; тенденција у међународним безбедносним интеграцијама и одговора на савремене изазове, ризике и претње безбедности“ (Стратегија одбране, 2004).

⁹⁸ Устав Републике Србије, „Службени гласник РС“ број 98/2006.

(Устав Републике Србије, 2006: члан 99). Из тог разлога је у Закону о одбрани из 2007. године⁹⁹ препознат и дефинисан појам Стратегија националне безбедности (Закон о одбрани, 2007: члан 4). С тим у вези, Нацрт Стратегије националне безбедности израђује Министарство одбране у складу са овлашћењима које има према поменутом Закону о одбрани. Међу свим поменутиим стратегијама, једина која у свом саставу садржи националне вредности, интересе и циљеве, као неизоставне елементе Велике или Националне стратегије, јесте Стратегија националне безбедности.

Дискусија о безбедности Србије неизоставно започиње анализом Стратегије националне безбедности¹⁰⁰, основним стратешким документом којим се уређују најважнија питања у вези са националном безбедношћу. Србија није усвојила Стратегију спољне политике, па у том аспекту не постоји потенцијални конфликт у виду „права првенства“ између ове две стратегије. С друге стране, Драгишић сматра да се Стратегија националне безбедности Републике Србије као највиши програмски документ може сматрати делом Велике стратегије (Драгишић, 2021:46). Стратегија националне безбедности представља „услов, основ, усмеравајући и корективни документ једне државе (друштва) настао као израз уважавања општеприхваћених стандарда безбедносног организовања савремених држава“ (Стајић и др. 2017:1327). Она представља „систем комплементарних норми, из домена државних стратегија које се непосредно односе на систем безбедности и на реализовање специфичних одбрамбених функција државе у политичкој, економској, правној, технолошкој, едукативној, информационој, војној, верској и другим областима функционисања државе. То је целовит и релативно трајан програм, чијом реализацијом треба да се остваре спољна и унутрашња безбедност државе, у миру и рату, кроз ефикасно решавање безбедносних ризика, изазова и претњи, ради заштите слобода, имовинске сигурности, права грађана и демократских тековина“ (Ковач, 2003:82).

У овом документу одређују се националне вредности, утврђују национални интереси и циљеви, као и инструменти за њихову заштиту, остваривање и реализацију, идентификују се најзначајнији изазови, ризици и претње по државу, њихови носиоци и могући облици испољавања. Конкретизацијом Стратегије националне безбедности одређује се политика националне безбедности Србије, посредством које држава утврђује планско усмерење активности свих елемената система националне безбедности и опредељује за концепт безбедности. Ова стратегија није изолован документ без везе са хијерархијски вишим документима, у које бисмо могли сврстати „државне“, „националне“ или „велике“ стратегије, које Стратегија националне безбедности конкретизује у делу који се односи на безбедност у хијерархијски нижим стратегијским и доктринарним документима, као што су стратегије одбране, војне стратегије, војне доктрине, стратегије за борбу

⁹⁹ Закон о одбрани, „Службени гласник РС“, број 116/2007, 88/2009, 88/2009 –др. закон 104/2009 - др. закон, 10/2015 и 36/2018).

¹⁰⁰ Устав Републике Србије не препознаје категорију „Стратегије националне безбедности“, већ само „Стратегију одбране“ (Устав Републике Србије, 2006: члан 99). Из тог разлога је у Закону о одбрани из 2007. године препознат и дефинисан појам Стратегија националне безбедности (Закон о одбрани, 2007: члан 4). С тим у вези, Нацрт Стратегије националне безбедности израђује Министарство одбране у складу са овлашћењима које има према поменутом Закону о одбрани.

против криминала и сличне стратегије и доктрине које се односе на посебна питања достизања и очувања националне безбедности (Драгишић 2011:43).

Прву Стратегију националне безбедности Републике Србије¹⁰¹ Србија је усвојила 2009. године, свега годину дана након једностраног проглашења независности тзв. државе Косово, две године након проглашења војне неутралности, а три године од распада државне заједнице Србије и Црне Горе. Ова стратегија је на снази била целу деценију, током које су наступиле су бројне друштвене, политичке и геополитичке промене. У том периоду је, између осталог, успостављен Бриселски дијалог између Београда и Приштине, Србија је добила статус посматрача у Организацији договора о колективној безбедности (ОДКБ), затим Црна Гора, Хрватска, Албанија и Северна Македонија су постале чланице НАТО пакта, Хрватска је ушла у ЕУ, мигрантска криза је доживела свој врхунац и појавио се нови тип безбедносних претњи-хибридне претње. Разлог за доношење нове стратегије управо се налазио у „значајним променама које су се у међувремену догодиле у стратегијском окружењу Републике Србије. Уважавајући чињеницу да Република Србија мора да прати промене у окружењу и да прилагођава своју безбедносну политику тим променама, како би на најбољи начин штитила своје националне интересе“ (Образложење Нацрта Стратегије националне безбедности, 2018), израђен је најпре Нацрт, а потом је и усвојена Нова стратегија.

Тако је 2019. године усвојена друга и актуелана Стратегија националне¹⁰² безбедности, која треба да представља одраз актуелне безбедносне ситуације и пружи одговор на савремене изазове, ризике и претње. Истовремено, она представља и део укупног процеса усклађивања и ревизије стратегијско-доктринарних докумената у области безбедности и одбране који се врше са циљем усклађивања са Европском глобалном стратегијом из 2016. године. Како претходна Стратегија није дефинисала модел или квалитет евалуације промена, осим да је означила да је реч о динамичном акту, такође није предвидела мерљиве и адекватне или, на крају било какве, критеријуме за њену евалуацију. Из тог разлога, иако необично, не зачуђује што се Нова Стратегија националне безбедности нити у једном сегменту не позива на претходну. Конкретизација ове Стратегије извршена је хијерархијски нижом Стратегијом одбране¹⁰³ и низом других стратегија из сфере безбедности које баве посебним питањима која су у општем смислу дефинисана Стратегијом националне безбедности¹⁰⁴.

¹⁰¹ Стратегија националне безбедности Републике Србије, „Службени гласник РС“, број 88 од 28. октобра 2009. године

¹⁰² Стратегија националне безбедности Републике Србије, „Службени гласник РС“, број 94 од 27. децембра 2019. године

¹⁰³ Стратегија одбране Републике Србије, „Службени гласник РС“, број 94 од 27. децембра 2019. године.

¹⁰⁴ Неке од тих стратегија јесу: Стратегија за борбу против високотехнолошког криминала за период 2019–2023. године, Стратегија за борбу против прања новца и финансирања тероризма за период 2020–2024. године, Стратегија контроле малог и лаког оружја у Републици Србији за период 2019–2024. године, Стратегија за борбу против ширења оружја за масовно уништење за период од 2021. до 2025. године Стратегија превенције и заштите од дискриминације за период од 2022. до 2030. године, Стратегија за родну равноправност од 2021. до 2030. године, Стратегија развоја информационог друштва и информационе безбедности у Републици Србији за период од 2021. до 2026. године и друге.

5.3.3. Компаративна анализа «Две Стратегије»

Правилно конципиран, добро одмерен и реалистички постављен стратешки концепт националне безбедности неопходан је услов опстанка, развоја и остваривања националне безбедности малих држава, односно држава које не располажу са великим потенцијалима моћи. За разлику од великих сила које не само да унапред знају динамику значајних друштвених промена, већ активно управљају већином њих, мале државе немају тај луксуз. Не само да не могу тако амбициозно да предвиде све елементе своје Стратегије националне безбедности и пројектују националне интересе, већ мале државе нису упућене у стратегије, интересе и циљеве великих сила у деловима које се и на њих односе. Из тог разлога често „лутају у проналажењу свог места и улоге и често добијају улогу која је изван њиховог виталног интереса, а што се касније рефлектује и на безбедност истих“ (Стајић, 2009:228). Ова околност не значи да држава треба да се понаша сходно ситуацији и занемари стратешку мисао. Баш напротив, стратешко размишљање малих држава попут Србије треба да умањи ову неизвесност, али путем реалистичког антиципирања успостављене равнотеже интереса великих сила и правилне артикулације националних интереса. Обзиром да се национални интереси заснивају на очувању националног идентитета, њиховим утврђивањем, ма колико то изазовно понекад било, утврђује се пут којим држава и нација треба да се развијају.

Србија је своју прву Стратегију националне безбедности, након вишегодишњег ишчекивања од стране стручне јавности, коначно усвојила 2009. године, чиме је у бројним аспектима заокружила систем безбедности. Непостојање овог документа у периоду од три године од конституисања Србије као самосталне државе створио је бројне потешкоће писцима законских прописа из области националне безбедности, обзиром да нису постојала полазишта за дефинисање политике националне безбедности, нити дефинисани безбедносни изазови, ризици и претње, као ни однос према међународним интеграцијама (Драгишић, 2011: 42). Такође, до усвајања ове стратегије нису биле идентификоване националне вредности које се штите системом националне безбедности, нити национални интереси чијом реализацијом се остварују националне вредности. Стратегија националне безбедности из 2009. године (у даљем тексту: Стратегија из 2009. године) дефинисана је на начин да „представља најважнији стратешки документ којим се утврђују основе политике безбедности у заштити националних интереса Републике Србије“ (СНБ, 2009:1).

Полазну тачку ове стратегије не представљају националне вредности, односно вредности које уживају институционалну заштиту система безбедности. Полазиште нису чак ни национални интереси, а што се могло делом очекивати обзиром да је Закон о одбрани 2006. године дефинисао Стратегију националне безбедности као „највиши стратешки документ чијом реализацијом се штите национални интереси Републике Србије од изазова, ризика и претњи у различитим областима живота (Закон о одбрани, 2007: члан 4). Писац стратегије се одлучио да полазиште буде политика безбедности у заштити националних интереса, а касније кроз Стратегију је представљено да је реч о више политика и то: спољна политика, економска политика, политика одбране, политика унутрашње безбедности, политика заштите људских и мањинских права, социјална политика и политике у другим областима друштвеног живота (Стратегија националне безбедности 2009, поглавље 4).

Остваривањем ових политика треба да се омогући успостављање, очување и унапређење националних вредности. Како формулисање стратегије треба да отпочне анализом националних интереса којим се штите националне вредности, изналажењем начина и средстава за њихово остваривање и препознавање и пружање адекватног одговора на претње, можемо закључити да је овакво дефинисање Стратегије националне безбедности доста неуобичајено.

Усвајање две Стратегије националне безбедности у распону од десет година пружа могућност да се изврши њихова компаративна анализа, сходно друштвеном контексту у којем су донете и усвојене. На тај начин могу да се идентификују сличности и утврде категорије које имају трајни карактер. С друге стране, уочавањем разлика у њиховим елементима може се утврдити какве карактеристике и смисао те разлике имају, шта их је проузроковало и које ефекте остварују. На тај начин може се анализирати функционисање система безбедности, затим пут којим се држава креће у међународним односима и доминантни ставови о унутрашњој безбедности.

Стратегија националне безбедности из 2019. (у даљем тексту Стратегија из 2019. године) године дефинише се као „највиши стратешки документ чијим спровођењем се штите националне вредности и интереси Републике Србије од изазова, ризика и претњи безбедности у свим областима друштвеног живота. Њена полазишта су: очување суверености и територијалне целовитости, војна неутралност, брига о српском народу ван граница Републике Србије, европске интеграције и ефикасна правна држава“ (СНБ, 2019:1). Полазна тачка у анализи ове Стратегије јесу националне вредности, што представља логично решење обзиром да вредности представљају одредницу путем које се дефинише безбедност, односно њима се означава предмет заштите државе и система националне безбедности. Држава настоји да заштити и очува одређене вредности посредством правног поретка, ослањајући се на механизме принуде.

Пажљивим читањем наведених дефиниција уочава се конзистентност у неким елементима, односно Стратегија националне безбедности јесте формално-правно највиши стратешки документ из области националне безбедности Србије, чиме уређује најзначајнија стратешка опредељења. Међутим, ове две Стратегије се разликују у даљем приступу и то ће се касније одразити на одређење политике националне безбедности. Наиме, док је у Стратегији из 2009. године приступ такав да се започиње са политиком националне безбедности, да би се касније анализирале различите политике у оквиру ње, Стратегија из 2019. године отпочиње са националним вредностима и интересима, да би се касније одредили циљеви. Структурно посматрао, уочавају се три основне разлике у садржају анализираних две стратегије: прво, поглавље 2 Стратегија је из „безбедносно окружење“ (2009) преименовано је у „стратешко окружење“ (2019); друго у поглављу 3 „национални интереси у области безбедности“ (2009) уздигнути су на ниво „националних интереса“ (2019); и садржајно највећа промена односи се на увођење сасвим новог поглавља „Спровођење Стратегије националне безбедности“ (2019).

Највећа новина у Уводном делу Стратегије из 2019. године јесте конципирање дефиниције националне безбедности. На тај начин се по први пут у стратегијско-

доктринарном и нормативном документу у Србији појављује ова дефиниција. Стратегија националне безбедности дефинише националну безбедност по угледу на Вулферсову субјективистичко-објективистичку дихотомију „објективно стање заштићености њених националних вредности и интереса од свих облика угрожавања, те субјективан осећај безбедности грађана Републике Србије. Представља резултат утицаја стратегијског окружења и предузетих мера и активности државних органа и институција у извршавању безбедносних функција, те деловања других субјеката у свим областима друштвеног живота“ (2019:1). Веома је значајно за савремено разумевање националне безбедности што је она дефинисана и у субјективном смислу¹⁰⁵. Међутим, пажљивим ишчитавањем Стратегије није уочена операционализација овог става, па је остало нејасно на који начин су перцепција грађана и њихови ставови о (не)безбедности инкорпорирани у ову Стратегију. Такође, из ове дефиниције још може да се уочи да су предмет заштите државе националне вредности и интереси, који су сазнајно постављени на исту раван, да би тек касније у Стратегији одређен њихов међуоднос.

Још једна значајна разлика у уводном делу Две стратегије на коју треба обратити пажњу јесу њена полазишта. Наиме, полазиште Стратегије из 2009. године јесу: „суверенитет и територијални интегритет Републике Србије, економски просперитет, социјална стабилност, развој демократије и владавина права, поштовање људских и мањинских права, европска спољнополитичка оријентација и унапређење сарадње са најутицајнијим субјектима међународне заједнице и државама у региону“ (2009). С друге стране, полазишта Стратегије из 2019. године доста су редукована и подразумевају: „очување суверености и територијалне целовитости, војна неутралност, брига о српском народу ван граница Републике Србије, европске интеграције и ефикасна правна држава“ (2019). Полазишта Стратегије више нису категорије које се односе на унутрашњу стабилност (економски просперитет, социјална стабилност, права мањина), већ се унутрашња питања обухватају формулацијом „ефикасна правна држава“, односно ове категорије премештене су у националне вредности државе, док су акцентоване углавном категорије које су усмерене изван државе. С тим у вези, међу полазиштима Стратегије морала би да се нађе бар једна категорија која се односи на унутрашњу безбедност, а како је реч о Стратегији националне безбедности, несумњиво би морала да буде одредница „безбедност грађана Републике Србије“.

Како би се на конзистентан начин утврдили даљи критеријуми за компаративну анализу „Две стратегије“ - Стратегије националне безбедности из 2009. године и актуелне Стратегије националне безбедности, потребно је утврдити истраживачка питања која ће да представљају својеврсне „наочаре“ кроз које ће се даље читати и анализирати ове стратегије. Управо, када се у науци догоди ситуација да постоји велики број различитих мишљења и размимоилажења око неког појма, тај појам губи аналитички смисао. Насупрот томе, када се концепт операционализује, тада престаје да буде безобалан и споран. Управо у ту сврху могу да послуже тзв.

¹⁰⁵ Анализа субјективних сегмената безбедности подразумева испитивање ставова, мишљења, осећања и перцепцију људи како би се добила целовита слика предмета који истражују. Специфична перцепција безбедности појединца зависи од склопа многих фактора и формира се као комплексан доживљај сопствене безбедности у садејству психолошких, економских, политичких, микросоцијалних и других фактора (Ђурић, 2013:31).

„Болдинових седам питања“. Наиме, Дејвид Болдвин је у раду из 1997. године под именом „Концепт безбедности“ потврдио став Афнолда Волферса да „национална безбедност може бити опасно двосмислен концепт ако користи се без спецификације“. Из тог разлога Болдвин је претендовао да одреди смернице олакшале анализу рационалности безбедносне политике и понудио је листу од седам питања:

1. *Безбедност за кога?* – односи се на референтни објекат безбедности без којег концепт безбедности нема пуно смисла. Референтни објекат безбедности може бити појединац (одређени, већина њих или сви појединци), држава (конкретна, већина или све државе), међународни систем (конкретни, већина или сви). Одабир референтног објекта концепта безбедности условљен је истраживачким питањем.
2. *Безбедност за које вредности?* – подразумева идентификацију вредности које ће бити штићене посредством система безбедности и које зависе од референтног објекта безбедности. Појединци и други социјални актери имају бројне вредности попут физичке сигурност, економског благостања, аутономије, психичког благостања, итд. Када је у питању држава, традиционални концепт националне безбедности као вредности подразумева политичку независност и територијални интегритет. У складу са референтним објектом безбедности, понекад је потребно размотрити ширу листу вредности од оне које предвиђа традиционални приступ безбедности.
3. *Колико безбедности?* – претендује се изналажење одговора на питање колико безбедности је потребно за стабилно функционисање друштвеног и политичког система у држави. Апсолутни ниво безбедности је непостојећи идеал, али је свакако рационално тежити што вишем нивоу безбедности схваћене у субјективно - објективном смислу.
4. *Од којих претњи?* – претње по вредности могу потицати од различитих извора угрожавања, па је потребно разјаснити да ли је реч о идеолошким, економским, војним претњама или њиховој комбинацији. Претње нису само феномени који укључују друштвене актере који су носиоци претње, па експанзивнији концепт претњи треба да укључи епидемије, поплаве, земљотресе или суше као претње стеченим вредностима.
5. *Којим средствима?* – безбедност се може остварити посредством различитих средстава и начина. Савремени концепт безбедности указује да се безбедност не постиже искључиво војним средствима, већ у ту сврху могу да се користе и различита друга средства попут дипломатије, економских средстава, обавештајно деловање и др.
6. *По коју цену?* – Тежња за безбедношћу увек укључује трошкове, односно има своју економску и друштвену цену. Та цена може да укључи жртвовање других циљева, уколико се ресурси планирани за њихово остваривање преусмере на безбедност. Спецификација ове димензије безбедносне политике важна је како би се расветлио и анализирао став појединих креатора политика да је „цена безбедности неважна“. Трошкови безбедности су увек важни, посебно када се жртвују друге вредности зарад „веће безбедности“.
7. *За који временски период?* Безбедност је променљива категорија па је потребно размотрити у конкретном случају да ли је боља и рационалнија краткорочна или дугорочна безбедносна политика (Baldwin, 1997:13-17).

Посредством одговора на ова питања утврђује се актер чије вредности треба да се заштите и саме вредности који су предмет заштите, ниво пожељне безбедности, врсте претњи по њих, расположива средства за суочавање са њима, као и предвиђене трошкове и за то релевантан временски оквир. Одговори на ових седам питања требало би да пруже добру основу за анализу и разумевање садржаја, смисла, сличности и разлика између Стратегија националне безбедности из 2009. и 2019. године (Табела 8).

Табела 8. Компаративна анализа „Две стратегије“

„Седам Болдинових питања“	Стратегија националне безбедности из 2009. године	Стратегија националне безбедности из 2019. године
Безбедност за кога?	<ul style="list-style-type: none"> ➤ безбедносно окружење: <ul style="list-style-type: none"> • глобално окружење • регионално окружење • безбедност Србије 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ стратешко окружење
Безбедност за које вредности?	<ul style="list-style-type: none"> • независност ➤ суверенитет и територијални интегритет • слобода • једнакост • изградња и очување мира • владавина права • демократија • социјална правда • људска права и слободе • очување животне средине ➤ национална, расна и верска равноправност ➤ равноправност полова ➤ неповредивост имовине 	<ul style="list-style-type: none"> • независност • слобода • једнакост и равноправност грађана • мир • владавина права • демократија • социјална правда • људска и мањинска права и слободе • здрава животна средина ➤ безбедност ➤ толеранција ➤ транспарентност ➤ солидарност ➤ родољубље
Колико безбедности?	„Политика националне безбедности представља део укупне државне политике и спроводи се кроз усклађен програм мера и активности које	„Политика националне безбедности усмерава одлучивање и деловање Републике Србије, а спроводи се предузимањем свеобухватног и усклађеног

Од којих претњи?

држава предузима ради
достизања циљева политике
националне безбедности. Њеном
реализацијом стварају се
претпоставке за политички,
економски, социјални, културни
и укупни друштвени развој
Републике Србије“

- оружна агресија
- сепаратистичке тежње
- противправно једнострано проглашена независност Косова
- оружана побуна
- тероризам
- пролиферација оружја за масовно уништење
- национални и верски екстремизам
- обавештајна делатност
- организовани криминал
- корупција
- проблеми економског развоја
- енергетска безбедност
- неравномеран привредни и демографски развој
- нерешен статус и тежак положај избеглих, прогнаних и интерно расељених лица
- недовршен процес разграничења између држава некадашње СФРЈ
- неконтролисано трошење природних ресурса и угрожавање животне средине
- елементарне непогоде и техничко-технолошке несреће
- ширење инфективних болести код људи и зараза код животиња

скупа мера у различитим
областима друштвеног живота.
Спровођењем политике
националне безбедности, поред
заштите и остварења
националних интереса, стварају
се претпоставке за политички,
економски, социјални, културни
и укупни друштвени развој
Републике Србије“

- оружана агресија
- сепаратистичке тежње
- противправно једнострано проглашена независност територије коју обухвата АП КиМ
- оружана побуна
- тероризам
- пролиферација оружја за масовно уништење
- етнички и верски екстремизам
- обавештајна делатност
- организовани криминал
- проблеми економског развоја
- енергетска безбедност
- проблеми демографског развоја
- недовршен процес разграничења држава бивше СФРЈ
- елементарне непогоде и техничко-технолошке несреће
- епидемије и пандемије заразних болести

- наркоманија
- деструктивно деловање појединих верских секти и култова
- високотехнолошки криминал и угрожавање ИКТ система
- глобално загревање
- друге претње:
- злоупотреба нових технологија и научних достигнућа у области информатике, генетског инжењеринга, медицине, метеорологије и других научних области
- наркоманија
- високотехнолошки криминал и угрожавање ИКТ система
- климатске промене
- масовне илегалне миграције
- друге претње:
- корупција
- злоупотреба нових технологија и научних достигнућа, генетског инжењеринга, медицине, метеорологије и других научних области

Којим средствима?

- јачање улоге УН
- јачање улоге ЕУ
- јачање улоге ОЕБС
- Сарадња са чланицама НАТО
- Партнерство за мир
- обнављање традиције добрих односа са САД
- продубљивање блиских односа са Кином
- продубљивање блиских односа Индијом и Бразилом
- регионална сарадња
- сарадња са чланицама Покрета несврстаних
- већа улога УН
- сарадња са ЕУ
- међународно присуство (УНМИК, КФОР, ОЕБС)
- Сарадња са НАТО и КФОР-ом
- Партнерство за мир
- унапређење односа са САД
- унапређење односа са Кином
- регионална сарадња
- сарадња са чланицама Покрета несврстаних
- војна неутралност
- сарадња са ОДКБ
- унапређење односа са Руском Федерацијом
- регионалне иницијативе (тзв. Берлински процес и ЦЕФТА)

По коју цену?

Стратегијом није дефинисано

„Ради спровођења Стратегије националне безбедности обезбедиће се адекватно

<p>У ком временском периоду?</p>	<p>финансирање система националне безбедности, у складу са потребама и могућностима Републике Србије. Основни извор финансирања за њено спровођење биће приходи из буџета“</p> <ul style="list-style-type: none"> • Стратегијом није дефинисано • Трајање: 2009-2019 године • није предвиђена израда акционог плана 	<ul style="list-style-type: none"> • Стратегијом није дефинисано • Трајање: 2019 – у току • предвиђена израда акционих планова
----------------------------------	--	---

Проналажење одговора на прво питање *Безбедност за кога?* – подразумева анализу Другог поглавља Стратегија која су другачије названа и организована. Код Стратегија из 2009. год реч је о безбедносном окружењу где је препознато глобално и регионално окружење, као и безбедност Србије. Кроз процену глобалног и регионалног окружења као и безбедности Србије идентификовани су највећи безбедносни изазови ризици и претње по Србију, као референтни објекат заштите. Стратегија из 2019. године је другачије конципирана у овом делу и она препознаје стратегијско окружење¹⁰⁶ као амалгам свега претходно поменутог представљено на квалитативно нов начин. Остало је мало нејасно зашто се одустало од појма „безбедносно окружење“ посебно што већина савремених стратегија националне безбедности садржи ову терминолошку одредницу. Стратегијско окружење представља општији појам од безбедносног окружења, а посебно у смислу у којем га види Стратегија из 2019. године, обзиром да га је операционализовала на „политичке, економске, културне и безбедносне односе у глобалном мултиполарном и мултилатералном окружењу“ (2019). Тиме је у анализу укључено не само стратегијско окружење већ и мултиполарно и мултилатерално окружење.

Већ на почетку овог поглавља наводи се да „Интегративни процеси у области безбедности, као и растућа политичка, економска и културна сарадња, значајно смањују ризике сукобљавања држава, као и могућност настанка неконтролисаних криза и преношења сукоба са једног простора на други“ (2019:1). Овде треба направити осврт на функцију коју Стратегија националне безбедности има, према Драгишићу, она има функцију опште безбедносне процене. „Уколико је процена безбедносних изазова, ризика и претњи погрешна, целокупан систем националне безбедности биће погрешно постављен, а безбедносне мере и активности које тај систем предузима биће нефункционалне и усмерене за решавање безбедносних проблема који не постоје или за већину становништва ирелевантни“ (Драгишић, 2011: 43-44). Дакле, очекивало се да Стратегија из 2019. године, као општа

¹⁰⁶ Једно од тумачења промене категорије „безбедносно“ у „стратегујско“ окружење налазимо код Форце. Он сматра да чини се да је промена ове одреднице прагматичног карактера и по угледу на Доктрину операција Војске Србије из 2012. године, где се анализира оперативно окружење. Према аналогји, оно што је за војску (одбрана) оперативно окружење, то је за државу (безбедност) стратегијско окружење. Промена назива у Стратегији националне безбедности из 2019. године вероватно је наступила како би се та целина разликовала од прве целине у Стратегији одбране, где се користи безбедносно окружење (Форца и Никач, 2020:30).

безбедносна процена у овом делу идентификује и анализира све најзначајније промене у стратешком окружењу Србије, од којих је једино поменута мигрантска криза. С тим у вези остаје нејасно из ког разлога се игнорисала криза у Украјини која је у тренутку усвајања Стратегије трајала готово шест година. Ова криза, а касније и рат је најбитнија безбедносна динамика која се у јако дугом трајању одвија на тлу Европе и утицала је на промену безбедносне архитектуре Европе, захваљујући односа између Русије са једне и ЕУ и САД са друге стране, санкције према Русији, финансијску и енергетску кризу и бројне друге негативне безбедносне последице.

Одређење у Стратегији да је дошло до „заоштравања односа између великих сила, условљена надметањем за остваривање њихових супростављених интереса и промену постојећих сфера утицаја“ (2009:2), превише је општа формулација, мада и као таква представља помак у односу на Стратегију из 2009. године која је била доста оптимистичнија по питању глобалног окружења. На тај начин ова Стратегија осликава једну туробнију глобалну сцену у којој Србија тражи своје место. Криза у Украјини морала је да буде мапирана као изузетно важан елемент безбедносног поретка у Европи и стратешког окружења Србије, обзиром да се одразила на бројне безбедносне сегменте, од питања издвајања буџета за одбрану и набавку новог наоружања, преко изазова у сфери енергетике, до значајно повишених економских ризика и бројних других питања. Такође, није поменута ни криза у ЕУ услед „Брегзита“, док се о о кризи у Северној Африци и Блиском истоку говори прилично уопштено. Ови и други догађаји представљају стратешко окружење које се рефлектује на безбедност Србије и то је контекст који недостаје у анализи стратегијског окружења.

Такође, значајно је приметити да је у Стратегији из 2019. знатно песимичнији тон када се говори о регионалном окружењу. За разлику од Стратегије из 2009. године која је у делу регионално окружење указивала на отворена питања али се чинило да су мир и безбедност достигнути стандард, у Стратегији из 2019. године напомиње се да се у „покушају стабилизације региона јављају ограничења, попут етничког и верског удаљавања, различитог тумачења и покушаја ревизије историје“ (Стратегија 2019:2). Такође, назначени су и билатерални спорови чланицама ЕУ (Стратегија 2019:2-3), дакле државама које поседују преговарачки (уцењивачки) потенцијал; посебна пажња је стављена на сепаратистичке тенденције, као и реализација „деликодржавног пројекта“, обзиром да је по први пут у Стратегији националне безбедности поменута „Велика Албанија“ (Стратегија 2019:3) као експлицитна претња која проистиче из региона. У односу на Стратегију из 2009. године истакнутији су и изазови које носи технолошки развој, а који су довели до промена у природи изазова, ризика и претњи.

У поглављу Стратешко окружење Стратегије из 2019. године анализа је започела са глобалним питањима, да би се сузила на питање безбедности југоисточне Европе и на крају питање безбедности Србије. Значајан простор посвећен је ситуацији на Косову и Метохији. За разлику од Стратегије из 2009. године где се КиМ помињао у делу регионалног окружења када се наводе претње са овог подручја које могу да угрозе Југоистичну Европу, да би у делу безбедност Србије била детаљно анализирана безбедносна ситуација на КиМ по питању изазова, ризика и претњи, Стратегија из 2019. је другачије конципирана. У оквиру

дела Стратешко окружење анализирани су различити фактори из окружења који могу утицати на безбедност Србије, али и ситуација на КиМ. Тиме је успоставен дихотомни приступ ситуацији на КиМ-прави и безбедносни. Правно посматрано, КиМ јесте неотуђиви део територије Србије, док у безбедносном смислу он представља стратегијско окружење. Како је овај део територије Србије под управом међународне заједнице и непризнатих и привремених органа, нова Стратегије се определила за реалистичнији приступ у анализи ситуације на КиМ, без обзира на извесне теоријске неутемељености и неконзистентности.

Одговор на питање „Безбедност за кога? у анализи обе Стратегије указује да је референтни објекат заштите безбедност Србије и њених грађана, а која може позитивно да се одрази на регионалну и ширу безбедност. Контекст у којем се посматра ова безбедност је другачији, па у случају Стратегије из 2009. године исти је одређен као безбедносно окружење и потом јасно класификовано кроз три нивоа анализе, глобално, регионално окружење и безбедност Србије, чиме је омогућено једноставније праћење и класификација безбедносних динамика и фактора који су обликовали политику националне безбедности. У Стратегији из 2019. године, говори се о стратегијском окружењу и претходно поменута подела се губи вероватно из разлога што се сада више уважава мултиполарност и међуповезаност ових фактора. Аналитички посматрано, ова подела није најкориснија и сада је теже уочавати промене и континуитете безбедносних фактора. Такође, остаје нејасно шта је квалитативно промењено овом терминолошком изменом и зато су најзначајније европске безбедносне динамике изостављене из анализе стратегијског окружења¹⁰⁷.

Друго питање Болдиново питање јесте *Безбедност за које вредности?* Обе Стратегије су у делу Национални интереси побројале националне вредности Србије. Упоредном анализом уочава се да је већина националних вредности остала иста, али и да су неке националне вредности из Стратегије безбедности из 2009. године избрисане са листе (суверенитет и територијални интегритет, национална, расна и верска равноправност, равноправност полова, неповредивост имовине), док су неке националне вредности додате на листу у Стратегији из 2019. године (безбедност, толеранција, транспарентност, солидарност, родољубље). Променом међународних околности и стратешког окружења, као и променама унутар саме државе које се рефлектују у промени националног идентитета, временом може доћи до потребе за променом националних вредности, а што мора да буде пропраћено адекватном аргументацијом обзиром да се тиме мења усмерење читавог система безбедности. У случају промена више националних вредности у, за овај феномен кратком периоду од десет година, а што се уочава компаративном анализом Стратегија из 2009. и 2019. године, ова аргументација је неоправдано изостала¹⁰⁸.

Треће питање у анализи јесте *Колико безбедности?* и ово питање је доста комплексно, обзиром да не може да се изрази квантитативно, нити да се посматра и изрази једнодимензионално количина безбедности потребна да би друштвени и политички систем функционисао стабилно. Такође, иако Стратегијом није посебно анализирано, путем одговора на ово питање најбоље се рефлектује субјективна

¹⁰⁷ Овако постављено, намеће се закључак реч о новом поимању стратегијског окружења као безбедносног окружења без анализе најзначајнијих безбедносних динамика.

¹⁰⁸ Детаљно о националним вредностима говориће се у делу дисертације 5.4.3 *Националне вредности*

компонента безбедности. Један од начина да се утврди количина потребне безбедности јесте да се утврди њен примат спрам других области друштвеног живота. Стратегијом из 2009. године утврђено је да „Политика националне безбедности представља део укупне државне политике и спроводи се кроз усклађен програм мера и активности које држава предузима ради достизања циљева политике националне безбедности. Њеном реализацијом стварају се *претпоставке* за политички, економски, социјални, културни и укупни друштвени развој Републике Србије“ (Стратегија, 2009). Овакво одређење претпоставља националну безбедност свим дугим циљевима осликаним кроз укупан друштвени развој. Идентичан курс примата националне безбедности над другим сферама друштвеног живота задржан је и у Стратегији из 2019. године у којој се наводи да политика националне безбедности „усмерава одлучивање и деловање Републике Србије, а спроводи се предузимањем свеобухватног и усклађеног скупа мера у различитим областима друштвеног живота. Спровођењем политике националне безбедности, поред заштите и остварења националних интереса, стварају се *претпоставке* за политички, економски, социјални, културни и укупни друштвени развој Републике Србије“ (Стратегија 2019).

На тај начин се имплицитно наговештава да би очување националних интереса претходило, односно ишло би на штрб друштвеног развоја, чиме би тас, условно речено, између безбедности и развоја превануо на страну безбедности. Апсолутна безбедност као таква не постоји и с тим у вези помало је забрињавајуће непостојање границе до које би могло да се иде у контексту и под паролом очувања адекватне „количине безбедности“. У том светлу може се прочитати и контекст тоталне одбране схваћене је као наличје војне неутралности. Војна неутралност повлачи неопходност увећања војног буџета како би се изградиле сопствене одбрамбене снаге кроз концепт тоталне одбране, што утиче на прераспodelу средстава за улагање у друге цивилне секторе чије је успешно функционисање опет неопходно за реализацију концепта тоталне одбране (здравство, образовање и сл). Из овог, али и других разлога, посебно се истиче нужност рационалног и адекватног конструисања и артикулисања националних интереса, као начина да се предупредe потенцијалне злоупотребе под паролом очувања безбедности. С друге стране, битно је одредити ниво безбедности изнад којег свако додатно улагање постаје трошак. У том контексту безбедност може да се анализира и као маргинална вредност - када се задовољи њен минимални ниво, за више безбедности постоји мања спремност да се плати.

Четврто Болдиново питање *Од којих претњи?* налаже анализу идентификованих претњи по националну безбедност Републике Србије. Приликом покушаја идентификовања коначног списка изазова и претњи јављају се бројне тешкоће, услед неадекватних и неконзистентних методолошких критеријума класификације узроковане највише несталношћу безбедносних изазова и претњи. Такође, чињеница да у безбедности не постоји апсолутна поновљивост безбедносних догађаја ствара непремостиву препреку коначном решењу проблема класификације изазова и претњи безбедности (Стајић, 2009:231). Драгишић наводи да „садржај, обим и вероватноћа испољавања изазова, ризика и претњи безбедности Републици Србији непосредно утичу на дефинисање политике националне безбедности и изградњу адекватних способности система националне безбедности“ (Драгишић,

2011:56). С тим у вези, њихово правилно дефинисање је нужан предуслов изградњи ефикасног система безбедности, а грешке могу да се огледају у посвећивању пажње непостојећим безбедносним претњама, или претњама са малом вероватноћом испољавања и утицаја, затим неуочавањем реалних безбедносних претњи или пропуштање да се на њих реагује. Такође, може се испољити политичка злоупотреба безбедносних изазова, ризика и претњи како би се извршила инструментализација система безбедности од стране владајућих кругова у једној земљи (Драгишић, 2011:56).

У том контексту, актуелна је дебата по питању критеријума према којим једна претња постаје претња по националну безбедност Србије, или се пак скида са ове листе. Обе Стратегије су опредељене да полазни критеријум у анализи и навођењу изазова, ризика и претњи чини тежина последица по безбедност Србије које би могле да наступе у случају њиховог испољавања. У том светлу, може се приметити је да логика градације претњи по тежини последица и даље крије нејасноће, те да би требало да се размишља у две равни, по тежини последица и по вероватноћи испољавања (Национални конвент о Европској унији, 2018:9). Поред листе изазова, ризика и претњи која се налази у Стратегији, увек је важно проматрати њихову хијерархију, иако, опет нису назначени критеријуми исте, већ је једино у Стратегији из 2009. године наглашено да је противправно једнострано проглашена независност Косова представља највећу претњу по безбедност Србије (Стратегија 2009:4). Питање хијерархије претњи у стратегијским документима посебно је значајно за аналитичаре из области безбедности, јер се путем ових параметара може истражити како се и у којој мери у јавном дискурсу врши секуритизација ових опасности и, спрам тога, у којој мери је ефикасно и ефикасно решавање ових проблема.

Компаративном анализом Стратегија у делу претњи, изазова и ризика може се уочити, с једне стране, да бројне претње показују континуитет у испољавању у обе Стратегије, док се дисконтинуитет у испољавању, са друге стране, читава на четири начина:

1. претње које су додате на списак: масовне илегалне миграције;
2. претње које су скинуте са списка: нерешен статус и тежак положај избеглих, прогнаних и интерно расељених лица, неконтролисано трошење природних ресурса и угрожавање животне средине, деструктивно деловање појединих верских секти и култова;
3. претње које су подигнуте на списку: наркоманија, проблеми демографског развоја, епидемије и пандемије и
4. претње које су спуштене на списку: корупција.

Ескалација мирантске догодила се током 2015. године када се у кратком временском периоду, а уз коришћење и копнене руте (тзв. Балканске руте), на границама ЕУ нашло на хиљаде миграната, највише из Сирије. Србија је представљала земљу транзита и миграције су се одразиле безбедност Србије¹⁰⁹ и као

¹⁰⁹ Поред уобичајних разлога који миграције представљају као безбедносну претњу (нарушавање безбедности граница, утицај на друштвену и етничку структуру, економско благостање, утицај на друштвени поредак повећањем стопе криминала, активност организованих криминалних група дуж мигрантских рута и др). миграције са подручја Блиског истока су носиле и неке специфичне претње: могућност пребацивања припадника терористичких група и извођење терористичких аката;

такав феномен правилно је идентификован у Стратегији из 2019. године. Насупрот томе, одређене претње су уклоњене са листе претњи, више или мање оправдано. Тако, претња које проистичу из нерешеног статуса и тешког положаја избеглих, прогнаних и интерно расељених лица су скинути са листе претњи без јасних параметара да ли су и на који начин проблеми ових лица решени, односно да ли су, условно речено, пребачени у домен неке друге политике, попут социјалне политике, где се даље о правима тих лица води рачуна. Такође, упитно је зашто је са листе претњи уклоњено неконтролисано трошење природних ресурса и угрожавање животне средине које претставља јако значајно питање еколошке безбедности и заштите животне средине, посебно зато што је здрава животна средина била и остала национална вредност. С друге стране, очекивано је било уклањање претње деструктивног деловања појединих верских секти и култова са листи претњи, обзиром да су експерти указивали да је таква формулација проблематична и спорна, а у крајњој инстанци може да доведе до нарушавања верских слобода¹¹⁰.

Наркоманија је дефинисана на идентичан начин у обе Стратегије, с тим што се у новој Стратегији налази на вишем месту у хијерархији. Употреба дрога у општој популацији у Србији и даље је релативно ниска¹¹¹, међутим шири друштвени контекст и корелација која се успоставља између овог друштвеног проблема са другим безбедносним претњама (спрега са организованим криминалом, другим инфективним болестима и сл.) јесте фактор који се такође узима у разматрање. На тај начин, подизање претње наркоманије на листи претњи указује на нарушене различите безбедносне параметре, а што Стратегија из 2019. године не појашњава. У моментима писања и усвајања ове Стратегије, на снази је била хијерархијски нижа Стратегија о спречавању злоупотребе дрога за период 2014–2021. године¹¹² у којој је наведено „ситуација на илегалном тржишту дрога у Србији и у окружењу знатно се изменила у последњих неколико година. Један од разлога је приступање суседних земаља – Републике Бугарске и Румуније Европској унији, као и једнострано проглашена независност АП Косово и Метохија. Ова догађања су знатно изменила правце за кријумчарење хероина које су организоване криминалне групе користиле. Правац кријумчарења хероина који се транспортује у западноевропске земље усмерен је ка тзв. Шенгенским границама и на правац Република Бугарска – Румунија – Мађарска како би се избегле појачане контроле путника и робе на границама у Републици Србији“ (Стратегија о спречавању злоупотребе дрога, 2014). С тим у вези, остало је нерасветљено који фактори или ефекти су утицали да наркоманија као претња подигне на листи претњи по безбедност Србије.

повратак лица која су учествовала у сукобима у Сирији и Ираку у земље порекла; јачање радикалне деснице у земљама крајње дестинације (Нинчић, 2016:94).

¹¹⁰ Драгишић указује да означавање „деструктивних секти“ као безбедносног изазова, ризика и претње намеће недоумице јер се не наводи о којим сектама је реч, на који начин се испољава њихово деструктивно деловање и шта су верске секте. С тим у вези, борба против верских секти се може тумачити као нарушавање верских слобода и секуларног карактера државе уколико се не прецизира на шта се тачно мисли под том борбом (Драгишић, 2011:56).

¹¹¹ Видети шире: Килибарда, Б., Николић, Н. (2020). *Истраживање о стиловима живота становништва Србије 2018. године*. Београд: Институт за јавно здравље „Др Милан Јовановић Батут“ и Ministry of Health of the Republic of Serbia (2022), *Serbia u National drug situation overview 2022*, European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, Lisbon.

¹¹² Стратегија о спречавању злоупотребе дрога за период 2014–2021. године, „Службени гласник РС“, бр. 55/05, 71/05 – исправка, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 – УС, 72/12, 7/14 – УС и 44/14.

На листи претњи „напредовале“ су и претње које проистичу из реалних проблема демографског развоја, схваћеног као амалгама за различите проблеме који се испољавају у сфери смањеног наталитета, лошијег квалитета живота и његове дужине, али и негативног тренда „миграција мозгова“, и који су индиковани проблемима економског развоја који су у Стратегији из 2019. године претходили као претња. Као и на другим местима, и у овој ситуацији није могуће проценити који фактор је утицао да ова претња добије већу пажњу: да ли је последица ове претње тежа, да ли је број погођених лица већи или је претња учесталија. Стратегија је правовремено идентификовала епидемије и пандемије и подигла их на листи претњи, иако је остало релативно мало времена да се унапреде капацитети за реаговање, обзиром да се ова претња у пуном капацитету испољила пар месеци након усвајања Стратегије из 2019 године.

У Стратегији из 2009. године наводи се да корупција „угрожава темељне вредности друштва и доводи до опадања поверења у институције државе, отежавања спровођења суштинских реформи, успоравања процеса транзиције, економског развоја, прилива страних инвестиција и интеграционих процеса и доводи до дестабилизације прилика у земљи и региону“ (Стратегија, 2009:4). У Стратегији из 2019. године корупција је значајно спуштена на хијерархији претњи, толико да чак није појашњен ни модел њеног спољавања. Овакво опредељење сугерише да је корупција маргинализована и да више не представља озбиљну претњу по безбедност, иако истраживања показују пораст индекса перцепције корупције¹¹³. Такође, према извештају Европске комисије за 2019. годину, дакле за годину када је усвојена Стратегија националне безбедности, наведено је да је постигнут „ограничени напредак“, те да „нема мерљивог утицаја реформи у области борбе против корупције“¹¹⁴. Извештаји из наредних година такође сугеришу да још увек није успостављен ефикасан механизам за координацију превенције, те да корупција и даље представља разлог за забринутост¹¹⁵. Србија тек треба да припреми нову

¹¹³ У 2022. години Србија је пала са 38 на 36/100 индекс, заузимајући 101 од 180 места која се налазе на листи држава формиране од стране Transparency International у погледу праћења индекса перцепције корупције. Тренд опадања индекса започео је 2017. године када је индекс са 42 опао на 41/100, да би се пад наставио и наредних година, 2018. и 2019. индекс је био 39/100, 2021. године 38/100., 2022. године 36/100, што је уједно и најлошији резултат у последњих 10 година. Целокупну интерактивну мапу погледати на сајту: <https://www.transparency.org/en/cpi/2022/index/srb> <https://www.transparency.org/en/cpi/2022/index/srb>, 12/03/2023

¹¹⁴ „Ревидирани Закон о спречавању корупције усвојен је у мају 2019. године. Када је реч о сузбијању корупције, Закон о организацији и надлежностима државних органа за сузбијање организованог криминала, тероризма и корупције, који је ступио на снагу у марту 2018. године, спроводи се али је сувише рано да се у потпуности оцене његови ефекти. Органи за спровођење закона и правосудни органи тек треба да прикажу резултате оперативно независних гоњења и финализованих случајева корупције на високом нивоу. Укупно гледано, корупција преовладава у многим областима и остаје питање које изазива забринутост“. Видети шире: Европска комисија, Република Србија, Извештај за 2019.

годину, https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/20190529-serbia-report_SR_-REVIDIRANO.pdf доступно на

¹¹⁵ Видети шире: Европска комисија, Република Србија, Извештај за 2020. годину, доступно на: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/serbia_report_2020_SR.pdf, Европска комисија, Република Србија, Извештај за 2021. годину, доступно на: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/izvestaj_e_k_oktobar_21.PDF

стратегију за борбу против корупције и акциони план и успостави ефикасан координациони механизам како би се операционализовали циљеви политике у вези са спречавањем и сузбијањем и темељно решавало питање корупције¹¹⁶.

У овом аспекту се уочава највећи структурни недостатак обе Стратегије, а то је њен редослед. Почетни корак анализе требало би да буде навођење националних вредности које се темеље на националном идентитету, као основном критеријуму. Након идентификованих националних вредности формулишу се национални интереси, па тек након тога треба да се одреде изазови, ризици и претње који угрожавају дате националне вредности и интересе, на основу чега се одређују и средства заштите. Из тог разлога се доводи у питање приступ где се без довољно јасних критеријума, а притом пре одређења националних вредности и интереса који представљају предмет заштите излистају изазови, ризици и претње, што их ставља изван контекста. Значајно квалитетнији приступ би укључивао анализу националних вредности, начин конструисања националних интереса, а потом анализу идентификованих безбедносних изазова, ризика и претњи, што ће и бити даљи приступ у овој дисетацији.

Стратегије националне безбедности спрам стратешког окружења и списка идентификованих изазова, ризика и претњи одговарају на Болдинво питање *Којим средствима?* Стратегијом из 2019. године по први пут се уводи концепт тоталне одбране у политику националне безбедности Србије. Концепт тоталне одбране ће утицати на бројна питања из сфере безбедности и одбране, и наговештава се једна промена у приступу систему националне безбедности који је од 2011. године заснован на професионалној војсци. У складу са тиме, обликује се јавна дебата о увођењу (враћању) обавезног војног рока или увођења обавезних вежби у складу са концептом тоталне одбране, као највеће промена у систему националне безбедности. Сходно томе, по први пут се помиње војна неутралност као полазиште Стратегије из 2019. године, одбрамбени интерес према Стратегији одбране из 2019. године, иако је она била прокламована још пре усвајања Стратегије из 2009. године. Обе Стратегије истичу сарадњу са међународним организацијама и државама као веома значајно средство за остваривање безбедности, али су се динамика и наратив у неким аспектима променио сходно и променама у тренутној ситуацији.

Тако, полазиште обе Стратегије јесу европске интеграције, а сарадња са ЕУ представља кључни стратешки циљ у безбедносном, али превасходно економском смислу. У Стратегији из 2009. године у делу националних интереса наведено је да „посебан значај за развој и напредак Србије имају... и интеграција у Европску унију“ (Стратегија 2009) У Стратегији из 2019. године, која је другачије организована у делу националних интереса обзиром да се врши и њихова операционализација на циљеве, дефинисан је национални интерес „Европске интеграције и чланство Републике Србије у Европској унији“ који је затим операционализован на три циља (Стратегија 2019), а што је аналитички посматрано значајно погодније за анализу. Такође, обе Стратегије се залажу за већу улогу УН, а што може да се посматра у

¹¹⁶ Видети шире: *Европска комисија, Република Србија, Извештај за 2022. годину*, доступно на: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/Serbia_Report_2022_SR.%5B1%5D.pdf

контексту борбе Србије за очување Косова и Метохије у свом саставу, где се наглашава улога УН као кључног партнера и провајдера безбедности.

Када је реч о сарадњи са НАТО, Стратегија из 2019. године истиче висок ниво сарадње са НАТО, а што се огледа у томе да је Србија усвојила нови ИПАП¹¹⁷, а који је највиши облик сарадње које једна држава чланица може да има са овим савезом. У том контексту, сарадња са НАТО је у Стратегији из 2019. године наглашенија него у Стратегији из 2009. године, где се Србија обавезала да ће унапређивати односе са НАТО, а што прати реалне трендове¹¹⁸. Новина коју доноси Стратегија из 2019. године јесте сарадња са ОДКБ што је условљено чињеницом да је Србија постала земља посматрач у овој организацији, с тим да Стратегија из 2019. године има тенденцију да прикаже како Србија подједнако сарађује са НАТО и ОДКБ. Даље, у обе стратегија елаборира се регионална сарадња као средство за очување националне безбедности и безбедности региона, с тим да се у Стратегији из 2019. године по први пут помињу и регионалне иницијативе (тзв. Берлински процес и ЦЕФТА). Када је реч о сарадњи са државама, ту се списак и динамика односа мало изменила. Стратегија из 2009. године предвиђала је потребу „обнављања традиције добрих односа са САД“, односно „спремност унапређења односа са САД“, док се Стратегијом из 2019. године указује на „битност“ и „значајност“ односа са САД. У Стратегији из 2009. године указивало се на потребу продубљивања блиских веза са Индијом и Бразилом, док се у Стратегији из 2019. године ове државе више не помињу. Стратегија из 2019. године предвиђа наставак сарадње са Русијом, заједно са САД и Кином, са којом је према Стратегији из 2009. године неговала „историјски блиске и свеобухватне везе“. Коначно, када је реч о Кини, читањем Стратегија уочава се да је значај сарадње са њом порастао, па док се у Стратегији из 2009. год Кина налазила у, условно речено, континенту држава са Индијом и Бразилом, у Стратегији из 2019. године сарадња са Кином се ставља у заједничку слику са САД и Русијом¹¹⁹.

Доминантно средство за осваривање безбедности према Стратегији из 2009. године била је сарадња за најзначајнијим међународним и регионалним факторима, што је тренд који се наставља и у Стратегији из 2019. године. Разлика се огледа

¹¹⁷ Видети шире: *Партнерство за мир*. Министарство спољних послова. Интернет: <https://www.mfa.gov.rs/spoljna-politika/bezbednosna-politika/partnerstvo-za-mir>

¹¹⁸ Анализа дискурса безбедности у политици националне безбедности у контексту помињања НАТО савеза у обе Стратегије детектује одређене промене у наративу. У Стратегији из 2009. године у контекст сарадње са НАТО укључује појмове попут „унапређење односа“, док се у Стратегији из 2019. године више говори о неопходности ове сарадње (наспрот сарадњи са Русијом где је наратив пријатељске опредељености). Такође, у Стратегији из 2009. године четири пута помиње формулација „НАТО бомбардовање“ док у Стратегији из 2019. ове формулације нема.

¹¹⁹ И у овом случају је битно напоменути анализу дискурса безбедности и дипломатску праксу. Наиме, у нашим јавним документима САД, Русија и Кина обично се групишу као три велике силе које изван ЕУ битно утичу на бројне аспекте политичког живота Србије. У том контексту, редослед навођења ових држава на суптилан начин наговештава редослед важности за Србију. Из тог разлога је битно уочити да се ове три државе два пута помињу у Стратегији из 2019. али другачијим редоследом: „за Републику Србију значајно је унапређење односа са Сједињеним Америчким Државама, Руском Федерацијом, Народном Републиком Кином...“ (стр. 4) и „Наставак сарадње са кључним чиниоцима међународних односа и свим сталним чланицама Савета безбедности УН од стратешког је значаја. Нарочито су битни односи са НР Кином, Руском Федерацијом и Сједињеним Америчким Државама“ (стр. 9).

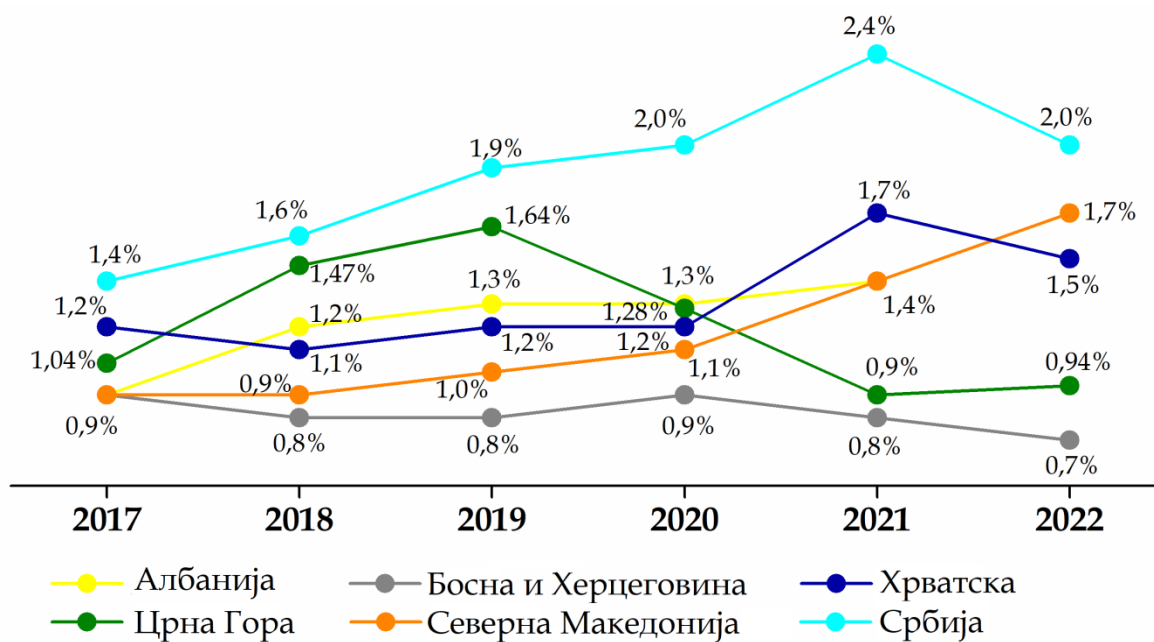
једино степену и моделима предвиђене сарадње¹²⁰. Наставља се смер кооперативног приступа безбедности кроз холистички приступ безбедности и везивање за кључне међународне провајдере безбедности на свим географским, политичким и иделошким странама света. Такође, Стратегија из 2019. године предвиђа и једну новину, а то је војна неутралност која иако се тумачи као полазиште Стратегије и одбрамбени интерес, у својој суштини представља средство за остваривање националних интереса¹²¹, а тиме и националне безбедности Србије.

Наредно Болдвиново питање за анализу јесте *По коју цену?* и то питање је блиско повезано са претходно елаборираним питањем *Колико безбедности?* Стратегија из 2009. године не поседује било какву одредницу у вези финансијских средстава потребних за спровођење стратегије, што представља озбиљан превид, као уосталом недостатак читавог дела који се односи на модел спровођења Стратегије. Овај недостатак је исправљен Стратегијом из 2019. године која је допуњена поглављем *Спровођење Стратегије националне безбедности* у којем се наводи „Ради спровођења Стратегије националне безбедности обезбедиће се адекватно финансирање система националне безбедности, у складу са потребама и могућностима Републике Србије. Основни извор финансирања за њено спровођење биће приходи из буџета“ (Стратегија 2019: 18). У апликативном смислу, колико кошта безбедност рачуна се кроз издвајања за сектор безбедности из буџета у односу на укупан буџет.

Заправо, до одговора на ово питање дошло би се сабирањем буџетских издвајања за Министарство одбране, Министарство унутрашњих послова и Безбедносно-информативну агенцију (када је реч о управљачком делу система безбедности било би изузетно захтевно доћи до конкретне цифре обзиром спектар најразличитијих послова који обављају). У Закону о буџету који се усваја сваке године налазе се подаци о планираним издвајањима у односу на министарства и агенције, али услед ребаланса до којег долази крајем текуће године и бројних других параметара, значајно је комплекснији прорачун од сабирања буџетских издвајања за ова три извршилачка тела. С тим у вези, издвајања за сектор безбедности (а посебно сектор одбране) учестало представља тачку размимоилажења ставова јавног и цивилног сектор по питању оправданости процента буџетских издвајања за ову сврху. Београдски центар за безбедносну политику представио је компаративну анализу улагања улагања у сектор одбране у протеклих шест година (Графикон 9) како би се истакло да последњих година Србија има највиши степен улагања у сектор одбране.

¹²⁰ Сарадња као инструмент остваривања националних интереса обрађена је у делу дисертације 6.2.4 *Сарадња*

¹²¹ Војна неутралност као инструмент остваривања националних интереса обрађена је у делу дисертације 6.2.5 *Војна неутралност*

Графикон 9. Приказ расхода за одбрану држава Балкана (Игњатовић, 2022:8)

Последње Болдиново питање јесте *У ком временском периоду?* После готово трогодишњег ишчекивања, 2009. године усвојена је Стратегија националне безбедности којом није дефинисан период њеног важења, нити обавеза усвајања Акционих планова. Једино је у Закључку Стратегије констатована да је „Стратегија националне безбедности је динамичан документ и њено стално унапређивање и прилагођавање је трајан задатак највиших надлежних државних органа“ (Стратегија, 2009). Иако је стручна јавност указивала на потребу редефинисања или усвајања нове Стратегије услед промене безбедносног окружења и настанка нових претњи, она је остала на снази све до 2019. године, када је усвојена важећа Стратегија. Као и у случају претходне, није предвиђен рок њеног важења, али је предвиђена израда Акционих планова, а израда предлога Акционог плана је у мандату Министарства одбране.

5.4. Политика националне безбедности

Креирање сваке политике, па тако и политике националне безбедности, јесте сложен подухват условљен бројним варијаблама, али и променљивошћу домаћег и иностраног стратешког контекста. Пут између концептуализације и имплементације политике је дуг, а да би била утемељена на реалним околностима и водила остварењу жељених циљева, она примарно мора бити заснована на здравом разуму. Заправо, питање које иницира креирање дате политике мора бити разумљиво и директно, анализа националног и међународног стратешког окружења мора да буде свеобухватна и мултифакторска, а идентификовање националних интереса и одређивање њихових приоритета рационално и добро промишљено. Такође, предвиђање чињеница и постављање претпоставки морају да воде до развоја логичких крајњих стања која прате адекватни циљеви и ефективне мере, а процена

ризика мора да буде правремена, добро приоритизована и тачна. Ово су неопходни предуслови за креирање сваке политике која је разумна и која ће читав један систем добро усмерити на путу ка остварењу циља. Самим тим, политику треба схватити као „правац деловања или водећи принцип који пружа смернице, границе и ограничења намењене да утичу и одређују одлуке и акције, која укључује смернице за развој и имплементацију стратегије, у потрази за идентификованим циљевима“ (Stolberg 2012:41).

Политика и стратегија представљају једне од кључних појмова у наукама о безбедности и, ма колико они били испреплетани, битно је идентификовати и мапирати међусобне разлике. Политика представља друштвену категорију која усмерава државу и друштво приликом одабира општих циљева и прихватљивих процедура које би једна нација могла да следи. Стратегија одређује правац деловања приликом одабира алтернативних акција које су осмишљене ради остваривања политиком дефинисаних националних интереса (Owens, 2007:2). Другим речима, стратегија је практични исказ политике, она изналази путеве којим је најсврхисходније ићи како би се остварили национални интереси државе, а ради заштите националних вредности. С тим у вези, политика националне безбедности, као специфична врста политике, представља званични опис начина на који држава поставља приоритете ради обезбеђивања сопствене безбедност и безбедност свог становништва, она успоставља национално разумевање претњи и ризика безбедносног окружења, као и вредности и принципа који ће водити држава у обезбеђивању државне и људске безбедности. С друге стране, Стратегија националне безбедности је практичан документ који детаљно описује инструменте неопходне за примену политика националне безбедности, на који начин ови инструменти треба да се користе током дужег временског периода и како да се користе симултано да би се најбољи начин искористили ресурси. Укратко, Стратегија националне безбедности описује како се спроводи политика националне безбедности (DCAF, 2015).

Најсвеобухватније појашњење односа између политике и стратегије сусрећемо код Алена Столберга који наводи да кључна разлика између ова два појма, као и принципијелна веза која постоји међу њима, јесте да мора постојати одобрење политике за сваку компоненту пратеће стратегије, односно мора постојати политичка одлука за посебне начине и средства стратегије. Политичке одлуке о начинима и средствима стратегије ће потврдити да су оба прихватљива за руководство актера који креира политику, потврђујући на тај начин одобрење политике за укупну стратегију (Stolberg 2012:42). Заправо, политика и стратегија морају бити веома блиско усклађене и не постоји јасна граница где се политика завршава и где отпочиње имплементација стратегије, као и што је мало вероватно да је могуће постићи идеално крајње стање политике.

5.4.1. Појам политике националне безбедности

Уједињене нације у Интегрисаном техничком упутству у оквиру реформе сектора безбедности нуде дефиницију политике националне безбедности као „формални опис разумевања земље о њеним националним вредностима,

интересима, циљевима, стратешком окружењу и претњама, а у циљу заштите или унапређења националне безбедности за државу и њен народ, која је укорењена у визији безбедности утврђеној кроз свеобухватан процес дијалога са свим националним актерима (и регионалним и међународним, ако то сматра одговарајућим дотична држава). У том смислу, он ће укључити ставове и перцепције Владе и других државних институција, као и потребе и перцепције људи у држави“ (UN Technical Guidance Notes, 2012:VIII). Иако су безбедносне политике увек вођене концепцијом „шта“/“ко“ треба да се обезбеди „против чега“ (Selchow, 2014:70), односно да прикаже кохерентан одговор државе на безбедносне претње, она представља више од тога.

Као јавна политика, политика националне безбедности прожима се са спољном политиком, унутрашњим пословима, одбраном и другим јавним политикама. Она није закон чија примена захтева измену правног оквира једне државе, већ представља водич за акцију владе; владин приступ који одражава очекивања и напоре ка достизању безбедности (DCAF, 2003:26), односно принципе доброг управљања у сектору безбедности. Путем политике националне безбедности држава стиче легитимитет за своје поступке, гради поверење и консензус међу својим грађанима истовремено повећавајући поверење других држава слањем поруке да су поуздан партнер за сарадњу.

Политика националне безбедности проистиче из „стратегијско-доктринарних докумената и представља део укупне државне политике чијом реализацијом се стварају претпоставке за укупан друштвени развој. Као јавна политика, политика националне безбедности у већини држава је сложена и сачињена од читавог низа политика којима се доприноси достизању и очувању секуритизованих вредности државе, друштва и појединаца на више сектора. Елементе политике националне безбедности у већини савремених држава чине спољна политика, економска политика, политика одбране, политика унутрашње безбедности, политика заштите људских и мањинских права, социјална политика и политике у другим областима друштвеног живота“ (Драгишић, 2013:120). У домаћој литератури налазимо и друга, слична одређења, па Кековић наводи да политика националне безбедности, у ужем смислу, представља збир свих мера, делатности и поступака намењених успостављању и деловању система националне безбедности. Следствено томе, систем безбедности представља политичко-институционални, нормативни и оперативни инструмент у остваривању политике безбедности (Кековић, 2009: 102).

Политика националне безбедности одређује се као „део укупне политике државе, и сачињена је од више различитих политика које су одређене као њени елементи и усмерена је достизању и очувању националних вредности. Безбедносна политика остварује се кроз: правни систем, стратегију националне безбедности и друге стратегије, националне планове акција, свакодневну и тзв. ad hoc политику у хитним ситуацијама, политичке одлуке извесних државних органа (председника, владе, парламента, министарстава), одлуке управљачких структура националног система безбедности заснованим на инструкцијама државних органа или на законским овлашћењима, механизме међународне сарадње итд.“ (Мијалковић, 2015:234).

Драгишић појашњава да политика националне безбедности може бити посматрана као специфични облик планске одлуке путем које се изражава став највиших државних органа у процесу усмеравања активности свих елемената система националне безбедности и она увек представља експлицитно опредељивање за неки од безбедносних концепата (Драгишић, 2013:121). Делотворност политике националне безбедности одређује се кроз способност заштите националних вредности и очувања националних интереса дате државе. Одабир политике националне безбедности истовремено значи и избор концепције безбедности, а њено формулисање захтева свеобухватну друштвену анализу и изналажење одговора на бројна безбедносна питања¹²².

Тери Дајбел пружа свеобухватно виђење односа стратегије и политике, где политику описује као изјаве и акције владе, односно оно што се назива „процесом политике“ док стратегија представља инпут у тај процес (Deibel, 2007:10). Иако Дајбел нуди предлог пута између стратегије и политике спољних послова, одређена запажања до којих је дошао чине овај приступ изузетно занимљивим за анализу и у контексту политике националне безбедности (Графикон 10).

Према Дајбелу, почетну тачку сваког стратешког размишљања, а што је већ раније приказано у оквиру дела дисертације о стратедијској логици, јесте стратешко окружење. Дајбел у оквиру стратешког окружења раздваја две компоненте (иако потврђује да су оне међусобно испреплетане) међународну и националну. У позадини овог стратешког размишљања налазе се три нивоа, од којих сваки обухвата скуп задатака који стратегији треба да испуне. Најосновнији задатак (ако не и нужно први у низу) јесте процена претпоставки о стратешком окружењу, како националном тако и међународном и ова дистинкција пружа нове аналитичке могућности у даљем истраживању. Други стратешки задатак јесте анализа концепта који се налазе у срцу стратешког размишљања, односно анализа националног интереса, прилика за његово унапређење и потенцијалних претњи које могу да угрозе њихово остваривање. Паралелно са тиме, стратегији треба да анализирају моћ и утицај који долазе из националног окружења и који су на располагању за остваривање националних интереса, штитећи их од претњи и стварајући прилике за њихово унапређење.

Задатак са којим се стратегији суочавају на трећем нивоу подразумева планирање, односно путем операционализације националних интереса утврђују се специфилни циљеви деловања, али се и бирају инструменти државне моћи који

¹²² Стајић је идентификовао постојање најмање девет питања на које је потребно наћи одговор приликом обликовања политике националне безбедности: 1) Која претходно усвојена стратешко-доктринарна, међународноправна и национална позитивноправна акта треба узети у обзир приликом креирања политике националне безбедности? 2) За који концепт безбедности се одлучити? 3) Имају ли други право да своју безбедност остварују угрожавањем наше безбедности? 4) Како одржавати равнотежу између безбедносних интереса и заштите људских права? 5) Како се најбоље постиже одговарајући степен заштите националне безбедности? 6) Које мере и активности треба да предузимају субјекти система националне безбедности? 7) Који су приоритети у раду субјеката система националне безбедности? 8) Која средства и који државни (али и недржавни) субјекти треба да буду укључени у реализовање политике националне безбедности, колико дуго и под којим околностима? 9) На основу којих показатеља је могуће вредновати ефекте реализације политике националне безбедности? (Стајић и др. 2017:1335-1336)

представљају средство путем којих ће бити остварени утврђени циљеви. Спона између специфичних циљева и инструмената јесте државно управљање које дефинише инструменте који ће бити примењени за реализацију конкретног циља путем одређивања смерова акције. Наведени правац деловања представља спољашњи израз стратегије којим се одређује политика, а реализација дате политике остварује повратни утицај на национално и међународно окружење, чиме се предлаже проширење стратешке логике (Deibel, 2007: 24-30) .

Посебно су значајна запажања о диверзификацији националног и међународног окружења које пружају нове могућности и значај за истовремену анализу националне и међународне безбедности у процесу формулисања политике националне безбедности. Такође, Дајбел је указао да стратешко размишљање не мора да има стриктно линеаран ток, који се најчешће намеће приликом сваког размишљања у оквиру стварања политике националне безбедности. Јасно, са неке тачке се мора отпочети анализа, у овом случају путем константног преиспитивања претпоставки, али и континуираном анализом претњи, прилика, моћи и утицаја с циљем јасноће мисли о конкретном националном интересу. Апострофирано је да поштовање дефинисаних концепата и логике стратешке мисли се не дешава у вакууму и не сме да буде одвојено од реалности. Ипак, треба имати у виду да не постоји ни стратегија ни политика која је довољно обухватна, сврсисходна и у потпуности координисана, те је преиспитивање пожељно. Заправо, смерови акције које идентификује креатор политике ће обезбедити стратешке смернице за развој детаљних праваца деловања, као и постављање ограничења политике или изражавање политичких преференција према новим начинима или средствима која стратег мора да размотри.

Графикон 10. Дајбелово виђење пута од стратегије до политике (Deibel, 2007:30)

5.4.2. Политика националне безбедности Републике Србије

Политка националне безбедности први пут је дефинисана Стратегијом националне безбедности из 2009. године као „део укупне државне политике која се спроводи кроз усклађен програм мера и активности које држава предузима ради достизања циљева политике националне безбедности. Њеном реализацијом стварају се претпоставке за политички, економски, социјални, културни и укупни друштвени развој Републике Србије (Стратегија, 2009:6). Заправо, одређење политике националне безбедности Србије према Стратегији из 2009. године подразумева приступ којим се започиње анализа са општим циљем, да би се стигло до циљева у комплементарним политикама. Политика националне безбедности структурирана је кроз основна опредељења, циљеве, начела и елементе.

Као нека од основних опредељења политике националне безбедности Републике Србије истичу се: приврженост поштовању обавеза које проистичу из Повеље УН, принципа Универзалне декларације о људским правима и Хелсиншког завршног акта; залагање за поштовање међународног права, јачање улоге ОУН, ОЕБС и ЕУ и за стварање механизма за очување безбедности у свету; одлучност Србије да у заштити суверенитета и територијалног интегритета користи дипломатска, правна и друга легитимна средства у складу са опредељењем да никада не призна једнострано проглашену независност АП КиМ; спремност да унапређује односе са другим државама на основама сарадње, као и да своју спољну, безбедносну и одбрамбену политику усклађује са позицијама и деловањем ЕУ; опредељење да учешћем у НАТО програму „Партнерство за мир“ доприноси заједничким демократским вредностима и учвршћивању регионалне и глобалне безбедности; као и да развија и унапређује све аспекте безбедности, а посебно људску, социјеталну, енергетску, економску, еколошку и друге садржаје интегралне безбедности Србије (Стратегија, 2009:6-7).

У Стратегији из 2009. године идентификовано је четири циља политике националне безбедности: 1) унапређење безбедности грађана, друштва и државе, 2) јачање институција националне безбедности, 3) превентивно деловање кроз спровођење ефикасних мера и активности, 4) адекватно решавање ризика и претњи безбедности ради заштите националних интереса (Стратегија, 2009:7). Остваривањем ових циљева стварају се предуслови за „развој политички и економски стабилног и просперитетног друштва, учешће у изградњи повољног безбедносног окружења на регионалном и глобалном нивоу кроз укључивање у европске интеграције и остале регионалне и међународне структуре и сарадњу са другим демо кратским друштвима“ (Мијалковић, 2015: 237).

Основна начела на којима почива политика националне безбедности Србије јесу: превенција, право на одбрану, компатибилност, недељивост безбедности и одговорност. Њени основни елементи су: спољна политика, економска политика, политика одбране, политика унутрашње безбедности, политика заштите људских и мањинских права, социјална политика и политике у другим областима друштвеног живота (Стратегија, 2009:7). Када је реч о другим областима друштвеног живота мисли се на „унапређење образовања, науке, научноистражи вачког рада, заштите животне средине, културе и других области друштвеног живота, као и њихово усклађивање са стандардима Европске уније, имају стратешки значај за заштиту националних интереса“ (Стратегија, 2009:11).

Стратегијом националне безбедности из 2019. године дефинисана је политика националне безбедности као „део укупне државне политике и представља скуп ставова, начела и опредељења којима се усмерава одлучивање и деловање Републике Србије ради заштите и остварења националних интереса. Политика националне безбедности спроводи се предузимањем свеобухватних и усклађених мера у различитим областима друштвеног живота. Политика националне безбедности која се заснива на примени свеобухватног приступа ствара основе за јединствен, усклађен и целовит одговор Републике Србије на изазове, ризике и претње безбедности. Спровођењем политике националне безбедности, поред заштите и

остварења националних интереса, стварају се претпоставке за политички, економски, социјални, културни и укупни друштвени развој Републике Србије“ (Стратегија, 2019:7-8). Анализом ове дефиниције могуће је уочити и разликовати три основна елемента одређења политике националне безбедности: она је интегрални део укупне политике Србије; означава усмерење државе ка заштити и остваривању националних интереса; реализује се у различитим областима друштвеног живота.

Компарацијом раније наведених општих дефиниција политике националне безбедности које су понудили Драгишић и Мијалковић са дефиницијом политике националне безбедности Србије уочавамо битну разлику, јер у општим дефиницијама усмерење државе јесте ка достизању и очувању секуритизованих, односно националних вредности државе, док је у другој, специфичној дефиницији усмерење државе ка заштити и остваривању националних интереса. Другим речима, „изгубиле“ су се националне вредности које су предмет заштите националне безбедности према дефиницији датој на самом почету Стратегије из 2019. године, а говори се истовремено о заштити и остваривању националних интереса иако се интереси по природи ствари остварују, а националне вредности штите остваривањем националних интереса.

Појмовна неконзистентност која се јавља по питању разликовања националних вредности и интереса у Стратегији из 2019. године није једина нејасноћа када је реч о дефинисању политике националне безбедности Србије. Компаративном анализом дефиниција политике националне безбедности у Стратегијама из 2009. и 2019. године уочава се потпуни заокрет у одређивању ове политике. Од приступа у којем се почињало од општег циља, а завршавало са циљевима у комплементарним политикама у Стратегији из 2009. године, прешло се на приступ којим се започиње са националним вредностима, одакле се утврђују национални интереси који се потом операционализују на циљеве, па се утврђују активности и инструменти за реализацију тих циљева у Стратегији из 2019. године. Другим речима, потпуно је измењена структура саме политике, па се од одређења основних опредељења, циљева, начела и елемената прешло на идентификацију националних интереса и њихову операционализацију на циљеве.

Такође, у Стратегији из 2019. године концепт људске безбедности се не помиње директно и експлицитно, што је био случај у претходној Стратегији, чиме се нова Стратегија више окреће државно-центричном приступу. Обзиром Стратегија из 2009. године није оставила простор или модел за своју евалуацију, а Стратегија из 2019. године се ни у једном свом делу не позива на претходну Стратегију, остало је нејасно зашто је направљен овакав заокрет у дефинисању. Када би Стратегија из 2019. године козистентно остала при ставу да предмет институционалне заштите система безбедности представљају националне вредности, овај заокрет би био похвалан јер би пратио теоријску мисао и стратегијску логику. Међутим, постављање националних интереса као референтне тачке, па посредно њихово довођење у взу са националним вредностима указује на некозистентност стратешке мисли и нелогичност ове логике. У сваком случају, Стратегија из 2019. године, без обзира на теоријске слабости, пружа прегледнији, систематичнији и конкретнији правац кретања политике националне безбедности кроз дефинисање и операционализацију националних интереса.

5.4.3. Националне вредности

Држава настоји да заштити и очува одређене вредности посредством правног поретка, ослањајући се на механизме принуде. Драгишић запажа да „у пракси постоје две врсте вредности, једне које делују као друштвени регулативи пожељног понашања који проистичу из општеприхваћених или наметнутих интереса, дужности и обавеза, и друге које су одраз аутономије и људске слободе, независне од општеприхваћених друштвених вредности. Ова подела је веома значајна са аспекта секуритизације вредности, јер се прва група вредности, која је углавном правно санкционисана, препознаје као угрожена од стране класичних безбедносних изазова, ризика и претњи и ужива заштиту институционализованог система националне безбедности, док друга група вредности која остаје у пољу људске аутономије, углавном се и не доживљава као објекат угрожавања, па сходно томе и не постоји институционализован систем заштите ових вредности од безбедносног угрожавања“ (Драгишић, 2009: 183-184). С тим у вези, поменута категорија вредности које уживају институционалну заштиту означавају се најчешће као националне вредности. Међутим, не постоји сагласност у теорији које вредности се штите системом националне безбедности. „У корпус „поменутих“ вредности које се чувају и унапређују деловањем, кроз или путем система националне безбедности, најчешће се убрајају опстанак у свом најширем значењу, опстанак државе, национални опстанак, физичко самоодржање, територијални интегритет, политичка самосталност, квалитет живота и друге“ (Симић, 2002:30).

Димитријевић и Стојановић (1996:223-226) вредности које сачињавају појам националне безбедности деле у четири групе: опстанак, територијални интегритет, независност и квалитет живота. Прва вредност, опстанак у аспекту безбедности може имати најмање три значења: дакле може бити опстанак државе у смислу задржавања статуса посебне државе, затим опстанак нације чији је смисао да нација опстане као таква, односно да се не изгуби денационализацијом, асимилацијом или онемогућавањем репродукције и на крају опстанак као физичко преживљавање постојеће генерације становништва од уништења оружјем или изгладњивањем.

Друга група вредности везана је за територију државе па се назива територијалном целовитошћу или интегритетом. Посматрано у том аспекту, територија има двоструко симболичко значење: с једне стране она је простор живота и развоја нације, која сачињава становништво државе. За то тле је везана историја државе и на њему се налазе места са афективном вредношћу за људе и споменици. С друге стране, територија има и одбрамбено-стратешку функцију, па способност државе да је чува и заштити сведочи о њеној општој способности да се стара о себи и себи и свом становништву. Из тог разлога се сваки територијални уступак осећа као слабљење безбедности, односно повишена опасност за све друге вредности.

Трећа група вредности које сачињавају појам националне безбедности повезује се са сувереном влашћу као конститутивним елементом сваке државе, односно неометаном, аутономном процесу одлучивања. Ова вредност назива се независност или политичка самосталност, и састоји се у праву становништва да самостално одлучује о свом уставном уређењу, карактеру својих установа и институција, али и људима који ће заузимати положаје у њој. Димитријевић и Стојановић даље

елаборирају да док се прве три групе вредности везују за основне атрибуте државе и у крајњој линији служе њеном опстанку, четврта вредност односи се на сам начин и квалитет живота у заједници чија се безбедност штити. Како ни појединцу није циљ само голи живот, тако ни за људску заједницу није довољна пука егзистенција, већ она тражи живот достојан човека. Квалитет живота представља комплекс економских, културних и политичких вредности које чине битан садржај живота у једној заједници. Уколико се квалитет живота изједначи само са животним стандардом, почињу да бледе специфичности дате заједнице, а друштво постаје дезоријентисан и обесправљен скуп потрошача, док живот губи пуноћу и сврху (1996:223-226).

Потребно је направити један осврт на терминолошку недоследност у анализи националних вредности. Наиме, поред овог термина у употреби су и појмови основне националне вредности, виталне вредности, стратешке вредности итд. како би се направила условно речено подела на две групе вредности по примарности заштите. Стајић користи појам виталне вредности неходне за опстанак, раст и развој, а које ће бранити својом укупном моћи, чији је систем безбедности најзначајнији део (Стајић, 2009:224). Мијалковић наводи да су „националне и државне вредности су прокламоване и гарантоване правним поретком (уставно-правна концепција безбедности), док су национални и државни интереси плод опредељења највиших политичких одлучилаца (политичко-стратегичка концепција безбедности). Њиховом генерализацијом и апстраховањем на ниво националне безбедности, могуће је идентификовати и дистанцирати тзв. стратешке и остале вредности и интересе“ (Мијалковић, 2015: 42). Тиме Мијалковић прихвата четири вредности које су препознали и дефинисали Димитријевић и Стојановић и њима даје својеврсни примат обзиром да би њиховим угрожавањем били доведени у питање опстанак и егзистенција државе и друштва, те такве вредности назива стратешким вредностима. Мијалковић затим приступа, како наводи, њиховој операционализацији и идентификује још 10 виталних вредности које означава као „виталне вредности мањег степена општости (али не и значаја)”¹²³.

Код Маринковића сусрећемо трипартитну класификацију националних вредности где се разликују: виталне државне вредности/интереси, проширена листа вредности/интереса и специфичне државне вредности/интереси. Прва листу националних вредности назива „традиционалним вредностима/интересима и ова листа кореспондира оној коју су дефинисали Димитријевић и Стојановић, с тим да додаје и пету вредност, односно уставни поредак. Проширена листа интереса/вредности обухвата: универзалне вредности и стандарде, људска и мањинска права и економски развој и енергетску стабилност. Специфични државни интереси/вредности појединих држава, подразумевају вредности које нису препознате у претходним категоријама, али их је дата држава прогласила виталним. Маринковић сугерише да је њихова природа другачија од природе виталних

¹²³ Реч је о следећим виталним вредностима: мир и слобода, правни поредак и владавина права, људске слободе и права, национална привреда и енергетика, национални информациони ресурси, здрава животна средина, национално јединство и политичка стабилност, национална толеранција, национални понос и достојанство и национални идентитет. Остале друштвене вредности не спадају у групу тзв. виталних – стратешких вредности. Оне нису мање важне нити су секундарног значаја, већ су својствене другим нивоима безбедности (Мијалковић, 2015: 42-74).

интереса који су по својој суштини дефанзивне природе, па оперативни механизми државе, имају према њима заштитну функцију, док су вредности/интереси у групацији специфичних, углавном офанзивни, тј. треба их остварити, достићи, па је сходно томе, другачија улога државних система у погледу њиховог остваривања, и тежњи да се они задовоље (Маринковић, 2016: 146-192).

Из свега наведеног се закључује да националне вредности обухватају две врсте националних вредности, оне које су виталне и чијом заштитом се осигурава егзистенција једне државе (опстанак у свом најширем значењу, територијални интегритет, политичка самосталност, квалитет живота) и остале националне вредности чијим не угрожава аутоматски егзистенција државе, али се свакако деградира њен раст и развој. Гарант заштите националних вредности јесте правни поредак државе. Овде треба имати у виду да ширењем листе националних вредности може доћи до ширења самог појма безбедности, што даље може да доведе о инструментализације система националне безбедности од стране одређених политичких група, а што би као крајњу последицу могло да има наметање партикуларног система вредности целокупној заједници његова заштита апаратом државне силе (Драгишић, 2009:188). Као потенцијална друштвена брана овом процесу јесте потреба за константним унапређењем националног јединства, схваћеног као „сагласност и компромис већине у друштву у погледу успостављ(ене)ања агенде државних и националних вредности и интереса, као и у погледу приоритета и начина њиховог достизања, очувања и унапређења“ (Мијалковић, 2015:67). Везивно ткиво националног јединства јесте национални идентитет.

Националне вредности осликавају суштину једне нације и оне представљају одраз њеног националног идентитета. С тим у вези, национални идентитет представља прожимајући фактор свих националних вредности, јер је он њихов темељ. Оне представљају фундаменталне принципе једне нације и повратно обликују њен национални идентитет и понашање. Ове вредности се могу сматрати колективним тежњама државе и представљају својеврсни морални компас за њене грађане. Свака држава идентификује националне вредности које се одражавају у законима, стратегијама и политикама једне државе и имају кључну улогу у обликовању њених друштвених, политичких, економских и безбедносних система. Националне вредности су од суштинског значаја за опстанак, функционисање и развој једне државе, па зато представљају предмет заштите правног поретка, ослањањем на механизме државне принуде. Значај који националне вредности имају у држави осликан је чињеницом да су бројне националне вредности објекат заштите различитих кривичних дела.

Стратегија националне безбедности из 2009. године идентификовала је 13 вредности као националне вредности Републике Србије, а које проистичу из највиших вредности које су дефинисане Уставом Републике Србије. Дефинисањем националних вредности, одређују се вредности једног друштва које услед свог значаја завређују институционалну заштиту посредством система безбедности и тиме представљају полазну основу у анализи. За Републику Србију основне националне вредности јесу: независност, суверенитет и територијални интегритет, слобода, једнакост, изградња и очување мира, владавина права, демократија,

социјална правда, људска права и слободе, очување животне средине, национална, расна и верска равноправност, равноправност полова и неповредивост имовине (Стратегија, 2009:5). Националне вредности представљају релативно трајну категорију и означавају основну детерминанту за одређење националних интереса, а што је на тај начин и дефинисано Стратегијом из 2009. године: „националне вредности штите се остваривањем националних интереса (Стратегија, 2009:5).

Стратегија националне безбедности из 2019. године, идентификује 15 националних вредности које нису идентичне са оним из претходне Стратегије. Као основне националне вредности препознате су: слобода, независност, мир, безбедност, демократија, владавина права, социјална правда, људска и мањинска права и слободе, једнакост и равноправност грађана, толеранција, транспарентност, солидарност, родољубље и здрава животна средина. Остваривањем националних интереса штите се основне националне вредности (Стратегија, 2019:6-7). Компаративном анализом обе Стратегије, долазимо до закључка да је дошло до промена на три начина:

1. сажимањем националне вредности у постојећи национални интерес,
2. уклањањем одређених вредности са листе националних вредности и
3. додавањем одређених вредности на листу националних вредности.

Прва ситуација догодила се по питању суверенитета и територијалног интегритета који је у Стратегији из 2009. године одређен као национална вредност, а затим је ова националне вредности операционализована у национални интерес очување суверености, независности и територијалне целовитости. У Стратегији националне безбедности из 2019. године суверенитет и територијални интегритет избрисани са листе националних вредности, док је национални интерес очување суверености, независности и територијалне целовитости остао идентичан. Ова ситуација посебно је проблематична када се узме у обзир да се на основу утврђених националних вредности одређују национални интереси и циљеви. Остваривањем интереса и реализацијом циљева штите се националне вредности, што имплицира да су националне вредности трајнијег карактера него формулисани интереси и циљеви. Понекад је за заштиту одређене вредности потребно редефинисати и формулисати другачије националне интересе и циљеве. Такође, променом околности и стратешког окружења временом може доћи до потребе за променом националних вредности, што мора да буде пропраћено адекватном аргументацијом, обзиром да се тиме мења усмерење читавог система безбедности. Међутим, ситуација да се одређене националне вредности потпуно избришу из стратегије без образложења, да национални интерес остане идентичан и непромењено усмерење система безбедности указује на озбиљну неконзистентност у стратешкој мисли.

Три националне вредности у потпуности су избрисане у Стратегији из 2019. године и то: национална, расна и верска равноправност, равноправност полова и неповредивост имовине. Када је реч о националним вредностима у вези равноправности, вероватно образложење брисања ове две вредности може се потражити у томе да су она прешла у корпус посебних политика, тачније политика заштите од дискриминације и родне равноправности. Национална вредност националне, расне и верске равноправност потпала је под антидискриминаторне

норме које су регулисане Законом о забрани дискриминације¹²⁴ који је допуњен 2021. године, затим Стратегијом превенције и заштите од дискриминације за период од 2022. до 2030. године¹²⁵.

Такође, када је реч о брисању националне вредности равноправности полова, Србија је предузела посебне мере у вези са тиме. Тако је 2014. године формирано посебно Владино тело, Кординационо тело за родну равноправност и 2021. године усвојен нови Закон о родној равноправности¹²⁶ који регулише дату област, као и Стратегија за родну равноправност¹²⁷. Треба напоменути да Кривични законик Републике Србије¹²⁸ садржи кривична дела која пружају заштиту у случајевима дискриминације и повреде начела једнакости. Свакако, остаје отворено питање оправданости брисања уставних начела равноправности и неједнакости. С друге стране, када је реч о неповредивости имовине, темељ тога налазимо у Уставу Републике Србије (неповредивост стана, Устав 2006: члан 40) али разлог брисања ове националне вредности остаје у потпуности нејасан. Или је исправније питање зашто је примарно и била дефинисана као национална вредност, обзиром да је право својине неприкосновено право гарантовано Уставом, а не категорија вредности.

Стратегија из 2019. године је одређене друштвене вредности уздигла на ниво националних вредности и то: безбедност, толеранцију, транспарентност, солидарност и родољубље (Стратегија, 2019:6-7). Пре свега, безбедност је овом Стратегијом представљена као национална вредност. Дискусија о безбедности као вредности у наукама безбедности отвара дебату о односу између ове вредности и других вредности, обзиром да тежња за безбедношћу може да наложи жртвовање других вредности. У потрази за одговором на питање колико је безбедност важна у односу на друге вредности, Болдвин разматра три приступа: 1) приступ примарне вредности; 2) приступ основне вредности и 3) приступ маргиналне вредности. Приступ примарне вредности подразумева да безбедност надмашује све друге вредности за све друге актере у свим ситуацијама. Као такав, и логички и емпиријски је неодбрањив, јер вредност није инхерентни квалитет самог добра, већ је резултат спољашњих друштвених услова. Чак и да постоји могућност достизања апсолутне безбедности, мало је вероватно да би већина људи жртвовала све друге вредности пре него да се определи за „оптималну“ безбедност (Baldwin, 1997: 18-19).

Приступ основне вредности дозвољава постојање других вредности, с тим да је безбедност једна од неколико важних вредности. Иако овај приступ ублажава логичке и емпиријске потешкоће повезане са приступом примарне вредности, не елиминише их, обзиром да се јавља потеба оправдавања класификације неких вредности као основних, а других као неосновних вредности. Уколико су основне вредности увек више важне од других вредности, овај приступ не може оправдати

¹²⁴ Закон о забрани дискриминације, „Службени гласник РС“, бр. 22/2009 и 52/2021.

¹²⁵ Стратегија превенције и заштите од дискриминације за период од 2022. до 2030. године, „Службени гласник РС“, број 12 од 1. фебруара 2022.

¹²⁶ Закон о родној равноправности, „Службени гласник РС“, бр. 52 од 24. маја 2021. године. број 103/2021

¹²⁷ Стратегија за родну равноправност за период од 2021. до 2030. године, „Службени гласник РС“, бр. 103/2021

¹²⁸ Кривични законик, „Службени гласник“ бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр. 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019)

доделу било каквих ресурса за потрагу за неосновним вредностима (Baldwin, 1997:19).

Према Болдвину, приступ маргиналне вредности једини пружа решење за проблем алокације ресурса. Заснован је на претпоставци да је закон маргиналне вредности подједнако применљив на безбедност колико и на друге вредности. Потврђивање примарности безбедности била би једнака тврдњи о примарности воде, хране или ваздуха: одређена минимална количина сваке од њих је потребна да би се одржао живот, али то не значи да је вредност чаше воде иста за особу која је изгубљена у пустињи и особа која се дави у језеру. Према приступу маргиналних вредности, безбедност је само једна од многих циљева политике који се такмиче за оскудне ресурсе и подлежу закону опадајућег приноса и вредност повећања националне безбедности за земљу ће варирати сходно њеној количини (Baldwin, 1997:19-20). Дакле, одређивањем безбедности као националне вредности, а националне безбедности као објективног стања заштићености националних вредности (међу којима дакле и безбедности) долази се до пуког теоријског и аксиолошког расправљања изван праве суштине, јер безбедност се не остварује ради безбедности. Суштинско питање било би колико је те безбедности потребно као предуслова за остваривање других националних интереса, а никако насупрот или на рачун њих.

У листу националних вредности увршћене су толеранција, транспарентност, солидарност и родољубље. Прва три појма, дакле толеранција, транспарентност и солидарност представљају опште друштвене вредности и није најјасније који је смисао њиховог превођења у националне вредности. Кроз текст Стратегије из 2019. године у контексту толеранције помиње се етничка, верска и друштвена толеранција, па се стиче утисак да је реч о својеврсном супстрату читавом корпусу избачених националних вредности које се односе на равноправност и које су већ постале предмет других јавних политика. С друге стране, солидарност се кроз Стратегију више не помиње, те је остало нејасно, пре свега, шта значи солидарност посматрано кроз призму безбедности, али и такође ко треба спрам кога на који начин да се солидарише. Када је реч о транспарентности, кроз текст Стратегије могуће је пронаћи истакнуту битност транспарентности у раду законодавне, извршне и судске власти, затим транспарентност у раду државне управе, те је поприлично јасно да се транспарентност односи на јавност рада органа и организација јавне управе, као и право на приступ информацијама од јавног значаја, што би можда исправније било назвати начелом, а не националном вредношћу. С тим у вези, можда је илузорно очекивати постојање транспарентности безбедносних политика других држава, а још мање залагати се за њу, а што је наведено у Стратегији из 2019. године.

Посебно обимна и комплексна дискусија отворена је тиме што се по први пут у Стратегију националне безбедности уводи појам родољубља и то као националне вредности, те се још на три места у Стратегији најављује подстицање патриотске свести и родољубља, посебно у сфери образовања. Ова, сада национална вредност, није прошла незапажено у академској и стручној јавности и док су једни у њој видели модел за развој и јачање свести о националном идентитету и заједништву, други су испред родољубља ставили негативан, етно-национални предзнак. Као и у

свим случајевима анализе појмова који у себи носе својство или смисао националног, јавља се подељеност српског друштва уколико оно стоји на позицијама два екстрема. У тај корпус „спорних појмова“ спадају и појмови родољубље и патриотизам, иако ону у својој суштини представљају фундаменталне политичке појмове. Насупрот већ раније елаборираној супростављеној позицији која проистиче из различитог схватања нације, и у овом случају треба потражити помирљивију позицију.

Родољубље представља једну од централних грађанских врлина, а образовање о родољубљу може да се схвати као приступ у којем се млади уче о историји своје државе како би разумели шта је грађанска дужност и учешће у истој. У том светлу, родољубива безбедносна политика подразумевала би свест о томе да већину безбедносних претњи једна држава не може сама да реши, што поручује да треба стварати што већи број пријатељстава у свету и развијати привреду која је конкурентна на светском тржишту, уз пажљиво бирање битака у које се улази. Али родољубље представља и снажан кохезијски чинилац унутар нације који појачава идентитетске везе са прошлошћу, традицијом и културом уз стварање осећаја заједничке судбине. Родољубље се може схватити као љубав према свом народу и према сродницима, али и као љубав према отаџбини и држави која се превасходно темељи на националном идентитету. Овде се поново уочава недостатак Стратегије из 2019. године, или можда пре неконзистентност, обзиром да је истовремено избрисала територијални интегритет и суверенитет државе са списка националних вредности, а увела родољубље.

Систем националне безбедности је отворен систем, што значи да променом околности, односно стратешког и безбедносног окружења, може доћи до реалне потребе за променом националних вредности, било да се одређена вредност додаје на листу националних вредности или се са исте брише. Изузетно је значајно да овај порецес буде праћен адекватном анализом и аргументацијом, обзиром да се тиме мења усмерење читавог система безбедности. С тим у вези, једна од основних слабости Стратегије из 2019. године јесте изостанак образложења брисања националних вредности суверенитета и територијалног интегритета, национална, расна и верска равноправност, равноправност полова и неповредивост имовине. За уклањање националне вредности неповредивост имовине са листе вредности може да се пронађе смисао, посебно обзиром да као уставно начело и није ни требало да се нађе на овој листи. Насупрот томе, брисање националне вредности суверенитета и територијалног интегритета не представља рационални и смислени потез писца ове Стратегије, а неисправност тог потеза уочава се већ даљим читањем Стратегије. Национална, расна и верска равноправност и равноправност полова прешле су, наизглед, сажете у сада проширеној националној вредности једнакост и равноправност грађана, с једне стране, а делом прешле у домене посебних политика, антидискриминаторних политика и политике равноправности. Наизглед, јер услед изостанка аргументације за њихово брисање и додавање националних вредности толеранција, транспарентност и солидарност које делују једним делом као њихов супстрат, ово опредељење је постало поприлично упитно.

Такође, безбедност, толеранција, транспарентност, солидарност и родољубље додате су на списак националних вредности, опет без било каквог појашњења или стављања у контекст. Одређење безбедности као националне вредности, уз

истовремено дефинисање националне безбедности као објективног стања заштићености националних вредности и интереса, ствара врло конфузну и преваходно нетачну ситуацију у којој се безбедност се остварује ради безбедности. Веома је тешко солидарност прочитати језиком безбедности, осим уколико није реч о реаговању у случају катастрофа или других ванредних ситуација, док су националне вредности транспарентност и толеранција остале потпуно изван контекста безбедности. Насупрот томе, похвално је увођење родољубља као националне вредности као значајног елемента друштвене кохезије и очувања и промоције националног идентитета.

Други недостатак Стратегије из 2019. године јесту термилошки недостаци и неконзистентност. Пре свега, читањем текста Стратегије уочава се да најпре одређене националне вредности у неким деловима постају основне националне вредности. На тај начин имплицира се некаква хијерархија националних вредности, вероватно у смислу који је раније теоријски елабориран, и указује се на постојање виталних и осталих националних вредности, а што је остало недоречено. Такође, веома је проблематичан изостанак јасног разграничења националних вредности и националних интереса. С тим у вези, у дефиницији националне безбедности наведено је „објективно стање заштићености њених националних вредности и интереса од свих облика угрожавања“ (Стратегија, 2019: 1), из чега се закључује да предмет заштите државе представљају националне вредности и интереси, који су сазнајно постављени на исту раван, да би тек касније одређен њихов међуоднос „остваривањем националних интереса штите се основне националне вредности“ (Стратегија, 2019: 7).

На крају, у самој дефиницији политике националне безбедности, „део укупне државне политике и представља скуп ставова, начела и опредељења којима се усмерава одлучивање и деловање Републике Србије ради заштите и остварења националних интереса (Стратегија, 2019:7-8), у потпуности су изостављене националне вредности. Оваква ситуација представља много више од појмовне неконзистентности, обзиром да националне вредности морају да представљају полазну основу. Националне вредности јесу вредности које се штите посредством правног поретка државе, односно системом националне безбедности, док су национални интереси институционално деловање државе чијим остваривањем се штите националне вредности.

5.4.4. Национални интереси

Истраживање националних интереса једне земље има немрљив значај за разумевање безбедности дате државе, као и суштински значај приликом успостављања циљева политике и стратегије. Они представљају полазну тачку за анализу политике националне безбедности и пружају одговор зашто је ова политика тако важна. Национални интереси такође помажу да се одреди врста и количина националне моћи која се користи као средство за спровођење одређене политике или стратегије (Stolberg, 2012:13). Концепт националног интереса не представља

творевину XXI века, већ је била стожерна тачка разматрања сваког актера у међународном систему¹²⁹.

Душтвено-политичка, економска, културна и историјска структура из које проистиче национални интерес бескрајно је сложена и променљива, али и јединствена за сваку државу. Поред тога, свака држава се сусреће са различитим утицајима од стране међународних организација које претендују да изврше макар утицај, ако не и да обликују националне интересе. Међутим, листа потенцијалног утицаја на национални интерес овим није исцрпљена. Посредством моћи и утицаја, велике силе и све моћније земље теже да обликују националне интересе мање моћних држава бар у таквом обиму да пројекција њихових не буде угрожена. И у спреси свих тих утицаја једна мала држава треба да артикулише своје националне интересе. Не превише амбициозно, јер то ни не може, а опет не ни прескромно, науштрб националног самопоштовања.

Национални интерес који обликује политике држава је у својој суштини празан, стерилан концепт, уколико се не доведе у везу са идеолошком и друштвеном садржином онога што сачињава национални интерес. Из тог разлога, приликом изучавања националног интереса потребно је истражити друштвену структуру, односе између интересних група и друштвених класа, степен идејно-социјалне сагласности, моделе решавања потенцијалних сукоба између различитих група, начина на који из њих проистичу одлуке, као и њихов повратни утицај (Милетић, 1978:252). Сва ова питања су од значаја да би се разумео национални интерес Србије, па је из тог разлога, између осталог, било потребно истражити национални идентитет Србије, сродне врсте интереса, али и све актере који учествују у креирању националног интереса, као и различите безбедносне категорије.

Једно од врло значајних питања, када је реч о националном интересу, јесте и пројектовање националних интереса изван државних граница, односно оно што Франкел назива просторним димензијом. Милетић је дискутовао како само велике силе могу да размишљају о релативно сталним, самосталним и широко одређеним националним интересима. Тако, Џозеф Нај наводи да постоје два разлога зашто САД пројектује своје националне интересе изван државне границе: прво услед догађаја који могу бити штетни по САД и други, САД жели да утиче на владе других држава и међународне организације по питању бројних тема попут пролиферације оружја за масовно уништење, тероризма, наркотика, трговине, природних ресурса и еколошких питања (Nye, 2002:239). С тим у вези, највећи број малих и средњих држава имају ограничења када је реч о обиму националних интереса и углавном су они сведени на одржавање независности по садржају. Питање пројектовања националних интереса изван државних граница и граница

¹²⁹ Ален Столберг аргументује да сви актери у међународном систему поседују интересе. Анализирајући рад Бузена, Вивера и де Вајлда, дошао је до закључка су интереси подједнако применљиви на међународне подсистеме (групе или јединице које се могу разликовати од целокупног система по природи или интензитету њихове интеракције или независности једне од других); појединачних јединица (актери који се састоје од различитих подгрупа, организација и заједница попут мултинационалних корпорација); на подјединице (организоване групе појединаца унутар јединица које могу или покушавају да утичу на понашање јединице у целини као што су бирократије и лобији); и, коначно, свим појединцима који имају посебне личне интересе јер учествују у целокупном систему (Stolberg, 2012:13).

нације за Србију је значајно из два разлога: с једне стране како би се препознали утицаји других држава који на простору Србије пројектују своје националне интересе, и друго како би се на прави начин разумели национални интереси Србије који превазилазе границе државе Србије. С тим у вези, уочава се идентична мањкавост у обе Стратегије, а то је изостанак анализе супростављености интереса великих сила на овом простору, нарочито великих сила са којима се жели сарадња, пре свега НАТО/ЕУ и Русије.

Први документ који одређује и кодификује националне интересе Републике Србије¹³⁰ јесте Стратегија националне безбедности из 2009. године. Политика националне безбедности у овом документу отпочињала је са општим циљем, да би се наставила циљевима у комплементарним политикама, тако да није посвећена посебна пажња операционализацији националних интереса, као ни релацији националне вредности - национални интереси - циљеви. Заправо, национални интереси поистовећивани су са националним вредностима. Као такви, нису таксативно побројани и издвојени, а потом елаборирани, већ су истакнуте основне националне вредности¹³¹, а затим су у описним и широко постављеним формулацијама, побројани следећи национални интереси:

1. „Очување суверености, независности и територијалне целовитости Републике Србије и националног, културног, верског и историјског идентитета српског народа и националних мањина трајни су интереси свих њених грађана.

2. Посебан значај за развој и напредак Републике Србије имају очување унутрашње стабилности, владавина права и развој демократије и демократских институција и интеграција у Европску унију и друге међународне структуре.

3. Заштита живота и имовине грађана Републике Србије, њихових слобода, једнакости, националне равноправности и равноправности полова, социјална правда, људска и мањинска права и неповредивост приватног и осталих облика својине представљају универзалне вредности које су прихваћене као националне.

4. Економски развој, уз очување животне средине и природних ресурса, представља услов за просперитет грађана и државе и заштиту националних вредности.

5. Својом спољном политиком, унапређивањем сарадње са суседима и изградњом заједничких капацитета и механизма за решавање противречности, спорова и свих врста изазова, ризика и претњи на регионалном и глобалном плану,

¹³⁰ Као што је раније наведено, ДЗ Србија и Црна Гора усвојила је 2004. године Стратегију одбране у којој су идентификовани безбедносни и одбрамбени интереси ДЗ СЦГ. Овај документ представља својеврсну претечу Стратегије националне безбедности Србије из 2009. године, у којем су идентификовани следећи „витални безбедносни и одбрамбени интереси СЦГ“: 1) одбрана држава чланица и Србије и Црне Горе, 2) приступање евроатлантским интеграцијама, Европској унији и другим међународним организацијама и институцијама, 3) сарадња са међународним организацијама и институцијама, 4) изградња поверења, безбедности и стабилности у региону и 5) спровођење Резолуције 1244 Савета безбедности УН о Косову и Метохији (Стратегија одбране ДЗ СЦГ, 2004).

¹³¹ Конкретно, побројане су следеће националне вредности, независност, суверенитет и територијални интегритет, слобода, једнакост, изградња и очување мира, владавина права, демократија, социјална правда, људска права и слободе, национална, расна и верска равноправност и равноправност полова, неповредивост имовине и очување животне средине (Стратегија, 2009:5)

Република Србија доприноси стварању мирног, стабилног и сигурног безбедносног окружења.

6. Република Србија се залаже за очување и развој међународног поретка, утемељеног на принципима правде, поштовања међународног права и политичке и државне равноправности. Као одговорна чланица међународне заједнице, Република Србија поштује међународно право, Повељу УН, Хелсиншки завршни акт и преузете обавезе и залаже се за мирно решавање спорова између народа и држава.

7. Интерес Републике Србије јесте да стално одржава и учвршћује везе Срба који живе и раде у иностранству са матичном државом, унапређује културне, економске и друге облике сарадње са њима и подржава очување њиховог националног и културног идентитета“ (Стратегија, 2009:6).

Стратегија из 2009. године није предвидела циљеве путем којих би се дефинисани национални интереси даље операционализовали, нити је предвидела механизме за спровођење саме Стратегије у виду акционих планова. Заправо, Стратегија из 2009. године није предвидела ни моделе евалуације, чиме је онемогућено праћење начина остваривања и степена остварености овако уопштено дефинисаних националних интереса, неопходних ресурса и адекватност организације система безбедности, као и бројна друга питања. Из тог разлога су и могућности анализе овако широко постављених националних интереса поприлично ограничене.

Стратегија националне безбедности из 2019. године одређује националне интересе „као трајну потребу и тежњу Републике Србије и њених грађана, засновану на универзалним и националним вредностима које произилазе из Устава и наслеђа српског народа и свих грађана који живе у Републици Србији. Остваривањем националних интереса штите се основне националне вредности (Стратегија, 2019:6). У односу на Стратегију из 2009. године, Стратегија из 2019. године ставља фокус и истовремено пружа детаљнију елаборацију у делу националних интереса (Табела 9). Експлицитно су дефинисани седам јасно издвојених националних интереса и уочљива је прецизна операционализација циљева које треба реализовати ради остваривања и очувања националних интереса. Национални интереси Републике Србије према Стратегији из 2019. године јесу: очување суверености, независности и територијалне целовитости; очување унутрашње стабилности и безбедности; очување постојања и заштита српског народа где год он живи, као и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета; очување мира и стабилности у региону и свету; европске интеграције и чланство у Европској унији; економски развој и укупни просперитет и очување животне средине и ресурса Републике Србије (Стратегија, 2019).

Када је реч о самој листи националних интереса, поред тога што је боље структурирана, она се разликује у извесним елементима. Наиме, избрисана је формулација из Стратегије 2009. године „Заштита живота и имовине грађана Републике Србије, њихових слобода, једнакости, националне равноправности и равноправности полова, социјална правда, људска и мањинска права и неповредивост приватног и осталих облика својине представљају универзалне вредности које су прихваћене као националне“. С друге стране, у Стратегији из 2019.

године посебна пажња посвећена је заштити и промоцији националног идентитета, па је заштита културног, верског и историјског идентитета која је била присутна у Стратегији из 2009. године сада уздигнута на ниво националног интереса.

У Стратегији из 2019. године уочава се неконзистентност појмовног апарата на релацији националне вредности - национални интереси - циљеви. Дакле, терминолошки је исправно рећи да се националне вредности штите (осим националне вредности територијалног интегритета која се брани¹³²), национални интереси остварују док се циљеви реализују. Другим речима, остваривањем националних интереса штите са националне вредности, а реализацијом циљева остварују се национални интереси. Даљом анализом Стратегије из 2019. године може се уочити да се остваривањем једног националног интереса може штитити више националних вредности, али такође једна национална вредност може да се штити остваривањем више националног интереса. Поред тога, остваривање једног националног интереса врши се реализацијим више циљева.

Табела 9. Национални интереси и циљеви у Стратегији националне безбедности из 2019. године

Очување суверености, независности и територијалне целовитости

- одвраћање од оружаног угрожавања и ефикасна одбрана
- очување АП КиМ у саставу РС
- јачање угледа и међународног положаја РС
- превенција и отклањање сепаратистичког деловања

Очување унутрашње стабилности и безбедности

- заштита људских и мањинских права и слобода грађана
- владавина права и даљи развој демократије и демократских институција
- унапређење безбедности грађана, државе и друштва
- нормализација прилика и односа у АП КиМ
- ефикасна државна управа

Очување српског народа и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета

- развој демографског потенцијала;
- национално јединство и развој културног, верског и историјског идентитета
- унапређење положаја националних мањина
- побољшање положаја и заштита права и интереса дијаспоре и Срба у иностранству
- заштита културних и историјских добара значајних за РС и њене грађане

¹³² Видети шире: Стајић, Љ. (2013). *Основи система безбедности*. Нови Сад: Правни факултет, стр. 40.

Очување мира и стабилности у региону и свету

- допринос развоју међународних односа у складу са међународно преузетим обавезама
- допринос очувању међународног мира и безбедности
- поштовање међународног права и унапређење међусобног поверења
- допринос јачању регионалне стабилности и унапређење добросуседских односа
- јачање свестраних билатералних односа са свим државама, уз уважавање узајамних интереса
- јачање активног учешћа у раду међународних организација

Европске интеграције и чланство у ЕУ

- обликовање модерног и развијеног друштва заснованог на заједничким европским вредностима које су део српског националног идентитета и историјског наслеђа
- достизање унутрашње спремности за чланство у ЕУ
- унапређење националне безбедности и одбране кроз процес европских интеграција

Економски развој и укупни просперитет

- побољшање животног стандарда грађана
- економски напредак
- унапређење образовања, научни и технолошки развој
- унапређење економске и енергетске безбедности

Очување животне средине и ресурса РС

- праћење, процена, планирање и предузимање мера за ублажавање утицаја климатских промена
- заштита од поплава и пожара
- унапређење квалитета животне средине
- ефикасно управљање опасним отпадом
- унапређење способности и капацитета за управљање ресурсима

5.4.4.1. Очување суверености, независности и територијалне целовитости

Обе Стратегије националне безбедности препознале су национални интерес очувања суверености, независности и територијалне целовитости. Када је реч о Стратегији из 2009. године, одређењу овог националног интереса претходило је утврђивање националне вредности независности, суверенитета и територијалног интегритета. Појашњено је да се националне вредности штите остваривањем националних интереса и као трајни интерес наведено је, између других, очување суверенитета, независности и територијалног интегритета. Анализом листе безбедносних изазова, ризика и претњи уочава се да је овај национални интерес

угрожен посредством четири облика угрожавања и то: путем опасности оружане агресије, од стране сепаратистичких тежњи појединих националистичких и верских екстремних група и посредством противправно једнострано проглашене независности Косова, што је уједно и највећа претња по безбедност Србије, и оружаном побуном. Као инструмент за заштиту ове националне вредности и остварење националног интереса препознато је неколико инструмената: дипломатија, правна и друга легитимна средства. Дакле, прокламована војна неутралност није изричито поменута као средство или инструмент за остваривање националних интереса, док се сарадња помиње кроз више новоа: кроз утврђен стратешки приоритет у виду приступа ЕУ, затим кроз сарадњу са државама Западног Балкана, наставак сарадње са Русијом, обнављање пријатељских односа са САД и продубљивању блиских веза са Кином, Индијом и Бразилом.

Стратегија националне безбедности из 2009. године није пружила јасан став по питању ситуације на Косову и Метохији, већ је заузета дефатистичка позиција кроз пуку констатацију да је једнострано проглашена независност Косова највећа безбедносна претња по Србију. Као једини инструмент заштите ове националне вредности предвиђена је сарадња са свим релевантним актерима, без дубље анализе супростављености интереса тих актера који се манифестују управо на питању статуса Косова и Метохије. Другим речима, изостала је идентификација и процена активности актера које су довеле до дезинтегративних процеса у Србији и који у будућности могу довести до нових криза. Већ анализом првог националног интереса уочава се недостатак саме Стратегије. Овом Стратегијом одређене су националне вредности и интереси, изазови, ризици и претње које угрожавају ове вредности и облици угрожавања, међутим није посвећена довољна пажња идентификовању носиоца угрожавања безбедности (осим у случају сепаратистичког деловања где је дата општа формулација). Такође, нису правилно створени предуслови за организовање ефикасног система безбедности, већ је политика националне безбедности изједначена са процесима сарадње. Сарадња јесте добар механизам обзиром да укључује и елементе дипломатије (преговарање, убеђивање, привлачење и сл.) као и економске инструменте (трговина, инвестиције), али мора да укључи и анализу безбедносног окружења, као и потенцијалне репрекусије по ситуацију на Косову и Метохији, које проистичу из супростављених интереса великих сила на овом подручју. Како је изостало утврђивање циљева стратегије, онемогућена је будућа евалуација њених достигнућа.

Као што је раније већ истакнуто, Стратегија из 2019. године се ни у једном свом делу не позива на претходну стратегију, па је следствено изостала оцена успешности примене сарадње као инструмента за очување суверенитета, независности и територијалног интегритета као националног интереса, а што ће даље бити случај и за све друге интересе. Према Стратегији из 2019. године, као што је већ раније елаборирано, потпуно неоправдано национална вредност суверенитет и територијални интегритет избрисани са листе националних вредности, док је независност остала на датој листи. С тим у вези, закључује се да је писац Стратегије сматрао да је адекватно да се национална вредност независност, штити реализацијом националног интереса очувања суверености, независности и територијалне целовитости.

Дакле, очување суверености, независности и територијалне целовитости задржало је своју позицију националног интереса и операционализује се кроз четири циља, чијом реализацијом ће последично, доћи до очувања националног интереса:

- одвраћање од оружаног угрожавања и ефикасна одбрана;
- очување Аутономије покрајине Косово и Метохија у саставу Републике Србије;
- јачање угледа и међународног положаја Србије;
- превенција и отклањање сепаратистичког деловања (Стратегија, 2019:8).

У контексту реализације циља одвраћање од оружаног угрожавања и ефикасна одбрана по први пут се проблематизује концепт тоталне одбране чија разрада и примена се најављује, као и повећање броја грађана за одбрану земље. Обзиром да је реч о одбрани државе, примарни изазов, ризик и претња која угрожава Србију, према Стратегији је оружана агресија. Идентификовано средство за реализацију циља одвраћања од оружаног угрожавања јесте концепт тоталне одбране¹³³. Проглашавањем војне неутралности Србија је концептуално морала да се определи за концепт тоталне одбране као њеног наличја, јер уколико држава нема поуздане савезнике на које се може да се ослони у контексту одбране, онда држава мора подићи сопствене капацитете, а што подразумева ангажовање свих друштвених капацитета у одбрамбеним активностима. Овакве активности укључивале би, између осталог, ангажовање грађана кроз служење обавезног војног рока или увођења обавезних вежби и војног образовање. На тај начин реализација овог циља постаје инкомпатибилна са учињеном реформом система одбране која се од 2011. године заснива на професионалној војсци. Даља операционализација овог циља на задатке утицаће не само на бројне промене и питања из сфере безбедности и одбране, већ и на целокупан цивилни сектор чији ће се ангажман очекивати/захтевати.

Реализацији другог циља, очувања Аутономије покрајине Косово и Метохија у саставу Републике Србије посвећена је можда највећа пажња у целој Стратегији. Као изазови, ризици и претње које угрожавају овај национални интерес идентификоване су сепаратистичке тежње, противправно једнострано проглашена независност територије коју обухвата АП КиМ и оружана побуна, дакле препознате су идентичне претње као у претходној стратегији уз мале измене у формулацијама. Приликом одређивања сепаратистичких претњи као безбедносног изазова, ризика и претње изостављено је ко су носиоци ове претње, али се указује на потенцијал преношења ефеката на друге јужне делове Србије. За разлику од претходне Стратегије у којој је препознато само да Србија може бити угрожена оружаном побуном са мотивом промене граница, у новој Стратегији наведено је да највећа опасност од ове претње потиче од екстремистичких група које делују на простору АП КиМ. Ова покрајина је идентификована у оквиру још једне претње, односно да спорови са привременим институцијама самоуправе у Приштини могу утицати на угроженост снабдевања електричном енергијом северног дела АП КиМ и на тај начин угрозити енергетску безбедност Србије. Када је реч о организованом

¹³³ Доктрина тоталне одбране није историјска непознаница, обзиром да је општенародна одбрана, као стратегијско опредељење СФРЈ била у идеолошком смислу заснована на идеји о „наоружаном народу“, а у доктринарном на идеји о „тоталној одбрани“ (Драгишић, 2011:193).

криминалу, у Стратегији из 2009. године идентификован је КиМ као простор на којем се посебно испољава ова претња, док у Стратегији из 2019. године организовани криминал је задржао позицију безбедносне претње, али уз уопштено одређење.

АП КиМ је дакле, и у Стратегији 2019. године задржао централно место као простор са којег потичу бројне претње по безбедност Србије - од сепаратизма, противправног проглашња независности, оружане побуне, па све до екстремизма, тероризма и организованог криминала. За разлику од Стратегије из 2019. која је била поприлично оптимистична по питању регионалне безбедности, Стратегија одражава тренд заоштравања односа у региону. Управо се статус КиМ наводи као питање са највећим утицајем на отежавање регионалне сарадње. Стратегија одређује и перспективу - Србија неће признати противправно оцепљење дела територије, инсистира на међународном присуству на простору КиМ и наставља борбу против признања независности и повлачењу досадашњих признања. Као основни инструмент за реализацију циља очувања КиМ у саставу Србије наводи се употреба свих постојећих дипломатских и правних средстава, али најпре међународна сарадња и то ангажманом у међународним организацијама, посебно УН, и посредством билатералне сарадње. Посебно се придаје значај деловању мисије УН (УНМИК) и спровођењу мандата КФОРа у несмањеном обиму. Стиче се утисак да се даје већи значај резолуцији Савета безбедности УН 1244, а што одговара и политичком наративу.

Остваривање националног интереса суверености, независности и територијалне целовитости постиже се и реализацијом циља јачања угледа и међународног положаја Србије. Ради реализације овог циља нужно је да Србија води профилисану и активну спољну политику посредством које ће успостављати и јачати везе са релевантним центрима моћи где се посебно истичу Кина, Русија и САД. Такође, неопходно је јачање свеобухватне политике сарадње са свим актерима међународних односа.

Четврти циљ у оквиру националног интереса суверености, независности и територијалне целовитости јесте неопходност превенције и отклањања сепаратистичког деловања. Стратегија из 2019. године идентификовала је негативан утицај сепаратистичких тежњи испољених у АП КиМ на делове јужне Србије, а како би се предупредило будуће сепаратистичко деловање спровешће се низ мера које укључују равномеран регионалан развој, јачање демократског друштва и институција и низ других које треба да створе услове да Србија буде пожељно место за живот и рад свих њених грађана. Овај циљ посебно одговара датом историјском тренутку и реалној потреби децентрализације и равномерног економског, привредног и демографског развоја свих крајева Србије.

5.4.4.2. Очување унутрашње стабилности и безбедности

Национална безбедност не значи само одбрану од спољнег непријатеља већ и одржавање унутрашње стабилности, безбедности и кохезије самог друштва. Како Цветковић примећује, унутрашњу стабилност одређује карактер институција и

моралне вредности политичких актера, док је одбрана од напада који потиче од других држава детерминисана је војном способношћу и капацитетима. „Ако нема унутрашње социјалне равнотеже и правде, односно политичке стабилности, нема ни одбране од напада споља – то је одувек био и јесте аксиом политичког мишљења и деловања“ (Цветковић, 2019:88). Одређивање очувања унутрашње стабилности и безбедности као националног интереса има и свој дубљи смисао, јер указује да национални интерес није само спољнополитичка категорија како су је тумачили бројни теоретичари. Напротив, национална безбедност, а тиме и национални интерес, има своје унутрашње и спољне категорије којима истовремено мора да се посвећује посебна пажња. Како би једна држава била стабилна и просперитетна, она мора да обезбеди садржаје у привредној, културној, политичкој, економској, образовној, енергетској и свакој другој димензији заједничког живота у националној држави. Ови садржаји подједнако су значајни за очување националне безбедности као и одбрана, очување јавног реда и мира или заштита од ванредних ситуација.

Стратегија безбедности из 2009. године препознала је национални интерес очувања унутрашње стабилности) као посебно значајан фактор за раст и развој Србије. У том контексту навела је као националне интересе „очување унутрашње стабилности, владавину права и развој демократије и демократских институција и интеграцију у Европску унију и друге међународне структуре“ (Стратегија: 2009:14). Уочава се да безбедност није била препозната као национални интерес, док су владавина права и развој демократије и демократских институција у тој Стратегији били национални интереси, а у Стратегији из 2019. године су одређени као циљеви чијом реализацијом се остварује национални интерес очување унутрашње стабилности и безбедности.

Национални интерес очување унутрашње стабилности и безбедности у Стратегији из 2019. године означен је као услов за „непрекидни развој свих делова друштва, рационалну употребу расположивих ресурса и задовољења потреба грађана“. Истиче се да се остваривањем овог националног интереса „обезбеђује се заштита државе, друштва, грађана и имовине од угрожавања“, што затим даље води ка „побољшању квалитета живота грађана и боље институционалне изграђености и ефикасности“. На тај начин омогућава се „унапређење привреде, изградња поверења и сарадње, те грађанске одговорности, што, у крајњем, резултира чињеницом да је Република Србија пожељно место за живот и рад“ (Стратегија 2019:7).

Ради остваривања националног интереса очувања унутрашње стабилности и безбедности Србије и њених грађана изведено је пет циљева:

- заштита људских и мањинских права и слобода грађана;
- владавина права и даљи развој демократије и демократских институција;
- унапређење безбедности грађана, државе и друштва;
- нормализација прилика и односа у АП КиМ и
- ефикасна државна управа (Стратегија, 2019:9).

Када је реч о циљу заштите људских и мањинских права и слобода грађана, у Стратегији је наведено да Србија „спада у ред европских држава са највишим

достигнутим и примењеним нивоом заштите људских и мањинских права у законодавном смислу“. С друге стране, одређено је да је „од превасходног значаја даље јачање институција и института примене достигнутог нивоа заштите људских и мањинских права“, односно да се „унапређује друштвена толеранција, разумевање и уважавање, те одлучно супротстављање свим облицима дискриминације“ (Стратегија, 2019:9). На овај начин, представљена формулација актуелног стања на пољу заштите људских и мањинских права у потпуности је тачна јер је добро промишљена: нормативно - правно посматрано или у законском смислу, високо је постављена лествица ове заштите, с тим да је остављен простор да у пракси дође до унапређења реалног стања. Дакле, постоји законодавна норма и потенцијална воља да се она реализује у неком моменту. До момента стварне воље да се законодаван оквир заиста претвори у реалност, неће бити идентификоване учинковите и практичне мере у погледу стварног смањења дискриминације и кршења најразличитијих људских и мањинских права и слобода. Имплементација законских норми и ефективна контрола представљају реалну потешкоћу, те је постојање воље да се нека норма имплементира често та фокална тачка, а не одлука да се нека норма уведе у институционални оквир. Интересантно је да се у оквиру овог циља налази формулација да ће Србија и даље бити ангажована по питању „несталних лица, повратка избеглих, прогнаних и интерно расељених лица, те заштити њихових људских права и слобода“, обзиром да је у Стратегији из 2019. године избрисан безбедносни изазов, ризик и претња „нерешеног статуса и тешког положаја избеглих, прогнаних и интерно расељених лица“ из Стратегије из 2009. године.

Као једна од основних претпоставки очувања унутрашње стабилности и безбедности наводи се реализација циља владавине права и даљи развој демократије и демократских институција. Реализација овог циља подразумева повећање „ефикасности и транспарентности у раду законодавне, извршне и судске власти“, чиме је операционализована транспарентност као национална вредност, затим путем „јачања професионалне етике и превентивног антикорупцијског деловања, унапредиће се поверење грађана у државне институције и степен њихове демократске изграђености“. Такође путем унапређења процедура рада судова, јавног тужилаштва и служби безбедности повећаће се њихова ефикасност (Стратегија, 2019:9). Владавина права је у Стратегијама из 2009. и 2019. године идентификована као национална вредност, па је нејасно како ова национална вредност може истовремено бити и циљ. Другим речима, посредством реализације циља владавине права, остварује се национални интерес очувања унутрашње стабилности и безбедности којом се опет штити национална вредност владавина права. Такође, уочљив је несклад између претходног маргинализовања корупције као безбедносног изазова, ризика и претње и стављања фокуса на антикорупционално деловање у оквиру овог циља. Дакле, нејасна је потреба стављања фокуса на деловање којим се спречава претња која је претходно маргинализована на листи претњи. У оквиру овог циља указано је на потребу „унапређења сарадње јавне управе и организација цивилног друштва у области креирања јавних политика“ (Стратегија, 2019:9). Заправо, унапређење сарадње између јавне управе и цивилног сектора јесте сфера у којој треба значајно да се појачају напори. Цивилно друштво улаже значајне критике на степен и модел своје

укључености у креирање јавних, а посебно безбедносних политика, те све гласније говоре о појави „заробљавања државе“¹³⁴.

Стратегија из 2019. године наводи да унапређење безбедности грађана, државе и друштва представља изузетно важан фактор у остваривању националног интереса очувања унутрашње стабилности и безбедности. У оквиру овог циља излистани су различити капацитети и способности Србије да одговори на безбедносне изазове и претње, а посебан акценат стављен је на афирмацију кооперативног приступа безбедности, односно важности међународне сарадње у овом процесу. У оквиру овог циља уочава се поприлично популистичка теза о спровођењу „нулте толеранције према свим облицима насиља, сузбијање илегалне трговине психоактивним контролисаним супстанцама, као и борба против свих облика корупције и криминала“ (Стратегија, 2019:10). Иако није најјасније шта се тачно мисли под широким и општим појмом насиља, тврдња о искорењивању свих врста и облика насиља поседује „нулту могућност“ реализације.

Очувању унутрашње стабилности и безбедности значајно би допринела нормализација прилика и односа у АП КиМ. Стратегија одређује да ће Србија „пружити пуну подршку учешћу Срба у раду привремених институција самоуправе у Приштини“, као и да ће „ради заштите српског и другог неалбанског становништва и повећања безбедности свих грађана у покрајини, предузети све потребне мере у складу са Резолуцијом СБ УН 1244“ (Стратегија, 2019:10). На тај начин послата је порука да ће Срби активно да учествују у политичком животу на КиМ, али остаје питање да ли је таквој политичкој формулацији место у Стратегији националне безбедности, посебно обзиром на подељеност српског друштва по бројним питањима у вези са ситуацијом на КиМ. Такође, истакнуто је да се Србија залаже за „дијалог о нормализацији односа са привременим институцијама самоуправе у Приштини и даје допринос испуњењу постигнутих резултата дијалога“ (Стратегија, 2019:10).

Као последњи циљ чијом реализацијом се доприноси очувању националног интереса унутрашње стабилности и безбедности препозната је ефикасна државна управа, а која укључује „промоцију примена принципа доброг управљања, унапређење транспарентности у раду, ефикасност и одговорност према грађанима, контрола квалитета рада и висок степен одговорности органа државне управе“ (Стратегија, 2019:10). Све излистане активности реализују се ради реформе јавне управе у складу са преузетим обавезама у оквиру процеса придруживања и приступања ЕУ.

Очување унутрашње стабилности и безбедности је изузетно значајан национални интерес чијим остваривањем се штите и друге националне вредности попут слободе и демократије, а чијој разради није посвећена посебна пажња. С тим у вези, потребно је додатно анализирати услове који погодују остваривању овог националног интереса, у складу са премисом да национална безбедност има своју унутрашњу и спољашњу димензију.

¹³⁴ О цивилном друштву као актеру који конструише јавне и безбедносне политике биће посвећена посебна пажња у делу дисертације „6.1.2.2. Цивилно друштво“.

5.4.4.3. *Очување постојања и заштита српског народа где год он живи, као и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета*

Стратегија из 2009. године препознала је као национални интерес континуирано деловање Републике Србије ради „сталног одржавања и учвршћивања веза Срба који живе и раде у иностранству са матичном државом, унапређењу културних, економских и других облика сарадње са њима и подршке очувању њиховог националног и културног идентитета“ (Стратегија, 2009:6). Основна критика овако постављеног националног интереса односила се на ограничавање само на Србе и потпуног искључивања националних мањина. Овај недостатак елиминисан је у новој Стратегији у којој се наводи национални интерес поприлично комплексне формулације, очување постојања и заштита српског народа где год он живи, као и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета.

Овако дефинисан национални интерес у складу је са схватањем Димитријевића и Стојановића о опстанку нације као једном од елемената опстанка саме државе. Очување, развој и промоција националног идентитета је од кључног значаја за опстанак једне нације. У том контексту наведено је да је очување постојања и заштита српског народа где год он живи, као и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета услов „опстанка Републике Србије, дијаспоре и Срба у иностранству, те Републике Српске као ентитета у саставу Босне и Херцеговине у складу са Дејтонским споразумом“. Путем остваривања овог националног интереса унапређује се „демографски потенцијал, јача се национално јединство, култура и родољубље, и развија свест о националном идентитету, уз уважавање права и културног наслеђа других народа“. Све набројане активности спроводе се како би се створили услови за „кохезију и развој друштва, унапређење положаја и заштиту права Срба где год они живе, српског културног, духовног и историјског наслеђа у другим државама, унапређење културне размене, разумевање и уважавање културолошких и других разлика, те унапређење положаја и права националних мањина у Републици Србији“ (Стратегија, 2019:7). Овај комплексно разложен национални интерес остварује се реализацијом пет циљева:

- развој демографског потенцијала;
- национално јединство и развој културног, верског и историјског идентитета
- унапређење положаја националних мањина;
- побољшање положаја и заштита права и интереса дијаспоре и Срба у иностранству и
- заштита културних и историјских добара значајних за РС и њене грађане (Стратегија, 2019:11).

Први циљ којим се остварује овај комплексном формулацијом означени национални интерес јесте развој демографских потенцијала. Како би се реализовао овај циљ, „предузеће се интензивно системско деловање друштвених субјеката у свим сферама демографског развитка, и то: повећање наталитета, смањење морталитета и миграција грађана (унутрашњих и међународних) ради повећања радног и фертилног потенцијала неопходног за репродукцију нових генерација, те

наставак социо-економског развоја и демографског раста друштва“ (Стратегија 2019:11). У Србији је актуелна тенденција континуираног пада стопе наталитета, уз истовремено веома високог степена емиграционог кретања услед ниског стандарда живота и изразите социјалне несигурности. С тим у вези, потребно је предузети бројне системске мере како би се повећао укупан квалитет грађана, а не како би они постали „радни и фертилни потенцијали“. С друге стране, уколико је констатован негативан тренд у развоју демографских потенцијала, нелогично је говорити о наставку „демографског раста друштва“ када је, заправо, изражена тенденција супротног смера. У наставку је наведено да ће један од приоритета бити „унапређење социјалне и здравствене заштите становника, те финансијске подршке неразвијеним општинама, нарочито ради подстицаја равномерног регионалног развоја, развоја села и граничних подручја“, као и да ће од посебног значаја бити „подстицање младих и образованих становника да остану да живе и раде у Србији“ (Стратегија, 2019:11). Посредством подстицања равномерног регионалног развоја, дакле, остварује се не само демографски развој већ је то у сврху раније анализираног циља превенције и отклањање сепаратистичког деловања. На тај начин се реализовањем овог циља помаже остваривање и националног интереса очувања суверености, независности и територијалног интегритета.

Други идентификовани циљ у чијом реализацијом се остварује предметни национални интерес јесте национално јединство и развој културног, верског и историјског идентитета. Наведено је да ће Србија улагати континуиране напоре на јачању националног јединства, те да ће бити „предузете мере ради јачања културе као кохезивног и развојног фактора друштва, те ради заштите и развоја српског језика и ћириличног писма“ (Стратегија, 2019:11). Уочава се да је писац Стратегије уложио велики напор да избегне употребу појма који би једини био адекватан, а то је српски национални идентитет. Свака даља појашњења која укључују „неговања културног, историјског и верског идентитета, промоцији културно-историјског наслеђа, заштити културних добара Републике Србије и верских објеката“ већ су обухваћена захтевом заштите и промоције српског националног идентитета. Вероватан разлог избегавања ове формулације јесте невешти покушај писца Стратегије да избегне помињање било које категорије која у себи садржи етничко или национално, и с тим у вези да се врши покушај некаквог националног унифицирања. У сржи ове проблематике опет се налази дубока друштвена диверзификација српског националног идентитета. Као што је раније већ било истакнуто, а овде ће због важности бити поновљено, формирање националне свести велику улогу имају српска историја, обичаји, традиција и садржаји културе. На политичком плану, национални идентитет пружа друштвену солидарност, надањује дух заједништва и друштвене кохезије ради промовисања националних интереса. Такође, национални идентитет негује либерално-демократске вредности и одређење појединца као сувереног политичког субјекта који је носилац грађанских и политичких права и слобода; промовише различитост, жељу да се активно учествује у политичком животу како би се остварило јавно добро, заједничке вредности, права и интереси. Неговањем демократских вредности и поштовањем конститутивних принципа ствара се национално јединство. Из тог разлога, потребно је тежити промоцији српског националног идентитета без неговања дуализама, већ укључити етничко-културни елементи, али који не би били у

колизији ни са грађанским правима и слободама појединца, нити са колективним правима националних мањина.

Трећи циљ којем се тежу у промоцији националног интереса очувања постојања и заштите српског народа где год он живи, као и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета јесте унапређење положаја националних мањина. Остварење овог циља базира се на принципу реципроцитета који подразумева, с једне стране, да Србија „гарантује сва индивидуална и колективна права националних мањина“, док се, с друге стране, „залаже за поштовање људских и мањинских права Срба у другим државама, кроз унапређење односа са тим државама и у складу са релевантним документима међународног права“ (Стратегија, 2019:11). Овде је потребно направити опет осврт на српски национални идентитет који треба да буде схваћен на начин да се његовим очувањем и активном промоцијом не угрожавају права националних мањина.

Следећи циљ односи се на побољшање положаја и заштита права и интереса дијаспоре и Срба у иностранству и подразумева опредељење Србије да „стално одржава и учвршћује везе са дијаспором и Србима који живе и раде у државама региона са матичном државом, да унапређује културне, економске и друге облике сарадње са њима и подржава очување њиховог националног, верског и културног идентитета“ (Стратегија, 2019:11). Као и током претходне елаборације, нејасно је зашто се толико инсистира на употреби формулације „национални, верски и културни идентитет“, уместо адекватног појма српски национални идентитет. Ова нејасноћа је утолико већа даљим читањем Стратегије која у делу националног интереса Европске интеграције и чланство Републике Србије у Европској унији не само да користи појам српски национални идентитет, већ и инсистира на њему.

Послењи дефинисани циљ у оквиру овог националног интереса јесте заштита културних и историјских добара значајних за РС и њене грађане. Реализација овог циља обухвата „обнову, заштиту и већу видљивост културног наслеђа“ српског народа и националних мањина које живе на територији Републике Србије и обухвата „заштиту и очување покретних и непокретних културних добара, те заштити и очувању нематеријалног културног наслеђа“ (Стратегија 2019:11). Акцент је стављен је на институционалну заштиту путем активности у организацији УНЕСКО и другим међународним организацијама. Посебан сет активности усмерен је ка „сталном унапређењу и подстицању културног стваралаштва и неговања историјски утемељене националне културе сећања, промоцији српске културне баштине, као и културне баштине националних мањина које живе на територији Републике Србије“ (Стратегија 2019:11). Овим циљем кодификује се значај националне културе не само за опстанак једне нације и очување њеног националног идентитета, већ и за националну безбедност.

Национални интерес очување постојања и заштите српског народа где год он живи, као и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета одражава значај који за очување националне безбедности има национални идентитет и национална култура. Кроз освешћивање националног културног обрасца испољавају се све посебности националне културе чија окосница треба да буду националне вредности. Јасно, српски национални идентитет прожима

све националне интересе, те у очувању овог националног интереса видимо само једно, можда најупечатљивије, од његових отелотворења.

5.4.4.4. *Очување мира и стабилности у региону и свету*

Национални интерес очувања мира и стабилности у региону и свету био је препознат и у Стратегији из 2009. године, где је наведено да „спољном политиком, унапређивањем сарадње са суседима и изградњом заједничких капацитета и механизма за решавање противречности, спорова и свих врста изазова, ризика и претњи на регионалном и глобалном плану, Република Србија доприноси стварању мирног, стабилног и сигурног безбедносног окружења“ (Стратегија, 2009:6). Другим речима, као инструменти за остваривање овог интереса узета је једна широка формулација, спољна политика, што је резултат виђења спољне политике као елемента националне безбедности, а затим је даље операционализована кроз сарадњу. Као посебан национални интерес одређено је залагање Србије „за очување и развој међународног поретка, утемељеног на принципима правде, поштовања међународног права и политичке и државне равноправности“ (Стратегија, 2009:7).

У Стратегији из 2019. године ова два национална интереса су обухваћена у један, очување мира и стабилности у региону и свету, где је поштовање међународног права препознато као један од циљева. Конкретно, идентификовано је шест циљева чијом реализацијом се остварује овај национални интерес и то:

- допринос развоју међународних односа у складу са међународно преузетим обавезама;
- допринос очувању међународног мира и безбедности;
- поштовање међународног права и унапређење међусобног поверења;
- допринос јачању регионалне стабилности и унапређење добросуседских односа;
- јачање свестраних билатералних односа са свим државама, уз уважавање узајамних интереса и
- јачање активног учешћа у раду међународних организација (Стратегија, 2019:12).

Допринос развоју међународних односа у складу са међународно преузетим обавезама представља „трајно опредељење и циљ“, а подразумева ревностно испуњавање и међународних обавеза које проистичу из ратификованих међународних докумената, као и активан ангажман у међународним организацијама како би се изградио „позитиван углед Србије, као фактора стабилности у региону“ (Стратегија, 2019:12).

Допринос очувању међународног мира и безбедности јесте циљ чија реализација подразумева два скупа активности: учешће у раду УН и другим међународним организацијама које се баве очувањем међународног мира и безбедности с једне стране, и учешће у мултинационалним операцијама и мисијама УН, ЕУ и ОЕБС и другим међународним организацијама. Заправо, овај други сет активности којим се унапређује „интероперабилност система националне

безбедности и одбране са другим државама“ често је критикован као неспојив са концептом војне неутралности¹³⁵, па је приметно да се у овом контексту не помиње сарадња са НАТО кроз Партнерство за мир, већ је то издвојено у оквиру засебног циља.

Трећи циљ којим се операционализује национални интерес очување мира и стабилности у региону и свету јесте поштовање међународног права и унапређење међусобног поверења, а што подразумева учешће у „међународним мултилатералним форумима из области контроле наоружања“, као и „доследно спровођење норми у области непролиферације оружја за масовно уништење и даљем јачању националних капацитета и унапређењу регулативе у тој области“. Такође, залаже се за „транспарентну безбедносну политику, немешање у унутрашња питања суверених држава, као и јачање и одрживост међународног правног поретка“ (Стратегија, 2019:12). У овом контексту потпуно је илузорно, а надасве нејасно, шта подразумева транспарентност у формулисању безбедносне политике, на који начин је могуће очекивати транспарентност других држава у овој сфери, а тек су нејасни модели залагања за исту, и да ли се тиме подразумева и очекује да Србија води транспарентну безбедносну политику. Похвално је што је наглашено да ће бити посвећена посебна пажња „промету наоружања, војне опреме и робе двоструке намене; стално ће се пратити и оцењивати промет такве врсте робе у контексту нових технолошких достигнућа, развоја међународних стандарда и најбоље праксе, те нових безбедносних изазова и ризика“ (Стратегија, 2019:12). На тај начин се прате светски трендови када је реч о овој врсти технологије, обзиром да је међународној безбедности посебан акценат стављен на контролу кретања робе двоструке намене, дакле технологије и средстава који се користе у разним мирнодопским областима од здравства до науке, а који могу бити злоупотребљени у изради најопаснијих врста оружја.

Циљ допринос јачању регионалне стабилности и унапређење добросуседских односа такође је означен као трајно опредељење Србије, а реализује се кроз „свеукупно унапређење сарадње и стабилности у региону кроз инфраструктурно, трговинско и инвестиционо повезивање, како са чланицама ЕУ, тако и са потенцијалним кандидатима и кандидатима за чланство у овој организацији“ (Стратегија 2019:12). У оквиру овог циља идентификоване су различити модели сарадње, од билатералних и мултилатералних видова сарадње првенствено у сфери економије и инфраструктуре, до учешћа у регионалним иницијативама које воде развоју и повезивању у сферама „економије, инфраструктуре, енергетике, сарадње младих, које се реализују кроз тзв. Берлински процес и организацију ЦЕФТА“ (Стратегија, 2019:12). У међувремену Србија је постала значајно ангажована у иницијативи „Отворени Балкан“, чиме је потврдила значај који придаје различитим видовима економске сарадње. Даље у разради овог циља поприлично без јасног реда и смисла наводе се даље активности које треба да допринесу реализацији овог циља попут контроле наоружања, активности на сузбијању нелегалне трговине малог и лаког наоружања, да би у наставку исте реченице писац Стратегије направио заокрет и преусмерио даљи текст на заинтересованост отклањања последица „недавних конфликта на њеним границама, као и сукоба са терористичким и

¹³⁵ Детаљнијој дискусији о војној неутралности посвећено је поглавље дисертације 6.2.5 *Војна неутралност*

сепаратистичким снагама на простору АП КиМ током 90-их година прошлог века“ (Стратегија, 2019:12).

Формулација је потпуно нејасна, пре свега није познато о којим недавним конфликтима на њеним границама је реч, затим није јасно које последице конфликта се отклањају, да ли само последице нелегалне трговине оружјем или укупне последице конфликта. У наставку појашњења овог циља фокус се пребацује на интензивирање билатералне сарадње са државама региона и релевантним међународним организацијама како би се решило питање избеглица и несталих лица, иако је безбедносни изазов, ризик и претња нерешен статус и тежак положај избеглих, прогнаних и интерно расељених лица избрисана из ове Стратегије, те се тиме стекао утисак да ова претња више није изражена и актуелна. Такође, наведено је да ће Србија кроз „билатералну сарадњу и активности у међународним организацијама побољша положај припадника српског народа у суседним државама“ (Стратегија, 2019:12), што је предмет претходно операционализованог националног интереса очување постојања и заштита српског народа где год он живи.

На крају, као један од спољнополитичких приоритета препозната је потреба очувања Републике Српске, па је опредељење Србије да „настави развијање специјалних паралелних односа са Републиком Српском, уз уважавање територијалног интегритета и суверенитета Босне и Херцеговине у складу са Дејтонским споразумом“ (Стратегија, 2019:13). Као и у претходном случају, опстанак Републике Српске као ентитета у саставу Босне и Херцеговине у складу са Дејтонским споразумом чији је Србија гарант такође је већ операционализован у оквиру националног интереса очување постојања и заштита српског народа где год он живи, па ако је било нужно понављање у оквиру овог националног интереса, требало је поменути и јачање веза са осталим народима у БиХ.

Јачање свестраних билатералних односа са свим државама, уз уважавање узајамних интереса, пети је циљ у оквиру овог националног интереса и подразумева првенствено сарадњу са „кључним међународним субјектима, а пре свега са сталним чланицама Савета безбедности УН“, затим са традиционалним партнерима, привредама у успону, као и развијеним државама за које нас везује низ заједничких пројеката у области привреде, културе, просвете, науке и спорта“. Тежиште ових односа јесте на наставку „њихове принципијелне позиције непризнавања једнострано проглашене независности територије коју административно обухвата АП КиМ“ (Стратегија, 2019:13). Другим речима, реч је о једној поприлично уопштеној формулацији иза које стоји став да ће се билатерална сарадња наставити/појачавати са земљама са којима постоји заједнички интерес у датом моменту.

Последњи циљ у оквиру овог националног интереса је јачање активног учешћа Републике Србије у раду међународних организација. Ангажман Србије у оквиру релевантних међународних организација већ је елабориран у претходним циљевима, а на овом месту апострофирано је да учешће Србије у НАТО кроз програм Партнерство за мир не нарушава њену војну неутралност, већ је у сврси доприноса глобалној и регионалној стабилности. Такође, детаљно се елаборира

значај сарадње са НАТО и КФОР-ом у контексту Резолуције Савета безбедности УН 1244 и заштите српског становништва и културне баштине у АП КиМ. Децидно је наведено да „снаге КФОР-а, имају кључну улогу у безбедносним гаранцијама за спровођење Бриселског споразума и одвијање дијалога са привременим институцијама самоуправе у Приштини. Због тога се Република Србија залаже за несмањено присуство КФОР-а и противи се промени мандата и трансформацији наоружаних формација које се називају „Косовске снаге безбедности“ у оружане снаге, јер би се тиме дестабилизovala ситуација у АП КиМ и нарушила безбедност у региону“ (Стратегија, 2019:13). Поред сарадње са НАТО, Србија је опредељена да „проширује и продубљује постојећи ниво своје сарадње са ОДКБ ради доприноса глобалној стабилности и безбедности, у складу са политиком војне неутралности“ (Стратегија, 2019:13). Такође, планиран је наставак сарадње са државама Покрета несврстаних, без претензија промене посматрачког статуса. Из свега наведеног закључује се да је овако дефинисан циљ у сврси аргументације безбедносне сарадње у контексту војне неутралности, а не у контексту активног учешћа у међународним организацијама како је назив овог циља.

У операционализацији националног интереса очувања мира и стабилности у региону и свету обухваћени су сви најзначајнији елементи, али је присутан поприлично конфузан редослед уз бројна понављања. Као највећи недостатак операционализације овог националног интереса уочава се нејасно одређење појма стабилност, као и његова недовољно јасна диверзификација од појма безбедност. С тим у вези, стиче се утисак да се ови појмови користе као синоними, тачније није јасно који нови квалитет доноси појам сигурност у односу на појам безбедност.

5.4.4.5. Европске интеграције и чланство у Европској унији

Као пети национални интерес Србије препознате су европске интеграције и чланство у Европској унији. За разлику од Стратегије из 2009. године где је у једном кључу наведено „Посебан значај за развој и напредак Републике Србије имају очување унутрашње стабилности, владавина права и развој демократије и демократских институција и интеграција у Европску унију и друге међународне структуре“ (Стратегија, 2009:6), у Стратегији из 2019. године је децидно наведено да европске интеграције и чланство у Европској унији представљају истовремено национални интерес и стратешко опредељење Републике Србије. Овај национални интерес формулисан је на следећи начин „европске интеграције и чланство у Европској унији доводе до свеобухватног преобликовања друштва и привреде, постизања високих стандарда у свим сферама, јачања демократских институција и тржишне економије кроз истраживање и иновације, раста извоза и инвестиција, раста запослености, унапређења образовања које ће одговарати тржишним потребама, високог степена заштите људских и мањинских права, пораста општег нивоа безбедности и сигурности грађана“ (Стратегија, 2019:7). Овако дефинисан садржај националног интереса европске интеграције и чланство у ЕУ укључио је садржаје других националних интереса, чим је он постављен као најопштији и најобухватнији национални интерес. Другим речима, стиче се импресија да се остваривањем овог националног интереса остварују готово сви остали национални интереси дефинисани Стратегијом. У даљој операционализацији наведено је да се

овај национални интерес остварује се реализацијом следећа три комплементарна циља:

- обликовање модерног и развијеног друштва заснованог на заједничким европским вредностима које су део српског националног идентитета и историјског наслеђа;
- достизање унутрашње спремности за чланство у ЕУ и
- унапређење националне безбедности и одбране кроз процес европских интеграција (Стратегија 2019:14).

Први циљ у отварању овог националног интереса јесте циљ обликовања модерног и развијеног друштва заснованог на заједничким европским вредностима које су део српског националног идентитета и историјског наслеђа. У овој дисертацији је детаљно елабориран и више пута истакнут значај српског националног идентитета за разумевање националних интереса и потреба да се превазиђе својеврсни дуализам у његовом разумевању. Такође, у оквиру анализе националног очувања постојања и заштита српског народа где год он живи, као и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета истакнута је потреба да се формулација „национални, верски и културни идентитет“ замене адекватним појмом, а то је национални идентитет. С тим у вези, потребно би било направити осврт и на формулацију „заједничке европске вредности које су део српског националног идентитета“. У одређењу укупне листе вредности у овој Стратегији побројане су универзалне и националне вредности, али није децидно наведено које су то европске вредности и на који начин не разликују од петходно наведених. Такође, у Стратегији из 2009. године помињу се формулације „универзалне“, „националне“, „виталне“, „демократске“ и „цивилизацијске“ вредности, али се ни ту не помиње појам „европске вредности“. С тим у вези, ради логичне и појмовне конзистентности, уколико је листа европских вредности шира од листе универзалних вредности, односно на било који начин другачија, требало је ове вредности побројати и довести у везу са националним вредностима.

На тај начин би формулације које се даље помињу попут „преобликовање друштва у складу са заједничким вредностима и критеријумима за приступање Европској унији“ била значајно јаснија и смисленија. Овако остало је недоречено на који начин европске вредности утичу на промену српског националног идентитета који је још увек у схватању и својој суштини подељен, односно које вредности Србија уграђује у заједничке европске вредности, а посебно које су то „аутентичне српске вредности“ планиране да буду уграђене у корпус европских вредности. У контексту обликовања модерног и развијеног друштва помињу се категорије које су већ операционализоване у склопу других националних интереса попут владавине права и поштовања и заштите људских и мањинских права, али и реформе у области правосуђа, политичког и економског система, а у складу са захтевима и стандардима ЕУ.

Други циљ у оквиру овог националног интереса јесте достизање унутрашње спремности Републике Србије за чланство у Европској унији, а који се према Стратегији реализује путем приступних преговора и успешног отварања и затварања свих преговарачких поглавља, односно према новој методологији

кластера¹³⁶. На тај начин, планирано је да су усагласе прописи Србије са правним тековинама ЕУ, а као примарне сфере чији захтеви треба да буду испуњени наведене су области правосуђе и основна права, слобода, правда и безбедност.

Трећи циљ путем којег се остварује национални интерес европске интеграције и чланство у ЕУ јесте циљ унапређење националне безбедности и одбране кроз процес европских интеграција. Србија је исказала врсто опредељење да у процесу стицања пуноправног чланства ЕУ константно доприноси Заједничкој спољној, безбедносној и одбрамбеној политици Европске уније. У оквиру даље операционализације овог циља у Стратегији је наведено да ће Србија „у својој спољнополитичкој оријентацији тежити да своје политике приближи прокламованим циљевима и принципима израженим у Глобалној стратегији за спољну и безбедносну политику Европске уније, као што су: принципијелни прагматизам у достизању циљева, одговорност у спољнополитичком деловању, интегрисани приступ конфликтима, одговорно регионално деловање, политика сарадње, повезаност са осталим међународним партнерима, координирана борба против тероризма, сарадња у области сајбер и енергетске безбедности и превенцији конфликта“ (Стратегија 2019:14).

Оваква формулација није у складу са поменутом Глобалном стратегијом за спољну и безбедносну политику, према којој принципи којима се руководи спољна политика јесу: јединство, ангажовање, одговорност и партнерство (Глобална стратегија за СБП, 22), док је принципијелни прагматизам препознат није препознат ни као принцип нити циљ, већ као начин деловања. Даље, када је реч о приоритетима спољне политике ЕУ, у оквиру приоритета „3.1 Безбедност наше Уније“ идентификовани су: безбедност и одбрана, борба против тероризма, високотехнолошка безбедност, енергетска безбедност и стратешке комуникације (Глобална стратегија за СБП, 25-29). Другим речима, Стратегија из 2019. године се у овом делу позива на Глобалну стратегију за спољну и безбедносну политику, а заправо принципе и приоритете из ње не наводи изворно, нити пружа тачну интерпретацију. Потпуно су изостављене стратешке комуникације схваћене у смислу јачања јавне дипломатије и представљања спољне политике ЕУ грађанима. Стратегија из 2019. године је навела превенцију конфликта као један од принципа, док овом питању Глобална стратегија посвећује опсежну пажњу и поставља га као засебно поглавље „Интегрисани приступ конфликтима и кризама“.

Још један битан аспект који је изостављен у Стратегији из 2019. године, а заузима значајно место у Глобалној стратегији јесте повећање отпорности држава, која подразумева повећавање унутрашње отпорности државе посредством реформи која кроз регионалну сарадњу, координацију и сарадњу са ЕУ и државама

¹³⁶ Европска комисија је у марту 2020. године одобрила ревидирану методологију проширења за Западни Балкан. Кључна новина ове методологије политике проширења огледа се у формирању шест кластера који обухватају више поглавља. Кластери или групе преговарачких поглавља подразумевају: 1) основе; 2) унутрашње тржиште, 3) конкурентност и инклузивни раст, 4) зелена агенда и одржива повезаност, 5) ресурси, пољопривреда и кохезија и 6) спољни односи. Видети шире: Саопштење комисије упућено Европском парламенту, Савету, Европском економском и социјалном комитету и комитету региона (2020). Унапређење процеса приступања - кредибилна перспектива ЕУ за Западни Балкан. Брисел. Интернет: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/metodologija_prosirenja-20.pdf. приступ: 01/04/2023

чланицама подстиче отпорност код других. У оквиру реализације овог циља помиње се још учешће војних и цивилних капацитета Србије у мисијама и операцијама УН и ЕУ као значајан елемент спољне политике, а што је већ операционализовано кроз елаборацију националног интереса очувања унутрашње стабилности и безбедности. Самим тим, операционализација овог националног интереса укључила је бројна понављања из претходно операционализованих националних интереса и неусклађеност са Глобалном стратегијом за спољну и безбедносну политику ЕУ.

5.4.4.6. Економски развој и укупни просперитет

Овај национални интерес препознат је и Стратегијом из 2009. године, где је наведено да је економски развој, уз очување животне средине и природних ресурса, представља услов за просперитет грађана и државе и заштиту националних вредности (Стратегија, 2009:6). Другим речима, економска стабилност схваћена је као предуслов за реализацију свих циљева политике националне безбедности. И у Стратегији из 2019. године има истакнуто место и сматра се да остваривањем овог националног интереса долази до „побољшања укупног квалитета живота грађана и извесну перспективу будућим генерацијама“. Економски развој и укупни просперитет Републике Србије и њених грађана остварује се реализацијом следећих циљева:

- побољшање животног стандарда грађана;
- економски напредак;
- унапређење образовања, научни и технолошки развој и
- унапређење економске и енергетске безбедности (Стратегија, 2019:15).

Реализација првог циља, побољшања животног стандарда грађана, обухвата читав низ мера попут отварања радних места, давање подстицаја за мала и средња предузећа, омогућавање приступачнијег и квалитетнијег образовања (логично би било да су ове две мере наведене обрнутим редоследом), пружање подршке за превазилажење сиромаштва и омогућавање достојанственог живота (није прецизирано како) и унапређење путних инфраструктура између села и градова. Такође, у оквиру овог циља препозната је потреба повећања нивоа здравствене заштите (нарочито у домену репродуктивног здравља мајки), затим здравствене заштите жена и подршке за планирање породице, социјалне заштите угрожених категорија становништва, док је планирано да се посебна пажња посвети сузбијању заразних болести. Ове мере су у складу са претходно дефинисаним изазовима, ризицима и претњама и комплементарне су другим дефинисаним националним интересима и циљевима.

Економски напредак означен као други циљ у оквиру националног интереса економског развоја и укупног просперитета и предвиђа читав низ активности са циљем економских реформи. Путем одржавања макроекономске стабилности и побољшањем конкурентности привреде повећаће се број страних и домаћих улагања у привреду, односно економски напредак остварује се путем сарадње са „међународним финансијским институцијама, другим државама, државним кредитним институцијама и повериоцима“ (Стратегија, 2019:15). Такође, наведено је да ће бити извршена ревизија индустријске политике „доношењем нових стратегија

за приоритетне индустријске гране са највећим развојним потенцијалом ради повећања извозне активности индустријског сектора, посебно грана са већом додатом вредношћу“ (Стратегија, 2019:15). Другим речима, од свих привредних грана у Стратегији поменути је само индустрија, док се ни на једном месту експлицитно не помиње развој и улагања у пољопривреду, посебно што се на више места помиње значај развоја села, а као изузетно битан фактор безбедности хране. С друге стране, поменути је значај који се придаје одрживом развоју.

Предвиђен је читав низ мера како би се реализовао циљ унапређење образовања, научног и технолошког развоја, од увођења дуалног образовања, до унапређења образовања и научноистраживачког рада. У оквиру овог циља назначено је да ће се „применити одговарајући модел оспособљавања становништва за одбрану и поступање у ванредним ситуацијама. Подстицањем родољубља у образовању становништва повећаће се напори да се код грађана Републике Србије развија осећај лојалности и опредељености за задовољење безбедносних потреба“ (Стратегија, 2019:15). Већ је раније елабориран значај који има идентификовање родољубља као националне вредности, и функције коју има у друштву. С тим у вези, подстицање родољубља не треба сводити на некакво опредељење да се „задовоље безбедносне потребе“ (притом није јасно шта ова формулација значи, на шта се односи и шта укључује, посебно што је појам потреба блиско повезана са појмом вредности, као што је раније апострофирано), већ на један образовни приступ путем којег се млади уче о историји своје државе како би се створила кохезија која појачава идентитетске везе са прошлошћу, традицијом и културом, гради љубав према држави, али и разумевање својих грађанских дужности и учешћа у њеном функционисању.

Последњи циљ у оквиру овог националног интереса подразумева унапређење економске и енергетске безбедности. Наведено је да ће се „смањити зависност и повећавати отпорност националне економије на глобалне економске поремећаје и непредвидивост светског финансијског система“ (Стратегија, 2019:15). Упоредном анализом овог циља са првим циљем, побољшањем стандарда живота, долази се до контрадикторног закључка да се економски напредак остварује путем сарадње са међународним финансијским и другим кредитним институцијама, док се економска безбедност реализује путем смањивања зависности националне економије од иностраних фактора.

Када је реч о енергетској безбедности фокус ове Стратегије је на „изградњи електроенергетске и инфраструктуре за природни гас, нафту и деривате нафте, бољој диверзификацији извора и праваца снабдевања енергијом и енергентима, формирање обавезних резерви енергената, унапређењем енергетске ефикасности и повећањем капацитета за производњу енергије односно енергената“ (Стратегија, 2019:15). Овакав став уједначен је са ставом прокламованом у Стратегији развоја енергетике Србије¹³⁷, у којој је наведено „поред промоције штедње и рационалног коришћења енергије, као националних вредности и принципа, потребно обезбедити одговарајуће резерве нафте и природног гаса, извршити диверсификацију праваца и извора снабдевања овим енергентима и приступити

¹³⁷ Стратегија развоја енергетике Републике Србије до 2025. године са пројекцијама до 2030. године, "Службени гласник РС", број 101 од 8. децембра 2015.

изградњи нових електроенергетских производних капацитета који ће са знатно већом енергетском ефикасношћу користити конвенционална горива и валоризовати потенцијале обновљивих извора енергије“ (Стратегија развоја енергетике, 2015:4.1). Иако је у Нацрту стратегије из 2019. године постојала формулација „Република Србија залаже за регионалне и глобалне енергетске интеграције, али ће размотрити оправданост досадашње политике према нуклеарној енергији и идентификовати алтернативу, ради смањења енергетске зависности и снижења цене електричне енергије“ (Извештај о спроведеној јавној расправи о нацрту СНБРС“, 2018:6), овај став се није нашао у самој Стратегији из 2019. године¹³⁸. Фокус Стратегије јесте на повећаној употреби алтернативних и обновљивих извора енергије, уз заштиту стратешких резерви необновљивих извора.

Остваривање овог националног интереса одражава стратегијску дилему у којој се налази Србија и која отежава рационално промишљање, али и парадоксалну ситуацију у којој се Србија налази по питању остваривања два национална интереса. Она се отелотворава у ситуацији да је национални интерес очувања суверености, независности и територијалне целovitости и даље посредно угрожавају западноевропске земље, чланице ЕУ, које су у оквиру НАТО агресијена СР Југославију 1999. године, допринеле губитку суверенитета Србије на територији АП КиМ. Наведене државе, које и даље пружају политичку подршку независности тзв. Косова, данас представљају највеће инвеститоре и трговинске партнере Србије. На тај начин директно доприносе остваривању националног интереса економског развоја, а што је од изузетне важности у актуелним условима прогресивне депопулације српског становништва, као последице неповољне економске и социјалне ситуације (Врачар и Станојевић 2019, 303). Русија и Кина се, према броју и

¹³⁸ Став о потенцијалној потреби разматрања и евалуације досадашње политике према нуклеарној енергији нашао је на оштре критике аргументоване ставовима да „ово решење ни на који начин неће допринети безбедности Републике Србије и биће повод за многе реакције и представљање Србије као претње“, односно „уколико Србија жели да избегне да себе учини виђеном као претњом, ни на који начин се у овако важном стратешком документу не сме наћи могући развој нуклеарне енергије. Промена досадашње политике према нуклеарној енергији неће бити прихватљива ни регионално ни глобално, и по том питању не треба имати илузије“ (Извештај о спроведеној јавној расправи о нацрту СНБРС“, 2018:6). У поменутој Стратегији развоја енергетике наведено је да „што се тиче могућности коришћења нуклеарне енергије, за коју је још увек у примени Закон о забрани изградње нуклеарних електрана, пренет на основу сукцесије са СФРЈ, тренутно не постоји регулаторни и административни оквир који би регулисао изградњу и рад нуклеарних електрана. Такође, не постоји ни научни, ни стручни кадар који би пратио изградњу и рад ових постројења, а прекинуто је и школовање кадрова за потребе нуклеарне енергетике. Слична ситуација је у административно-регулаторном и научно-стручном смислу и са третманом високо радиоактивног отпада и истрошеног нуклеарног горива. Такође, треба имати у виду да се ради о енергији на бази увозних горива. Ипак, изградњу нуклеарних електрана као могућност не треба потпуно искључити, с обзиром на еколошка ограничења за постојећу производњу и будуће потребе. Процена је да би 10–15 година од тренутка укидања Закона о забрани изградње нуклеарних електрана, био минималан неопходни период, за превазилажење свих побројаних проблема и недостатака, до почетка евентуалног рада таквог постројења у Републици Србији“ (Стратегија развоја енергетике, 2015:5.1). Назначено је да безбедносној карактеризацији овог питања мора да претходи анализа ресурса, изградња материјалних и људских капацитета, па да је прати безбедносна политика, уместо да буде уведена у Стратегију националне безбедности без да је раније формално назначена и разрађена као економска и енергетска тема (Коментари на нацрте Стратегија националне безбедности и одбране, 2018:17).

вредности инвестиција, налазе се далеко иза западноевропских земаља, не не престављају реалну алтернативу.

5.4.4.7. *Очување животне средине и ресурса Републике Србије*

Очување животне средине, односно здрава животна средина представља националну вредност која је препозната путем обе Стратегије. Стратегија из 2009. године имала је логичнији ток обзира да је препознала очување животне средине као националну вредност, затим очување животне средине и природних ресурса као национални интерес и неконтролисано трошење природних ресурса и угрожавање животне средине као безбедносни изазов, ризик и претњу по ову вредност. Као што је раније назначено, овј безбедносни изазов, розик и претња није се нашао на листи претњи у Стратегији из 2019. године, нити је образложено његово брисање.

Стратегијом из 2019. године дефинисан је национални интерес очување животне средине и ресурса Републике Србије, а што подразумева „одговоран однос према животној средини у погледу квалитета земљишта, подземних и површинских водних ресурса и атмосфере, биодиверзитета, као и према коришћењу природних богатстава и управљању опасним отпадом“, (Стратегија, 2019:7). Очување животне средине и ресурса Републике Србије остварује се реализацијом следећих циљева:

- праћење, процена, планирање и предузимање мера за ублажавање утицаја климатских промена;
- заштита од поплава и пожара;
- унапређење квалитета животне средине;
- ефикасно управљање опасним отпадом и
- унапређење способности и капацитета за управљање ресурсима (Стратегија 2019:16).

Први циљ представља праћење, процена, планирање и предузимање мера за ублажавање утицаја климатских промена кроз унапређење „организационих капацитета и техничко-технолошки система за праћење метеоролошког времена, као и за процену климатских и хидролошких утицаја на територију, биодиверзитет и становништво Републике Србије“, а путем реализације превентивних мера и мера за отклањање последица.

Други циљ јесте заштита од поплава и пожара, што је условљено хидролошким променама и настанком бујичних и других поплава, док се узроци пожара не наводе експлицитно. Како мере превенције ових штетних догађаја писац Стратегије препознао је „изградњу противбујичних објеката, примену превентивних мера за заштиту од пожара, као и мера еколошке заштите територије“ (Стратегија 2019:16). Иако су елементарне непогоде побројане у листи безбедносних изазова, ризика и претњи, стиче се утисак да је овај циљ представљен легитимично тек да се прикаже како је овој активности указана адекватна пажња, него што је приступљено озбиљнијој операционализацији. Вероватно се писац Стратегије превише ослонио на

чињеницу да у Србији постоји опсежан законски оквир¹³⁹ када је реч о овој области, па се из тог разлога није упустио у детаљнију елаборацију овог, последњих година изузето значајног безбедносног питања.

Унапређење квалитета животне средине јесте циљ који се реализује путем „унапређења правних и институционалних механизма“ што би требало да резултује „повећањем квалитета земљишта, водних ресурса, атмосфере и биодиверзитета“, затим „применом норми ЕУ и међународно прихваћених норми у области заштите и унапређења квалитета животне средине“, као „повећањем субвенција за коришћење технологија које штите животну средину“ (Стратегија 2019:16). Другим речима, реч је о циљу који је доста сиромашно операционализован и сведен на мисаони ток дефинисање норми-примена норми, без неке опипљивије елаборације. Овај циљ, али и други циљеви у оквиру овог националног интереса, требало би да се наслоне на Националну стратегију одрживог развоја у којој је читаво пето поглавље посвећено животnoj средини и природним ресурсима и која, као што име наводи, апострофира значај одрживости да је реч о животnoj средини и рационалног коришћења природних ресурса. У предметној стратегији одрживости наведено је да овај циљ укључује „интеграцију и усаглашавање циљева и мера свих секторских политика, хармонизацију националних прописа са законодавством ЕУ и њихову пуну примену“ како би се смањио притисак на природне ресурсе (Национална стратегија одрживог развоја, 2008:V).

Четврти циљ чијом реализацијом се остварује национални интерес очување животне средине и ресурса Републике Србије јесте ефикасно управљање опасним отпадом као посебном врстом отпада који може проузроковати опасност по животну средину и здравље људи. Овај циљ реализује се путем „превентивне и оперативне заштите од техничко-технолошких несрећа, пре свега у постројењима за прераду и производњу материја специјалне намене и објектима за складиштење опасног отпада“, али и путем „разминирања површина на копну и води које су загађене неексплодираним убојним средствима“. Такође, наведено је да ће бити „унапређен систем за потпуно уништење и елиминацију опасног отпада свих врста, а посебно радио-нуклеидног садржаја заосталог из претходног периода, током експлоатације средстава која садрже такве материје“ (Стратегија 2019:16). Овде треба истаћи да овакво одређење поступања са опасним отпадом није исправно, обзиром да није могуће све врсте опасног отпада у потпуности уништити. Другим речима, радиоактивни отпад, као врста опасног отпада, се складишти (трајно или привремено), па је оваква формулација о „елиминацији опасног отпада свих врста“ популистичка и нетачна, а како је управљање опасним отпадом регулисано посебним законима, није ни требало да се нађе у Стратегији из 2019. године.

Последњи, пети циљ односи се на унапређење способности и капацитета за управљање ресурсима, а који подразумева унапређење „правних и институционалних механизма за заштиту од трајног отуђења природних богатстава и добара од општег интереса, као својине Републике Србије, и обезбеђивање одрживе експлоатације, коришћења и старања у складу са законом“ (Стратегија

¹³⁹ Неки од закона који регулишу ову област јесу: Закон о заштити животне средине, Закон о отклањању последица поплава у Србији, Закон о заштити од пожара, Закон о заштити од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама.

2019:16). Дакле, реч је о још једној прилично општој формулацији, а којима је свакако обилувала операционализација овог националног интереса. Заправо, иако је област заштите животне средине регулисана обимном законском регулативом, потпуно је исправно што је она препозната и као национални интерес. Међутим, циљеви путем којих је операционализован овај национални интерес не одговарају светским трендовима у овој области, а који се заснивају на концепту одрживости, интегрисаном спречавању и контроли загађења, јачању еколошке свести путем образовања, промоцији „чистих“ технологија и енергетске ефикасности, сарадњи у области животне средине и др. С тим у вези, дефинисани циљеви представљају само неке од циљева који су морали да се нађу у операционализацији овог националног интереса, елаборирани на један општији али међусобно повезан начин. Узрок овако лоше операционализације овог националног интереса можда се налази у чињеници да у Нацрту стратегије заштите животне средине није била препозната као посебан национални интерес, већ као један од циљева националног интереса економског развоја.

5.4.5. Категоризација националних интереса Републике Србије

У поглављу 4.2 ове дисертације представљене су најзначајније концептуализације националног интереса у истраживању безбедности. Наведени теоретичари уложили су напоре да конципирају различите типологије, најчешће интерпретирајући класификације које је представио Ханс Моргентау. Ове типологије биће коришћене за категоризацију седам националних интереса Републике Србије који су одређени у Стратегији националне безбедности Републике Србије из 2019. године, чиме ће се тестирати њихова аналитичка вредност.

Прва категоризација извршена је према моделу који је поставио Томас Робинсон¹⁴⁰, који је укрштањем три основне категорије извео потенцијалних осам различитих типова националних интереса које једна нација може да има, где један национални интерес описују три категорије (Табела 10).

Табела 10. Примена Робинсонове типологије

¹⁴⁰ Анализа националних интереса једног народа према Томасу Робинсону елаборирана је у поглављу дисертације под називом 4.2.1 *Анализа националног интереса Томаса Робинсона*

		ПРИМАРНИ	СЕКУНДАРНИ
ТРАЈНИ	посебни	економски развој и укупни просперитет	очување постојања и заштита српског народа где год он живи, као и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета
	општи	очување суверености, независности и територијалне целовитости	очување мира и стабилности у региону и свету
		очување унутрашње стабилности и безбедности	
ПРОМЕНЉИВИ	посебни	очување животне средине и ресурса	
	општи		Европске интеграције и чланство у Европској унији

Према овој класификацији сваки национални интерес Србије би могао да се позиционира у матрици начин да буде описан и ближе одређен помоћу три придева. С тим у вези, чак два национална интереса би могла да буду одређена као примарни интереси (укључују заштиту физичког и културног идентитета нације и опстанак од напада изван), трајни (односе се на дуг временски период) и општи (односе се на велико географско подручје, или су применљиви на неколико специфичних области): национални интерес очување суверености, независности и територијалне целовитости, као и очување унутрашње стабилности и безбедности. Као секундарни (интерес који доприноси остваривању примарног интереса), трајни и посебан национални интерес могао би да се препозна национални интерес очување постојања и заштита српског народа где год он живи, као и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета.

Затим као секундарни, трајни и општи интерес могао би да се наведе наведе национални интерес очување мира и стабилности у региону и свету. Европске интеграције и чланство у ЕУ јесте национални интерес који је по својој природи секундарни, јер његово остварење доприноси остваривању примарних националних интереса. Такође, он је општи национални интерес и недоумица се једино јавља у контексту његовог одређења као трајног или променљивог националног интереса. Обзиром да представља спољнополитичко опредељење Србије то би био главни аргумент да се позиционира као трајни национални интерес. Међутим, почевши од

чињенице да у Србији не постоји општи друштвени консензус око уласка у ЕУ, затим чињенице да се услед честих нових условљавања Србије чланство у ЕУ најчешће чини као „мета у покрету“, дешавања око „Брегзита“, овај национални интерес одређен је као привремени, у складу са Робинсоновим схватањем променљивих интереса као интереса чија је функција у вези са „унакрсним токовима личности, јавног мњења, засебних интереса, партијских политика и моралних токова“.

Када је реч о националном интересу економски развој и укупни просперитет, он засигурно представља примарни и трајни интерес Србије. Дилема се јавља приликом избора између категорија општи или посебан интерес, обзиром да Робинсон сферу економије представља као типичан пример општег интереса. Међутим, обзиром да економија представља један од бројних сектора од значаја за националну безбедност, исправније је одредити овај национални интерес као посебан национални интерес.

Национални интерес очување животне средине и ресурса Републике Србије представља примарни, посебан национални интерес Србије. И у овом случају јавља се дилема приликом одређења да ли је он трајан или променљив национални интерес. У први мах делује да је реч о трајном националном интересу, дакле релативно сталном интересу током дужег временског периода. Међутим, обзиром да је безбедносни изазов, ризик и претња неконтролисано трошење природних ресурса и угрожавање животне средине избрисано из Стратегије из 2019. године, стиче се утисак да је и овај национални интерес променљив.

Друга категоризација извршна је према типологији који је изложио Мајкл Роскин¹⁴¹. У својој типологији Роскин је представио параметре националног интереса као и Робинсон, што је и очекивано обзиром да оба теоретичара у својим анализама отпочињу са учењем Моргентхауа, с тим да је у једну матрицу унео врсте националног интереса једне државе, као и оне који се односе на две или више држава. На тај начин препознао је осам врста националних интереса подељених у четири категорије (Табела 11).

Табела 11. Примена Роскинове типологије

¹⁴¹ Приказ типологије националног интереса коју је представио Мајкл Роскин представљена је у поглављу дисертације под називом 4.2.2 *Типологија националног интереса Мајкла Роскина*

ТИПОВИ НАЦИОНАЛНОГ ИНТЕРЕСА		
ЗНАЧАЈ	Витални	Очување суверености, независности и територијалне целовитости Очување унутрашње стабилности и безбедности
	Секундарни	Очување мира и стабилности у региону и свету
ТРАЈАЊЕ	Привремени	Европске интеграције и чланство у ЕУ
	Трајни	Економски развој и укупни просперитет
СПЕЦИФИЧНОСТ	Специфични	Очување животне средине и ресурса РС
	Општи	Очување српског народа и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета
КОМПАТИБИЛНОСТ	Комплементарни	Европске интеграције и чланство у ЕУ
	Конфликтни	Сарадња и војна неутралност

Ова типологија је једноставнија од Робинсонове обзиром да не укршта три параметра, па има пре описну вредност да помогне идентификацији карактеристика националног интереса, него што има аналитичку вредност. Друго, није јасно како би требало да се утврди компатибилност националних интереса са другом државом спрам које би се анализа радила, обзиром да не постоји простор да се унесу параметри те друге државе. С тим у вези, можда је могуће пратити компатибилност различитих националних интереса једне државе, па би у том случају у одељак конфликтни национални интереси могла да се унесу два значајна Стратегије из 2019. године чија супростављеност је предмет бројних расправа: сарадња и војна неутралност.

Представљене две типологије погодне су за почетна изучавања националног интереса који су кодификовани, попут националних интереса Србије који су кодификовани у Стратегији националне безбедности, обзиром да пружају довољно могућности за поређења националних интереса по различитим параметрима. Међутим, ове типологије нису погодне за истраживање других извора података из којих треба да се утврде појаве које су у вези или проистичу из националних интереса, обзиром да не поседују адекватне параметре. Самим тим, ове типологије погодне су за почетна, дескриптивна истраживања националног интереса.

6. КОНСТРУИСАЊЕ НАЦИОНАЛНИХ ИНТЕРЕСА

Стратегијска логика, као својеврсни логичко-методолошки поступак изналажења рационалних решења препознаје пет фаза¹⁴² у поступку долажења до жељених решења, од којих једна од фаза представља одабир и/или развој средстава (ресурса и капацитета). Ова фаза обухвата три компоненте: елементе моћи, актере и инструменте моћи (Heffington, et al. 2019:19). У сладу са указаним значајем социјалног конструктивизма у анализи националних интереса једне државе, у овом делу дисертације пажња ће бити усмерена на два елемента значајна за разумевање конструисања националних интереса: актере који конструишу интересе и инструменте идентификоване за њихово остваривање.

Питање начина на који се конструишу национални интреси и који актери дефинишу националне интересе представља полазну тачку истраживања овог феномена од стране социјалног конструктивизма. Полезећи од става да су тумачења националног интереса у светлу реализма и либерализма превише упрошћена и уска обзиром да поседују тенденцију да перципирају националне интересе као непроменљиве, предлажу редефинисање овог појма у светлу схватања социјалног конструктивизма. Дакле, социјални конструктивизам ставља национални интерес у контекст ширих друштвених односа у којима држава одлучује шта желе не само на основу материјалних потреба, већ и кроз друштвену интеракцију. На тај начин, посматрано у укупности широког друштвеног контекста, могу се идентификовати и анализирати актери који имају улогу у креирању националних интереса једне државе. Такође, социјални конструктивисти су пружили још један квалитет истраживању националног интереса, а то је признавање улоге и значаја који има идентитет у изградњи безбедности. У том контексту, могуће је препознати значај, али и присуство или одсуство изграђености националног идентитета код актера који конструишу националне интересе.

Конструисање националних интереса условљено је и инструментима који су на располагању за њихово остваривање. Разумна и реалистична политика националне безбедности мора да покаже зрелост и рационалност приликом анализе доступности одређених инструмената, односно да изврши правилну калкулацију расположивих средстава, могућих начина њихових коришћења и вероватних ризика и трошкова који би настали при њиховом коришћењу.

6.1. Актери који конструишу националне интересе

Национални интерес представља полигон за сукобљавање различитих појединачних и групних концепција, односно актера који поседују моћ и углед. Политичка моћ увек је припадала одређеним људима и институцијама. Себери указује на могућност отуђења политичке власти, односно њених носилаца, који, иако и сами представљају производ интереса, могу да постану генератори сопствених интереса. С тим у вези, Себери упозорава да национални интерес може да постане „слуга оних истих државних органа којима је друштво поверило бригу о

¹⁴² Анализа стратегијске логике елаборирана је у делу дисертације под називом 5.3.1 *Стратегијска логика*

свом благостању у спољним пословима“ (Seabury, 1963:78). На тај начин, одређени актери могу постати носиоци сопствених интереса и моћи, да постаје готово немогуће разлучити где се завршавају приватни интереси, а где започињу они који су означени као национални интереси. Такође, у процес конструисања националног интереса интереса уплићу се бројни други утицаји и притисци чији су носиоци различите врсте политичких, невладиних, верских, цивилних и других друштвених група, што процес формулисања националног интереса претвара у праву арену њиховог сукобљавања и доводи до субјективизираниог националног интереса (Милетић, 1978:230).

Дистрибуција моћи, интересне сфере и интересне групе представљају веома значајну одредницу националних интереса. Моћ схваћена као способност својеврсног наметања сопствене воље другима, може да има два појавна облика - формални (проистиче из позиције власти) и неформални (потиче односно концентрисана је иван званичних структура власти). Другим речима, наведени видови моћи могу да имају садржај политичке (утицај са позиције официјелног политичког положаја или ван њега), економске (материјално-финансијске) и духовне (идеолошке, религијске, научне, културне) моћи (Мијалковић, Никач, 2012: 285), па у том контексту треба разматрати и актере који креирају националне интересе.

Према схватању Џејмса Ловела, постоје три потенцијална субјекта који могу да креирају националне интересе, односно како он сматра „представе о националном интересу и националном идентитету“. Први потенцијални креатори националних интереса били би „кључни појединци“, односно највиши државни руководиоци, као што су у америчкој историји били Рузвелт, Вилсон, Монро и други. Друга могућност подразумева да су креатори националних интереса сви чланови државне-нације, док трећа могућност, а за коју се Ловел и опредељује, значи да националне интересе креира национално вођство¹⁴³. Национално вођство обухвата креаторе политика (чланове влада држава који имају формалну одговорност да доносе политичке одлуке), невладине креаторе јавног мњења у које спадају новинари, директори великих корпорација, предводници националних и међународних синдиката, религијски лидери и представници, професори и друге академске личности, и друге личности које поседују капацитет да утичу на јавно мњење¹⁴⁴ (Lowell, 1970:153-154).

Хефингтон и други идентификовали су читав низ актера, и то јавних, приватних, домаћих, међународних и других организација који могу да утичу на креирање стратегије и политике националне безбедности и конструисање

¹⁴³ Раније је наведено да је Ловел прихватио дефиницију националног вођства коју је успоставио Џејмс Росенау, и која га одређује као „оне чланове друштва који заузимају заузимаје такве положаје који им омогућавају да преносе, са извесном правилношћу, мишљења о спољно-политичким питањима непознатим лицима“ (Rosenau, 1963: 6).

¹⁴⁴ Милетић указује да Ловел, тиме што истиче да је мишљење јавног мњења релативно безначајно за креирање националног интереса, чини експлицитивним оно што је имплицитно наведено у свим теоријама које објашњавају и формулацију националног интереса везују за узак круг званичника или незваничних доносилаца државних одлука - њихов у суштини недемократски карактер (Милетић, 1978:222).

националних интереса, кроз формално, полуформално или неформално коришћење инструмената моћи (Графикон 11).

Графикон 11. Актери који утичу на стварање стратегија (Heffington, et al. 2019:21)

Најзначајнији актер у одређењу стратегије и политике националне безбедности представљају владине агенције. Друга група актора обухвата актере који делују на међународном нивоу, међу којима су најзначајније међународне владине организације (попут Уједињених нација), међународне финансијске институције (нп. Међународни монетарни фонд), квази-владине организације (делимично државне, али делују са већом независношћу него министарства, попут Института за мир у САД). Партнери се односе на стране владе, њихове агенције и особље. Проксији се односе на невладине стране partnere који својим деловањем директно или индиректно спроводе стратегију једне државе. Трећа група актера потичу/делују унутар матичне државе и обухватају: медије, бизнис (схваћен као сви облици приватних или државних/контролисаних комерцијалних предузећа), цивилно друштво (укључујући добротворне организације, синдикате, приватне организације, политичке странке, верске групе, некомерцијалне фирме и грађанске групе. Грађанске групе могу бити сличне невладиним организацијама, које укључују непрофитне, добровољне групе грађана организоване на локалном, националном или међународном нивоу. Овлашћени појединци су особе са индивидуалном моћи независно од било какве институционалне припадности (попут познатих личности, бивших председника, филантропа и сл.) (Heffington, et al. 2019: 21).

Дакле, у конструисању националних интереса сваке државе учествује већи број актера где нити један нема апсолутни утицај на одабир одређеног националног интереса, нити средства за његову реализацију. У складу са потенцијалима моћи којима држава располаже, увећава се или умањује утицај спољних фактора на могућност остваривања националних интереса. Такође, конструисање националних

интереса у многоме зависи од парцијалних интереса актера укључених у овај процес, независно од експертисе којој располажу. У складу са политичком традицијом која постоји у Србији и српским националним идентитетом, али и услед преплитања интереса великих сила на овом простору, могуће је идентификовати више актера који имају утицај, иако не подједнак, на конструисање националних интереса. Овај утицај на креирање националних интереса условно можемо поделити на директан и индиректан утицај. Директан утицај имају доносиоци политичких одлука и владине агенције који путем законске процедуре кодификују националне интересе, док остали актери (попут научне заједнице, цивилног друштва, међународних корпорација и међународне организације), иако у поступку јавне расправе могу да изнесу своје ставове, ипак имају значајан индиректан утицај путем лобирања, притисака и других видова утицаја.

6.1.1. Актери са директним утицајем

Национални интереси представљају политичку артикулацију националних вредности. Као такви, конструису се и остварују путем институционалног деловања државе као политичке категорије. Самим тим, они су одраз политичке воље актера који имају формалну моћ помоћу које врше друштвену регулацију и брину о безбедности самог друштва. Најзначајнији актер који учествује у креирању националних интереса Републике Србије јесу доносиоци политичких одлука, односно политички лидери и владине агенције. Доносиоци политичких одлука и политички лидери јесу изабрани званичници којима је дато поверење и који имају одговорност да рационално дефинишу, артикулишу и промовишу националне интересе у унутрашњој и међународној политици и обликују политике које промовишу ове интересе. Владине агенције представљају све оне институције које имају кључну улогу у дефинисању и заштити националних интереса, чији представници на основу своје експертисе анализирају стратешко окружење, безбедносне претње и моделе одговора на њих, како би пружили адекватне анализе и информације доносиоцима политичких одлука. Такође, владине агенције у оквиру система националне безбедности континуирано раде спровођењу политика које промовишу националну безбедност и националне интересе.

Како су национални интереси Србије кодификовани у Стратегији националне безбедности, анализом процеса доношења ове Стратегије могуће је идентификовати све формалне актере који учествују у креирању националних интереса. Основ за усвајање Стратегије националне безбедности Републике Србије проистиче из Устава Републике Србије¹⁴⁵ и Закона о одбрани¹⁴⁶. Закон о одбрани прописује да у делокруг послова Министарства одбрана, између осталог, спада и израда нацрта Стратегије националне безбедности Републике Србије, Стратегије одбране Републике Србије и Дугорочног плана развоја система одбране Републике Србије и усвајање документа за њихову разраду (Закон о одбрани, 2007: чл. 12, став

¹⁴⁵ Члан 97. став 1. тач. 1. и 4. Устава Републике Србије

¹⁴⁶ Члан 9. став 2. тачка 2) Закона о одбрани („Службени гласник РС“, бр. 116/07, 88/09, 88/09 - др. закон, 104/09 - др. закон и 10/15).

2). С тим у вези, Министарство одбране предлаже Нацрт Стратегије националне безбедности, чему мора да претходи формирање радног тела за израду Нацрта¹⁴⁷.

Радно тело за израду Нацрта Стратегије представљала је Посебна радна група формирана новембра 2016. године и чинили су је „представника Министарства одбране и представници Генералног секретаријата председника Републике, представници других надлежних министарстава, Безбедносно-информативне агенције и Канцеларије за европске интеграције“ (Образложење Нацрта Стратегије националне безбедности, 2018). У Образложењу Нацрта Стратегије наведено је да је разлог за доношење нове Стратегије националне безбедности представљају „промене у стратегијском окружењу Републике Србије, а уважавајући чињеницу да Србија мора да прати промене у окружењу и да прилагођава своју безбедносну политику тим променама, како би на најбољи начин штитила своје националне интересе, Министарство одбране је у складу са експозеом председника Владе и програмом рада Владе, а на основу надлежности утврђених законом, израдило нацрт Стратегије националне безбедности Републике Србије“ (Образложење Нацрта Стратегије националне безбедности, 2018). Заправо, на основу процене стратегијског окружења и експозеа мандатара идентификована је потреба израде нове Стратегије, док су чланови Посебне радне групе представљали актере који су иницијално одредили националне интересе Србије.

Нацрт Стратегије националне безбедности израђен је 2017. године и предвиђао је краћу листу националних вредности¹⁴⁸ шест националних интереса другачије формулације од оне која се нашла у усвојеној Стратегији из 2019. године. Наиме, као национални интереси идентификовани су:

1. очување суверености, независности и територијалне целовитости;
2. очување унутрашње стабилности и безбедности;
3. очување српског народа, националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета;
4. очување мира и стабилности у региону и свету;
5. европске интеграције и чланство у Европској унији и
6. економски развој и укупни просперитет (Нацрт Стратегије, 2017).

¹⁴⁷ Стојковић и други скрећу пажњу да је неопходно пре отпочињања рада на изради стратегијских докумената утврдити основна полазишта на којима ће се заснивати даљи рад. У складу са карактером, природом и значајем стратегијских докумената, као и чињеницу да их за усвајање Народној скупштини предлаже Влада, уз претходну сагласност председника, потребно је да полазишта, према Закону о основама уређења служби безбедности Републике Србије из 2012. године, утврди Савет за националну безбедност. Тако ће бити обезбеђено да процес израде стратегијског документа буде адекватно усмерен од самог почетка израде, а чланови Савета укључени у процес и упознати са полазним ставовима на којима се заснива израда докумената. Имајући у виду да је на основу Закона о одбрани Министарство одбране носилац израде стратегијских докумената, полазишта може да утврди и министар одбране, али је у том случају важно да су председник Републике, председник Владе и други надлежни државни руководиоци упознати и сагласни са њима. У супротном, може се довести у питање читав рад на документима уколико се у завршној фази рада на њима доведу у питање основе на којима је базирана израда (Стојковић и други, 2018:175).

¹⁴⁸ Са листе националних вредности у Нацрту Стратегије из 2017. године били су изоставени једнакост и равноправност грађана, толеранција, транспарентност и солидарност (Нацрт Стратегије, 2017)

Разлика између Нацрта из 2017. године и усвојене Стратегије из 2019. године по питању националних интереса огледа се у следећем: 1) у Нацрту Стратегије из 2017. године наведен је национални интерес очување српског народа, националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета, док се у Стратегији из 2019. године овај национални интерес назива очување постојања и заштита српског народа где год он живи, као и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета. Промењен је само назив националног интереса, док су циљеви чијом реализацијом се остварује овај национални интерес остали идентични. На тај начин извршена је семантичка промена у називу националног интереса како би његов смисао јасније укључио заштиту српског народа који не живи у Србији. 2) У Стратегији из 2019. године придодат је национални интерес очување животне средине и ресурса Републике Србије и потом је извршена његова операционализација на пет циљева. У Нацрту Стратегије из 2017. године у оквиру националног интереса економског развоја и укупног просперитета препознат је циљ заштита природних богатстава и добара од општег интереса и очување здраве животне средине (Нацрт Стратегије, 2017). Другим речима овај предложени циљ је уз мању семантичку измену подигнут на ниво националног интереса Србије, а потом даље операционализован на циљеве.

Након израде Нацрта Стратегије, Министарство одбране упутило је предлог Нацрта Стратегије Влади Републике Србије. Према Пословнику Владе¹⁴⁹ (чл. 41, став 3), Одбор за правни систем и државне органе Владе одредио је да Министарство одбране спроводи расправу о Нацрту Стратегије, те да се јавна расправа спроводи у периоду од 20. априла до 15. маја 2018. године и да ће по окончању јавне расправе Министарство одбране анализирати све примедбе, предлоге и сугестије учесника у јавној расправи и на основу тога сачинити Извештај о јавној расправи (Закључак одбора за правни систем и државне органе, 2018).

Јавна расправа о Нацрту Стратегије реализована је у периоду од 20. априла до 15. маја 2018. године, а текст Нацрта Стратегије постављен је на интернет презентацији Министарства одбране и порталу е-управе. Програмом јавне расправе о Нацрту Стратегије националне безбедности Републике Србије одређено је да се примедбе, предлози и сугестије достављају Министарству одбране, путем електронске поште или регуларне поште. Рок за достављање примедби, предлога и сугестија у писаном или електронском облику био је 26 дана од дана објављивања јавног позива. Учесници у јавној расправи били су представници државних органа, стручна јавност, као други заинтересовани субјекти (Извештај о спроведеној јавној расправи о Нацрту Стратегије, 2018).

У уводном делу Извештаја о спроведеној јавној расправи дати су подаци о одржаним јавним расправама, начину упућивања примедби и сугестија и њиховом садржају¹⁵⁰. „У Министарству одбране сагледани су и размотрени достављени

¹⁴⁹ Пословник Владе, „Сл. гласник РС“, бр. 61/2006 – пречишћен текст, 69/2008, 88/2009, 33/2010, 69/2010, 20/2011, 37/2011, 30/2013, 76/2014 и 8/2019 – др. уредба)

¹⁵⁰ „Текст Нацрта Стратегије представљен је на округлим столовима који су одржани. 8. маја 2018. године у Дому Војске Србије у Новом Саду, 10. маја 2018. године у Дому Војске Србије у Нишу и 15. маја 2018. године у Дому Војске Србије у Београду. Предлози, сугестије и примедбе на текст Нацрта стратегије достављени су путем поште и електронским путем, а односили су се углавном на

предлози, сугестије и примедбе на нацрт Стратегије националне безбедности Републике Србије у току јавне расправе, као и усмене примедбе и сугестије изнете на округлим столовима. Примедбе које су прихваћене су унете у текст нацрта Стратегије националне безбедности Републике Србије“ (Извештај о спроведеној јавној расправи о Нацрту Стратегије, 2018). Другим речима, у Извештају о спроведеној јавној расправи о Нацрту Стратегије побројани су предлози и сугестије које су делимично прихваћене или нису прихваћене, уз образложење. Сугестије које су прихваћене међане су у Стратегији, али како о томе није могуће пронаћи извештај, у овој анализи није утврђено који актер је иницирао семантичку измену назива националног интереса очување постојања и заштита српског народа где год он живи, као и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета, као и увођење седмог националног интереса, очување животне средине и ресурса Републике Србије.

Према Закону о одбрани (чл. 12, став 2) Влада предлаже Народној скупштини усвајање Стратегије националне безбедности. Предлог Стратегије нашао се на 136. седници Одбора за уставна питања и законодавство¹⁵¹, на којој је установљено да је Предлог Стратегије националне безбедности у складу са Уставом и правним системом Републике Србије. Предлог Стратегије нашао се на 35. седници Одбора за одбрану и унутрашње послове¹⁵² где је вођен заједнички претрес о предлозима Стратегије националне безбедности и Стратегије одбране. Након краће расправе једногласно је усвојен предлог Стратегије националне безбедности¹⁵³.

На основу Закона о одбрани¹⁵⁴ и Закона о Народној скупштини¹⁵⁵ Предлог Стратегије националне безбедности упућен је на скупштинску расправу. Током скупштинске расправе, а у контексту националних интереса, чуо се само један

структуру садржаја документа, стратегијско окружење, изазове, ризике и претње безбедности, поједине дефиниције, надлежности државних органа у области националне безбедности, надзор и контролу, националне вредности и интересе и структуру система националне безбедности (Извештај о спроведеној јавној расправи о Нацрту Стратегије, 2018).

¹⁵¹ 136. седници Одбора за уставна питања и законодавство одржана је 18. децембра 2019. године, Интернет: http://www.parlament.gov.rs/136_sednica_Odbora_za_ustavna_pitanja_i_zakonodavstvo_38323.941.html, приступ: 8/04/2023.

¹⁵² 35. седница Обора за одбрану и унутрашња питања одржана је 23. децембра 2019. године Интернет: http://www.parlament.rs/35_sednica_Odbora_za_odbranu_i_unutra%C5%A1nje_poslove.38347.941.html, приступ: 8/04/2023.

¹⁵³ На интернет презентацији Народне скупштине (http://www.parlament.rs/35_sednica_Odbora_za_odbranu_i_unutra%C5%A1nje_poslove.38347.941.html, приступ: 8/04/2023) доступан је снимак ове седнице. Анализом видео снимка уочава се да је расправа о овим питањима трајала је 16 мин и 30 сек (на снимку од 2 мин 50 сек до 19 мин 20 сек). Током расправе један учесник је изнео запажања да Стратегија националне безбедности нема проактивни приступ, већ само дефинише ствари какве оне јесу, без нуђења предлога како да се унапреди систем националне безбедности. Такође указао је на значај „општег расположења грађана и становништва“ (14 мин 35 сек снимка), те како није довољно размотрена „претећа опасност од могућих друштвених сукоба у самој земљи“ (14 мин 55 сек снимка). Представник министарства одбране у реплици изнео је да ће сва детаљна питања бити предмет предстојећих Акционих планова.

¹⁵⁴ Члан 9. став 2. тачка 2 Закона о одбрани „Службени гласник РС”, бр. 116/07, 88/09, 88/09 – др. закон, 104/09 – др. закон, 10/15 и 36/18.

¹⁵⁵ Члан 8. став 1. Закона о Народној скупштини, „Службени гласник РС”, број 9/10.

дисонантан глас¹⁵⁶ и тражено је једно појашњење¹⁵⁷. У свим осталим обраћањима изнето је слагање са начином на који су дефинисани национални интереси. С тим у вези, Народна скупштина Републике Србије на Десетој седници Другог редовног заседања у 2019. години, одржаној 27. децембра 2019. године, донела је Стратегију националне безбедности Републике Србије. Тиме су интереси прокламовани Стратегијом националне безбедности, као израз политичке воље, кодификовани као национални интереси Републике Србије.

Анализом процеса доношења Стратегије из 2019. године закључује се да је политичко-стручно тело (Посебна радна група) креирала шест националних интереса Републике Србије. Из Образложења Стратегије не може се добити више информација о саставу овог радног тела, броју чланова и њиховим стручним квалификацијама, осим опште формулације да је реч о представницима „Министарства одбране, Генералног секретаријата председника Републике, других надлежних министарстава, Безбедносно-информативне агенције и Канцеларије за европске интеграције“. Није познато ни која друга надлежна министарства су била укључена¹⁵⁸, односно стручне квалификације учесника.

Уочава се да је Закључак одбора за правни систем и државне органе о Програму јавне расправе донет 18. априла 2018. којим се одређује датум спровођења јавне расправе од 20. априла 2018. до 15. маја 2018. године, да је рок за достављање предлога, примедби, сугестија отпочео након два дана и заинтересована јавност имала је на располагању свега 26 дана. У Извештају о спроведеној јавној расправи наведене су и образложене примедбе и сугестије које нису прихваћене, али без јасних и транспарентних правила и процедура на који начин се одлучује који ће од

¹⁵⁶ Божидар Делић, члан Посланичке групе Српске радикалне странке изјавио је „Национални интереси. Они су написани и ми ту немамо примедбе, осим на овај један – европске интеграције и чланство у ЕУ. Против тога смо и увек ћемо против тога бити. Сматрамо да тамо никада нећемо ући, али никада нисмо рекли да се не преговара са земљама ЕУ, да се не тргује са земљама ЕУ и да у свему што Србија ради, ради да задовољи своје интересе“. Интернет: Отворени парламент. *Десета седница другог редовног заседања, 1. дан, 24.12.2019.* <https://otvoreniparlament.rs/transkript/7755?page=13>, датум приступа 09/04/2023

¹⁵⁷ Јахја Фехратовић (Народни посланик који није члан посланичких група, Странка правде и помирења изјавио је: „Овде је интересантно и добро је, тј. за похвалу је очување, постојање и заштита српског народа где год он живи, као и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета, услови опстанка Републике Србије. Е сада, овде се говори и о дијаспори у стратегији. Да ли је то можда несретна формулација, па се говори само о заштити интереса грађана Србије српске националности у дијаспори, јер се тако из читања стиче дојам, или је опћенито заштита интереса свих грађана Републике Србије у дијаспори? Јер, ако имамо скоро 25% несрба у овој држави, велике су заиста дијаспоре свих мањинских народа, онда би добро било, јер овде није јасно то прецизирано, да се односи и на заштиту интереса свих грађана Републике Србије без обзира на националну и верску припадност, ма где се они налазили у свету. Верујем да је замислио била та, али је можда несретна формулација“. Интернет: *Отворени парламент. Десета седница другог редовног заседања, 1. дан, 24.12.2019.* <https://otvoreniparlament.rs/transkript/7755?page=18> датум приступа 09/04/2023.

¹⁵⁸ На веб сајту Министарства одбране у делу „Документа“ јавна расправа у погледу доношења Стратегије националне безбедности садржана су свега четири документа:

1. Закључак Владе и Програм јавне расправе о Нацрту Стратегије националне безбедности РС;
2. Нацрт Стратегије националне безбедности РС;
3. Образложење Нацрта Стратегије националне безбедности РС;
4. Извештај о спроведеној јавној расправи о Нацрту Стратегије националне безбедности РС. Видети шире: Јавна расправа. Министарство одбране. Интернет: <https://www.mod.gov.rs/cir/5289/javna-rasprava-5289>. датум приступа: 9/04/2023

предлога, сугестије или примедбе бити прихваћен или не. Обзиром да не постоји податак у Извештају о прихваћеним предлозима, није познато широј јавности који је актер предложио издвајање заштите животне средине и ресурса као засебног интереса, нити аргументација која је пратила овај предлог. Такође, у Закључку одбора за правни систем и државне органе наведено је да ће Министарство одбране одлучивати о примедбама, што је потврђено у Извештају о спроведеној јавној расправи, али без информација које тело Министарства одбране и у којем саставу је одлучивало о примедбама.

Анализом снимка 35. седнице Одбора за одбрану и унутрашње послове уочава се да је изостала озбиљнија расправа по питању Стратегије, док национални интереси као такви нису били ни поменути. С друге стране, када је реч о скупштинској расправи у контексту националних интереса, на основу два излагања уочава се да не постоји општи друштвени консензус по питању националног интереса европских интеграција и чланства у Европској унији. Чињеница да не постоји сагласност по питању српског националног идентитета и подељеност српског друштва у многоме је утицала на непостојање општег друштвеног консензуса по питању европских интеграција, уз бројне друге факторе. Када је у питању националног интереса очување постојања и заштита српског народа где год он живи, као и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета, постојала нејасноћа да ли овај национални интерес укључује укључује очување националних интереса грађана Србије српске националности у дијаспори или очување националних интереса свих грађана Републике Србије у дијаспори. Формулација овог националног интереса, као што је већ апострофирано у дисертацији, прилично је робусна и компликована, чиме уноси нејасноће по питању свог смисла.

Иако национални интереси представљају политичку артикулацију националних вредности, а деловање на њиховом остваривању осликава политичку категорију, они морају бити издигнути изнад партијских политика и зоне утицаја различитих интересних група. Колико је тај процес диверзификације националних интереса од партијских политика изводљив, могуће је пратити путем анализе Програма Влада изнетих у експозеима мандатара и њиховим поређењем са Стратегијом националне безбедности у којој су они кодификовани.

6.1.1.1. Анализа експозеа председника Влада Републике Србије

Употребу Нектерлајнове матрице за квалитативну анализу експозеа мандатара владе Републике Србије у периоду од 2007. до 2017. године уз адекватну аргументацију сусрећемо у раду код Димитријевића и Липовца¹⁵⁹. Уважавајући све изнете аргументе ових аутора, чији радови¹⁶⁰ су у многоме мотивисали ауторку на истраживање, у овој дисертацији врши се поновно истраживање путем квалитативне

¹⁵⁹ Овом раду посвећена је опсежна пажња у делу дисертације под називом 4.2.5.1 *Адаптација Нектерлајнове матрице*

¹⁶⁰ Видети шире: Димитријевић, Р. И., Липовац, М. (2017). Национални интереси Републике Србије: анализа експозеа мандатара Владе од 2007. до 2017. године. *Српска политичка мисао*, 57 (3), стр. 71-97; Липовац, М., Димитријевић, Р. И. (2015). Национални интерес као аналитички концепт: могућности за анализу националног интереса Србије. *Српска политичка мисао*, 50 (4), стр. 87-108.

анализе експозеа Председника Владе Републике Србије, али у дужем периоду, дакле од 2007-2020 године. Разлика између ова два истраживања огледа се у начину адаптације Нектерлајнове матрице. Наиме, Димитријевић и Липовац су модификовали параметар „интереси светског поретка“ у „регионалне интересе“, уз аргументацију да мале државе не поседују глобални домашај моћи, па у најбољем случају могу утицати на односе у региону и могу да буду погођене регионалним проблемима. Овај аргумент није уважен из разлога што сарадња са свим актерима света представља инструмент за остваривање националних интереса Србије. Такође, покушаји да се изврши утицај на (ре)конструисање националних интереса Србије е потичу искључиво из региона. Из тог разлога у овом раду остаје непромењен параметар који је установио Нектерлајн, односно „интереси светског поретка“.

Такође, поменути аутори користили су параметар „идеолошки интереси“ из матрице конципиране у раду из 1976. године. Како Нектерлајн, почевши од 1983. године уместо овог термина користи термин промоција вредности, тај термин је коришћен у матрици. На крају, а што је и највећи допринос ове анализе, инкорпориран је још један параметар, „унутрашња стабилност“, како би матрица била применљива на сферу унутрашње политике.

1) Експозе председника Владе Војислава Коштунице

Експозе мандатара владе Војислава Коштунице од 15. маја 2007 године његов је други експозе (први експозе предочен је 2. марта 2004. године) и представља први експозе мандатара Владе након што је Србија постала самостална држава 2006. године. У том моменту Србија још није имала усвојену Стратегију националне безбедности, а тиме ни кодификоване националне интересе. У експозеу Коштуница је истакао опредељеност да „странке које образују Владу одлучиле су да интерес државе, нације и грађана ставе изнад међусобних партијских разлика и страначких интереса“. С тим у вези, Коштуница је, истичући да „унутрашња стабилност представља кључни услов да Србија снажним кораца иде напред, изнео да је формулисано „пет кључних програмских принципа Владине политике: ти принципи се односе на питања Косова и Метохије, европских интеграција, сарадње са Трибуналом у Хагу, социјалне и економске политике и борбе против криминала и корупције“¹⁶¹ (Табела 12).

Табела 12: Анализа експозеа председника Владе Војислава Коштунице

Национални интереси	Егзистенцијални	Витални	Важни	Маргинални
ИНТЕРЕСИ УНУТРАШЊЕ СТАБИЛНОСТИ	/	борба против организованог криминала и	/	/

¹⁶¹ Видети шире: *Сагласност око пет кључних програмских принципа политике нове Владе Србије, 15. мај 2007.* Влада Републике Србије, Интернет: <https://www.srbija.gov.rs/vest/67095/saglasnost-ok-pet-kljucnih-programskih-principa-politike-nove-vlade-srbije.php>, датум приступа: 20/04/2023

	корупције			
ОДБРАМБЕНИ ИНТЕРЕСИ	питање Косова и Метохије	/	/	/
ЕКОНОМСКИ ИНТЕРЕСИ	/	наставак процеса стабилизације и придруживања ЕУ	смањење сиромаштва, повећање запослености и животног стандарда грађана	/
ИНТЕРЕСИ СВЕТСКОГ ПОРЕТКА	/	/	сарадња са Трибуналом у Хагу	/
ПРОМОЦИЈА ВРЕДНОСТИ	/	/	/	/

Коштуница је у експозеу истакао да је „првенствени“ интерес Србије „очување територијалног интегритета и самостално смањивање сопствених безбедносних ризика“. У контексту система безбедности, назначена је важност доношења Стратегије националне безбедности, стратегије одбране и стратегијског прегледа одбране као и да „примена стратегије подразумева и значајну нормативну активност, тако да ће Влада одмах приступити доношењу акона о одбрани, закона о Војсци Србије, закона о службама безбедности, закона о заштити поверљивих информација и закона о демократској и цивилној контроли Војске“ (Сагласност око пет кључних програмских принципа политике нове Владе Србије, 2007).

2) Први експозе председника Владе Мирка Цветковића

Програм Владе мандатар Цветковић предочио је 7. јула 2008. године у свом првом експозеу, указујући да постоји шест кључних елемената програма: опредељење за европску будућност Србије, неприхватање независности АП Косова и Метохије, неопходност јачања економије, јачање социјалне одговорности Владе, поштовање борбе против криминала и корупције и поштовање међународног права¹⁶² (Табела 13).

Табела 13: Анализа првог експозеа председника Владе Мирка Цветковића

¹⁶² Експозе мандатара за састав Владе Републике Србије Мирка Цветковића. 7. јул 2008. године. Влада Републике Србије., Интернет: <https://www.srbija.gov.rs/tekst/149349/ekspoze-mandatara-za-sastav-vlade-republike-srbije-mirka-cvetkovica.php>. датум приступа: 20/04/2023

Национални интереси	Егзистенцијални	Витални	Важни	Маргинални
ИНТЕРЕСИ УНУТРАШЊЕ СТАБИЛНОСТИ	/	поштрвање борбе против криминала и корупције; јачање социјалне одговорности Владе	/	/
ОДБРАМБЕНИ ИНТЕРЕСИ	неприхватање независности АП Косова и Метохије	/	/	/
ЕКОНОМСКИ ИНТЕРЕСИ	/	одређење за европску будућност Србије	раст привредних активности, повећање запослености, и стандарда грађана и равномернији регионални развој	/
ИНТЕРЕСИ СВЕТског ПОРЕТКА	/	/	поштовање међународног права	/
ПРОМОЦИЈА ВРЕДНОСТИ	/	/	/	/

Председник Владе Цветковић изнео је експозе недуго након незаконитог самопроглашења тзв. државе Косово, па није зачуђујуће што је велика пажња посвећена овом питању и појашњењу „дипломатске борбе за очување Косова и Метохије у саставу Србије, активности за опстанак српског народа на Косову и Метохији и за побољшање његовог економског и социјалног положаја“. Изнета су одређена одређења која су значајна за разумевање националних интереса. Пре свега изнето је да ће „Влада Србије настојати да унапреди односе са САД, са циљем да највећа светска сила при решавању спорова на подручју Балкана у већој мери

уважава интересе Србије и српског народа“. Заправо, уочен је значај сарадње са великим силама у контексту промоције и очувања националних интереса, као и развијању економских и политичких односа са осталим земљама света, а нарочито са Кином, Индијом, као и са земљама медитеранског басена и несврстаним земљама. Такође, један од приоритета нове Владе је „продубљивање и проширивање економских и политичких односа Србије са Руском Федерацијом“, што се посебно односи на сферу енергетике, али и укључивање руских инвестиција у инфраструктуру. Уочена је потреба убрзавања процеса усвајања Стратегије националне безбедности, Стратегије одбране, Дугорочног плана развоја система одбране, Стратегијског прегледа одбране и других закона којима би се комплетирао институционални оквир. Заправо у том моменту усвојен је Закон о одбрани пре усвајања стратешких докумената из којих је трбало да проистакне. Поред реформе одбране истакнут је приоритет „пуног учешћа Републике Србије у програмима Партнерства за мир и демократска контрола војске и осталих снага одбране“ (Експозе мандатара за састав Владе Републике Србије Мирка Цветковића, 2008). Заправо, читав експозе прожет је тежњом ка сарадњи са различитим институцијама и државама у сврху очувања безбедности и унутрашње стабилности, са посебним акцентом на развој економије.

3) Други експозе председника Владе Мирка Цветковића

У другом експозеу из марта 2011. године председник Владе Мирко Цветковић навео је да су приоритети Владе Србије остали непромењени и то: пуна посвећеност што бржем уласку Србије у Европску унију, очување Косова и Метохије у саставу Републике Србије, развој привреде Србије и побољшање животног стандарда њених грађана, развој социјално одговорне државе и солидарног друштва, бескомпромисна борба против криминала и корупције и пуна сарадња са Хашким трибуналом¹⁶³ (Табела 14).

Табела 14: Анализа другог експозеа председника Владе Мирка Цветковића

Национални интереси	Егзистенцијални	Витални	Важни	Маргинални
ИНТЕРЕСИ УНУТРАШЊЕ СТАБИЛНОСТИ	/	/	поштривање борбе против криминала и корупције; социјална одговорност Владе	/

¹⁶³ Експозе председника Владе Републике Србије Мирка Цветковића, 14. март 2011. Влада Републике Србије. Интернет: <https://www.srbija.gov.rs/tekst/173881/ekspoze-predsednika-vlade-republike-srbije-mirka-cvetkovica.php> дтум приступа, 20/04/2023

ОДБРАМБЕНИ ИНТЕРЕСИ	очување Косова и Метохије у саставу Србије	/	/	/
ЕКОНОМСКИ ИНТЕРЕСИ	посвећеност што бржем уласку Србије у ЕУ	развој привреде и побољшање животног стандарда грађана	/	/
ИНТЕРЕСИ СВЕТСКОГ ПОРЕТКА	/	/	пуна сарадња са Хашким трибуналом	/
ПРОМОЦИЈА ВРЕДНОСТИ	/	/	/	/

Тежиште експозеа мандатара Цветковића био је на ЕУ и реализованим реформама, а све са циљем добијања статуса кандидата за пуноправно чланство у ЕУ, што је означено као питање од „суштинског интереса“. Указан је значај регионалне сарадње, као „основне претпоставке за стабилност и дугорочни просперитет у нашем делу Европе“, као и сарадње са ЕУ, САД, Русијом и Кином. По питању ситуације на КиМ, посебно је наглашен значај дипломатије, а већи део експозеа био је посвећен консолидацији економије након светске економске кризе (Експозе председника Владе Републике Србије Мирка Цветковића, 2011).

4) Први експозе председника Владе Ивице Дачића

Експозе мандатара Владе Ивице Дачића из 2012. године у својој форми другачије је конципиран од експозеа предходних мандатара, обзиром да нису експлицитно издвојени циљеви Владе, односно елементи програма. Као оквир за рад, изнео је „списак задатака, циљева и обавеза будуће Владе“¹⁶⁴ (Табела 15).

Табела 15: Анализа првог експозеа председника Владе Ивице Дачића

¹⁶⁴ Експозе Ивице Дачића, мандатара за састав Владе Републике Србије, 26. јул 2012. године. Влада Републике Србије. Интернет: <https://www.srbija.gov.rs/tekst/195230/ekspoze-ivice-dacica-mandatara-za-sastav-vlade-republike-srbije.php>, датум приступа 20/04/2023

<i>Национални интереси</i>	Егзистенцијални	Витални	Важни	Маргинални
ИНТЕРЕСИ УНУТРАШЊЕ СТАБИЛНОСТИ	демографско питање; тешка економска и социјална ситуација	борба против криминала; унапређење школства и здравства	/	/
ОДБРАМБЕНИ ИНТЕРЕСИ	/	решавање питања КиМ	/	/
ЕКОНОМСКИ ИНТЕРЕСИ	/	европска будућност Србије	/	/
ИНТЕРЕСИ СВЕТског ПОРЕТКА	/	регионална сарадња	/	/
ПРОМОЦИЈА ВРЕДНОСТИ	/	/	/	/

Као „највећи и најтежи проблем са којим се Србија суочава“ Дачић је издвојио „демографско питање, заустављање биолошког пада и изумирање нације и стварање услова за пораст животне снаге народа“. Паралелно са тиме, Дачић је као још један од „најтежих и највећих проблема“ издвојио „тешку економску и социјалну ситуацију“. Заправо, сви „остали кључни циљеви ове Владе, као што су европска будућност Србије, решавање питања Косова, регионална сарадња, борба против криминала и корупције, школство, здравство и други, зависе од тога да ли смо способни да обезбедимо економски опстанак наше земље“. Када је реч о спољној политици, наведено је да „Србија мора да води своју спољну политику на реалистичким и прагматичним претпоставкама“. С тим у вези, Србија ће „сарађивати са свим земљама света у интересу Србије, односно, са свим европским државама, Америком, Русијом, Кином и свим другим факторима који обликују међународну политику, на бази очувања националног идентитета и достојанства“ (Експозе Ивице Дачића, мандатара за састав Владе Републике Србије, 2012).

5) Други експозе председника Владе Ивице Дачића

Ивица Дачић јесте мандатар који је у свом другом експозеу из 2013. године по први пут поменуо државне и националне интересе и то да су они „доведени у питање“ услед „распада бивше заједничке државе, ратова, насилне сецесије дела

наше територије, двоструких стандарда међународне заједнице, економског осиромашења и губљења сваке перспективе“. Дачић је истакао да је Србија успела да у „изузетно тешким међународним околностима, без готово иједног савезника на западу, направи вероватно и најкрупније кораке напред“¹⁶⁵ (Табела 16).

Табела 16: Анализа другог експозеа председника Владе Ивице Дачића

<i>Национални интереси</i>	Егзистенцијални	Витални	Важни	Маргинални
ИНТЕРЕСИ УНУТРАШЊЕ СТАБИЛНОСТИ	тешка економска и социјална ситуација	борба против криминала и корупције	/	/
ОДБРАМБЕНИ ИНТЕРЕСИ	праведно решење косовског питања	/	/	/
ЕКОНОМСКИ ИНТЕРЕСИ	чланство у ЕУ	/	/	/
ИНТЕРЕСИ СВЕТСКОГ ПОРЕТКА	/	/	/	/
ПРОМОЦИЈА ВРЕДНОСТИ	/	/	/	/

Као најзначајније резултате једногодишњег рада Владе, истакнут је „почетак преговора са Приштином“, чиме се отвара „ново поглавље за припаднике нашег народа на Косову и Метохији, које ће им омогућити да буду међународно признати и прихваћени као политички субјекат“. Истиче се значај добијања датума за „отпочињање преговора о приступању и чланству Републике Србије ЕУ, без додатних услова, чиме је остварен вишедеценијски циљ“. Као један од највећих и најтежих проблема са којима се Србија суочава препозната је „тешка економска и социјална ситуација“. У закључном делу експозеа истекнуте су „компликована међународна ситуација, борба за праведно решење косовског питања, заустављање економског суноврата и борба за свако ново радно место (Експозе председника Владе Републике Србије Ивице Дачића поводом избора нових чланова Владе, 2013).

¹⁶⁵ Експозе председника Владе Републике Србије Ивице Дачића поводом избора нових чланова Владе, 30. август 2013. Влада Републике Србије, Интернет: <https://www.srbija.gov.rs/tekst/208267/ekspoze-predsednika-vlade-republike-srbije-ivice-dacica-povodom-izbora-novih-clanova-vlade.php>, датум приступа: 23/04/2023

6) *Први експозе председника Владе Александра Вучића*

Експозе Александра Вучића из 2014. године по обиму, садржају и структури разликује се од претходних експозеа, обзиром да приступа опсежној операционализацији планираних мера и пројекцији очекиваних резултата у јединици времена. На самом почетку излагања истакнути су неки од резултата који су постигнути у претходном сазиву Владе и то: " одвајање од тајкуна, отпочињање озбиљне борбе против организованог криминала и корупције" затим покретање процеса као што су „преговори о чланству у ЕУ, нормализација односа са Приштином“, такође „враћен је међународни кредибилитет Србије, и делимично је враћено поверење грађана у државне институције“. Као „први и најважнији циљ ове владе јесте трансформација српска економије у модерну, прилагођену новим глобализованим тржиштима 21. века“¹⁶⁶ (Табела 17).

Табела 17: Анализа првог експозеа председника Владе Александра Вучића

<i>Национални интереси</i>	Егзистенцијални	Витални	Важни	Маргинални
ИНТЕРЕСИ УНУТРАШЊЕ СТАБИЛНОСТИ	реформа економије и унапређење животног стандарда	изградња међуинституционалне сарадње у борби против корупције	/	/
ОДБРАМБЕНИ ИНТЕРЕСИ	решавање косовског проблема	/	/	/
ЕКОНОМСКИ ИНТЕРЕСИ	чланство у ЕУ	енергетска стабилност и безбедност	/	/
ИНТЕРЕСИ СВЕТСКОГ ПОРЕТКА	/	развијање добрих међудржавних односа	/	/
ПРОМОЦИЈА ВРЕДНОСТИ	/	/	/	/

¹⁶⁶ Експозе председника Владе Републике Србије Александра Вучића, 27. април 2014. године. Влада Републике Србије. Интернет: <https://www.srbija.gov.rs/tekst/208780/ekspoze-predsednika-vlade-republike-srbije-aleksandra-vucica.php>, датум приступа: 23/04/2023

Највећи део експозеа посвећен је планираним економским и институционалним реформама, уз детаљно наведене мере кроз три временске одреднице: „првих сто дана“; „до краја текуће године“ и „до краја 2017. године“. У контексту решавања проблема на КиМ истакнуто је да „потписивањем Бриселског споразума, Србија се определила за пут мира, сарадње и преговора. Као никада у претходним деценијама Србија је своју политику према питању КиМ одредила јасно и без недоумица“. Као стратешки циљ Србије истакнута је потреба „подизања степена енергетске безбедности искоришћењем расположивих ресурса и конвенционалних необновљивих и обновљивих извора енергије“. У контексту сарадње са другим државама наводи се опредељење да се промовишу добри односи са државама ЕУ и остатка света. Наведено је још да „недавни немири и сукоби између Истока и Запада не иду у прилог Србији. Када се наши пријатељи међусобно сукобљавају, ми ту не видимо прилику да нешто добијемо. Србија не жели да буде део тих тензија. Србија никада неће моћи да одустане од пријатељства са Руском Федерацијом, а не би било ни морално. Желимо да унапређујемо нашу економску сарадњу, како са Русима, тако и са Американцима, Кинезима и свим другим народима и државама света“. Као један од циљева истиче се „изградња ефикасног система међуинституционалне сарадње у борби против корупције“ (Експозе председника Владе Републике Србије Александра Вучића, 2014).

7) Други експозе председника Владе Александра Вучића

Други експозе мандатара Александра Вучића из 2016. године конципиран је у 10 кључних области и то: „1) чланство у ЕУ, спољна политика, национална безбедност, АП КиМ и дијаспора, 2) макроекономска стабилност, радна места и снажнија привредна активност, 3) пословно окружење, правна сигурност, јачање институција и ефикаснији јавни сектор, 4) развој пољопривреде и одрживост села, 5) тржишно повезивање са светом и регионом, 6) реформа образовања и омладинска политика, 7) здравствена заштита, 8) људска права, наталитет и социјална одговорност, 9) управљање ризицима од елементарних непогода, животна средина и енергетска стабилност и 10) борба против криминала и корупције¹⁶⁷ (Табела 18).

Табела 18: Анализа другог експозеа председника Владе Александра Вучића

Национални интереси	Егзистенцијални	Витални	Важни	Маргинални
ИНТЕРЕСИ УНУТРАШЊЕ СТАБИЛНОСТИ	макроекономска стабилност и унапређење животног стандарда	правна сигурност, јачање институција, реформа образовања, јачање	/	/

¹⁶⁷ Излагање Програма Владе Србије кандидата за председника Владе Александра Вучића, 9. август 2016. године. Влада Републике Србије. Интернет: <https://media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/ekspozee090816cyr.pdf>. датум притупа 23/04/2023

		здравства, борба против корупције		
ОДБРАМБЕНИ ИНТЕРЕСИ	очување АП КиМ	/	/	/
ЕКОНОМСКИ ИНТЕРЕСИ	чланство у ЕУ	инвестиције у сектор пољопривреде	/	/
ИНТЕРЕСИ СВЕТСКОГ ПОРЕТКА	/	очување права и интереса српског народа у региону, сарадња у области одбране	/	/
ПРОМОЦИЈА ВРЕДНОСТИ	/	/	/	/

Као основни задатак нове Владе одређен је „напредак Србије у свакој сфери, са основним циљем побољшања животног стандарда за све њене грађане“ (Излагање Програма Владе Србије кандидата за председника Владе Александра Вучића, 2016:9), па је у том светлу детаљно елаборирана сарадња са ЕУ. У контексту јачања угледа Србије у свету, као циљ спољне политике истиче се „интензивирање билатералног дијалога и сарадње на мултилатералном плану са земљама широм света, у функцији континуиране и ефикасне промоције и реализације спољнополитичких приоритета и интереса Србије, пре свега с циљем убрзане интеграције у ЕУ и очувања територијалног интегритета и суверенитета земље“ (2016:14). Такође, Србија ће се залагати за „очување права и интереса српског народа у региону“ (2016:14). Србија ће унапређивати систем одбране као „предуслов заштите одбрамбених интереса Републике Србије и успешног одговора на изазове, ризике и претње безбедности“ (2016:17). Истиче се значај сарадње у области одбране са „ЕУ, Руском Федерацијом, САД, Кином, али и земљама региона југоисточне Европе и пријатељским земљама. Важан аспект сарадње јесте и ангажовање у Програму „Партнерство за мир“ и учешће у активностима заједничке безбедносне и спољне политике ЕУ, као и сарадња са ОДКБ и вишегодишње учешће у вежбама с Руском Федерацијом“ (2016:17). У контексту ситуације на КиМ истакнуто је да Србија неће признати независност тзв. КиМ, али „у интересу регионалне стабилности и што бољих српско-албанских односа наставиће се дијалог Београда и како би интереси нашег народа, као и наши витални државни и национални интереси на Косову и Метохији буду заштићени“ (2016:19).

8) Први експозе председнице Владе Ане Брнабић

Председница Владе Ана Брнабић изложила је 2017. године свој први од досадашња три експозеа који је конципиран кроз шест циљева: 1) повезивање Србије са Европом и светом, 2) бржи привредни раст, 3) повећање ефикасности пружања јавних услуга, 4) заштита људских права и безбедност, 5) дигитализацију и (6) образовање за 21 век¹⁶⁸ (Табела 19).

Табела 19: Анализа првог експозеа председнице Владе Ане Брнабић

Национални интереси	Егзистенцијални	Витални	Важни	Маргинални
ИНТЕРЕСИ УНУТРАШЊЕ СТАБИЛНОСТИ	одржавање макроекономске стабилности; реформа правосуђа, основна права, правда, слобода и безбедност	борба против организованог криминала и корупције; дигитализација; образовање	/	/
ОДБРАМБЕНИ ИНТЕРЕСИ	очување политичке стабилности на КиМ	/	/	/
ЕКОНОМСКИ ИНТЕРЕСИ	приступање ЕУ	реформе у области јавних финансија унапређење енергетског сектора	/	/
ИНТЕРЕСИ СВЕТСКОГ ПОРЕТКА	/	активна спољна политика и сарадња; очивање права и интереса српског народа у региону	/	/

¹⁶⁸ Програм Владе Републике Србије кандидата за председника Владе Ане Брнабић, 28. јун 2017. године. Влада Републике Србије. Интернет: https://media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/brnabic_ekspoze280617_cyr.pdf, 24/04/2023

У експозеу је истакнуто да је „главни стратешки циљ Србије је приступање Европској унији“ (Програм Владе Републике Србије кандидата за председника Владе Ане Брнабић, 2017:24). Такође, у делу Партнерства широм света истакнуто је „заједно ћемо континуирано радити на ефикасној промоцији и реализацији спољнополитичких приоритета и интереса Србије, имајући у виду да је наш циљ убрзана интеграција у ЕУ уз очување територијалног интегритета и суверенитета земље, као и заштита наших државних интереса на међународном плану“ (2017:26). Промовише се сарадња са Русијом, Кином, САД, и, по први пут, УАЕ. У контексту регионалне сарадње наводи се и „очување права и интереса српског народа у региону у складу са нормам међународног права“ (2017:27). Када је реч о ситуацији на КиМ, наводи се да је приоритет „очување политичке стабилности на територији АП КиМ спровођењем утврђене државне политике, наставак вођења преговора са Привременим институцијама самоуправе (ПИС) у Приштини, унапређење економског развоја и услова живота и економско оснаживање српског становништва на Косову и Метохији“ (2017:27). Наведено је да је приоритет „одржавање макроекономске стабилности и наставак започетих реформи у области јавних финансија“ (2016:29). Као значајан сегмент истиче се и развој енергетских потенцијала што је је схваћено као императив и означено је као „питање стабилности и безбедности нашег друштва“ (2016:53). Такође, као један од приоритета одређена је борба против корупције и организованог криминала, док је реформа правосућа одређена као стратешки циљ. Истакнуто је да се Влада „залаже за мир и стабилност у региону, као и јачање сарадње и одржавање добросуседских односа кроз иницирање дијалога и стварање стратешких партнерстава са земљама у региону, а и шире“ (2016:73). Истакнуто је да „поред одлучности да наставимо са јачањем наших јавних финансија увођењем кључних мера штедње, ми смо у обавези да заштитимо своје националне интересе, одбранимо своје границе и осигурамо безбедност свих грађана и грађанки Србије подржавањем цивилних мисија у земљи“ (2016:73). Такође као „области од националног интереса, дефинисане у оквиру преговарачких поглавља 23 (реформа правосућа и основна права) и 24 (правда, слобода и безбедност), јесу темељ изградње реформисаног, демократског, солидарног српског друштва у коме влада правда и закони основних слобода“ (2016:77).

9) Други експозе председнице Владе Ане Брнабић

Мандатарка Владе Ана Брнабић изложила је свој други експозе 2020. године и указала да је Програм Владе структурисан кроз шест основних циљева: 1) брига о здрављу грађана и јачање нашег здравства, 2) очување виталних интереса српског народа на Косову и Метохији, 3) борба против организованог криминала и свеобухватни рат против мафије, 4) очување независности и самосталног

одлучивања Србије, 5) владавина права и убрзање реформи на нашем европском путу, 6) даље економско јачање Србије ¹⁶⁹ (Табела 20).

Табела 20: Анализа другог експозеа председнице Владе Ане Брнабић

Национални интереси	Егзистенцијални	Витални	Важни	Маргинални
ИНТЕРЕСИ УНУТРАШЊЕ СТАБИЛНОСТИ	борба против организованог криминала, очување независности и самосталног одлучивања; владавина права и убрзање реформи	брига о здрављу грађана и јачање здравства	/	/
ОДБРАМБЕНИ ИНТЕРЕСИ	очување политичке стабилности на АП КиМ	/	/	/
ЕКОНОМСКИ ИНТЕРЕСИ	приступ ЕУ	даље економско јачање	/	/
ИНТЕРЕСИ СВЕТСКОГ ПОРЕТКА	/	активна спољна политика и сарадња	/	/
ПРОМОЦИЈА ВРЕДНОСТИ	/	/	/	/

Брига о здрављу грађана и јачању здравства обухвата низ мера попут улагање у инфраструктуру, дигитализацију и модернизацију здравства и развоју ове области (Програм Владе Републике Србије кандидата за председника Владе Ане Брнабић, 2020:10-14). Када је реч о КиМ, наведено је да ће Влада „наставити да води политику

¹⁶⁹ Програм Владе Републике Србије кандидата за председника Владе Ане Брнабић. 28. октобар 2020. године. Влада Републике Србије. Интернет: https://media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/brnabic_ekspoze281020_cyr.pdf, датум приступа:24/04/2023

заштите виталних националних интереса, мира и сарадње, чији је циљ заштита нашег народа, културне и верске баштине на Косову и Метохији, али и мира и стабилности у читавом региону“. С тим у вези, приоритети се односе на „очување политичке стабилности на територији АП КиМ спровођењем утврђене државне политике, наставак вођења преговора са Привременим институцијама самоуправе (ПИС) у Приштини под окриљем ЕУ, унапређење економског развоја и услова живота и економско оснаживање српског становништва на Косову и Метохији, као и наставак борбе за очување и повраћај узурпиране приватне и државне имовине и подршке повратку интерно расељених лица“ (2020:13). Као један од најзначајнијих приоритета истакнута је борба против организованог криминала: „организовани криминал је, у овом тренутку, без икакве сумње највећа претња за унутрашњу безбедност Републике Србије, а криминалне групе наш најопаснији противник“ (2020:14). У контексту очувања независности и самосталног одлучивања истакнуто је да ће Србија да води „активну, транспарентну, предвидиву и јасно профилисану спољну политику, која служи заштити виталних националних интереса, унапређењу квалитета живота грађана Републике Србије, изградњи стабилног окружења погодног за наставак убрзаног реформског пута, као и што бољем позиционирању Републике Србије на регионалном, европском и ширем међународном плану“ (2020:16). Када је реч о владавини права и убрзању реформи на европском путу истакнуто је да „пуноправно чланство у ЕУ представља апсолутни спољнополитички приоритет Србије“ (2020:20).

10) Трећи експозе председнице Владе Ане Брнабић

У свом трећем експозеу председница Владе Ана Брнабић навела је да Влада има пет основних приоритета и то: 1) нова енергетска политика, 2) образовање и наука, 3) модерно здравство, 4) наставак дигитализације и развој роботике и вештачке интелигенције) 5) климатске промене и заштита животне средине¹⁷⁰ (Табела 21).

Табела 21: Анализа трећег експозеа председнице Владе Ане Брнабић

¹⁷⁰ Програм Владе Републике Србије кандидата за председника Владе Ане Брнабић. 25. октобар 2022. године. Влада Републике Србије. Интернет: https://media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/ana-brnabic-eksపోze-1022_cyr.pdf, датум приступа: 24/04/2023

<i>Национални интереси</i>	Егзистенцијални	Витални	Важни	Маргинални
ИНТЕРЕСИ УНУТРАШЊЕ СТАБИЛНОСТИ	независности и самосталног одлучивања	владавина права и реформа правосуђа; борба против организованог криминала и корупција; укљученост цивилног сектора, социјална и популациона политика	/	/
ОДБРАМБЕНИ ИНТЕРЕСИ	нормализација односа на КиМ	јачање одбрамбене моћи Србије	/	/
ЕКОНОМСКИ ИНТЕРЕСИ	приступ ЕУ	равномеран регионални развој	/	/
ИНТЕРЕСИ СВЕТСКОГ ПОРЕТКА	/	активна спољна политика и сарадња	/	/
ПРОМОЦИЈА ВРЕДНОСТИ	/	/	/	/

У контексту разумевања националних интереса, битно је треће поглавље Програма – Друштвена и државна стабилност, где је издвојено чак девет сегмената: владавина права и реформа правосуђа, борба против организованог криминала, борба против корупције, јачање одбрамбене моћи Србије, Косово и Метохија, очување независности и самосталног одлучивања Србије, друштвени дијалог и медији, социјална и популациона политика и равномерни регионални развој (Програм Владе Републике Србије кандидата за председника Владе Ане Брнабић. 2022, 59-71). Изнети су резултати Србије у борби против корупције и организованог криминала. Када је реч о КиМ, наводи се да „за нас, једнострано проглашена

независност територије коју административно обухвата АП КиМ није прихватљива. Наш циљ је нормализација односа са Приштином, која ће донети безбедност и просперитет свима на КиМ и сигурност читавом региону (2022:62). Као војно неутрална држава, Србија улаже у јачање одбрамбене моћи кроз улагања у Војску Србије и наменску индустрију (2022: 61-62). У контексту очувања независности и самосталног одлучивања Србије, истакнуто је да је политика Србије остала иста: „да будемо на европском путу, да чувамо своја традиционална пријатељства и да водимо самосталну и независну политику“ (2022:65). Осврћући се на цивилно друштво као „једног од најважнијих партнера у свим реформским и законодавним процесима“ Србија је опредељена да у циљу „јачања отворености и инклузивности процеса доношења одлука, уложи значајне напоре у стварање услова за веће учешће цивилног друштва у процесу креирања јавних политика“ (2022:66). Србија настоји да обезбеди виши степен социјалне правде, па је у ту сврху „успоставила регистар Социјална карта. Овај регистар осигурава непристрасност, као и бржу и ефикаснију реакцију државе у случају промена које утичу на социјално-економски статус грађана, а тиме омогућава и лакше остваривање права из области социјалне заштите (2022: 68).

6.1.1.2. Упоредна анализа експозеа председника Влада Републике Србије

У периоду од 2007-2022. године пет мандатара Владе изложило је укупно 10 Програма Владе. Квалитативном анализом уз примену модификоване Нектерлајнове матрице могуће је пратити опредељења Владе Републике Србије у конкретном моменту у складу са датим геополитичким околностима и политичком ситуацијом у земљи. Нови Програми Владе представљани су након једне, две или три године од претходног и у неким аспектима је задржан континуитет политике националне безбедности, а у неким се уочавају промене. Експозеи мандатара Влада анализирани су искључиво у контексту националних интереса како их кодификује Стратегија националне безбедности.

Неочекивано у односу на њихове јавне наступе у којима се доста фреквентно користи појам „национални интерес“, у њиховим експозеима ова реч се ретко користи. Први пут је употребио Дачић у експозеу из 2013. године говорећи истовремено о „државним и националним интересима“. Александар Вучић је у првом експозеу једном употребио појам „витални национални интереси, а у другом експозеу шест пута, негде говорећи о „националним интересима“, негде опет о „виталним државним и националним интересима“, а негде о „српским националним интересима“. Тренд опрезне али неуједначене термилошке употребе овог појма настављен је и код Ане Брнабић, која користи у првом експозеу два пута, другом експозеу пет, а трећем шест пута, користећи појмове „национални интерес“, „витални национални интереси“ и „витални интереси српског народа“. Председница владе је у последњем експозеу изнела врло значајно запажање „политичка стабилност нам омогућава да се боримо за националне интересе нашег народа (2022:74).

Косово и Метохија у експозеу сваког мандатара заузимало је значајно место и детаљно је елаборирано. Заправо, национални интерес очување суверенитета,

територијалног интегритета и независности, изузев у првом експозеу Ивице Дачића 2012. године представља егзистенцијални одбрамбени интерес. У складу са актуелном политичком ситуацијом у земљи и региону, уочавају се различите реторичке формулације, па Коштуница наводи „питање КиМ“, „државна политика према КиМ“, а што је било у складу са политиком Коштуничине владе „стандарди пре статуса“. Затим, 2008. године долази до једностраног проглашења независности тзв. Косова што се одразило на формулације у експозеима Мирка Цветковића где наводи „неприхватање независности АП КиМ“ и „очување КиМ у саставу Републике Србије“. Једини мандатар који је питање КиМ класификовао као витални, а не и егзистенцијални одбрамбени интерес јесте Ивица Дачић у експозеу из 2012. године где је навео да је „решавање питања Косова условљено способношћу да се обезбеди економски опстанак“. Потписивање Бриселског споразума 2013. године утицало је на промену политике Владе, а што се одразило у другом Дачићевом експозеу где он говори о „праведном решавању косовског питања“, али овог пута као егзистенцијални одбрамбени интерес. Тај смер задржава и Александар Вучић говорећи о „решавању косовског проблема“, „нормализацији односа са Приштином“ и „дијалог Београда и Приштине“. Мандатарка Ана Брнабић наставља постављен курс користећи формулацију „очување политичке стабилности на АП КиМ“ и „наставак вођења преговора са Привременим институцијама самоуправе у Приштини“.

Национални интерес очување унутрашње стабилности и безбедности обухвата широк дијапазон који су мандатарци стављали на политичку агенду. На самом врху агенде налази се борба против организованог криминала и корупције коју су сви председници Влада препознали као кључни приоритет Владе и неопходан фактор за очивање унутрашње стабилности. Уочено је да унутрашњој стабилности још доприноси јачање социјалне сфере (или како Цветковић наводи „јачање социјалне и економске одговорности Владе“), односно Дачић указује на „тешку социјалну и економску ситуацију“. Вучић наставља у истом смеру и говори о макроекономској стабилности и унапређењу животног стандарда грађана укључујући и друга питања од значаја за истваривање овог националног интереса попут правне сигурности, јачања институција, реформе образовања и здравства. У експозеима Ане Брнабић уочава се посебна посвећеност питањима унутрашње стабилности и безбедности, делом под утицајем преговора са ЕУ и отварањем политичким поглавља 23 и 24. Самим тим, поред очувања макроекономске стабилности, пажња је посвећена и реформи правосуђа, основним правима, правди, слободи и безбедности, али и питањима дигитализације и образовања. Након епидемије Ковида 19 настављен је идентичан курс Владе, с тим што је посебна пажња посвећена унапређењу здравства. У трећем експозеу Ане Брнабић читаво треће поглавље – друштвена и државна стабилност посвећено је овом националном интересу и обухваћено је девет значајних питања. Аналитички посматрано, нека од ових питања би требало да се посматрају у оквиру других категорија, али је ово свакако вредан пажње покушај да се укаже на значај унутрашње стабилности и безбедности, посебно у контексту политике националне безбедности.

Очување постојања и заштита српског народа где год он живи, као и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета јесте национални интерес који је као такав конструисан стратегијом из 2019. године, па

није зачуђујуће што му је посвећена различита количина пажње. Овај национални интерес постаје изражен од 2016. године када се у експозеу Александра Вучића говори о „очувању права и интереса српског народа у региону“, а наставља председница Владе Ана Брнабић користећи идентичну формулацију. На тај начин уочава се да је смисао овог националног интереса очување српског народа у иностранству, али не и националних мањина, а грађана Србије у иностранству, што јесте питање које је постављено на скупштинској расправи приликом усвајања Стратегије националне безбедности 2019. године. Заштита интереса националних мањина гарантује се, а што се може закључити анализом експозеа само на територији Републике Србије.

Очување мира и стабилности у свету не налази се на истакнутом месту у експозеима мандатара. Овај национални интерес могуће је пратити кроз параметар интереса светског поретка. У том контексту Коштуничина Влада је сходно тада политичким околностима заговарала сарадњу са Трибуналом у Хагу, а што је следила и Влада Мирка Цветковића стављајући у контекст поштовање међународног права. Дачић је представио значај регионалне сарадње, а Вучић „развијања добрих међудржавних односа“, иако се генерално питању регионалне сарадње не посвећује велика пажња. Ана Брнабић уводи појам „активна спољна политика и сарадња“ и поред дотадашњих пожељних партнера САД, Кине и Русије, помиње и УАЕ.

Национални интерес европске интеграције и чланство у ЕУ заузима истакнуто место у експозеима свих мандатара. Зависно од фазе преговора мењале су се формулације, па Коштуница говори о „наставку процеса стабилизације и придруживања ЕУ“, а Цветковић о „опредељењу за европску будућност Србије“ и „посвећености што бржем уласку Србије у ЕУ“. Почевши од експозеа Дачића из 2013. године чланство у ЕУ се одређује као егзистенцијални економски интерес, у складу са стратешким опредељењем Србије.

Економски развој и укупни просперитет такође представља национални интерес коме је посвећена велика пажња у експозеима свих мандатара. У свим експозеима се говори о потреби унапређења животног стандарда, значају инвестиција, реформи у привреди, равномерном регионалном развоју и јачању економије. Почевши од експозеа Дачића из 2012. године у којем је истакао тешку економску и социјалну ситуацију као највећи проблем сви наредни мандатари су квантитативно посматрано највећу пажњу посвећивали операционализацији управо овог националног интереса.

Најмање заступљени национални интерес у експозеима мандатара засигурно је очување животне средине и ресурса. Коштуница наводи да ће Влада „посветити посебну пажњу укључивању животне средине у друге секторске политике“ уз низ предвиђених мера, док Цветковић овај национални интерес и не помиње, осим у контексту приступних ЕУ фондова. Такав тренд наставио је и Дачић који животну средину није ни поменуо у два своја експозеа. Вучић је „одрживо управљање ресурсима и заштитом животне средине“ у експозеу из 2014. године препознао као стратешки циљ, да би у експозеу из 2016. године експлицитно навео „нисмо или смо најмање урадили у овој области у периоду претходне Владе“ (2016:73). Овом националном интересу пажња почиње да се посвећује у експозеима Ане Брнабић

кроз „наше право на здраву животну средину“ (2017), затим приоритет Владе „заштита животне средине и зелена трансформација“ (2020), што је остало одређено као приоритет Владе из 2022. године – „климатске промене и заштита животне средине“.

6.1.2. Актери са индиректним утицајем

Поред доносиоца политичких одлука и владиних агенција у оквиру система безбедности, велики допринос у конструисању и артикулацији националних интереса у Србији имају бројни други актери. Ови актери названи су актери са индиректним утицајем на конструисање националних интереса, обзиром да не представљају актере који директно утичу на конструисање, артикулацију и имплементацију политика и националних интереса. Кумулативни назив за ове актере јесу интересне групе, које путем различитих модела понашања претендују да утичу на политичке партије и различите владине агенције за које процењују да делују у сферама њиховог интересовања. Деле се на „протективне интересне групе, које штите интересе одређених сегмената друштва и на промотивне интересне групе, које више заговарају неки одређени циљ него што штите интересе одређене друштвене групе“ (Мијалковић и Никач, 2012: 286). Обим утицаја интересних група у конструисању националних интереса условљен је различитим факторима попут расположивих ресурса, степена организације и приступа креаторима политика.

6.1.2.1. Међународне организације

Међународне организације као субјекти међународног права представљају један од најзначајнијих чиниоца међународних односа и оне репрезентују производ савремене глобалне повезаности и сарадње између држава и других субјектата међународних односа. Схваћене у најширем смислу, оне представљају „формалне и институционалне облике међународних односа, засноване на добровољној основи“ (Аврамов и Крећа, 1999:171). Заправо, оне су резултат воље суверених држава које су се определиле да, путем конститутивног инструмента, односно путем мултилатералног уговора, потврде циљеве, надлежности, органе и сл., али и обавезале се да остварују установљене циљеве. На тај начин, државе преузимају извесне обавезе које утичу на њихове унутрашње политике. У литератури је могуће пронаћи најразличитије поделе међународних организација по обиму чланства или природе делатности одосно интересовања саме међународне организације¹⁷¹.

Самим тим, можемо између осталог, разликовати међународне организације које су отворене за универзално чланство и широк спектар интересовања, попут УН, затим специјализованим агенцијама УН са потенцијалом за универзално чланство, али са уским фокусом (нпр. УНЕСКО), организацијама са затвореним чланством, али релативно широким интересовањима (нпр. Савет Европе), на агенције које су

¹⁷¹ Једна од многобројних подела била би: 1) јавне, владине (или међудржавне) организације и приватне организације; 2) универзалне (отворене) и затворене организације; 3) наднационалне организација и оне које то нису; 4) опште организације и функционалне или техничке организације (Amerasinghe, 2005: 9).

ограничене у погледу чланства и фокусиране на конкретно интересовање (нпр. Међународна речна комисија), као на организације које су у потпуности састављене од невладиних субјеката (Amerasinghe, 2005: 9-10). Међутим, од посебног значаја за ову дисертацију су оне међународне организације које практикују политику условљавања за пријем путем дефинисања и спровођења различитих критеријума и услова за чланство. У том контексту је занимљиво питање да ли су сви критеријуми за пријем нових чланица експлицитно наведени у самом конститутивном акту дате организације, или постоји потенцијал одступања у конкретном случају пријема неке државе. На тај начин ове међународне организације утичу и на креирање унутрашње политике државе, а посредно и на конструисање националних интереса дате државе.

Национални интереси дефинишу се у контексту међународно прихваћених норми, стандарда и вредности, па ови фактори имају утицај на понашање доносиоца политичких одлука приликом креирања националних интереса. У том процесу значајну улогу имају међународне организације које „социјализују”¹⁷² државе да прихвате нове политичке циљеве и нове вредности које имају трајни утицај на вођење ратова, рад међународне политичке економије и структуре самих држава“ (Finnemore, 1996:3). Другим речима, Фајнемор сматра да се државе социјализују путем прихватања норми, вредности и перцепције интереса од стране међународних организација¹⁷³, чиме се врши утицај на начин креирања различитих политика и њихових интегралних елемената.

Анализом националних интереса Србије, уочавају се интереси који проистичу из традиционалног схватања националних интереса у контексту опстанка државе и нације, очувања безбедности и унутрашњег поретка и економски развој, и које све модерне државе света перципирају као виталне националне интересе. То су пре свега: очување суверености, независности и територијалне целовитости; очување унутрашње стабилности и безбедности, очување постојања и заштита српског народа где год он живи, као и националних мањина и њиховог културног, верског и историјског идентитета и економски развој и укупни просперитет. Међутим, Србија не остварује ове националне интересе ослањајући се искључиво на сопствене капацитете, па велики значај имају међународне организације у којима Србија дипломатски наступа.

Кроз национални интерес очување мира и стабилности у региону и свету огледа се прихватање општих међународних норми, али и међународно прихваћених обавеза у изградњи мира и безбедности. Најзначајније место где државе дипломатски делују и сарађују по свим најзначајнијим питањима изградње мира јесте УН. С тим у вези, Србија је чврсто опредељена да поштује Повељу УН и Резолуцију Савета безбедности УН 1244. Такође, овај национални интерес представља

¹⁷² Социјализација представља процес усмерен ка томе да држава усвоји конститутивна веровања и праксе које су институционализоване у међународном окружењу (Kavalski, 2007:65). Заправо, реч је о процесу преношења институција, пракси и норми између међународних актера. Актери који врше социјализацију фактички треба да едукују и усмере понашање локалних актера у одређеном региону, промовишући одређене међудржавне односе.

¹⁷³ Детаљна елаборација овог схватања извршена је у делу дисертације под насловом 4.1.3.3. *Нормативни контекст према становишту Марте Фајнемор.*

отелотворење сарадње са Организацијом за европску безбедност, чланство НАТО Програму партнерство за мир, али и бројним регионалним иницијативама. Заправо, читава операционализација овог националног интереса огледа се имплементирању стандарда и норми које би од Србије створиле респектабилног партнера у очувању светског мира, побољшању процеса сарадње са другим државама и међународним организацијама.

Растућа глобална повезаност, техничко-технолошки развој, али и климатске промене и бројни други модерни процеси учинили су да питање очувања здраве животне средине постане изузетно значајно питање за сваку државу, док је Србија ово питање уздигла на ниво националног интереса, а промовисањем политике заштите животне средине и природних ресурса, промовише се одрживост и безбедности нације. Србија је потписница бројних међународних споразума и декларација из области заштите животне средине и преузела је обавезу имплементирања ових норми у домаће законодавство и праксу. Креирање политика заштите животне средине у Србији постало је значајна тема са отпочињањем хармонизације законодавства Србије са законодавством ЕУ. Србија је усвојила мноштво закона из ове области који су великом брзином пролазили скупштинску процедуру, али без адекватног временског периода за примену, услед чега је долазило до њихове измене и прилагођавања. Национални интерес очувања животне средине и ресурса повремено је био у колизији са другим националним интересом - економским развојем и укупним просперитетом, у ситуацијама када су иностране инвестиције биле усмерене ка одређеним привредним делатностима без обраћања довољног обзира ка очувању животне средине. С друге стране, очување животне средине понекад се инструментализује у политичким обрачунама од стране одређених интересних група, чиме се доводи у питање унутрашња стабилност и безбедност Србије.

Растућа европска политичка арена, са могућношћу пуне политичке артикулације, открива сложен процес европеизације Европе који укључује нове односе сарадње и сукоба. Једна од кључних промена у конкретним безбедносним аранжманима јесте убрзани економски развој кроз који партиципирајући актери пролазе, као и трансформација перцепције националног интереса (Hettne, 1991:286). Национални интерес европске интеграције и чланство у ЕУ поред стратешког опредељења Србије, истовремено представља рефлексiju утицаја Европске уније на политике Србије. Један начин утицаја јесте примена правила и норми ЕУ кроз домаћу праксу (ова појава где се европске норме и правила усвајају и примењују кроз домаће законодавство позната је као „демократска консолидација“). Други начин утицаја односи се на директно условљавање (експлицитно и имплицитно) од стране ЕУ, а односи се на граничне спорове, усклађивање са ЕУ позицијама, заједничко учешће у регионалним иницијативама итд. (Kavalski, 2007:64).

Када је реч о утицају ЕУ на конструисање националних интереса, овај утицај је изузетно комплексан, јер је реч о свеобухватном процесу друштвене трансформације све до идентитетског нивоа. С тим у вези, читав један национални интерес осликава тежњу за чланством у овој међународној организацији, други (економски развој и укупни просперитет) директно је повезан са ЕУ по питању бројних економских и других друштвених параметара, укључујући и инвестиције. Такође, ЕУ има значај на

остваривање националног интереса животне средине и ресурса Републике Србије путем политике ЕУ по питању животне средине које и представља једно од преговарачких поглавља за приступ у ЕУ. Међутим, ЕУ има утицај на још један национални интерес, а то је очување суверености, независности и територијалне целовитости. Иако се пред Србију не износи експлицитни захтев да призна независност самопрокламоване државе Косово као услов њеног прикључења ЕУ, Србија не може постати члан све док не успостави добре односе са суседима. Србија улаже константне напоре како би консолидовала односе са Приштином, што се уочава кроз спровођење бројних споразума, али уз јасан став, а то је очување суверености и територијалног интегритета. На основу свега наведеног, када је реч о утицају међународних организација на конструисање националних интереса Србије, у том процесу ЕУ има водећу улогу. Усклађивањем националних политика Србије са политиком Еу истовремено долази до редефинисања националних интереса.

6.1.2.2. *Цивилно друштво*

Цивилно друштво представља изузетно значајног актера у формулисању свих јавних политика, базирано на претпоставци да једна држава не може правовремено, адекватно и квалитетно да одговори на потребе грађана уколико их сами грађани не артикулишу и омогуће да дате потребе разумеју доносиоци одлука и креатори јавних политика. Самим тим, „учествовање јавности – грађана, представља кључни принцип демократске праксе и доброг управљања, заснован на правима грађана да заједно са свим заинтересованим странама учествују у одлучивању и креирању политика које утичу на квалитет живота у одређеном друштву и усмеравају његов даљи развој“ (Азањац Јањатовић, 2013:7). Процес одлучивања о политикама састоји се од четири фазе: 1) одређивање програма рада; 2) прављење нацрта политика и одлучивање о документу јавне политике; 3) спровођење политике; 4) надзор и евалуација. Овај процес је истовремено „кључно и најчешће место сусрета грађана/ки, доносилаца одлука и креатора политика, у којем се одвија међусобна сарадња и остварује заједнички утицај“, па у свим овим фазама цивилно друштво има своју улогу¹⁷⁴.

Цивилно друштво је заинтересовано за рад служби безбедности кроз право грађана на сопствену безбедност и управљање у јавним пословима. Услед постојања све значајније потребе повећања свести грађана, захтев за учешћем јавности, као извора легитимности у демократским друштвима, постаје један од кључних иззова у реформи сектора безбедности (Edmunds, 2001:8). У покушају да се у Србији изврше суштинске реформе сектора безбедности, предузети су кораци ка успостављању демократске и цивилне контроле деловања служби безбедности, где се као један од актера препознају организације цивилног друштва. Обзиром да су ове организације укључене у креирање, спровођење и надзор јавних политика, један су од актера који утиче на конструисање националних интереса, путем улоге које имају у процесу дефинисања политик националне безбедности.

¹⁷⁴ Видети шире: Азањац Јањатовић, Т. (2013). *Приручник за укључивање грађана и грађанки и организација цивилног друштва у јавну политику*. Београд : Београдски центар за безбедносну политику, стр. 19-23.

Организације цивилног друштва могу да дају препоруке, сугестије и критике читавом процесу одређења и усвајања политике националне безбедности, али и раду актера који директно у њему учествују. Одређене организације цивилног друштва упућују озбиљне критике раду служби безбедности, али генерално и понашању доносиоца одлука у вези са политикама безбедности. У том контексту, за Србију везују епитет „заробљене државе“ у сектору безбедности¹⁷⁵. Као разлог зашто су службе безбедности погодне за овај процес, наводи се да су „безбедносне институције једне од првих мета политичких актера јер они тако увећавају политичку моћ. Војска, полиција и службе безбедности имају специфичне надлежности, које укључују примену силе, делимичну нетранспарентност рада и велике ресурсе, те су погодни да буду средство заробљавања других јавних сектора, али и друштва у целини. У свим анализираним безбедносним институцијама уочени су смањење транспарентности и политизација рада, те јачање дискреционих овлашћења њихових челника. Такође, постоји неадекватно управљање људским ресурсима, док су унутрашња контрола и спољни напор готово обесмишљени“ (Ђокић и др., 2020:7). Самим тим озбиљне критике су биле упућене читавом процесу доношења Стратегије националне безбедности, где као основни недостатак истиче кратак рок за анализу Стратегија¹⁷⁶, недостатак претходних консултација¹⁷⁷, неукључивање представника цивилног друштва у израду Нацрта стратегије, недостатак адекватне јавне расправе¹⁷⁸ и нетранспарентност процеса¹⁷⁹.

Београдски центар за безбедносну политику организовао је стручну расправу на којој су изнети коментари, сугестије и примедбе на Нацрт Стратегије, где је најављено да ће Закључци и препоруке са ове стручне расправе бити упућене Министарству одбране у процесу јавне расправе. У контексту националних интереса,

¹⁷⁵ „Заробљавање државе представља намерно предузет политички подухват, у коме појединци и групе (привредници, политичари, криминалци, а неретко и сви заједно) поступно и систематично мењају формална „правила игре“ како би остваривали своје интересе, материјалне и политичке, на уштрб јавног добра. Овај процес укључује методе које нису нужно нелегалне, почев од промене прописа, преко постављења појединаца лојалних партијским вођама на кључне позиције у држави и запошљавања лојалних по дубини у државним институцијама, па све до „чишћења“ запослених из тих институција, који сутра могу постати незгодни сведоци. У свом крајњем облику, заробљена држава задржава концепт поделе власти само номинално, а државне институције не обезбеђују социоекономска, политичка и друга права свим својим грађанима, већ су у потпуности у функцији привилеговања уског круга појединаца и група“ (Ђокић и др., 2020: 7).

¹⁷⁶ Јавна расправа се реализовала од 20. априла до 15. маја, дакле трајала је у законском минимуму. Најављена је само дан раније и реализовала се током Васкршњих празника, чиме није била у потпуности ефикасна (Спасојевић и др., 2020:20).

¹⁷⁷ Консултације би подразумевале фазу током израде Нацрта стратегије како би се прикупили подаци неопходни за дефинисање мера јавне политике (најчешће путем фокус група, округлих столова, полуструктурираних интервјуа, панела, анкета, прикупљање писаних коментара и сл). Јавне расправе подразумевају упознавање јавности са готовим текстом ацрта како би се омогућиле крајње интервенције на самом тексту јавних политика пре усвајања (Спасојевић и др.,2020:15).

¹⁷⁸ Организована су само три округла стола на којима су учествовали представници организација цивилног друштва, где није било могуће поставити питања, већ су заинтересовани учесници давали коментаре (Спасојевић и др., 2020:23).

¹⁷⁹ Критикован је Извештај о спроведеној јавној расправи у којем није неведено колико и које организације цивилног друштва су учествовале у јавној расправи, као ни примедбе и сугестије које су упутиле (Спасојевић и др.,2020:13).

изнето је да постоји „збуњујућа некохерентност шест националних интереса наведених у Нацрту стратегије, који су чак међусобно искључиви“¹⁸⁰.

Цивилно друштво упућује генералну критику на рад скупштинских одбора за одбрану и унутрашње послове и Одбора за контролу служби безбедности, где се указује на изостанак квалитетних расправа у оквиру ових одбора. У том контексту критикована је седница Одбора за одбрану и унутрашња питања на којој је требало да се спроведе расправа о предлогу Стратегије националне безбедности. „Илустративан пример је седница одржана крајем 2019. године, када су за 28 минута разматрани предлози најважнијих стратешких документа – Стратегије националне безбедности и Стратегије одбране – измене два закона, међународни споразум и Одлука о употреби Војске Србије у мултинационалним операцијама. Сви предлози усвојени су и прослеђени у пленум без расправе“ (Ђокић и др., 2020:76). Самим тим, критика цивилног друштва односи се на потребу веће укључености организација цивилног друштва у конструисање свих јавних политика.

6.1.2.3. Научна заједница

У конструисању националних интереса сваке државе, али и анализи њихове артикулације, велику улогу би требало да има научна заједница. Научна заједница представља стожер научних и стручних знања о широком спектру питања која су значајна за правилно антиципирање националних интереса, од безбедности, одбране, политике, међународних односа, историје, економије, културе, здравља, животне средине и бројних других области. Стручност и експертска знања која поседују чланови научне заједнице представља незаменљив алат који може помоћи креаторима политика да боље разумеју све изазове и могућности са којима се сусреће држава приликом конструисања националних интереса и политике националне безбедности, те да пруже стручну помоћ при изналажењу најоптималнијих решења.

Значај научне заједнице у конструисању националних интереса огледа се кроз бројне комплементарне активности. Прва од њих јесте област истраживања, обзиром да научне и истраживачке институције реализују широк спектар истраживања путем којих се детаљно истражују бројна питања која конституишу или су у вези са националним интересима. Реализација оваквих истраживања омогућава мултидисциплинарни приступ и спознају најразличитијих димензија националног интереса, као и његове везе са другим елементима политика. На тај начин, резултати ових истраживања нуде смернице и потпору креаторима политике приликом конструисања националних интереса и развоја политика које треба да воде њиховој промоцији.

¹⁸⁰ На интернет страници Београдског центра за безбедносну политику није доступан документ са за кључцима и препорукама које су упућене Министарству одбране у процесу јавне расправе, већ само вест о овом догађају. *Нова Стратегија националне безбедности јача улогу председника у систему безбедности* (2020). Београдски центар за безбедносну политику. Интернет: <https://bezbednost.org/nova-strategija-nacionalne-bezbednosti-jaca-ulogu-predsednika-u-sistemu-bezbednosti-2/>, датум приступа 13/04/2023.

Друга значајна улога коју научна заједница има јесте анализа и евалуација резултата реализације актуелних политика и имплементације одређених програма који се односе на националне интересе. Путем анализе и евалуације долази се до бројних сазнања о успешности саме политике, чиме се долази до информација које могу помоћи креаторима политика да идентификују области у којима политике треба да се ревидирају или побољшају како би боље допринеле остваривању националних интереса. Такође, у овој фази могу да се предложе и мере за које се претпоставља или очекује да би могле да пруже најоптималније ефекте приликом унапређења политика промоције националних интереса.

Научна заједница има кључну одговорност приликом образовања и оспособљавања студената који ће у будућности бити радно ангажовани у областима деловања која се директно или индиректно брину о остваривању националних интереса, попут владиних агенција, али и међународних организација. Само путем адекватног образовања и оспособљавања стварају се стручни кадрови који ће поседовати све стручне алате за што бољу практичну имплементацију националних интереса. Образовање може да се посматра у два аспекта, као формално образовање током студија на високошколским институцијама, али и неформално образовање у виду различитих семинара, као вид перманентног усавршавања стручних кадрова.

Путем организовања јавних дебата, *think tank* формата и других јавних дискусија, представници научне заједнице могу да промовишу националне интересе и на тај начин да упознају јавност са њиховим различитим аспектима и њиховим значајем. Овакав приступ има велики значај приликом изградње информисаног и ангажованијег грађанског друштва које је вољно и оспособљено да учествује у различитим демократским процесима унутар државе.

Научна заједница има и одговорну улогу пружања стручне критике уколико доносилац политичких одлука (зло)употреби концепт националног интереса у формулисању одређеног дневнополитичког дискурса. У том случају говоримо о форми употребе националног интереса као средства политичке акције, када треба да послужи као инструмент за обезбеђивање легитимитета некој одлуци, или за преусмеравање пажње јавности са неког питања које је у датом моменту посебно актуелно или проблематично. Заправо, научна заједница има изузетно значајну у специфичну улогу у (ре)конструисању националног интереса пружањем експертског мишљења и стручне критике, истраживачке и аналитичке делатности али и информисања шире јавности. Међутим, предуслов за све ове активности јесте опредељење доносиоца политичких одлука и креатора политика да комуницира, разматра у уважава ставове научне и академске заједнице.

У процесу писања Нацрта Стратегије националне безбедности којом су кодификовани национални интереси Србије, представници научне заједнице, било да је реч о истраживачима ангажованим у истраживачким институцијама или предавачима на факултетима, нису били чланови Посебне радне групе. Претпостављамо да неки од чланова имају највише академске титуле и искуства у истраживачком раду, али им научно-истраживачка делатност није примарна делатност. Самим тим, научна заједница је могла да се укључи и да сугестије и предлоге тек у периоду јавне расправе, односно да их достави писаним путем.

Обзиром да су се предлози и сугестије бележили на начин да ако су прихваћени, унети су у Стратегију директно, а ако су одбијени, пружено је објашњење у Извештају о спроведеној јавној расправи, не може се доћи до сазнања колики је био ангажман научне заједнице. С тим у вези, закључује се да у Србији научна заједница има имплицитан утицај на доношење политичких одлука, стварање стратегије и конструисање националног интереса путем стварања јавног дискурса којим се намећу одређене теме или отварају одређена питања. Научна заједница, најчешће путем појединаних јавних наступа пружа ритам јавних наратива, уздижући неко питање на врх те агенде, чиме се посредно врши утицај на промену неке политике.

6.1.2.4. Међународне корпорације

Теоретичар који је актуелизовао истраживања о националном интересу, Чарлс Бирд, као почетну тачку свог истраживања узео је “национални економски интерес”. Управо и Нектерлајн потврђује да, анализом првих стотину година постојања САД, национална безбедност није била од примарног интереса за САД с обзиром да друге силе нису поседовале капацитете да је угрозе, па је основни национални интерес био економски интерес (Nuechterlein, 1973:1-2). Глобализација и стварање јединственог светског тржишта учинило је да економија остане један од најзначајнијих фактора у истраживању националног интереса, те да премиса да капитал ствара интерес остане актуелна. У том светлу успостављају се специфични односи између међународних корпорација као власника крупног капитала који воде офанзивну економију према државама које су примаоци тих инвестиција, где су национални интереси некада усклађени са интересима корпорација, али им се понекад нађу на путу.

Утицај међународних корпорација на националне интересе јесте комплексан и вишеструк, обзиром да истовремено може водити њиховој промоцији у одређеним аспектима, али и њиховом угрожавању. Међународне корпорације утичу на националне интересе првенствено посредством економске моћи, инвестирањем значајних ресурса у економију Србије. На тај начин доводе до отварања нових радних места, обнављања националне (највише путне) инфраструктуре, доприносе трансферу технологија и унапређењу трговинске размене и тиме унапређују економски раст. Такав утицај међународних корпорација тумачи се као позитиван, обзиром да би требало да доводи до повећања животног стандарда и укупног просперитета. Зправо, циљ економског напретка чијом реализацијом се остварује национални интерес економског развоја и укупног просперитета у великој мери се ослања на привлачењу страних инвестиција, односно страних улагања у привреду. Тиме се тежи стварању пословне и политичке климе која привлачи инвеститоре у Србију.

Међутим, у ову анализу мора бити укључена анализа негативних аспеката утицаја које међународне корпорације могу да остваре по националне интересе Србије. Пре свега, свака политика инвестирања, односно пласирања капитала, не носи са собом само економски интерес, већ читав сет других интереса – преко успостављања политичког утицаја или чак вида политичке контроле, па све до пројекције меке моћи. Корпорације дају предност стицању профита пре него уважавању интереса земље домаћина, а што може довести до негативних ефеката

попут искоришћавања јефтине радне снаге, избегавања плаћања одређених врста пореза, исцрпљивања природних ресурса земље домаћина, па чак и до деградације животне средине. Такође, путем лобирања код влада или политичких лидера, могу иницирати или утицати на измену одређених прописа или трговинских политика и тако унапредити своје позиције и интересе на штету националних интереса. Негативан утицај међународних корпорација по националне интересе може се остварити и посредно, односно путем ерозије друштвене кохезије, норми и вредности. Најизраженији вид оваквог утицаја јесте промоција потрошачке културе која подрива традиционалне вредности друштва, па може утицати на отуђивање појединца и нарушавање националног идентитета.

Закључује се да је утицај међународних корпорација на националне интересе изузетно комплексно питање које налаже свеобухватну анализу односа између позитивних и негативних аспеката овог утицаја. Креатори политика и доносиоци политичких одлука морају пажљиво да разматрају потенцијалне користи и недостатке рада мултинационалних корпорација унутар граница државе, и да осигурају да њихове политике промовишу добробит грађана, истовремено подстичући економски раст и развој.

6.1.3. Међузависност различитих актера у конструисању националних интереса

Анализом националних интереса Републике Србије закључује се да је реч о комплексном феномену по бројним критеријумима, од утврђивања садржаја и смисла, његових елемената па све до средстава неопходних за њихово остваривање. Ова анализа додатно се усложњава приликом покушаја утврђивања свих (или само најзначајнијих) актера који учествују у његовом конструисању. У овој анализи они су подељени на директне и индиректне актере према критеријуми да ли је њихов утицај у конструисању и кодификовању националних интереса Србије био директан или индиректан. У првој групацији налазе се доносиоци политичких одлука и представници владиних агенција који су директно ангажовани у њиховој конструкцији. Овај процес обухватао је све кораке стратешке мисли приликом писања Стратегије националне безбедности у којој су одређени национални интереси, преко свих даљих корака у политичкој артикулацији националних интереса. Другу групу актера чине индиректни актери међу којима су најзначајнији међународне организације, цивилно друштво, научна заједница и међународне корпорације које имају низ специфичких улога у (ре)конструисању националних интереса, где се уклавном преплићу позитивни и негативни утицаји.

Поред анализираних индиректних актера, присутан је читав низа актера који такође посредно у одређеним сегментима утичу на националне интересе. Један од тих актера представљају верске организације, које могу утицати на националне интересе путем промовисања одређених друштвених вредности, а које касније могу бити секуритизоване и подигнуте на ниво националних вредности. Уколико верске организације узму активну улогу у промовисању својих ставова по одређеним друштвеним питањима, ова гледишта могу обликовати јавни дискурс и утицати на доносиоце политичких одлука. Чињеница да је одређена држава секуларна не значи

да верске организације немају индиректан утицај на доносиоце политичких одлука, што се посебно испољава у периодима криза, нестанка социјалне кохезије и друштвеног раслојавања.

Такође, приватне безбедносне компаније могу бити актер са значајним индиректним утицајем на одређене сегменте националног интереса. Овај утицај може да се окарактерише као позитиван, уколико пружањем услуга (попут заштите критичне инфраструктуре, учешће у ванредним ситуацијама и сл.) приватне безбедносне компаније пружају подршку и асистенцију држави у очувању националних интереса, заштити грађана и напорима државе да очува безбедност. Међутим, овај актер може имати и негативан утицај уколико лобира или врши притисак на доносиоце одлука да се прихвате прописи или праксе које користе искаучиво пословним интересима ових компанија. Самим тим, бројни фактори попут квалитета услуга које пружају, њихова одговорност, етичност пословања и транспарентност у раду опредељују врсу утицаја приватних безбедносних компанија на националне интересе државе.

Још један изузетно значајан актер у конструисању националних интереса јесу медији који обликују јавну дебату о различитим питањима, па тако и по питању националних интереса. У процесу постављања агенде, медији могу нагласити одређене аспекте националних интереса, док неке друге аспекте могу у потпуности занемарити. Тако, медијско извештавање о предлогу политике којим се фокус ставља на потенцијалне користи, док се истовремено умањују потенцијалне ризици, могу усмерити јавно мњење да пружи подршку датој политици и тиме утацати на доносиоце политичких одлука да дату политику усвоје. Такође, медији могу утицати на националне интересе путем утицаја на дневни ред за јавну расправу. Питања која добијају највећу медијску пажњу често се сматрају најважнијим, а креатори политике могу осетити притисак да се њима позабаве како би показали да одговарају на забринутост јавности. Медији такође могу утицати на конструисање националних интереса извештавањем о догађајима на начин који ствара осећај кризе или хитности. На тај начин може се створити пресија на креаторе политика и доносиоце политичких одлука да одмах предузму акцију, чак и ако то можда није у најбољем дугорочном интересу земље. Самим тим, начин на који медији утичу на националне интересе зависи од много фактора, укључујући слободу медија, поштовање новинарске етике, непристрасност и броје друге факторе.

У процесу конструисања националног интереса не сме се занемарити ни улога јавног мњења које, уколико је јединствено по одређеном питању, може алармирати доносиоце политичких одлука. У том случају они морају да посвете адекватну пажњу питању које јавност уздиже на дневнополитичкој агенди, како би задржали подршку грађана и легитимит у очима оних које представљају. Међутим, као што нити један актер који утиче на конструисање националних интереса не функционише у некаквом вакууму, независно од других актера и социјалних динамика, тако је и јавно мњење блиско повезано са осталим актерима. Док у неким случајевима јавно мњење може пружити вредне увиде у потребе нације или државе, такође може бити инструментализовано од стране других актера попут различитих интересних група који могу искривити перцепцију јавног мњења у корист одређеног интереса или агенде, која не мора нужно бити у најбољем интересу

државе. Такође, медији имају моћну улогу у обликовању јавног мњења и могу утицати на перцепцију јавности о одређеном питању или политици.

Заправо, када је реч о конструисању националних интереса сваке државе, а тако и Србије, могуће је идентификовати мноштво актера који имају утицај и који су међузависни. У тој спреси међусобне зависности и условљавања, често није могуће спознати који актер је изворно иницирао одређену акцију и у чијем интересу. Самим тим, може се закључити да је конструисање националних интереса резултанта деловања и усаглашавања парцијалних интереса различитих друштвених актера.

6.2. Инструменти за остваривање националних интереса

Стратегијска логика налаже да држава након анализе свих утицаја унутрашњег и спољашњег стратешког окружења на националне интересе, идентификује све потенцијалне инструменте посредством којих може да очува и промовише дате интересе. Инструменти за остваривање националних интереса у ширем смислу се налазе у друштвеној, привредној, културној, политичкој и свакој другој димензији заједничког живота у националној држави. Након анализе идентификовања свих идентификованих инструмената потребно је успоставити рационалан модел њиховог коришћења, како били што ефикасније коришћени у остваривању националних интереса. Државе на располагању могу имати читав низ инструмената за остваривање националних интереса попут дипломатије, војне и економске моћи, обавештајног рада, културног утицаја, технолошке премоћи и др. Избор инструмената за остваривање националних интереса врло је комплексан и динамичан процес који је условљен бројним факторима. Како би се одабрао најефикаснији и најподобнији инструмент, мора се првенствено водити рачуна о природи самог националног интереса, јер су за неке интересе погоднија одређена средства (попут употребе економских инструмената за остваривање економског развоја), али се углавном користи више инструмената.

Геополитичко окружење и успостављена равнотежа интереса између великих сила на одређеном простору такође може утицати на одабир инструмената и условити да нека држава се пре одлучи за дипломатска и економска средства, а не војна. При избору инструмената држава треба да размотри бројне унутрашње факторе попут политичке културе, стабилности институцијама, степен кохезије друштва, али и ставове јавног мњења. Такође, одабир и примена сваког инструмента захтева постојање и правилну алокацију ресурса, од људских преко финансијских до инфраструктурних средстава. Ове и бројне друге факторе потребно је уврстити у калкулацију како би се проценили вероватни ризици и потенцијални тришкови њихове употребе и на тај начин проценила рационалност употребе датог инструмента.

Хефингтон и сарадници идентификовали су четири инструмента моћи схваћене као алате које држава користи ради вршења утицаја на друге акте. На Графикону 12 дат је графички приказ сваког инструмента и припадајућег скупа способности, где стратег треба да одреди која је комбинација ових способности најпогоднија за остваривање одређеног националног интереса. Овакав приступ

захтева разумевање корисности сваког инструмента, које могућности и ограничења његове употребе могу да се појаве, који су најбољи концепти и методе његове употребе и који су потенцијални ризици и трошкови (Heffington, et al. 2019:22)

Дипломатски инструменти	Информациони инструменти	Војни инструменти	Економски инструменти
☐	☐	☐	☐
☐ репрезентација	☐ убеђивање	☐ сила	☐ помоћ
☐ преговарање	☐ информисање	☐ претња силом	☐ трговина
☐ имплементација	☐ манипулација	☐ употреба силе	☐ финансије

Графикон 12. Графички приказ инструмената моћи (Heffington, et al. 2019:22)

Предложени приступ разумевања инструмената моћи представља полазну тачку у овом истраживању који је потом модификован сходно конкретном предмету истраживања, односно истраживању политике националне безбедности посредством националних интереса. С тим у вези, извршена је модификација овог приступа и у анализу је увршћена још једна врста моћи – политичка моћ. Како би истраживачки захват био усмерен на конкретну студију случаја – политику националне безбедности Републике Србије, посебна пажња посвећена је специфичним инструментима за остваривање националних интереса – сарадњи и војној неутралности. Из тог разлога се дипломатија и информациони инструменти не разматрају засебно, обзиром да су у великој мери већ обухваћени овим приступом.

6.2.1. Војна моћ

Приликом анализе различитих облика моћи, традиционална мисао највећу пажњу посвећује војној моћи, па је у одбрани територије најзначајније поседовање што опремљенијих војних средстава. Војна моћ¹⁸¹ се сходно томе одређује као поседовање мобилних и обучених људских и респективних материјалних војних капацитета који су способни да у сукобу са противничком снагом остваре победу и покору га, наметајући му вољу и штитећи интересе своје владе (Мијалковић и Никач, 2012:191). Инструмент војне моћи заснива се, према Хефингтону и другима, првенствено на сили, способностима употребе силе или претњом употребе силе, као и омогућавање другима да примене силу или њоме прете ради остваривања политичких интереса. Обзиром на погубност последица до којих може да доведе употреба овог инструмента, углавном се прибегава алтернативним инструментима, попут дипломатије или економских инструмената(Heffington, et al. 2019:28-29).

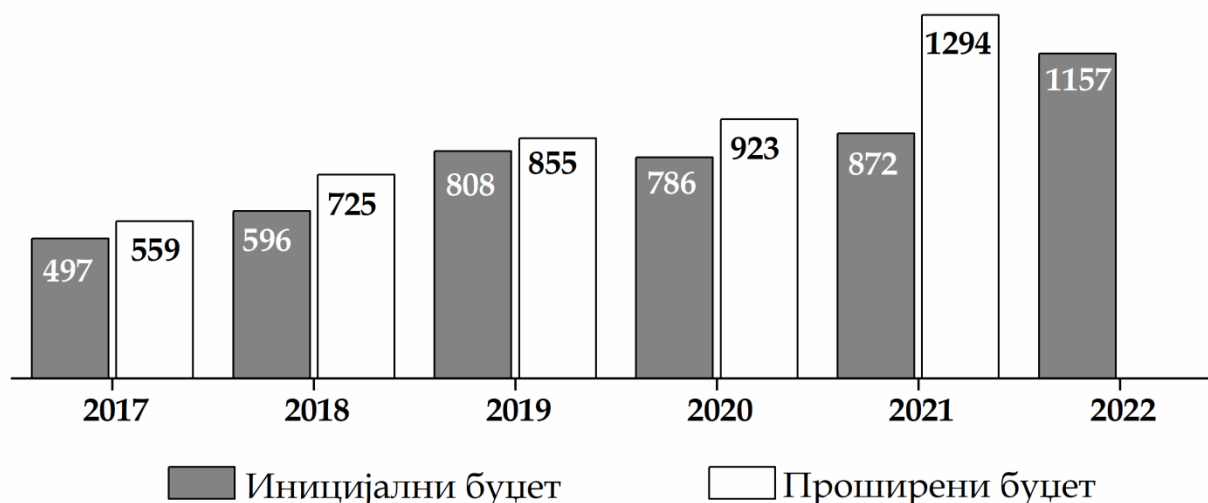
¹⁸¹ У литератури проналазимо различита одређења шта све обухвата војни потенцијал. Михајловић наводи да подразумева „бројност армије и број становника подобних за мобилизацију, старешински кадар, квантитет и квалитет наоружања, геостратешки значај територије, систем утврђења, систем командовања, организацију позадине, обуку војске и становништва, борбено искуство, морал, економију, инфраструктуру и др“ (Михајловић, 2018:29).

Приликом приказа инструмента војне моћи, мора се уважити чињеница да је Србија војно неутрална држава, те да се Стратегијом националне безбедности одлучила за концепт тоталне одбране¹⁸², иако овај концепт у Стратегији није детаљно одређен и дефинисан. За Србију концепт тоталне одбране није новост, а војна димензија тоталне одбране укључује: „1) обавезно служење војног рока или други облици друштвеног учешћа у одбрани; 2) комбинација конвенционалног и неконвенционалног ратовања; 3) интеграција војних и невојних средстава; 4) технолошки развој наоружања и 5) брза мобилизација (Милосављевић, 2021:22). Управо, опредељене као војно неутралне државе, приморале је Србију да развија снажне одбрамбене способности, док систем националне одбране може да развија искључиво на сопственим капацитетима. У овом аспекту уочавамо одређене недоследности, обзиром да се систем националне безбедности од 2011. године заснован на професионалној војсци, иако је већ тада на снази била војна неутралност, а концепт тоталне одбране заснива се на обавезном војном року или бар увођењу обавезних вежби, што још увек није имплементирано. Такође, концепт тоталне одбране захтева унапређење структуре система националне безбедности у бројним сферама попут обавештајног сектора, улагања у заштиту критичне инфраструктуре и друге сфере (Милосављевић, 2022: 115-116).

Последњих година, Србија је повећала улагања у модернизацију војске и велика финансијска средства се улажу се у куповину новог и савременог наоружања¹⁸³ попут ракетних система, тенкова, борбених возила и самоходних хаубица. Овакво опредељење намеће и будуће обавезе, попут набавке резервних делова која ће додатно ће оптеретити буџет Министарства одбране. Тренд све већег улагања у војску наставља се из године у годину (Графикон 13).

¹⁸² У литератури можемо пронаћи различите дефиниције концепта тотална одбрана за које је заједничко укључивање читавог друштва у одбрану државе. Тотална одбрана је „скуп свих војних и цивилних активности припреме државе и друштва за кризне ситуације. Концепт подразумева висок ниво спремности државе и друштва да се одбране у случајевима великих опасности и катастрофа попут рата, криза (економских, политичких, здравствених, еколошких) или природних непогода. Примена концепта значи да у ратном или ванредном стању, сви делови друштва, како војни, тако и цивилни, буду укључени у одбрамбене напоре. Тотална одбрана подразумева да су, у случају кризе, све друштвене установе, од оружаних снага, полиције, парламента, владе, владиних агенција, локалних самоуправа, здравственог система, па до организација цивилног друштва, предузетника, али и појединаца, спремне за одбрану државе“ (Жуњић, 2021:2). Савремена тотална одбрана је приступ „целокупног друштва националној безбедности који укључује координисано деловање војних, паравојних и полицијских снага, цивилних структура владе, приватног сектора и опште популације, чиме се побољшава конвенционална одбрана и јачају мере одвраћања. Тотална одбрана обухвата и супротстављање непријатељским информационим операцијама, психолошку одбрану становништва, јачање унутрашње безбедности, изградњу отпорности критичних служби и инфраструктуре, јачање војне одбране, пружање подршке савезницима и партнерима у одговорима на природне катастрофе и друге кризе“ (Милосављевић, 2022:113).

¹⁸³ „Када се говори о уведеним средствима наоружања и војне опреме из домаћег развоја у Војску Србије, у периоду од 2017–2020. године у наоружање Војске Србије укупно је уведено 98 средстава наоружања и војне опреме из домаћег развоја, што представља 2,8 пута већи пораст у односу на период 2008–2011. године. По питању финансирања развоја наоружања и војне опреме бележи се значајан пораст одобрених финансијских средстава у периоду 2017–2020. године у односу на ранији период, што је око 8 пута више у односу на период 2006–2009. година“ (Програм Владе Републике Србије кандидата за председника Владе Ане Брнабић, 2020: 19)

Графикон 13: Иницијални буџет и његово повећање (Ignjatović et al., 2022:15)

Међутим, иако је модернизација војске и повећано улагање у овај сектор неопходно обзиром на опредељење за концепт тоталне одбране, да би инструмент војне моћи био адекватан и сврсисходан остваривању националних интереса, потребно је да буде и реалистичан. Анализа стратешког окружења треба да пружи одговор да ли постоји потреба прилагођавања задатака војске оружаним претњама, односно очувању националног интереса суверенитета, територијалног интегритета и независности, или су претње доминантно невојног типа, првенствено оне које индукује природа и убрзани технолошки развој. Такође, број и разноврсност активности које је војска Србије реализована у претходном периоду захтева дубљу анализу ефикасности, обучености и опремљености¹⁸⁴. У том контексту потребно је модернизацију војске посматрати и у кључу актуелних безбедносних претњи по националне интересе и редефинисати положај треће мисије војске у стратешким и доктринарним документима¹⁸⁵. Како би инструмент војне моћи био адекватан за очување свих националних интереса, поред адекватног пружања одговора на војне претње, истиче се неопходност прилагођавања оспособљености и обучености војске супростављању невојним претњама, уместо филозофије припреме за примарно борбене активности.

¹⁸⁴ Тренутно, ангажовање војске у трећој мисији врши се у складу са процедурама прописаним за борбене операције, што не обезбеђује све неопходне услове за ангажовање и доношење одлука у ванредним ситуацијама (Кековић, ет. ал, 2011).

¹⁸⁵ Војска Србије је у протеклом периоду била ангажована у различитим ванредним ситуацијама и катастрофама, почевши од великих поплава у Јаши Томићу 2005. године и Обреновцу 2014. године, али и поплава које се уназад пар година дешавају у бројним местима у Србији. Велику улогу војска је имала у санирању последица земљотреса у Краљеву 2010. године, као и гашењу бројних пожара попут оних на Старој планини 2019. године и пожара након експлозија у чачанској „Слободи“ 2021. године. Припадници Војске Србије ангажовани су и на рашчишћавању снежних наноса, термовизијском снимању депоније у Винчи, као и задацима контроле кретања и заштити државне границе, као што је то било 2016. и 2017. године, када је мигрантска криза била на врхунцу. Посебно широк мандат у оквиру треће мисије војска Србије је имала током пандемије, када су њене активности укључивале дезинфекцију јавних површина, подизање и обезбеђивање привремених болница, обезбеђивање болница, аеродрома и аутобуских станица, надзору над мигрантским камповима и одржавању реда и мира у Београду.

Стратегија националне безбедности из 2019. године у делу операционализације националног мира и стабилности и елаборације циља јачања активног учешћа Републике Србије у раду међународних организација наводи да учешће Србије у НАТО кроз програм Партнерство за мир не нарушава њену војну неутралност. Такође, поред сарадње са НАТО, Србија је опредељена да „проширује и продубљује постојећи ниво своје сарадње са ОДКБ ради доприноса глобалној стабилности и безбедности, у складу са политиком војне неутралности“ (Стратегија, 2019:13). Другим речима, улешће у међународној војној сарадњи према Стратегији из 2019. године, као и међународним мировним мисијама није у супротности са прокламованом војном неутралношћу, а у сврси је повећања интероперабилности војних и цивилних снага, доприноса глобалном миру и безбедности, али и повећању угледа Србије у свету.

Када је реч о утврђивању војних потенцијала Србије, постоје бројне методологије које их утврђују и потом врше рангирања држава по најразличитијим критеријумима. Тако, неке методологије прате издвајања из буџета у војне сврхе, затим оне које прате количину конвенционалног наоружања, преко израчунавања различитих индикатора војне моћи. Пример такве листе потиче са сајта *Global Firepower* који рангира 145 држава према 60 појединачних фактора. Ови фактори груписани су у шест категорија: људска капацитете, војна опрема, финансијска улагања, логистика, природни ресурси и географија. Према овој ранг-листи, Србија се у 2023. години нашла на 58. позицији са индексом од 0,9571 (скор од 0,00 сматра се идеалним) чиме је за једно место боље позиционирана од Бугарске, 11 места од Хрватске, 28 од Словеније и 33 од Албаније¹⁸⁶. Овај пример говори у прилог ставу Димитријевића и Стојановића (1996:309) о илузорности и некритичком прављењу ранг листи држава по моћи, када те листе не могу да конзумирају све релевантне факторе. У конкретном случају, Србија је боље позиционирана од држава које су чланице НАТО Пакта, што у реланости може да буде значајно другачије.

Закључује се да након реалистичне процене унутрашњег и спољног стратешког окружења, а која укључује правилно антиципирање равнотеже интереса великих сила на подручју Србије, реално процењених потенцијалних и испољених претњи треба проценити које инструменте војне моћи је реално и сврсисходно користити у очувању националних интереса. Ова процена мора да подразумева и анализу испољености невојних претњи, како би се планирала адекватна средства за супротставање овој врсти претњи које се учестало испољавају у Србији.

6.2.2. Политичка моћ

Остваривање националне безбедности и очување националних интереса неопходно је посматрати и кроз концепт политичке моћи државе, али о томе треба да се размишља и у „категоријама политичке разумности и предострожности, које подразумевају јавна и прегледна, дакле демократска и транспарентна, процедурална правила успостављања власти помоћу које се чува државна самосталност и стабилност политичког поретка“ (Цветковић, 2019: 115). Заправо, условно речено,

¹⁸⁶ Видети шире: *Global firepower*. Интернет: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php>, датум приступа 10/04/2023

политичку моћ државе могуће је посматрати двојако, у међународним односима и унутрашњој политици. У међународној сфери она се испољава најчешће кроз утицај који држава може да оствари у међународним односима и кроз равноправно (пожељније чак и доминантно) учешће државе у односима са другим државама. На унутрашњем плану, политичка моћ представља институционалну моћ, обзиром да се извршава путем формалних институција, а стиче се путем демократских избора који овој моћи дају и легитимитет. Управо, коз ову моћ осликава се политичка стабилност и стабилост институција, владавина права и правна сигурност државе. Како је политичка моћ блиско повезана са другим облицима моћи, у овој сфери се најизразитије уочава трансформација економске моћи инвеститора у виду других држава и међународних организација, у политички утицај у виду разних условљавања који се остварују у датој држави. Тада до изражаја долазе политичка вежтина влада држава да очувају своју политичку моћ, а не угрозе економску моћ која проистиче из страних улагања.

Србија је као један од националних интереса препознала очување унутрашње стабилности и безбедности, а који се, између осталог, остварује путем владавине права, развоја демократије и демократских институција. Основне активности декларативно су усмерене ка повећању ефикасности и транспарентности у раду законодавне, извршне и судске власти у Србији, али и изградњу поверења и сарадње, те грађанске одговорности, као веома значајних компоненти политичке културе Србије. Слика политичке моћи Србије врло је комплексна. С једне стране, Србија активно учествује у свим активностима и испуњава захтеве задате од стране ЕУ у нади да ће постати пуноправни члан. Ове активности усмерене су ка изградњи политичке моћи Србије и демократских институција, чиме се стварају предуслови за изградњу инструмената политичке моћи. С друге стране, када је реч о унутрашњој сфери гласови су дисонантни. У њима учествују гласови који говоре о политичком јединству државе осликаном кроз вишегодишње политичко вођство исте политичке партије и укупан друштвени развој и просперитет. Са њима се надглашавају гласови који говоре о Србији као „заробљеној држави“ у којој појединци и групе остварују своје интересе на штрб јавног добра. У том светлу се често помиње и број парламентарних избора у протеклим годинама, где се поставља питање услова, обавеза и параметара за њихово организовање. Повремено се чују гласови оних који су апатични, било да кажу да промене било које врсте нису могуће, или можда укажу на бољу слику живота изнад Србије.

Оваква слика не иде у прилог могућностима за развој политичких инструмената за очување националних интереса, који ипак морају да се заснивају на некаквом друштвеном консензусу. Србија јесте држава која је подељена по бројним питањима, од разумевања српског националног идентитета до схватања политичке културе која треба да се негује. Међутим, подељеност никако не сме да се искаже по питању битности очувања националних интереса и националног идентитета, неговању демократских традиција и развоју грађанског друштва. Неопходно је остварење некаквог политичког континуитета чија основна одлика мора да буде унутрашња стабилност, али и могућност остваривања до сада у стратешким документима само декларативно поменуте, субјективне компоненте осликане у задовољству грађана животом у Србији и стандардом свеопштег развоја.

6.2.3. Економска моћ

Економска моћ представља неопходан услов како би се одржавало/унапређивало економско благостање и очувала унутрашња стабилност државе, али и како би се држава боље позиционирала у међународним односима, ефикасније заступала националне интересе и своју безбедност. Овај вид моћи блиско је повезана са војном и економском моћи државе, а укључује „поседовање сировинских, стручних, кадровских, производних, енергетских, финансијских и сличних капацитета који државу чине богатом, а њеним грађанима гарантују задовољавајући животни стандард (Мијалковић и Никач, 2012:291). Заправо, економски потенцијал је носилац свеукупног развоја једног друштва из кога произилази политичка моћ и представља базу за војну моћ. Кегли и Виткоф сматрају да „ниво привредног и индустријског развоја земље утиче на спољнополитичке циљеве којима може да тежи. По правилу, што је земља развијенија, то је склонија да игра активну улогу у светској политичкој економији. Богате државе имају интересе који се простиру далеко ван њихових граница и по правилу имају могућност да их реализују и заштите“ (Кегли и Виткоф, 2004:128). Глобализација је донела бројне трендове у економској сфери, међу којима је, како Нај примећује (2011:80) расипање економске моћи на међународне корпорације које потом користе економске инструменте и врше утицај на државе, па чак утичу на дефинисање националних интереса. Обзиром да се приликом наметања утицаја није могуће ослањати искључиво на војне инструменте, „принуде, притисци и уцене путем економских средстава су чак све чешћи облици политике силе у савременим међународним односима. Велика производња хране, сировина или енергије омогућује данас једној држави да изнуђује уступке од других држава и остварује користи мимо економских закона који јој иначе иду у прилог“ (Михајловић, 2018:34).

Хефингтон и сарадници наводе да, као инструмент, економска моћ се фокусира на унапређење или ограничавање економског просперитета региона, држава, институција, кључних група и појединачних доносилаца одлука. Када држава настоји да искористи своју економску моћ да створи ефекте у међународној заједници, постоје три главна аспекта економских инструмента који може да користи: пружање помоћи, трговина и финансије. (Heffington, et al. 2019:30-31) Доносилац одлука и стратег мора бити свестан позитивних и негативних ефеката пре него што се одлучи да примени конкретни економски инструмент. Посматрано у овом светлу, Србија се у овом тренутку не налази на том степену економског развоја да би могла да пружа финансијску помоћ или донације некој држави. Када је реч о трговини, највећи удео робне размене се одвија са земљама ЕУ, која је истовремено највећи донатор у Србији.

У контексту анализе економских инструмената за остваривање националних интереса Србије, потребно је обратити пажњу на два национална интереса: економски развој и укупни просперитет, и европске интеграције и чланство у ЕУ. Економски развој и укупан просперитет се, између осталог, заснива на изградњи снажне и конкурентне привреде и очувања макроекономске стабилности са циљем повећања броја страних улагања у привреду, односно економски напредак остварује се путем сарадње са „међународним финансијским институцијама, другим државама, државним кредитним институцијама и повериоцима“ (Стратегија,

2019:15). Један од мотива чланства у ЕУ јесте остваривање бројних економских интереса, па европске интеграције могу имати кључну улогу у развоју домаће привреде. „Размена роба и услуга је најважнији домен економске сарадње Србије са ЕУ, поред прилива страних директних инвестиција, кредита, дознака (и донација) које директно долазе из ове групе земаља“ (Николић, 2017:11). У протекле две деценије највећи инвеститор, донатор и трговински партнер Србије је управо ЕУ. Наводи се да „према броју земаља страних улагача у Србију, чак три четвртине њих су чланице Европске уније. Такав тренд остаће и даље присутан упркос све јачој конкуренцији руских и кинеских инвестиција. С друге стране, пласман српске робе на тржиште ЕУ износи око две трећине укупног извоза Србије. По истом питању Русија се налази на трећем месту са око пет до шест процената, док тржишта Кине, САД и осталих земаља, све заједно, покривају око седам процената укупног српског извоза“ (Врачар и Стојановић, 2019: 302-303). Самим тим, ова два национална интереса, овако дефинисана су комплементарна.

Међутим, овде се сусрећемо са својеврсном стратегијском дилемом осликаном у чињеници да остваривањем ових интереса може бити угрожен национални интерес очувања суверености, независности и територијалне целовитости, обзиром да бројне чланице ЕУ пружају снажну подршку независности тзв. Косова (Врачар и Стојановић, 2019: 303). Дакле, економска улагања у Србију од стране чланица ЕУ, односно организације где Србија тежи да постане члан, поспешују њен економски развој и тиме ојачавају њене инструменте економске моћи, али бројне од тих чланица истовремено подржавају угрожавање првог националног интереса. Такође, прилагођавањем бројних сфера унутрашње политике Србије захтевима ЕУ, Србија истовремено јача своје инструменте економске моћи, али и свесно дозвољава реконструкцију њених националних интереса од стране ЕУ. Самим тим, економски инструмент моћи Србије јесте још увек у процесу јачања, где се будно мора обраћати пажња на који начин све ове пропратне активности утичу на националну безбедност Србије.

Очување националних интереса Србије посредством употребе инструмената економске моћи требало би да подразумева очување и одрживи развој постојећих ресурса Србије, али и диверзификацију извора понуде и потражње како би била мање зависна на тренутну констелацију снага и мање рањива на потенцијалне међународне економске потресе. Такође, овај процес захтева реструктуирање домаће привреде како би она била у стању да производи софистициране производе и буде конкурентна са производима из развијених земаља. Све док Србија буде зависна од страних улагања, имаће изазове да ограничи економске утицаје, а тиме и политичке, других држава. Другим речима, улагаће напоре да очува своје националне интересе од економских инструмената других држава, уместо да развија своје инструменте економске моћи у сврху заштите тих истих интереса.

6.2.4. Сарадња

У савременом глобализованом свету који је, парадоксално, никада више фрагментиран, сарадња међу државама, а посебно посредством међународних институција постала је значајан предуслов за решавање сукоба дипломатским и

другим правним средствима. Заправо, међународне институције препознате су као учинковит модел за превазилажење сукоба међу државама на глобалном нивоу, а различити регионални форуми треба да усмере државе да пронађу мирне начине за решавање и суочавање са најразличитијим безбедносним изазовима, ризицима и претњама. Република Србија, као и већина модерних држава, опредељена је да мирним путем, а посебно кроз концепт сарадње, решава све проблеме са којима се сусреће међународној арени. Развијањем дипломатских односа са бројним државама света Србија тежи да ојача разумевање и сарадњу у бројним сферама друштвеног деловања попут политичкој, економској, културној, образовној, и другим сферама од заједничког интереса. Такође, сарадња са другим државама и међународним организацијама представља једно од најзначајнијих инструмената за остваривање националних интереса.

Заправо, овакво схватање сарадње у међународним односима представља основ за разумевање концепта стратешке сарадње Србије са државама и међународним организацијама прокламоване у Стратегији националне безбедности. Поред војне неутралности, Србија је препознала сарадњу са међународним организацијама (ЕУ, НАТО и ОДКБ) и државама (САД, Русија и Кина) као инструмент за остваривање својих националних интереса. Упоредном анализом концепта сарадње у Стратегијама националне безбедности из 2009. и 2019. године уочавају се одређени трендови, али и промене у стратешкој мисли. Заједничко за обе Стратегије јесте што се обе залажу за већу улогу УН, поштовање Повеље УН и Резолуце 1244 Савета безбедности УН. Ово опредељење треба првенствено посматрати у контексту борбе Србије за очување Косова и Метохије у свом саставу, где се наглашава улога УН као кључног партнера и провајдера безбедности. Заправо, као један од циљева националног интереса очувања суверености, независности и територијалне целовитости препознаје се јачање угледа и међународног положаја Србије (Стратегија, 2019).

Такође, наглашава се значај европских интеграција, а сарадња са ЕУ представља кључни стратешки циљ у безбедносном, али преваходно економском смислу. Тако је у Стратегији из 2009. године наведено је да европске интеграције имају посебан значај за развој и напредак Србије, односно да је једно од опредељења политике националне безбедности Србије „спремност да изграђује капацитете и способности система националне безбедности у складу са стандардима и обавезама које проистичу из Европске безбедносне и одбрамбене политике (ЗБОП)“ (Стратегија, 2009). У Стратегији из 2019. године, која је другачије организована у делу националних интереса дефинисан је национални интерес „Европске интеграције и чланство Републике Србије у Европској унији“ који је затим операционализован на три циља (Стратегија 2019).

Други стуб међународне сарадње према Стратегији из 2009. био је кроз НАТО програм Партнерство за мир, односно учешћем реализацији преузетих обавеза у овом програму Србија потврђује своје дугорочно опредељење да пружа допринос заједничким демократским вредностима и учвршћивању регионалне и глобалне безбедности (Стратегија, 2009). Другим речима, опредељење Стратегије из 2009. године подразумевало је јачање сарадње и кооперативног приступа одбрани и

безбедности, а посебно кроз ангажовање у оквиру Партнерства за мир. С друге стране, војна сарадња са Русијом и ОДКБ у овим документима није анализирана.

У периоду између 2009. и 2019. године долази до интензивирања сарадње са НАТО. Потписивањем Индивидуалног акционог плана партнерства (ИПАП) достигнут је највиши облик сарадње између Србије и НАТО која не имплицира чланство. Овај документ предвиђа редовне циклусе дијалога са НАТО о политичко-безбедносним питањима, војно-одбрамбеним и питањима јавне дипломатије и научне сарадње, као и планирања у ванредним ситуацијама¹⁸⁷. На тај начин, у току је узлазни тренд сарадње Србије са НАТО, чиме се стварају услови за дијалог по бројним питањима, али и подржава билатерална сарадња са чланицама и партнерима НАТО. Такође, Србија је у овом периоду отпочела сарадњу са ОДКБ кроз обуке, вежбе и припрему припадника Војске Србије за учешће у мултинационалним операцијама, а од 2013. године постала је посматрач у ОДКБ.

Усвајањем Стратегије из 2019. године, политика националне безбедности усмерена је на сарадњу у различитим смеровима, као и на различите облике и интензитета сарадње. Највише пажње у стратегијским документима посвећено је интеграцијама у ЕУ и сарадњи са НАТО и ОДКБ, с тим да се истичу различити нивои сарадње. Европске интеграције и чланство у ЕУ уздигнути су на ниво националног интереса и представљају стратешко опредељење Србије. Разлог томе налази се у претпоставци да би чланство у ЕУ као једном од најзначајнијих глобалних актера омогућило Србији да утиче на процес доношења одлука унутар те организације, што би утицало на унапређење способности за остваривање других националних интереса. Право гласа у процесу доношења одлука овој организацији посебно је значајно када је реч о преговарачком процесу у Бриселу по питању КиМ. Процес европских интеграција анализиран је детаљније него у Стратегији из 2009. године, што је и очекивано обзиром на број активности и напредак који је Србија постигла на европском путу. У међувремену ступио је на снагу Споразум о стабилизацији и придруживању 2013.¹⁸⁸ године, чиме је Србија добила статус државе придружене ЕУ.

Интензивирани су активности Србије на усвајању, имплементирању и извршавању правних тековина ЕУ, подељених у 35 поглавља, односно према новој методологији у шест кластера. На основу обавеза из Преговарачког поглавља 31 спољна, безбедносна и одбрамбена политика) Србија остварује висок степен сарадње са институцијама ЕУ и државама чланицама у оквиру ЗБОП. Интензивирани су доношење политика у области одбране и безбедности, а национални интерес европских интеграција операционализован је кроз три циља: обликовање модерног и развијеног друштва заснованог на заједничким европским

¹⁸⁷ Први циклус ИПАП-а између Србије и НАТО ступио је на снагу 15. јануара 2015. године, а након успешно спроведених активности у имплементацији првог циклуса ИПАП-а, 2017. године започет је процес усаглашавања другог циклуса ИПАП-а који је планиран за период 2019-2021. годину. Другим речима, други циклус ИПАП-а отпочео је 7. новембра 2019. године. *Партнерство за мир*. Министарство спољних послова. Интернет: <https://www.mfa.gov.rs/spoljna-politika/bezbednosna-politika/partnerstvo-za-mir>, датум приступа 19/04/2023

¹⁸⁸ *Споразум о стабилизацији и придруживању између Европских заједница и њихових држава чланица, са једне стране, и Републике Србије, са друге стране*. Министарство европских интеграција. Интернет: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/sporazumi_sa_eu/ssp_prevod_sa_anexima.pdf, датум приступа 19/04/2023

вредностима које су део српског националног идентитета и историјског наслеђа; достизање унутрашње спремности за чланство у ЕУ и унапређење националне безбедности и одбране кроз процес европских интеграција. Реализација последњег циља одвија се кроз учешће Србије у три мултинационалне операције ЕУ, успостављања законског и институционалног оквира који би омогућио учешће цивилних структура у мултинационалним операцијама, унапређење интероперабилности са државама чланицама ЕУ, побољшање наменске индустрије и истраживачких потенцијала домаћих института и технолошка модернизација оружаних снага (Заједничка безбедносна и одбрамбена политика ЕУ). Када је реч о КиМ, обавезе које Србија преузела дефинисане су у оквиру Поглавља 35, Остала питања, Ставка 1: Нормализација односа између Србије и Косова* (Конференција о приступању ЕУ – Србија, 2015). Ово поглавље би требало да представља „везу између дијалога Београда и Приштине који се води под покровитељством Високе представнице ЕУ и приступних преговора“. Технички дијалог у форми Бриселског споразума који се одвија под покровитељством ЕУ пролазио је различите фазе од интензивираних сарадње до својеврсног замрзавања односа. Напредак у испуњавању обавеза у оквиру овог поглавља повезан је са применом договора у оквиру дијалога између Београда и Приштине, а на који се рефлектује свака промена снага у међународним односима.

Србија је задржала кооперативни приступ безбедности из претходних стратегија, с тим што се користе различите формулације приликом операционализације сарадње са НАТО и ОДКБ, без наговештаја интензитета и учесталости ових активности. Када је реч о сарадњи са НАТО кроз програм Партнерство за мир, Стратегија из 2019. године ову сарадњу посматра као комплементарну активност европским интеграцијама. Наведени су бенефити који се очекују: допринос билатералним односима са државама региона које су чланице НАТО или кандидати за чланство и безбедносне гаранције које проистичу из несмањеног присуства КФОР-а, који је под командом НАТО, на КиМ. С друге стране, када је реч о ОДКБ наведено је да Србија „проширује и продубљује постојећи ниво своје сарадње“, али нису елабориране користи које се очекују од ове сарадње. Тумачење ових формулација може бити различито, па пошто је Србија окружена НАТО земљама из такве ситуације проистичу непосредни безбедносни интереси за сарадњом. С друге стране, оваква формулација може бити израз тежње да се сарадња са ОДКБ на неки начин избалансира са сарадњом са НАТО, обзиром да не постоји развијени програм попут Партнерства за мир, и са којим се реализује значајно мање активности него са НАТО. Такође, може се стећи импресија да је је сарадња са одређеним државама пре модел за превазилажење потенцијалног сукоба са том државом, него модел за заједнички одговор на безбедносне претње, што се посебно уочава када се говори о регионалном кључу безбедности. Тако сарадња са државама кроз европске интеграције „доприноси смањењу могућности да на Републику Србију буде извршена оружана агресија“. У Стратегији из 2019. године по први пут помињу и регионалне иницијативе (тзв. Берлински процес и ЦЕФТА).

Када је реч о сарадњи са другим државама, списак држава пожељних за сарадњу и динамика односа са њима је промењена. С тим у вези, Стратегија из 2009. године предвиђала је потребу „обнављања традиције добрих односа са САД“, односно „спремност унапређења односа са САД“, док се Стратегијом из 2019. године

указује на „битност“ и „значајност“ односа са САД. Такође, у Стратегији из 2009. године апострофирала се потреба за продубљивањем блиских веза са Индијом и Бразилом, док се у Стратегији из 2019. године ове државе више не помињу. Стратегија из 2019. године предвиђа наставак сарадње са Русијом, заједно са САД и Кином, са којом је према Стратегији из 2009. године неговала „историјски блиске и свеобухватне везе“. Коначно, када је реч о Кини, читањем Стратегија уочава се да је значај сарадње са Кином значајно порастао, па док се у Стратегији из 2009. год она налазила у, условно речено, континенту држава са Индијом и Бразилом, у Стратегији из 2019. године сарадња са Кином стављена је у заједничку слику са сарадњом са САД и Русијом.

Сарадња са међународним организацијама и другим државама је засигурно најзначајнији инструмент за остваривање националних интереса. Овај инструмент прожима све националне интересе и у неким циљевима чијом реализацијом се остварују национални интереси је директно, а у другим индиректно операционализован. Сарадња Србије са другим државама и међународним организацијама прожима различите сфере друштвеног деловања, од политичке, економске, културне, образовне, научне, спортске, до сарадње у специфичним сферама. И у будућности, међународна сарадња Србије представљаће најзначајнији инструмент за остваривање националних интереса. Као што је већ раније елаборирано, сарадња није једнозначан процес, па с тим у вези кроз њу се увек остварују и одређени спољни утицаји који могу утицати на (ре)дефинисање националних интереса. Потенцијални и остварени утицај спољних фактора на реконструисање националних интереса Србије јесте нешто о чему се мора водити рачуна. Комплексност овог утицаја јесте у томе што утицај на промену националних интереса путем сарадње није класично угрожавање националних интереса, већ значајно перфиднији приступ.

6.2.5. Војна неутралност

Војна неутралност Републике Србије прокламована је 2007. године Резолуцијом о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије¹⁸⁹. Марти Ахтисарији, Специјални изасланик Генералног секретара УН за процес будућег статуса за Косово је 2006. године изнео Предлог статуса Косова (тзв. Ахтисаријев план) који је предвиђао независност Косова уз подршку Међународног војног присуства састављеног од НАТО-а. Предлог је одбијен од стране Србије и утицао је на стварање политичког контекста у којем долази до проглашавања војне неутралности због наглашене улоге НАТО у најављеном отцепљењу КиМ и приближавања Србије првенствено Русији, али и Кини, са циљем спречавања признања тзв. Косова у Савету безбедности УН. Више од деценију ово је био једини званичан документ у којем је споменута војна неутралност. Како ни један стратегијско-доктринарни документ није операционализовао шта је војна неутралност, било је нејасно која су права и обавезе у складу са тако одређеном спољнополитичком оријентацијом, као и какав утицај би јачање војне неутралности могло да има по систем одбране, буџет, грађане и

¹⁸⁹ Резолуција Народне скупштине Републике Србије о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије, „Службени гласник РС“, број 125 од 26. децембра 2007. године.

најбитније, очување КиМ у саставу Србије. Назначено је да не постоји интересовање за улазак у НАТО, док се у пракси обим сарадње са овим савезом значајно повећао у наредним годинама кроз програм Партнерство за мир. Следећи званични документ у којем се помиње војна неутралност јесте Закон о изменама и допунама Закона о одбрани из 2018. године у којем се војна неутралност одређује као одбрамбени интерес, без даље елаборације.

Појам војне неутралности уноси се у стратешку мисао тек у децембру 2019. године, када су усвојене су Стратегија националне безбедности и Стратегија одбране Републике Србије у којима се појашњава овај појам. Војна неутралност је препозната као једно од полазиште Стратегије из 2019. године чијим спровођењем се штите националне вредности и интереси Србије. Војна неутралност се схвата као одсуство чланства у војно-политичким савезима, али не и одбијање сарадње са овим савезима. У складу са политиком војне неутралности, планира се развој партнерске сарадње са НАТО кроз програм Партнерство за мир, као и проширивање и продубљивање постојећег новог сарадње са ОДКБ са циљем доприноса глобалној стабилности и безбедности и безбедности Србије. Сама политика војне неутралности у овом документу није детаљније анализирана, па остало нејасно шта она подразумева, а упитна је њена теоријска и практична утемељеност. Већи број теоретичара истиче да је за тежњу Србије да остане изван војних савеза прецизнији и исправнији израз војна несврстаност¹⁹⁰. У пракси, наслућује се да је реч о моделу који теба да омогући балансирање између САД и Русије, односно да се тренутној геополитичкој констелацији војна неутралност (или несврставање) толерише од стране великих сила, па је то предуслов за могућност сарадње са силама које имају супростављене интересе.

Стратегија одбране из 2019. године¹⁹¹ јесте једини документ у којем је дато ближе одређење војне неутралности и где је извршена њена операционализација кроз утврђивање циљева. Војна неутралност је одређена као одбрамбени интерес и наведено је су одбрамбени интереси засновани на националним интересима и остваривање одбрамбених интереса је у функцији остваривања и заштите националних интереса (Стратегија одбране, 2019). Теорија препознаје одбрамбене интересе као релевантан појам, па тако Нектерлајн предлаже поделу националних интереса на четири основних потреба и захтева који представљају темељ сваке спољне политике држава. Нектерлајн их назива основним националним интересима и међу њима су одбрамбени интереси схваћени као „заштита државе-нације и њених грађана од претњи физичким насиљем од стране друге државе и/или од спољне претње по систем власти“ (Nuechterlein 1976: 248).

¹⁹⁰ „Војно несврставање представља унутрашњу одлуку суверене државе да неће приступати међународним организацијама које имају за циљ војну сарадњу и одбрану, дакле одбрамбеним савезима, војним савезима, војно-политичким савезима“ (Јончић 2022:196).

¹⁹¹ Обзиром на тему ове дисертације, ниво анализе стратешких докумената подразумевао је анализу најзначајније стратегије у сфери безбедности, односно Стратегије националне безбедности. У овом делу прави се једини изузетак и анализира се хијерархијски нижа стратегија, односно Стратегија одбране, јер без те анализе није могуће свеобухватно и целовито разумевање војне неутралности.

Када одбрамбене интересе дефинисане у Стратегији одбране из 2019. године¹⁹² доведемо у везу са националним интересима чијем остваривању треба да допринесу, три одбрамбена интереса се лако стављају у функцију националних интереса, док два која је потребно анализирати и довести у логичну везу са националним интересима јесу војна неутралност и сарадња. У Стратегији одбране из 2019. године наводи се да „војна неутралност проистиче из националних вредности, интереса и међународног положаја“ (Стратегија одбране, 2019), али се не прецизира којих. Уколико даљу анализу започнемо са претпоставком да је према Стратегији из 2019. војна неутралност створила предуслове за сарадњу са НАТО и ОДКБ како би се кроз балансирање односа са ове две силе сачувало КиМ у саставу Србије, онда би се одбрамбени интерес војне неутралности евентуално могао схватити у функцији националног интереса заштите суверенитета, територијалног интегритета и независности. Међутим, потешкоћа у стратегијској логици као својеврсном логичко-методолошком поступку долажења до рационалних решења наступа када није могуће одбрамбени интерес војне неутралности сагледати у оквиру националних вредности, јер би се на тај начин везала за политички циљ и учинила стратегију несврсисходном (Врачар, Ђурчић 2022:53-54). Обзиром да Стратегија одбране из 2009. године није препознала војну неутралност као одбрамбени интерес, остаје нејасно које безбедносне околности, односно које националне вредности су промењене у међувремену што би омогућило адекватну теоријску и практичну аргументацију за овакво одређење војне неутралности.

Одбрамбени интерес војне неутралности у Стратегији одбране из 2019. године операционализован је кроз три циља: (1) неприступање војно-политичким савезима; (2) интегрално ангажовање субјеката система одбране и одбрамбених потенцијала; (3) стварање услова за одбрану ослоњем на сопствене снаге и потенцијале (Стратегија одбране, 2019). У научној јавности постоје различити ставови по питању адекватности овако утврђених циљева, од тога да се кроз одређење циљева јасно утврђује садржај војне неутралности (Јовановић 2022:77), до тога да овако утврђени циљеви више одговарају компонентама војне несврстаности (Јончић 2022:196).

Када је реч о првом циљу, наведено је да исти не представља препреку за сарадњу са другим државама и војно-политичким савезима, која ће бити и унапређивана у складу са сопственим интересима. За разлику од претходне Стратегије одбране из 2009. године¹⁹³ у којој је истакнута тежња за изградњом кооперативне безбедности у оквиру Партнерства за мир, сада је начињен заокрет у опредељењу за сарадњу. Војна неутралност се операционализује на начин да се створе предуслови за шири спектар могућности међународне сарадње, а првенствено са ОДКБ. Другим циљем појашњавају се капацитети посредством којих држава треба да оствари одбрамбене интересе, односно врши се операционализација самог концепта тоталне одбране који обухвата војну и цивилну одбрану. У Стратегији одбране из 2019. године јесу дефинисани различити

¹⁹² Одбрамбени интереси Републике Србије јесу: заштита суверености, независности и територијалне целовитости; заштита безбедности Републике Србије и њених грађана; очување мира и безбедности у региону и свету; унапређење националне безбедности и одбране кроз процес европских интеграција; војна неутралност и сарадња и партнерство са државама и међународним организацијама у области безбедности и одбране (Стратегија одбране, 2019).

¹⁹³ Стратегија одбране Републике Србије, „Службени гласник РС“, број 88 од 28. октобра 2009. године.

фронтови посредством којих ће се јачати патриотизам и воља за одбраном земље, али није појашњен терет који ће бити на цивилном становништву у одбрани земље. Засигурно ће државни органи бити у обавези да донесу своје планове одбране, јавиће се потреба за њиховом интензивнијом координацијом са Министарством одбране, али и потреба увођења војног образовања у школе, обавезне војне обуке и сл. Интегрално ангажовање субјеката система одбране и одбрамбених потенцијала зависи од испуњености бројних предуслова, односно обавеза и војника и цивила, што захтева њихову високу обученост и спремност, али и додатна финансијска улагања у сфери супростављања невојним претњама. Тотална одбрана схваћена је као наличје војне неутралности – ако не постоје поуздани савезници на које се држава може ослонити онда сама држава мора подићи сопствене капацитете. Свако опредељење за неопредељеност има своју цену, која се у овом случају не исказује само кроз нејасне обавезе цивила у одбрани, већ и кроз цену издатака за одбрану, посебно кроз капиталне инвестиције у одбрани, развој одбрамбене индустрије, попуну резервног састава Војске Србије и сл.

Трећи циљ, стварање услова за одбрану ослонцем на сопствене снаге и потенцијале, појашњава да војна неутралност повлачи неопходност увећања војног буџета како би се изградиле сопствене одбрамбене снаге кроз концепт тоталне одбране, што утиче на прераспodelу средстава за улагање у друге цивилне секторе чије је успешно функционисање опет неопходно за реализацију концепта тоталне одбране (здравство, образовање и сл). Притом, опредељење за тоталну одбрану одразило се и на прераспodelу средстава унутар буџета Министарства одбране. Велика финансијска средства улажу се у куповину наоружања попут ракетних система, тенкова, борбених возила пешадије и самоходних хаубица, а будуће одржавање ових борбених система и набавка делова додатно ће оптеретити буџет Министарства одбране. У том контексту, потребно је направити осврт на раније елаборирано Болдвиново питање *Колико безбедности?* У том контексту треба анализирати финансијска средства која се улажу у одбрану Србије и смисао тога, посебно када се узме у обзир да треба да постоји правилна расподела издвајања средстава за све мисије војске. С тим у вези, издвајање за мисију подршке цивилним властима у супротстављању претњама безбедности које се односе на невојне претње попут природних непогода и техничко-технолошких и друге несрећа не сме да буде у сенци прве мисије војске.

Осмишљена као репрекусија на улогу НАТО-а у покушају противправног оцепљења дела територије, војна неутралност је дуго била само политички наратив отелотворен у једном документу. Више је деловала као апоен у унутрашњим политичким превирањима, него концепт на који је држава могла да се ослони на међународној сцени. Дуго је била толерисана од стране великих сила чије су финансијске инвестиције у Србију постајале све значајније, па је на „на мала врата“ је ушла у стратегијске документе. У условима променљивих геополитичких прилика, војна неутралност је омогућила балансирање у сарадњи са традиционално супростављеним Истоком и Западом, али уз активну улогу цивила и високу цену финансијских улагања у одбрану земље. У том смислу много је погодније анализирати војну неутралност као инструмент применом којег се тежи заштити националних вредности и остваривању националних интереса, а пре свега очувању КиМ у саставу Србије и наставку уплива инвестиција уз активну економску сарадњу.

Изостанак јасне формулације политике неутралности као дела политике националне безбедности оставио је бројна отворена питања и оставио простор интерпретацију, али и политизацију овог појма. Ова питања су посебно значајна у контексту перспективе ове политике у пресеку са поприлично скупим за малу државу и комплексним концептом тоталне одбране, односно економског, војног и спољнополитичког коштања војне неутралности.

7. ЗАКЉУЧАК

Појава појма национални интерес условљена је настанком модерне националне државе, а његова интелектуална претеча, у виду концепта државног разлога, датира још од Макијавелијевог „Владаоца“. До актуелизације истраживања овог концепта долази тек након Другог светског рата, када се његов садржај проширује са искључиво економског аспекта, како је перципирао Чарлс Бирд, који је уједно и први истраживао овај појам, ка схватању да је моћ државе у основи националног интереса. Концептуализација националног интереса у теријским поставкама наука безбедности и међународних односа и има различите исходе сходно самом приступу и опредељењу аутора који су приступили његовом изучавању. Сходно томе, у категоријалном апарату различитих теоријских поставки овај појам је перципиран као подразумевајући, сложен, недефинисан, превазиђен, оспораван и неопходан за изучавање државе и међународних односа. Научна дебата на тему одређења националног интереса отворена је најпре код теоретичара реализма и то захваљујући раду Ханса Моргентауа, а међу теоретичарима овог правца није постигнут консензус шта треба да се постигне посредством националног интереса: за Моргентауа је то моћ, Арона задовољство државе, Волца опстанак државе.

Ова дебата преноси се и у друге теоријске правце, а највише у либерализам и социјални конструктивизам. Национални интерес је етаблирао своју позицију и у либералној традицији, и то у приступу неолибералног институционализма на челу са Робертом Кохејном, који указује на улогу институционалне сарадње у разумевању националних интереса. Заправо, указује на значај анализе чланства државе у међународним организацијама и сарадње са другим државама у контексту остваривања националних интереса и увећања националне безбедности државе, као и утицаја које међународне организације имају на (ре)конструисање националних интереса једне државе.

Улога конструктивистичке парадигме у концептуализацији националног интереса огледа се у позиционирању националног интереса у контекст ширих друштвених односа у којима држава одлучује шта жели не само на основу материјалних потреба, већ и кроз друштвену интеракцију. Социјални конструктивизам фокусиран је на разумевање начина на који су национални интереси формулисани. Циљ није да објасне зашто, већ како актери образују и модификују свој идентитет и како разумеју свет, односно на који начин дефинишу интересе у области безбедности.

Велики допринос у даљој концептуализацији и операционализацији националног интереса, као и у систематизацији знања у вези са њиме, имају

теоретичари који не могу да буду сврстани у неку одређену теоријску оријентацију. Њихова промишљања о овој истраживачкој теми, покушаји да се успостави адекватан појмовни апарат, установе нивои општости и корелација међу појмовима, односно израде типологије националног интереса, врло су запажени у научној заједници. О томе сведочи велики број научних радова који обилују хетероцитатима теоретичара попут Џозефа Франкела и Доналда Нектерлајна. Заправо, Нектерлајнова матрица за анализу интензитета националних интереса један је од најкоришћенијих алата за истраживање националних интереса, где кроз пондерисану анализу елемената избора доносиоци одлука могу боље проценити који су њихови интереси, указујући да национални интерес није једноставно здруживање нечијих потреба, јер би то значило да би велики број маргиналних интереса могао надјачати витални интерес. Уочавањем логичке повезаности интереса и вредности, идентификовао је осам фактора о којима доносиоци одлука морају да размишљају приликом процене сваке ситуације.

Росенауова дистинкција употребе националног интереса на средство политичке акције и средство политичке анализе представља тачку сепарације између научне примене овог појма и његове употребе у политичкој пракси. Неспорно је да национални интерес има знатно дужу историју употребе као инструмент политичке акције, а на његову превише честу примену у дневнополитичком дискурсу упозоравао је још Чарлс Бирд. Таква употреба знала је понекад да замагли његову аналитичку вредност, а неким истраживањима је оспораван научни допринос уколико су користила национални интерес за описивање и објашњавање извора преференција држава или за евалуацију њихових појединачних стратегија и тока акција. Упорност и истрајност истраживачких напора теоретичара предвођених Моргентауом да докажу да је реч о корисном аналитичком оквиру за истраживање безбедности и спољне политике утицала је да национални интерес остане на самом врху истраживачких питања.

Уочава се да садржај и обим појма национални интерес, било да га посматрамо као средство политичке анализе или средство политичке акције чини превасходно политика. Знање о политици јесте апсолутно неопходно за истраживање сваке безбедносне појаве, па национални интерес одлично демонстрира како је за истраживање у сфери безбедности нужно знање о историји политичког функционисања националне државе. Заправо, уско дисциплинарно посматрано, појам национални интерес је у прошлости преовлађујуће коришћен у оквиру наука о међународним односима, односно за разумевање понашања држава у међународној арени и истраживање спољне и међународне политике. Међутим, овако уско схватње националног интереса занемарује његову суштину, осликану у чињеници да национални интерес проистиче из концепта нације и идеје националне државе, па његово схватање није могуће без разумевања различитих схватање нације, односно тековина које носи епоха модерне.

У покушају да се у једном кључу ухвате сви интереси једне државе, а опет да се апострофира смисао највишег интереса у држави, у политичком дискурсу често се употребљава сложеница „државни и национални интереси“. Можда и фреквентније, посебно у јавним дебатама, ова два појма користе се као синоними. Омеђавање државог и националног интереса је у својој бити дискусија о схватању

нације, где се корен ових спорења налази се у различитом схватању противуречних процеса који су довели до обликовања нације, а што је опет зависно од политичке и друштвене традиције која постоји у некој држави. Заправо, у литератури је позната подела на два основна схватања настанка и садржаја појма нације, иако за њих постоји више назива: субјективно и објективно схватање, грађански и етнички приступ, западни и источни модел односно немачки и француски модел.

Дистинкција између ова два модела најчешће се установљава путем разликовања нације као политичке заједнице и нације као етнокултурне заједнице. Иако на први поглед овај критеријум разликовања има смисла, даљом анализом намеће се питање да ли постоје етнокултурне нације које нису истовремено и политичке заједнице, односно да ли постоје нације које су политичке заједнице, а да не садрже у одређеној мери неке елементе етнокултуре. Немерљив је допринос теоретичара Ентонија Смита који је показао је да свака нација садржи истовремено и грађанске и етничке компоненте у различитом степену и облику испољавања. Сугерише да су грађански и етнички модел нације заправо идеал-типске категорије које у реалности нису биле заступљене у изворном облику. Из тог разлога ове моделе треба посматрати у светлу аналитичких категорија, које треба да потпомогну разумевању других категорија које су у вези са нацијом или из ње проистичу, попут националног идентитета и националног интереса, како би се разумело укрштањем којих компоненти је изграђена конкретна нација.

Заправо, национални идентитет јесте та кључна димензија коју треба да обухвати, разуме, промовише и на њој да се заснива национални интерес. Како би развио модел посредством којег би истражио моћ националног идентитета, Ентони Смит је поделио његове функције у две категорије - унутрашњу и спољну и тиме посредно трасирао пут за даља истраживања и националног интереса, на трагање за унутрашњим и спољним димензијама националног интереса. Потреба за истраживањем и унутрашњих димензија националног интереса етаблирала је значај наука безбедности, чиме је потврђено да је национални интерес значајан део корпуса знања о безбедности. С тим у вези, предмет овог истраживања јесте управо утврђивање сазнајно-експланаторног потенцијала националног интереса за изучавање политике националне безбедности Републике Србије.

Супростављена схватања о настанку нације, односно наизглед непомирљив тон између етничко-културног и грађанско-политичког схватања пренет је и у српско друштво, које одликује дубоки раздор у свакој дискусији која се односи на теме националног идентитета, националног питања и национализма. Српски национални идентитет мора да нађе и дубоко усади своје место на тлу које се налази између две крајности, узимајући најбоље од обе стране, а притом водећи рачуна да се не негују екстреми. Српска историја, обичаји, традиција и садржаји културе имају функцију међугенерациског медиума који утиче на формирање националне свести путем преношења националних вредности и обичаја. На политичком плану, национални идентитет пружа друштвену солидарност, надахњује дух заједништва и друштвене кохезије и промовише националне интересе. С друге стране, грађански идентитет негује либерално-демократске вредности и одређење појединца као сувереног политичког субјекта који је носилац грађанских и политичких права и слобода, без обзира на верску, етничку или неку другу припадност. Овај идентитет

промовише различитост, жељу да се активно учествује у политичком животу како би се остварило јавно добро, заједничке вредности, права и интереси. Такође, неговањем демократских вредности и поштовањем конститутивних принципа обезбеђује се лојалност свих грађана Србије, како припадника српске нације, тако и националних мањина. На тај начин, без неговања дуализма или стварања нових подвајања, тежи се промоцији српског националног идентитета у којем би остали садржани етничко-културни елементи, али који не би били у колизији ни са грађанским правима и слободама појединца, нити са колективним правима националних мањина. Само такав српски национални идентитет може бити темељ очувању националних интереса Србије.

Национални интереси представљају политичку артикулацију националних вредности Србије и кодификовани су у Стратегији националне безбедности Србије. Обзиром да је Србија усвојила у протеклом периоду две Стратегије националне безбедности, 2009. и 2019. године, у дисертацији је извршена анализа свих најзначајнијих категорија у оквиру стратегијске логике, почевши од националних вредности Србије које се институционално штите системом безбедности, потом националних интереса чијим остваривањем се штите национале вредности и на крају циљева чијом реализацијом се остварују национални интереси. Праћени су сви континуитети, појашњавани дисконтинуитети, све са циљем разумевања начина на који је конструисано седам националних интереса Србије; идентификовани су актери који на директан и индиректан начин утичу на конструисање националних интереса и препознати су инструменти који су Србији на располагању за њихово остваривање и промоцију. На тај начин је свеобухватно и дубински анализирана и објашњена политика националне безбедности Србије, услови у којима се конституише и реализује, модели њеног редефинисања и начини операционализације, идентификовани су актери који учествују у том процесу, и испитивана је рационалност доступних инструмената који се користе за њену реализацију.

Ова дисертација пружила је приказ и објашњење начина на који се национални интерес из домена политичког помодарства и од магловите крилатице преводи у оквир који даје смернице за процену политике националне безбедности Србије. На тај начин потсећају се доносиоци одлука да вођење активне и паметне безбедносне политике нужно подразумева разбориту артикулацију националних интереса Србије који увек морају да се заснивају на националном идентитету, а што уједно представља и друштвени допринос ове дисертације.

8. ЛИТЕРАТУРА

КЊИГЕ И ЧЛАНЦИ

Alexander, E. (1992). *Approaches to Planning. Introducing Current Planning Theories, Concepts and Issues*. Philadelphia, PA: Gordon and Breach.

Алијевић, М. (2011). Национални идентитет у Европској Унији. *Анали Правног факултета Универзитета у Зеници*, 7. стр. 147-158.

Amerasinghe, C. (2005). *Principles of the institutional law of international organizations. Second Revised Edition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Андерсон, Б. (1998). *Нација: замишљена заједница*. Београд: Плато.

Aron, R. (1967). What is a Theory of International Relation?, *Journal of International Affairs*, 21 (2), pp.185-206.

Aron, R. (1968). *Progress and Disillusion – The Dialectics of Modern Society*. England: Penguin Books.

Aron, R. (2003). *War and Peace, a Theory of International Relations*. London and New York: Routledge.

Аврамов, С., Крећа М. (1999). *Међународно јавно право*. Београд: Савремена администрација, д.д.

Axelrod, R. (1985). *The Evolution of Cooperation*. New York: Basic Books, Inc.

Axelrod, R., Keohane R. (1985). Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions. *World Politics*, 38 (1), pp. 226-254.

Азањац Јањатовић, Т. (2013). *Приручник за укључивање грађана и грађанки и организација цивилног друштва у јавну политику*. Београд : Београдски центар за безбедносну политику.

Bailes, A. (2009). *Does a Small State Need a Strategy?*. University of Iceland: The Center for Small State Studies.

Бајагић, М. (2013). Неолиберални институционализам у међународним односима и студијама безбедности. *Српска политичка мисао*. 39 (1). стр. 127-158.

Бакрак, П., Барац, С. (2006). Два лица моћи, *Нова српска политичка мисао*, 13 (1-4), стр. 57-68

Baldwin, D. (1985). *Economic Statecraft*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.

Baldwin, D. (1993). Neorealism, Neoliberalism, and World Politics. In: Baldwin, D. (Ed.). *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate* (pp. 3-25). New York: Columbia University Press.

- Baldwin, D. (1995). Security Studies and the end of the Cold War. *World Politics*, 48, p. 117/141.
- Baldwin D. (1997). The Concept of Security. *Review of International Studies*, 23 (1), pp. 13-14.
- Baldwin, D. A. (2013). Power and International Relations, In: W, Carlsnaes; T. Risse & B. A. Simmons (Eds.) *Handbook of International Relations*, (pp. 273-297). London: Sage.
- Baldwin, D. (2015). Misinterpreting Dahl. *Journal of Political Power*, 8 (2), 209–227.
- Basu, K. (2000). *Prelude to Political Economy: A Study of the Social and Political Foundations of Economics*. Oxford: Oxford University Press.
- Baylis, J. (2020). International and Global Security. In: Baylis, J., Smith, S., Owen, P. (Eds.) *The Globalization of World Politics*. (pp. 240-255). Oxford: Oxford University Press.
- Beard, C. (1934). *The Idea of National Interest - An Analitical Study in American Foreign Policy*. New York: The Macmillan Company.
- Bernd, S. (2003). *Identity in Modern Society. A Social Psychological Perspective*. Malden: Blackwell Publishing Ltd.
- Betts, A. (2009). *Forced migration and global politics*. New York: John Wiley & Sons.
- Биго, Д. (2008). Међународна политичка социологија. У П.Д. Вилијамс (Ед.) *Увод у студије безбедности* (176-192). Београд: Службени гласник.
- Bigo, D. (2008). Globalized (in) security: the field and the ban-opticon. In: Bigo, D., Tsoukala, A. (Eds.) *Terror, Insecurity and Liberty Illiberal practices of liberal regimes after 9/11*. (p. 1-9). London and New York: Routledge.
- Bilgin, P. (2008). Critical Theory. In: Williams, P. (Ed.). *Security Studies: An Introduction* (p.89-102). London and New York: Routledge.
- Bloom, W. (1993). *Personal identity, National identity and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Бодин, М. (2007). *Теоријски основи менаџмента националне безбедности*. Докторска дисертација. Београд: Факултет безбедности.
- Бодин, М., Станаревић, С. (2012). Идентитет младих-безбедносно питање људских ресурса Србије. *Политичка ревија*. 32 (2). 27-46.
- Bock, P. Berkowitz, M. (1966). The Emergig Field of National Security. *World Politics*, 19(1), pp. 122-136.
- Бојовић, Ж. (2017). Терминалне вредности – животни циљеви: перспектива студената будућих учитеља и васпитача. *Иновације у настави*, 30 (4), стр. 35–48.
- Booth, K. (1991). Security and Emancipation. *Review of International Studies*, 17 (4), p. 313-326.

- Booth, K. (2008). *Theory of World Security*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Botero, G. (1956). *The Reason of State*. New Haven: Yale University Press.
- Boulding, K. (1989). *Three Faces of Power*. London, New Delhi: Newbury Park, Sage.
- Bozhilova, M., Yanakiev, Y., Stoianov, N., Stoyanov D., (2020). An approach to prioritization of national interests of the EU member states. *The Journal of Defence & Security Technologies*, 3 (4), pp. 55-83.
- Brands H. (2014). *What Good Is Grand Strategy?*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Briggs, A., Cobley, P. (2005). *Uvod u studije medija*. Beograd: Clio.
- Brinthaup, T. (2008). Identity. In: Darity W. (Ed.) *International Encyclopedia of the Social Sciences*, 2nd edition, Volume 4. (pp. 551-555). Detroit: Macmillan Reference USA.
- Brown, C., Ainely, K. (2005). *Understanding International Relations – 3th edition*. New York: Palgrave, Mac Millan.
- Brubacker, R., Cooper, F. (2000). Beyond “Identity”. *Theory and Society*, 29 (1), pp. 1-47.
- Burchill, S. (2005). *The National Interest in International Relations Theory*. London: Palgrave Macmillan.
- Burke, P. (2006). Identity Change. *Social Psychology Quarterly*, 69 (1), pp. 81-96.
- Burkitt, B. (1980). The Sources of Economic Power. *International Journal of Social Economics*, 7(3), 122–131.
- Buzan, B. (1983). *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*. Brighton: Wheatsheaf books.
- Buzan, B., Waever, O., De Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. London: Lynne Rienner Publisher.
- Buzan, B., Waever, O. (2003). *Regions and Powers: the Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Car, E. H. (1946). *The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*. London: Macmillan & Co. Ltd.
- Carey, R. (2008). Power. In: Salman, T., Imber, M. (Eds.). *Issues in International Relations*, 2nd Edition, (pp. 61-73). London and New York: Routledge.
- Cassinelli, C.W. (1962). The Public Interest in Political Ethic. In: Friederich, C. (Ed.) *The Public Interest* (pp. 44-53). New York : Atherton Press.
- Castells, M. (2002). *Informacijsko doba – ekonomija, društvo i kultura, Svezak 2: Moć identiteta*. Zagreb: Golden Marketing.

- Cochran, C. (1974). Political Science and "The Public Interest". *The Journal of Politics*, 36 (2), pp. 327-355.
- Collective, C. A. S. E. (2006). Critical Approaches to Security in Europe: A Networked Manifesto. *Security Dialogue*, 37(4), 443-487.
- Colm, G. (1960). In Defense of the Public Interest. *Social Research*. 27(3), pp. 295-307.
- Cornell, S., Hartman, D. (2007). *Ethnicity and Race: Making Identities in a Changing World*. Second Edition. London and New Delhi: Pine Forge Press.
- Cox, R. (1981). Social Forces, States and World Order: Beyond International Relations Theory. *Millennium: Journal of International Studies*, 10 (2), pp. 126-155.
- Cvrtila, V. (1995). Nacionalni interesi i nacionalna sigurnost. *Politička misao*, 32(2), str. 62-69.
- Цветковић, В. Н. (1996). Самопоимање и политичко пројектовање (Европски и национални идентитети-српска перспектива). У: Кнежевић, М. (Ур.) *Србија и Европа* (стр. 67-80). Београд: Дом културе Студентски град.
- Цветковић, В. Н. (1997). Модерна Србија: потрага за националним идентитетом (О историјском наслеђу и етничко-политичким парадоксима). *Социолошки преглед*, 31 (1), стр. 107-124.
- Цветковић, В. Н. (2002). Национални идентитет (ре)конструкција институција у Србији (идеологије, образовање, млади). *Филозофија и друштво*. 51-75.
- Цветковић, В.Н. (2002а). Национална држава (или о Србији и Грађанији). *Призма*. (стр. 30-36). Београд: Центар за либерално демократске студије.
- Цветковић, В.Н. (2009). *Социологија*. Београд: Факултет безбедности и Службени гласник.
- Цветковић, В. Н. (2018). Смисао и перспективе наука и/или студија безбедности (О образовању стручњака за безбедност). *Годишњак Факултета безбедности*, стр. 11-28.
- Цветковић, В. Н. (2019). Државна сувереност и/или национална безбедност (екстерне и интерне функције концепта суверености). У: Костић А. (Ур.) *Државни поредак: суверенитет у времену глобализације* (87-123). Београд: Српска академија наука и уметности.
- Цветковић, В. Н. (2020). Национална држава: смисао и перспективе. У: Ајзенхамер, Б., Вукотић, Н. (Ур.). *Човек, простор, технологије, идеје: међународна безбедност у трећј декади 21. века* (стр. 101-125). Београд: Институт за међународну политику и привреду.
- Цветковић, В. Н. (2020). Науке безбедности-откуд и зашто?, У: Цветковић, В.Н. (Ур.) *Науке безбедности* (стр. 13-37). Београд: Факултет безбедности.
- Dahl, R. (1957). The Concept of Power. *Behavioral Science*, 2(3), pp. 201-215.

- Дал, Р. (2006). Моћ, *Нова српска политичка мисао*, 13 (1-4), стр. XIII, но. 1-4/2006, стр. 37.-57.
- Danilović, V. (2005). National Interest. In: Griffiths M. (Ed). *Encyclopedia of International Relations and Global Politics* (p. 1116-1120). London: Routledge.
- Deibel, T. (2007). *Foreign Affairs Strategy: Logic for American Statecraft*. Cambridge UK: Cambridge University Press.
- Деспотовић, М. (2000). *Игра потреба – андрагошке варијације*. Београд: Институт за педагогију и андрагогоју Филозофског факултета и Андрагошко друштво Србије.
- Деспотовић, Љ., Јевтовић, З. (2015). Конструкција и деконструкција идентитета и међународне интеграције. *Српска политичка мисао*. 22 (48). стр. 149-161.
- Deutsch, K. (1968). *The Analysis of International Relations*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Димитријевић, В. (1973). Безбедност и политичка заједница. У: *Појам безбедности у међународним односима* (стр. 7-38). Београд: Савез удружења правника Југославије.
- Димитријевић, В., Стојановић, Р. (1996). *Међународни односи*. Београд: Службени лист СРЈ.
- Димитријевић, Р. И., Липовац, М. (2017). Национални интереси Републике Србије: анализа експозеа мандатара Владе од 2007. до 2017. године. *Српска политичка мисао*, 57 (3), стр. 71-97.
- Donaldson, P. (1989). *Machiavelli and Mystery of State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Donnelly, J. (2000) *Realism and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dougherty and Pfaltzgraff, R. (1990). *Contending theories of international relations: a comprehensive survey*. New York: Harper & Row.
- Drulák, P. (2010). Introduction: How to Explore National Interest and Why, In: Drulák, P., Braun, M. (Eds.). *The Quest for the National Interest. A Methodological Reflection on Czech Foreign Policy*, (pp. 11-19). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Драгишић, З. (2009). Безбедност и вредности. *Српска политичка мисао*, 26 (4), 181-200.
- Драгишић, З. (2011). *Систем националне безбедности Србије*. Београд: Факултет безбедности.
- Драгишић, З. (2013). Безбедносни идентитет Балкана и ЕУ. *Култура полиса*, 22, 143-160.
- Драгишић, З. (2013). Безбедност, стратегија, политика и систем. *Политика националне безбедности*. 1, 109-125.

- Драгишић, З. (2016). Безбедносни идентитет Балкана и Нови пут свиле. У: Цветковић, В. (Ур.). *Нови пут свиле: балканска перспектива. Политичко-безбедносни аспекти*. (стр. 69-82). Београд: Чигоја штампа.
- Драгишић, З. (2018). Национална безбедност - алтернативе и перспективе. У: Цветковић, В.Н. (Ур.) *Науке безбедности* (стр. 39-55). Београд: Факултет безбедности.
- Драгишић, З. (2021). Стратегија националне безбедности и Велика стратегија Србије. *Политика националне безбедности*, 20(1), стр. 37-5.
- Dunne, T., Schmidt, B. (2014). Realism. In: Baylis, J., Smith, S., Owens, P. (Eds.) *The Globalization of World Politics. An introduction to international relations*. (pp. 99-112). Oxford: Oxford University Press.
- Ђокић, К., Ђорђевић, С., Игњатовић, М., Пејић Никић, Ј., Петровић, П. (2020). *Заробљавање сектора безбедности у Србији. Почетна Студија*. Београд: Београдски центар за безбедносну политику.
- Ђукановић, Д., Лађевац, И. (2009). *Приоритети спољнополитичке стратегије Републике Србије*. Међународни проблеми, 61 (3). стр. 346-364.
- Ђурић, С. (2013). *Истраживање безбедности – Квалитативни приступ*. Београд: Факултет безбедности.
- Edensor, T. (2002). *National identity, Popular Culture and Everyday life*. Oxford, Ney York: Berg.
- Edmunds, T. (2001). *Security Sector Reform: Concepts and Implementation. Workshop paper*. Geneva: Geneva Centre for Democratic Control of Armed Forces.
- Edward M. E. (1943). *Makers of Modern Strategy*. Princeton: Princeton University Press.
- Екмечић, М. (2008). Дуго кретање између клања и орања. сторија Срба у Новом веку (1492-1992). Београд: Завод за уџбенике.
- Erikson, E. (1968). *Identity, youth and crisis*. New York, London: W. W. Norton and Company.
- Ериксон, Е. (2008). *Идентитет и животни циклус*. Београд: Завод за уџбенике.
- Finnemore, M. (1996). *National Intrests in International Society*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Жуњић, М. (2021). *Тотална одбрана*. Београд: Београдски центар за безбедносну политику.
- Floyd, R. (2007). Towards a consequentialist evaluation of security: Bringing together the Copenhagen and the Welsh Schools of security studies. *Review of International Studies*, 33, pp. 327-350.

- Форца, Б., Стојковић, Б. (2014). О хијерархији стратегијских докумената. *Војно дело*, стр. 145-165.
- Форца, Б., Никач, Ж. (2020). Компаративна анализа стратегија националне безбедности Републике Србије. *Безбедност*. 3, стр. 22-42.
- Frankel, J. (1969). National Interest: A Vindication. *International Journal: Canada's Journal of Global Policy Analysis*, 24(4), 717-725.
- Frankel, J. (1970). *National Interest*. London: Macmillan & Co. Ltd.
- Freedman, L. (2013). *Strategy: A History*. Oxford: Oxford University Press.
- Friedrich, K. (1963). *Man and His Government. An Empirical Theory of Politics*. New York: McGraw Hill.
- Frost, B. (1996). Raymond Aron's Peace and War, Thirty years later. *International Journal: Canada's Journal of Global Policy Analysis*. pp. 339-361.
- Galbreath, D. (2008). International Regimes and Organization. In: Salmon, T., Imber, M. (Eds.). *Issues in International Relations*, 2nd Edition (pp. 121-135). London and New York: Routledge.
- Gaddis, J. (2018). *On Grand Strategy*. New York: Penguin Press.
- Гаћиновић, Р. (2011). Национални идентитет и безбедност модерне државе. *Наука. Безбедност. Полиција*. 16 (1). 17-31.
- Гелнер, Е. (1998). *Нација и национализам*. Загреб: Политичка култура.
- Гавриловић, Д. (2005). Питања друштвеног идентитета. *Годишњак за социологију*, 1 (1), стр. 125-135.
- Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (2015). *National Security Policies, Formulating national security policies for good security sector governance*. Geneva: DCAF.
- George, A. Keohane R. (1975). *The Concept of National Interest: Uses and Limitations*: In: Report of the Commission on the Organization of the Government for the Conduct of Foreign Policy, Volume II, Appendix D, pp. 64-74.
- Gilpin, R. (1975). *U.S. Power and the Multinational Corporation*. New York: Basic Books.
- Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gilpin, R. (1996). No One Loves a Political Realist. *Security Studies*, 5(3), 3-26.
- Glaser, C. (2003). Structural Realism in a more complex world. *Review of International Studies*, 29, pp. 403-414.
- Goldstein, J., Pevehouse, J. (2014). *International Relations*. Boston: Pearson.

- Goof, P., Dunn, K. (2004). Conclusion: Revisiting the Four Dimension of Identity. In: Goof, P., Dunn, K. (Eds.). *Identity and Global Politics – Empirical and Theoretical Elaborations*. (237-247). New York: Palgrave Macmillan.
- Griffith, E. (1962). The Ethical Foundations of Public Interest. In: Friederich, C. (Ed.) *The Public Interest* (pp. 14-24). New York : Atherton Press.
- Griffiths, M., Roach, S., Solomon, S. (2009). *Fifty key thinkers in International Relations – Second Edition*. New York & London:Routledge.
- Grizold, A. (1998). Međunarodna sigurnost i etnički konflikti. *Politička misao*. 35(4), pp. 21-35.
- Guibernau, M. (2007). *The Identity of nations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hall, S. (1992). The question of cultural identity. In Hall S. and McGrew T. (Eds.), *Modernity and its futures* (pp. 273–326). Cambridge: Polity Press.
- Hall, S. (1996). Who needs Identity? In: Hall, S., Gay, P. (Eds.). *Question of Cultural Identity* (pp. 1-17). London, New Delhi: Sage Publication.
- Халперн, К. (2009). Треба ли престати да се говори о идентитету? У: Халперн, К., Руано-Борбалан, Ж. (Ур.). *Идентитет(у): појединац, група, друштво* (стр. 14-27). Београд Цлио.
- Hart, L. (1967). *The Classic Book on Military Strategy*. London: Meridian book.
- Harsanyi, J. (1962). Measurement of Social Power, Opportunity costs, and the Theory of Two-person bargaining games. *Behavioral Science*, 7 (1), pp. 67-80.
- Heffington, S., Oler A., Tretler D. (2019). *A National Security Strategy. A Primer*. Washington D.C.: National Defense University Press.
- Hettne, B. (1991). Security and Peace in Post-Cold War Europe. *Journal of Peace Research*, 28(3), p. 279-294.
- Хобсбаум, Е. (1996). *Нације и национализам од 1780. Програм, мит, стварност*. Београд:Филип Вишњић.
- Hoffmann, S. (1985). Raymon Aron and the Theory of International Relations, *International Studies Quaretely*, 29 (1), pp. 13-27.
- Holcombe, R. (2020). *Coordination, Cooperation, and Control. The Evolution of Economic and Political Power*. London: Palgrave Macmillan
- Horn, D. (2010). Boots and Bedsheets: Constructing the Military Support System in a Time of War. In: Sjoberg L., Via S. (Eds.). *Gender, War and Militarism: Feminist Perspectives* (p.57-68). Santa Barbara: Praeger.
- Howard, M. (2008). *War and the Liberal Conscience*. New York: Columbia University Press.

- Hroch, M. (1979). Oblikovanje modernih nacija i nacionalni pokreti 19. stoljeća. *Časopis za suvremenu povijest*, 11(1), str. 23-40.
- Huma Z. (2014). *China's Foreign Policy towards Central Asia: Expanding the Concepts of National Interest and National Security* (PhD thesis). East Sussex: University of Sussex.
- Hurd, I. (2008). Constructivism. In: Reus-Smit, C., Snidal, D. (Eds.). *The Oxford Handbook of International Relations*. (pp. 298-316). Oxford: Oxford University Press.
- Held, D., McGrew, A. (1999). The Great Globalization Debate: An Introduction. In: Held, D., McGrew, A. (Eds.). *The Global Transformations Reader – An Introduction to the Globalization Debate*. Cambridge: Polity Press.
- Национални конвент о Европској унији, Радна група за поглавља 30 и 31 (2018). *Коментари на Нацрте Стратегија националне безбедности и Стратегије одбране*. Београд: Центар за међународне и безбедносне послове (ISAC фонд).
- Ignjatović, M., Bjeloš, M., Šterić, L. (2022). *Balkan Defence Monitor 2022*. Belgrade: Belgrade Centre for Security Policy.
- Ingrao, B. (2018). The Dream to Tame the Leviathan: Authoritarian Power and the Market. In: Mosca, M. (Ed). *Power in Economic Thought* (pp. 17-50). Malgrave: Macmillan.
- Јанев, И. (2015). Оквири савремене дипломатске доктрине и критеријуми класификације дипломатске теорије. *Политичка ревија*, 46 (4), стр. 131-154.
- Јарић, В. (2014). Феминистичка теорија безбедности. У: Липовац, М., Живојиновић, Д. (Ур.) *Међународна безбедност: теоријски приступи* (стр. 293-313). Београд: СИЦ и Академска књига.
- Jackson, R., Sørensen, G. (2013). *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*. Oxford: Oxford University Press.
- Jepperson, R., Wendt A., Katzenstein P. (1996). Norms, Identity, and Culture in National Security. In: Katzenstein P. (Eds.) *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* (pp. 1-36). New York: Columbia University Press.
- Jervis, R. (1976). *Perception and Misperception in International Politics*. New Jersey: Princeton University Press.
- Jervis, R. (1999). Realism, Neoliberalism and Cooperation: Understanding the Debate. *International Security*. 24(1), pp. 42-63.
- Jolić, T. (2011). Politički realizam i anarhija u međunarodnim odnosima. *Prolegomena* 10 (1), pp. 113-130.
- Јончић, М. (2022). Војно несврставање појам, развој и перспективе. *Српска политичка мисао*, стр. 189-220.
- Jones, R. W. (1999). *Security, Strategy and Critical Theory*. Colorado: Lynne Rienner Publisher.

- Јовановић, М. (2022). Значење војне неутралности. *Српска политичка мисао*, стр. 67-99.
- Kataria, S. (2018). Explaining Ethnicity: Primordialism vs. Instrumentalism. *Advances in Social Sciences Research Journal*, 5(4), pp. 130-135.
- Kavalski, E. (2007). *Extending the European Security Community: Constructing Peace in the Balkans*. London: Taurus Academic Studies.
- Kegley, C., Blanton, S. (2011). *World Politics: Trend and Transformation, 2010-2011 Edition*. Boston: Cengage.
- Keковић, З. (2009). О нацрту Стратегије националне безбедности Републике Србије – критички прилог за расправу. *Војно дело*, стр. 89–104.
- Keковић, З., Комазец, Н., Милановић М. (2011). Улога војске Србије у одговору на невојне претње. *Војно дело*, стр. 228-250.
- Kelman, H.C. (1997). Nationalism, Patriotism and National Identity: Social-Psychological dimensions. In: Bar-Tal, D., Staub, E. (Ed.). *Patriotism in the Lives of Individuals and Nations*. (pp. 165-189). Chicago: Nelson-Hall.
- Kelman, H.C. (1997a). Negotiating national identity and Self-determination in ethnic conflicts: the choice between pluralism and ethnic cleansing. *Negotiation Journal*, 13 (4), pp. 327-340.
- Kelman, H. C. (2001). The Role of National Identity in Conflict Resolution. In: Ashmore, R., Jussim L. and Widler, D. (Eds.) *Social Identity, Intergroup Conflict, and Conflict Resolution* (pp. 187-212). Oxford: Oxford University Press.
- Kennedy, P. (1991). *Grand Strategies in War and Peace*. New Haven and London: Yale University Press.
- Кенеди, П. (1997). *Припреме за 21. век*. Београд: Службени лист.
- Kennedy, R. (2010). The Elements of Strategic Thinking: A Practical Guide. In: Marcella G. (Ed.). *Teaching Strategy: Challenge and Response* (pp. 9-45). Carlisle: U.S. Army War College.
- Keohane, R. (1984). *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Keohane, R. (1988). International Institutions: Two approaches. *International Studies Quarterly*, 32 (4), pp. 379-396.
- Keohane, R. (1990). International liberalism reconsidered. In: J. Dunn (Ed.), *Economic Limits to Modern Politics*. (pp. 165-194). Cambridge: Cambridge University Press.
- Keohane, R., Martin, L. (1995). The Promise of Institutional Theory. *International Security*, 20 (1). pp. 39-51.

Keohane, R. (2006). International Institutions: Can Interdependence Work? In: Art, R., Jervis R. (Eds.) *International Politics. Enduring Concepts and Contemporary Issues* (119-126). New York: Pearson and Logman.

Keohane, R., Nye, J. (2011). *Power and Interdependence*. Boston: Longman.

Kersch, T. (1995). *The Idea of the National Interest: A Conceptual Analysis in the Context of the Gulf War* (PhD Thesis). Vancouver: The University of British Columbia.

Килибарда, Б., Николић, Н. (2020). *Истраживање о стиловима живота становништва Србије 2018. године*. Београд: Институт за јавно здравље „Др Милан Јовановић Батут“.

Kirss, A. (2018). Review: Does Grand Strategy Matter?, *Strategic Studies Quarterly*, 12 (4), pp. 116-132.

Кнежевић, М. (2015). Нације и њихови интереси – Национални интереси у историјској перспективи. *Национални интерес*, 24(3), стр. 65-95.

Национални конвент о Европској унији. Радна група за поглавља 30 и 31 (2018). *Коментари на нацрте Стратегија националне безбедности и одбране*. Београд: Центар за међународне безбедносне послове-ИСАЦ фонд.

Korab-Karpowicz, J. (2017). Political realism in International Relations. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. pp. 1-40.

Korostelina, K. (2007). *Social Identity and Conflict Structure, dynamics, and implications*. New York: Palgrave Macmillan.

Корунић, П. (2004). Нација и Национални идентитет. *Ревија за социологију*, 36 (1-2), стр. 87-105.

Ковач, М. (2003). *Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности – теоријске основе*. Београд: Свет књиге.

Krasner, S. (1978). *Defending the National Interest - Row Materials Investment and U.S. Foreign Policy*. Princeton: Princeton University Press.

Krislov, S. (1963). What is an Interest? The Rival Answers of Bentley, Pound and Maciven. *Political Research Quarterly*, 16 (4), pp. 830-843.

Кузмановић, Б., Петровић, Н. (2008). Вредносни циљеви као чиниоци политичких ставова и мњења младих. *Социологија*, 50 (2). стр. 153-174.

Лакић, Н. (2014). Критичка теорија у студијама безбедности. У: Липовац, М., Живојиновић, Д. (Ур.) *Међународна безбедност: теоријски приступи* (стр. 265-292). Београд: СИЦ и Академска књига.

Lagman, L. (2003). Culture, Identity and Hegemony: The Body in a Global Age. *Current Sociology*, 51 (3-4). p. 223-247.

- Lasswell, H. (1962). Proposing Principles of Content and Procedures. In: Friederich, C. (Ed.) *The Public Interest* (pp. 54-79). New York : Atherton Press.
- Laswell, H., Kaplan, A. (2014). *Power and Society: A Framework for Political Inquiry*. London and New York: Routledge, Taylor & Francis.
- Layne, C. (1988). Rethinking American Grand Strategy. *World Policy Journal*, 15(2), pp. 8-28.
- Lawton, R. (1973). *Action in the National Interest* (PhD Thesis). Columbus: The Ohio State University.
- Lee, S. (2015). *What Makes Politics Interesting? How Political Contexts Shape Political Interest Across the World* (PhD Thesis). Houston: Rice University.
- Lee, S. (2016). *Construction of China and India's national interests: the Tibet question* (PhD Thesis). London: University of Westminster.
- Липовац, М. (2013). Допринос конструктивистичке парадигме студијама безбедности. *Социолошки преглед*, 47 (3), стр. 439-460.
- Липовац, М., Димитријевић, Р. И. (2015). Национални интерес као аналитички концепт: могућности за анализу националног интереса Србије. *Српска политичка мисао*, 50 (4), стр. 87-108.
- Липовац, М. (2018). Различита схватања моћи државе као кључног појма реалистичке теоријског правца. *Међународни проблеми*, 70 (1), 71-95.
- Liu, Q., Turner, D. (2018). Identity and National identity. *Educational Philosophy and Theory*. 50(12). pp. 1080-1088.
- Lowel, J. (1970). *Foreign Policy in Perspective: Strategy, Adaptation and Decision Making*. Illinois: Indiana University.
- Lukes, S. (2015). Robert Dahl on power. *Journal of Political Power*, 8(2), 261–271.
- Лукс, С. (2006). Моћ: Једно радикално схватање. *Нова српска политичка мисао*, 13 (1-4), стр. 69-110.
- Lykke, A. (2001). Toward an Understanding of Military Strategy. In: Joseph R. and Holcomb, C. (Eds.). *U.S. Army War College Guide to Strategy*, (pp. 179-185). Carlisle: U.S. Army War College.
- Macnamara, W. D., Fitz-Gerald, A. (2002). *A national security framework for Canada*. Montreal: Institute for Research on Public Policy.
- Mahan, A. (1900). *The Problem of Asia and Its Effect upon International Politics*. Boston: Little, Brown and Company.
- Маринковић, Н. (2016). *Однос спољне политике и националне безбедности*. Докторска дисертација. Београд: Факултет политичких наука.

- Марјановић, М. (2011). Елементи друштвеног делања. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 3, стр. 173–194.
- Martel, W. (2015), *Grand Strategy in Theory and Practice: The Need for an Effective American Foreign Policy*. New York: Cambridge University Press.
- Мекдоналд, М. (2008). Конструктивизам. У П.Д. Вилијамс (Ед.) *Увод у студије безбедности* (107-123). Београд: Службени гласник.
- Mearsheimer, J. (1994-1995). The False Promise of International Institutions. *International Security*, 19 (3), pp. 5-49.
- Meyerson, M., Banfield, E. (1955). *Politics, Planning and the Public Interest*. New York and London: The Free Press and Collier-Macmillan Limited.
- Мијалковић, С. (2009). Национална безбедност – од Вестфалског концепта до постхладноратовског. *Војно дело*, 2, 55-73.
- Мијалковић, С., Никач, Ж. (2012). Заштита националних интереса Републике Србије у процесу међународних интеграција. *Српска политичка мисао*, 38 (4), стр. 273-299.
- Мијалковић, С. (2015). *Национална безбедност*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- Милашиновић, С. (2008). Суштина и узроци друштвених конфликта. *Наука. Безбедност. Полиција*. 13 (1). стр. 55-77.
- Милетић, А. (1978). *Национални интерес у америчкој теорији међународних односа*. Београд: Савремена администрација.
- Milevski, L. (2016). *The Evolution of Modern Grand Strategic Thought*. Oxford: Oxford University Press.
- Милићевић-Пророковић, Ј. (2014). Либерални институционализам. У: Липовац, М., Живојиновић, Д. (Ур.) *Међународна безбедност: теоријски приступи* (стр. 179-196). Београд: СИЦ и Академска књига.
- Милосављевић, Б. (2021). Тотална одбрана: концепт одвраћања одбијањем непријатеља. *Одбрана*, стр. 18-24.
- Милосављевић, Б. (2022). Специфичности и потреба унапређења војне неутралности Републике Србије. *Српска политичка мисао*. стр. 101-122.
- Милошевић-Ђорђевић, Ј. (2003). Један покушај класификације теоријских разматрања националног идентитета. *Психологија*, 36(2). стр. 125-140.
- Милошевић-Ђорђевић, Ј. (2005). Обележја националног идентитета у Србији. *Национални интерес*, 1 (1), стр. 173-194.
- Милша, З., Девих, Ј., Перић, И. (2015). Криза вредности као криза одгоја. *Mostariensia*, 19, стр. 7-20.

- Millward, A. S. (1992). *The European Rescue of the Nation State*. London: Routledge.
- Миљковић, С., Ђорђевић, С., Вељковић, И. (2008). Квалитет међуетничких односа, свест о националном идентитету и могућности регионалне сарадње и европских интеграција. У: Ђорђевић, Д., Тодоровић, Д. (Ур.) *Квалитет међуетничких односа и култура мира на Балкану* (стр. 163-178). Ниш: Филозофски факултет у Нишу.
- Ministry of Health of the Republic of Serbia (2022). *Serbia u National drug situation overview 2022*. Lisbon: European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction.
- Митровић, А. (2008). Етнички и/или грађански идентитет, традиција и/или модерност. *Политичка ревија*, 18 (4). стр. 1383-1428.
- Митровић, А. (2012). Значај и одрживост националног идентитета у савременим глобализацијским и интеграционим процесима. *Национални интерес*, 13 (1), стр. 79-109.
- Миршајмер, Џ. (2017). *Трагедија политике великих сила, Измењено и допуњено издање*, Београд: Чигоја штампа.
- Михајловић, Д. (2018). Војна сила и политичка моћ. *Национални интерес*. 31 (1) стр. 27-49.
- Moore, B. E., Fine, B. D. (1990). *Psychoanalytic Terms and Concepts*. New York: Yale University Press.
- Moravcsik, A. (1997). Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics. *International Organization*, 51(4), pp. 513-553.
- Morgenthau, H. (1948). *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf.
- Morgenthau, H. (1949). The Primacy of the National Interest. *The American Scholar*, 18 (2), pp. 207-212.
- Morgenthau, H. (1950). The Mainsprings of American Foreign Policy: The National Interest VS. Moral Abstractions. *The American Political Science Review*, 44 (4), pp. 833-854.
- Morgenthau, H. (1951). The Policy of the USA. *The Political Quarterly*, 22 (1), pp.43-56.
- Morgenthau H. (1952). Another Great Debate: The National Interest of the United States. *American Political Science Review*, 46 (4), pp. 961-988.
- Morgenthau, H. (1962). *The Impasse of American Foreign Policy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Morgenthau, H. (1997). *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. Sixth Edition. Beijing: Peking University Press.

- Moroni, S. (2017). The Public Interest. In: Gudem, M., Madianipour, A., Watson, W. (Eds.). *The Routledge Handbook of Planning Theory* (pp. 69-79). New York and London: Routledge.
- Munger, (2008). Public Interest. In: Darity W. (Ed.) *International Encyclopedia of the Social Sciences*, 2nd edition, Volume 4. (pp. 612-614). Detroit: Macmillan Reference USA.
- Murray, W. and Grimsley. M. (1994). *Introduction: On Strategy, The Making of Strategy: Rulers, States, and War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mutimer, D. (2010). Critical Security Studies. In: Cavelty, M., Mauer, V. (Eds.). *The Routledge Handbook of Security Studies* (p. 45-55). London and New York: Routledge.
- Навари, К. (2008). Либерализам. У: Вилијамс, П. (Ур.). *Увод у студије безбедности*. (стр. 71-89). Београд: Службени гласник и Факултет безбедности.
- Нај Џ. (2004). *Парадокс америчке моћи*. Београд: БМГ.
- Navari, C. (2016). Hans Morgenthau and the National Interest. *Ethics & International Affairs*. Vol. 30, No. 1, 47-54.
- Neocleous, M. (2006). From Social to Nacional Security: On the Fabrication of Economic Order. *Security Dialogue*, 37 (3), 363-384.
- Neuman I. (2010). National Security, Culture and Identity. In: Cavelty, M., Mauer, V. (Eds.). *The Routledge Handbook of Security Studies* (pp. 95-104). London and New York: Routledge.
- Никитовић, А. (1999). Предмодерно етничко језгро и модерна нација. *Социолошки преглед*, 13 (3-4). стр. 195-210.
- Николић, Г. (2017). Економска детерминисаност спољне политике Србије: круцијална важност европских интеграција за домаћу привреду. *Међународни проблеми*. Вол. 50 (1), стр. 11-27.
- Nincic, M. (1999). The National Interest and Its Interpretation. *The Review of Politics*, pp. 29-55.
- Нинчић, Ж. (2016). Мигрантска криза као безбедносна претња. *Безбједност - Полиција - Грађани*, 12 (3-4), стр. 85-103.
- Новичић, Ж. (2007). Неорелизам и неолиберализам у савременој теорији међународних односа. *Међународни проблеми*, 59 (2-3), стр. 211-242.
- Nuechterlein, D. (1973). *United States National Interest in a Changing World*. Kentucky: The University Press of Kentucky.
- Nuechterlein, D. (1976). National interests and foreign policy: A conceptual framework for analysis and decision-making. *British Journal of International Studies*, 2 (3), pp. 246-266.

- Nuechterlein, D. (2001). *America Recommitted. A Superpower Assesses Its Role in a Turbulent World*. Second Edition. Kentucky: The University Press of Kentucky.
- Nye, J. (1988). Neorealism and Neoliberalism. *World Politics*, 40 (2). pp. 235-251.
- Nye, J. (1999). Redefining the National Interest. *Foreign Affairs*, 78 (4), pp. 22-35.
- Nye, J. (2002). The American National Interest and Global Public Goods. *International Affairs*, 78(2), pp. 233-244.
- Nye, J. (2010). The Future of American Power: Dominance and Decline in Perspective. *Foreign Affairs*, 89 (6), pp.2-12.
- Nye, J. (2011). *The Future of Power*. New York: Public Affairs.
- Oye, K. (1985). Explaining Cooperation under Anarchy: Hypotesis and Strategies. *World Politics*, 38 (1). pp. 1-24.
- Owens, T. (2007). Strategy and the Strategic Way of Thinking. *Naval War College Review*, 60(4), pp. 111-124.
- Parliamentary oversight of the security sector: Principles, mechanisms and practicies (2003)*. Geneva: Inter-Parliamentary Union and Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces.
- Patman, R. (2006). Globalization, the End of the Cold War and the Doctrine of National Security. In: Patman, R. (Ed.). *Globalization and Conflict: National Security in a "New" Strategic Era*. (3-30). Routledge: Taylor and Francis Group.
- Peoples, C., Vaughan- Williams, N. (2010). *Critical Security Studies: An Introduction*. London and New York: Rutledge.
- Peterson, S. (1992). Introduction. In: Peterson, S. (Ed.), *Gendered States: Feminist (Re)Visions of International Relations Theory* (p. 1-29). Colorado and London: Lynne Rienner, Boulder (CO).
- Пешић, М. (2012). Национални идентитет између коннтинuitета и променљивости. *Српска политичка мисао*, 27 (3), стр. 103-132.
- Пешић, М. (2012а). Национални идентитет у дискурзивној пракси: једно промишљање у дискурзивном кључу. *Политичка ревија*. 32 (2), стр. 1-26.
- Пешић, Ј. (2016). *Вредносне оријентације у пост-социјалистичким друштвима Србије и Хрватске*. Докторска дисертација. Београд: Филозофски факултет.
- Posen, B. (1984). *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany between the World Wars*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Powel, R. (1991). Absolute and Relative Gains in International Relations Theory. *The American Political Science Review*. 85 (4). pp. 1303-1320.

Price R., Reus-Smit, C. (1998). Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism. *European Journal of International Relations*.4 (3). p. 259-294.

Радојевић, К. (2019). Менаџмент националне безбедности у светлу ентолошке теорије безбедности Миленка Бодина. *Национални интерес*. 34 (1), стр. 277-294.

Regoli, R. (1974). The Concept of Power: reconsidered. *Kansas Journal of Sociology*. 10(2). pp. 157-169.

Reus-Smit, C. (2005). Constructivism. In: Burchill, et all. *Theories of International Relations* (pp. 188-212). New York: Palgrave Macmillan.

Richards, B. (2013). *National identity and social cohesion: theory and evidence for British social policy*. PhD thesis. London: The London School of Economics and Politics Science.

Robinson, T. (1967). A National Interest Analysis of Sino-Soviet Relations. *International Studies Quarterly*, 11 (2), pp. 135-175.

Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press.

Rosenau, J. (1963). *National Leadership and Foreign Policy: a case study of public support*. Princeton: Princeton University Press.

Rosenau, J. (1968). National Interest. In: Sills, L. (Ed.) *International Encyclopedia of the Social Sciences*. Vol. 11 (pp. 34-40). New York: The Macmillan Company & The Free Press.

Roskin, M. (1994). *National Interest: Form Abstraction to Strategy*. USA: Strategic Studies Institute of the US Army War College.

Rousseau, D., Walke, T. (2010). Liberalism. In: Cavelti, M., Muer, V. (Eds.). *The Routledge Handbook of Security Studies*. (pp. 21-33). London and New York: Routledge.

Руано-Борбалан, Ж . (2009). Изградња идентитета. Халперн, К., Руано-Борбалан, Ж. (Ур.). *Идентитет (и): појединац, група, друштво* (стр. 5-13). Београд: Цдио.

Ruiz, T. (2005): Feminist theory and international relations: the feminist challenge to realism and liberalism. *Soundings Journal*. p. 1-7.

Russel, B. (1938). *Power. A New Social Analysis*. London: George Allen & UNWIN.

Sarkesian, S., Williams, J., Cimbala, S. (2008). *US National Security Policymakers, Processes and Politics*. 4th Edition. Boulder, Co: Lynne Rienner.

Савић, А. (2006). *Обавештајне службе и национална безбедност*. Крагујевац: Правни факултет.

Seabury, P. (1963). *Power, Freedom and diplomacy: the foreign policy of the United States of America*. New York: Random House.

Selchow, S. (2014). Security Policy and (Global) Risk(s). In: Kaldor, M., Rangelov, I. (Eds). *The Handbook of Global Security Policy* (pp. 68-84). West Sussex: Wiley Blackwell.

- Security Sector Reform Integrated Technical Guidance Notes* (2012). United Nations SSR Task Force.
- Seeler, E. (2008). National Security. In: Darity W. (Ed.) *International Encyclopedia of the Social Sciences*, 2nd edition, Volume 4. Detroit: Macmillan Reference USA.
- Shiraev, E., Zubok, V. (2015). *Interational Relations: Brief Edition*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Sidel V., Levy B. (2002). Security and the Public Health. *Social Justice*, 29 (3), pp. 108-119.
- Симић, Д. (1999). *Поредак света*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Симић, Д. (2002). *Наука о безбедности-савремени приступи безбедности*. Београд: Јавно предузеће службени лист СРЈ и Факултет политичких наука.
- Симић, Д. (2009). *Светска политика*. Београд: Факултет политичких наука и Чигоја штампа.
- Симић, Д. (2012). *Расправа о поретку*. Београд: Планета принт.
- Словић, С. (2010). Традиционални концепт односа између силе, моћи и националног интереса у међународним односима. *Политичка ревија*, 25 (3), стр. 103-126.
- Словић, С. (2014). Теоријски приступи Рејмона Арона и Ханса Моргентхауа. У: Липовац, М., Живојиновић, Д. (Ур.) *Међународна безбедност: теоријски приступи* (стр. 87-112). Београд: СИЦ и Академска књига.
- Scheuerman, W. (2009). *Morgenthau, Realism and Beyond*. Cambridge: Polity Press.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, p.1-65.
- Shapcott, R. (2014). Critical Theory. In: Reus-Smit, C., Snidal, D. (Eds.). *The Oxford Handbook of Iternational Relations*. (pp. 327-345). Oxford: Oxford University Press.
- Shaw, M. A. (2009). *Implications of Global Energy Security Concerns for the Canadian Forces: A Risk Management Approach*. Canadian Forces College.
- Smith, A. (1998). *Nationalism and Modernism: A critical survey of a recent theories of nations and nationalism*. London: Routledge.
- СМИТ, А. (1998). *Национални идентитет*. Београд.
- Smith, S. (1999). The increasing insecurity of security studies: Conceptualizing security in the last twenty years. *Contemporary Security Policy*, 20 (3), pp. 72-101.
- Smith, S. (2006). The concept of security in a globalizing world. In: Patman, R. (Ed.). *Globalization and Conflict: National Security in a "New" Strategic Era*. (33-55). Routledge: Taylor and Francis Group.

- Soumita, B. Nunes, J. (2013) Security as Emancipation. In: Shepard L. (Ed.) *Critical Approached to Security: An Introduction to Theories and Methodes*. (pp. 63-76). London and New York: Routledge.
- Спасојевић, Н., Ђук, Н., Пековић, А. (2020). *Утицај цивилног друштва у процесу доношења стратешких докумената у Републици Србији*. Београд: Центар за креирање политика и стратегија.
- Стајић, Љ. (2009). Стратегија националне безбедности у функцији безбедности Републике Србије. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 2, 221–236.
- Стајић, Љ. (2013). *Основи система безбедности*. Нови Сад: Правни факултет.
- Стајић, Љ., Радивојевић, Н., Мирковић, В. (2017). Неки аспекти унутрашње безбедности као елемената Стратегије националне безбедности Републике Србије. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 4, 1325–1342.
- Станковић, Н. (2019). Концептуална анализа идентитета и интереса у делу Александра Вента, *Политеа*, 137-154.
- Steans, J., Pettiford, L., Diez, T., El-Anis, I. (2010). *An Introduction to International Relations Theory*. London - Milan: Pearson.
- Steans, J. (2013). *Gender and International Relations*. Cambridge: Polity Press.
- Степић, М. (2012). О српском геополитичком идентитету. *Српска политичка мисао*, 36 (2), 93-110.
- Стојановић, С. и Јевтић, З. (2011). Савремени свет и стратегијска мисао. У: Милошевић, М. (Ур.) *Садржај безбедносних изазова Србије на почетку 21. века* (стр.113-130). Београд: Иновациони центар Факултета безбедности.
- Стојковић, Д., Канкараш, М., Радовић Б., Митић, В. (2018). Израда стратегијских докумената Србије у сфери безбедности и одбране. *Војно дело*, 8, стр. 173-190.
- Стојадиновић, М. (2011). Изазови формирања идентитета у савременом друштву. *Политичка ревија*. 29 (3). 69-82.
- Стојановић, М. (2018). Геополитички изазови српском националном идентитету у процесу међународних интеграција. У: Радушки, Н. (Ур.) *Национални идентитет и етнички односи* (стр. 9-20). Београд: Институт за политичке студије.
- Стојановић, Р. (1971). Политика силе у међународним односима. У: Иблер, Р. (Ур.) *Међународни односи-хрестоматија политичке знаности*, (стр. 363-386). Загреб: Напријед.
- Стојадиновић, М. (2011). Проблем очувања идентитета на Балкану. *Национални интерес*. 10 (1). стр. 87-100.
- Stolberg, A. (2012). Making National Security Policy in the 21st Century. In: Bartholomees, J. B. (Ed.). *National security policy and strategy*. U. S. Army War College Guide to National

Security Issues (pp. 41-62). Carlisle Barracks: U.S. Army Strategic Studies Institute, U.S. Army War College.

Schvarzenberger, G. (1951). *Power Politics*. London: Stevens.

Šimák, L., Horáček, J., Novák, L., Németh, L., Míka, V. (2006). *Terminologický slovník krízového manažmentu*, Žilina: Fakulta špeciálneho inžinierstva Žilinskej univerzity v Žiline.

Tang, S. (2010). *A Theory of Security Strategy for Our Time: Defensive Realism*. New York: Palgrave Macmillan.

Tannenbaum, F. (1951). The American Tradition in Foreign Relations. *Foreign Affairs*, 30 (1), pp. 31-50.

Tannenbaum, F. (1952). The Balance of Power versus the Coördinate State. *Political Science Quarterly*, 67 (2), pp. 173-197.

Тепшић, Г. (2012). Национални идентитет и (зло)употреба другог. *Годишњак Факултета политичких наука*, 6 (8). 69-90.

Terriff, T., Croft, S., James, L., Morgan, P. (1999). *Security Studies Today*. Cambridge: Polity Press.

Tickner, J. A. (1992). *Gender in international relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Security*. Columbia: Columbia University Press.

Тијес, А. (2009). Културна производња европских нација. У: Халперн, К., Руано-Борбалан, Ж. (Ур.). *Идентитет(и): појединац, група, друштво* (стр. 332-343). Београд Цлио.

Томић, М. (2012). Формирање идентитета као циљ базичног образовања и васпитања. *Иновације у настави*, 15 (2), 105-110.

Trappara V. (2022). Critique of the critique: why realist opponents of liberal hegemony miss the target?. *The Review of International Affairs*, 73 (1185), pp. 5-26.

Trubowitz, P. (1998). *Defining the National Interest: Conflict and Change in American Foreign Policy*. Chicago: University of Chicago Press.

Вебер М. (1976), *Привреда и друштво*. Београд: Просвета.

Витворт С. (2012). Феминистичка становишта. У: Вилијамс, П. (Ур.). *Увод у студије безбедности*. (стр. 161-175). Београд: Службени гласник и Факултет безбедности.

Вилијамс, П. (2012). Увод у студије безбедности. У: Вилијамс, П. (Ур.) *Увод у студије безбедности*. (стр. 39-52). Београд: Службени гласник и Факултет безбедности.

Viotti, P., Kauppi, M. (2013). *International Relations and World Politics Fifth Edition*. Boston: Pearson.

- Вишњић, Д. (2005). *Стратегија државе као судбина нације*. Београд: Институт ратне вештине.
- Вишњић, С. (2019). Национална безбедност и национални идентитет. *Национални интерес*, 34 (1), стр. 253-276.
- Врачар М., Станојевић. Г. (2019). Стратешка култура Србије и концепт тоталне одбране. *Војно дело*, 8, стр. 294-315.
- Врачар, М., Милковски В. (2020). Свеобухватна одбрана и стратешка култура кроз призму човека. *Војно дело*, 4, 234-262.
- Врачар, М., Ђурчић, М. (2022). Војна неутралност Републике Србије као стратегијска категорија. *Српска политичка мисао*. стр. 41-65.
- Вукчевић, Д. (2010). Безбедносна политика ЕУ у савременој теорији међународних односа. *Српска политичка мисао*. 27 (1). стр. 67-90.
- Вукчевић, Д. (2011). Европски и национални идентитет у процесу европских интеграција: неофункционалистичко виђење. *Српска политичка мисао*, 32 (2), стр. 93-110.
- Ullman, R. (1983). Redefining Security. *International Security*, 8(1), pp.129-153.
- Yang, P. (2000). *Ethnic Studies, Issues and Approaches*. New York: State University of New York Press.
- Yeghiazaryan, L. (2018). Which of the three main ethnic conflict theories best explains the Ethnic violence in the post-soviet states of Azerbaijan, Georgia, and Moldova? *Undergraduate Journal of Political Science*, 3 (1), pp. 46-64.
- Walt, S. (1987). *The Origins of Alliances*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Walt, S. (1991). The Renaissance of Security Studies. *International Studies Quarterly*, 35 (2), pp. 211- 239.
- Walt, S. (2010). Realism and Security. *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*. Internet: <https://oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-286>. datum pristupa: 07/01/2023
- Waltz, K. (2001). *Man, the State and War: a Theoretical Analysis*. New York: Columbia University Press.
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. Berkeley: University of California.
- Wangen, P. (2019). *Framing National Interest- How Media Discourses Influence Western Policy Agendas Towards Foreign Armed Conflicts*. PhD Thesis. Florence: European University Institute – Department of Political and Social Science.
- Weldes, J. (1996). Constructing National Interest. *European Journal of International Relations*, 2 (3), pp. 275-318.

Wendt, A. (1992). Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics. *International Organization*, 46 (2), pp. 391- 425.

Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Williams, S. (2012). *The Role of National Interest in the National Security Debate* (PhD thesis). London: Royal College of Defence Studies.

Windari, T. (2021). National Identity Attachment and Its Variables. *Journal of International Women's Studies*, 22(3), pp. 81-95.

Wolfers, A. (1952). "National Security" as an Ambiguous Symbol. *Political Science Quarterly*, 67 (4), pp. 481-502.

Wolfers, A. (1962). *Discord and Collaboration, Essays on International Politics*. Baltimore: The John Hopkins Press.

Yalem, R. (1960). The "Theory of Ends" of Arnold Wolfers. *Journal of Conflict Resolution*. 4 (4). pp. 421-425.

Шевкушић, С. (2008). Квалитативна студија случаја у педагошким истраживањима: сазнајне могућности и ограничења. *Зборник института за педагошка истраживања*, 239-256.

Шљукић, С. (2012). Ентони Смит о односу националног идентитета и мита о изабраности. *Зборник матице српске за друштвене науке*. 139, стр. 283-293.

Шулце, Х. (2002). *Држава и нација у европској историји*. Београд: Филип Вишњић.

Живојиновић, Д. (2013). Разумевање појма национални интерес у реалистичким теоријама. У: Јовић, Д. (Ур.) *Теорије међународних односа: реализам* (стр. 249-263). Загреб: Политичка култура.

ДОКУМЕНТИ

Глобална стратегија за спољну и безбедносну политику Европске уније (2016). Превод оригиналног издања. Београд: Министарство спољних послова. Институт за европске студије. Центар за међународне и безбедносне послове - ISAC фонд.

Извештај о спроведеној јавној расправи о нацрту Стратегији националне безбедности Републике Србије, Министарство одбране, 2018.

Конференција о приступању ЕУ – Србија: Приступни документ. Заједничка позиција Европске Уније. Поглавље 35: Остала питања. Ставка 1: Нормализација односа између Србије и Косова*. Брисел, 30. новембар 2015. године

Кривични законик, „Службени гласник“ бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр. 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019).

Национална стратегија одрживог развоја, „Службени гласник РС“, број 57 од 3. јуна 2008.

Пословник Владе, „Сл. гласник РС“, бр. 61/2006 – пречишћен текст, 69/2008, 88/2009, 33/2010, 69/2010, 20/2011, 37/2011, 30/2013, 76/2014 и 8/2019 – др. уредба)

Резолуција Народне скупштине Републике Србије о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије, „Службени гласник РС“, број 125 од 26. децембра 2007. године.

Стратегија одбране Државне заједнице Србије и Црне Горе, „Службени лист Србије и Црне Горе“ број 55/2004

Стратегија националне безбедности Републике Србије, „Службени гласник РС“, број 88 од 28. октобра 2009. године.

Стратегија националне безбедности Републике Србије, „Службени гласник РС“ број 94 од 27. децембра 2019. године.

Стратегија одбране Републике Србије, „Службени гласник РС“, број 88 од 28. октобра 2009. године.

Стратегија одбране Републике Србије, „Службени гласник РС“, број 94 од 27. децембра 2019. године.

Стратегија о спречавању злоупотребе дрога за период 2014–2021. године, „Службени гласник РС“, бр. 55/05, 71/05 – исправка, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 – УС, 72/12, 7/14 – УС и 44/14.

Стратегија превенције и заштите од дискриминације за период од 2022. до 2030. године, „Службени гласник РС“, број 12 од 1. фебруара 2022.

Стратегија развоја енергетике Републике Србије до 2025. године са пројекцијама до 2030. године, „Службени гласник РС“, број 101 од 8. децембра 2015.

Стратегија за родну равноправност за период од 2021. до 2030. године, „Службени гласник РС“, бр. 103/2021

Уставна повеља државне заједнице Србије и Црне Горе, „Службени лист Србије и Црне Горе“, број 1/2003.

Устав Републике Србије, „Службени гласник РС“ број 98/2006.

Закон о Народној скупштини, „Службени гласник РС“, број 9/10.

Закон о одбрани, „Службени гласник РС“, број 116/2007, 88/2009, 88/2009 –др. закон 104/2009 - др. закон, 10/2015 и 36/2018).

Закон о родној равноправности, „Службени гласник РС“, бр. 52 од 24. маја 2021. године. број 103/2021.

Закон о забрани дискриминације, „Службени гласник РС“, бр. 22/2009 и 52/2021.

САДРЖАЈИ СА ИНТЕРНЕТА

Дивјан, С. (2010). „Филозофија идентитета и Србија“. *Политика*. Интернет: <https://www.politika.rs/sr/clanak/150132/Filozofija-identiteta-i-Srbija>, датум приступа: 28/02/2023

Global Firepower. Интернет: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php>, датум приступа 10/04/2023

Експозе мандатара за састав Владе Републике Србије Мирка Цветковића, 7. јул 2008. године. Влада Републике Србије. Интернет: <https://www.srbija.gov.rs/tekst/149349/ekspoze-mandatara-za-sastav-vlade-republike-srbije-mirka-cvetkovica.php>. датум приступа: 20/04/2023

Експозе председника Владе Републике Србије Мирка Цветковића, 14. март 2011. Влада Републике Србије. Интернет: <https://www.srbija.gov.rs/tekst/173881/ekspoze-predsednika-vlade-republike-srbije-mirka-cvetkovica.php>. дтум приступа, 20/04/2023

Експозе Ивице Дачића, мандатара за састав Владе Републике Србије, 26. јул 2012. године. Влада Републике Србије. Интернет: <https://www.srbija.gov.rs/tekst/195230/ekspoze-ivice-dacica-mandatara-za-sastav-vlade-republike-srbije.php>, датум приступа 20/04/2023

Експозе председника Владе Републике Србије Ивице Дачића поводом избора нових чланова Владе, 30. август 2013. Влада Републике Србије, Интернет: <https://www.srbija.gov.rs/tekst/208267/ekspoze-predsednika-vlade-republike-srbije-ivice-dacica-povodom-izbora-novih-clanova-vlade.php>, датумприступа: 23/04/2023

Експозе председника Владе Републике Србије Александра Вучића, 27. април 2014. године. Влада Републике Србије. Интернет: <https://www.srbija.gov.rs/tekst/208780/ekspoze-predsednika-vlade-republike-srbije-aleksandra-vucica.php>, датум приступа: 23/04/2023

Излагање Програма Владе Србије кандидата за председника Владе Александра Вучића, 9. август 2016. године. Влада Републике Србије. Интернет: <https://media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/ekspoze090816scr.pdf>. датум притупа 23/04/2023

Европска комисија, Република Србија, Извештај за 2019. годину, Интернет: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_na_pretku/20190529-serbia-report_SR_-_REVIDIRANO.pdf, 14/03/2023

Европска комисија, Република Србија, Извештај за 2020. годину, Интернет: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_na_pretku/serbia_report_2020_SR.pdf, 14/03/2023

Европска комисија, Република Србија, Извештај за 2021. годину, Интернет: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_na_pretku/izvestaj_ek_oktobar_21.PDF, 14/03/2023

Европска комисија, Република Србија, Извештај за 2022. годину, Интернет: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_na_pretku/Serbia_Report_2022_SR.%5B1%5D.pdf, 14/03/2023

Јавна расправа. Министарство одбране. Интернет: <https://www.mod.gov.rs/cir/5289/javna-rasprava-5289>. датум приступа: 9/04/2023

Jiménez, A. Górnjak J., Kosic A., Kiss P., Kandulla M. (2004). European and National Identities in EU's Old and New Member States: Ethnic, Civic, Instrumental and Symbolic Components. *European Integration online Papers (EIoP)*, 8 (11), <http://eiop.or.at/eiop/pdf/2004-011.pdf> 01/03/2023.

Нацрт Стратегије националне безбедности. (2017) Министарство одбране. Интернет: https://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/javna%20rasprava/strategije/Nacrt%20Strategije%20nacionalne%20bezbednosti.pdf. датум приступа: 10/04/2023

Нова Стратегија националне безбедности јача улогу председника у систему безбедности (2020). Београдски центар за безбедносну политику. Интернет: <https://bezbednost.org/nova-strategija-nacionalne-bezbednosti-jaca-ulogu-predsednika-u-sistemu-bezbednosti-2/>, датум приступа 13/04/2023

Образложење Нацрта Стратегије националне безбедности Републике Србије (2018). Министарство одбране Републике Србије. Интернет: https://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/javna%20rasprava/strategije/Obrazlozenje%20Strategija%20nacionalne%20bezbednosti.pdf, 6/3/2023

Отворени парламент. Десета седница другог редовног заседања, 1. дан, 24.12.2019. <https://otvoreniparlament.rs/transkript/7755?page=13>, датум приступа 09/04/2023.

Отворени парламент. Десета седница другог редовног заседања, 1. дан, 24.12.2019. <https://otvoreniparlament.rs/transkript/7755?page=18> датум приступа 09/04/2023.

Партнерство за мир. Министарство спољних послова. Интернет: <https://www.mfa.gov.rs/spoljna-politika/bezbednosna-politika/partnerstvo-za-mir>, датум приступа 19/04/2023

Програм Владе Републике Србије кандидата за председника Владе Ане Брнабић, 28. јун 2017. године. Влада Републике Србије. Интернет: https://media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/brnabic_eksपोze280617_cyr.pdf, 24/04/2023

Програм Владе Републике Србије кандидата за председника Владе Ане Брнабић. 28. октобар 2020. године. Влада Републике Србије. Интернет: https://media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/brnabic_eksपोze281020_cyr.pdf, датум приступа: 24/04/2023

Програм Владе Републике Србије кандидата за председника Владе Ане Брнабић. 25. октобар 2022. године. Влада Републике Србије. Интернет: https://media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/ana-brnabic-eksपोze-1022_cyr.pdf, датум приступа: 24/04/2023

Сагласност око пет кључних програмских принципа политике нове Владе Србије. Влада Републике Србије, Интернет: <https://www.srbija.gov.rs/vest/67095/saglasnost-okopet-kljusnih-programskih-principa-politike-nove-vlade-srbije.php>, датум приступа: 20/04/2023

Саопштење комисије упућено Европском парламенту, Савету, Европском економском и социјалном комитету и комитету региона (2020). *Унапређење процеса приступања - кредибилна перспектива ЕУ за Западни Балкан*. Брисел. Интернет: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta_metodologija_prosirenja-20.pdf. приступ: 01/04/2023

Споразум о стабилизацији и придруживању између Европских заједница и њихових држава чланица, са једне стране, и Републике Србије, са друге стране. Министарство европских интеграција. Интернет: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/sporazumi_sa_eu/ssp_prevod_sa_anexima.pdf, датум приступа 19/04/2023

Transparency International. *Serbia*. Интернет <https://www.transparency.org/en/cpi/2022/index/srb> <https://www.transparency.org/en/cpi/2022/index/srb>, 12/03/2023.

35. седница Обора за одбрану и унутрашња питања одржана је 23. децембра 2019. године Интернет: http://www.parlament.rs/35_sednica_Odbora_za_odbranu_i_unutra%С5%A1nje_poslove.38347.941.html, приступ: 8/04/2023.

136. седници Одбора за уставна питања и законодавство одржана је 18. децембра 2019. године, Интернет: http://www.parlament.gov.rs/136_sednica_Odbora_za_ustavna_pitanja_i_zakonodavstvo_.38323.941.html, приступ: 8/04/2023.

Прилог 1. Приказ дисертација у којима је коришћен концепт национални интерес

Аутор	Наслов дисертације и краћи опис	Год.	Универзитет
1. Sudershan Chawla	<i>India, Russia and China 1947-1955: an Interpretation of the Indian Concept of National Interest</i> У овој дисертацији представљен је „просветљени сопствени интерес“ као концепт представљен у односима Индије са Кином и Русијом. Истраживан је приступ индијских креатора политике у остваривању безбедности и Индије, заштите	1959.	Columbus: The Ohio State University

		њене територије и институција, обезбеђивање националне одбране. Такође, истражују се принципи на којим се заснива индијск спољна политика.		
2.	Raymond Warren Lawton	<i>Action in the National Interest</i> Аутор дисертације претендује да докаже хипотезу како претходни напори у процесу евалуације политике нису били успешни услед проблема са спецификацијом циљева и начина мерења. Представљен је систем планирања и политике у Стејт Департменту CASP, као инструмент за евалуацију политика са бројним предностима, међу којима је нова перспектива употребе националног интереса као важног концепта политике.	1973.	Columbus: The Ohio State University
3.	Anatole Casimir John Bogacki	<i>Polish Communist Foreign Policy 1918-1948: Internationalism and the National Interest</i> У овој дисертацији приказана су три национална интереса Пољске: државну безбедност, територијалну безбедност и национални престиж. Аутор истражује националну/ интернационалну фусију ових националних интереса која проистиче из повезаности совјетске безбедности и пољске спољне политике коју је водила комунистичка партија.	1988.	Glasgow: University of Glasgow
4.	Terrence Kersch	<i>The Idea of the National Interest: A Conceptual Analysis in the Context of the Gulf War</i> Аутор у овој дисертацији истражује концепт националног интереса као категорију моралне филозофије. Национални интерес се посматра као категоријално морална идеја јер представља мотив за избор и квалитативно морална идеја јер утиче на избор циљева и средстава доносиоца политичких одлука.	1995.	Vancouver: The University of British Columbia
5.	Dena Hurst	<i>America's National Interest: The Politics of</i>	2004.	Tallahassee: The

		<i>Deceit</i>		Florida State University, College of Arts and Sciences
		У овој дисертацији истражује се доктрина национализма и националног интереса, кроз контекст ратних председничких говора и писања двадесетог века. Прати се реторика како би се проценило да ли се спољна политика САД базирала на перцепцију мотивисаној патриотизмом или приватним интересима.		
6.	Athina Lampridi	<i>Egypt's National Interest. A 'Sociology of Power' Analysis</i>	2011.	Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona
		Ова дисертација приказује националне интересе Египта у периоду 1952-2010. године. Ауторка заступа хипотезу да није могуће истраживати арапске државе посредством специфичних теорија, већ је потребно развити универзалну теоријску перспективу прменљиву на сва хијерархијска друштва. У ту сврху, посредством анализе националних интереса Египта током готово шездесет година, успоставља се и тестира теоријски оквир за истраживање сачињен од елемената које је ауторка одредила (војска, држава, капитал, рлигија, медији, идеологија, људи, међународни прјатељи).		
7.	Simon Williams	<i>The Role of National Interest in the National Security Debate</i>	2012.	London: Royal College of Defence Studies
		Аутор ове дисертација истражује концепт националног интереса посредством анализе радова пет аутора, чији супротни закључци осветљавају различите аспекте природе и значења овог концепта. Коришћењем синтезе ових приступа анализира се британско одбрамбено и безбедносно размишљање са циљем да се истакне не само корисност овог концепта, већ и опасности његове конфузне примене.		
8.	Wei-Fang Chen	<i>National Interests vs. Security and Defence Integration in the EU: A comparative case</i>	2012.	Durham : Durham

		<i>study of Britain and Germany</i>		University, School of Govern ment and Internati onal Affairs
		<p>Ова дисертација истражује институционални развој и праксу безбедносне и одбрамбене интеграције ЕУ, и испитује улогу држава чланица том у процесу. Британија и Немачка су изабране као упоредни случајеви као две земље које имају различите преференције и ставове према европским интеграцијама. Аутор закључује да, иако процес институционализације може да утиче на државе чланице у структурирању понашања и националних интереса, њихова политичка воља је ипак најважнији фактор за утврђивање да ли институционализована ЗБОП може да испуни колективни циљ безбедносне и одбрамбене интеграције у ЕУ.</p>		
9.	Yang Lu	<i>Dynamics of National Interest and National Identity - A Constructivist Approach to the India-China Relations (2003-2012)</i>	2013.	Heidelb erg: Heidelb erg Universi ty
		<p>Дисертација се бави питањем развоја билатералних односа између Индије и Кине коришћењем два кључна концепта: националног идентитета и националног интереса, са фокусом на период од 2003. до 2012. године. У овом периоду индијско-кинески односи су показали мешовиту природу и добили су вишеструки карактер, при чему су процеси компетитивности и сарадња деловали паралелно. Анализом националних интереса и националних идентитета претендује се утврђивању који од ова два процеса је имао примат и зашто.</p>		
10.	Chong-Han Wu	<i>Taking Interests and International Conflict More Seriously</i>	2014.	Columb ia: Universi ty of South Carolina
		<p>Аутор ове дисертације истражује хипотезу да државе са сличним глобалним погледима ће вероватније остати једна уз другу и покушати да решавају спорове мирним путем. Поставља се питање на који начин узрочно-последични односи између сукоба</p>		

и интереса артикулишу да динамика унутар групе/ван групе повећава анимозитет и доприноси милитаризованом сукобу. Сличност интереса указује на општију представу идеолошке и институционалне сличности, која се разликује од онога што препознајемо као обичне неспојиве интересе. Основна идеја у овој дисертацији је да се разради ефекат држава „унутар групе“ и „ван групе“.

11.	Dione Lee Marama Payne	<p><i>Mai Rangiriri ki Pōkaewhenua: The Confiscation of Pōkaewhenua in the National Interest - 1961-1969</i></p> <p>Предмет ове дисертације представља приказ студије случаја Лот 512 у периоду 1961-1969 и приказ пракси владиних агенција као што су законодавство, економска експанзија, нагодба, сукоб интереса, поседничких револуција и др. путем којих су конфисковали Покаевхенуа кроз отуђење у националном интересу.</p>	2014.	Victoria University of Wellington
12.	Zille Huma	<p><i>China's Foreign Policy towards Central Asia: Expanding the Concepts of National Interest and National Security</i></p> <p>Ова дисертација пружа анализу кинеске спољне политике према Централној Азији како би се истражила „култура кинеске спољне политике“. Прати се еволуција кинеског идентитета и интереса, како и улоге значајних догађаја који утичу на њену перцепцију о себи. Проблематизујући појам националног интереса, ова дисертација тврди да се интереси држава могу контекстуализовати у ширем окружењу како би се пратио однос између интереса и идентитета Кине.</p>	2014.	East Sussex: University of Sussex
13.	Jennifer Joan Baldwin	<p><i>From ancient to modern: the place and importance for languages other than English in Australia's national interest</i></p> <p>Ауторка у овој дисертацији проверава претпоставку да су еволуирајућа политика и</p>	2015.	Melbourne: University of Melbourne

		<p>перцепција националног интереса били доминантни утицаји на успостављање језичких политика и владиних одлука о финансирању наставе језика. Одређени језици су уведени у различито време узимајући у обзир преовлађујуће околности аустралијске глобалне економије, њене трговинске односе, њене дипломатске везе и безбедносне и одбрамбене императиве. Концепт националног интереса је различито дефинисан од стране влада, универзитета и интересних група у односу како на наставу специфичних језика тако и на колективну образовну и стручну вредност наставе језика у оквиру терцијарног образовања у различитим временима у историји Аустралије.</p>		ne
14.	Seokbae Lee	<p><i>Construction of China and India's national interests: the Tibet question</i></p> <p>Ова дисертација истражује националне интересе Кине и Индије у погледу Тибета, и начине на које су ови интереси обликовани и остварени. Из рационалистичке и критичке конструктивистичке перспективе у претендује се идентификовати и комарација разлога који стоје иза кинеске и индијске потраге за националним интересом наспрам Тибета. Такође, испитују се процеси формирања интереса који се тичу питања Тибета у дискурсу елита.</p>	2016.	London: University of Westminster
15.	Jason Scott Warner	<p><i>Multilateral Machinations: The Strategic Utility of African International Organizations in the Pursuit of National Security Interests in West Africa and the Greater Horn</i></p> <p>У овој дисертацији аутор тврди да је могуће лоцирати схватања афричких држава о стратешкој корисности афричких међународних организација на два нивоа анализе уз знање о четири варијабле: способност државне пројекције међународне моћи; његова локација унутар дистрибуције снаге и поларитета унутар</p>	2016.	Cambridge: Harvard University, Graduate School of Arts & Sciences

примарног регионалног економског друштва и природа интереса националне безбедности којима се треба бавити. Дакле, интелектуална подлога ове дисертације је да иако афричке државе заиста спроводе неолибералне (неофункционалистичке) и конструктивистичке (покренуте идентитетом) колективне акције у оквиру смешународних организација, тачније они сарађују са међународним организацијама на дубоко реалистичне начине како би кроз различите стратегије постигли своје разноврсне националне интересе.

16.	Sarah Scot	<i>British Foreign Policy towards Syria: Its Importance, Its Distinctiveness and Its Relations to the Policy of other Actors in the Region</i>	2016.	St Andrew s: University of St Andrews
		Користећи алате неокласичног реализма, ауторка у овој дисертацији разматра британско спољнополитичко понашање, у смислу покушаја Британије да мобилише моћ ради заштите својих интереса. Савези су кључно средство које је Британија користила да управља својим падом од велике империјалне силе до европске силе, а ова студија идентификује утицај који је то имало на англо-сиријске односе са посебним освртом на САД и ЕУ. Коначно, показује да је разумевање начина на који спољнополитички процес функционише у Британији кључно за разумевање њеног међународног понашања. При томе узима у обзир перцепције елите и о томе шта су ти интереси и како Британија најбоље може да их оствари.		
17.	Suttawee Leesavan	<i>Reviving realism: a study of key critiques of Hans J. Morgenthau's political realism and of his contemporary legacy</i>	2016.	School of Social Sciences : The University of New South
		Ова дисертација се фокусира на теорију политичког реализма Ханса Ј. Моргентхауа. Упркос његовој истакнутој репутацији, Моргентхауова теорија критикована је на основама тога да је двосмислена, садржи		

		<p>контрадикторне елементе и у извесној мери морално је неадекватан. Ова теза оспорава такве критике, настојећи да дође до нијансиранијег разумевања Моргентауових идеја. Приказана су четири основна концепта на којима се темељи његов рад, наиме, разум, моћ, национални интерес и морал, у покушају расветљавања ових концепата, њихове примене у политици и како би се разјаснио теоријски став Моргентауа.</p>		Wales
18.	<p>Gaetano Di Tommaso</p>	<p><i>America's energy transition, the evolution of the national interest, and the Middle Eastern connection at the dawn of the Twentieth Century</i></p> <p>Аутор прати успостављање новог, одлучнијег става према обезбеђивању извора снабдевања у америчкој политици, и посматра паралелну еволуцију концепта националног интереса. У испитивању процеса формирања политике, страживање се бави односима између различитих грана и одељења администрације, као и између савезне владе и других приватних актера укључених у истраживање и производњу нафте. Циљ је да се реконструишу аргументи који су коришћени да подрже напор Вашингтона ка набавци нафтних деривата, како би се разумело како је приступ нафтним ресурсима – како у земљи тако и у иностранству – представљен, оправдан и настављен пред америчком јавношћу.</p>	2017.	<p>Bologna : Universi tà di Bologna</p>
19.	<p>Jason Donnelly</p>	<p><i>Use of a National Interest Criterion in Commonwealth Legislation - Suggested Reforms for Greater Accountability in Executive Decision-Making</i></p> <p>Аутор ове дисертације истражује употребу концепта националног интереса у свим статутима Комонвелта и делегираним законима у Аустралији, и идентификује низ очигледних недостатака у употреби концепта према аустралском закону.</p>	2018.	<p>Sydney: UNSW Sydney</p>

Износи се аргумент о потреби успостављања значајнијих механизма правне и политичке одговорности у примени законског критеријума националног интереса од стране министара Комонвелта.

20. **Patrice Wangen**

Framing National Interest How Media Discourses Influence Western Policy Agendas Towards Foreign Armed Conflicts

2019. Florence : European University Institute Department of Political and Social Sciences

У овој дисертацији истражује се питање у којој мери и како медијски дискурси обликују одговоре западних креатора политике на оружане сукобе широм света. Истражује се могућност утицаја невладиних политичких елита на процесе креирања спољне политике обликовањем јавног дискурса о националном интересу. Резултати истраживања показују да је место конфликта на агенди спољне политике систематски повезано са медијским дискурсом који сугерише да нешто мора да се вези са конкретним сукобом. Анализа даље показује да велики део дискурзивних образаца у медијима претходи спољнополитичкој активности, што указује да медији не само да извештавају о спољнополитичким активностима већ такође помажу у њиховом остваривању.

21. **Honae Haylyn Cuffe**

The Search for an Integrated Policy: Challenges to Australian National Interest in the Asia-Pacific, 1921-57

2019. Callaghan: University of Newcastle

Аутор у дисертацији испитује развој аустралијске спољне политике када су, усред економске и стратешке неизвесности у међуратним годинама, креатори политике утврдили потребу да се доношење политике преоријентише на ближи регион Аустралије и признали да ни политике Британије ни САД нису у потпуности служиле националном интересу. Влада је сходно томе настојала да интервенише у политици великих сила како би осигурала да национални интереси

буду заштићени. Ова теза испитује како је овај геополитички информисан, интервенционистички приступ спољној политици наставио да утиче на креирање политике током 1940-их и 1950-их. Чинећи то, ова теза идентификује свеобухватан и експлицитно прагматичан приступ у традицији спољне политике Аустралије који раније није био признат.

22. **May Elin Jonsson** *Education Aid & National Interest: A Study of British and American National Security and Education Aid Strategies 2010 - 2015* 2020. England : University of York

Ауторка је осмислила истраживање базирано на теоријским оквиром који комбинује увиде из теорија структурног реализма, неолиберализма и социјалног конструктивизма, реализујући мултиметодски приступ у анализи британског и америчког образовања и стратегија националне безбедности да би се идентификовали њихови главни мотиви и да ли су њихови напори за помоћ образовању засновани на националном интересу или алтруизму. Анализа четири кључна документа политике, докумената о помоћи у образовању и интервјуа са запосленима владиних агенција за помоћ показује инхерентну везу између помоћи у образовању и националног интереса.

23. **Otelemate Georgewil**¹ *Natural resource disputes, leadership and pacification local claims and national interest in Nigeria's Niger delta* 2021. London: King's College

У овој дисертацији истражује се феномен експлоатације природних ресурса, посебно нафте, у делти Нигера из два угла која се међусобно јачају: „Локална потраживања“, која су агитације заједница које производе нафту за легитимну контролу својих ресурса, и; „национални интерес“, који је владин параметар за доделу ресурса за испуњавање циљаних потреба. Трајна напетост у нигеријској регији делте Нигера оличава дугогодишњи антагонизам између локалних заједница и националне владе око

власништва и вађења природних ресурса. Ова студија тврди да демократија у Нигерији од 1999. године тек треба да реши кризу природних ресурса у делти Нигера пошто одговори руководства већине администрација нису на одговарајући начин повезани и са основним узроцима и потребама у региону.

9. Биографија кандидата

Милица Ђурчић рођена је 18. маја 1989. године у Краљеву, где завршава основну и средњу школу. Основне академске студије уписала је на Факултету безбедности Универзитета у Београду 2008. године (смер - безбедност), на којем је дипломирала октобра 2012. године са просечном оценом 9,44 и стекла академско звање дипломирани менаџер безбедности. Исте године уписала је мастер академске студије (модул - науке безбедности), у статусу буџетског финансирања, које је завршила у октобру 2014. године са просечном оценом 9,71. Одбраном мастер рад под насловом „Западни Балкан као регионални безбедносни поткомплекс“ стекла је академско звање мастер менаџер безбедности. Од фебруара 2015. похађа докторске академске студије на Факултету безбедности Универзитета у Београду, на којима је положила све испите и пријавила тему докторске дисертације. Добитник је награде „Др Милош Бабић“ за најбољег студента града Краљева за 2016. годину.

Стручне праксе обавила је у Народној банци Србије у Одељењу за безбедност и заштиту 2013. године и компанији „Delhaize Serbia“ у Одељењу за превенцију губитака 2014. године. Такође, волонтирала је у Институту за међународну политику и привреду 2015. године. Професионалну каријеру отпочела је 2017. године у Канцеларији за Косово и Метохију, Владе Републике Србије, у Сектору за имплементацију споразума и подршку официру за везу при мисији Европске уније. Од октобра 2018. године, запослена је као истраживач-приправник, а од јула 2021. као истраживач-сарадник на Институту за нуклеарне науке - Институту од националног значаја за Републику Србију Универзитета у Београду. Од марта 2020. године обавља функцију Лица за одбрану и безбедност у поменутом Институту.

Милица је објавила више од тридесет научних радова из области безбедности, пре свега националне безбедности, различитих безбедносних претњи са освртом на ХБРН претње, нуклеарну безбедност и хибридно ратовање. У досадашњем периоду била је ангажована на неколико научних и стручних пројеката у својству сарадника и координатора. Учествовала је на више међународних и националних научних конференција и похађала бројне курсеве, семинаре и друга стручна усавршавања. Говори енглески језик.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Милица Ђурчић
Број индекса 4/14

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Национални интерес као аналитички оквир за истраживање политике националне
безбедности Републике Србије

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 27.04.2023

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Милица Ћурчић

Број индекса 4/14

Студијски програм Студије наука безбедности

Наслов рада Национални интерес као аналитички оквир за истраживање политике националне безбедности Републике Србије

Ментор проф. др Зоран Драгишић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањена у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 27.04.2023

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Национални интерес као аналитички оквир за истраживање политике националне безбедности Републике Србије

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.

Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, 27.04.2023

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. **Ауторство - некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. **Ауторство - некомерцијално - без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. **Ауторство - некомерцијално - делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. **Ауторство - без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. **Ауторство - делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.